

II-770.

DĚJEPIS ČESKÝ

pro střední školy.

Díl II.

Sepsal **J. B. Novák.**

V PRAZE.

Nákladem kněhkupectví: **I. L. Kober.**

1876.

Národní kněhtiskárna: I. L. Kober v Praze.

Předmluva.

Jsa vyzván, abych dílo zvěčnělého přítele a kollegy svého P. Koudely dokončil, ódhodlal jsem se k tomu po nějakém váhání, neboť považoval jsem je za zbytečné, poněvadž již několik jiných podobných děl a to dobrých máme. Abych tedy přece ještě něco jiného podal, všímal jsem si vedle politických dějin, také jiných, zvláště kulturních stránek národního života. Při spisování díla toho užil jsem nejlepších děl, jichž jsem mohl dostati, byly to zvláště spisy Palackého, Tomka, Gindeliho, Tieftrunka a vedle těch články v rozličných časopisech, jimiž jsem se řídil v částech politických; v částech jednajících o zřízení a ústavě posloužilo mně mimo to dobře dílo Kalouskovo a Tomanovo. Seč síly a čas stačily přičinil jsem se sestaviti obraz jasný a úplný minulosti našeho národa, jak dalece jsem to dokázal, nechť rozhodne soudný čtenář.

V Táboře 14. března 1876.

J. B. N.

B) Novější dějiny české.

(Od porážky císaře Sigmunda pod Vyšehradem až do našich časů.)

Převratem, který způsobila válka husitská v Čechách, byla podstata moci královské tak otřesena, že rozhodná moc ve vládě zemské byla z rukou krále na delší čas vytržena a nacházela se odtud kromě jistých důležitých přestávek vlastně v rukou stavů zemských skoro po 100 let. Potom však zase přišly proměny jiné, kterými moc stavů nejprv zemděla, potom jednou velkou ranou takřka omráčena byla, tak že nestačila ani tou měrou jako v časech před válkou husitskou k omezení moci královské a rovnováha tedy zase porušena byla opácným směrem.

Novější dějiny české rozdělíme si na tři doby, ze kterých *první* obsahovati bude čas od počátku husitské války až do smrti krále Ludvíka v bitvě u Muháče (1526);

druhá odtud až do bitvy Bělohorské (1620) a

třetí odtud až do ústavného diplomu císaře Františka Josefa (1860).

Doba první.

Od začátku války husitské až do smrti krále Ludvíka v bitvě u Muháče (1420—1526).

§. 45. *Vítězství husitů nad stranou královskou.*

Když král Sigmund po druhé porážce své před Vyšehradem brzy opustil zemi českou, obrátiv se do Uher, nezůstavil v Čechách, jak jindy obyčej býval, žádného zemského vladaře prozatimního na čas své nepřítomnosti, než zřídil toliko míry zemské čili landfrídy po jednotlivých krajích českých, t. j. spolky mezi pány, rytíři a městy královskými každého kraje, kteří drželi s jeho stranou, pod představenými hejtmany

krajskými stavu panského, kterých vedením a pomocí purkrabí na královských hradech měli odpírati protivníkům královým v zemi. Tyto míry zemské byly brzy rozrazeny vítězstvími Pražanů a Táborů, tak že po několika letech ze všech jich zachoval se jen jediný, totiž mír kraje *Plzenského*, který odpíral protivníkům Sigmundovým až do posledních let války husitské. Ostatně zastavil Sigmund činnost netoliko úřadů nejvyšších a soudu zemského v Praze, nechav jich neosazených, nýbrž tím způsobem zastavil také všechny soudy čili cúdy krajské.

Hned po prvních svých porážkách v Čechách musil král Sigmund hleděti zachovati si věrnost panstva obou stran náboženských starodávným prostředkem, užívaným od králů českých, t. j. zastavováním jmění korunního. K tomu však uchopil se zároveň také prostředku druhého, dotud nikdy kromě nepatrných výminek neužívaného, zastavování totiž statků vyššího duchovenstva, o jehož věc ovšem v této válce běželo, statků arcibiskupství Pražského, biskupství Lytomyšlského, kapitul a klášterů. V takovém pak zastavování během potomních let války vždy dále pokračoval.

Míry zemské po krajích brzy ukázaly se, jak již řečeno, býti prostředkem nedostatečným k přemožení odpůrců krále Sigmunda v Čechách. Strana, která se byla chopila zbraně proti Sigmundovi (hlavně Pražané a Táboři), byla ovšem na pohled ještě málo četná, ale mohla se spoléhati na přísvědčení velké většiny celého národu k ní, která dotud jen, pokud Sigmund stál v zemi, dílem ještě váhala se odepřítí poslušnosti zákonnému panovníku, dílem byla mocí a násilím udržována v poslušnosti. Hned po odtazení Sigmunda z Čech dala se strana tato v útok proti jeho stoupencům. Již prvé, hned po bitvě na Žižkově, byli Pražané užili vítězství svého tím způsobem, že všechny měšťany německé, kteří byli tehdy z města utekli a k Sigmundovi se přidali, vypověděli navždy z Prahy a zabavili statky jejich i také statky vyššího duchovenstva ve městě a v nejbližším jeho okolí.

Hned potom dali se s jedné strany Pražané a s druhé Táboři, později pak obojí společně vedením Žižkovým na vojenskou výpravu proti druhým městům královským v Čechách, ve kterých dotud německé měšťanstvo drželo moc ve svých rukou, a během několika měsíců první polovice r. 1421 dobyta jsou města tato všechna, vyjma toliko *Budějovice*, *Plzeň* a několik měst v krajinách německých při samém pomezí zemském, dílem útokem dílem smluvami, kterými se obranci poddali dobrovolně. I ve všech těchto městech jsou nyní němečtí měšťané kromě těch, kteří se přidali k přijímání pod obojí, navždy vypověděni

ze země, a jmění jejich zabaveno a obráceno ve jmění obecní; ve městech, která se poddala dobrovolně, dostalo se měšťanům německým lhůty k vystěhování se, mezi kterou musili se vyprodati.

Tím skončilo se dlouhé panství německé národnosti ve městech českých, které bylo začátek vzalo ve XIII. století.

Práva a důchody královské, které náležely koruně ve městech těchto, byly na ten čas ujaty od Pražanů, tak že konšelové Pražští vykonávali práva tato zejména dosazováním rychtářů a rad v jednotlivých těchto městech na místě králově. Později přistoupila města tato větším dílem k bratrstvu Táborskému a Sirotčímu i účastnila se při tom velikou měrou v zabavování statků klášterních a jiného duchovenstva, čímž města královská nabyla velikého jmění obecního, jakého nikdy před tím neměla a jakého tak snadno nebylo při městech v zemích okolních.

Vítězné tyto pokroky Pražanů a Tábora pohnuly poněmáhlu všecko panstvo a rytířstvo strany pod obojí, že se konečně odhodlalo přistoupiti k jejich straně a odrekli se Sigmunda. Toho příkladu následoval i arcibiskup Pražský Konrad, tak že smluviv se se stranou husitskou schválil přijímání pod obojí způsobou a světil žáky této strany na kněžství bez všelikých překážek až do své smrti. Zároveň začalo nyní také v universitě promování na mistrovství, ke kterému nechtěl prvé po suspensii vyrčené sněmem Kostnickým svoliti arcibiskup Pražský jakožto kancléř university. Ale kapitula Pražská oddělila se v tom od něho a vystěhovala se z Prahy do Žitavy v Lužici a postavila se v čelo strany pod jednu.

§. 46. *Sněm Čáslavský. Křížové tažení k Žatci. Druhá výprava krále Sigmunda do Čech.*

Po obdržení vrchu v Čechách samých zamýšleli Žižka a Pražané učiniti výpravu do Moravy k témuž účelu. Tu však panstvo a rytířstvo moravské strany pod obojí dalo se ve vyjednávání s Čechy a navrhlo společný sněm obou zemí v Čáslavi, na kterém by se stalo snesení o nový budoucí řád v zemi. Sněm Čáslavský učinil snesení dvojí (7. června 1421); a) usnesli se stavové čeští i moravští, kteří tam přítomní byli, o hájení tak zvaných „čtyř artikulů v Pražských,“ složených již roku předešlého (1420) za jinou příčinou od mistrů učení Pražského a předložených legátu papežskému, který s vojskem Sigmundovým na první výpravě jeho přišel do země. Jeden z těchto

artikulů obsahoval žádost za přijímání pod obojí způsobou; druhé tři záležely ve všeobecných zásadách, dle kterých měla provedena býti oprava církevní ve smyslu přijímajících pod obojí. Jedním žádala se větší svoboda v kázání slova božích, druhým zavedení přísné kázně v kněžstvu a přidržování jeho k pilnému konání povinností, třetím takové naložení se statky a neobracelo jich toliko k svému osobnímu požívání; b) uzavřeli stavové čeští toliko, nemíti již Sigmunda za svého krále. Nelze toho pokládati tehdejšími stavům českým za nic jiného nežli za skutek, ke kterému puzení byli nevyhnutelnými okolnostmi času. Sigmund, který měl býti králem českým a tedy obrancem národu v protivenstvích jeho, který měl války s tolika mocnými sousedy, byl se postavil v čelo těchto zahraničních nepřátel Čechů. V takových okolnostech zdály se býti svazky mezi ním a národem českým jeho vlastní vinou přetrženy. Stavové moravští nepřistoupili ještě k tomuto nálezu, vyhradivše sobě další rozmyšlení.

Hned po skončení tohoto sněmu Čáslavského sešla se synoda duchovenstva českého, v Praze svolaná arcibiskupem Konradem, aby se usnesla na nových potřebných rádech v duchovenstvu ve smyslu čtyř artikulů Pražských. Velkou většinou duchovenstva zde shromážděného stala se snesení taková tou měrou, jak k tomu vždy vedli mistři university Pražské, tak totiž, aby se nestalo žádné věčné odtržení od církve obecné, nýbrž aby vždy zůstala možnost navrácení se k poslušenství církve, když by splněny byly výminky, s kterými mohlo se to státi dle zdání této strany. Ale ze řádů, o které se usnesla tato synoda, vytrhli se hned zřejmě kněží strany Tábořské, kteří byli si již utvořili zvláštní svou věrouku a liturgii, ano, jak již řečeno, byli sobě také zvolili biskupa bez vyššího stvrzení, který jim světil duchovní, a tím způsobem vytrhli se navždy ze svazků s církví obecnou.

Stavové čeští byli po sněmě Čáslavském hned pilni toho, aby obnovili královskou moc v jiné osobě, a podávali korunu českou králi polskému Vladislavovi Jagelovi. Král Vladislav polský nalézal se již od některého času v novém nepřátelství se Sigmundem a poněkud také se samým papežem Martinem V. za příčinou války mezi Polskem a řádem rytířů německých v Prusích, když Sigmund jako král německý i papež Martin rytíře všelikým způsobem podporovali proti Polsku. Z té příčiny byl Vladislav sám osobně dosti nakloněn přijetí koruny české, jemu podávané, a v tom stvrzovala jej také některá část šlechty polské, která začala sobě oblibovati též zásady husitské.

Ale právě z té příčiny protivilo se tomu tím úsilněji vyšší duchovenstvo polské. Vladislav odvrátil se proto od svého úmyslu, radil však toliko posílům českým k němu vypraveným, aby se v té věci obrátili k bratranci jeho Vitoldovi, velkoknížeti litevskému, který měl svobodnější ruku v tom ohledu, k čemuž také svolilo se se strany české.

Sigmund za svého válčení v Čechách 1420 byl utrpěl těžké ztráty ve válce své s Benátčany, která trvala od r. 1413. Téhož pak času příhodného užíli i Turci ke dvěma nájezdům loupežným do Banátu a do Sedmihradska. Přes to vše měl Sigmund i r. 1421 na mysli přede vším jen zase novou výpravu proti Čechům a opět svolili knížata němečtí ke společnému tažení s ním s celou svou mocí vojenskou. Právě však, když se blížil čas ustanovený k této výpravě, vtrhl mohutný sultán turecký Murat II. sám do Sedmihradska a začal dobývati této země. Tím byl Sigmund přinucen obrátiti se proti němu k obraně. Zatím byli již knížata němečtí překročili hranice české ve stranách půlnocních a jali se obléhati město *Zátec*. Město bylo však po několik neděl hájeno hrdinsky proti veliké přesile vojska křížového, až konečně knížata rozmrzevše se z delšího meškání se strany Sigmunda, dali se na zpátečné tažení a rozpustili vojska svá. Nyní teprv podařilo se Sigmundovi přiměti Murata k učinění příměří na pět let, a nyní vrátiv se s vojskem svým ze Sedmihradska a spojiv se s nastávajícím zetěm svým, Albrechtem V., vévodou rakouským, nastoupil sám se své strany tažení proti Čechům. Vojsko jeho výborně zřízené a, jak se Sigmund domníval, i dobře vedené, počítalo 80.000 mužů. Vtrhnuv nejprv do Moravy, připravil tam panstvo strany pod obojí k poddání se a tím větší část jich i k odpřisáhnutí se kalicha na ten čas. Potom vtrhl do Čech a dobyl Kutné Hory zradou německé části měšťanstva, které ještě požívalo lhůty ke zdržování se v městě. Konečně pak po některých nesnázích postavil se mu Žižka vstříc s mocí svou, a vojsko Sigmundovo hned po několika prvních menších bojích dalo se na zpátečné tažení, na kterém Sigmund, stíhaný od Žižky, konečně opět poražen jest blíž hranic moravských u Německého Brodu (8. ledna 1422).

§. 47. *Rážnice a války mezi stranami českými až do míru Vožického.*

Od té chvíle nepodařilo se Sigmundovi po několik let, aby knížat německých pohnul k novému většímu předsevzetí proti Čechům, i válčilo se tedy jen mezi stranou pod obojí a stranou

katolickou v Čechách a ve druhých zemích koruny české. V Čechách zmáhala se strana husitská vždy více, tak že konečně držela panství skoro nad celou zemí. V Moravě byla slabší a počínala si toliko obranně, ale i tu vždy s větším štěstím, zvláště častými pomocmi, které se jí dostávaly z Čech. Toliko ze Slezska a Lužice daly se mezi tím časté loupežné nájezdy do Čech, kterými často dost mnoho trpěly bližší pomezí krajiny.

Ale když tím způsobem ulevilo se v útocích z venku, počaly se vzdmáhati vnitřní různice ve straně husitské samé, z čehož strhly se konečně i půtky domácí dosti nebezpečné. V popředí stál při tom ovšem spor mezi hlavními dvěma náboženskými stranami: stranou Pražskou, která se řídila universitou Pražskou, a stranou Táboorskou, která byla mnohem dále pokročila ve vytržení se ze zásad a učení církve obecné. Ale mimo to byly obě tyto strany také samy v sobě rozděleny rozličnými jinými podněty, hlavně politickými. Po zbavení Sigmunda panství českého usilovali netoliko páni a rytíři strany pod obojí, nýbrž i veliká část bratrstva Táboorského, v čele její zejména Žižka, upřímně o brzké uvedení nového panovníka do země, a pokud by toho nebylo, aspoň o zřízení nějakého prozatímního způsobu k obnovení pokoje a pořádku v zemi. Žižka jakožto poutivý válečník zabýval se přede vším náležitým opatřením obrany zemské proti venkovským nepřítelům a vynasnažoval se proto jak nejvíce možná při své straně, aby nekladla příliš mnoho váhy na náboženské mínění, pokud by mohlo škoditi ve věcech politických. On sám ani neznal se k učení vlastních kněží Táboorských, nýbrž s některou částí bratrstva srovnával se skore ve všem s učním mistrů Pražských, a když ze strany vlastních Tábořů časem začaly se vyrojovati ještě mnohem výstřednější sekty, jakož zvláště Adamníci, kteří vyzuvše se ze všeho řádu světského i náboženského, konečně začali nazi běhati a pod obrazem prý prvotné nevinnosti člověka páchati mrzkosti, loupeže a vraždy: dal se Žižka zrovna v hubení jich mečem i ohněm. Jiní však, zejména z kněží Táboorských, kladli mínění své náboženské do popředí, jiní zase ze zistných ohledů rýpali a podřývali snahy vedoucí k pořádku v zemi. V prvních časích protivil se zejména Mikuláš z Husi volení krále polského, prohlašuje za neslušné, aby byl král z ciziny, chtěl míti krále domácího, baže nepochybně sám po tom, aby zvolen byl na království.

Po brzké jeho smrti (již koncem r. 1420) začal větší ještě nesnáze působiti v Praze samé kazatel mnich Jan ze Želiva, který ohnivými svými řečmi dovedl sobě zjednatí zalíbení u chátry

Pražské a pomocí jí broje proti všem jiným mocem sám jistým způsobem zmocnil se takřka neomezeného panství v Praze a tím skoro nade vším ostatním městským stavem, pokud Pražané vykonávali práva královská nad dobytými městy. I on brojil proti zvolení nového krále a popuzoval lid Pražský brzy proti prozatímním vladařům, zvoleným na sněmě Čáslavském, brzy proti pánům a rytířům strany pod obojí vůbec, brzy proti mistrům učení Pražského, kteří překáželi šíření zásad Tábořských v Praze. Zrovna i za času předešlého tažení Sigmunda do Čech r. 1421 způsobil Jan ze Želiva velmi nebezpečné roztržení mezi panstvem s jedné a Pražany a Táboř s druhé strany, tak že povstaly z toho velké překážky v obraně zemské, které jen Žižka přemohl svou zvláštní důrazností. Nedlouho po porážce Sigmundově u Německého Brodu zbabavili se tehdejší konšelé Pražští nenáviděného svého odpůrce, mnicha Jana ze Želiva, lstivým způsobem. Pozvavše jej na radnici Staroměstskou pod příčinou porad o obecných záležitostech, dali jej tajně stíti i s několika jinými jeho stoupenci (9. března 1422). Z toho strhla se však divoká bouře chátřů Pražské, ve které byli konšelové zjímáni a zabiti, mistři učení Pražského všickni vypovědění z města a dosazena nová rada hlučným způsobem, ve které právě předešlí stoupenci mnicha Jana ze Želiva dostali vládu ve městě docela do svých rukou.

Nedlouho potom došlo vyjednávání s Vitoldem toho konce, že Vitold vyslovil svou ochotu k přijetí koruny české a vypravil hned synovce svého Sigmunda Korybutoviče do Čech s některou vojenskou pomocí jakožto prozatímního svého náměstka. Sigmund Korybutovič byl hned uznán za správce zemského jak od pánů strany pod obojí, tak také od Žižky a návodem jeho od ostatního bratrstva Tábořského. Pročež neodvážila se ani strana výstřední v Praze nedopustiti mu vejíti do města (16. května 1422). Sigmund Korybutovič uvázal se tu ve správu zemskou, dosadil brzy nové konšely ze zámožnějšího měšťanstva a učinil tím konec vládě stoupců mnicha Jana. Pražané hned potom odevzdali jemu jakožto náměstkovi nového krále vykonávání práv nad druhými městy královskými, a Sigmund Korybutovič dosadil nového podkomoří království českého i některé jiné nejvyšší úředníky dle předešlého obyčeje, vesměs osoby stavu panského nebo rytířského strany pod obojí.

Strana někdejších stoupců mnicha Jana začala však proti této správě Sigmunda Korybutoviče brzy nové odboje v Praze a obdržela při tom podporu od výstřednější části bratrstva Tábořského, z čehož nastalo roztržení v bratrstvu tím způsobem, že tato strana prudčejší vypověděla poslušnost Žižkovi. Sigmund

Korybutovič přemohl několik takových odbojů v Praze a pokáral je dšlem krvavě. Avšak již v listopadu 1422 podařilo se papeži Martinovi V. způsobiti smíření jisté mezi Vladislavem a Vitoldem s jedné strany a Sigmundem se strany druhé, a následkem toho Vitold odřekl se zase koruny české a povolal Sigmunda Korybutoviče zpět ze země. Sigmund Korybutovič opustil Čechy nerad a v naději, že přivede zase Vitolda na jiné mínění; protož slíbil, že se zase brzy navrátí, a zůstavil zatím úředníky, z panstva a rytířstva od něho dosazené, v držení nejvyšší moci v zemi.

Tím octlo se panstvo a rytířstvo strany pod obojí v držení skoro všech měst královských v Čechách, a tu zdálo se mu býti možné, aby se docela zbavilo protivného sobě bratrstva Tábořského. V tom zámyslu dali se v jednání se stranou katolickou v zemi, aby prostředkem jí učiněno bylo nějaké smíření s králem Sigmundem, tak aby pod výminkou hájení přijímání pod obojí způsobou přijat byl do země způsobem ovšem takovým, který hrozil nebezpečenstvím vlastním snahám, pro které byl národ český dal se v odpor proti Sigmundovi a církvi. Tyto zámysly způsobily, že se Žižka zase smířil s ostatním bratrstvem Tábořským, a hned strhla se válka v zemi mezi Tábořse strany jedné a pány a stranou v měšťanstvu Pražském tehdež panující se strany druhé.

Ve válce této mezi stranami českými, která se strhla na začátku roku 1423, byla převaha hmotné moci rozhodně na straně panstva strany pod obojí a Pražanů; nicméně vítězil Žižka nad nimi vojenským uměním svým všude, kde se s nimi setkal v otevřeném boji; přitom pak zmocňoval se vždy většího počtu měst královských, větším dílem v dorozumění s obyvateli jich samými, kteří nechtěli snášeti panství úředníků Korybutových nad sebou. Když Žižka r. 1424 s vojenskou mocí svou konečně položil se u *Libně* před Prahou a strojil se k útoku na hlavní sídlo svých protivníků, stalo se narovnání mezi stranami válčícími prostřednictvím Sigmunda Korybutoviče, který krátce předtím dle slibu prvé daného, ačkoli proti vůli velkého knížete Vitolda, navrátil se do Čech a následkem narovnání tohoto přijat jest zase za prozatímního vladaře zemského. Avšak když v krátce potom, ještě r. 1424 zemřel Žižka, osmělilo se panstvo strany pod obojí hned zase k obnovení boje, aby se zbavilo posavadních nesnází s bratrstvem Tábořským, a Sigmund Korybutovič sám postavil se v čelo při tom.

Bratrstvo Tábořské tak jak bylo za času Žižky rozděleno na dvě strany, rozstoupilo se po jeho smrti dokonce na dvě zvláštní bratrstva: bratrstvo vlastních stoupenců Žižkových na-

zývalo se jako pro ztrátu otce svého Sirotky; druhé, ke kterému náleželi fanatičtější stoupenci náboženských náhledů Táborských, podrželo posavadní jméno Tábora. Ale rozdělení toto nepřineslo žádného prospěchu protivníkům jejich. V boji s nimi zachovala obě bratrstva svornost dokonalou a vítězila proto i po smrti svého vůdce, až konečně zjednan jest opět mír ve *Vožici* (1425) a sice takovým způsobem, že odtud skoro všechna města královská vyjmouc Prahu zůstávala v moci bratrstev, tak totiž, že obce těchto měst osvobodivše se z předešlého panství úředníků Korybutových, přistoupily jako členové buď k jednomu buď ke druhému bratrstvu. Tímto smířením mezi stranami husitskými byli pánové strany pod jednou brzy potom pohnuti též k vyjednávání mírnému, a větší počet jich zavřel delší příměří, pod kterým musili se podvoliti k propuštění přijímání pod obojí způsobou poddaným na svých panstvích. Jediný landfríd Plzeňský, poslední, který se ještě zachoval z mírů zemských, zřízených králem Sigmundem, pokračoval i potom ještě v boji se stranou husitskou.

§. 48. *Vítězství u Oustí a u Tachova. Pleny v okolních zemích.*

Brzy po míru Vožickém podařilo se králi Sigmundovi ne sice ode všech knížat německých ouhrnkem obdržeti nové pomoci proti Čechům, ale aspoň ode dvou mocnějších knížat německých zvláštními smluvami, totiž od zetě svého Albrechta V. rakouského a od markrabě Míšenského Fridricha přijmím *Bojovného*, kterému byl tehdáž udělil uprázdněné vévodství saské. Sigmund smluvami těmito zastavil Albrechtovi rakouskému skoro všechna města královská v Moravě, Fridrichovi pak Bojovnému město *Perno* s celou někdejší částí Míšně, kterou byl někdy král Vratislav II. připojil k Čechům. Do této zástavy bylo pojato i město *Oustí* a město *Most*, též klášter *Osek* s městem a hradem *Buchovem*, tak že bylo nebezpečností, aby dost znamenitá část země na jižním svahu Krušných hor nebyla odčizena od Čech. Čechové mínili předejítí útoky, které jim hrozily od knížat těchto udeřením předně na města tato zastavená markrabě Míšenskému. Vedením Sigmunda Korybutoviče a nového hejtmána Táborského Prokopa Holého čili Velkého oblehli *Oustí* (1426). Velké vojsko Míšenské (70.000 mužů) překročilo přes hranice zemské k vybavení tohoto města, ve kterém se nacházela posádka Míšenská, ale v blízkém okolí utrpělo porážku v nejkrvavější bitvě, která svedena byla za celé této války, a *Oustí* musilo se vzdáti Čechům.

Proti Albrechtovi rakouskému vtrhli potom Čechové na začátku roku 1427 do jeho vlastní země a porazili vojsko jeho v bitvě u *Světlé*.

Po porážce Míšňanů u Oustí nastal strach ve všech zemích okolních a zejména v Němcích, že Čechové po odražení všech posavadních útoků na své vlastní země dají se nyní v pomstu nad svými venkovskými nepřátely. Obávání toto nespĺnilo se však ještě, nejvíce pro nové zase různice domácí v Čechách, a sice tentokráte mezi samou stranou Pražskou.

Již od některého času nesnadili se mistři a kněží Pražští mezi sebou o některé menší věci, zejména o některé méně důležité obřady a obyčeje kostelní, které opomíjeli jedni z nich z povolnosti k Táborům, druhí však velmi úzkostlivě zasazovali se proti tomu, shledávající v tom množení překážek žádoucího konečného smíření s církví obecnou. Duchovenstvo strany Pražské rozdělilo se tím značně na jakési dvě odliky čili frakce: v čele ouzkostlivějších oněch stál mistr Jan Příbram, druhé odhodlanější strany byl náčelníkem mistr Jan z Rokycan, muž ještě mladý tehdež, který však již požíval veliké obecné vážnosti.

Tyto různice náboženské nabyly politické důležitosti, když se jich začali účastnit také Pražané a páni a rytíři strany pod obojí, až konečně i sám kníže Sigmund Korybutovič v domnění, že by se prostředkem strany Příbramovy mohlo snáze dojíti nějaké smlouvy s papežem, ujímal se této strany a dal se hned také v jakési vyjednávání s papežem Martinem V., doufaje tím nejspíše zjednatí cestu buď sobě buď některému ze strýců svých, Vitoldovi nebo Vladislavovi, k dosažení koruny české odstrčením Sigmunda uherského. Ale vyjednávání toto a nadto jakési ouklady, které prý začal Sigmund litevský, projevíly se před časem a strhlo se z toho nenadálé zbouření v Praze (1427), ve kterém Sigmund byl zajat, uvězněn a po některém čase dokonce vypověděn ze země.

Odtud neměla strana Pražská (Pražané a páni strany pod obojí) po více let žádného společného vůdce a tudy se tím více zmohla strana Tábořská v zemi, tak že největší moc provozoval odtud hejtman Tábořský, Prokop Holý, nejvýtečnější válečník ze školy Žižkovy, ale jinak ve smýšlení a povaze své od něho velice rozdílný. On přidržel se fanatictější náboženských zásad Tábořských, a v politice nedostávalo se mu ani té vůle ani té schopnosti, jakou vládl Žižka, k přivedení nějakého konečného řádu nového v zemi. I bratrstvo Tábořské pod jeho řízením změnilo časem velice svou prvotní povahu. Nebylo již tak tovaryštvem nejpobožnějších a nejhorlivějších obranců země jako

spíše chasou vojenskou loupeže chtivou, která navykši sobě válku vésti jako řemeslo, nemínila tak snadno navrátiti se k jinému zaměstnání a proto stala se vůbec překážkou navrácení pokoje.

Strach před útoky Čechů na země okolní po bitvě u Oustí přispěl papeži Martinu V. a císaři Sigmundovi na pomoc, tak že se jim podařilo konečně (1427) pohnouti zase knížata německé všechny ke společnému vojenskému tažení proti Čechům. Ale tažení toto vzalo konec hanlivý, jakého by nikdo byl se nenadál. Vojsko německé vtrhlo do Čech v kraji Plzenském, dalo se ze strachu na útěk, prvé než se setkalo v boji s vojenskou mocí českou a utrpělo na útěku teprv těžké ztráty u *Tachova*.

Následkem tohoto vítězství nastoupili Čechové skutečně na útoky na okolní země. Prokop Holý ještě téhož roku obrátil se do Moravy, posilnil tamější stranu pod obojí svou pomocí, vtrhl potom do Uher a poplenil část této země, konečně obrátil se s celou mocí vojenskou, kterou vládla jeho strana, do Slezska (na začátku r. 1428), porazil knížata slezské ve větší bitvě u města *Nisy*, kdež ztratili Slezáci 9000 mužů, dobyl velkého počtu měst pevných, vložil stálé posádky do několika z nich a přinutil větší počet knížat a jiných stavů slezských ke smlouvám, kterými se zavázali netoliko k zachování pokoje, nýbrž i k odvádění poplatku ročního.

Tyto ztráty zastrašily krále Sigmunda tak, že následkem jich ponejprv dal se ve vyjednávání o mír s Čechy a smluvil se s nimi skutečně o mírný sjezd v Prešpurce (na začátku r. 1429). Sigmund navrhoval Čechům na tomto sjezdu, aby žádosti své náboženské vznesli na obecné koncilium, které se mělo sejíti r. 1430, a do té doby aby zachováno bylo všeobecné příměří. Dle usnesení sboru Kostnického bylo totiž (r. 1423) držáno koncilium obecné v *Sieně* místo Pavie prvé k tomu ustanovené, na kterém však stran oprav církevních zase nic jiného se nestalo nežli že odloženy byly na 7 let, po kterých mělo nové koncilium se sejíti v Basileji. Příměří podávané králem Sigmundem bylo by však bývalo na prospěch toliko nepřátel Čechů, nikoli jim samým; pročež zamítli je, a sjezd Prešpurský rozešel se bez účinku.

Hned toho roku vtrhl Prokop do Lužice a uvedl i tuto zemi podobně jako prvé Slezsko v pokoj po velikém zpustošení; roku 1430 nastoupil velké mšné tažení do severních Němec a předně do Míšně. Četné vojsko německé kurfirsta saského a několika jiných knížat (asi 100.000 mužů), které se postavilo vstříc u města *Grimmy* blíž Lipska, rozprchlo se opět při blížení se Čechů beze všeho boje, a Prokop následkem toho, rozděliv vojsko své na několik sborů, pohubil strašlivě celou

Míšeň, Sasy, Duryňky a konečně Franky. Přes 70 měst hrazených dobyli Čechové a vypálili na této výpravě vesnic na mnoho tisíc, a navrátili se s neslýchanou kořistí do své země.

§. 49. *Útěk Němců u Domažlic. Jednání Čechů s konciliem Basilejským.*

Tyto pleny způsobily, že v celém Německu začalo se volati o pokoj, a skládala se naděje v té příčině na nastávající koncilium v Basileji. Ale papež Martin V. měl všeliké jednání s konciliem v nelibosti a nečinil žádných příprav ke splnění slibu svého. Teprv když duchovenstvo francouzské, usilující vždy o opravu církve, a s ním v dorozumění několik knížat německých začali dávatí na srozuměnou papeži, že koncilium sejde se konečně i bez svolání od něho, vypravil papež Martin (1431) nového legáta do Němec, kardinála Juliana Cesarini, aby na koncilii Basilejském, když by se sešlo, předsedal, ale prvé aby se pokusil o svedení ještě jednoho válečného tažení proti Čechům. Za tou příčinou odebral se tentokráte i Sigmund do Němec a pohnul knížata na sněmě v *Norimberce* k výpravě křížové. Výprava tato vzala však týž konec jako předešlá u Tachova. Veliké vojsko křížové hned na zprávu o blížení se vojska českého dalo se na útěk a ve zmatku velikém postříženo jsouc od Čechů, opět utrpělo velikou ztrátu lidí a věcí u *Domažlic* (14. srpna 1431).

Teprv nyní odebral se kardinál Julian do Basileje a hleděl koncilium zjednatí jak největší vážnost možná, aby jen knížata německé zdržel od zavírání zvláštních smluv s Čechy, v čem byl se stal již některý začátek, tak aby zjednan byl mír všeobecný prostřednictvím koncilia jménem celého křesťanstva. Již v říjnu 1431 vypravilo koncilium list k Čechům, kterým slovy velmi laskavými zváni jsou k vyjednávání s ním o mír.

Při všech vítězstvích dobytých od Čechů byla i u nich touha po pokoji téměř všeobecná, nesdílená toliko od bojovníků Tábořských, protože byla země tak dlouhým trváním domácí války vyhubena, a všeliké obchody, řemesla a jiné živnosti staveny. Protož bylo vyzvání od koncilia Basilejského přijato hned dosti ochotně, a na sněmě, který se sešel v lednu r. 1432, stalo se usnesení, aby především vyjednáváno bylo s konciliem o způsob, kterým by mínilo smlouvatí se s Čechy. K tomu přistoupili i Táboři po některém odporu, však tak, že se mezi tím mělo pokračovati ve válce.

Také hned toho roku vypravil se Prokop Holý s vojenskou mocí českou Lužicí do Brandenburka, poplenil tuto

zemi daleko široko až za Berlín a za Frankfurt nad Odrou, obrátil se do Uher, dobyl a osadil tam stálé město *Trnavu*, konečně odebral se do Slezska k přemožení posledního ještě zbytku odporů tamějších. Zrovna pak tehdy zlepšilo se postavení Čechů dojitím spojením s Polskem, o které byli se před tím vždy darmo vynasnažovali.

Příčinu k tomu zavedlo úmrtí velikého knížete litevského Vitolda (koncem 1430). Jako nejstaršímu bylo by náleželo nástupnictví po něm králi polskému Vladislavovi Jagelovi, ale šlechta litevská pominula jej jakožto panovníka cizího nad národem nepřátelským dotud, a zvolila bratra jeho Svidrigala. Král, již tehdy ve vysokém věku stojící, nemínil se protiviti v tom svému bratru, ale panstvo a vyšší duchovenstvo polské nechtělo opomenouti nové této příležitosti k opanování širých krajín litevsko-ruských prostředkem krále svého, a protož musil Vladislav vyhlásiti válku Svidrigalovi. Litvané spojili se s rytíři německými v Prusku, naproti tomu hledal Vladislav pomoci od Čechů, a tomu již nyní ani vyšší duchovenstvo polské neprotivilo se ze strachu před rozšířením husitství. Za přebývání Prokopa Holého ve Slezsku (1432) zjednan tedy spolek mezi oběma mocmi, a staly se zároveň také jakési námluvy o dosazení syna Vladislavova, tehdy ještě dítěte, na trůn český.

Zatím hned první krok, který bylo učinilo koncilium Basilejské ke smíření s Čechy, vzbudil odpor papeže Eugenia IV. Pod záminkou, že vyjednáváním s Čechy ruší se autorita církve, protože by kacířství české již bylo odsouzeno prvé koncilium Kostnickým, nařídil řečený papež odložení koncilia na půldruhého roku a přeložení ho potom do papežského města *Bononie*. Koncilium však prohlásilo, že moc jeho jest větší nežli papežova a odepřelo poslušnost jeho rozkazu. Sigmund, který právě sklíčen byl v Sieně od Florentanů, nemohl v tom způsobu nic učiniti na prospěch koncilia, a papež Eugenius dokonce sám přistoupil ke spolku knížat vláských proti císaři.

Takové byly okolnosti, ve kterých se začalo předběžné vyjednávání mezi Čechy a koncilium Basilejským na sjezdě poslů obapolných v *Chebu*, kdež stalo se dosti brzy usnesení o způsob, kterým se mělo smlouvat mezi oběma stranami, tak aby sobě koncilium neosobovalo žádnou soudní moc nad Čechy, nýbrž aby se jednalo volně o věcech náboženství bez závazku pro jednu i druhou stranu (18. května 1432).

Po této předběžné úmluvě vypravili Čechové na začátku r. 1433 četné a slavné poselstvo do Basileje, ve kterém nalézaly se skoro všechny čelnější osoby, zejména i sám Prokop Velký, nejvyšší hejtmán Tábořský. Vlastním pak ředitelem poselstva

tohoto z kněžstva byl mistr Jan z Rokycan. Vyjednávání mezi konciliem a těmito posly českými vedlo se přede vším o „čtyři artikuly Pražské“ a po dlouhých, někdy dosti trpkých rozpravách o nich, které se protáhly neméně než tři měsíce, shledala se možnost srozumění mezi konciliem a, ne sice ovšem stranou Tábořskou, ale aspoň stranou Pražskou pod obojí, zejména strany přijímání pod obojí způsobou, když by Čechové nesetrvávali na nevyhnutelnosti jeho, nýbrž spokojili se s výmínečným povolením tohoto způsobu přijímání od koncilia. V příčině ostatních tří artikulův bylo dorozumění ještě snadnější, protože konciliem, ve kterém strana usilující o opravu církve měla skutečně převahu, srovnávalo se se zásadami, vyrčenými v těchto artikulech, toliko s některými výhradami.

Aby se tedy došlo konce o tyto věci, vypravilo konciliem konečné své posly zároveň s navracejícím se českým poselstvem do Čech, kteří měli v čele svém Filiberta biskupa Konstantanského (Coutence) z Normandie. Poslové tito oznámili sněmu českému i moravskému, shromážděnému v Praze, že míní konciliem povolit jim přijímání pod obojí způsobou, když by rozhodnutí o všech jiných věcech bylo pozůstaveno dalším nálezům koncilia, jehož porad měli se Čechové účastniti tak jako všickni jiní národové křesťanští. Sněm prokázal se volným k přijetí toho podání, však tak, když by se povolením kalicha rozumělo výhradně zavedení přijímání pod obojí způsobou v celých Čechách a na celé Moravě. V tom smyslu neměli poslové Basilejští plnomocenství, a tedy odebralo se s nimi druhé poselstvo české do Basileje k přímému jednání s konciliem. Zatím pak pokračovalo se ve válce hlavně dle přání strany Tábořské.

Čechové vypravili toho roku předně slíbenou pomoc Polákům proti rytířům německým do Prus, za druhé učinili Polskem spřáteleným nájezd nový do Uher až do stolice spišské; s hlavní však mocí svou předsevzali obléhání Plzně jakožto hlavního stanoviště, které ještě zůstávalo straně pod jednou v zemi. Toto obležení Plzně protáhlo se však déle nadání a přispělo nejvíce k rozmnožení nechuťi proti vojskům Tábořským v zemi. Divocí bojovníci, kteří od několika let byli zvykli loupežně projížděti cizí země daleko široko, stáli nyní asi rok na jednom místě a konali všeliké násilí a záhuby v zemi své vlastní, ke kterým dílem nuceni byli tím, že se v nejbližším okolí nedostávalo potřebných potrav pro ně po tolika předešlých spoustách v zemi. Při nedostatečném zaneprázdnění vznikala také nekázeň ve vojsku Tábořském. Stalo se, že konečně sám Prokop Holý hrubě uražen byv v odboji jedné části vojska, složil velitelství se sebe a odebral se do Prahy.

Z toho vzalo srdce panstvo české strany pod obojí k novému pokusu, aby se zbavilo nepohodlné moci bratrstva Tábořského a připravilo zase sobě hlavní rozhodování o věcech zemských. K tomu přispěl brzy také další běh vyjednávání s konciliem Basilejským. Koncilium nechtělo povolití výhradného přijímání pod obojí, než toliko svobodu v tom pro každého jednotlivce v Čechách a na Moravě, a poslové jeho po druhé vypravení do Čech, předložili sněmu návrh smlouvy čili kompaktát jen právě v tom smyslu. O přijetí neb nepřijetí toho návrhu dělilo se mínění kněžstva strany pod obojí dle toho, jak již od více let dělilo se na ony dvě odliky. Strana Příbramova radila k přijetí kompaktát; Rokycana a přátelé jeho vyslovili se proti tomu, protože by smíšené přijímání pod jednou i pod obojí ve všech kostelích jednotlivých, při čemž by jedni i druhí přece vždy mysli, že jejich způsob je lepší a spasitelnější, musilo býti pramenem rŕznic a pohoršení v zemi. Dle rady Rokycanovy rozhodnul se sněm český a moravský a odepřel přijetí kompaktát. Vyjednávání se přetrhlo, poslové Basilejští odjeli z Čech s nepořízením na začátku roku 1434, a ve válce pokračovalo se dále, ačkoli jen hlavně obléháním Plzně.

§. 50. *Přemožení Tábořů. Zavření kompaktát a přijetí císaře Sigmunda za krále.*

Ale o návrhu kompaktát podávaných konciliem různilo se netoliko kněžstvo, nýbrž také světští stavové. Některá menšina těch, kterým nezáleželo ani tak na náboženství jako na vlastním jich prospěchu, dala se v tajné vyjednávání s posly Basilejskými a s konciliem, kterým přisvědčovala k podávanému návrhu kompaktát a slíbila koncilii býti pomocna k přijetí jich i ještě k jiným věcem, za které přijali peníze od koncilia. V čele těchto pánů stál Menhart z Hradce a Přibík z Klenového. Přibík za peníze, přijaté od koncilia, zjednal zásoby potrav a vpravil je nočního času do Plzně, čímž usnadnilo se delší setrvání v obraně tohoto města; Menhart z Hradce pak bral sobě nejvíce na péči svedení rozhodného boje mezi panstvem a stranou Tábořskou jakožto tou, která nejvíce překážela přijetí kompaktát. Již také vyjednávalo se podtají mezi těmito pány českými a králem Sigmundem o přijetí jeho do země, začež mnohým vydal zástavní listy na mnohé statky koruny i duchovenstva českého, kterých se byli mezi válkou násilně zmocnili.

Po těchto všech piklích tajně vedených sešel se sněm v dubnu 1434, na kterém šlechta veškerá společně s Pražany

a několika jinými městy usnesla se o zvolení plnomocného správce zemského ze svého prostředka, který měl s radou sobě přidanou vykonávati celou vládní moc ve všelikém ohledu; jemu měla býti podřízena také všechna moc vojenská v zemi. Na základě tohoto nálezu sněmovního vydal vladař tento vyzvání k bojovníkům Tábořským, aby se buď rozešli buď aby vstoupili do vojska stavovského, které se zřizovalo rychle v ležení u *Kačiny* blíž Kutné Hory.

To bylo tolik jako vyhlášení války Tábořům, kteří proto zanechali hned obléhání Plzně a táhli ke Praze. Prokop Holý smířil se nyní opět se svými a přejal velitelství. Panstvo pod obojí sesílilo se spolkem již napřed umluveným se stranou pod jednou, v jejíž čele stál Oldřich z Rosenberka, nejbohatší pán v zemi. Konečně došlo na rozhodnou bitvu u *Lipan* blíž Českého Brodu (30. května 1434). Tábořové opustilo zde posavadní štěstí válečné; dobře podařenou lští válečnou byli přemoženi a ztratili nejlepší část svých bojovníků. V nejkrvavější seči padl i Prokop Velký a vedle něho více jiných přednějších vojevůdců. Slabé zbytky vojska Tábořského zachránily se útekem na Tábor, na Kolín a do několika jiných měst jejich strany.

Po tomto vítězství nad Tábořové sešel se opět sněm český, na kterém usneseno bylo vyjednávati s králem Sigmundem o přijetí jeho v panství. Sigmund byl ze sklíčení svého v Sieně vybaven teprv po devíti měsících následkem míru zjednaného mezi válčícími stranami v Itálii ve *Ferrare* (1433). Po zjednání tohoto míru byl Sigmund korunován v Římě od papeže Eugenia (31. května 1433), a papež svolil nyní konečně k pokračování v koncilii Basilejském, ač tak, že vyhradil sobě právo ztvrzovací k nálezům koncilie.

Sigmund navrátil se ze Vlach nejprve do Basileje, odkudž dalo se ono tajné vyjednávání mezi ním a stranou Menharta z Hradce. Dle usnesení sněmu českého po bitvě u *Lipan* odebral se Sigmund do *Řezna*, kdež položen byl sjezd k vyjednávání mezi ním a stavy českými. K tomuto sjezdu přijeli také předešlí poslové koncilie Basilejského, doufajíce, že naleznou již Čechy ochotnější k přijetí kompaktát. Poslové čeští neměli však žádného plnomocenství jednati s nimi, než toliko s císařem Sigmundem, kterému mezi jinými výminkami přijetí jeho za krále předložena byla také ta, aby se sám postaral o splnění žádostí českých ve věcech náboženství od koncilie. Teprv když Sigmund z toho se vymlouval a sliboval společně s Čechy vyjednávati s koncilie, svolil k tomu nový sněm český, svolaný za tou příčinou v Praze (o sv. Havle), na kterém hned také uzavřelo se jakési zmírnění posavadních žádostí. Čechové upustili

od výhradného přijímání pod obojí v Čechách a na Moravě a vznesli za to dvojí jinou žádost na konciliu: předně aby se učinil popis všech farních kostelů, ve kterých se tehdaž přijímalo buď pod jednou buď pod obojí způsobou, a tím způsobem dle popisu tohoto aby se na vždy rozdělily kostely mezi jednu a druhou stranu; za druhé aby právo volení arcibiskupa Pražského nebylo napotom zůstaveno pouze při kapitule Pražské, nýbrž aby náleželo sněmu a duchovenstvu českému dohromady. Tím mělo osazování arcibiskupství pojištěno býti straně pod obojí jakožto velké většině národu českého.

O tyto nové žádosti jednalo se na třech nových sjezdech po sobě, v Brně, potom v Bělehradě Stoličném čili Královském, konečně v Jihlavě, a vyjednávání protáhlo se ještě celá dvě leta. Koncilium nechtělo svoliti ani k novým těmto žádostem českým. Poslové jeho podávali na prvním sjezdu v Brně (v červenci 1435) zase jen předešlý návrh kompaktát, s dodatkem toliko, že arcibiskup Pražský a biskup Olomoucký mají zavázání býti osobně rozdávatí svátost pod obojí způsobou a světití kněžstvo jedné i druhé strany bez překážek. Když poslové čeští na takové podání chtěli hned odjeti z Brna a přetrhnutí vyjednávání, upokojil je císař Sigmund zápisem, který jim vydal sám od sebe, tak že zavázal se podporovati je při konciliu, aby dosáhli konečně žádostí oněch, a hájiti je při rozdělení kostelů dle popisu far, i když by nesvolilo konciliu k tomu. Nyní však poslové Basilejští se své strany odepřeli další vyjednávání a vznesli věc znova na konciliu samé. Čechové dle zápisu Sigmundova přistoupili hned potom na sněmě, jenž se sešel při konci měsíce září v Praze, k volení nového arcibiskupa, protože arcibiskup Konrad byl zemřel, i zvolili Jana z Rokycan a žádali na konciliu ztvrzení jeho.

K novému však sjezdu v Bělehradě Stoličném přišli poslové Basilejští s oznámením, že nesmějí dále vyjednávati, pokud by císař svého onoho zápisu neodvolal. Po velikém rozhorlení poslů českých i císaře Sigmunda samého nestalo se sice zřejmé odvolání zápisu od Sigmunda, ale císař dal se konečně pohnouti k tajnému postrannému slibu, oustnímu toliko, poslům Basilejským, kterým se zavázal nezachovávatí svého zápisu, pokud by byl na ujmou autoritě církve. Po takovém zdánlivém odstranění této překážky ustanoveno položeni sněmu království českého do Jihlavy.

Ačkoli ani nyní, k poslednímu sjezdu v Jihlavě, kterýž se začal v měsíci červnu roku 1436, poslové Basilejští nepřinesli ztvrzení Rokycany, než toliko ustanovení biskupa Filiberta Konstanského za prozatímního správce arcibiskupství Pražského,

dali se stavové čeští přimluvami Rokycany samého pohnouti, aby prozatím přijali kompaktáta v tehdejší jejich formě i aby se vynasnažovali o další rozšíření čili dokončení jich, ubezpečení jsouce, jak mysliili, podporou císaře Sigmunda dle jeho zápisu. A tak konečně podepsána jsou kompaktáta v Jihlavě a vyhlášen mír mezi Čechy a všemi druhými křesťanskými národy (5. července 1436). Potom vydal císař Sigmund stavům českým list na ztvrzení svobod zemských a nové úmluvy s nimi zjednané (20. července). Aleš z Risenburka složil v Jihlavě své prozatímné vladařství, a Sigmund uveden do Prahy a dosazen v panství (23. srpna).

§. 51. *Panování císaře Sigmunda.*

Dlouhá válka o náboženství, kterou podstoupili Čechové za příčinou snah o opravy církevní po smrti krále Václava IV., způsobila zemi české velké pohromy netoliko zpustošením země za tak dlouhého trvání domácích rozběrů i také cizích nepřátelských nájezdů, než ještě více otřesením posavadních základů státního pořádku v zemi a zejména přílišným zemdlením moci královské. To vyplývalo jako následek z toho, že při snahách národu českého ve věcech církevních byl se král Sigmund postavil proti národu svému a spojil se s nepřátelskou cizí mocí proti němu. Sigmund během války husitské rozzastavil nejen skoro všechny statky korunní, nýbrž také větší část statků vyššího duchovenstva v Čechách i na Moravě nejen za skutečné přijetí peněžitých půjček od panstva a rytířstva nebo za vojenské služby od nich jemu prokazované, nýbrž dšlem také tím způsobem, že na statky, kterých se strana pod obojí zmocnila během války, vydal zástavné listy a zanechal jich tím způsobem v držení jednotlivých stavů. Královská moc byla tím zbavena velké části prostředků peněžitých, kterými dotud vládla bez povolování sněmů zemských, a celé toto velké jmění dostalo se s největší částí do rukou šlechty, vyjma jen některou menší část, která se dostala městům královským. Kromě toho byl během války husitské větší počet klášterů v Čechách poškozen a řeholníci rozehnáni, tak že mnohé již ani vícekrát neobnovily se. Velká část jmění klášterů byla zabavena a dostala se rovněž v držení jednotlivých pánů, rytířů nebo měst královských. V těchto byla způsobena povážlivá proměna, protože města rozmnožením obecního jmění svého nabyta jako šlechta mnohem větší samostatností v poměru svém ke králi.

Podobné ztenčení jmění korunního i jmění duchovenstva jako v Čechách, ač poněkud v menší míře, stalo se také na

Moravě. Ve Slezsku a v Lužici bylo jmění korunní již za starších časů mnohem menší nežli v Čechách a na Moravě, a dílem bylo i tam podobně odcizeno. V Lužici král Sigmund dokonce zbavil se na čas všech práv a důhodů královských zastavením této země dvěma tamějšími mocným rodinám: dolní Lužice pánům z Polenska a horní Lužice čili krajiny „šesti měst“ panu Albrechtovi z Koldic, kteří se nazývali foity královskými nad Lužicí. Zástavy krále Sigmunda dotýkaly se ostatně také velké části oněch četných lén koruny české, rozkládajících se mimo hranice království českého.

Tím byla posavadní rovnováha mezi rozhodujícími mocmi ve státu porušena, tak že šlechta dosáhla přespříliš veliké moci, což napotom bylo škodlivé rádné správě zemské. Měly-li se tyto zlé následky časem napravit zase, bylo přede vším jiným potřebí, aby smíření, které se konečně stalo mezi králem a národem, bylo upřímné a trvanlivé. K tomu však právě nepřišlo, protože král Sigmund i po svém dosazení na trůn nepřestal se protivit tužbám většiny svého národu a nezdržel slibů, kterými se byl právě zavázal.

Sigmund měl dle zápisu svého, vydaného stavům, vynasnažovati se spolu s nimi o dokonání kompaktát dle prání strany pod obojí a o dosazení arcibiskupa Jana z Rokycan. On však nestaral se ani o jedno ani o druhé, nýbrž oběmu činil zrovna i překážky. Když strana pod obojí při dlouhém neztvrzování Rokycany za arcibiskupa zpečovala se na děle prokazovati poslušenství prozatímnímu správci arcibiskupství biskupovi Filibertovi, učinil Sigmund toliko prozatímní jakýsi prostředek zřízením zvláštního administratora s přidanou jemu konsistoří pouze pro stranu pod obojí, tak že biskup Filibert společně s kapitulou Pražskou spravoval toliko duchovenstvo strany pod jednou. Ale právě při tom odevzdal Sigmund správu duchovenstva strany pod obojí kněžím, kteří se znali k ouzkostlivější oné straně přijímajících pod obojí, nazývané po Janu z Příbrami. Jana z Rokycan, zvoleného arcibiskupa Pražského, při tom pominul a vzdálil jej tudy dokonce všeho účastenství při správě věcí duchovních. Ano za nedlouho poznal Jan z Rokycan, že nebyl bezpečen životem svým proti úkladům, strojeným jemu od krále, tak že po některém čase musil zrovna opustiti Prahu a hledati jinde útočiště.

Toto chování císaře Sigmunda způsobilo brzy novou nespokojenost v zemi, která tím větší byla, když právě tak i ve světských věcech se zachoval. Při obnovení totiž nejvyšších úradů zemských dosadil v ně větším dílem pány buď strany pod jednou, jejichž hlavou byl Oldřich z Rosenberka,

aneb vlažnější pod obojí, jejichž náčelník Menhart z Hradce stal se purkrabím Pražským. Již r. 1437 dala se nejprv slabá strana Tábořská přímo v odboj proti králi vedením ženatého kněze Bedřicha ze Strážnice, který opanoval město *Kolín*. Strana horlivějších pod obojí, již začal stáovati v čele pan Hynce Ptáček z Pirkšteina, vznášela brzy potom své stížnosti na krále a z toho chýlilo se brzy i s její strany k brannému odporu. V tom však zemřel císař Sigmund na cestě do Uher ve Znojmě ke konci (11. listop.) r. 1437.

§. 52. *Král Albrecht.*

Sigmund zůstavil jedinou dceru Alžbětu, provdanou za vévodu rakouského Albrechta V. čili jako krále německého (od 1438) Albrechta II. Mužský kmen rodu Lucemburského vymřel Sigmundem, a Albrecht II. netoliko jako manžel dcery jeho, nýbrž hlavně dle dědičných úmluv, zjednaných mezi Čechy a Rakousy za Karla IV., měl býti nástupcem Sigmundovým v Čechách. Prostému uznání dědičného práva jeho protivila se však strana pod obojí v Čechách. Ani strana Ptáčkova nepopírala sice Albrechtovi práva dědičného, ale tak jako Sigmund, prvě sesazený, byl přijat pod výminkami a smluvami do země, kladla strana pod obojí rovněž výminku, aby smlouvy ony, zejména věci náboženských se týkající, ztvrdil. Proti tomu strana Oldřichova a Menhartova z Hradce pokoušela se uvésti Albrechta do země bez ztvrzení smluv řečených. To zavdalo straně pod obojí příčinu k odporu proti Albrechtovi. Strana Ptáčkova přidala se k odboji, počatému již proti předešlému králi od strany Tábořské a začala sobě hledati nového krále v Polsku, kdež (r. 1434) zemřel král Vladislav II. Jagel a měl za nástupce syna svého Vladislava III. Mladšího bratra tohoto krále Vladislava, jménem Kazimíra, žádaly nyní nespokojené strany v Čechách sobě za krále, a Vladislav III. přijal toto podání i vypravil hned bratra svého s některou mocí vojenskou do Čech. Nyní již příliš pozdě král Albrecht II. sám podával se ke ztvrzení zápisu císaře Sigmunda strany kompaktát a strany ztvrzení Rokycany za arcibiskupa. K tomu ještě nechtěl Albrecht ani čekati s korunováním svým až do sněmu, který by se vyslovil, zdali ztvrzení to ve znění svém postačuje skutečně žádostem země. Protož trval odpor strany pod obojí proti Albrechtovi až do smrti jeho, která po dvouletém již panování jeho následovala.

Strana Ptáčkova, jsouc již zavázána králi polskému, strojila se k brannému odporu a ujala pevné stanoviště v městě

Táboře a v ohrazeném ležení, které se opíralo o toto město. Albrecht II., který přijel do Čech teprv r. 1438, sebral vojenskou moc svou, podporovanou některými knížaty německými, a vytáhl do pole proti Táborům, ale dlouho neodvážil se rozhodného boje před tímto městem, a mezi tím král Vladislav III. polský vtrhl sám v čele znamenité vojenské moci do Slezska, tak že Albrecht musil se též proti němu do této země obrátiti. Mezi tím užíval příznivých pro sebe okolností ke svému prospěchu sultan Murat II. Nebezpečenství od Turků bylo již od času krále Ludvíka uherského považováno vždy za společné nebezpečení celého křesťanstva, a zejména papežové hleděli státi v čele při společném odpírání všech křesťanských zemí Turkům. Protož i papež Eugenius IV. staral se s ohledem na to o smíření mezi Albrechtem II. a králem polským Vladislavem, i podařilo se mu zjednatí delší příměří mezi nimi, po kterém Albrecht spěchal nyní do Uher a strojí se odtamtud (1439) k vojenské výpravě proti Turkům. Ale v nezvyklém podněbí tamějším roznemohl se smrtelně, tak že na kvapné cestě do Vídně zemřel v *Němčicích* (27. října) r. 1439.

§. 53. *Čechy bez vlády až do dobytí Prahy od Jiřího Poděbradského.*

Albrecht II. zůstavil dvě dcery a mimo to manželku svou Alžbětu, která (22. února) r. 1440 porodila syna, jemuž dáno jméno Ladislav. Poněvadž strana katolická (Oldřicha z Rosenberka) a vlažných pod obojí (Menharta z Hradce) nemohla nyní spoléhati se na cizí pomoci proti stranám Ptáčkové a Táborské, stalo se po smrti Albrechta II. proti všemu očekávání brzy narovnání mezi těmito stranami „listem mírným“ (1440), kterým strany Oldřichova a Menhartova zavázaly se státi o splnění kompaktát a zápisu císaře Šigmunda a přistoupily i k tomu, aby uprázdněný stolec královský osazen byl volením nového krále. To však stalo se jen proto, aby se strana Ptáčkova na ten čas odřekla Kazimíra polského, kterého již byla povolala na království a který brzy potom vzdálil se věcí českých, když po smrti Švidrigala zvolen byl za nástupce jeho ve velkoknížetství litévském.

Nové volení krále českého, ke kterému nyní se přistoupilo, obrátilo se na Albrechta vévodu bavorského, o kterém však strany Oldřichova a Menhartova již napřed věděly, že podávaného sobě důstojenství nepřijme; jiného pak knížete k tomu ochotnějšího nebylo možná nalézti v těžkých

oněch okolnostech, ve kterých království české se nacházelo. Jediný syn Albrechta II. Ladislav, přijmím Pohrobek (Posthumus) jakožto teprv po smrti otce narozený, jemuž náleželo nástupnictví v Čechách i v Uhřích, postaven byl pod poručnictví strýce krále Fridricha IV. (císaře III.) z mladší linie domu rakouského, který se však velmi málo staral o jeho věci; byl Fridrich IV. člověk povahy náramně zjištné a lenivé, který sice uvázal se jménem Ladislava v panství v Rakousích a požíval důchodů této země sám pro sebe, ale jinak ničeho nechtěl učiniti na prospěch Ladislava. Hájení práv mladého Ladislava k trůnu českému i uherskému zůstávalo delší čas jediné matce jeho Alžbětě. Fridrich teprv po delším čase a ne zdarma, nýbrž za těžké oběti, podvolil se Alžbětě k půjčce některé summy peněz, za kterou ona zjednala sobě moc vojenskou najetím četných žoldněřův českých, tehdaž na všech stranách k službám vojenským za peníze hotových, vedením výtečného vojevůdce Jana Jiskry z Brandýsa.*)

Jiskra (1441) vtrhl do Uher a opanoval v dosti krátkém čase hořejší částí země, zejména celé Slovensko, tak že přetrl Vladislavovi III. polskému, kterého panstvo uherské povolalo na trůn své země po smrti Albrechta II., skoro všeliké spojení s královstvím jeho polským. Mimo to užila Alžběta pomoci hraběte Oldřicha Celského, jehož otce Hermana byl císař Sigmund prohlásil za samostatného říšského knížete nad statky jeho v jižním Štýrsku, ovšem na ujmu svrchovaného panství domu Habsburského nad touto zemí. Oldřich Celský, maje velká panství v Charvatsku, zjednal sobě též válečníka českého, Jana Vítovce, se žoldněři do služby své a jím zjednal převahu straně Ladislavově v království charvatském proti králi polskému. Když mezi tím vévoda bavorský Albrecht království českého skutečně nepřijal, naklonila se po tomto příznivějším obratu také strana Ptáčkova k tomu, že mnila Ladislava uznati za krále a vyjednávala toliko s královnou Alžbětou o způsob prozatímné správy zemské na čas jeho nedospělosti.

*) Co u Švýcarů od několika století až podnes se děje, že za žold ve zvláštních houfích u sousedních národův bojují, to v Čechách zvláště v XV. stol. bylo zobecnělo. Dosti budíž jmenovati tažení Sirotkův v Polské až po Kdanskó l. 1433 pod Janem Čapkem ze Sán; tažení vojsk českých l. 1447 do Durynek až po Rýn; války Jiskry z Brandýsa v Uhřích a Jana Vítovce ve Štýrsku; houfy české ve vojstě slavného Jana Hunyadého v Uhřích proti Turkům; tak nazvaný spolek bratří v Uhřích, Rakousích, Moravě a Polské, zemím těmto velmi škodný; a posléze rotu černou krále Matjáše uherského, nejlepší jádro vojska jeho, kteréž téměř ze samých Čechův a Moravanův záleželo. (Palacký, „Radhost“ III. 74.)

Po smrti králové Alžběty, vdovy po Albrechtovi II. († 19. prosince, v 33. roce věku) r. 1442, dal se král Vladislav III. polský hned zase znova ve válčení s obhajci práv mladého Ladislava na trůn uherský, s Janem Jiskrou z Brandýsa a s hrabětem Oldřichem Celským a jeho stranou v Charvatsku, až konečně (1443) zjednáno příměří dvouleté legátem papežským kardinalem Julianem Cesarinim za přičinou válčení s Turky. V bitvě u *Varny* vojsko Vladislavovo utrpělo úplnou porážku, až do zničení největší části jeho, Vladislav sám padl v boji a vedle něho i kardinal Julian (10. listop. 1444).

Království české zůstávalo toho času, jako království uherské, dlouho bez spořádané zemské vlády. Když se protivné strany po smrti krále Albrechta II. „listem mírným“ usnesly na volení nového krále (1440), ustanovily se tehdež na tom, aby nejvyšší úřadové, osazení prvé králem Albrechtem, prozatím složili moc svou, i aby se země až do zvolení krále nového spravovala toliko zase landfrídy čili míry po jednotlivých krajích, jak byl ustanovil někdy král Sigmund.

Páni, zemané a města každého kraje zvolili sobě hejtmána krajského, který měl hlavně na péči stíhání zločinců a dostavování jich k soudům patrimoniálním a městským, pokud zemských nebylo, což se ovšem netýkalo osob stavovských, rovnání rozepří právních mezi osobami stavovskými jako přátelský rozsudek, bdění nad zachováváním veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti ve všelikém ohledu a zejména přetrhování všelikých násilných skutků, kterými někdo chtěl svou mocí domáhati se práva. Hejtmánům krajským příslušelo svolávati sjezdy krajské ve všech veřejných záležitostech toho kterého kraje. Tyto míry zemské zůstaly odtud hlavním základem zřízení krajského v Čechách po všecky potomní časy až do panování Marie Theresie, ovšem s rozličnými proměnami dle proměn v částech samých.

Při tomto prozatímním zařízení vládly větším počtem krajů strana katolická (Oldřicha z Rosenberka) a strana vlažných pod obojí (Menharta z Hradce). Menhart jako poslední purkrabí Pražský podržel hrad Pražský také ve svých rukou a odtud vládl také Prahou pomocí konšelů, jemu zcela oddaných, ačkoli tyto protivní byli smýšlením svým všemu obyvatelstvu Pražskému. Strana horlivějších pod obojí (Ptáčkova), ačkoli k ní znal se obecný lid skoro všude jinde v zemi, vládla přece hlavně jen čtyřmi kraji ve východních Čechách: *Hradeckým*, *Chrudimským*, *Čáslavským* a *Kouřimským*. Tito čtyři krajové zvolili sobě Hynce Ptáčka z Pirkšteina za svého společného nejvyššího hejtmána.

Toto prozatímní zařízení nemohlo dlouho postačiti k zachování pořádku a pokoje v zemi. Když se dlouho nedošlo nového krále a tedy zřízené správy ústřední, strhlo se brzy velmi mnoho všelikých soukromých válek mezi jednotlivými

pány i většími stranami kterými země trpěla veliké záhuby. To bylo nejvíce pohnutkou, pro kterou strana Ptáčkova konečně se naklonila k uznání mladého krále Ladislava a snažila se na jeho místě obdržeti pořádnou zemskou vládu. Ale od smrti králové Alžběty (19. pros. 1442) potkávaly se tyto snahy vždy s většími těžkostmi při králi Fridrichovi IV., nyní jediném poručníku Ladislavově. Fridrich nechtěl ani odebrati se sám do Čech ani zříditi jinou správu vedle mladého Ladislava, o jehož vydání do země zasazovali se stavové české strany Ptáčkovy. V tomto chování, ke kterému Fridricha vedla vlastně jeho netečnost a lenivost, ztvrzovali jej také z Čech samých Oldřich z Rosenberka, Menhart z Hradce a jejich stoupenci, protože se jim tehdejší nespořádaný stav věcí dobře hodil jednak pro zjištění záměry jejich, jednak také proto, že pokud neměla země náležitě vlády ústřední, nebylo tak snadno vykonati něco v záležitosti náboženské na prospěch doplnění kompaktát a ztvrzení Rokycany za arcibiskupa, o které zasazovala se strana protivná.

Splnění těchto žádostí strany pod obojí mělo týmž časem ještě zase jiné větší těžkosti, když již r. 1437 strhl se opět spor mezi konciliem Basilejským a papežem Eugeniem IV., z kterého potom (1439) vznikla zrovna zase nová dvojice papežská, když koncilium prohlásilo Eugenia za sesazena a zvolilo proti němu nového papeže Felixa V., přičemž některé zemi přidržely se jednoho, jiné druhého. Největší počet zemí a z návođu krále Albrechta II., zejména říše německá, usnesly se na prozatímní neutralitě mezi oběma papeži. Čechové za takových okolností nevědouce, u koho spíše hledati doplnění kompaktát a ztvrzení arcibiskupa, přistoupili na ten čas také k této neutralitě. Ovšem musily obě ony žádosti delší čas zůstatí ležet, ačkoli strana pod obojí trpěla z toho veliké nesnáze hlavně nedostatkem řádného kněžstva, protože od smrti biskupa Filiberta Konstanského († 1439) nebylo nikoho v zemi, kdo by světil duchovenstvo strany pod obojí; biskupové Olomoučtí, ačkoli zavázáni byli výslovně kompaktáty Basilejskými, nechtěli se častěji propůjčovati k svěcení duchovních pod obojí.

Při všech tehdejších nesnázích svých dovedla zatím strana pod obojí nicméně dobytí skoro úplného vítězství nad stranou Táorskou. Rozličným vyjednáváním bez užití násilných prostředků stalo se ponenáhlu, že jedno město po druhém odtrhovalo se od Táborů a srovnávalo se ve víře se stranou pod obojí, tak že konečně zůstalo jediné město Tábor, ve kterém se ještě konaly služby boží dle obyčeje Táorského.

Po smrti Hynce Ptáčka (27. srpna 1444) zvolili sobě čtyři

krajové jednoty jeho za nového hejtmana Jiřího Poděbradského o, pána tehdyž teprv 24letého, který však již v tom věku vynikal zvláštním důmyslem válečnickým i státnickým. On začal hned s počátku záležitosti strany své mnohem důrazněji než předchůdce jeho vésti k žádoucímu konečnému cíli. Když r. 1446 došel papež Eugenius IV. konečně uznání za pravého papeže zase od celé říše německé, čímž rozhodnuto bylo vítězství jeho nad konciliem Basilejským až do úplného rozpuštění koncilu tohoto, začal Jiří Poděbradský hned usilovati o to při straně Oldřichově a Menhartově, aby jménem celého království vypraveno bylo poselstvo do Říma, které by žádalo na papeži ztvrzení kompaktát a arcibiskupa Rokycany. Oldřich z Rosenberka, který konečně musil svoliti k tomu (1446) a veřejně tedy znáti se k poselstvu, které šlo do Říma, vyjednával podtají s dvorem papežským, aby dokonce nesvoloval k žádosti strany pod obojí, a papežský dvůr sám tehdyž po úplném vítězství nad žádanými opravami církve na conciliích předešlých odevzdával se toho času zase naději, že se podaří i Čechy přivésti opět v poslušnoství stolice římské bez výminek s nimi umluvených. Papež Eugenius zemřel právě, když poslové čeští meškali v Římě (1447) a nástupce jeho, Mikuláš V., odpověděl poselstvu českému, že mñní rozhodnutí své oznámiti po zvláštním legátu, kterého by vypravil do Čech. Legát tento, kardinál Jan z Karvajal, přišel však do Čech (1448) více na zvědy nežli s nějakým určitým plnomocenstvím a oznámil konečně v Praze, že stolice apoštolská kompaktát uznávati nemíni za smlouvu platnou, protože uzavřena byla jednostranně od koncilu toliko bez svolení papeže.

Po tomto oznámení kardinála v Praze odřekl se Menhart z Hradce s některými jinými stoupenci svými docela zřejmě přijímání pod obojí způsobou; jeho příklad však nenalezl mnoho následovníků, nýbrž spůsobil tím větší rozhorlení strany protivné, tak sice, že i dávné ony dvě strany v kněžstvu rozdávajícím pod obojí, Příbramova totiž a Rokycanova, nyní úplně spolu se smřily. V těchto tak příznivých okolnostech nemeškal Jiří Poděbradský přistoupiti konečně k činu a chopil se zbraně proti svým protivníkům. Sebrav užitím chytré záminky (t. j. záminky rozepře s knížetem saským a jeho pomocníky, které měl také v Čechách) znamenitou vojenskou moc, udeřil dosti z nenadání času nočního na Prahu (3. září 1448) a zmocnil se hlavního města k největší radosti části obyvatelstva, která jím konečně vysvobozena byla z moci Menharta z Hradce a služebných jemu konšelů. Menhart z Hradce sám upadl při tom v zajetí, ve kterém, jsa již ve vyšším věku, brzy potom zemřel (3. února 1449).

§. 54. *Jednota Strakonická. Jiří Poděbradský správcem zemským.*

Po dobytí Prahy Jiřím Poděbradským Oldřich z Rosenberka a stoupenci jeho dali se ve válčení s Jiřím Poděbradským, avšak vždy se špatnějším účinkem, až konečně nemohli zabrániti, že sněm svolaný r. 1452 zvolil Jiřího Poděbradského za plnomocného správce zemského. Jiří Poděbradský vyžádal sobě ztvrzení v tomto úřadě na Fridrichovi IV. jakožto poručníku Ladislava.

Právě však, když tímto způsobem král Fridrich IV. zbaven byl konečně nepohodlí, které jemu působily dotud záležitosti české, strhlo se proti němu vzbouření v samých Rakousích. Když na podzim roku 1451 vydal se na cestu do Říma, aby došel korunování na císařství a při tom vzal s sebou tam i mladého Ladislava; vzbouřili se za jeho nepřítomnosti stavové rakouští, nechtíce déle snášeti poručnické vlády jeho, a zmocnili se země skoro celé proti jeho vladařům. Když pak Fridrich IV. či nyní již císař III. r. 1452 navrátil se do země, zdvihli stavové válku proti němu a oblehli jej po některém čase v oblíbeném sídle jeho *Novém městě za Vídní*. K tomu zjednali si pomoc také od hraběte Oldřicha Celského, něco i z Uher a konečně také pomoci z Čech od Oldřicha z Rosenberka a strany jeho.

Oldřich z Rosenberka, který byl vždy před tím podporoval krále Fridricha IV. v nečinném jeho chování se k záležitosti české, rozhněval se s ním od některého času, když král Fridrich IV. rovněž nečinně se choval k němu za času války jeho se stranou Jiřího Poděbradského a neposkytl mu žádné vojenské pomoci, které na něm žádal. Z té příčiny tedy při vzplanutí bouře v dolních Rakousích k vybavení mladého krále Ladislava z moci Fridrichovy spojil se Oldřich z Rosenberka se vzbouřenými stavy rakouskými a sice, aby dopomožením k jejich účinku zjednal sobě v čas přízeň mladého krále Ladislava a tím prostředkem aby konečně zase podvrátil moc Jiřího Poděbradského v Čechách. Tedy vypravil stavům rakouským znamenitou pomoc vojenskou velením syna svého Jindřicha.

Proti tomu obrátil se císař Fridrich III. o pomoc k Jiřímu Poděbradskému a obdržel ji také hned od něho ochotně. Jiří Poděbradský sebrav znamenitou vojenskou moc, musil se však s ní přede vším obrátiti proti domácím svým odpůrcům, t. j. právě proti Oldřichovi z Rosenberka a spojencům jeho, ke kterým opět náleželi Táboři, protože tito posud odpírali jemu poslušenství jako správci zemskému. Jiří Poděbradský oblehl nejprvé *Tábor* a město pevné vzdalo se jemu tentokráte skoro beze všeho odporu (1. září 1452). Jiří vymýtil nyní také odtud náboženské

řády Táborské a zavedl služby boží dle obyčejných řádů strany pod obojí. Potom oblehl Oldřicha z Rosenberka samého v *Budějovicích*; i on musil se brzy vzdáti, nezůstaviv sobě v zemi žádných dostatečných prostředků k obraně.

Když se nyní Jiří Poděbradský chystal dále na cestu do Rakous, došla ho neočekávaná zpráva, že císař Fridrich III. sotva po několikadenním obležení Nového města od stavů učinil smlouvu s nimi, tak že vydal Ladislava, kterýž hned uveden jest do Vídně, a při dvoře jeho ujali první místo hrabě Oldřich Celský a Oldřich Eicinger z pánů dolněrakouských. Fridrich III. učinil smlouvu s některými důležitými výminkami, které jemu však potom nebyly zdržány.

Oldřich Rosenberský byv v Čechách samých přemožen, nenabyl také z vítězství stavů rakouských již žádného prospěchu pro sebe. Mužové, kteří nyní vládli dvorem mladého krále Ladislava ve Vídni, nesměli sobě Jiřího Poděbradského v těch okolnostech činiti nepřítelem, a tak tedy po některém vyjednávání mezi ním a jimi došlo se úmluv (1453), dle kterých král Ladislav netoliko ztvdil zápisy svých dvou předků, Sigmunda a Albrechta, ve věcech náboženství strany pod obojí, nýbrž zanechal i napotom správu zemskou v Čechách v ruce Jiřího Poděbradského ještě za šest dalších let.

Králi Ladislavovi bylo v čas vybavení jeho z moci Fridrichovy teprv 13 let a nemohl tedy panovati bez cizí rady. V těch okolnostech zmocnil se v krátce nejvyššího, ano ve všem rozhodného vlivu hrabě Oldřich Celský. Proti Jiřímu Poděbradskému nevměšoval se sice do záležitostí Čech samých, ale ujímal se správy druhých přivtělených zemí koruny české, které od smrti Albrechta II. spravovaly se prozatímními řády samy bez všelikého spojení s Čechy, protože spojení jejich s korunou záleželo hlavně na osobě krále českého. Sotva však minul rok od propuštění Ladislava, byla moc Oldřicha Celského podvrácena stavy rakouskými, kteří vedením Oldřicha Eicingra přinutili jistým způsobem mladého krále, že musil Oldřicha Celského vypověděti ode dvora svého a správu zemskou odevzdati větším dílem stavovskému výboru, v jehož čele stál Oldřich Eicinger (1453).

§. 55. *Král Ladislav.*

Teprv po této proměně při svém dvoře odebral se král Ladislav do Čech, kdež se posud darmo bylo usilovalo o brzký jeho příchod, aby byl korunován na království. Po korunování tomto teprv bylo možno, péčí Jiřího Poděbradského obnoviti zase spo-

jení mezi Čechy a přivtělenými zeměmi: Moravou, Slezskem a Lužicí.

Jiří Poděbradský byl se již jako správce zemský vynasnažoval pilně o to, čeho bylo Čechům od času války husitské nejvíce a přede vším jiným potřebí, t. j. o opětné sesílení moci královské. Když nyní byl konečně korunovaný král v zemi, dosáhl Jiří Poděbradský větších úspěchů k tomuto cíli. Vymohlť jmenovitě na sněmě českém nález, dle kterého všickni držitelé statků korunních aneb duchovních, kteří se jich zmocnili během války husitské a nemohli se vykázati na ně žádnými zástavnými listy císaře Sigmunda, musili statky ty navrátiti zase ke koruně. Z návodu pak Jiřího Poděbradského povolil týž sněm neobyčejně velkou berni mimořádnou, ze které ještě více jiných statků vyplatilo se zase z předešlých zástav, a jinak pečovalo se o potřeby zemské, k jichž zahrazení již nestačovaly stále důchody korunní. Vedle toho snažil se Jiří Poděbradský obnoviti zase předešlou vážnosť koruny české také v poměrech k zahraničným sousedům, ujmaje se všech velikých věcí, které se týkaly společných prospěchů.

Právě v prvním roce panování Ladislavova (1453) dobyl sultan turecký Muhamed II. Konstantinopole a vyvrátil tím konečně starodávnou říši řeckou v Evropě. V obávání, že se nyní moc Turků bude tím násilněji šířiti proti západnímu křesťanstvu, vynasnažoval se dvůr papežský od té doby horlivěji ještě než před tím o způsobení společné křížové výpravy všeho západního křesťanstva proti Turkům. Jednalo se o to nejprvé na sněmě říšském v Řezně (1454), a tu hnulo se věci k předu hlavně působením Jiřího Poděbradského, z jehož návodu král Ladislav dal slíbiti, že postaví 40.000 mužů k tomuto předsevzetí toliko ze zemí svých koruny české. Nicméně protahovalo se s předsevzetím tímto jednak pro liknavost jiných knížat německých i císaře Fridricha III. samého, k čemuž o něco později ještě více přispěla opětná proměna při dvoře krále Ladislava, když po dvou letech vrátil se zase do Vídně (1455). Zde totiž podařilo se při rozmlškách, které se strhly mezi stavy rakouskými, Oldřichovi Celskému, že jej Ladislav bez ohledu na stavy zase povolal ke svému dvoru a odevzdal se docela zase předešlému jeho vlivu. Oldřich Celský vzdaloval jej od velké společné záležitosti zemí jeho a ostatního západního křesťanstva, a staral se přede vším zase jen o vytištění Jana Huňada z vladařství jeho v Uhřích jakož i o předešlou jeho rozepři s císařem Fridrichem III. V této druhé rozepři došlo již na to, že král Ladislav ke konci r. 1455 jal se sbíratí vojsko u Vídně, chtěje začíti válku se strýcem svým a žádaje při tom pomoci z Čech.

Ale Jiří Poděbradský hleděl ho ukrotiti a vynasnažil se o mírné narovnání mezi ním a císařem. Proti Huňadovi, který se skutečně velmi bezohledně choval k Ladislavovi ve správě Uher, nedopouštěje jemu vůbec žádného vlivu a vybíraje zejména důchody ze statků korunních pro sebe, z čehož odbýval krále toliko určitým platem ročním, povolal Ladislav téhož času opět Jiskru do služeb svých a dal od něho najímati nové vojsko v hořejších Uhřích. V této rozepři zjednal konečně dvůr papežský narovnání legátem kardinalem Karvajalským (začátkem 1456) tím způsobem, že Jan Huňady vydal aspoň část statků korunních v Uhřích pod přímou správu králova a podržel toliko ostatek, hlavně v jižních krajinách země, pod správou svou, aby tím snáze mohl se starati o prostředky k obraně zemské proti Turkům.

Po tomto smíření odebral se Ladislav do Budína a odbýval sněm uherský, na kterém stalo se snesení o způsob, kterým i království uherské mínilo se účastniti zamýšleného křížového tažení proti Turkům. Ale když sněm tento ještě byl pohromadě, předešel sultan Muhamed II. zbrojení křesťanů vtrhnutím do knížetství srbského a obležením Bělehradu osazeného uherskou posádkou. Na zprávu o tom odebral se král Ladislav do Vídně, aby dle možnosti rozmnožil vojsko sbírané tam proti císaři Fridrichovi III. a aby obrátil se s ním proti Turkům, k čemuž měla přiraziti také hotovost česká a vojsko Jiskrovo z horních Uher. Jan Huňady mezi tím spěchal na dějiště války samé a předsezval osobně obranu Bělehradu. Šlechta uherská celkem dosti nedbale zachovala se dle nálezů právě učiněných na sněmě v příčině obrany zemské a křížového tažení. Ale tím ochotněji prokázal se obecný lid v Uhřích i v některých jiných okolních zemích, kdež byl mnich řádu františkánského, Jan Kapistran, ohnivými kázáními svými rozněcoval horlivost pro válku s nevěřícími, byv vypraven od papeže schválně k tomuto účelu, pohříchu však zároveň také k tomu, aby v zemích, které sousedily s Čechy, rozněcoval znova záští proti „kacířství“ českému. Působením Kapistrana hrnuly se zástupy lidu selského, nepravidelně ozbrojeného, ale četné velmi, k praporům Huňadovým, a obrana Bělehradu srbského podařila se nade vše očekávání. Avšak jen několik dní po slavném tomto vítězství zemřel Jan Huňad morem, který se objevil ve vojstě křížovém nakažením od Turků.

Na zprávu o tom odebral se král Ladislav, ještě před dokonáním vojenských příprav svých u Vídně, spolu s hrabětem Celským, aby se nyní uvázal sám v panství a statky korunní v Uhřích. V tom však postavil se mu na odpor syn Huňadův, Ladislav, pokoušeje se o provozování téže moci

v zemi, kterou otec jeho vykonával takřka dědictvím po něm. Konečně byl přece přinucen k narovnání, tak že se podrobil vydání korunních statků po otci, toliko pod výminkou, že mu Ladislav prominul všeliký počet ze správy, kterým byl po otci z nich povinen. Ale když hned po úmluvě této král Ladislav odebral se do Bělehradu, osazeného lidem Ladislava Huňada, dal Huňady ve hradě svém úkladně zabiti hraběte Oldřicha Celského jakožto nepřítele svého rodu, a král Ladislav musil mu netoliko slíbiti, netrestati toho skutku, nýbrž musil také kázati vojskům svým jak u Vídně tak v horních Uhřích, která se již vydala na cestu do Uher, aby se zase návrátila do svých domovů, protože by se nyní pro pozdní počasí nemohlo nic předsevzítí proti Turkům. Mladý král Ladislav, jsa takovým způsobem snížen ve svém důstojenství, nezdržel slibu daného Ladislavovi Huňadovi, nýbrž nejbližší příležitostí dal jej zajíti a stíti v Budíně (1457); rovněž vzal do vazby mladšího bratra jeho Matiaše „Corvina.“ Z toho strhlo se však hned veliké zbouření četných stoupců a přátelstva, tak že král Ladislav opustil ve strachu Uhry a odebral se nejprv do Vídně, potom do Prahy, kde konaly se přípravy k svatbě jeho s Magdalenou, dcerou krále francouzského Karla VII. Tu však nenadále zemřel po třídenní nakažlivé nemoci (teprvé v 18. roce věku svého, 23. listop. 1457).

§. 56. *Král Jiří. Utvrzení jeho v panství.*

Nenadálou smrtí krále Ladislava bylo roztrženo spojení mezi Čechy, Uhry a Rakousy pod panstvím domu Habsburského, sotva že po dlouhých těžkostech teprvé právě začalo se lépe podobati k němu. V Čechách tak jako v Uhřích nemyslí tehdaž ani nikdo na zachování se dle dědičných jednot, které dávaly právo nástupnictví ostatnímu domu Habsburskému, a císař Fridrich III. také se ani s žádným pravým důrazem neujímal práv těchto. Více hlásili se k domnělému právu nástupnictví manželové dvou sester zemřelého krále Ladislava, Vilém z vévod saských a Kazimír král polský; několik pak jiných knížat německých ucházelo se o zvolení, ano i král francouzský Karel VII. podával Čechům velikých výhod, když by zvolili za krále mladšího syna jeho Karla. Nicméně zvolen byl Jiří Poděbradský, obnovitel řádu, pokoje a blahobytu v zemi za posledního času, na království české (2. března 1458). Volba tato byla uznána netoliko v Čechách samých, nýbrž po některých nesnázích také na Moravě, ve Slezsku a v Lužici. Jen

v některých městech slezských a moravských, kdež byl prvé Jan Kapistran popuzoval obecní lid proti Čechům jako kacířům, byla nechuť proti králi domněle kacířskému. Na skutečné však protivení nedošlo konečně nikde jinde, než ve *Vratislavi* ve Slezsku a v Jihlavě na Moravě. Jihlavané obdrževše pomoc od Albrechta VI. rakouského, který tehdy byl ve válce s bratrem svým Fridrichem v dolních Rakousích, vzbouřili se proti králi. Jiří Poděbradský přinutil je však ke vzdání se obležením města a vtrhl potom hned dále do Rakous proti Albrechtovi VI. Poskytnuv proti němu pomoci císaři Fridrichovi, stal se mocným rozsudím rozepře jejich a za služby při tom Fridrichovi prokázané obdržel nyní zrovna od něho uznání za krále českého udělením jemu „léna českého“ starodávným obyčejem. Strany *Vratislavi* spůsobil úmluvu mezi měšťany a králem papež Pius II. (Aeneáš Silvius), tak že Jiří Poděbradský z jiných ohledů dal se nakloniti k povolení jim tříleté lhůty, po které jemu měli teprv přísahati poslušensství.

Sotva se skončila rozepře mezi císařem Fridrichem III. a bratrem jeho Albrechtem VI., ve které Jiří Poděbradský vystoupil jako mocný prostředník a užil účinku z toho k upevnění se v panství českém, přihodila se nová událost podobného způsobu v Uhřích. Někteří z předních pánů, kteří byli před tím hlavně zasadili se o dosazení Matiaše Corvina na trůn po smrti Ladislavově, vzbouřili se proti němu (1459), když ho neshledali dosti poddajným, aby vládl dle vůle a rady jejich, a nejprv podávali korunu uherskou Jiřímu Poděbradskému; když pak on přijíti jí nechtěl, obrátili se s tímž podáním k císaři Fridrichovi III. Proti obyčejné zdlouhavé povaze své přijal Fridrich podání toto rychle a beze všeho rozmyslu, i dal se hned ve Vídni korunovati korunou sv. Štěpána, která se posud nacházela v jeho moci. Vzbouření však magnátů uherských bylo od Matiaše Corvina brzy přemoženo a císař v nesnázích z toho, hledal pomoci u krále českého, který také hned vložil se i v tento spor a prostřednictvím svým spůsobil příměří na dvě léta, po jehož vypršení stalo se narovnání konečné prostřednictvím papeže Pia II., a sice v ten způsob, že Fridrich III. vydal konečně korunu uherskou i také osazená ona města uherská Matiašovi Corvinovi, za to však bylo jemu a protivníkům jeho vymíněno nástupnictví v Uhřích po vymření potomstva Matiaše Corvina (1461).

Téhož času, v prvních letech panování Jiřího Poděbradského, byla také říše německá rozryta přerozmanitými rozepřemi a válkami mezi rozličnými knížaty, zvláště pak mezi domem Brandenburským a domem bavorským i obapolnými spojenci

jejich. Jiří Poděbradský účastnil se i v těchto záležitostech, býváje od jedné strany proti druhé žádán za pomoc, a konečně i v Němcích zjednal pokoj ve hlavní věci prostředkováním svým a smlouvením stran.

Při tom staly se všelijaké přátelské smlouvy mezi ním a rozličnými knížaty, které obyčejně ztvrzovány byly také svadbami mezi syny a dcerami Jiřího Poděbradského a dětmi rozličných knížat německých.

Zmatky, způsobené v Němcích těmito soukromými válkami, vzbudily tehdaž po dlouhém čase zase ponejprv snahy při knížatech a jiných stavích říšských o zlepšení posavadního zřízení říše německé, a při dokázané nedostatečnosti císaře Fridricha III. k provedení takových přání obrátili knížata němečtí zření své i v této věci ke králi Jiřímu, i jednalo se o to, aby zvolen byl ještě za živobytí císaře Fridricha III. za krále římského a přidán Fridrichovi za pomocníka ve správě říše. Tyto zámysly nezdařily se však potomní nepřízní času, a poněvadž císař Fridrich III. k nim hleděl s nelibostí, způsobily po některém čase zrovna i nepřátelství mezi ním a Jiřím Poděbradským.

§. 57. *Rozepře mezi králem Jiřím a stolicí papežskou. Vzbouření jednoty Zelenohorské.*

Ve vnitřní vládě v království českém počínal sobě Jiří Poděbradský jako král nejinak nežli před tím jako gubernátor i před časem panování mladého krále Ladislava i za jeho panství, vynasnažuje se vždy hlavně o to, aby královská moc v zemi byla nově povznesena jakožto nevyhnutelný prostředek k zvelebení dobrého země po zmaticích, které způsobila válka husitská. Pokud bylo lze obnoviti starodávné podpory trůnu, otřesené bouří husitskou, pokud zejména bylo možná ještě zase vykoupiti někdejší statky korunní, vynasnažoval se o to Jiří Poděbradský; poněvadž pak plnou měrou nebylo to již možné, hleděl peněžité nedostatky koruny nahrazovati mnohem častějším vyžadováním berní mimořádných na sněmích českých nežli před tím kterýkoli panovník český. Berně pak bývaly jemu povolovány od sněmů ochotněji nežli kdykoli před tím přichylností k němu těch tříd národu zvláště, které nejvíce cítily dobrodiní obnoveného pořádku a bezpečnosti práva v zemi.

Jiřímu Poděbradskému byly v té příčině hlavní podporou a) nižší šlechta č. stav zemanský nebo rytířský, b) stav městský, který právě během husitské války dobyl sobě větší platnosti v příčině záležitostí zemských než

před tím a býval již nyní kromě určitých věcí na sněmích zemských v roveň postaven s vyššími dvěma stavy, panským a zemanským.

Protivníky své vládní soustavy měl Jiří Poděbradský hlavně ve stavu panském, který již za času krále Václava IV. usiloval o rozmnožení předností svých před jinými stavy a rozhodnou převahu při vládě prostředkem nejvyšších úřadů zemských, které měly napotom býti osazovány jen osobami stavu panského a ne pouze libostí krále. Stav panský rozmnožil během husitské války bohatství své již před tím ohromné, nad míru na ujmu důchodů korunních a duchovenstva, usiloval vždy znova o tytéž žádosti a potkával se při tom ovšem s překážkami se strany krále Jiřího. Při všem tom záleželo k úplnému pojištění nové šťastné budoucnosti národu českého Jiřím Poděbradským hlavně jen ještě na konečném spořádání záležitostí náboženských, které bylo v nové nejistoty a pochybnosti uvedeno odpořem, zdvihaným od dvora papežského proti platnosti kompaktát Basilejských.

Jiří Poděbradský zachovával k oběma náboženským stranám, na které se vztahovala kompaktáta, ke straně přijímajících pod jednou totiž a ke straně pod obojí, největší nestrannost a hájil práva jedné i druhých bez rozdílu. Také pak byl nakloněn i k obětem větším ke způsobení konečné nějaké úmluvy s dvorem papežským, dle které měli by se Čechové navrátiti zase k poslušnosti církve v mezích kompaktát. V takovém smyslu učinil také jistý slib při svém korunování, které vykonáno bylo dvěma biskupy uherskými, za neosazení stolice arcibiskupské v Praze, se svolením papežským.

Ale při dvoře papežském oblíbena byla myšlenka o uvedení Čech v poslušnosti beze všech výminek ještě tuzeji než před tím od času papeže Pia II. (Aeneáše Sylvia, od r. 1458), který nastoupil právě v prvním roce panování krále Jiřího. Pius II. nechtěl dopustiti ustálení jednoho příkladu v Evropě, aby který národ toliko dobrovolnou smlouvou a s výminkami zavázán byl poslušností stolicí papežské, obávaje se, že by příklad ten mohl časem tím spíše naléztí následování, když stolice papežská vždy jednotejně protivila se všem opravám, kterých vždy vyžadovalo se od rozličných národů. S počátku hleděl Jiřího Poděbradského všelikým lichotivým způsobem nakloniti ke svému úmyslu; když pak to nevedlo k cíli, umínil si odvážiti se ještě jednoho pokusu k podmanění Čechů násilím pod svou vůli.

První příhodnější chvíle zdála se nastávati právě když se začaly hněvy mezi králem Jiřím a císařem Fridrichem III. Papež

Pius začal vyžadovati na králi Jiřím určitější jakýsi slib poslušnosti, než byl učinil při svém korunování, a Jiř Poděbradský vypravil konečně k naléhání papežovu poselstvo do Říma za tou příčinou (1462), podáváje se ke slibu takovému, avšak zároveň žádaje za ztvrzení kompaktát Basilejských od papeže. Papež Pius však nyní rozhodně a slavným způsobem prohlásil kompaktáta Basilejská za neplatna a žádal na Jiřím Poděbradským, aby se netoliko sám odřekl přijímání pod obojí způsobou, nýbrž i národ svůj odvedl od něho jakýmikoli prostředky.

Jiř nemohl se dle žádosti takové zachovati, nechtěl-li se dáti podobně, jako někdy císař Sigmund, ve vražedný boj se svým národem. Když tedy žádost papežovu rozhodně zamítl, dal se papež Pius II. ve vyzývání poddaných jeho katolických, aby jemu neprokazovali dalšího poslušnosti; zejména zakázal Vratislavským, činiti mu přísahu na tři léta odloženou, a hned usadil se legát od papeže vyslaný ve Vratislavi a pobuřoval odtud podané Jiřím hlavně ve Slezsku a Lužici.

Toto nastupování papeže proti Jiřimu přetrhlo se v krátce potom novými nesnázemi, ve které upadl císař Fridrich III. Ještě r. 1462 strhlo se proti němu nové vzbouření stavů dolně-rakouských, ke kterým hned opět přidal se také bratr jeho Albrecht VI. a vtrhl jemu do země. Bouře nabyla pak tím nebezpečnější povahy, když se jí účastnil konečně také obecný lid v hlavním městě *Vídni*, tak sice, že císař Fridrich obležen jest vehradě svým ve Vídni, a od chátry Vídeňské zrovna vyhledáváno jeho bezživotí. V té nouzi obrátil se císař o pomoc ku králi českému, který také hned vypravil nejstaršího syna svého Viktorina k Vídni, kamž s velkým vojskem brzy sám následoval. Tím byli buřiči i Albrecht, bratr císařův, jenž po vládě v Rakousích toužil, donuceni učiniti s Fridrichem příměří, propustiti císaři svobodný odchod z Vídne a smířiti se s ním dle výroku králova. Za to prokázal se císař Jiřím vděčným, vrátiv Čechům všechny zápisy, kteréž měl na smluvy dědičné učiněné 10. února 1364 mezi Karlem IV. a domem Habsburským. Povinnost pak k říši německé, která jim od Fridricha II. byla vyměřena, zmírnil na polovici, tak že odtud měli místo 300 bojovníků k jízdám císařů do Říma stavěti jich jen 150 aneb tolika hřivnami se vykupovati. Mladší dva synové Jiřím, Jindřich a Hynek, povýšeni jsou do stavu knížat říšských. Náklonnost císaře k Jiřím šla tak daleko, že ho pro případ své smrti ustanovil za poručíka svému synu Maximiliánovi, a kdyby ten předčasně zemřel, i za dědice Rakous. Nadto slíbili si vladařové pomoc vzájemnou proti všem protivníkům, vyjma papeže; avšak s tím chtěl císař Jiřím

uvésti v mír, ač počínání si papeže působilo k tomu málo naděje. Neb popouzel legátem Vratislavských proti králi, ano i katolíky moravské a české vyzýval, by setrvali při straně králi odporne; u císaře pak podezřívál Jiřího, jako by byl mohl úplně zničiti stranu odbojnou, že však toho učiniti nechtěl, aby se spíše do věci rakouských míchat mohl. Císař ale nedbal toho a smířil dokonale Jiřího s markrabím braniborským, jakož zase Jiří rozsoudil spory mezi císařem a knížaty bavorskými, pak mezi těmito a braniborskými na sjezdě mírném v Praze (23. srpna 1463) ku všeobecné spokojenosti, ač i zde zamýšlené opravy v zřízení německém a návrhy k zvýšení moci císařské nedošly schválení. —

Dle slibu daného Jiřímu přičinil se císař zvláštním poselstvím ku smíření se papeže s králem českým, ale ačkoli se zato po usnesení sněmu Brněnského (v červenci 1463) i stavové všech zemí českých a později i knížata německá dle výroku sněmu odbyvaného v Novém Městě Vídeňském (4. března 1464) přimlouvali: setrval přece papež v nepřátelství, bera do ochrany odbojné pány (Hynka Bitovského z Lichtenburka) a Vratislavské a nabízejе korunu českou Kazimírovi polskému, a když ten dal vyhýbavou odpověď, i bratřím braniborským. Král proti tomu obnovil přátelskou smlouvu s Matiašem v Budíně, spřátelil se s králem francouzským a přemohl Hynka Bitovského. Tu vydal papež 15. června 1464 na Jiřího pŕhon, aby se do 180 dnŕ před soud jeho v Římě osobně dostavil, co obžalovaný z kacířství. Bully ty však nedošly vyhlášení, neb je císař zabavil a zničil. Brzy potom zemřel původce jich Pius II. (15. srpna 1464).

Nástupce jeho Pavel II. zastavil na přimluvu biskupa Vratislavského Jošta sice pŕhon na Jiřího, vyhrožoval mu však tresty ještě většími, nenechal-li Vratislavských na pokoji. Byl Pavel II. ne menší horlitel pro neobmezenou vládu papežskou nežli jeho předchůdce, počínal si však při tom mnohem vášnivěji a, nejsa věcí českých znalý, užíval proti Jiřímu takových prostředků, jichž by sotva byl kdy se chopil, kdyby stav věcí českých lépe byl znal. Tak ujímal se Hynka Bitovského, který osobně ho byl za pomoc prosil, legátem svým Rudolfem biskupem Lavantským. Ale hrozeb legátových nedbali ani katolíci ani král, protože věděli, že Hynek Bitovský z příčin osobních, ne však náboženských, rušil mír a setrvali při obléhání Cornsteina, hlavního hradu vinníkova, až se vzdal (9. června 1465). Legát mezi tím nevoli odešel.

Nemoha král dosíci smíření s papežem, přičinil se, aby aspoň kališníci s katolíky ve věcech víry se srovnali, a proto svolal sněm v únoru 1465 do Prahy; avšak i toto hádání se

o víru skončilo se tak, jako všechna taková. Strany rozešly se s větší kyselostí nežli byly se sešly.

Papež vystoupiv proti Jiřímu s pohrůzkami, jestli by se k jeho poslušnosti bez výminky nenavrátil, spoléhal se při tom na pomoc katolíků českých; avšak naděje jeho do r. 1465 se nevyplnily, neboť katolíci, nejsouce králem v ničem zkracováni, zůstávali králi přese všechna napomínání a hrozby papeže s nepatrnými výhradami věrni. Než r. 1465 nastala změna neočekávaná. Z neznámé příčiny, snad z uražené hrlosti a neukojené zřetelnosti, odstoupil od Jiřího dosavadní purkrabí Pražský, Zdeněk ze Šternberka, ač mu byl král až dotud velkou přízní a důvěrou nakloněn. S ním spojilo se více nespokojených vyšších pánů katolických, kteří proti králi zdvihli stížnosti, jako by je bezprávně utiskoval a své moci nadužíval, žádaje berní a hotovosti vojenské. Sepsavše žaloby ty, podali je králi na sněm valném (v září 1465); ten však vyvrátil z obžaloby články za článkem a uvoloval se napravit vše, v čem pochybil, když se mu chyba dokáže. Také odsoudil sněm jednání Šternberka a jeho stoupenců velmi přísně a uznal, že král nikomu žádného bezprávní nečinil, ujišťuje při tom Jiřího svou věrností a oddaností. Nicméně ustanovil král nespokojeným pánům nový sněm (v pros. 1465), na němž by své stížnosti odůvodnili a jich odčinění se domáhali. Ale páni, kteří se mezitím 28. listop. 1465 v jednotu na Zelené hoře proti králi byli zapsali, nepřišli na sněm, rozhlášovali však nové a nové křivdy, kterých prý se na nich král dopouštěl. Hned vypravili také jednoho z jednoty, Dobrohosta z Ronšperka, ku papeži do Říma se žádostí, aby byli osvobozeni závazku věrnosti, kterouž králi přísahali, pak prosili za pomoc a za jiného krále, nejraději polského. Žádosti jejich odporučoval v Římě císař, jehož Zdeněk Šternberský piklemi neznámého způsobu s králem byl zneprávilil. Žádosti takové nebylo však ani již třeba, neb dobytím Cornsteina byl papež proti Jiřímu bez toho tak popuzen, že již 2. srpna 1465 dle návrhů Karvajalových obnovil na krále pŕhon, aby se ospravedlnil z obžaloby kacířství, křivé přísahy, svatokrádeže a jiných nepravostí. Rudolf biskup Lavantský pak měl rozvázati přísahy, jež poddané a spojence ku králi vázaly, ale také klatbou stŕhati všechny, kteří by se ho ještě dále přidrželi. Avšak král přičinil se ještě teď o smíření s papežem a prostřednictvím krále Matiaše podával se k nějakým ústupkům; ale Matiaš, jehož papež až dotud penězi proti Turkům byl podporoval, avšak v letě r. 1465 i za spojence proti Čechům přijal, zahořel žádostí po koruně české a nedbaje ani vděčnosti ani příbuzenství, nabízel se papeži i k válce proti Čechům. Za takového věci stavu neposlal ovšem

smírné návrhy české do Říma, ač na oko choval se k Jiřímu dosud přátelsky. Ochota Matiašova k válce proti Čechům nebyla dvoru papežskému příliš milá, poněvadž byl král uherský určen k vedení války s Turky, a proto doléháno na krále polského se strany papežské, aby korunu českou přijal, avšak bez výsledku.

Proti púhonu papežskému dožadoval se král slyšení na sjezdě kardinálů, legátův, císaře a jiných knížat křesťanských a sliboval, že se tam očistí ze všech vin křivě mu přiřítaných; prosil však papeže i knížat sousedních zvláštními listy, aby mezi tím processy proti němu zastaveny byly. Než vše bylo marné; v Římě, kde vášnivý Karavajal o věcech českých rozhodoval, neznali smíření; ano papež pokáral vévodu Ludvíka bavorského, že se byl za Jiřího přimlouval. Následkem toho ochablo přátelství mezi dvory bavorským a českým a vzešlo mezi nimi za nedlouho i nepřátelství.

Mezi tím přibýlo Jiřímu v Čechách nepřátel. Město Plzeň uposlechlo papeže a dávši se proti Jiřímu v odboj, přistoupilo k jednotě panské, která již nebesýlala ani sněmy smírné. Dali se sice jednotníci s králem, který se k nim s bezpříkladnou mírností choval, do jednání, ale jen proto, aby nabyli času, než by obdrželi pomoc z ciziny, neb síly jejich proti králi nedostačily. Král věře v šťastný konec rúznice té, povoloval jednotě i Plzni příměří; proti stoliči papežské pak se dal hájiti doktorem Řehořem z Heimburka, nejslavnějším řečníkem německým, jehož mu zeť jeho, kníže Albrecht saský (manžel Zdeňky), do Prahy byl přivedl. Obhájně listy ty měly u některých knížat úctinek Jiřímu příznivý. Tak se umluvili knížata německá na sněmě norimberském (v listop. 1467), který se za příčinou pomoci proti Turkům odbýval, že se za Jiřího u papeže přimluví; avšak než k tomu došlo, dán Jiří v Římě do klatby a vyhlášen za zbavena všech důstojenství (v pros. 1466). Nepřišlo však hned ještě k válce, neb Matiaš, který zničením rot bratrských loupivšich na Slovensku již dříve byl dráždil krále Jiřího, byl zaměstnán Turky a jednota panská, jakkoliv byla penězi papežskými podporována a císařem za mocnost oprávněnou a samostatnou uznána, hleděla se novými zápisy sice upevniti a od krále polského Kazimíra, ovšem marně, pomoci pojistiti, ale neodvážila se, znajíc slabé své síly, ještě branného odboje. Neboť i většina katolíků českých stála při králi a sněm Pražský (v únoru 1467) odsoudil Zdeňka, který tak daleko ve vášni zašel, že krále za mana císařova vyhlásoval, a jednotníky jako neposlušné a svévolné rušitele míru. Teprvé na jaře r. 1467, když příměří s jednotou došlo, zdvihl

král proti ní válku, která nikterak nemá však rázu náboženského, a obklíčil hrady jednotníků. Hned nastal boj také ve Slezsku a na Moravě, kdež města německá Olomouc, Brno, Znojmo a Jihlava spojila se s jednotou proti králi. Příkladu jejich následovala i města Lužická, jakkoliv je byl dříve král proti šlechtě všelijak podporoval. Odpor tam byl tak silný, že legát papežský až fojty či správce zemské ze své moci dosazoval. Ale brzy se ukázalo, že pouhý odboj nepostačí k vyvrácení kacířského trůnu, ale sám zahyne, nedostane-li se mu pomoci z ciziny. Proto hlásán přičiněním legáta Rudolfa Lavantského kříž proti kacířům českým, a naléháno na Kazimíra, krále polského, od papeže znova a úsilněji, by přijal českou korunu; proto poslána jednotě panské z Říma peněžitá podpora, a administrátor Pražského arcibiskupství, děkan Litoměřický Hilarius, připomenut, aby pobuřoval své diecesány proti jejich „utiskovateli“, což tento také činil s horlivostí nemalou. A přece zůstala valná část katolické šlechty, měst, ano i klášterů králi věrna, poněvadž nebylo žádné příčiny k steskům na nátisky pro víru.

Avšak ani bully papežské nepotkávaly se s účinkem, jaký se od nich očekával. Kazimír polský, jehož i jednotníci v Jihlavě (v květnu 1467) za krále si zvolili, nepřijal nabízené mu koruny české a knížata německá odepřeli pomoc válečnou proti kacířům, nabízejíce se za prostředníky mezi králem s jedné a papežem i jednotou panskou se strany druhé. Za to jevily nižší třídy německé velkou bojechtivost; zvláště z Bavor vypravilo se mimo vědomí knížete vojsko křížové do Čech, ale bylo u Nýrska na hlavu poraženo (22. září 1467). Následkem těchto událostí smluvili se někteří páni z jednoty s králem o řádný mír; avšak i pán Rosenberský, trpě mnoho jednotou na statech svých, učinil s ní příměří, v které také král vešel na příměří posilů polských. Jednotníci užili příměří toho k odbývání sjezdu ve Vratislavi, na němž mnohé nedorozumění mezi členy bylo odstraněno, a tím jednotka znovu zřízena. Na sjezdě usneseno jednohlasně, že se s králem kacířským nesmíří nikdy, a že prostředkování smírné krále polského nepřijímají, ačkoliv jim tento za nedlouho prodloužení příměří na Jiřím vymohl; za to měl se Matiaš král uherský požádati o pomoc. — Mezi tím vyjednával legát papežský Rudolf s markrabím braniborským, nabízejce mu opět korunu českou, ale s výsledkem nelepším.

§. 58. *Jednota bratři českých.*

Bylo zvykem v Římě považovati Jiřího za křivopřísežníka, poněvadž při korunování přísahal, že nebude v zemi trpěti kacířů, a neucínil prý tak. Ovšem když v Římě pokládali utraquisty za kacíře a domýšleli se, že je bude stíhati, tu Jiří musel býti křivopřísežníkem, neb on neviděl v straně pod obojí, kteráž sněmem Basilejským do lůna církve byla přijata, žádných kacířů a stíhal, plně přísahu, jen ty, kteří se od řádů katolických i kališnických zjevně lišili. Tak vyhubil vyznání táboorské a proto pronásledoval české bratry. Tito byli přívrženci učení Petra Chelčického, který ve spisech větší váhu kladl na činnou lásku křesťanskou než na přesné vyměření vět věroučných uče, že zákon boží má býti jediným pravidlem veřejného i soukromého života. Za tvůrce jednoty považovati se sluší schudlý zeman, známý později pode jménem bratr Řehoř. Byl to muž povahy neobyčejné, pobožný a rozumný, pokorný a přísný, činný a odvážný; a jakkoliv nebyl učený, byl přece péra i slova úplně mocen. Čítaje pilně ve spisech Chelčického, seznámil se s jeho náboženskými názory, v nichžto se při častých návštěvách u spisovatele ještě utvrdil. Brzy ujala se v něm myšlenka, aby zásady ony v život uvedl; to se stalo, když na přímluvu mistra Rokycany od krále Jiřího ku konci r. 1457 povolení obdržel, by se na panství jeho ve vsi Kunvaldě za Žamberkem se svými přátely usadil. I počali se všickni noví osadníci v Kunvaldě mezi sebou jmenovati bratřími, nehledíce na rozdíl stavů. Spolek ten rychle se zmáhal; přistupovali k němu nejen sedláci a řemeslníci, nýbrž i zemané a kněží. Vzmáhání se bratrstva bylo však příčinou jeho pronásledování. Když král Jiří na jaře r. 1461 vydal nařízení, aby se všichni sektáři, kteří od kališníků za bludaře a kacíře vyhlášováni byli, pilně vyhledávali, jímali, vyšetřovali a trestali: byl bratr Řehoř, který v Praze u přátel návštěvou meškal, s některými přívrženci jat a mučen. Z výslechu se ukázalo, že bratři politického vzbouření nezamýšleli, ale že ve věcech víry daleko i od kališníků se odchylovali, nevěříce na př. v přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní. Za to jsou nuceni odvolati veřejně své bludy, což také Řehoř učinil, nežli byl na svobodu puštěn. Vrátil se zase s nejbližšími přátely do Kunvaldu; ale i sem zasáhlo pronásledování a Řehoř shledal jednotu rozplášenou a dověděl se, že se údově její skrývají v lesích. Ne-trvalo to však dlouho a jednota se obnovila a společným nebezpečím utužila. Již r. 1464 vydali první veřejný spis, tak řečené „Svolení na horách Rychnovských“, jímž hleděli od sebe odvrátiti podezření, že by byli následovníci Táborů,

král proti ní válku, která nikterak nemá však rázu náboženského, a obklíčil hrady jednotníků. Hned nastal boj také ve Slezsku a na Moravě, kdež města německá Olomouc, Brno, Znojmo a Jihlava spojila se s jednotou proti králi. Příkladem jejich následovala i města Lužická, jakkoliv je byl dříve král proti šlechtě všelijak podporoval. Odpor tam byl tak silný, že legát papežský až fojty či správce zemské ze své moci dosazoval. Ale brzy se ukázalo, že pouhý odboj nepostačí k vyvrácení kacířského trůnu, ale sám zahyne, nedostane-li se mu pomoci z ciziny. Proto hlásán příčiněním legáta Rudolfa Lavantského kříž proti kacířům českým, a naléháno na Kazimíra, krále polského, od papeže znova a úsilněji, by přijal českou korunu; proto poslána jednotě panské z Říma peněžitá podpora, a administrátor Pražského arcibiskupství, děkan Litoměřický Hilarius, připomenut, aby pobuřoval své diecesány proti jejich „utiskovateli“, což tento také činil s horlivostí nemalou. A přece zůstala valná část katolické šlechty, měst, ano i klášterů králi věrna, poněvadž nebylo žádné příčiny k steskům na nátisky pro víru.

Avšak ani bully papežské nepotkávaly se s účinkem, jaký se od nich očekával. Kazimír polský, jehož i jednotníci v Jihlavě (v květnu 1467) za krále si zvolili, nepřijal nabízené mu koruny české a knížata německá odepřeli pomoc válečnou proti kacířům, nabízejíce se za prostředníky mezi králem s jedné a papežem i jednotou panskou se strany druhé. Za to jevíly nižší třídy německé velkou bojechtivost; zvláště z Bavor vypravilo se mimo vědomí knížete vojsko křížové do Čech, ale bylo u Nýrska na hlavu poraženo (22. září 1467). Následkem těchto událostí smluvili se někteří páni z jednoty s králem o řádný mír; avšak i pán Rosenberský, trpě mnoho jednotou na statcích svých, učinil s ní příměří, v které také král vešel na přímluvu poslá polských. Jednotníci užili příměří toho k odbyvání sjezdu ve Vratislavi, na němž mnohé nedorozumění mezi členy bylo odstraněno, a tím jednotka znovu zřízena. Na sjezdě usneseno jednohlasně, že se s králem kacířským nesmíří nikdy, a že prostředkování smírné krále polského nepřijímají, ačkoliv jim tento za nedlouho prodloužení příměří na Jiřím vymohl; za to měl se Matiš král uherský požádati o pomoc. — Mezi tím vyjednával legát papežský Rudolf s markrabím braniborským, nabízejíce mu opět korunu českou, ale s výsledkem nelepším.

§. 58. *Jednota bratří českých.*

Bylo zvykem v Římně považovati Jiřího za křivopřísežníka, poněvadž při korunování přísahal, že nebude v zemi trpěti kacířů, a nečinil prý tak. Ovšem když v Římně pokládali utraquisty za kacíře a domýšleli se, že je bude stíhati, tu Jiří musel býti křivopřísežníkem, neb on neviděl v straně pod obojí, kteráž sněmem Basilejským do lůna církve byla přijata, žádných kacířů a stíhal, plně přísahu, jen ty, kteří se od řádů katolických i kališnických zjevně lišili. Tak vyhubil vyznání tábořské a proto pronásledoval české bratry. Tito byli přívrženci učení Petra Chelčického, který ve spisech větší váhu kladl na činnou lásku křesťanskou než na přesné vyměření vět věroučných uče, že zákon boží má býti jediným pravidlem veřejného i soukromého života. Za tvůrce jednoty považovati se sluší schudlý zeman, známý později pode jménem bratr Řehoř. Byl to muž povahy neobyčejné, pobožný a rozumný, pokorný a přísný, činný a odvážný; a jakkoliv nebyl učený, byl přece péra i slova úplně mocen. Čítaje pilně ve spisech Chelčického, seznámil se s jeho náboženskými názory, v nichžto se při častých návštěvách u spisovatele ještě utvrdil. Brzy ujala se v něm myšlénka, aby zásady ony v život uvedl; to se stalo, když na přímluvu mistra Rokycany od krále Jiřího ku konci r. 1457 povolení obdržel, by se na panství jeho ve vsi Kunvaldě za Zamberkem se svými přátely usadil. I počali se všickni noví osadníci v Kunvaldě mezi sebou jmenovati bratřími, nehledíce na rozdíly stavův. Spolek ten rychle se zmáhal; přistupovali k němu nejen sedláci a řemeslníci, nýbrž i zemané a kněží. Vzmáhání se bratrstva bylo však příčinou jeho pronásledování. Když král Jiří na jaře r. 1461 vydal nařízení, aby se všichni sektáři, kteří od kališníků za bludaře a kacíře vyhlášováni byli, pilně vyhledávali, jímali, vyšetřovali a trestali: byl bratr Řehoř, který v Praze u přátel návštěvou meškal, s některými přívrženci jat a mučen. Z výslechu se ukázalo, že bratří politického vzbouření nezamýšleli, ale že ve věcech víry daleko i od kališníků se odchylovali, nevěříce na př. v přítomnost Kristovu ve svátosti oltární. Za to jsou nuceni odvolati veřejně své bludy, což také Řehoř učinil, nežli byl na svobodu puštěn. Vrátil se zase s nejbližšími přátely do Kunvaldu; ale i sem zasáhlo pronásledování a Řehoř shledal jednotu rozplášenou a dověděl se, že se údové její skrývají v lesích. Netrvalo to však dlouho a jednota se obnovila a společným nebezpečím utužila. Již r. 1464 vydali první veřejný spis, tak řečené „Svolení na horách Rychnovských“, jímž hleděli od sebe odvrátiti podezření, že by byli následovníci Táborů,

lidí to klopotných, kteří zákon boží zjevně přestupovali. Pravidla ve spise uvedená, jimiž se bratři řídili, směřovala k vedení pravého křesťanského života, jaký vedli křesťané první. Takových pravidel uveřejněno později více, a říká se jim dekrety bratrské. Dle způsobu první obce křesťanské zvolili si i bratři své představené, vyvolivše r. 1467 po mnohých modlitbách ze sebe losem tři muže, kteří vkládáním rukou ustanoveni jsou za starší neb, jak se později říkalo, za biskupy. Tím vytrhli se zcela z církve katolické a vzbudili proti sobě větší ještě nenávisť jak u kališníků tak i u katolíků. Také stýkání se jejich s Pikharty bylo příčinou, že jsou považováni za kacíře a jmenováni dle oněch francouzských bludařů.

Dověděv se král Jiří o novém ustrojení se jednoty bratrské, zostřil proti ní svou přísnost a na sněmě v Benešově (r. 1468) dal rokovati o prostředcích, jimiž by se jednota bratří nejbezpečněji utlačila. Přední oudové jednoty jsou zjímáni a držáni ve vězení.

§. 59. *Válka krále Jiřího s císařem Fridrichem a králem uherským Matiašem.*

Za svého největšího nepřítele a původce všeho neštěstí považoval Jiří vždy císaře Fridricha. Proto jakmile s jednotou panskou učinil příměří, vypravil do Rakous syna svého Viktora, jemuž dal k ruce zkušeného válečníka Václava Vlčka. S vojskem českým spojilo se i několik nespokojených pánů rakouských. Ačkoliv císař vedle vojska svého i křižáků ku hájení země své užil, pozoroval brzy, že sám Čechům neodolá a proto ohlížel se po pomoci cizí. Nebylo však naděje, že by mu jí knížata německá poskytl, neb Jiří žil s nimi v míru a při početí boje vyhlásil, že nebojuje proti císaři, nýbrž proti knížeti rakouskému; nezbyvalo tedy císaři nic, než obrátiti se k Matiašovi Korvínovi, králi uherskému. Matiaš byl již dříve projev il ochotu k válce české a také rád vyslechl žádost sjezdu Vratislavského, proto mohl nadíti se od něho císař jisté pomoci. Nepodával mu sice císař, jak se zdá, koruny české, neb ještě nedávno vyhlásil, že králem českým má býti jen Němec, ale sliboval mu pomoc k dosažení koruny německé a mimo to peníze i vojsko k vedení války proti Jiřímu. Při tom umluveno požádati krále polského za ruku dcery jeho Hedviky pro Matiaše uherského, aby se dosáhlo jeho aliance proti českým kacířům. Když pak Matiaše i jednota katolická za pomoc prosila, srovnal rychle valašské i sibiňské různice, smířil se i s odboj-

nými magnáty a poslal knížeti Viktorinovi, který stál s vojskem v Rakousích, odpovědný list (31. března 1468). Nedlouho potom vydal osvědčení, že jen jako ochrance katolíkův v koruně české, nikoliv jako panovník, válku tuto sice těžkou, ale slibující nejvyšší na nebi zásluhu a slávu na zemi nastupuje. S vojskem nevelkým (16.000 mužů), ale výtečně spořádaným, jemuž veleli mezi jinými dva někdejší hejtmané českých rot bratrských, Blažej Podmanický a František z Háje, vytrhl v dubnu r. 1468 do pole, poslav již dříve nějakou pomoc císaři. S radostí velikou byl uvítán krok Matiašův v Římě a papež nemeškal jak hroznými klatbami, vyřknutými nad kacíři a katolíky, kteří by s kacíři jen obcovali, nýbrž i hojnými odpustky, udělenými všem, kteří by války proti Čechům osobně se účastnili neb penězi na vedení jí přispívali, podniknutí uherské podporovali. Tím vyvolal četné roty křižáků proti Čechům, jimž tedy nastal zápas s trojím nepřítelem: s Matiašem totiž, s jednotou katolickou a s křižáky. Na štěstí nebyli nepřátelé sjednoceni a národ český byl od dob husitských ještě tak bojovný, že uměl sedlák i řemeslník zacházeti se zbraní. O sehnání vojska nebyla proto v Čechách nouze, větší však starost byla o prostředky, jimiž by se hotovost zemská v poli delší čas vydržovala; neb na svůj vlastní groš nebyl nikdo vázán déle než šest neděl ostati v poli, důchody pak královské (hlavně výtěžek stříbrných dolů Kutnohorských) nebyly tak veliké, aby se z nich značné vojsko delší čas chovati mohlo. Proto nebylo vojsko Jiřího nikdy četné.

Oba králové s vojsky setkali se v jižní Moravě; avšak Matiaš nepřijal bitvy, nýbrž ucouvl k Lávě, kdež se ohradil. Marně snažili se Čechové, jimž četná lehká jízda uherská dovoz potravy omezovala, vylákati nepřítel z jeho zákopů: on se bitvě rozhodně vyhýbal; teprve když k Čechům ustupovali, dal se na pochod za nimi; jakmile se však obrátili, ohradil se na novo u Znojma. Tu ustoupil Jiří do Čech, rozpustil vojsko, zanechav jen knížete Viktorina v Třebíči k pozorování nepřítel. Toho přepadli zde z nenadání Uhři s mocí velikou, vypálili město a obklíčili klášter, do něhož byl kníže s vojskem ustoupil, se všech stran. Když se mezi obleženými počala vzmáhati bída, vytrhl Jiří synu svému na pomoc. Bitva se opět nesvedla rozhodná žádná, ale Viktorinovi poštětilo se probiti se ležením uherským do tábora českého s částí vojska. Tu nastoupilo vojsko české zpáteční pochod. Co se to dělo v Moravě, bojovalo se i na jiných místech v zemích českých. Dobývali se od obou stran hradové, činily se výpady a nájezdy; z těchto nejznámější byla výprava Lužických a Slezáků do Čech. Za neslycha-

ných ukrutností přitáhli nepřátelé k Turnovu, kterýž vypálili. Když se však blížilo vojsko české, utkali před ním za hranice se ztrátami velikými.

Jakmile vojsko české opustilo Moravu, osadil Matiaš Brno, kde obehnal hrad Špilberk, potom navštívil Olomouc a oblehl odtud klášter Hradištský. Mimo to dobýval mnoha jiných měst a hradů králi Jiřímu věrných, při čemž mnohé škody trpěl od pánů Cimburků, Pernštejnův, Kunstatův a j., kteří Jiřímu zachovávali věrnost. Za to poslal Matiaš pomoc synu páně Zdeňkovu, Janovi ze Šternberka, do jižních Čech, kde přátelé Jiřího mnoho od něho zkoušeli. Nehodami těmi dal se Jan z Rosenberka zviklati u věrnosti k Jiřímu a spojil se s jednotou, začež jest zbaven od legáta interdiktu a placení dluhu Jiřímu. Také Budějovští přistoupili k jednotě. Po té nakázal Matiaš stoupencům svým, by s větším důrazem proti kacířům vedli válku, a odebral se, aniž by smírného prostřednictví krále polského přijal, do Uher (v září 1468).

Strana Jiřího utrpěla odstoupením pana Rosenberského a Budějovic silné ztráty, avšak byl to jen počátek neštěstí, které se v druhé polovici roku 1468 na Čechy hrnulo. Následovala ztráta jednoho hradu za druhým. Dne 27. srpna vzdal se nepřítelům hrad Hoyersverda v Lužici, nedlouho potom Frankštejn ve Slezsku a 10. října i klášter Hradiště u Olomouce, který marně se namáhali Čechové osvoboditi, ztrativše při tom i pana Zdeňka Kostku, nejdůvěrnějšího rádce Jiřího ve věcech vlády zemské a náčelníka strany pod obojí ve stavu panském. Než brzy naklonilo se štěstí opět k Jiřímu. Místo Kostkovo zaujal pán neméně horlivý a vzdělaný, Jan Tovačovský z Cimburka a v náhradu za ztracený klášter Hradiště vzdal se dědičný hrad Zdeňkův Konopiště pro nedostatek potravy, neb dvojí pokus Zdeňkův dodatí spíše na hrad, byl krvavě zmařen od obléhajících. A když knížeti Viktorinovi podařilo se zásobiti Hradiště, změnila se tvářnost války tak, že již na konci r. 1468 Václav Vlček mohl učiniti nájezd do Rakous. Obrat ten byl příčinou, že Matiaš vybrav v Uhrách daň pospíchal hned po novém roce 1469 na Moravu, kde se posádka Špilberská pro hlad vojsku jeho vzdala. Odtud zaměřil do Čech, kde ho bohaté doly Kutnohorské velice lákaly. Za obyčejného tenkrát plenění a pálení dostal se, spojiv se se Zdeňkem Šternberským, až k Vilémovu, kde ho král Jiří sevřel tak, že nemohl nikam pro hory Železné. Ačkoliv vojsko české nepříteli potříti toužilo, dal se přece Jiří ve smlouvání s Matiašem. Tento slbil při schůzi rukou dáním Jiřímu, že smíří ho dokonale s papežem na základě kompaktát. Nežli se to stalo, mělo trvati příměří; mezi tím měli oba krá-

lové sjeti se v Olomouci a ujednati tam konečný mír. Ale na sjezdě tom, odbývaném v dubnu r. 1469, kladla strana katolická za příkladem legáta papežského Rovarely příliš přemrštěné výminky, kterých Jiří nemohl přijmouti. Aby pak Matiaš i dále v čele odporu ostal, zvolen jest 17. dubna od jednotníků za krále. Volba byla chována tajně, ale měla na zdar vyjednávání působení rozhodné. Docleno pouze delší příměří na místě trvalého míru.

Když pak jednání o mír bez prospěchu bylo skončeno, volen jest slavným způsobem Matiaš 3. května 1469 od katolíků v Olomouci na krále. Matiaš přijal důstojnost tu, vzal od přítomných pánů českých slib věrnosti a rozděliv mezi ně zemské úřady v Čechách, odebral se do Vratislavi, kde mu od knížat a stavů slezských a lužických bylo holdováno.

Nová tato věrolomnost a ošemetnost Matiašova přivedla konečně Jiřího k přesvědčení, že se ráznějších prostředků musí chopiti proti lidem, kteří proti němu bojovali nejen zbraní, nýbrž i šalbou a lstí. Proto přiměl sněm zemský, odbývaný v Praze v červnu r. 1469, aby mimo úplné opravy mince české dle zásad platných za krále Václava zvolil Vladislava, králevice polského za nástupce trůnu, čímž ne-li pomoc, aspoň neutralnost dvoru polského ve válce s Matiašem měla býti pojištěna. Potom působil Jiří jak u knížat německých tak i u burgundského vévody Karla Smělého proti Matiašovi, který se chtěl státi králem německým, a obnovil konečně v červenci na všech stranách válku proti jednotníkům s větším nežli dotud důrazem. Jat jest sice kníže Viktorin v městečku Veselím na Moravě, když se tam byl příliš lehkomyšlně odvážil, od Uhrů, ale to Čechům žádné značné škody nespůsobilo. Neb kníže Jindřich porazil Žitavany a pokořil odbojné Slezsko až na Vratislav. Obrátiv se potom na Moravu, zásobil obležené město Hradiště a porazil rozhodně Matiaše, který sem s novým vojskem z Uher byl přitáhl (2. listop.). Následkem toho vítězství počali mnozí jednotníci smlouvat se s Jiřím a vcházeli s ním v příměří. Ano i Vratislavští počali pykati nesmyslného svého odboje a ve schůzi praelátů slezských pronesl legát Rudolf důvody, proč by bylo nejen možné nýbrž i slušné žíti s kacíři v pokoji. Také výpravy křížové do Čech od té doby přestaly, neb nikde potom není více o nich zmínky.

Dobře posloužilo také Čechům nenadálé znepřátelení se krále Matiaše s císařem Fridrichem na sjezdě Vídenském (v únoru 1470) z nedosti známé příčiny; snad pro nedočkávané bažení Matiašovo po království německém. Od té doby hleděl císař smířiti se prostřednictvím markrabě Albrechta braniborského s Jiřím.

K zvýšení branné moci zřízena jest sněmem pražským (14. března 1470) jakási zemská obrana, která po krajích každou chvíli měla býti pohotově. Opatřiv tímto zemi českou proti nenadálému přepadnutí, vytrhl král Jiří s vojskem do Moravy, kdež již Matiaš některé škody vojsku českému, vedenému knížetem Jindřichem a Václavem Vlčkem, byl způsobil. U Brna položila se vojska proti sobě. Tu král Jiří vyzval Matiaše na souboj, kterého on ovšem nepřijal. Za to osvobodil Jiří Hradiště a několik jiných měst moravských od obléhajících nepřátel a obrátil se, když Matiaše nížádným způsobem k bitvě přiměti nemohl, do Opavska. Toho užil Matiaš k útoku na Čechy a přitřhl, pleně a pále, až ke Kolínu (koncem srpna 1470). Ale proti němu zdvihla se zemská hotovost od Prahy vedením královny Johanny a s druhé strany pospíchal král Jiří, zvěděv o tom, by zaskočil Matiašovi cestu. Ale Matiašovi podařilo se rychlými pochody z Čech uniknouti, ovšem se ztrátou velikou. Osadiv města moravská většími posádkami nežli před tím, vrátil se do Uher. Vojsko pak české obrátilo se částečně do Slez a stíhalo tam Vratislavské i jich stoupence tak, že se i u nich počala ozývati touha po pokoji.

Nezdary Matiašovy ve válce české vzbudily brzy nespokojenost proti němu v Uhřích, která podněcována jsoucí císařem i králem polským, velice rostla. Proto začal prostředkem pana Zdeňka jednati s králem Jiřím o konečný mír. Radové a poslové obou králů sešli se na Polné u Zdeňka ze Šternberka. Matiaš chtěl Jiřimu nechati trůnu českého do smrti, když by ho učinil potom svým dědicem, také sliboval pustiti Viktorina knížete na svobodu a učiniti ho pánem moravským neb slezským a pojistiti jemu i bratřím dědictví koruny, jestliže by neměl mužských potomků. O podání tom jednáno i na sněmu pražském (14. února 1471), přijetí však jeho překaženo příchodem poselů polských, kteří slibovali, že všechny výminky kladené dřívějším sněmem (r. 1469) přijetí Vladislava za krále českého, od dvora polského budou přijaty.

I u dvora papežského nastalo Jiřimu méně nepříznivé smýšlení přičiněním zvláště poselů saských a uzavřeno konečně v radě kardinalské, od papeže vypraviti do Čech zvláštního legáta, který by českou věc dovedl k žádoucímu pokoji. Nežli k tomu však došlo, zemřel král Jiří 22. března 1471 na vodnatelnost. O měsíc dříve předešel ho smrtí mistr Jan Rokycana, volený arcibiskup; strana pod obojí ztratila tím skoro v týž čas hlavu svou duchovní i světskou. Oba byli mravů bezúhonných, a ačkoliv jevíli ku katolíkům velikou snášelivost, byli přece upřímnými přívrženci kalicha. Ztráta krále, který pocházel z národa,

neodcizil se mu nikdy, a přinesl pro blaho jeho v oběť domácí a osobní blaho své, byla nenahraditelná a musela se dotknouti mysli věrných Čechů tím bolestněji, čím více jí mizely naděje na konečné uklizení trampot válečných a sporů domácích. Někdy by byl ostal jen několik let ještě živ, byly by Čechy došly upokojení a byly by v nich nastaly poměry nové jak státní tak církevní, které by byly, jak počaté úmluvy nasvědčovaly, došly uznání ode všech mocností světských i duchovních.

§. 60. *Král Vladislav Jagajlovec (1471—1516).*

Stav země české byl při smrti krále velmi smutný. Celé Slezsko a Lužice, velká část Moravy, ano i Čech byla v moci nepřátelské. Pokladny byly prázdné, země zadlužená, národ na mnoze zhoubnou válkou na mizinu přiveden. Mnoho osad bylo vypáleno, pole popleněna ostávala nevzdělaná, průmysl a obchod zanedbáván a síla obyvatelů v nouzi uvedená tékala bez přístřeší po zemi.

Vládu v zemi vedl kníže Jindřich a úředníci zemští, kteří byli za Jiřího v úřadech až do nového krále, jehož volba měla se dít v květnu na Horách Kutných. Na sněmě tom zápasila strana uherská s polskou. Poslové polští slibovali, bude-li králevič Vladislav na krále v Čechách zvolen, že zachová Čechy při jejich právech a svobodách; otec pak jeho, Kazimír, že vezme na sebe všechny dluhy zemřelého krále, že postará se u stolice papežské o konečné potvrzení kompaktát a smíření se Čechův pod obojí s ostatním křesťanstvem. Poslové Matiašovi vychvalovali zase jeho výtečné vlastnosti a lásku k Čechům a kladli na to důraz, že Uhry a Čechy náležejí dohromady, jak tomu učí příroda i historie. Pro krále uherského mluvil i kníže Viktorin, jehož Matiaš z vězení byl propustil. Ale většina sněmu klonila se ku Vladislavovi, a zvolila ho, když poslové uherští na rychlo odjeli, za krále 27. května 1471; do jeho pak příchodu vyhlášen jest Jindřich sněmem za nejvyššího hejtmana království českého.

Sklamaná naděje Matiaše na království české byla příčinou, že si dal legátem papežským ve jménu papeže důstojnost tu potvrditi, kteráž mu sněmem českým nebyla přiřknuta, a činil přípravy k opanování nepodrobené dosud části Čech. V té příčině vešel ve smlouvu s Albrechtem saským, jížto Albrecht vzdal se všech nároků na korunu českou, o níž byl i on ovšem více tajně než veřejně se ucházel, a uznával Ma-

tiáše za pravého krále českého, začož mu tento propůjčil všecka léna, kterých byl předešle požíval od krále Jiřího.

Králevič polský Vladislav stvrdil všech 19 článků, které obsahovaly výminky, pod jakými ho sném český za krále přijímá, zvláště že bude pečovati o zachovávání kompaktát a zápisu císaře Sigmunda, o osazení arcibiskupství pražského, že bude šetřiti starých práv a řádův, neodcizovati žádných statkův od koruny, nekaziti mince; že se postará o zrušení klatby nad Jiřím a jeho věrnými vynesené. Dříve nežli se vypravil do Čech, přišel do Polska posel Matiášův se smírnými návrhy. Byltě král Matiáš v takých nesnázích dílem zmáhající se nespokojeností uherských stavů, dílem opěťovanými nájezdy Turků, že pomýšlel na ukončení války české. Za tou příčinou chtěl vstoupiti se sestrou Vladislavovou v manželství a s Vladislavem společně ve všech zemích vládnouti. Ale nabídnutí to bylo zamítnuto. Proto postavili se žoldnéři Matiášovi Vladislavovi v cestu, když táhl ku konci července do Čech, ale on se jim vyhnul, bera se na místě Moravou přes Kladsko do Čech. Na hranicích českých, na něž 10. srpna vstoupil, přísahal, že práv a řádů království českého šetřiti bude. O korunovaci pak své (22. srpna) propustil také vězně ze žalářů, čímž se dostali na svobodu i bratři čeští za Jiřího uvěznění, kteří teď pod ochranou bratří Tovačovských z Cimburka horlivě počali šířiti vyznání své. Proto také není řeči po celou dobu kancléřování Ctibora Tovačovského (1471—1479) o pronásledování bratří, jakkoliv Vladislav byl rozhodný přívrženec církve katolické.

K novému nepřátelství mezi Čechy a Uhry nedošlo hned, poněvadž Matiáš potřeboval branné moci své v Uhrách, kde se proti němu zosnovalo rozsáhlé spiknutí, v jehož čele stál primas uherský Jan Vítěz, někdejší pěstoun a rádce králův. Příčinou nespokojenosti bylo přílišné vydírání peněz králem. Spiklenci domohli se pomoci krále polského Kazimíra, jehož druhorozeného syna, Kazimíra, chtěli povýšiti na trůn uherský. Ale Matiáš dovedl obyčklou svou rázností spiklence zastrašiti, a Poláky, kteří mezi tím do Uher byli vtrhli, ovšem v počtu nedostatečném, vytlačiti ze země.

Zatím zemřel papež Pavel II. v červenci r. 1471. Nástupce jeho, Sixtus IV. přijal sice posla Vladislavova, brzy však dal krále i všecky stoupence jeho do klatby; než církevního trestu tohoto tenkrát už si v Čechách i v Polsku málo kdo všímal. Ale nedlouho potom poslal papež kardinala Marka, aby mezi Uhry, Čechy a Poláky zjednal mír za příčinou války s Turky. Nežli tento činnost svou počal, smluvili se Čechové a Uhři o příměří na rok, které mezi jednotnky a Vladislavem

prodlouženo jest na sněmě Benešovském až do konce září 1474. Na sněmě tom ustanoveni jsou také čtyři ředitelé zemští v Čechách, kteří měli dbáti pořádku. Morava dala si za příkladem Čech podobné správce. Příčinění kardinala ostalo však marné, protože jak na sněmě v Nise tak v Opavě Matiaš kladl těžké výminky míru. Za to uznán jest Vladislav od císaře Fridricha III. na sněmě Norimberském 11. března 1474 za krále českého, když se byl císaři zavázal, že vypraví vojsko ku pokoření císařových odbojníků v Rakousích a že Kazimír postaví se proti Matiašovi, který bral císařovy odbojníky pod svou ochranu. Ale nedlouho potom učiněno jest tříleté příměří mezi Uhry, Polskem a Čechy. Avšak přese všechny tyto úmluvy nastala válka znova. Matiaš vtrhl na Moravu a udeřil na Hradčistě, které již třetí rok bylo uherskými baštami sevřeno, ale jest krvavě odražen. Potom obrátil se do Slezska, kam proti němu přitáhl Kazimír asi se 60.000 muži a 9000 vozy válečnými. Ale vojsko polské bylo nezřízené, vůdcové neschopní a mezi sebou nsvorní, a nepostaráno ani o jeho řádnou výživu. Vojsko Matiašovo bylo proti němu sice slabé, ale výborně kázané; bylať to tak zvaná „černá rota“, sebraná ze žoldnéřů válečnictví zvyklých; nad to byl jak Matiaš tak František z Háje výborný vůdce a o potravu a žold nikdy nebyla nouze. Matiaš držel se v opevněném táboře u Vratislavi, vysílaje jen zástupy, aby překazily Polákům v píčování. To a drancování uherských rot v Poznańsku bylo příčinou, že se Kazimír i Vladislav, který asi s 20.000 muži k otci do Slezska přitřhl, smluvili s Matiašem o příměří, které mělo trvati až do konce máje r. 1477. Mezi články smírné smlouvy byly důležitější ty, jimiž i císař přijmán byl jakožto spojenec Kazimírův a Vladislavův do příměří, zajatí ve válce měli bezplatně na svobodu býti puštěni a zvláštní ředitelé neb ochráncové pokoje v Čechách a v Moravě ustanoveni. Potom vrátili se králové do svých zemí. Na sněmě pak Pražském (v únoru 1475), na němž se strany obě sešly, usneseno, aby Vladislav držel Čechy s obojí Lužicí a dvěma knížectvími ve Slezích, Svidnickým a Javorským; ostatní Slezsko a Morava aby náležela Matiašovi. Nález ten schválen i od sjezdu Brněnského, na němž s velikou svorností zvolen Ctibor Tovačovský z Cimburka za zemského hejtmana moravského; ale Matiaš takového narovnání nepřijal a tak odročeno konečné uklizení sporu a příměří bylo vše, čeho se docílilo. Tohoto příměří užil Matiaš k válce proti Turkům, jejichž útoky stávaly se čím dále tím záhubnější.

V Čechách přerušeno příměří to různicemi v některých městech (v Praze, v Kutné Hoře) mezi obcemi a magistráty

jejich. Příčinu k tomu dalo pánovité chování se purkmistrův a konšelův, kteří, když dohlídka podkomořního zemského nad nimi byla velmi mírná, počínali si proti obci jako neodpovědní úředníci královští. Různice uklizeny jsou po dobrém, když se magistráty zavázaly, že bez svolení obecních (representantův obce, volených od velké obce či veškerého měšťanstva) a pánův starších (jakýsi výbor měšťanstva) nebudou jednatí ve věcech obecních a že se skládají budou účty z příjmův a vydání po každé od staré rady nové.

Příměří mezi Vladislavem a Matiášem nezjednalo žádného upřímného přátelství mezi oběma králi a užito za něho nejednou proti sobě zbraní, ne sice přímo, ale jakožto spojencům jiných stran válčících. Tak pomáhal Vladislav císaři Fridrichovi proti odbojným jeho poddaným, kdežto Zdeněk ze Šternberka a jiní jednotníci podporovali se svolením Matiášovým odboj. Mír konečný měl zjednan býti prostředkováním Zdeňka Šternberského; ten však zemřel (4. pros. 1476), aniž by byl částečně odčinil, čehož na mnoze zavinil.

Nepřátelské smýšlení Matiášovo proti Vladislavovi ukázalo se také poskytnutím vojenské pomoci Janovi Žahaňskému, aby opanoval země Hlohovské, které s rukou ovdovělé kněžny Hlohovské, Barbory, dostati se měly králi českému. Pomoc ta byla příčinou, že Vladislav obnovil s císařem smlouvu, již mu zaručoval vydatnou pomoc jak proti odbojníkům tak proti ochránci jich Matiášovi. Ale bojechtivost krále potkala se u stavů českých i moravských s nevolí, neboť přáli si trvalého pokoje. Za tím účelem obrátili se stavové moravští ku králi Matiášovi a povolali mu velikou daň, jestliže jim dovolí, by si se zeměmi českou, rakouskou a polskou do urovnání pře o korunu českou směli zjednatí pokoj. K žádosti jejich svolil Matiáš listem daným v Budně r. 1477.

Stavové čeští svolili po nějakém váhání na sněmě Pražském (18. března 1477) k vypravení nových vojsk: jednoho s králem do Rakous, druhého do Slez pod velením Jana Tovačovského a třetího vedením Jindřicha Smitřického do Lužice.

Vojsko vypravené do Slez přivedlo Svídnické a Javorské k úmluvě smírné, bylo však povoláno nazpět do Čech, když i ostatní části ku poslušnosti krále Vladislava donutiti chtělo. Také vojsko lužické přimělo Lužické, že prosili Matiáše, aby jim povolil smluviti se s Vladislavem.

Tu v Čechách umluveno mezi stranama stání; avšak to nevedilo Matiášovi, že vojskem svým chtěl osaditi Kolín, kterého mu Hynek, kníže Minsterberský, smlouvou byl postoupil. Neboť Hynek, jakož i jeho bratří, odřekli se kalicha, za nějž otec

jejich Jiří neunaveně byl bojoval, a smířili se s Matiašem. Avšak vojsko uherské poraženo jest a vyhnáno ze země dříve než došlo Kolína.

Výprava však Vladislavova do Rakous neměla žádného výsledku válečného, protože se vojsko jeho, když mu špatně vyplácen byl žold a nedostatečně dodávána byla potrava, většinou rozešlo. Příčinu nesprávnosti té hledati sluší v bídných finančních poměrech jak císařových tak králových. Povolovali sice stavové Vladislavovi berně, ale král neuměje hospodařiti, upadl brzy v nedostatek. Důležitou byla však výprava tím, že císař na ni udělil Vladislavovi regalie, t. j. korouhev na znamení jeho důstojnosti kurfirstské a vrchní moc nade všemi zeměmi, které králové čeští drželi od říše německé. Tímto udělením regalíí uznal císař Vladislava za pravého krále českého, popudil však tím Matiaše tak, že mu hned opověděl válku. Aby pak král český nemohl přijíti císaři na pomoc, nařídil Bohuslavovi ze Švamberku, který byl hlavou stoupenců uherských v Čechách po smrti Zdeňka Šternberského, aby králi vypověděl příměří. Sám pak začal válku proti císaři s celou silou, a dobyl v krátkém čase valné části dolních Rakous. Tím donutil císaře, jemuž ani Vladislav ani Kazimír na pomoc nepřicházeli, že mu písemně propůjčil práva království českého v říši a nařídil všem poddaným koruny české, aby jeho na místě Vladislava za pravého krále považovali.

K válce opětne mezi Matiašem a Vladislavem proto však přece nedošlo. Král Matiaš měl ji sice v úmyslu a chtěl se zmocniti některých hradů českých, aby s nich s větším důrazem válčiti mohl. Ale hlava jednoty, Bohuslav ze Švamberka, nechtěl mu při tom býti nápomocen, začez jest od žoldnéřů Matiašových v Budějovicích jat a do Uher co vězeň odvezen. Z toho rozhorčilo se mnoho jednotníků na Matiaše a smluvilo se s Vladislavem. To pohnulo onoho k jednání o konečný mír na sněmě Brněnském; usnesení však sněmu toho nebylo jím přece schváleno, poněvadž hejtman jeho Jan Planknar dobyl u Plzně nad vojskem Vladislavovým vítězství. Avšak válka ta brzy ukončena jest příměřím, které se prodlužovalo, jak docházelo. Mezi tím jednalo se o mír; při jednání tom potkávala se neustupnost Matiašova s velkou povolností se strany Vladislavovy. Nemělť král český ani nejmenší energie a nedovedl nikterak užiti nesnázi uherských ve svůj prospěch. Nesnáze ty působili Matiašovi jednak Turci jednak válka s markrabím Albrechtem Braniborským.

Král Matiaš nabízel se k míru, jestli vedle Vladislava bude požívati titulu krále českého a jestli mu Vladislav, spokoje se

s Čechy, odstoupí Moravu, Slezky a Lužice. Tyto země mají se však vrátiti po smrti jeho za výplatu 400.000 dukátů pod vládu Vladislavovu. Návrhy ty přijaty jsou na sjezdě obou králů v Olomouci (v červenci r. 1478), při čemž vyměněna jest amnestie stavům až dotud odbojným. Roztržení to koruny české nebylo však ani odbojným zemím, zvláště Slezku a Lužicím, milé; viděti to z toho, že Lužičtí slibu věrnosti ani neskládali, Slezští pak s výminkou, že nikdy považováni nebudou za poddané uherské. Když oba králové byli spolu smířeni, sňal papežský nuntius, v Olomouci přítomný, klatby a interdikty se všech zemí koruny české.

Rozdvojením zemí českých klesla moc česká na stupeň nejnižší a přestala na dlouhé doby rozhodně působiti v běhy událostí zahraničních. Proto však upevňují přece vnitřní dějiny jak velké důležitosti tak zajímavosti. Povstávají v Čechách vedle náboženských rúznice a třenice politické, které vedou k půtkám dlouholetým.

Během dvanáctileté války zmohli se velice pánové krouhevní. Chovajíce si stále vojsko, počínali si na panstvích svých jako páni neomezení a chtěli i po válce tak se chovati, jako as se chovala knížata německá na svých statcích ku svým poddaným. Také na ujmu moci královské chtěli moc svou rozšířiti, slovem domáhali se, aby feudální zřízení v Čechách se zavedlo. Od krále slabého nepotkávali se v snáhách těchto se žádným rázným odporem, za to však obecný lid vzpíral se proti novým břemenům a hleděl zachovati staré řády slovanské.

Spory toho druhu vyskytly se na sněmě Svatováclavském v Praze r. 1479. Na sněm ten dostavili se i páni někdejší jednoty panské a skládali Vladislavovi slib věrnosti, který je zase při všech právech a svobodách zachovati slíbil. Velké nesnáze vznikly sněmu, když se jednalo o navrácení statků za předešlé války jednotníkům odjatých; neb noví držitelé měli je za jisté summy od země v zástavě a zpečovali se je vydati, dokud by jim vyplaceny nebyly; z toho vznikly nové spory, které dlouho ještě nebyly vyřízeny. V příčině náboženství vedly se s obou stran stesky na útisky; proto nařízeno jest sněmem, aby jedna strana druhé neutiskovala ani nehaněla; avšak zákaz ten nedocházel patričního šetření.

Na sněmě tom počal také již spor mezi vyšší a nižší šlechtou o úřady zemské a místa na soudě zemském, a mezi pány a měšťany. Zádalit páni zřejmě, aby měšťané zemských sněmů nenavštěvovali, ačkoliv města od jich vzniknutí, tedy od Přemysla Otakara II., vždy na sněmch bývala

zastoupena. Žádost ta ovšem tenkrát ostala nepovšimnuta, ale později dala podnět k novým bouřím.

Soud zemský nebyl však obnoven, dokud onen spor o místa nebyl vyřízen; na místě něho učiněno jest mimořádné opatření, aby král s radami z pánů a rytířů jednal potřeby zemské a soudy rozhodoval. Radové tito byli po krajích voleni a zastávali úřad svůj aspoň čtyři neděle, po kterýž čas měli opatření býti od kraje.

Aby pak se země vyvedla z velikých dluhů, do jakých za války zabředla, povolena králi neobyčejně veliká daň (polovice ročního řádného důchodu), jížto podrobeni byli všickni obyvatelé v zemi bez rozdílu stavů, jen měšťanům a židům měl král sám vyměřiti zvláštní berni. Avšak peněz z daně té se sešlých měl král užiti jen s vědomím svých rad. Památné jest také usnesení toho sněmu, jímž se všechny soukromé války a sbírání žoldnéřů v zemi bez vědomí krále zapovídalo.

Choutky pánů po zavedení poroby u lidu selského prozrazují se usnesením, jímž sedlákům zapovídalo se choditi bez rozkazu vrchnostenského na lovy a jímž omezena svoboda stěhování se poddaných z jednoho panství na druhé. Dle usnesení sněmu Svatojáckého neměly strany náboženské jedna druhé činiti násilí; avšak nálezu toho ani král sám nešetřil, dav přední kazatelé kališnické a měšťany v Praze sjímati a uvězniti, ačkoliv katoličtí faráři na mnoha místech dovolovali si horšího hanění na kázáních kališnicků a někteří páni někdejší jednoty vyháněli faráře pod obojí z far zcela beztrestně. Marně dovolávali se stavové pod obojí na sněmích spravedlnosti; obyčejně nedošlo pro rozervanost na sněmích ani k řádnému usnášení, a když k němu došlo, nedrželo se ho. Proto vznikla proti králi mezi kališnickými nevole a žeháno na něho, že neplní přísahy, že se nestará o osazení arcibiskupství a držení kompakátát. Osazení arcibiskupství bylo nejvřelejší touhou strany pod obojí, neb by se tím bylo odpomohlo nedostatku kněží pod obojích, poněvadž arcibiskup měl kněze kališnické vysvěcovati. Dokud nemohli kandidáti stavu kněžského pod obojí svěcení dosáhnouti doma, chodili do ciziny, zvláště do Italie, aby tam dosáhli žádoucí hodnosti. Od doby však té, co počala válka proti Jiřímu, bylo od papeže pod těžkými tresty katolickým biskupům svěcení kněží pod obojí zakázáno, čímž nedostatek kněží v Čechách byl den ode dne citelnější. Než brzy dostalo se straně pod obojí neočekávané v té věci pomoci. Přišel totiž z nenadání do Čech Augustin Lucian, biskup Santorinský, který zdržovav se více u hraběte Galeola v Mirandole než ve svém biskupství,

přese všechny zákazy papeže kněze kališnické byl světíl. Přišed z vlastního prý popudu do Čech, pobyl na hradě Lipnici a vysvětil tam mnoho kněží, což učinil i v Hradci Králové, kdež se usadil. Král Vladislav nečinil mu zjevně žádných překážek, avšak ho také nepodporoval. Ale katolíci brojili proti němu, což způsobilo, že se města v Zatecku i Králové Hradecku jakož i páni pod obojí zapisovali v jednoty k obraně víry a biskupa Augustina. To vzbudilo nové rozechvění myslí; aby je poněkud ukojil, svolal král jednak sněm jednak dal administrátorem arcibiskupství pražského, Hanušem z Kolovrat, vyhlásiti, že klatba od papeže Sixta IV. s Čechů je snata, tak že se služby boží všude řádně zase konati mohou. O konečné uklizení sporů náboženských měla se postarati porada 20 mužů, vybraných po desíti z každé strany. Ale mírná slova Jana Tovačovského, náčelníka strany pod obojí, nedošla žádoucího ohlasu u zástupců strany katolické a schůze se rozešla bez pořízení.

Král choval se ve věcech náboženských na oko sice nestranně, v skutku však přál katolíkům a osadil, aby znenáhla řády římské do Prahy vpravil, úřady konšelské a purkmistrovské vlašnými pod obojími. To bylo příčinou, že obce pražské a kutnohorská, kde podobně učinil, k poslušnosti biskupa Augustina nepřistoupily. Avšak konšelé ti nebyli většinou měšťanů po chuti a dopouštěli se, doufajíce v přízeň králova, bezpráví. Z toho strhlo se proti nim za nepřítomnosti krále v obcích Pražských povstání v září 1483, v němžto náčelníci nenáviděné té vlády na Starém městě byli zjímáni a dle výroku soudního odpraveni; na Novém pak městě hned při vzpouře na radnici usmrceni. Při bouři té bylo od ozbrojené chátry několik klášterů vydrancováno a mnoho židů zloupeno. Potom obnovili měšťané úřady městské ve smyslu svém, prosili krále za milost omlouvajíce se, že se nezdvihli proti němu, nýbrž jen proti zrádcům, kteří je utiskovali a jim úklady strojili. Také se poddali v poslušnost biskupa Augustina, který na vyzvání jich v Praze se usadil. Král uslyšev o tom, přijel z Moravy na rychlo do Čech a svolal sněm do Čáslavi (23. října 1483), na němž však věc Pražanů nebyla vyřízena, jakož ani na sněmě Kutnohorském (v únoru 1484). Po dlouhém jednání vrátil se král do Prahy, smířiv se s měšťany (29. září 1484) a dal biskupovi svobodu po celém království.

Patrný obrat k lepšímu ve sporech náboženských nastal, když se r. 1484 katolíci a pod obojí k pokoji na 32 let zavázali, při čemž kompaktáta v celém znění měla býti zachovávána a obě strany měly společně se u papeže o jich

uznání zasaditi; kněží pak obou stran, kde byli vypuzeni v poslední době, měli se vrátiti. Usnesením tím, které též usnesením sněmu Kutnohorského (v březnu 1485) bylo stvrzeno, jest dříve než kde jinde zavedena v Čechách snášelivost náboženská a dlouhý spor uklizen. Avšak ne tak rychle odstranily se různice politické. Jest sice hádka o místa vyšší úřednická a soudnická mezi pány a rytíři přenechána králi k rozhodnutí, ale spor mezi šlechtou a městy veden dále. Šlechtici žalovali na města, že jim nedovolují kupovati u sebe domů, že vybírajíce cla neopravují silnic a monopolisují obchod. Za to žalovala města, že se jejich hlasu na sněmích nedbá, že šlechta kazí jejich živnosti, vaříc piva na prodej a zakazujíc přivážení jeho z měst na své statky, že se zabráňuje městům kupovati statky v deskách zemských zapsané, že se zavádějí cla a trhy nové. Také těžce nesla, že jsou pozemky městské potahovány k soudu zemskému. Král ve věcech těchto stál při šlechtě proti městům, jakoby jen šlechtě náleželo veškeré právo a městům a poddaným jen tolik, co se z milosti oné jim udělí. Spor pak o místa na soudě neb, jak se říkalo, sedání na lavičích, rozhodl král tak, aby tak jako za císaře Sigmunda na nejvyšším soudě zasedalo 12 pánů a 8 zemanů kromě ouředníkův, což definitivně přijato 14. března 1487. — Dle výroku toho obnoven jest zemský soud, který opět pravidelně počal zasedati již v červnu 1485. Mezi četnými věcmi, které u něho na rozřešení čekali, veliké zajímavosti a důležitosti jest pře pánů Šliků, kteří držíce rozsáhlá panství v Chebsku a Loketsku a uvedše násilím město Loket pod svou moc, ze svazku s říší českou se chtěli vytrhnouti a státi se stavy německé říše, odvolávajíce se k privilegiím císaře Sigmunda. Ale listiny ty byly podvrženy a soud oprávněnosti jejich neuznal a tím i odtržení západních dvou krajů od království zamezil (1486).

Urovnáním různic domácích a obnovením právního stavu v Čechách uhostil se v zemi blahodárný mír, za nějž jak blahobyť hmotný tak i vzdělanost duševní vděčně se vzámaly. Z pokoje toho nebyly Čechy ani vyrušeny, když císař Fridrich, dávaje syna svého Maximiliána za krále německého voliti (16. února 1486) krále českého ani nepozval, jakoby ani nebyl kurfirstem říše. Toto nešetření práva českého bylo příčinou, že se Vladislav úžeji spojil s Matjášem, který již od několika let válčil s císařem, dobýváje na něm Dolních Rakous. Oba králové sjeli se v Jihlavě a vyrovnali přátelsky

některé věci, smluvami předešlými nevyřízené, tak že odtud mezi nimi byla, arci jen na krátko, přízeň veliká. Hlavním však účelem sjezdu toho, jak se zdá, bylo, odvrátiti Vladislava úplně od císaře, což se také podařilo. Avšak proto přece nedošlo k válce Vladislava s císařem; ba právě naopak okázala se brzy zase Matiášova ošemetnost. Když totiž papež Innocentius VIII. r. 1487 přijal od Vladislava poselství a poslušnost a přiznal mu titul krále českého, rozhněval se král Matiáš a vytýkal mu nevděčnost. Tenkrát ovšem již měl Dolní Rakousy celé ve svých rukou a proto nepotřeboval tak přátelství Vladislavova jako před tím. Netrvalo to také dlouho a přátelství učiněné v Jihlavě na věčné časy, změnilo se v nepřítelství. Poslední příčina toho byla snaha Matiášova, aby přivedl některá knížectví slezská, jako Opavské, Bitomské, Kozelské, Olešnické, Zahaňské a j. na svého pobočného syna Jana Korvína, kterého by byl měl rád za nástupce i na trůně. Knížata slezská, zvláště synové krále Jiřího a Jan Zahaňský, postavili se tomu na odpor a svedli s vojskem královým nerozhodnou bitvu u Thomasvalde (28. července 1488), ale proto přece podlehlí přesile Matiášově. Smlouvou Vídeňskou, diktovanou Matiášem (29. pros. 1488), měla řečená panství ostatí proti skrovné peněžité náhradě v rukou uherských. Změněna jest ovšem později úmluva ta tak, že Minsterberk a Frankenstein měly ostatí knížeti Jindřichovi, avšak za to měl kníže Hynek postoupiti dědičných panství svých v Čechách, Poděbrad a Kostomlat, Matiášovi a přijmouti na zámky ty vojsko uherské. Tyto útisky knížat slezských a poslední zvláště úmluva vzbudily nedůvěru Vladislavovu proti Matiášovi tak, že vstoupil s otcem svým Kazimírem v hranný spolek, který se přistoupením k němu knížat saských, rovněž od Matiáše ohrožených, valně rozšířil. S kurfirstem saským jakož i s jinými voliči smířil se Vladislav, obdržev ode všech šesti omluvné listiny, že ho nepovolali jen náhodou a nedopatřením a že to nemá býti na ujmu práv jeho a nástupcův co kurfirstův a číšníkův říše německé, a že kdyby se to opakovati mělo, každý kurfirst zavázán bude ku placení pokuty 500 hřiven zlata.

Smlouva mezi králem českým a polským poplašila Matiáše tak, že se chtěl i s císařem smířiti a navrátiti mu Dolní Rakousy za 700.000 dukátův, jen aby s celou silou s Čechy válku vésti mohl. Císař toho však nepřijal. Tu strojil se Matiáš odebrati se na jaře do Vratislavi a vyhlásiti tam syna svého Jana Korvína za krále českého a odevzdati mu vládu nad zeměmi koruny české, které sám držel. Avšak zámysly jeho zmařila smrt, která ho zastihla ve Vídni 6. dubna 1490. Tím byly Čechy zba-

veny nejkrutějšího nepřítele, který s nevšedním důmyslem a nadobvyčejnou rázností spojoval bezpříkladné sobectví, neukrotitelnou ctižádost a řídké pokrytství.

§. 61. Vladislav, král v Uhrách.

Jakmile došla Vladislava zpráva o smrti Matiášově, domáhal se hned panství na Moravě, v Slezích a v Lužici. S největší ochotou potkal se v té věci v Lužici, kde se stavové nikdy Matiášovi ani věrností nebyli zavázali a kde vladař uherský velikou proti sobě byl vzbudil nenávisť. Hned v červnu 1490 učinili Vladislavovi přísahu věrnosti, kterou o měsíc později i Morava a Slezky složily. Tak obnovena jest celistvosť koruny české. Avšak moc Vladislavova rozšířila se znamenitě, když byl zvolen za krále v Uhrách. K panství v zemích uherských hlásilo se pět ucházečů: královna Beatrix, Jan Korvín, Maximilián, syn císaře Fridricha, Vladislav a bratr jeho Jan Albrecht, králevič polský. Avšak pomocí Štěpána Zápolského, správce Dolních Rakous, zvolen jest Vladislav v Pešti 15. července 1490 za krále, když byl prvě branný odpor Jana Korvína přemožen. Bez prodlení vypravil se Vladislav v čteném průvodu do Uher, podepsal pánům a praelátům kapitulaci, jížto se zbavoval veškerého práva ve prospěch řečených stavů a přijat jest v Budíně 9. srpna za krále. Hlavní články pověstné oné kapitulace byly vedle obyčejného šetření práv, svobod a obyčejů všech obyvatelů, že král bez svolení a rady šlechty vyšší a duhovenstva ničeho ani ve věcech státních ani finančních nepodnikne, že Moravu, Slezsko a Lužice od Uher neodcizí, dokud by za ně složena nebyla výplata, že se nevzdá výbojů Matiášových na císaři v Rakousích, Štyrsku, Krajině a Korutanech. — Sotva Vladislav se uhostil v Budíně, přitáhl s jedné strany bratr jeho Jan Albrecht, s druhé Maximilián s vojskem, aby si panství uherského dobyli. Jiného kandidáta trůnu uherského, Jana Korvína, zbavil se Vladislav smlouvou, postoupiv mu hojných statků v Uhrách, Chorvatsku a Slavonii, začež on odřekl se knížetství slezských a vydal korunu a klenoty říšské.

Brzy však zakusil Vladislav nesnázi, s jakými držení koruny uherské, která mu slavně (21. září 1490) v Stoličném Bělehradě na hlavu postavena byla, bylo spojeno. Páni uherští nestarali se o hájení země proti cizím vetřelcům, ba nepovolili k tomu účelu ani berně, přenechávajíce králi jak by země a sebe uhájil. Proto přijal Vladislav spolek rytířů lvích, který se byl v Bavořích proti panujícím knížatům, Albrechtovi a Jiřímu,

kteří Maximiliána podporovali, pod svou ochranu (což i sněm český v Benešově učinil) a žádal, když Maximilián z západních Uher i se Stoličným Bělehradem se byl zmocnil, na stavích českých pomoci.

V Čechách za jeho nepřítomnosti vládli Jan Jenec z Janovic, nejvyšší purkrabí, a Petr z Rosenberka z pánů, Mikuláš pak Trčka z Lípy a Albrecht z Leskovic, podkomoří, jako zemští hejtmani. Ti, jakož i jiní páni, byli ochotni přispěti králi, ale stavové ostatní nejevili takové ochoty. Povolena jest sice králi daň z vaření piva a nařízeno, aby všickni obyvatelé byli k obraně koruny české pohotově, ale spolek se stavy uherskými proti všem nepřátelům jest zamítnut, jakož i žádost za brannou pomoc proti králi římskému. Král Vladislav uznal vděčně jejich ochotu a dal jim právo, že za nepřítomnosti jeho pouze s povolením šlechty měšťané a sedláci vklady do desk o suchých dnech činiti mohou.

Nejbližší a pro ten čas nejnebezpečnější nepřítel Vladislavův byl Maximilián; aby se ho zbavil, učinil s ním v Prešpurce mír (7. listop. 1491), jímžto Maximiliánovi postoupil Rakous a slíbil mu nástupnictví v Uhřích, kdyby sešel bezdětek. Potom obrátil se proti bratru svému Albrechtovi a porazil ho, když míru přijíti nechtěl, u Košic, načež prchajícího Zápolský zajal, ale když se odřekl trůnu, čestně propustil. Potom začal silně zbrojiti proti Bajazetovi, sultanu tureckému, který se strojíl udeřiti na Uhry, avšak dovědév se o přípravách proti němu činěných, od toho upustil. Při odrážení těchto zahraničných nepřátel užíval Vladislav pomoci Beatriky, vdovy po Matiašovi, již slibováním sňatku manželského šálil. Když však jí více nepotřeboval, odvrátil se od ní úplně. Neméně nevďěčně zachoval se k tak zvané černé rotě, vojsku to žoldnéřskému, sebranému nejvíce z Čechů. Tato rota byla jádrem vojska Matiašova a tím i příčinou vojenské jeho moci a slávy, ona však byla též ochotným nástrojem panovnického jeho pychu a libovůle. Z té příčiny byla také od magnátů nenáviděna, a jakmile minulo nebezpečí turecké, přepadl ji Pavel z Kuniže, bán Temešský, s velikou přesilou a dílem ji zničil dílem rozplasil. Marň obraceli se důstojníci její k pánům českým, žádajíce přímluvy u krále Vladislava. Král zrušil 6. ledna 1493 dekretem černou rotu. Následkem toho klesla však brzy válečná moc uherská.

Povýšení Vladislava na trůn uherský bylo pro Čechy více záhubné než prospěšné a to nejen proto, že za příčinou válek tureckých často země české obtěžovány byly daněmi a sbíráním vojska, ale i tím, že Čechy se staly provincií. Zavázal se král

Vladislav stavům uherským, že bude v Uhrách sídleti; Čechy pak byly spravovány za jeho nepřítomnosti, jak již bylo řečeno, čtyřmi hejtmany. Ti však nebyli s to udržeti v zemi pořádek; spor mezi městy a šlechtou o vaření piva oživil opět a zemský soud stál rozhodně ve při té na straně šlechty. Avšak bylo přítomnosti královny v Čechách třeba i z jiné příčiny; začalť někteří vlažní pod obojí po smrti biskupa Augustina (1. března 1493) vyjednávat s papežem Alexandrem VI. pomocí Mikuláše Koly, Vlacha. Ale již s počátku nebylo při tom žádné upřímnosti. Neb co si jednatelé tak počínali, jakoby byli plnomocníci všech pod obojích Pražanů, ač to činili ze soukromého svého popudu: líčil zase prostředník Kola věci v Římě tak, jakoby se Češi pod obojí bez výminky papeži poddati chtěli. Vladislav rozepsal o to sněm, který však ostal bez výsledku, když se kališníci prohlásili, že jen na základě kompaktát vyjednávatí míní, čehož zase papež nepřijal (1494).

Vedle účelu náboženského měl sněm ten úkol ještě jiný; zmohlo se totiž za posledních let v Čechách neobyčejně loupežnictví, jemuž měla se učiniti přítrž. Za tou příčinou zvýšena jest moc krajských popravcův a zostřeny zákony; jak by pak se zlo to z kořene vyvrátilo, měly podati zvláštní sjezdy krajské návrhy. Sjezdy ty těšily se hojnému účastenství, jaly se však spisovati stížnosti i jiné. Tak si stěžoval sjezd kraje Hradeckého do některých zlořádův při soudu komorním i purkrabském a při deskách zemských; dále žádal, aby desky zemské vedeny byly pouze jazykem českým, aby mince, příliš lehká, byla razena na zrno těžší; aby král za oběti, které mu přinesla země, práva odúmrtí buď se odřekl aneb zmocnil ředitelé zemské ku platnému o něm řízení, a konečně aby král nenabýval statků zemských na ujmu panstva a rytířstva. Uslyšev o tom, rozhněval se král a zakázal všecky sněmy krajské. Povídá se, že podnět k této neobyčejné energii vzal král ze schůze se svými bratry v Levoči (v dubnu 1494). Byltě zvláště bratr jeho Jan Albrecht (od r. 1492, v němž otec jeho Jan Kazimír byl zemřel, král polský) ducha velmi panovnického a jeho slovy povzbuzen počínal si i Vladislav proti poddaným rázněji. Tak domáhal se dědictví po Matiašovi, jemuž kníže Hynek († 1492) Poděbrady byl musel postoupiti, a jen na přimluvu pana Viléma z Pernšteina dal za ně knížectví Olešnické a Voloenské knížeti Jindřichovi. Než bohužel neosvědčovala se energie Vladislavova v hájení práv nižších tříd proti vyšším. Vyhověno jest sice žádosti kraje Hradeckého a vedeny jsou desky zemské dle usnesení sněmovního (13. března 1495) jen česky, ale útisků a robot proto přece přibývalo a kde

lid nemoha snéstí bezprávi proti svým trýznitelům se bouřil, nadužívalo se proti němu moci ouřední a právní. Místy utíkal lid ze statků robotami přetížených a srocoval se na horách a v lesích, vybíhaje odtud na loupeže. Marná byla všeliká přisnost proti takovým zločinům, dokud se příčina jich neodstranila. Obecný lid domníval se, že se to stane, jakmile král přijde do země, kdežto zase šlechta od něho upevnění své moci očekávala. Král přijel r. 1497 do Prahy a svolal sněm (na druhou polovici května). Na tom usneseno, aby se sepsalo právo a zřízení zemské; potom potvrzen tu byl pokoj náboženský mezi stranami v Kutné Hoře r. 1485 učiněný; potom nařizeno, aby se hranice zemské proti sousedům cizím upravily a král se přičinil, aby statky české, které cizozemci drží, byly vyplaceny. Též rozhodnuto jest o úřadech zemských tak, že stavu panskému náležejí purkrabství pražské, hofmistrovství, maršalství, komornictví, sudství a kancléřství; stavu pak zemanskému písařství zemské, podkomořství a purkrabství kraje Hradeckého. Když pak se i místa pořádku úřadům a pánům vykážala, odřekl se král na vždy odúmrtí a ustanovil pro případ ten, že děditi mají příbuzní. Někdejší stížnostem stavu městského jest tak dalece vyhověno, že rozhodnuto, aby nikdo z měšťanů poháněn nebyl k soudu zemskému z věci příslušící k soudu městskému. S celou však přisností mělo se zakročiti proti lidem, kteří ze statků selských utekli se do měst. Nedlouho potom přituzeno jest osobní závislosti sněmem r. 1498. Ustanoveno, že každý, kdo nebyl sám pánem, měl míti pána svého dědičného a vykážati se od něho listem s pečeti.

Jak již řečeno, bylo velkou vadou pro Čechy, že král v zemi nesídlél, nýbrž, přebýváje v Uhřích, zřídka do Čech přicházel, a když sem přišel, nikdy se zde dlouho nezdržel. Za jeho pak nepřítomnosti nedocházeli ouřadové zemští řádné poslušnosti. Jakmile král odešel, nastaly staré ruznice mezi městy a šlechtou a k tomu i jiné nepořádky. Aby pak se jim odpomohlo, odebral se výbor všech tří stavů (první příklad v dějinách českých takové delegace) ku králi do Prešpurku, kde ustanoveno, ovšem s obalem, že ku každému platnému usnesení sněmovnímu potřeba jest tří hlasů. Tam se také král majestátem (12. listop. 1499) zavázal, že bez svolení sněmu korunních statků nikomu ani nezastaví ani neudělí; a kdyby tak nečinil, že to nemá míti platnosti. Manství však že udělení může. Majestát ten měl míti platnost pro všechny země koruny české.

Ale ani usnesení sjezdu Prešpurského neukončilo sporu mezi městy a šlechtou. Důkazem toho jest „Vladislavovo zřízení zemské“, soubor to práv a svobod především šlechtických. Zřízení to, k němuž již od delší doby se předběžně děly práce, přijato jest na sněmě 11. března 1500 a ukazuje, že si šlechta osobovala veškerou moc zákonodárnou a chtěla slyšeti hlasu městského jen o věcech městských, čímž zůstání Prešpurského bylo zřejmě porušeno.

Ze zřízení zemského vysvívalo zřejmě, že pouze šlechta měla požívatí veškerých práv, města však jen dotud, dokud by jim z milosti stavů vyšších bylo povoleno. Vysloveno také nejednou, že privilegia městská měla míti jen dotud platnosti, dokud by nebyla na ujmu práv šlechtických. Proti těmto choutkám panským opřela se města spojenými silami a zapsavše se v spolek protestovala na sněmě Pražském (na podzim 1500) proti zřízení zemskému. Z toho strhl se tuhý spor, při němž obě strany dovolávaly se krále. Ten neznaje náležitě ani dosah sporu, chlácholil je a rozpisoval sněmy ku narovnání, k němuž však nikdy nedošlo. Spor vedl se, jak známo, o městský hlas na sněmích, o výhradné vaření piva, o kupování statků a zapisování jich do desk, o pŕihon k soudu zemskému a komornímu. Mimo to stěžovala si města, že povstává mnoho městeček a trhův na panstvích šlechtických, čímž města královská trpí; také že na těch statcích zavádějí se nová cla a mýta na škodu měšťanů; a že šlechta nespokojuje se s písemním svědectvím měšťanů, ale žádá ústního. Proti těmto stížnostem odvolávala se šlechta jen ku svým výsadám. Když spor nebral žádného konce, odhodlal se král Vladislav přijetí opět do Čech a osobně spor ten vyříditi. Stalo se to v zimě r. 1502. Na sněmě za jeho přítomnosti odbývaném (v únoru) přijato a ztvrzeno jest zřízení zemské, když král ve jménu měst, jakožto své komory, dal k tomu svolení. Tím byl spor v zásadě ve prospěch šlechty rozhodnut, avšak přes to jednalo se přece o stížnostech obou stavů proti sobě. Konečné rozhrěšení sporu přeneseno se sněmu na krále, který ho však rozhodl tak strannicky na úkor měst, že se poslové těchto hned rozjeli, aniž by byli rozsudku přijali. Povolilť král šlechtě, že smí platně o svých věcech na sněmích usnášeti se bez měst, toliko k volbě krále, k povolení hotovosti zemské a berní, že má býti třeba hlasu třetího. Pivo vařiti smějí páni i rytíři a pouze sedlákům se v mli okolo měst vaření jeho zapovídá. Do desk zemských nemají měšťané mimo Pražany a Horníky bez povolení králevo ničeho klásti.

Rozsudek králův nevešel však v platnost a král vida, že sporu neukončí, odejel ze země. Ale bez výsledku cesta jeho

přece nebyla, neb mu všichni stavové povolili velkou daň s hlavy na válku tureckou. Ku potřebě pak vybírání jí nařízen jest popis obyvatelstva.

Rozsudkem královým byl stav městský nejméně rozdrážděn a učinil proti šlechtě rázná opatření. Sjevše se poslové měst královských počátkem května v Praze, usnesli se, že nebudou nových hejtmanův krajských poslouchati, poněvadž bez jich vůle byli ustanoveni; pak že nemá žádný měšťan jiného poháněti k soudu zemskému, leč z dědin svobodných, lidí zběhlých a z čeledi; a kdo by toho učinil, že bude ze všech měst královských vypověděn. Kdyby ho však některý šlechtic pohnal, že se nedostaví a stane-li se mu proto přiskočí, že se ho všickni zastanou; což se také stane, potká-li které město jakékoli protivenství v příčině rozepře vedené se šlechtou. Avšak, jakkoliv se města tímto k odporu zorganizovala, dala se přece s pány do jednání o mírné narovnání, které však neustupností vyšších stavů veskrz přicházelo na zmar a mělo ten následek, že se i stav panský i rytířský k vespolné obraně zavázaly. Strany stály připravené k boji, ale protože se bála jedna druhé a vyhýbala se dáti k zřejmému nepřátelství podnět, panoval v Čechách po kolik let mír.

Pokoj ten byl částečně porušen sváry pánů Šliků s many a měšťany kraje loketského a potom stíháním bratří českých. Noví úředníci zemští, mezi nimiž Albrecht z Kolovrat, nejvyšší kancléř (r. 1503) byl nejznamenitější, byli vyjma Viléma z Pernšteina, nejv. hofmistra, a Jana z Šelnerberka, nejv. komorníka, horliví katolíci a působili zároveň s královnou Annou (dcerou hraběte Kandalského, zasnoubenou Vladislavovi r. 1502) na krále, aby vystoupil proti „pikhartům.“ Tu vydal král 5. července 1503 v Budíně mandát městům královským, jímž pronásledování bratří bylo nařízeno. Tím vrženo jest nové sřmě ráznic do Čech. Neb stavové, chtěje projevití svou ochotu králi, usnesli se na sněmě r. 1503, že sborové bratřstí měli býti všude hned zastaveni, kostely pak a sborovny jim pobraány a starší jejich před pány, rytíře, Pražany a mistry k poučení postaveni; kdyby pak se nedali poučiti, že mají býti vyháněni. Ale to nedostačilo Vladislavovi, on chtěl, by se přísněji proti bratřím vystoupilo; nedosáhl však toho, neb stavové spokojili se záповědí veřejné bohoslužby bratřím. Jediný pán ze Švamberka dal „pikharty“ páliiti. Pronásledování bratří rozšířilo se také do Moravy, kde přičiněním nejvyššího hejtmana Jana z Lomnice, horlivého katolíka, katolíci mezi sebou učinili za tou příčinou zápis.

Ve věcech církevních v Čechách působil nové hnutí pří-

chod Filipa de Novavilla, biskupa Sidonského, který z vlastního prý popudu přišel z Modeny do Čech (v květnu 1504) a usadiv se v Praze, kněze pod obojí světil a lid biřmoval. Avšak ačkoliv byl i od krále za českého biskupa a správce konsistoře pod obojí uznán, neostal přece dlouho v Praze, nemoha se dohodnouti s mistry a kněžími českými, kteří poslušnosti byli odvykli. Opustiv r. 1506 Prahu, usadil se na Hoře Kutné, kdež také r. 1507 zemřel.

Mimo věci náboženské zabývaly úředníky zemské ještě péče o manství česká, která na mnoze byla zamlčena a zanedbána. Mnohá ovšem v zemi propustil král, daje se uprositi, ze svazku lenního, ale byl jich ještě znamenitý počet jak za hranicemi tak uvnitř, jichž držitelé dosud povinnosti své manské nevykonali. V Čechách arci dostačilo nařízení, aby tak učinili, sice že léna propadnou; ale za hranicemi bylo jinak. Nejvíce českých lén bylo v zemích bavorských, v zemích falckrabí Neumarktského a knížete Landshutského. Obě tyto větve však vymřely do roku 1503, a k dědictví po nich potahoval se jak falckrabě Filip pro syna svého Ruprechta, zetě Jiřího Landshutského, tak kníže Albrecht Mnichovský a císař Maximilián. Z toho strhla se válka o dědictví Landshutské r. 1504, ve které sice Vladislav stranil knížeti Albrechtovi, ale Čechové jako žoldněři bojovali hlavně na straně falckraběte. Ve válce ukázala se udatnost česká opět v skvělém světle. Byliť sice zradou německého vojska u městečka Schönberka blíže Řezna poraženi, ale silou pětkrát větší.

Rozepré pánů Šliků s Loketskými vedla k válce celé země proti těmto rušitelům míru. Užilo se tohoto nejkrajnějšího prostředku jen tenkrát, když Šlikové k soudu zemskému ani se nestavěli ani jeho rozsudku nešetřili. Válkou však skroceni jsou za krátko (r. 1505) tak, že se domáhali pomocí Pražanů narovnaní, k němuž také došlo r. 1506. Narovnaním tím jsou zůstaveni manové kraje Loketského a měšťané Loketští při svých právech.

Jestliže šlechta česká prozrazovala téhož času malého ducha vlasteneckého, za to však tím větší sobectví, vynikala tím šlechta uherská daleko ještě nad českou. Stavíc velkou nádheru na odív, nechávala krále bez důchodů a pomoci a působila mu ještě mnohé nesnáze. Byl to zvláště rod Zápolský, který krále všelijak zlehčoval, aby sebe na ujmu jeho povznesl. Došlo až k tomu, že se na sněmě bídny stav říše přičítal panovníkům povoláním z ciziny a učiněno usnesení, že příště jen rodilý Uher měl býti volen na království uherské. Nepřátelské tyto úmysly proti králi měly za následek tajnou úmluvu

Vladislava s Maximiliánem císařem, dle níž vnuk císařův arcikníže Ferdinand zasnouben byl s královnou dcerou Annou, a vnučka Marie se synem královým, bude-li mu který narozen. A v skutku narodil se Vladislavovi syn, jemuž dáno jméno Ludvík; avšak králová Anna zemřela nedlouho po porodu (26. července 1506). Smrtí její utrpěl král ztrátu nenahraditelnou, neb jí odjat jest jediný rádce a vůdce králi, který energicky zastával se jeho práv a spravoval dobře jeho důchody. A jako by na tom neštěstí nebylo ještě dost, zemřel za nedlouho králův bratr Alexander, král polský. Nástupcem jeho stal se jediný již bratr Vladislavův Sigmund, který až dosud řádně a rázně byl spravoval Slezsko i Lužice, jsa při tom knížetem Hlohovským i Opavským. Po Sigmundově odchodu jmenován hejtmanem slezským Karel Minsterberský, vnuk krále Jiřího, foitem pak lužickým Sigmund z Vartenberka.

Spor mezi šlechtou a městy octl se, jak již řečeno, r. 1502 v takovém stadiu, že obě strany jako dva tábory nepřátelské proti sobě stály, ale bojce se každá dala k boji podnět, vedle sebe žily mírně. Nepřátelská však mysl obou dávala se při nejudnější příležitosti na jevo a živila se mnohou věcí obapolná nenávisť. Tak slíbili si pánové a rytíři vzájemnou pomoc proti měšťanům (r. 1506), kdyby tito na některého pána neb rytíře sáhli bez slyšení před soudem zemským. Z nepřátelství pobouzeli krále, aby Novému městu Pražskému udělil výsady na ujmu Starého města, čímž se překazilo obmyslené spojení obou obcí v jednu. Města zase spolčovala se s každým, kdo stál proti pánům; tak vstoupila v přátelský zápis ke společné pomoci a obraně s kancelářem Kolovratem. Tento nabyt propůjčením královým moci mimořádné, tak že si počínal, jakoby byl náměstkem královým. Král svěřil mu nejen vrchní správu hradu Pražského a všech svých panství a důchodů, nýbrž nakazoval i, aby se všickni jeho věrní rozkazy jeho spravovali. Ale zvýšená tato moc kancelářova vzbudila závist ostatních úředníků zemských a pánovitě chování jeho často je uráželo tak, že se s ním roztrčili. To bylo příčinou přátelství se jeho s městy. Avšak do tohoto spolku s městy vstoupil tajně i král Vladislav, který tím způsobem odstoupil od první panovníka povinnosti, totiž neustrannosti. Nedlouho však potom zdálo se, že spor přece utichne, když nejhlavnější články jeho klidného došel vyřízení. Na sněmě totiž odbývaném v březnu 1508 přičkli pánové a rytíři městům hlasu třetího, ale o ostatních člancích se nedohodli a tak trvalo nepřátelství dále, ačkoliv o smíření stavů posel královský Jan Filipec, biskup Varadinský, se pokoušel a stranně

zápisy stavů na sněmě svatojakubském r. 1508 rozřezal. Byloť sice na témž sněmě usneseno, aby všichni stavové a obyvatelé království zachovávaní byli při svých rádech a právech, ale byl též kancléř Albrecht Kolovrat, přítel měšťanů, na něm výsadné své moci zbaven a nejvyšší purkrabí pravým náměstkem královým v zemi ustanoven. Ještě jednou zvolen král v rozepři té za rozsudího, když přišel do Čech r. 1509. Ale když odkázal ve věcech těch k rozsudku svému z r. 1502, nepřijali ho opět měšťané a rozjeli se ze sněmu. Král tím podrážděn, uchopil se jiného prostředku k pokoření měst. Nařídil totiž obnovení s o u d ů k o m o r n í c h v královských městech. Soudy ty bývaly před válkami husitskými a soudcové při nich, podkomoří a od krále jmenovaný sudí dvorský, bývali šlechtici. Avšak města postavila se hrozícímu jim nebezpečí na odpor a není důkazu, že by kde bylo se podařilo je obnoviti. Bylť ovšem odpor městský velmi nesnadný, neb za nepřítomnosti krále byla vláda od sněmu Svatojakubského r. 1508 v rukou nejvyšších úředníků a soudců zemských, jimžto se říkalo správcové či regenti království českého a ti byli veskrze stavu panského neb rytířského; v čele jejich stál Petr z Rosenberka, jemuž král svěřil též nejvyšší správu důchodů královských; a když král upadnuv do dluhů, zastavil regentům, ručícím za něj, všecky své důchody v Čechách, byli tito v držení úplné moci královské a odpor měst proti nim byl velmi těžký. Do dluhů přišel král jednak převzetím hradů a měst Točníka, Žebráka, Příbramy, Rabsteina a Sychrova proti peněžitě náhradě bratřím z Gutšteina, kteří pro opětné rušení míru ku ztrátě řečených statků byli odsouzeni, jednak zapsáním sum některým pánům a rytířům dle jména pro lepší a snadnější udržování v zemi pokoje, vskutku však pro upokojení jejich lakoty. Bylať sice králi povolena berně na výplatu zámkův Gutšteinských a jiná ku korunování syna jeho Ludvíka (r. 1509), ale jedna ani druhá se nesešly. Korunování Ludvíka, ani ne třiletého, stalo se (v březnu 1509) za živobyť Vladislavova proto, aby mu pojištěno bylo po otci nástupnictví. Neboť bylo to největší péčí krále, aby trůn český i uherský byl dítkám jeho zachován. Sněm český byl mu v tom velmi povolný a uznal již v únoru 1507 Ludvíka za dědice trůnu; v Uhřích neosmělil se sice také nikdo králi v té příčině odpráti, ale s korunováním se odkládalo až do června r. 1508 a stalo se potom s tou jen výminkou, že vychován bude, kdyby Vladislav zemřel, pouze v Uhřích. V Čechách vystavil jmenem synovým Vladislav korunovační revers, v němž praví, že Ludvíka přijali stavové ze svobodné vůle, nebyvše povinni toho učiniti, a že stvrzuje všecky svobody a práva.

Novému králi českému, zároveň jakož i otci, skládali potom některá knížata zahraničná, která toho až dosud neučinila, manuskou povinnost. Tak učinil (v pros. 1509) falckrabě Ludvík za sebe, bratra svého a synovce své, smluviv se s králem českým o všechny nesnáze a spory a slíbil přispěti králi i synu jeho proti všem, kteří by na země jeho nepřátelsky sáhnouti chtěli. Podobně přijal kníže saský Jiří léna od krále Vladislava na místě celého rodu svého. Aby pak se od koruny české nic neodcizilo, ustanoveno (na podzim r. 1509) na sněmě, že král jen s důchody dle vůle nakládati smí, nikoliv však se zbožím; toliko s přivolením sněmu že smí statky korunní dávatí neb zapisovatí; držitelé pak lén že mají podléhati soudu manskému. Usnesení to doplnil a rozšířil král majestátem (11. ledna 1510), jímž zavázal sebe i své potomky, že žádné knížetství slezské ani z části ani celé od koruny neodtrhne a že za vrchního hejtmana ve Slezsku, jakož i za fojty v Lužicích nikoho neusadí nežli Čecha. V zemích těchto že nemá žádný cizozemec držeti statků ani darem, koupí aneb zástavou.

Král Vladislav jevil o celistvost koruny české neobyčejnou starost asi z té příčiny, že měl dědice; za takového byl již, jak jsme viděli, syn jeho Ludvík v Čechách přijat, avšak král ustanovil majestátem z r. 1510 pro případ Ludvíkovy smrti sestru jeho Annu za dědičku a slíbil, že jí bez vůle stavů neprovdá. Majestátem tím vyslovil zásadu dědičnosti trůnu českého po přeslici, není však stvrzeno, že by byli stavové zásadu tu přijali. Jako v Čechách holdováno jest i na Moravě Ludvíkovi. Když potom i ve Slezsku od stavů tamějších slib věrnosti se mu složití měl, avšak jako králi uherskému, ozvali se proti tomu stavové čeští a král boje se zlých následků, upustil od toho. A tak přišel k nekonečnému sporu šlechty s městy nový o země koruny české s Uhry. Na štěstí uklizeny jsou různice náboženské mírem mezi katolky a pod obojími (v dubnu 1512), jímž náboženská smlouva z r. 1485 stvrzena jest na věčné časy. Rozepře však stavovské oživily znova v míře netušené a zůstaly v popředí dějin českých až do roku 1517, kde konečně byli vyřízeny. Příčinou oživnutí sporu toho byla jednak neustupnost stavů vyšších jednak povznesení se nových sil ve stavu městském. Byli to především Jan Hlavsa a Jan Pašek, kteří vynikající výmluvností a domohše se v Praze konšelství, nové hnutí a nový zápis způsobili mezi měšťany.

Jan Hlavsa, rodem ze Stříbra, býval kantorem po školách; potom oženiv se, povznesl se tak, že si za krále Vladislava dobyl erbu s titulem z Liboslavě.

Jan Pašek pocházel ze Starého Knína; odbyv dosti bídné studía, byl kantorem; potom oddav se universitním studiím, stal se mistrem. Přijav úřad nejvyššího písaře radního, získal si mezi Pražany mnoho slávy a přívrženců. Za krále Vladislava zjednal si erb, jsa konšelem, složil se sebe úřad písařský; za krále Ludvíka přišel i k rytířství.

Od té doby odbývala města časté schůze a hleděla se všemožně sesliti. Za tou příčinou učinila smlouvu s knížetem Bartolomějem Minsterberským, synem Viktorinovým, který se stal jich jednatelem u krále. Smlouva ta poplašila panstvo a rytířstvo tak, že se jali hned odbývati sjezdy po krajích proti městům a nejvyšší purkrabí, Lev z Rožmitála, dal opevňovati hrad Pražský proti měšťanům. Avšak král počínání takového neschvaloval; byltě v smýšlení jeho nastal obrat městům příznivý. Spůsobili ho mimo řečeného Bartoloměje pan Ladislav z Boskovic, nejvyšší komorník moravský, Albrecht Rendl z Oušavy, král. podkomoří a rytíř Procek Malý, král. sekretář. Tito pánové znepřátelili se se správci zemskými a s hejtmanem moravským a proto chýlili se ku stavu městskému. Král podával se opět stavům za rozsudího, žádal však za to na městech novou daň, půjčku a zrušení všech straných zápisů. Ale k tomu nechtěla města, nedůvěřující králi, bez výminky přistoupiti; ač král tenkrát smýšlel s městy upřímně, poněvadž se pomocí jich chtěl domoci vlády, jichž se smlouvou Svatojakubskou r. 1508 ve prospěch správců zemských byl vzdal. O povznesení moci královské v Čechách usilovali také kníže Bartoloměj, Albrecht Rendl a Procek mimo některé jiné šlechtyce a tím přátelili se s městy a podporovali snahy jejich. Na radu pak těchto mužů obrátili se měšťané ku králi polskému Sigmundovi s prosbou za přímělu u bratra svého krále Vladislava; když pak ten to učinil, ucházela se strana panská zase o přízeň císaře Maximiliána, odpůrce polského. Dříve však než přišlo k jakému rozhodnutí od krále, utonul kníže Bartoloměj v Dunaji; tu poslán jest bratranec jeho kníže Karel Minsterberský a biskup Olomoucký Stanislav Turzo jakožto plnomocníci ku sněmu českému (v květnu 1515), aby spory stavovské vyrovnali. Těm podařilo se způsobiti dohodnutí mezi stavy všemi o zřízení nové veřejné správy důchodův a dluhův královských. Správa ta odkázala se čtyřem ředitelům, voleným po jednom od krále a tří stavů, a radě osmi mužů, jež by po dvou volil král a každý stav. Ti měli přijímati všechny královské důchody a obracet na splácení dluhův královských a po zaplacení jich králi postoupiti všech zámkův a důchodův.

V příčině pak práva městského ustanoveno jest, že páni a rytíři ve věcech „šosových“ (slušících pod správu městskou) podléhati mají soudům městským, jako města ve věcech týkajících se dědin a statkův svobodných soudu zemskému. Než přes toto částečné dohodnutí trval spor ještě dále; tak zvláště nechtěli stavové vyšší trpěti přátely měst Rendla a pana Viléma Kostku z Postupic v úřadech, tohoto v mincmistrovství, onoho v podkomořenství, na něž je byl král (r. 1515) bez svolení soudu zemského, tudíž proti řádu, ze své moci povýšil. Když pak král sesaditi jich nechtěl, odpírali mu berně.

Co se v Čechách sněmové jaloví odbývali, jednal král Vladislav s císařem Maximiliánem o obnovení dávných smluv s rodem Habsburským. Smlouvy ty dědičné utvrzeny jsou ve Vídni, kdež se císař Maximilián sjel s králem Vladislavem a polským Sigmundem. Tam vydal císař zápis (20. července 1515), jímž krále Ludvíka napřed ustanovil za svého náměstka v říši a poroučel ho spolu kurfirstům za svého nástupce; a o několik dní později dal ho oddati se svou vnučkou Marií, vyžádav sestry jeho Anny k manželství pro svého vnuka Ferdinanda, infanta španělského.

Vrátiv se z Vídně, pokoušel se Vladislav upřímně o ukližení sporu stavovského v Čechách; ale nežli se mu to podařilo, zemřel 13. března 1516, napomenuv v poslední své vůli stavy ku svornosti mezi sebou, ale také k pronásledování pikartů. Za poručníky králi Ludvíkovi ustanovil v Čechách knížete Karla Münsterberského, pana Lva a Břetislava Švihovského z Risenberka; za vrchní pak poručníky Sigmunda polského a císaře Maximiliána.

§. 62. *Král Ludvík.*

Stavová čeští uznali dle vůle zemřelého krále oba vrchní poručníky Ludvíkovy, avšak, jak sněm Benešovský (r. 1516) zřejmě vytkl, ne z povinnosti, nýbrž z dobré vůle a s tou ještě výhradou, že stavy při jejich právech a svobodách zachovají. Uznání to nemělo však pro vnitřní správu země nižádných následků. Tu měli na péči posavadní nejvyšší úředníci a tak zvaní regenti, za něž zvolil sněm Pražský po dvou osobách z každého stavu. O pořádek v krajích měli dbáti krajští hejtmani. Ale vláda taková ukázala se býti brzy velmi slabá a stranická. Strana městům odporná a zasazující se jen o své dobro na ujmu moci královské měla při vládě vrch a snažila se i podkomořství vyrvati panu Rendlovi a osaditi svým stou-

pencem. Také nedbala o skládání účtů, již od tolika let vymáhané; počítalo se sice, že koruna jest zadlužena asi ve čtyrech millionech kop grošů, ale s jistotou se to nevědělo. Přední úředníci, mezi nimi zvláště Zdeněk Lev z Rožmitála, nejvyšší purkrabí, byli hlavními věřiteli, a majíce statky královské v zástavě, brali důchody korunní pro sebe, dopouštějíce se při tom i bezpráví. Příčiněním jejich nabyly stavovské spory takové výše, že se již schýlovalo k občanské válce, kteráž při rozviklaných poměrech státních snadno mohla zemi býti osudnou. Tu podařilo se některým vlastencům, zvláště ušlechtilému Vilémovi z Pernšteina zažehnati moudrými slovy hrozící boj a přivesti různé živly k míru dávno žádanému a potřebnému. Na sněmě Svatováclavském r. 1517 doclena jest konečně shoda v dlouhé rozepři stavovské. Města vzdala se monopolu vaření piva, za to zase šlechta upustila od pohánění měšťanů ve věcech šosovních před soud komorní neb zemský. Před ty měly přijíti věci, které se týkaly pozemků svobodných. O věcech šosovních (šosovní sluli pozemky hned při zakládání městům královským darované, z nichž se odváděl roční poplatek [šos] jak do obecní tak do královské komory) rozhodovaly soudy městské. Trhy jsou vyhlášeny za svobodné a proti odpovědným nepřítelům kohokoliv měla se vésti válka tak jako proti nepříteli celé země. Jiné věci měly ostati tak, jak byly před tím, tedy třetí hlas podržela města. Vlastenecké smýšlení, jímž tenkrát sněm byl nadšen, pohnulo též stavy, že povolili berni na zaplacení dluhů královských. Ale smlouvou tou nepřešly všechny ještě kyselosti mezi stavy a rozmáhající se nedůvěra k předním úředníkům jeví se opět v požadování účtů z dluhů královských a ve volbě šesti ředitelův, z každého stavu po jednom katolíku a jednom pod obojím, jimž uloženo vymáhati skládání účtů a vésti správu důchodů královských.

Když docleno jest mezi stavy smíření, nepřekážela již šlechta spojení Starého a Nového města Pražského v jednu obec, kteréž provedeno jest působením Jana Paška z Vratu, obratného řečníka, v srpnu r. 1518. Sazena při tom nová rada 18 konšelův s polovice z každého města a Pašek volen za prvního primasa spojené obce.

U větší míře než za Vladislava ukázalo se záhubným spojení koruny české s uherskou za Ludvíka. Bylo již velikou vadou, že král nesídlil v zemi; neb jeho přítomností nebylo by třeba zhoubného v zemi vladaření; k tomu byl Ludvík po uhersku vychován a od Uhrů veden, kteří se nezřídka pletli do věcí českých. A jako v Čechách byla strana šlechtická, která dbala

zmenšení moci královské, tak snažila se strana Jana Zápol-
ského, knížete sibiňského, osvojit si všelikou moc vládní. To
povedlo se jim během r. 1518 tak, že svěřeno vedení moci krá-
lovské vrchní radě říšské. Tak zlý příklad musil sváděti ovšem
pány české k podobným krokům. Král arci byl uznán v Uhrách
již tenkrát za plnoletého, ač mu bylo teprve 12 let, a za samo-
statného, ale vykonávání samovlády nebylo mu v skutku dopřáno.
Nicméně chtěl Ludvík, aby také v Čechách prohlášen byl za plno-
letého a připuštěn k vedení vlády. Stavové nebyli tomu na odpor,
ale žádali, aby, přijda do země, prvé přísahou stvrdil všecka
práva a svobody zemské, poněvadž při korunování, jsa ještě
dítě, toho učiniti nemohl. O příjezd krále také proto se usilovně
zasazovali, poněvadž v Uhrách strana Zápolského čím dále tím
nezbědněji se k němu chovala. Ale Ludvík odkládal s příjezdem
do Čech přese všecko úsilné zvaní stavů českých, ne tak ze své,
jako z vůle magnátů uherských, kteří nechtěli ho pustiti ze země,
předstíraje všelijaké překážky. Tím trvalo neblahé vladaření
Lva z Rožmitála a jeho soudruhů dále jak ku škodě země tak
i krále. Neb kdykoliv král sněm český žádal o povolení berně,
nevyhověli stavové, zvláště města, jeho žádosti, nevěřice, že by
se povolené a sebrané peníze opravdu králi dodaly, vidouce,
jak přese všecky daně roste počet královských dluhů a statky
korunní jak zastaveny jsou jeden po druhém. Sněm chtěl po-
voliti jen tenkrát berni, až bude král v zemi. Jestli již z té
příčiny bylo krále v zemi třeba, žádala se jeho přítomnost
i k uklizení sporu, který opět mezi šlechtou a městy vznikl a
z čehož každou chvíli hrozila vzplanouti válka. Přední příčinou
oživých různic těch byla nekázanost a loupeživost stavu rytíř-
ského, kteráž docházela ne-li podpory aspoň shovívavosti u soudců
zemských. Nebylo v zemi pokoje a bezpečí nikde a rušitelé jeho
byli veskrz šlechtici. Ti škodili nejvíce městům; proto vzchopila
se tato k společné obraně, když se od nejvyšších úředníků nic
pro udržení míru nedálo, a rozbořila několik tvrzí a dala od-
praviti několik loupeživých rytířů (v lednu 1521). Z toho na-
stalo mezi šlechtou kvašení a nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev
vydal na Pražany a jiná města, která se oné války účastnila,
půhon a volal hotovost zemskou do zbraně; ale měšťané ne-
stáli k zemskému soudu a nemohli k tomu býti donuceni.

K oživlému tomuto sporu stavovskému přidružily se brzy
nové různice náboženské. Příčinu k nim dal doktor Martin
Luther, professor university Vittenberské, který r. 1517 vy-
stoupil proti církevnímu učení a zacházel, jsa povahy náruživé
a tvrdošíjně, dále nežli Hus. Neb kdežto se Hus snažil ostati
věrným synem církve římské, odtrhl se Luther zřejmě od ní

a založil církev novou. Počínání jeho docházelo v Čechách souhlasu a Luther neopomenul vlastnoručními listy náklonnost tu roznécovati. Hned také vyskytli se hlasatelé novot těch v Praze i v jiných městech; co však přichází z Němec působili více na obyvatelstvo německé, zvláště v městech moravských a slezských, šířili někteří Čechové, kteří neústupností papežskou v příčině kompaktát byli proti kurii římské podrážděni, novoty ty mezi Čechy. K těm náleží Matěj poustevník, který strávil několik let na horách Boubínských v pobožném rozjímání, přišel (na podzim r. 1519) do Prahy a jal se mimo kostely někdy i po hospodách, po ostrovích a po březích hlásati slovo boží a haněti všechny nešlechtnosti, vychvaluje při tom Luthera a haně kněze jak pod jednom tak i pod obojí zvláště pro jejich bujný život. Avšak i někteří kněží učili ve smyslu Lutherově, dopisovali si s ním a posílali mu spisy Husovy. Proto držána jest r. 1519 synoda pod obojími v Praze pro zatracení článkův některých z jejich učení. Mezi prvními stoupenci Lutherovými v Praze uvádí se kněz Martin neboli Martinek, kazatel Betlemský, který v kapli Betlemské sloužil první „mši švábskou.“ Novoty Lutherovy docházely mezi Čechy velké obliby. Jedni viděli v počínání Lutherově prostředek, jimiž věci církevní daly by se upravití bez papeže, u něhož se tolikráte o stvrzení kompaktát byli ucházeli, jiní pokládali to za věc velikou, že Němci, někdejší úhlavní nepřátelé husitů, teď se k podobným zásadám náboženským hlásili, a ještě jiní naklonili se k lutheránství pro lehkost velikou v mravních větech; neboť nežádalo se na nich přísné kázně jako při učení bratří, ano nebylo ani tak rigorosní jako husitství.

Dvě léta po vystoupení Luthera proti církvi římské zemřel císař Maximilián (1519). Ačkoliv podle smlouvy Vídenské z r. 1515 měl Ludvík Maximiliánem doporučen býti za nástupce v císařství, přičinil se císař přece o zjednání této důstojnosti vnuku svému Karlovi, králi španělskému, a král Ludvík, nemaje naděje zvolenu býti, neucházel se ani o korunu německou, žádaje na stavech českých, kteří za jeho nezletilosti posly svými volby císaře se účastnili, by dali hlas svůj Karlovi. To se také stalo. Císař Karel máje dosti starostí s vládou zemí španělských, neapolských, burgundských a německých, postoupil celé panství rakouské na sněmě Vurmském (1521) bratru svému mladšímu Ferdinandovi, který dle předešlých úmluv pojal za manželku Annu, sestru krále Ludvíka, kdežto sestra jeho Marie dovezena do Uher a zasnoubena s Ludvíkem (11. července 1521). Slavení svatby však muselo býti z nešťastí odloženo. Zdvihl se mohutný sultan turecký, Soli-

man I., s velkým vojskem k dobytí Šabce a Bělehradu. Srbské ty pevnosti byly sice co klíče k Uhrům hájeny skoro ode sta let proti Turkům, ale nalezaly se, když jim největší nebezpečí hrozilo, v stavu zanedbaném a posádkám nedávalo se ani potřeb válečných ani žoldu. Daně se vybíraly na obranu země dosti často, ale špatně se scházely a, co se sešlo, rozebrali úředníci. K tomu strojili vyšší magnáti zrádné pikle a působili rozbroje; pomoc pak branná z Čech přicházela pozdě. Za takového věci stavu dobyl Soliman Šabce a Bělehradu, poplenil Srém a Banát, vrátil se však, aniž by byl nucen do Cařihradu nazpět.

Nešťastné tyto události vzbudily aspoň na čas vlasteneckého ducha v jádře národa maďarského; neboť nedbajíce pleťích magnátův a praelátův, sešli se nižší šlechtici ve valném počtu na sněm (1521) a donutili přední pány postoupiti králi jeho zámky a důchody bez výplaty a svolili daň znamenitou jak k chování dvoru tak na obranu vlasti. Účastenstvím pak královny Marie ve věcech vládních povznášela se kleslá autorita královská. Podobný pokus k sesílené moci královské stal se i v Čechách, když král (v zimě r. 1522) s královnou do země přijeli. Vznikl sice hned po příjezdu spor mezi pány českými a králem, poněvadž byl Ludvík ustanovil kancléře českého, neotázav se nejvyšších úředníkův a nemoha se dohodnouti se stavy o znění korunovační přísahy; avšak když vynechána jest z ní zmínka o kompakťátech a arcibiskupovi, vykonána jest korunovace a složena přísaha. Nedlouho však potom nastaly roztržky nové, kdy král žádal, aby jeho manželka Marie korunována byla na království české, statky a důchody korunní aby se mu hned postoupily, dluhy po králi Vladislavovi aby se novou berní zapravily a mimo to aby se sebralo vojsko proti Turkům. První žádosti ovšem nemohli odporovati stavové a proto korunována jest Marie 1. června 1522, ostatním však vyhověti nechtěli a to tím méně, když viděli, jak mladý král a králová shánějí se jen po radovánkách a kratochvílích, nešetříce na ně žádných peněz. Byl to Zdeněk Lev z Rožmitála, nejvyšší purkrabí, a Petr z Rosenberka se svými stoupenci, kteří měli nejvyšší úřady a soudy v rukou, ale byli též předními věřiteli koruny, co se zpečovali vydati statky a důchody královi, dokud by nebyly ze zástav vyplaceny. Naproti nim žádala města a strana pánů z Pernšteina, aby se dříve složily od jmenovaných pánů účty ze dluhů královských a z peněz na jejich zaplacení vybraných, než se povolí k jejich vyplacení berně. Brzy však upustila města od této podmínky, a povolila se králi daň veliká. Aby pak moc Zdeňka Lva a ostatních pánů byla zlo-

mena, přistoupil král s cizími svými radami ke straně městské a Pernšteinské. Tu postoupeny jsou dle usnesení sněmovního (v lednu 1523) mnohé zámky a všecky důchody králi a mnozí věřitelové za příkladem pána z Pernšteina odpustili mu dluhy; král pak, byv požádán o napravení práv, za to složil s úřadu všecky vyšší úředníky (1523) a dosadil jiné na jich místa, z nichž kníže Karel Minsterberský co nejvyšší hofmistr jmenován jest správcem zemským za královy nepřítomnosti; Jan z Vartenberka učiněn pak na místě Lva z Rožmitála nejvyšším purkrabím. Revise zřízení zemského přikázána jest výboru všech tří stavů. Od té doby jevila se ve všem velká povolnost ku králi. Sněm svolil nejen ku pomoci proti Turkům, nýbrž schválil i nastoupení Jiří markrabě Braniborského, sestřence králova, v dědictví po knížeti Opolském a Ratiborském, ač to bylo proti zápisu Vladislava i Ludvíka. Nevešel ovšem markrabě po smrti knížete (r. 1532) v držení panství těch pro odpor stavů; za to však koupil r. 1523 panství Krňovské a psal se i Ratiborským. V odměnu za příchýlnost stavu městského k sobě stvrdil král jednotu obcí Pražských, sadil oběma městům radu jen jednu a postavil, vypustiv Paška z Vratu z konšelství, Jana Hlavsu na místo primaské. Na to odejel z Čech do Moravy, kdež rozhodl spor o zemské úřady tak, že hejtmána, komorníka i sudího měl saditi král z pánů moravských, uradiv se s pány a rytíři.

Nad očekávání rychle povznesla se tím v Čechách moc královská, záleželo však mnoho na tom, jestli se na té výši udrží a bude-li působiti pro obecné blaho. Brzy se ukázalo, že nikoliv. Mladý panovník vyhýbal se velmi rád pracem povolání svého, oddávaje se raději kratochvílem. On se spoléhal ve všem na úředníky a ti, ačkoliv byli svědomití a bezúhonní, neměli vyššího nadání a dostatečné síly, aby překazili všecky pikle i onklady, jež k jich podvrácení sesazení předchůdcové strojili. Tito nešťítili se ani lsti ani násilí, jen když by dosáhli moci ztracené. A tu brzy naskytla se jim příležitost způsobiti protivníkům svým nesnáze. Byliť noví úředníci i noví konšelé Pražští nakloněni k novému učení a hleděli mu zjednatí převahu. Za tou příčinou vypověděli několik kněží, kteří proti novotám nejvíce brojili, z Prahy, osadili konsistoř svými přívrženci, učinivše administrátorem Havla Caheru, někdejšího faráře Žateckého, který i nějaký čas u Luthera ve Vittemberce meškal. Avšak proti nim spojili se katolíci, majíce v čele Zdeňka Lva z Rožmitála s pod obojími, kteří věrně drželi se starých řádů, a dovolávali se pomoci krále polského Sigmunda.

Ten přimlouval se za ně u krále Ludvíka, ale bez účinku. K této straně přidal se také brzy Havel Cahera, spozorovav, že staré obřady náboženské, které po smyslu Lutherově měly se odstraniti, mají v lidu velmi mnoho přívrženců. Nemaje dosti mravní povahy a důslednosti, přešel, aby úřad svůj zachránil, ku straně konservativní. Nadarmo psal mu Luther, Cahera stal se z velebitelé jeho nejhorší tupitel. K této straně kališnické lnul i Pašek, poněvadž ku straně novotářské hlásil se Hlavsa, od politického převratu z r. 1523 osobní jeho nepřítel. Spojeným silám katolíků, mezi vyšší šlechtou četných, a kališníků starých povedlo se při obnovení rady městské v Praze Paška učiniti primasem (v březnu 1524). Příčiněním jeho složena jest proti lutheránským článkům, jež konsistoř nedávno byla přijala, „výpověď“ a kněží lutheránští vypovídáni jsou z Prahy. Reakci této dostalo se mocné podpory u kancléře uherského Ladislava Salkana.

Král Ludvík nebyl sice přísným katolíkem, poněvadž se však při jeho dvoře zdržovalo mnoho Němců, novotám Lutherovým náchylných a strana Zápoleského z té příčiny proti králi popouzela lid, dovoloval král, aby kancléř v reskriptech královských horlil pro zachování čistoty u víře. Mimo to zasazoval se Salkan o uvedení kališníků do lůna církve katolické. Proto mohla se strana Paškova, která se s katolíky dohodla o společné působení proti nenáviděným lutheránům, ve všem na jeho mocnou ochranu spolehnouti, což bylo příčinou, že se proti náboženským i politickým svým soupeřům neštítala ani násilí. V srpnu r. 1524 ustrojili proti straně Hlavsové bouři, zjímali své protivníky, jako by jim byli strojili úklady, žalářovali je aneb je vyháněli z města. Králi pak vylíčili události ty tak strannicky, že jim dal ve všem víry. Příčiněním kancléře Salkana velebil i sám papež Kliment VII. boha za toto potlačení pikhartův.

Náleželo ovšem přede vším knížeti Karlovi Minsterberskému, tehdejšímu hejtmanovi zemskému, aby se utlačených ujal; ale ten zrazoval Hlavsovi, aby nejezdil ku králi, že věc jeho vyřídí sám a potom se ho nezastal, poněvadž prý mu bylo pohroženo, že se mu odejme správa země, bude-li nadržovati lutheránům, k nimž se zprvu chýlil. Král mu uložil sice, aby vyslechl stížnosti obou stran, dal mu však také rozkaz, aby pikhartův a lutheránův v Praze netrpěl. V tom smyslu choval se také Pašek, dávaje si od každého Pražana skládati slib, že bude státi ku článkům učení kališnického, jinak že mu bude zapověděna každá živnost. Lutheránův ujímali se však nejvyšší úředníci zemští, proto obrátili Pašek a jeho přátelé snahy své

hlavně proti nim a pomocí kancléře Salkana stal se Lev z Rožmitála opět nejvyšším purkrabím (1525) a i jeho přátelům některým vráceny jsou odňaté jim dříve úřady. Avšak jakkoliv slibovali králi věrnost i poslušnost, nezapomněli přece na předešlé ponížení.

Přátelství mezi Lvem z Rožmitála a Paškem mělo za následek nové vyjednávání s legátem papežským Campéggiem o přijetí kališníků do církve římské. Ale slavné poselství o to do Budína, kde se legát za příčinou války proti Turkům zdržoval, nemělo o nic lepšího výsledku, nežli všechna předešlá podobná jednání, ač se ho Lev i Pašek sami účastnili a dle usnesení sněmu (25. ledna 1525) i katolíci čeští kompakťata za platná uznávali.

Jednání celé rozrazilo se ne tak skrze protest velké části pod obojími, nýbrž o požadavek papežův, aby Čechové přísahali papeži bezvýminečnou poslušnost a odřekli se všech jiných zvláštností.

Mezi tím Pašek prováděl v Praze panství násilné, vypořádaje jednoho protivníka za druhým z města pod záminkou lutheránství neb pikhartství. Také nejvyšší purkrabí Lev zneužíval svého úřadu a volal hotovost zemskou do zbraně, chtěje jí užiti jednak proti nenáviděným lutheránům a pikhartům jednak ve při o dědictví Rosenberské, z něhož mělo se mu dostati podílu proti vůli oprávněných dědiců. Podle starých ustanovení neměly se statky domu Rosenberského dělit; ale Petr z Rosenberka překročil tento zákon a ustanovil mimo syny bratra svého i Zdeňka Lva z Rožmitála za dědice. Král o těchto přechmatech nedovídal se ničeho, poněvadž kancléř Salkan všechna psaní strany Hlavsovy zachytil a králi neoznámil. Tu se odvážil Hlavsa sám do Budína, vylíčil králi pravý stav věcí a způsobil tím u královských manželů rozhodný obrat v smýšlení, který brzy musel nésti ovoce straně Paškově tím odpornější, čím více klesala následkem událostí uherských Salkanova autorita u krále.

V Uhřích byly nepořádky největší. Šlechta neznala kázně ani bázně, scházela se na sněmy i bez svolání krále, kdež horleno proti cizincům při dvoře královském jakožto původcům všeho zla; ano strana Zápolského nejednou mluvila již o dosazení gubernatora, když jí Ludvík ve všem nebyl po vůli; ba pých její zašel tak daleko, že jmenovala na sněmě v nepřítomnosti králově nejvyšší úředníky zemské, z nichž některým král, nemaje moci žádné, stvrzení neodepřel. Bylo na jev, v Uhrách že má Zápolský větší moc krále a proto ucházel se i kancléř Salkan o jeho přízeň.

Dověděv se král o příkoří, jaké se Hlavsovi a jeho přátelům

stalo, nařídil knížeti Karlovi Minsterberskému, aby přibera sobě ze všech stavů rádce, mezi stranama zjednal mír, a kdyby se mu to nepovedlo, aby věc podal řádnému soudu. Rozkazu toho však se nešetřilo a jitření rostlo v té míře, že se až schýlovalo k válce mezi stranou Lvovou a Paškovou s jedné, pány z Rosenberka a pokročilými pod obojmi, jimž spíláno Lutheránův a pikhartův, se strany druhé. Tito ustrojili se v jednotu a sněmovali o sobě v Kolíně, nepřipouštějíce strany druhé. Všecky stížnosti, jaké dříve se slyšely proti panu Lvovi, ozývaly se proti úřadování jeho opět; mimo to stěžováno do knížete Karla, že kromě řádného soudu komorního zřídil si zvláštní soud hejtmanský a poháněl k němu libovolně. Strana pokročilých se sesílila, když se povedlo Hlavsovi získati všechna města královská proti Pražanům. Též král přál jí, nejen že viděl bezpráví, jaké se Hlavsovi a jeho přátelům stalo, ale i proto, že se zasazovala o prospěchy jeho, kdežto strana odporná udávala, že hájí svobody zemské a čisté víry. Pašek však jevil velkou neustupnost a zarputilost, neb i když mu nařízeno bylo, aby přijal vypovězení do Prahy až do provedení jejich pře, zprotivil se tomu.

Horší zmatky nežli v Čechách byly tehdež v Uhřích. Ozývaly se tam brzy stesky na palatína, jehož byl král po vůli strany Zápolského v úřad ten postavil. Palatín musel odstoupiti, čímž přívrženci jeho byli na novo proti králi rozdrážděni. K tomu byla nejméně bída finanční a takový nepořádek, že luza bez překážky zloupila sklady cizích kupců a přepadala cizí poslance. Za takového stavu věcí vytáhl sultan Soliman s více než 200.000 mužů do Uher. V nesnázi té obrátil se král Ludvík s prosbou o pomoc do všech zemí sousedních, ač Uhři ve své pýše nežádali si pomoci z ciziny a zvláště ne z Čech, nečiníce sami žádných příprav k odrazení strašného nepřítele. Ale žádost králova potkala se u pana Lva s odklady; ochotněji počínala si strana Hlavsova či Rosenberská, k níž se král s touže žádostí obrátil; ta uzavřela na zvláštním sjezdě, že potáhne králi na pomoc. Tu usnesla se i strana druhá o pomoc, ale vypravovala se tak zdlouha, že přišla po osudném rozhodnutí.

V Uhřích nedocházel hlas králův také patřičné poslušnosti; daně se nescházely, tím nebylo ani potravy a píce pro vojsko, a šlechtici nechtěli táhnouti do pole, dokud by král nešel s nimi. Tu se hnul král s něco málo vojska do boje, k němu přirazili první zástupové Čechů, Moravanů a Slezáků, tak že vzrostlo vojsko jeho nanejvýš na 25.000 mužů s 80 děly. Kníže sibiňský Jan Zápolský měl sice 40.000 bojovníků pohromadě, ale nepřipojil se ani k vojsku královu ani nendětil Turkům v bok, jsa prý s nepřítelem tajně smluven. Autorita

králova u šlechty uherské byla tak malá, že ho ani neposlechli, když jim poroučel brániti přechodu přes Drávu proti Solimanovi. Vojsko bylo sice bojechtivé, ale bylo desetkrát slabší Solimanova a vůdce schopný se mu nedostával. Vůdcovství muselo býti vnučeno arcibiskupovi Tomorymu a Jiřímu Zápolskému, bratru zrádného knížete Sibiňského. Když se vojsko rozložilo pod Muháčem, radili někteří, aby se očekávala pomoc z Čech, Moravy, Chorvat; ale Uhři postavili se tomu na odpor. Svedena jest tedy 29. srpna 1526 bitva, která za půldruhé hodiny zničila vojsko křesťanské. Král sám musil hleděti útekem se zachrániti. Když od ostatního vojska oddělen přes bažinatý potok přebrodit se chtěl, upadl na něj raněný kůň a pohřbil ho v močále. Po nějakém čase nalezena jest mrtvola na břehu již zakopaná, tu vyzdvížena jest a odvezena do Stolního Bělehradu, kde v hrobkách královských čestně jest pochována. Tak bídně sešel Král Ludvík, dosáhnuv sotva stáří 20 let, jemuž sice nescházelo ani schopností duševních ani výborných vlastností, který však přece byl králem slabým. Hově až příliš vlastním svým zábavám, zanedbával velmi často panovnické povinnosti, rozhazuje při tom peníze a statky korunní.

§. 63. Ústava.

Poměr koruny české ku říši německé byl týž, jako za doby předešlé, náleželať země česká k Německu jen v theorii, nikoliv však v skutku. Král český jakožto vládce český a moravský, byl zcela na císaři nezávislý a samostatný, a nepotřeboval ani stvrzení císařova ani svolení jeho ku vykonávání práv zeměpanských. Ale co číšník říše německé byl vasalem císařovým jakož i co držitel Slez, Lužice a jiných panství v sousedních krajinách německých. A jen úřad ten jakož i spojenou s ním hodnost kurfirstskou, a pak uvedené země dával císař v léno králům českým. Za to měl král český povinnost doprovázeti císaře 300 oděnců na cestě do Říma aneb se tolikéž hřivnami stříbra vyplatiti. Závazek ten byl ještě zmírněn za Jiřího Poděbradského. Za dobré služby, které týž král císaři Fridrichovi III. proti povstalcům prokázal, ustanovil císař listem ze dne 21. pros. 1462, že má král český postaviti císaři jen 150 oděnců aneb dáti mu tolik hřiven stříbra, kdyby jel ku korunování do Říma, a poněvadž pozdější císařové cesty té nepodnikli, byla povinnost česká jen v theorii platná a král český, aniž by nesl jakých břemen říšských, měl důležité právo voličské. Učiněn jest sice pokus k podvrácení práva tohoto roku 1486 při

volbě Maximiliána za krále německého, a Vladislav k ní ani nepozván. Ale když si Vladislav na takové opomenutí stěžoval, dali mu ostatní kurfirstové zápis, že se to, co prý náhodou bylo tehdy obmeškáno, víckrát nestane, a že každý z nich, kdyby se nepozvání k volbě opakovalo, dá králi českému 500 hřiven zlata pokuty. A také při nejbližší volbě přišlo pozvání do Prahy a stavovská deputace vykonala za nezletilého krále právo kurfirstské. Z toho vysvítá, že uznávala se platnost voleneckého práva i tenkrát, když krále v Čechách nebylo, jemuž by byl císař důstojnost voleneckou udělil, neb král Ludvík neobdržel ani od císaře hodnost onu v léno, a přece není dokladů, že by mu to v čem bylo vadilo neb škodilo.

Celistvost koruny české utrpěla za válek husitských ztrátou Branibor a byla několikrát během této doby porušena a jen stěží zase obnovena. Tak poslouchaly Slezky a Lužice za válek husitských Sigmunda, a Morava byla většinou v rukou jeho, kdežto Čechy jím opovrhovaly. Ale Sigmund, aby si získal spojence, zasnoubil jedinou dceru svou Alžbětu Albrechtovi, vévodě rakouskému a ustanovil ji bez svolení stavů pouze z vlastní moci za dědičku království českého i uherského a udělil oběma manželům Moravu v léno ovšem bez biskupství Olomouckého a vévodství Opavského. Toto bezprávné jednání nemělo jen proto žádných škodných následků pro celistvost říše české, že si stavové čeští, přijímající Albrechta za Sigmundova nástupce, vyhradili, by jim vrátil listiny, jež na Moravu od Sigmunda obdržel, a tak Moravu všech závazků sprostil. To se také stalo, a za nástupce Albrechtova Ladislava mají již všechny země, které od dob husitských se samostatně spravovaly, opět ústřední vládu. Avšak již proti Jiřímu nastal odpor na Moravě, ve Slezsku a v Lužici z příčin náboženských a národních, výtečný král tento ale přemohl vzdor a přivedl země ty v jednotnou správu; Moravu pak novým zákonem (dne 13. ledna 1464) přivtělil ku království českému tak, že nikdy nijak od něho nemá býti odloučena. On také obnovil některé manské svazky, jimiž mnohá panství v Míšni a Horní Falci ke koruně české byla připoutána. Držitelé lén těchto opomenuli za předěšlých neustálených dob skládati přísahy vasalské. U některých však manských statků nepovedlo se ani Jiřímu obnoviti staré poměry právní a takové, aby přešel dlouhým sporům, propustil zvláštními smlouvami s jich držiteli z manského závazku. Zásluhou jeho byla dolní Lužice až na Chotěbuz ze zástavy Fridricha Braniborského vyplacena.

Jsou sice ještě jednou korunní země od Čech odděleny smlouvou Budínskou a Olomouckou (1478) a přiřknuty králi

Matiášovi uherskému, ale odloučení to trvalo pouze do smrti Matiášovy (r. 1490) a nebylo ani úplné, neb se za něho odbývaly generální sněmy všech korunních zemí, jimiž se živilo vědomí říšské jednoty. Jednota ta vešla také v skutek r. 1490, kde se Morava, Slezy i Lužice bez nesnází Vladislavovi, králi českému, jakožto svému pánu poddaly. Pokoušel se sice později zase sám Vladislav roztrhnouti svazek ten a vydal, jsa králem uherským, působením uherských svých rádců, listiny a udílel léna v Slezích mocí krále uherského, jako by země ta náležela k Uhrám a ne k Čechám; ale stavové čeští vymohli na něm 11. ledna 1510 majestát, jímž sebe a své nástupce na trůně českém zavázal, že nikomu statky a léna odumřelé ve Slezích uděliti se nemají, nýbrž že jich má král český sám užívati. Ustanovení to stvrdil i král Ludvík (29. října 1522), čímž celistvost koruny české znova zaručena.

Všecky země koruny české požívaly nejširší samosprávy; dávaly si na svých zvláštních sněmích zákony civilní, trestné, náboženské, ano i ústavodárné, ovšem jen potud, dokud se jimi poměr k říši české neměnil. V každé zemi mohl sněm samostatně povoliti neb odepříti berně a v každé jednal samostatně o svých věcech s králem českým, jehož každá země zvlášť za svého pána přijala. Společné záležitosti vyřizovaly se na společném či generálním sněmě, na nichž všem údům koruny náleželo rovné právo. Chtěli sice stavové čeští ze stavů moravských udělati many koruny české (při přijímání krále Ladislava r. 1453), ale Moravané se proti tomu slavně ohradili a Čechové uznali je za sobě rovny. O něco později svěřili se Čechové z téže skoro příčiny se Slezáky. Tito si totiž vymohli na králi Vladislavovi privilegium (r. 1498), že nikdo jiný nemá býti hejtmanem zemským nežli některý kníže slezský; že všeliké spory mezi králem a obyvateli Slezska o statky a privilegia mají se vyřizovati pouze na soudě slezském; že Slezáci nejsou povinni konati služeb vojenských mimo zemi a p. Proti tomu vydal král Vladislav Čechům majestát (11. ledna 1510), kterým se zavazuje, že za hejtmany v knížetstvích slezských a za fojty v obojí Lužici nikoho nedosadí než rodilé Čechy z království českého. Zákon ten vzbudil tuhý odpor stavů slezských a nevešel ve Slezích také nikdy v platnost, ač král Ludvík listem (dne 18. září r. 1522) privilegium slezské krále Vladislava z r. 1498 vyhlásil za neplatné. Vladařské tyto choutky a přechmaty stavů českých vzbuzovaly podezření k nim a vyvolaly u stavů zemí druhých myšlenky separatistické. Avšak vzdor tomu nebyla přece porušena rovnoprávnost mezi údy koruny české. Všecky spojovala, vyjma doby krátké, osoba spo-

lečného krále, jehož si, vymřela-li dynastie, společně volili, a některé společné úřady a instituce. Takovým společným úředníkem byl nejvyšší mincmistr, který závisel pouze na králi, dohlížel na ražení mince královské, na těžení z hor královských, na odvádění dvacátku z drabých kovů dobytých v horách soukromých a p. K společným ústředním ústrojům říše české náležel též soud komorní, který zřízen byv nejspíše za krále Jiřího, rozsuzoval jakožto soud odvolací ty pře, ve kterých přišlo odvolání z nižších soudů ku králi, a jakožto stolice první i mnohé věci, které mohly býti souzeny i na soudě zemském; neb obor pravomocnosti obou se stýkal až na rozepře o dědičný statek, slušící pouze před soud zemský, a na statky zápisné, patřící jen před soud komorní. Také nejvyšší sudí dvorský, jsa úředníkem královským a tím pouze na něm závislým, měl, jak se zdá, ve všech korunních zemích obor své činnosti. Před jeho soud náležela léna koruny české, rozepře o odúmrť a výprosy. Nejznamenitějším však společným úřadem byla kancelář dvorská, již řídil nejvyšší kancléř království českého. Původně byl to úřad královský, jež dle své vůle osazoval král; když však války husitské moc královskou na ujmu panské ztenčily, byl to již také úřad zemský. Kancléř byl prostředníkem mezi králem a zemí, vše dělo se za účastenství jeho. Všecky země měly hájiti celistvosti říše a trůnu proti jakémukoli nepříteli a jen k takové obraně mohl svolati král bez ptaní se sněmu zemskému hotovost. Vymohliti si, jak již nahoře pověděno, Slezáci sice na Vladislavovi privilegium (r. 1498), že nemusí mimo hranice zemské bojovati, ale privilegium to nevešlo v platnost.

Po celou dobu válek husitských, Jiřího Poděbradského a Jagelovců lze znamenati u české šlechty snahu po zeslabení moci královské ku povznesení své. Král český měl míti nad stavy v zemích korunních asi takovou moc, jako císař v Němcích nad říšskou šlechtou. Šlechta, držíc výhradně nejvyšší úřady zemské, měla vlastně v zemi vládnouti a král ve všem na ni záviseti. Tyto zeměpanské choutky jevily se zvláště u vyšší šlechty, která již za krále Václava snažila se vytlačiti nižší šlechtu z úřadů vyšších a dostati se v bezvýminné jich držení. Avšak za válek husitských zmohl se živel demokratický zvláště povznesením se měst, a teprve když v bitvě u Lipan moc Táborů byla zničena, mohli se páni zasazovati o provedení předešlých svých záměrů. Značně je v tom podporoval, ač snad mimo vůli, král Sigmund, který, dšlem aby si mezi panstvem zjednal spojence dšlem aby mohl zaplatiti své žoldnéře, statky korunní i duchovní dával a zastavoval pánům.

To vidouc šlechta králi odporná, rozebrala ostatní. Na Sigmundovi vymohlo si rytířstvo, aby z jeho stavu byl dosazován nejvyšší písař, a aby osm rytířů zasedalo s 12 pány na soudě zemském (r. 1437). Ve své kapitulaci, na jejímž základě byl přijat r. 1436 za krále, slíbil, že přijme radu, kterou mu sněm ustanoví, a že se dle ní ve všem bude řídit. Po smrti Albrechtově podobalo se, že již páni jsou u cíle svých snah, neboť za bezkráloví vykonávali vládu pomocí zemských úřadů, které držely v rukou; avšak majíce proti sobě valnou část národa, nedovedli ani v zemi udržeti pořádek a tím méně u vládě se upevniti. Snadno přemohl Jiří Poděbradský r. 1448 aristokraty a opíraje se především o města a zemany, vládl rázně a zdárně nejprve jménem krále Ladislava, později svým. Pánové vidouce nezbytí, přátelili se s ním, když však sobeckým jejich snahám hovětí nechtěl, vzbouřili se proti němu, zapsavše se v jednotu Zelenohorskou. Za příčinu odboje udávali skracování svobod zemských a svých domnělých práv, ač Jiří i sněm dokázali toho nepravdu. Neb mnohé věci, jichž se odbojní pánové dožadovali (jako že se ve všem s nimi neradí, nýbrž jen s několika osobami, že žádá berní přespříliš, že volá bez porady šlechtu na vojnu, že proti právu bere a rozdává odúmrť, že ze svobodných statků dělá manství atd.) byly nové požadavky šlechtý aneb křivá nařknutí krále. Žádal král sice častěji berní než jeho předchůdcové, poněvadž statky korunní byly během válek husitských většinou v Čechách, úplně na Moravě rozchváčeny, a poněvadž si za příčinou stálých válek musel chovati vojsko nájemné; ale berně ty mu byly od sněmu ochotně povolovány. Co pak odúmrť se týče, byl král ve svém právu, neb každý svobodný statek považoval se za odúmrť, když po majetníku nezbyly neodbyté dcery, nesamostatní synové aneb nedílní bratři; zdálo se to ovšem bezprávi, když ani synové, jsouce při smrti otcově již svobodní majetníci statků, po otci nedědili, ale bylo to starodávným zvykem, jehož se králové drželi. V příčině pak manství snažil se Jiří obnoviti, jak již dříve pověděno, všude svazek lenní, kde by ho držitelé lén rádi byli uvedli v zapomenutí; věc ta ovšem nelíbila se panstvu.

Po smrti krále Jiřího změnil se stav věcí rozhodně ve prospěch šlechty. Slabý Vladislav rozdával a zastavoval zemské statky pánům, kteří ho dovedli si nakloniti, svobodil manství a vzdával se královského práva jednoho po druhém ve prospěch pánů. On odřekl se pro sebe a své dědice všech odúmrť v Čechách (r. 1497) a v Moravě (r. 1510) a vzdal se práva bez svolení sněmovního korunní statky zastavovati, dávatí a prodávati; také se zavázal, že nebude svoboditi lén ležících mimo zemi

českou bez svolení stavů (r. 1499). O něco později (r. 1508) musel král při jmenování nejvyšších úředníkův a soudcův zemských omeziti se na kandidáty, nejvyššími úředníky a soudci navrhované. Také obdívání krajských sjezdův potáhli stavové na sebe, ano začali považovati za platné i takové usnesení sněmovní, které pouze od většiny bylo učiněno, ačkoliv se před tím k zákonné platnosti souhlasu všech stavů žádalo; a usnesení takové vkládali do desk zemských (čímž teprve stalo se platným zákonem), bez potvrzení krále, což bylo opět proti právu a nové ztenčení moci královské. K omezení moci královské přispělo také konečné vyřízení sporu mezi panstvem a rytířstvem o vyšší úřady a místa na soudě zemském. V rozepři této vynesl Vladislav třikráte rozsudek (r. 1485, 1487, 1497); prvním výrokem stvrdil ustanovení Sigmundovo, a dále rozhodl, že purkrabství Karlšteinské má náležeti jednomu pánu a jednomu vladykovi; druhým ustanovil složení zemského soudu dle rozhodnutí Sigmundova; co pak se soudu dvorského týče, že má býti osazen nejvyšším sudím dvorským, několika pány a čtyřmi vladykami. Třetím rozsudkem rozdělil všecky úřady zemské mezi stavy a sice tak, že stavu panskému náležeti má: purkrabství Pražské, hofmistrovství, maršálství, komornictví, sudství zemské a kancléřství; společně pak oběma stavům purkrabství Karlšteinské; stavu rytířskému: písařství zemské, podkomořství a purkrabství kraje Hradeckého. Pouze mincmistrovský úřad mohl král uděliti komu chtěl z kteréhokoliv tří stavů. Rozhodnutí toto bylo omezení moci královské, poněvadž král byl při osazování úřadův vázán na jistý stav.

Jako v Čechách tak i na Moravě byly úřady zemské rozděleny mezi pány a rytíře a sice byl brán zemský hejtman, nejvyšší komorník a sudí ze stavu panského, ze stavu rytířského sudí dvorský, podkomoří a nejvyšší písař. O místa pak na soudě zemském rozsoudil král Ladislav (r. 1492), že jich čtrnáct náležeti má pánům, šest rytířům; tím způsobem vázán jest i zde král na stav.

Na ustanovování úředníkův menších neměl král žádného působení, neb tito byli od svých představených s radou soudu zemského dosazováni.

Od času Sigmunda byl král ve všech důležitějších věcech závislý na radě královské, k níž slušeli všichni vyšší úředníci, přísedící soudu zemského a jiné osoby od krále důstojností královských rad vyznamenané. Tato rada královská byla nejvyšším správním úřadem země české a král provozoval moc svou nad celou říší českou jen s ní či prostředkem kanceláře české, jak se radě též říkalo. Na žádném nařízení královském

nesměl scházeti podpis kancléřův; neb kancléř musel za zákonitost jeho ručiti a odpovídati sněmu; tomu byli také ostatní zemští úředníci odpovědní. Neb i ty úřady, které původně byly jen dvorské, tedy stály dříve úplně v moci králově, přešly v 16. stol. na mnoze v závislost na sněmu.

Příčiny neobyčejného toho vzrůstu moci stavovské proti královské byly mnohé. Dostalot se v této době na trůn český několik králů volbou a tu neopomenuli stavové čeští postavití volenému králi výminky, za jakýmiž ho na království chtějí přijmouti. Výminky ty zaručovaly stavům nejen práva stará, ale přičiňovaly i nová. Obohacení se stavů za válek husitských korunními a duchovními statky a schudnutí koruny mělo za následek bujnost stavů, zvláště šlechty, která mimo to za doby té mnoho výtečnicků (Otibor z Cimburka, Vilém z Pernšteina, Jan ze Šelnberka, Jan Zajíc z Hasenburka, Beneš z Veitmile, Albrecht Rendl z Oušavy a j.) vykazovala. Páni za dlouhých válek husitských stáli v čele svých vojsk a byli za dlouhého bezkráloví na svých statcích neobmezenými pány a proto neradi by byli pustili nabytou moc ze svých rukou. K tomu sváděl je zlý příklad šlechty v zemích sousedních, především v Němcích. K všeobecným těmto příčinám přistupuje Vladislavova slabost v hájení svých práv a Ludvíkova nevšímavost, potom nezřízené jejich poměry finanční a nesídlení v zemi.

Měl sice král český samostatné důchody (z korunních statků, stálý úrok z pozemků městských, cla [clo dovozné ze zboží cizozemského], daň z domácích výrobků průmyslových, akcis z potravin), báně královské na drahé kovy, dvacetinu výnosu z dolů soukromých, poplatků Židů, odúmrtí), které hospodárnému králi v řádných poměrech dostačovaly, ale jakmile král větší vydání činiti musel, byl nucen žádati na sněmích berně. Vladislav i Ludvík museli v té příčině často obtěžovati sněm, poněvadž neuměli hospodařiti a potřebovali mnoho, jsouce králi uherskými, na hájení Uher; mimo to rozzastavovali své řádné důchody četným svým věřitelům, kteří je nesvědomitě zkracovali. Sněm povoloval berně s větší ochotou, když král stavům učinil nějaké ústupky, a odtud vysvětluje se částečně klesání jeho moci.

Za nepřítomnosti královny vládli v Čechách i v ostatních zemích korunních nejvyšší úředníci a některé osoby jim přidáné majíce nejvyššího purkrabí v čele. Všichni „regenti“ byli stavu šlechtického, čímž nemálo moc stavu toho rostla. Téhož stavu byli též hejtmani krajští.

Nejvýznamnějším činitelem v ústavě české byl sněm: bez jeho svolení nesměl král vybíratí berní (daně to z majetku a

živností), svolávati hotovosti zemské, vyjma k válce obranné, a dávati zákonů v obecných věcech zemských i státních. Odtud moc jeho byla veliká, a proto chtěla šlechta výhradně na něm zasedati. Původně měl právo choditi na sněm každý svobodný majitel půdy, poddaný jedině králi. Byli to mimo vyšší a nižší šlechtu také vyšší duchovní, avšak ti během válek husitských přestali zasedati na českém sněmě, ale na místě nich během těchto bouří počala svobodná města spolu se šlechtou rozhodovati o všech věcech obecních. Šlechta se sice proti tomu opírala a namáhala se za krále Vladislava vytlačiti měšťany ze sněmu, ta však svého hlasu uhájila a sněm se skládal ze tří stavů: panského, zemanského a městského, který každý sám o sobě tvořil komoru. Od r. 1446 stalo se zvykem, že všichni stavové společně vyslechli návrhy vládní, potom o nich každý zvlášť rokovali, sdělující sobě usnesení; konečné rozhodnutí stalo se ve schůzi společné, a jen na čem všichni se usnesli, bylo zákonem, jsouc stvrzeno králem a v desky zemské zapsáno.

Sněm neměl povahy reprezentativní, nýbrž měl ráz stavovský. Každý šlechtic měl právo jej navštěvovati, města však královská (42) vysílala jen několik osob z rady své ke sněmu na útraty obecné. Poněvadž sněmovníci nebrali žádných diet, bývala návštěva sněmu v poměru k počtu rodin šlechtických dosti slabá a zemané připadli v XV. století na prostředek, který vyvína se, byl by dal vznik živlu zastupitelskému. Volili totiž zemané na sněmích krajských několik osob z rytířstva toho kraje a poslali je na útraty krajské na sněm, avšak proto mohl ještě, kdo chtěl z rytířstva, zasednouti na sněmě.

Mimo sněm zemský odbývaly se v XV. století dosti často sjezdy krajské, jichž se účastnili všichni stavové toho kraje. Účelem jejich bylo zachovati v kraji pořádek a pokoj. Brzy však začaly bráti mimo věci policejní i jiné věci v úvahu a spisovati žádosti týkající se potřeb zemských, pročež je Vladislav r. 1494 přísně zakázal. Ale již za Ludvíka dovolilo se volným hejtmanům krajským svolávati je dle potřeby.

Na Moravě stav duchovní ze sněmu nevytřávil, pročež se tam sněm skládal ze čtyř stavů. Slezsko obsahovalo více knížectví, z nichž každé mělo své zřízení, své sněmy a soudy. Zákony pro celou zemi slezskou dávaly sněmy knížecí; ty skládaly se ze tří komor: první tvořili knížata a svobodní stavovští páni náležející toliko pod moc krále, v druhé zasedali poslanci rytířů z knížectví, poddaných přímo králi, a zástupcové města Vratislavi; v třetí byla ostatní města královská zastoupena. Tyto knížecí sněmy scházely se od 15. věku častěji a nabývaly většího působení na ujmu sněmu jednotlivých knížectví.

Důležitý pokrok stal se v soudnictví za krále Vladislava sestavením „zřízení zemského.“ Až do konce 15. století neřídili se soudcové zemští při soudě žádnými psanými zákony rozhodující dle práva zvykového aneb spravující se dle nálezův starších; v nových pak případech tvořili si pravidla nová, tak že ve věcech soudních měl zemský soud jakousi moc zákonodárnou. Ale r. 1497 uznali potřebu psaných soudních zákonů a řádů a proto sestavily s velkou pílí osoby k tomu určené dle desk zemských jmenovanou knihu, která co hotový zákonník sněmu r. 1500 byla přečtena a schválena. Jest tedy Vladislavovo zřízení zemské sbírka zákonů, hledících k právu veřejnému, soukromému i soudnému. Během času opravovalo se zřízení to přijímáním zákonův nových a vypouštěním starých, neb činnost zákonodárná sněmův a soudův zemských neustála.

Zřízení zemské náleželo přede vším dvěma vyšším stavům, města měla svá zvláštní práva původu cizího.

Co v Čechách bylo prací kommisie, to na Moravě vyvedl jednotlivec. Ctibor Tovačovský z Cimburka, zemský hejtman markrabství moravského, sestavil (r. 1480—1490) nejdůležitější zákony a pravidla řádu soudního, práva veřejného i soukromého, v knihu, po něm nazvanou Tovačovskou, dle níž se na soudě zemském na Moravě spravovali.

Jako celek tak i jednotlivé části země těšily se největší samosprávě. Správa všech obcí byla v rukou občanů a konala se konšely, v jichž čele stál purkmistr. Této radě městské náleželo i konání soudu. O důležitých věcech rozhodovala velká obec, t. j. všecko měšťanstvo.

Správa krajů byla v rukou krajských hejtmanů, jež král ustanovoval v každém kraji po dvou, jednoho z pánů, druhého z rytířů v krajích usedlých, aby hájili veřejné bezpečnosti a starali se o konání nálezův soudních. Oni byli veliteli hoto- vosti branné ve svém kraji a, poněvadž ve válkách husitských rozebráním statků župní soudy vzaly za své, také soudci v některých rozepích.

Kdežto města práv svých politických proti šlechtě šťastně hájila, padal lid selský, který až dotud byl svobodný a pozemky své co vlastnictví držel právem zákupním, za králování Vladislava do poroby. Příčinou toho bylo jednak schudnutí jeho za dlouhých válek jednak snaha pánů zavést v Čechách společenské poměry německé a dle těch, kdo nebyl pánem, byl poddaným. Svoboda osobní lidu selského se omezovala zákazem svobodného se stěhování, robot a dávek se přimnožovalo tak, že lid selský, nemoha jich snést, buď se bouřil, a tím ještě

krutší jho na sebe uvaloval, aneb ze statků utíkal, živě se potom nezřídká loupežením a krádeží.

Ústrojí církevní bylo za těchto různic náboženských v Čechách nezřízené. Církev katolická, k níž se v Čechách jen něco vyšší šlechty, selského lidu v Plzensku a německé obyvatelstvo hlásilo, podržela sice svou hierarchii, ale ostávala od přestoupení arcibiskupa Pražského Konrada z Vechty k pod obojím (r. 1421) bez hlavy duchovní, řídíc se pouze konsistoří a administrátorem. Pod obojí neměli sprvu žádného pevného církevního zřízení, poněvadž chtějíce ostati syny katolické církve, ovšem s výhradou kompaktát, a míti kněžstvo z posloupnosti apoštolské, nemohli na konciliu ani na papeži dosáhnouti potvrzení voleného sněmem arcibiskupa. Proto řídili se spočátku ve věcech víry universitou Pražskou; když pak Konrad z Vechty na jich stranu přešel (1421—1431), byl on s přidanou mu radou čtyř duchovních nejvyšším jich úřadem. Po smrti pak jeho spravoval administrator s konsistoří věci duchovní. Ti však nedocházeli, zvláště za Sigmunda a Albrechta, všude poslušnosti, poněvadž přičiněním krále dostali se k tomu úřadu lidé strany vlažné. Po smrti Konrada z Vechty ostala stolice arcibiskupská po 130 let neosazena, čímž nemálo trpěla strana pod obojí; neb, nehledíce ani k vadám ve správě, měli utraquisté nedostatek kněžstva. Měl sice podle kompaktát světiti mimo arcibiskupa též biskup Litomyšlský a Olomoucký kněze husitské, ale tito se toho zpečovali a poněvadž arcibiskupa v zemi nebylo, nebyl nikdo, kdo by kněžím svěcení udílel. Nedostatku kněží odpomohlo se na čas přítomností biskupa Konstanského Filiberta (1436), později Luciana, biskupa Sanktuarinského (1482 až 1493) a Filipa de Novavilla, biskupa Sidonského (1504—1507); když pak biskupa v zemi nebylo, vyloudili si žáci pod obojí svěcení v cizině. Táboři a čeští bratři měli ve věcech církevních pevnější zřízení, neb vytrhše se z církve katolické, zvolili si sami biskupy, nedbajíce, jsou-li z posloupnosti apoštolské. Ostatně kněžstvo jejich i pod obojích bylo celkem málo vzdělané, chudé a u těchto na pánech závislé.

§. 64. *Vzdělanost.*

Náboženství. Čechové byli národem prvním, který se vymkl ze slepé poslušnosti papežské a dal se o své ujmě na dráhu reform církevních, když všechny snahy po opravách neochotou vyššího duchovenstva a zvláště papeže byly mařeny. Reformatorské tyto choutky vedly ovšem na bezcestí, ale jen částka národa (Táboři) zašla tak daleko, že se od církve zjevně

odštěpila a, stavíc se proti autoritě církevní, pouze písmo svaté za pramen víry vyhlásila. Velká většina národa chtěla ostati v lůně církve, ovšem s výhradou některých reform, které obsahovaly články Pražské, směřující většinou k zvýšení kázně. Články ty neupokojily však některé horlivce, a ti sestoupili se v jednotu bratří, která, nekladouc velké váhy na věrouku, přísností a čistotou mravů vynikala. Sekta ta byla však tak pronásledována, jako dříve vyznání Tábořské, poněvadž považována byla za překážku v smíření s Římem, jehož se utraquisté horlivě domáhali. Když však papež kompaktáta zatracoval a Čechy bez výminky ku své poslušnosti přivésti chtěl, přidali se mnozí Čechové z rozmrzelosti nad neurovnanými věcmi náboženskými a neustupnosti kurie římské k učení Lutherovu. Odtud jsou za krále Ludvíka již čtyry vyznání křesťanská v Čechách.

Různost tato ve vyznání způsobila s počátku mezi obyvateli velké třenice, které však za Vladislava ustoupily vzácné na ten věk náboženské snášenlivosti (usnesení sněmu Kutnohorského r. 1484, sněmu Pražského r. 1512), tak že svoboda vyznání platila i pro lidi poddané. Pronásledování bratří či pikhartů se ovšem zhusta přičiněním krále nařizovalo, ale nikde nekonalo, vyjma statky některého fanatického katolíka.

Vědy a umění. Hádky náboženské neblaze působily na rozvoj literatury; psalo se sice mnoho, ale byly to větším dílem spisy polemické aneb náboženské, které unavují jednotvárným obsahem a nevábí formou. Psali se latinou i češtinou, ale jazyk český nemá v nich té jadrnosti, čistoty a zachovalosti, s jakou se potkáváme ve spisech z doby předešlé, na př. u Tomáše ze Štítného.

Pole jazyka se ovšem za té doby znamenitě rozšířilo; užívalo se ho nejen v náboženských hádkách písemných i ústních, nýbrž i v deskách zemských i dvorských (v Čechách od r. 1495, na Moravě od r. 1481 a ve Slezsku již v první polovici XV. věku), v úřadech i v listinách. Slováci uherští přilnuli ke spisovnému jazyku českému, ano i za příčinou častého se stýkání Čechů s Poláky a dosednutí Jagellovců na trůn český stala se čeština řečí dvorskou v Polsku; ale přitom ztrácela mnohé starší formy, jimiž, podobajíc se řečtině, nad sousední jazyky vynikala. Jednoduché minulé časy vymizely jakož i duály u časoslov během XV. století, staré koncovky ustoupily novějším; němčina pak počala neblaze vnikati do řeči české, vazby latinské do její skladby; za to docházel Husem upravený pravopis širšího užívání.

Za dlouhých válek husitských vykazuje písemnictví české

velkou chudobu; mimo některé zprávy historické, četnější spisy náboženské máme jen některé písně válečné a hanlivé. Teprve po ukončení válek husitských rozvíjí se literatura utěšeněji, nejvíce ovšem dle vzorů latinských, k čemuž především přispívalo zvláštní zřízení školství českého po válce husitské a šíření se humanismu.

Universita Pražská byla v rukou pod obojích a ostávala v této době (1420—1526) co se studií týče celkem za vysokými školami zemí západních; měla však mimo vyšší vzdělání na péči veškeré školství nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě, tak že její rektor, jsa nejvyšším dozorcem školstva českého, dosazoval učitele městské, z nichž každý na vysokých školách aspoň hodnosti bakalářské dosáhnouti musel, bera při tom zřetel k přání obcí městských. Rovněž pak rektor university ukládal školám těmto řád vyučovací, kterým musely se spravovati, tak že se tím dosáhlo jakési stejnosti. Na školách těch učilo se latině a učitelové jí odchováni, proto jevila také latina nemalý vliv na češtinu. Mnohem větší měrou dělo se to, když v druhé polovici XV. věku do Čech zavítalo studium humanistické, kteréž, probuzeno byvši učenci vlašskými a uprchlíky řeckými v Itálii, snažilo se povznéstí vzdělání na základě klasiků řeckých i latinských. Prvním humanistou českým byl Jan z Rabšteina, který, vzdělav se v Itálii, kdež několik let ztrávil, navrátil se do Čech a zde za krále Jiřího lásku k studium klassickým šffil. Za téhož krále vykládal Řehoř Pražský klassiky latinské na universitě Karlově. Když pak za Vladislava opět užší nastalo spojení mezi Čechy a Římem, zkvétal humanismus v Čechách ještě více. Avšak již záhy pozorovati bylo dvojí směr mezi humanisty českými. Kdežto jedni uchváćeni výtečností spisů klassických a vytříbeností latiny tak sobě tuto oblíbili, že opovrhující češtinou spisy latinské skládali: užívali druzí vzorů a řečí klassických k zušlechtění jazyka domácího, jež také formálně i materiálně zvelebili.

K prvnímu druhu humanistů náleží slavný básník a učenec Bohuslav z Lobkovic a na Hasišteiné († 1510); v čele druhých byl Viktorin Kornel ze Všehrd, vedle něhož Řehoř Hrubý z Jelení († 1514), Václav Písecký († 1511), Mikuláš Konáč z Hodištkova († 1546) čestné místo zaujímali.

Básnictví české nemá za té doby sporů náboženských mnoho pěstitelů a ti ještě nevynikají valným nadáním. Skládaly se básně válečné („Kdož jste boží bojovníci“ od Bohuslava z Čechtic; o vítězství před Ústím a j.) a satirické, které jsou výlevy rozhořčenosti stran náboženských („Hádání Pravdy

a Lži“ od Ctibora Tovačovského z Cimburka). Když potom spory utuchly a humanismem se krasocit zúšlechtovati počal, povstalo více a ne nenadaných básníků; ti však byli vzory klasickými tak unešeni, že básnili latinsky. Tím oslavili sice jméno české, ale jazyk a literatura domácí neměly z toho žádného užitku.

Lépe dařilo se básnictví duchovnímu než světskému. Již M. Jan Hus složil mnohé písně duchovní, více potom čeští bratři. Ze skladatelů proslulých mezi bratřími náleží této době Jan Lukáš († 1528). Každý sbor bratrský měl svůj kancionál (první jest tištěn r. 1505); avšak i pod jednou i pod obojí starali se o skládání kancionálů, z nichž mnohé mají mnohonásobnou uměleckou cenu; neboť mimo cenu básnickou vynikají nápěvy, uměle provedenými iniciálkami, ano i písmem.

Lépe než básnictví dařila se prósa; ač i tu spisy theologické za příčinou hnutí husitského a potom lutheránského převládají; vedle nich pěstovalo se právnictví, dějepisectví, cestopisectví a jistou měrou i nauky mathematicko-přírodopisné.

Různost vyznání, jaká v Čechách byla, vyvolala četné spisy theologické. M. Jan Hus, Jakoubek ze Stříbra, Petr Chelčický, bratr Lukáš jsou přední spisovatelé bohoslovečtí z nekatolíků; mezi katolickými theologickými spisovateli náleží první místo Hilariovi Litoměřickému, který, jsa za krále Jiřího děkanem kapitoly Pražské, horlivě hájil stranu římskou.

Bible té doby zhusta překládána a tištěna (po prvé r. 1488). Právnictví našlo důkladných pěstitelů; v čele jich stojí Viktorin Kornel ze Všehrd (1460—1520), který hlavně dle desk zemských a nálezů práv sestavil r. 1500 „Knihy devatery o právech, soudech a deskách země české“ slohem vzorným. Všehrdovo místo na Moravě zaujímá Ctibor Tovačovský z Cimburka (1430—1494). O zřízení zemském krále Vladislava bylo již dříve mluveno.

Dějepisectví české nehonosí se v této době žádným důležitějším dílem; Pražská kronika Bartošova padá sem pouze počátkem. — Cestopisů sepsáno několik, z nichž však některé nevynikají ani obsahem ani formou (Martina Kabátníka cesta do sv. země).

Ve studiích klassických se Čechové za příčinou válek husitských omeškali; když však za Vladislava nastaly časy klidnější, pěstováno studium humanistické s pilí nemalou a překládány jsou spisy latinské zhusta do češtiny; k předním překládatelům patří Řehoř Hrubý z Jelení (1450—1514), jehožto syn Zikmund pokusil se i o srovnávací slovník („Lexicon symphonum“), a Václav Pisecký.

Vědám mathematicko-přírodním věnována jest i za dob válek husitských péče, avšak zdárnému jejich rozvoji překážely pověry astrologicko-alchymistické. Křišťan z Prachatic († 1439) vynikl co matematik a spisovatel lékařských knih, jemuž se i některé překlady (Rhazesovo lékařství) připisují.

O válečnictví, v němžto za této doby Čechové daleko nad ostatní národy vynikli, psal Žižka z Trocnova, tvůrce novověkého umění válečného, a Václav Vlček z Čenova. — K povznesení vzdělanosti nemálo přispělo zavedení kněhtiskařství do Čech. V Plzni zařizena jest první tiskárna r. 1468; první knihou v ní tištěnou jsou „Letopisové Trojanští.“ Brzy zřízeny tiskárny i jinde.

Umění. Za válek husitských nastala v činnosti stavitelské nejen přestávka, nýbrž zničeno i mnoho památek uměleckých z dob předešlých; jakmile však bouře se utišily, rozvíjelo se opět utěšeně umění stavitelské. Slavní mistři Matišáš Rejssek z Prostějova a Beneš z Loun stavěli nejen v slohu gothickém, který přičiněním zvláštních ozdob a jiných změn přeměnili ve zvláštní řečený Vladislavský, ale i v renaissančním a v smíšeném z obou. Nejznamenitější stavby jejich jsou: chrám sv. Barbory na Horách Kutných, na němž mimo jmenované mistry ještě mistr Jan či Hanuš a Mikuláš pracovali, prašná věž (dílo Rejskovo), část hradu Pražského s velkolepou Vladislavskou síní a krásné děkanské chrámy v Mostě a Lounech (stavby Benešovy).

Nemenší péle věnována byla za doby Vladislavovy plastice. Důkazem toho jsou uměle vyřezávané skládací oltáře, kříže, vkusně shotovené kalichy, monstrance a relikviáře. Mezi řezbáři vyniká mistr Jakub, který výtečnými řezbami hlavní oltář v Kutné Hoře ozdobil jakož i tamější radní snň (socha spasitelova). Z XV. a z první polovice XVI. století pocházejí krásné kamenné tabernakule ve způsobě vysokých pyramid v kostele u sv. Trojice v Kutné Hoře, v hlavním chrámě Královéhradeckém a j.; vytvořena jsou díla ta v domácí gothice. V slohu renaissančním provedeny jsou mnohé portály, velká mramorová kašna na Staroměstském náměstí v Praze (před několika léty odstraněná), jakož i mnohé cínové křtitelnice, které jak litinou tak i plastickými okrasami vynikají.

Malířství se také po válkách husitských v Čechách počalo zotavovati, a ačkoliv na ně působil vliv italský a německý, podrželo přece zvláštní svůj ráz (druhá národní škola). Pěstovala se hlavně drobnomalba, již okrášleny byly zpěvníky, modlitební knížky a jiné církevní rukopisy; kresba není sice přesná, ale okrasy jeví bujnou fantasií a zběhlou. Toho důkazem jsou

kancionály: Litoměřický, Mladoboleslavský, antifonář Králové-Hradecký a Německo-Brodský, jež maloval Pavel Mělnický.

Hnutí náboženské, které ostatním uměním překáželo, nevadilo pěstování hudby, ovšem že i tomuto umění vtisklo zvláštní, jednostranný ráz. Skládalo se v té době mnoho písní, zvláště náboženských a válečných jak od Husitů tak od bratří českých. Text i nápěv jeví přísnost a zádumčivost, která každý veselý tón vylučuje, ale i dokonalost ve skladbě i formě. V XVI. století upustilo se od jednohlasého zpěvu a přecházelo se k vícehlasému. Hudebníci docházeli podpory od měst, šlechty, ano i králů (císař Sigmund) a někteří byli věhlasní i za hranicemi.

Všecky živnosti utrpěly sice válkami husitskými značné pohromy, žádná však takové, jako hornictví. Byliť horníci větším dílem Němci, kteří se husitství opírali a pod obojí zuřivě pronásledovali, začež zase byli stíháni a doly jim zasypávány. Tím se ublížilo dolům na Horách Kutných, v Německém Brodě a Jílovém, z nichžto první koncem této doby patrně klesají. Zato otevřeny byly za toho času mnohé doly v Horách Krušných.

Také hospodářství polnímu překážely boje domácí, ale po válkách za králování Jiřího vedlo se mu tak dobře, že v zemi plodin byla hojnost. Za Vladislava vadila sice hospodářství polnímu poroba, v níž šlechta lid selský uváděla, avšak zdá se, že většina pánů moci své mírně užívala, neboť nedlouho potom mluvilo se o zámožnosti a přepychu lidu selského. Mezi tehdejšími pány chváří se Vilém z Pernšteina jako vzorný hospodář.

Také rozkvět českého řemeslnictví a obchodu byl až na některé výminky válkami husitskými zastaven, ačkoliv i za nich podržela řemesla cechovní organizaci. Střediskem řemesla i obchodu byla města a z těch zase přede vším Praha. Měšťané považovali živnosti řemeslnické a obchodní za svoji výsadu a hájili jich výhradně provozování proti šlechtě s velkou neustupností. Za bouří husitských přetrženo bylo všecko přátelské obcování se sousedními zeměmi a tím zastaven i zahraniční obchod (ani sůl se kacírům českým pod trestem klatby nesměla prodávati). Po válkách pak překáželo obchodu loupežnictví silně po zemi rozšířené. Teprvé když se stal Jiří Poděbradský správcem, hleděl se vši bedlivostí zjednatí bezpečnost osobám i majetku. Příkladněm jeho obnoven zákon (r. 1453), jímžto každý vázán byl pomáhati k stíhání zemských škůdců, až by byli chyceni a popravcům krajským k souzení odevzdáni. Tím jest brzy zjednána jistota na cestách a brzy oživily trhy. Avšak nové bouře válečné a chatrná mince v zemích sousedních zničily opět obchod, tak že král, chtěje ho vzkřísiti, za-

kázal pod ztrátou hrdla vyvážeti zlato a stříbro ze země a přivážeti mince cizí a uložil kupcům platiti zlatem a stříbrem dle váhy; ku snadnějšímu pak provedení toho zapověděl kupčení po vsích a městečkách, které neměly na trhy výsad; v městech pak trhových zavedena přísná dohlídka. K vedení té ustanoveni dozorcí, kteří špatné zboží a peníze zabavovali, na prodej dobrého dávající známku. Tímto opatřením a zjednáním dobré mince české povznesl se brzy obchod. Obchod s Norimberkem pojistil Jiří uzavřením vzájemné obchodní smlouvy. Za Vladislava a Ludvíka obrátil se český obchod více k západu a severu. „Zlatá stezka“ přes Šumavu nadána byla výsadami od Vladislava, tak že ani za války obchod po ní ustati neměl. Také po Labi vedl se silný obchod do Magdeburku a Hamburku.

Kdežto klidná zaměstnání válkami husitskými hynula, povzneslo se v nich válečnictví české na stupeň veliké dokonalosti. Až do válek těch byla jízda těžká hlavním jádrem vojska; za bojů husitských stala se jím pěchota. Nemaje Žižka proti svým šlechtickým nepřátelům koho postaviti leč sedláky a měšťany, učinil z nich hlavní voj a ozbrojil je cepy, železem pobitými; k hájení pak jich proti četnějším nepřátelům užil důmyslně vozů, visutými prkny proti střelám nepřátelským chráněných. Když vojsko táhlo, šly vozy v jedné i více řadách vedle sebe, řídíce se při tom korouhvičkami, jež byly vztyčeny na předních, středních a zadních vozích. V prostřední ulici táhla jízda a těžká střelba, jíž husité více než až dotud užívali, v ulicích krajních šli pěší a na krajních vozích byli střelci, ozbrojení buď puškami rozličné velikosti neb samostřely. Jestli nepřítel na vojsko mezi vozy táhnoucí dotíral, zavřely se vozy s předu i v zadu a vojsko se bránilo jako s nějaké hradby. Někdy objely křídelní vozy na dané znamení část vojska nepřátelského, zavřeli ji, tak že, jsouc bez pomoci, mohla býti porubána. Druhy zbraně byly od sebe odděleny a na větš i menš dšly rozříděny. Při bitvě hledělo se kořistiti z příhodných okolností a výhod územních a rychlými, dobře vypočítanými pohyby a pochody, neočekávanými útoky snažili se dosíci vítězství. Úspěchy českých husitů ve válkách rozhlásily tak vojenskou slávu českou, že široko daleko v zemích okolních brávali se Čechové do služby vojenské, jako by bez nich nemohla se skončiti žádná válka a dobytí žádného vítězství. O žoldnéře české nebyla také nouze; neb dlouhými válkami navykli si Čechové válčení, tak že mnozí ani po válkách ku klidnému zaměstnání se nevrátili, vyhledávající žoldnéřské služby vojenské. Mravy byly za té doby dlouhých válek a častých různic

surové. Hanebné ukrutnosti, páchané i na bezbranných, vypalování a drancování bylo za války na denním pořádku. Avšak i po válce provádělo se zhusta loupežnictví nejen od sprostých, nýbrž i od šlechticů, kteří osobní zášť k svým nepřítelům projevovali přepadáním a mrzačením počestných. Také při soudech panovala surovost, užívalo se skřipce a jiných nástrojů k vynucení vyznání; na zločincích pak konány byly pokuty barbarské. Avšak při vši surovosti mravů jevila se přece všeobecně opravdová nábožnost a zvláště u českých bratří ctnosti křesťanské a stálá snaha po zdokonalení jak sebe tak jednoty.

Doba druhá.

Od vymřeni Jagellovců až do bitvy Bělohorské. (1526—1620.)

§. 65. *Král Ferdinand I.*

Smrtí Ludvíka Jagellovce u Moháče (29. srpna 1526) uprázdnil se trůn český a uherský, neboť neměl Ludvík žádných potomků. O trůny oba hlásil se svat Ludvíkův, arcikníže rakouský Ferdinand, odvolávaje se k právu manželky své Anny, „rozené královny české.“ Tato počítala si nárok na dědictví jednak dle zákona Karlova z r. 1348 a majestátu Vladislavova z r. 1510, jednak dle smluv, učiněných mezi otcem jejím Vladislavem a knížaty rakouskými.

Mimo Ferdinanda hlásili se o trůn český vévodové bavorští, Vilém a Ludvík, a král polský Sigmund I., bratr Vladislava, krále českého. Stavové neuznali dědičných nároků Anny a Ferdinanda, vyhlásivše 12. října 1526, že jest Anna již odbyta a vdána a v Čechách že vdané dcery nedědí; co se pak smlouvy Vladislavovy týče, k té že stavové nesvolili. Proto přistoupili k volbě a zvolili ze sebe 24 volenců, po osmi z každého stavu, kteří zavázali se přísahou, že jen k obecnému dobrému koruny české ze tří ucházečů Ferdinanda, Viléma a Ludvíka volbu vykonají. Po té byl 23. října 1526 ode všech 24 volenců zvolen Ferdinand, který byl nešetřil ani slibů ani darů, po nichž mnozí velice dychtili. Hned zvolení jsou poslové, kteří šli do Vídně, aby Ferdinandovi zvolení jeho oznámili, avšak také celou řadu podmínek, za jakých ho za krále přijmouti chtěli. Mnohé z nich směřovaly k ztenčení moci královské, která již za předešlých dvou králů náramně byla klesla, jiné k stvrzení sta-

rých svobod a práv stavů českých a jedna obsahovala žádost, aby Ferdinand od sebe vydal revers, že ho stavové ze svobodné vůle za krále zvolili a ze žádné povinnosti. Žádosti té vyhověl Ferdinand, jakož i jiné, že Praha bude sídlem jeho královským; také stvrdil všechny staré svobody stavů, zřízení zemské i kompakтата se zápisem Sigmundovým; k ostatním podmínkám přistoupil s výhradou, že bude moci jednati na příštím sněmě o slevení toho, co by bylo přílišného. V lednu (30.) 1527 složil na hranicích českých předepsanou přísahu, v únoru přijel do Prahy a byl se svou manželkou Annou dle obyčeje slavně korunován (24. února 1527). Hned v nejbližších dnech předložil sněmu českému námitky ve formě proposice královské proti výminkám stavovským. Stavové svolili ku zmírnění některých, zvláště k změnění té, dle níž za živobytí krále neměl býti nástupce jeho volen a korunován, v ten smysl, že se to může státi, když by král měl dědice dospělého a když by stavové potřebu toho uznali.

Moravané uznali Annu za dědičku krále Ludvíka a přijali manžela jejího Ferdinanda bez rozpaků za pána; taktéž učinili Lužičtí, tím se volby Ferdinanda nesúčastnili. Knížata a stavové slezští, kteří také do Prahy k volbě nebyli pozváni, jako stavové moravští a lužičtí, nechtěli se práva svého volebního vzdáti a proto musel jim Ferdinand vystavěti revers, kterým vyznával, že ho Slezané „svobodně a dobrovolně zvolili a přijali za dědičného pána svého.“

Ačkoliv bylo Ferdinandovi, když nastoupil na trůn český, teprv 24 let, přece jevil již tenkrát řídkou ráznost a obezřetost, vůli pevnou a neoblomnou a dovedl, vyjma některé okamžiky, náruživosti držeti na uzdě. On si umínil v Čechách zavésti pokoj a pořádek a však i povznésti moc královskou na ujmu stavovské, která za předešlých dvou králů neobyčejně se byla zmohla. Záměry ty však zakrýval a vyčkal ku provedení jich příhodné doby. První kroky k tomu učinil ovšem hned na prvním sněmu. Tu si vymohl na stavech, že zrušili jednoty, ve které se byli před ním proti sobě zapsali, a zakázali všeliké postranné zápisy a jednoty na doby příští. Také si vyhradil právo, že pouze jemu náleží svolávati sněmy a krajské sjezdy. Týž sněm povolil mu také peněžitou pomoc k válce s Janem Zápolským, který proti Ferdinandovi domáhal se panství uherského.

V Uhřích měl po smrti Ludvíkově nastoupiti na trůn Ferdinand podle práva dědičného; ale Jan Zápolský, vojvoda sibiňský, dal se od svých přívrženců vyhlásiti v Tokaji za krále a v Královském Bělehradě korunovati (2. listop. 1526),

a zmocnil se také větší části země. Ale část šlechty, zvláště vyšší, shromáždila se s palatinem Štěpánem Bathorem v Prešpurku, vyhlásila volbu Zápolského za nepravou a povolala Ferdinanda za krále uherského. Ten vtrhl s vojskem českým i německým do Uher, zapudil Zápolského do východních Uher a, dáv se korunovati (5. listop. 1527), vyhnal soupeře po třech porážkách do Polska, kdež u krále Sigmunda, jehož sestru měl za manželku, našel útočiště. Odtud dovolával se pomoci u sultana tureckého Solimana, který ochotně mu jí poskytl, doufaje tím rozšířiti panství proti mocnostem křesťanským. R. 1529 přitřhl sám s vojskem velikým do Uher, kde se s ním Zápolský u Moháče spojil; potom dobyl Budína a dosadil Zápolského za krále v Uhřích, který se mu za to zavázal ročním poplatkem, a oblehl Vídeň. Ale posádka Vídenská, při níž také mnoho Čechů se našlo, odrazila všechny útoky, tak že Soliman od obléhání po třech nedělích upustil a, nevyčkav vojska, jež Ferdinand proti němu vedl od Lince, vrátil se do Turek, pustoše země a obyvatele do zajetí odváděje. Hned vrazil Ferdinand s vojskem do Uher a opanoval v kolikaletém boji se Zápolským a Turky severní a západní Uhry, jakož i království chorvatské, které mu také zůstaveno příměřím, učiněným r. 1533 se sultanem v Cařihradě. Tak sloučením zemí českých, rakouských a z části i uherských položen jest základ k větší rakouské, jižto připadl důležitý úkol hájiti střední Evropy před porobou tureckou a vzdělanosti křesťanské před barbarstvím mohamedánským. Ostatní části Uher podržel kníže sibiňský, Zápolský, jako poplatný vasal porty.

Již z těchto válek naskytl se Ferdinandovi příležitost zjednati v Praze pořádek a pokoj a utištěným dopřáti spravedlnosti. V Praze vládl dotud Pašek a bránil přese všechny rozkazy předešlého krále Hlavsovi a spoluvypověděncům jeho v přístupu do města. Když pak Ferdinand nastoupil na trůn, hleděl se mu Pašek zalichotiti krutým pronásledováním přátel Lutherova učení, tedy stoupenců Hlavsových, jichž dal i několik za živa upáliti. Avšak Ferdinand, ačkoliv byl horlivým katolíkem, nedal se chováním Paškovým odvrátiti od konání spravedlnosti a nařídil, aby Hlavsa se svými vypověděnými přátely byli přijati do města a zde se mezi nimi a Paškem soudně celá rozepře vyjednala. Ale Pašek nedbal ani rozkazu Ferdinandova, pronásledoval znova přátely Hlavsovy, ano zjednal mezi konšely i zápis proti vypověděným (10. dubna 1527), bránil jim i proti novým rozkazům královským přijíti do Prahy. Teprv když král Paškovi a jeho přátelům přísně pohrozil, dovoleno Hlavsovi a jeho soudruhům vejíti do města, ale k soudu věc jejich pro mnohé pikle Paškovy přece nepřicházela. Než moc Paškova za té doby zna-

menitě byla již ztenčena; neb nestála k němu jako za Ludvíka část panstva, které král mezi sebou dovedl smířiti a sobě nakloniti; pouze jednota měst Pražských, dílo jeho, dodávala mu síly. To věděl král, a proto navrátil se z první výpravy proti Zápolskému, oddělil město Nové od Starého, dosadiv v obou zvláště konšely (9. září 1528), a nařídil, aby přístě o hrdlo i statek přišel ten, kdo by se o jednotu tu zasazoval; Paška pak ze řady konšelů vypustil. Novým konšelům bylo uloženo, aby jednali o smíření s vypověděnými. To však se vlivem Paškovým protahovalo ještě dvě léta. Během jich musel Ferdinand za příčinou války turecké odejti z Prahy, kde za jeho nepřítomnosti Pašek a administrator Cahera snažili se způsobiti nově bouře. Tu vypověděl král Caheru (1529) ze všech svých zemí, a Paška (1530) z Prahy na nějaký čas, aniž by se byl kdo tomu protivil. Teď teprve docíleno jest smíření s Hlavsou a jeho přátely, kteří z vypověděnými vrátili se bez překážky do města.

Král užil tohoto vítězství hned ku zvýšení své moci a zakázal přístě svolávati jak v Praze tak i v jiných městech královských velkou obec bez zvláštního povolení královského, poněvadž tyto daly příčinu k mnohým nesprávnostem.

Jestli spojení s Uhry nebylo Čechům za předešlých králů příznivé, ukázalo se za Ferdinanda ještě méně prospěšným. Král musel vésti v Uhrách stálé války dílem s povstalcí dílem s Turky, při čemž mu země české penězi i vojskem musely býti nápomocny. Měť sice král český samostatné své důchody (příjmy z měst, cel, z drahých kovů, soli, poplatků Židů, výnos odúmrť a královských statků); poněvadž však korunní panství mimo Poděbrady, Kolín, Křivoklát, Tachov a Kadaň byla v zástavě a dluhy, pocházející na mnoze z dob předešlých, byly náramné, nestačily obyčejné příjmy na mimořádné výlohy a proto musel Ferdinand častěji ještě nežli jeho předchůdce na stavech žádati berní a také toho dovedl, že byly povolovány a že se z mimořádné daně stala každoroční. Výška její ohnásela na počátku jeho vlády sto pět tisíc kop grošů českých (kopa grošů = 6 zl. r. č.) a rostla stále, za to však cena majetku klesala.

Za tyto peněžité oběti dostalo se Čechům pevného řádu, pilného a nestranného konání soudů, které se také z předešlé kleslosti brzy povznesly, když se jejich rozsudky bezohledně na vysokých i nízkých vykonávaly. Tu přestaly nešvary, které za slabých předešlých vladařů zhoubně v zemi byly se zahnízdily; mocnější nedomáhali se více násilím svého práva, loupežnictví byla učiněna přítrž a tím obchodu zjednána bezpečnost.

Ráznost, obezřelost a nestranné chování královy byly také příčinou a zárukou míru v Čechách, jakkoliv byli lidé, kteří by ho rádi byli porušili. Horšili se nejvíce na krále přívrženci vévod bavorských a, poněvadž se doma proti němu neosmělili, ještě něčeho podniknouti, podporovali aspoň tajně v cizině jeho nepřátely, najímajíce pro Zápolského české žoldnéře.

Nespokojenců však přibývalo z příčin náboženských. Ferdinand byl horlivý katolík jednak z přesvědčení jednak z náklonnosti ku svému bratru, císaři Karlovi V., který v Němcích s Lutherány stále měl spory. Ale poněvadž bylo vyznání lutheránské silně mezi Čechy rozšířeno, nedůvěřoval si užiti proti němu násilí, zakázav pouze v městech královských jiné služby boží mimo katolické a pod obojí; neb jen to chtěl trpěti, co kompaktáty a zápisem Sigmundovým bylo povoleno. Když pak stavové pod obojí pomocí konsistoře své řády všem pod obojím vnutiti chtěli, snažil se král svěsti staré pod obojí, jichž ovšem již nebylo mnoho, v jednotu s katolíky a mínil je sesliti znovuosazením arcibiskupství a vymožením stvrzení kompaktát papežem. Za tou příčinou svolal sjezd do Prahy r. 1537, na němž vyhlásil, aby ti, kteří jsou jen dle jména pod obojí, skutečně však ani kališníci ani katolíci, opustili shromáždění. Avšak protestanti odrazili ránu tuto proti sobě namířenou tím, že donutili několik českých bratrů vyjítí ze shromáždění, sami pak jako by byli pod obojí ve schůzi ostali; tím zmařili úmysl králův. Ale tím zmařilo se i uzavření jednoty, neb podávali se katolíkům jen tenkrát k jednotě, jestli se dovolí i v kostelích katolických svobodné hlásání slova božího, t. j. novot lutheránských; co pak se arcibiskupa týče, ten oba byl buď společný, avšak od stavů volený, aneb aby každá strana měla biskupa svého. V prvním případě měli by Čechové arcibiskupa lutheránského, poněvadž při volbě jeho protestanti by měli převahu; v druhém pak by se byla stala křivda starým pod obojím, kteří, jsouce v menšině, od četnějších protestantů by byli při volbě přehlasováni.

V Uhrách trval celkem mír až do r. 1540, ačkoliv se i za něj vedly stále pohraničné šarvátky. Příčinou k opětné válce s Turky byla smrt Jana Zápolského. Tento smluvil se r. 1538 ve Velkém Varadíně s Ferdinandem tak, že mu slíbil nástupnictví ve svých zemích po své smrti, vyměnil si však slušnou náhradu, kdyby nějakým způsobem, snad skrze Turky, o země své přišel. Když však zemřel r. 1540, nechtěla vdova po něm, Isabella, dcera krále polského, panství se vzdáti a volala na pomoc Solimana, sultana tureckého. Ten přitřhl do Uher, porazil vojsko Ferdinandovo a osadil Budín, podržel ho však pro sebe, jakož i celou krajinu mezi Dunajem a Tisou a všecko, co

na pravém břehu dunajském Zápolskému náleželo. Toliko krajiny východně od Tisy a Sibiňsko podržel Ján Sigmund Zá-polský, syn předešlého knížete sibiňského, co poplatný tu-recký vasal.

Za války této Ferdinanda s Turky chtěli protestanti čeští užiti nesnází králových a vnutiti starým pod obojím lutheránské své náhledy. Za tou příčinou zvolili Jana Mystopola r. 1541 za administrátora konsistoře pod obojí, který pod obojí staré k protestantství měl doháněti. Týž svolal proto duchovenstvo strany pod obojí v týž čas, když se za příčinou pomoci proti Turkům odbýval sněm stavů českých a moravských, a pojednával s ním o hlavních rozdílech mezi starým a novým vyznáním. Dle přání jeho rozhodla se většina kněží pod obojích pro novoty Lutherovy, ač se tomu menšina starých utraquistů silně proti-vila. Hned toho usnesení užili stavové protestantští a žádali krále, aby je stvrdil, chtěje se potom jím a ne kompaktáty ve věcech víry spravovati; také prosili, by jim povolil voliti sobě biskupa. Král však zamítl obě žádosti, poněvadž viděl, že by vyplněním jich starým pod obojím stala se křivda a odkázal stavy na zachovávání kompaktát, v příčině pak biskupa slíbil, že se postará, aby některý z okolních biskupů kněží pod obojí světil. Odpor stavů proto nastalý udusil král důtklivými slovy; také domluva dostačila u administrátora Mystopola, aby lutherán-ských novot v Praze nezaváděl a neopomíjel obřadů pod obo-jích, jak to chtěl učiniti, neměně odbývati processí o Božím těle a svátítí zasvěcený svátek Husa. Když pak nechuť svou k sta-rým pod obojím hanlivými kázáními dával na jevo, upadl do královny nemilosti.

Téhož roku, co byl Mystopol za administrátora zvolen, zastihlo veliké neštěstí národ český. V pátek před svátky svato-dušními (r. 1541) vznikl na Malé Straně požár, který v brzce tuto část města, Hradčany i s hradem královským a chrámem sv. Víta ztrávil. V požáru tom shořely také zemské desky, hlavní to studnice veřejného i soukromého práva.

Dle usnesení sněmu měly se založiti desky nové, do nichž se všechny hodnověrné výpisy ze starých, pokud by se našly, za-psati měly. Desky ty měly se psáti ve dvou exemplářích, z nichž jeden chovati se měl na hradě Pražském, druhý na Karlštejně. Do nových desk měl býti zapsán také revers, jímž Ferdinand, jsa přijímán za krále do Čech, se přiznával, že volbou do-stal se na trůn český. Ale král vymohl si na stavech r. 1545, že směl změnití dotčený úpis tak, že manželka jeho Anna byla uznána a přijata za královnu na základě nástupnického zákona Karlova jakožto dědička po králi Ludvíkovi, on pak přijat za

krále. Tím byl trůn český prohlášen za dědičný v rodě Habsburském. Mnohým ovšem to nebylo po vůli, a ti se neodvážili králi v tom činiti překážek.

§. 66. *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. r. 1547.*

Císař Karel V., bratr krále Ferdinanda, snažil se již od svého nastoupení na trůn německý omeziti novoty Lutherovy, avšak jsa stále jinde zaměstnán, zvláště válkami s Francií, nebyl s to úmyslu svého provésti a proto se protestantství šířilo rychle. Knížata protestantští znali záměry Karlovy proti nim a zapsali se z té příčiny v jednotu Šmalkaldskou, nepřestávající při tom dovolávati se obecného koncilie jakožto posledního soudu ve věcech náboženských. Když však císař s velkým namáháním sněm církevní do Tridentu sehnal, nechtěli ho protestanti obeslati, činíce stále katolíkům ve svých zemích příkoří a snižující důstojnost císařskou. Tu učinil Karel V. s Františkem francouzským mír (1544) a následujícího roku příměří s Turky, s nimiž se téhož roku i Ferdinand smířil, a umínil si Šmalkaldský spolek ponížiti. V čele tohoto spolku stáli kurfirst saský Jan Fridrich a lantkrabí hesský Filip. Ve válce, která z toho nastala, pomáhal císaři Ferdinand, král český, a vévoda saský Moric, který byl sice protestantem, ale ze sobectví zřekl se příbuzného svého kurfirsta i ostatních souvěrců a přidal se k císaři, od něhož měl slíbeny země strýce svého. Podle úmluvy učiněné v Řezně měl Ferdinand ve spolku s Moricem vtrhnouti do zemí kurfirstových, aby ho tím z jižního Německa odlákal a od vojska ostatních spojenců oddělil. Při tom měli mu také Čechové pomáhati hotovostí zemskou. K žádosti jeho svolili stavové na sněmě (26. července 1546), aby se hotovost zemská svolala, až by toho potřeba nastala, jestliže by buď Turek aneb kdo jiný království českému neb zemím k němu slušejícím škody činil aneb útok na ně předsevzítí chtěl. Hotovost ta měla v poli ostati až do sv. Martina nejprve příštího, t. j. do 12. listopadu. Poněvadž však Čechové měli staré přátelské smlouvy s domem saským a Ferdinand se obával, že by stavové proto proti kurfirstovi Janovi Fridrichovi bojovati nechtěli, přiměl král přes odpor měst pány a rytíře k tomu, že se usnesli, aby se přátelský spolek s knížetem saským Moricem obnovil. To se stalo 14. října 1546 bez plnomocných kommissařů sněmovních, pečeti zemské a podpisu kancléřova. Mezi tím vyhlásil císař kurfirsta Jana Fridricha saského a lantkrabí Filipa hesského za odbojníky a rušitele míru a vyřkl nad nimi klatbu, jakož i nad těmi, kteří by je něčím podporovali. O klatbě té

uvědomil král stavy české zvláštním patentem, vyhlásiv kurfirsta saského již před tím za nepřítel českého, poněvadž se byl kláštera Dobroluckého v Dolní Lužici bez práva zmocnil. Proti tomu hájil se Jan Fridrich saský i Filip hesský několikerým listem u stavů českých, dokazující jim, že císař jen pro víru proti nim válku vede, jelikož prý obmyslil vyhubiti učení evangelické. Vzetí pak kláštera Dobroluckého omlouval tím, že Ferdinand nechce jistým právním požadavkům učiniti zadost, protože k uhájení jich onen klášter osadil. Zdá se, že jakýsi dluh císaře Maximiliána kurfirstovi saskému na kláštere tom pojištěn byl. Psaní kurfirstovo naplnilo stavy protestantské v Čechách nedůvěrou ku králi, a když nedlouho potom mandátem ze dne 10. září 1547 svolával hotovost zemskou ke dni sv. Václava ke Kadani, poněvadž prý protivníci císařští u pomezí českého lid válečný shromáždují a do Čech vtrhnouti chtějí: ukázala se veliká nechuť k válce té nejen u stavů protestantských, uýbrž i katolických. Šel po Čechách hlas, že se válka vede na záhubu protestantství a na zrušení starodávných svobod království českého, proto sbíral se lid u Kadaně velmi líknavě v počtu skrovném, neb z některých krajů odepřelo se všecko účastenství v této výpravě, poněvadž prý se nezná nepřítel, který by koruně české hrozil; ano v Jáchymově, jemuž nebezpečí nejvíce hrozilo, nechťel se lid dostaviti ani k vojenské přehlídce. Když pak Šebestianem z Weitmile (20. října) odpovědný list zaslán jest kurfirstovi, nařídil král, aby lid válečný, shromážděný u Kadaně, hnul se přes pomezí české, aby však nic jiného nedobýval než lén koruny české. Rozkazu toho neuposlechl větší počet branného lidu, zvláště z rytířstva a měst, a odepřel táhnouti přes hranice, jakkoliv je král k tomu důtklivým listem i posly napomínal. S nemenší neochotou dělo se dovážení špíže a potřeb vojenských vojsku, jež se přes hranice bylo vypravilo, tak že v té příčině krále stále docházely stesky. Rovněž vedly se stížnosti na vojsko, zvláště městské, od Šebestiana z Weitmile. Týž postupoval sice, spojen jsa s Moricem, vítězně v Sasích, ale vojsko proti tomu reptalo. Nicméně žádal král na stavích, aby vojsko své přes určenou lhůtu (12. listop.) ještě měsíc v poli nechali. Stavové katoličtí a mírnější pod obojí svolili k této žádosti, ale města, zvláště Pražská, a pak někteří krajové opřeli se této žádosti a svolili teprve po úsilném naléhání, že lid jejich branný ještě dvě neděle má ostati v poli. Pomocí vojska toho vzata jest část země saské při hranicích českých. Po šťastném skončení výpravy té umínil si král potrestati stavy, které mu neposkytli buď pomoci žádné aneb zpečovali se za hranice táhnouti, myslé, že bezohlednou přísností na příští časy učiní vinníky povolněj-

šími, ostatní pak odstraší, aby proti němu ničeho podobného nikdy se neodvážili. Proto sestavil mimořádný soud z rad markrabství moravského a volal před něj stavy nepovolené. Tito vymlouvali se usnesením sněmovním, podle něhož jen tenkrát do pole vytrhnouti měli, když by nepřítel hrozil zemi; poněvadž však takového nepřítel neznali, že ostali doma; ostatně že se podrobí pokutám, jež sněm vyměřil, jestli stavové uznají, že v něčem proti snesení sněmovnímu jednali. Ale král vzal je na závazek cti a víry, protože prý se, neuposlechně královského mandátu, provinili proti jeho důstojnosti. Ty pak, kteří lid přemlouvali u Kadaně, aby netáhl přes hranice, dal odsouditi na smrt. Odpraven však byl pouze jeden, poněvadž za ostatní královna Anna se přimluvila.

Zatím stal se ve válce zahraničné nenadálý obrat. Kurfirst Jan Fridrich opustiv jižní Německo, vtrhl do Durynska, zapudil vojsko odtud Moricovo, zmocnil se snadno zemí svých i mnohých Moricových a blížil se hranicím českým. V té nouzi žádal Moric za pomoc Ferdinanda, který proto hned po novém roce 1547 žádal na Pražanech, aby 600 mužů vypravili do pole. Ale proti tomu opřel se zvláště obecný lid, který konšely donutil dáti králi zápornou odpověď; podobně omlouvali se i pání, jež král za vojenskou pomoc byl žádal. Když tedy král jaksi soukromně žádného vojska dosíci nemohl a kurfirst vítězně v Míšni a Dolní Lužici postupoval, nařídil 12. ledna mandátem veřejnou hotovost, připomínaje obnovené smlouvy s Moricem a nebezpečí, které hrozí zemi české. Všeobecná hotovost ta měla se sejíti u Litoměřic a ostatí ve zbrani dva měsíce. V témž smyslu psal král i do Lužic, Slezska a Moravy.

Mandát královský způsobil po celé zemi veliké rozčilení, poněvadž jím porušeno bylo právo zemské, neb volána jest hotovost zemská do zbraně bez povolení sněmovního. Proto odešla města Pražská v té věci poslušnost, vymlouvajíce se, že smlouva s Moricem bez vědomí a přičinění jejich jest obnovená, že nejsou tedy vázána jí hájiti; proti kurfirstovi, jenž se s nimi ve víře srovnává, že nemfni bojovati, a potom kdyby na pouhý mandát do boje šli, že by tím svobody své i celého království porušili. Král se sice ještě přičinil, aby Pražany k účastenství ve výpravě pohnul, omlouvaje se krátkostí času, pro niž sněm svolati nemůže, ale Pražané nedali se ničím pohnouti. Podobné smýšlení jevílo se v týž čas i po krajích. Myslelo se vůbec v Čechách, že by vítězství císaře a krále mělo za následek zničení vyznání protestantského a svobod stavovských, neb vědělo se o nepříznivém smýšlení Ferdinanda

k lutheránům a zvláště k jednotě bratrské, avšak znala se i snaha jeho po zvelebení moci královské na ujmu stavovské.

Král počátkem února odebral se do Litoměřic, ačkoliv tam již dříve odejítí chtěl, zdržel se však úmrtím královnny Anny 27. ledna 1547. U Litoměřic sešlo se jen něco málo panstva a rytířstva, kteří ještě žádali krále, aby svolal sněm a na něm povolení hotovosti zemské si vymohl, jinak že do pole nepotáhnou. Král je všelijak chlácholil, nabízejí se vydati revers, že mandát onen na škodu právům zemským býti nemá, ano byl ochoten zničit i pohoršlivý onen mandát a hned po skončeném tažení svolati sněm, ale stavové stáli na tom, aby král hned svolal sněm. Když pak král toho učiniti nechtěl, odjeli někteří z Litoměřic, jiní ostali sice při králi, ale, jak pravili, ne z povinnosti, nýbrž na jeho žádost.

Co se to v Litoměřicích dělo, sešly se (9. února) valné obce Pražské společně v kolleji Karlově, kdež složily pamětný spis, jímžto se vyjádřily, že chtějí ve všech věcech svých i celého stavu městského zachovávatí svornost a jednotu. Usnesení to působilo mocně na stavy po krajích. Ti počali se sjížděti četně do Prahy, kde se 14. února s obcemi Pražskými sešli a se o společnou žádost ku králi za svolání sněmu shodli; když by pak král žádosti té nesplnil, že se sami o středopostí do Prahy na sněm sejdou. Vypravivše žádost tu hned ku králi, přistoupili stavové k jednotě, jež nedávno mezi sebou města Pražská byla učinila. K upevnění jednoty té složen jest list, v němž se zavázali, že k sobě proti každému, vyjma krále, státi budou až do hrdel i statků, kdo by je pro odpor proti mandátu často řečenému sthati chtěl. Smlouva ta mezi pány a rytíři krajů některých (10) a městy Pražskými nazvána jest snesením a nařízením přátelským.

Z tohoto snesení přátelského vzal si zvláště obecný lid zmužilost, a projevoval zvláště ve veřejných schůzích nevoli nad skutky královými, zvláště že mandátem oním svobody zemské ruší, dále že blahobyť země velikými berněmi podrývá a že na sněmích, které jindy hájily stavů a obyvatelstva, pouze o potřebách králových jednati nechává, nikdy však o stížnostech a potřebách země.

Mezi tím vypravil císař na pomoc Moricovi markraběte Albrechta z Kulmbachu, ale toho porazil Jan Fridrich u Rochlice (2. března 1547) dříve než se s Moricem spojití mohl. Tímto vítězstvím opanoval kurfirst skoro všechny země Moricovy a octl se v sousedství Čech, kdež pohraničná města Jáchymov, Boží Dar a jiná byla nedostatečně opatřena. Za příčinou tou vyzýval král listy z Drážďan, aby k ochraně země

stavové byli přichystáni a, jak jim jich polní hejtman Šebastian z Weitmile poručí, aby pomezí české bránili. Tu nakazoval řečený hejtman, aby nemeškajíce k Ostrovu táhli; ale kromě několika pánů nedostavil se tam z měst nikdo než Plzeň, Budějovice, Ústí nad Labem a Kutná Hora. Také nařízeno bylo, aby se spíše dovážela do Chebu a Míšně, poněvadž tam císař a Moric království českému přijde na pomoc.

Ale Jan Fridrich nepřestával stavy české nabádati k odporu, uváděje stále, že se pouze pro náboženství válka proti němu vede, čemuž se věřilo více nežli slovům královým. Zatím přiblížilo se středopostí a stavové sjeli se ve valném počtu na sněm do Prahy, jakkoliv byl král zakázal každé sněmování za nepřítomnosti své. Před započtím sněmu ustanoveno jest několik osob, které předlohy pro sněm vypracovaly. Hned jali se však také stavové dopisovati kurfirstovi, který je zvláštním listem o vítězství u Rochlice byl zpravil, avšak také v zjevný boj s Ferdinandem strhnouti se pokoušel. Stavové mu slíbili, že budou staré přátelské smlouvy s ním zachovávatí, ale zároveň ho žádali, aby obyvatelům českým v ničem neškodil. Avšak hejtmanové Jana Fridricha, vtrhše nicméně do Čech, osadili Jáchymov, protože z tohoto města do Sas od vojska královského děly se nájezdy, potom Přísečnici a jiná města pomezí. Aby to však stavové čeští nepovažovali za nepřátelství, ohlásil jim to sám vůdce saský Thumshirn, dokládaje, že jest to pouze vojenské opatření a že smluv bude šetřiti.

Artikulové, o nichž se co o předlohách na sněmě jednati mělo, nesli se nejprvé k věcem náboženským. Duchovní pod obojích měli se mezi sebou přátelsky dohodnouti o rozdíly, jaké šířením se protestantství mezi nimi povstávaly, t. j. pod obojí měli dáti sami řád církevní, jímž by se spravovali. Sjezdy jejich měly býti svobodné. Jiný artikul týkal se osazování zemského soudu; stavové chtěli, aby každý kraj navrhl několik kandidátův a z těch (z každého kraje aspoň dva) aby jmenoval král soudce. K úřadům zemským měl sněm navrhovati osoby, král pak z navržených voliti. Pře mezi králem a kterýmkoli ze stavů nechť se vyřizují před soudem zemským, nikoliv před soudem komorním neb dvorským, jak se to dosud stávalo. Dále žádáno, aby radové komory královské v žádném soudě nezasedali a proti nikomu král aby jinak nejednal než soudně; úředníci pak zemští aby bez vědomí stavů ničím se nezavazovali a za stavy v nic nesvolovali. Sněm ať je vždy řádně svolán a napřed ať král ustanoví, o čem se má jednati; mimo proposice královské nechť se smí jednati také o potřebách zemských. Žádáno také, aby sněm stavové sami svolati směli, když by král jej svolati

omeškal a úředníci zemští položiti ho nechtěli. Sněm však netrvej déle dvou neděl a zbytečně se neprotahuj. Když by při usnesení úředníci zemští nesouhlasili se sněmovněky, má usnesení míti přece platnost a úředníci menší necht vykonají vklad sněmu v desky zemské. Jako sněmy mají i sjezdové krajští býti svobodni a obce Pražské ať smějí volně se scházeti. Také všecka nařízení královská, která jsou na škodu privilegiím starým, ať pozbudou platnosti. A poněvadž Ferdinand nedávno před tím špatnou minci ve Slezsku raziti dal a jí obchod hynul, žádali stavové, aby se mince jinde pro země české nerazila než v Praze a v Kutné Hoře na stejné zrno. Také chtěli stavové na sněmě navrhnouti: aby žádný syn králův za jeho života na království korunován nebyl. Též žádali, aby se zdvihla záповěď, jež bránila zapisovati se v postranní jednoty a vstupovati do cizí služby vojenské. Celkem napsáno 57 článků, o nichž se mělo na sněmě jednati. Všecky, jak z uvedených úryvků lze již seznati, směřovaly buď k hájení práv snahami královými ohrožených buď k zjednání nových.

Sestavivše artikule ty, nařídili stavové veřejnou hotovost, aby za tak velkých nepokojů v zemích sousedních měli čím hájiti svou vlast. Nad vojskem tím ustanoven jest Kašpar Pflug z Rabšteina za vrchního velitele, který měl v severozápadních Čechách rozsáhlé statky (Tachov, Slavkov a j.) a s králem po dlouhá léta již žil v neshodě. Potom ustanovili z pánův a rytířův výbor Pražanům k radě a pomoci, jemuž uloženo, aby psaní od krále, kurfirsta a jiných osob přijímal a na ně odpovídal; kdyby pak nějaké nebezpečí na království české se valilo, aby proti němu vojenskou hotovostí se hnul. Těmto zástupcům stavovským říkalo se „Zřízené osoby od stavův království českého.“

Těmito skutky zasáhli stavové do moci královské, odbývajíce jednak proti vůli králově sjezd jednak nařizujíce bez svolení sněmu hotovost zemskou. V celém jednání pozorovati lze živly demokratické, neb u obecného lidu Pražského vzalo ono hnutí počátek a vyšší stavové k němu jen přistoupili. Také články shora uvedené o odbývání sněmu a krajských sjezdů jsou smyslu demokratického. To však právě bylo příčinou, že vyšší stavové více na oko nežli v skutku k přátelskému snesení stáli a od měst, zvláště od Pražanů, kteří při tom hlavně působili, v rozhodné době odstoupili.

Brzy po těchto událostech v Praze ustoupil Moric i Ferdinand s vojskem ze Sas do Čech. Vtrhnutí vojska Moricova do země považovali stavové za porušení zřízení zemského, neb jim o jeho příchodu do země král ničeho neoznámil. Král Ferdi-

nand, jemuž zřízené osoby v té věci si stěžovaly, omlouval se, že jen císaři na pomoc s knížetem Moricem táhne a zakazoval Pražanům, by se nezbrojili, poněvadž nepřítel žádného v zemi není. Ale zřízené osoby nařídily přece Kašparu Pflugovi, nejvyššímu veliteli stavovskému, aby svolal sousední kraje do zbraně, kdyby poznal, že Moric neb kdokoliv jiný nepřátelsky k Čechům chovati se chce, avšak určitějších rozkazů mu nedaly, čímž se ona polovičatost v chování velitelové dá vysvětliti, s jakou se za nedlouho u něho setkáváme. Pflug chtěl udeřiti na lid Moricův, ale o své ujmě bál se toho učiniti a od osob zřízených nedostával k tomu nařízení, neb Pražané a osoby zřízené neměli ani odvahy ani zkušenosti vojenské a jevili, když bylo činů třeba, netečnost a nesmělost. Teprve na dolehavé dopisy Pflugovy nařídily osoby zřízené stavům těch krajů českých, kteří dříve již do pole nebyli voláni jako stavové kraje Žateckého, Litoměřického a Slanského, aby 4. dubna v Praze s branným svým lidem najíti se dali, jakož aby i spízi lidu stavovskému dodávali a berní svolenou do Prahy zaplatili. Také u stavů moravských, slezských a lužických hledaly pomoci. Ale na Moravě byli úředníci zemští králi zcela oddáni a neuveřejnili ani listy osob zřízených; z ostatních zemí obdržely sice přátelské odpovědi, ale žádné pomoci.

Proti rozkazům těmto, vydaným od osob zřízených, vydal král nařízení, aby žádného pozdvižení v zemi se nečinilo, protože ho není třeba, poněvadž císař i on nepřítel od země odehnati dovedou. Proti tomu domáhal se kurfiřt Jan Fridrich pomoci stavů českých, žádaje na nich jak posly tak listy obnovení smluv dědičných. A ač toho nedosáhl, slíbily mu přece zřízené osoby, že se k němu tak chovati budou, jakoby smlouvy s ním byly obnoveny a prosily ho, by jich pomocí svou proti knížeti Moricovi neopouštěl, proti němuž již hotovost zemskou nařídily. Tímto octly se zřízené osoby v zjevném odporu s králem; přátelily se totiž s kurfiřtem, jehož král za nepřítel pokládal. Přátelství mezi stavy a kurfiřtem docházelo větší důvěrností častými schůzemi Pflugá s Thumshirnem, vojevůdcem kurfiřtovým.

Hotovost zemská, která 4. dubna v Praze jen z nejbližších krajů se sešla, byla poslána s válečným lidem všech tří měst Pražských Pflugovi, aniž by mu však byl dán rozkaz určitý k početí nepřátelství. Tím táhlo vojsko knížat saských a královo bez překážky do Chebu, kamž také bez pohromy Karel V. s vojskem přirazil. Odtamtud vyzýval král stavy, aby lid svůj s pole rychle nazpět povolali, poněvadž se císaři o nic jiného nejedná, než o potrestání neposlušného kurfiřta, což také císař zvláštním listem stvrzoval. Avšak zřízené osoby i Pražané ne-

odvolali vojska, ale odpověděli králi i císaři, že lid svůj mají pohotově proti každému, kdo by království, svobodám a privilegiím jejich ublížití chtěl. Zároveň pak žádali, aby se spor s Janem Fridrichem po dobrém urovnal. K tomu staly se také pokusy, ostaly však marné.

Kurfirst stál tenkrát s vojskem v Míšni, maje mimo to v Čechách osazený Jáchymov a Přísečnici, aby tím měl spojení s Čechy, jež do války s císařem a králem strhnouti se namáhal. Ale zřízené osoby nedaly mu jiné odpovědi, nežli že staré smlouvy přátelské s domem saským zachovají. Vykládaje si to ve svůj prospěch, dal svým hejtmanům, kteří v Čechách stáli, rozkaz, aby Čechům přispěli, kdyby císař proti nim se obrátil. Tito osadili proto Loket a Falkenov a vyzývali Pfluga, aby na stavích vymohl vojsko, kteréž by směl vésti za hranice. Ale Pflug neměl ani dostatečného vojska ani peněz ani určitých instrukcí od osob zřízených. Ovšem nebylo to vinou těchto, že Pflug byl bez peněz, neb upomínaly stavy několikrát o splácení svolené berně, avšak nesehnaly ničeho. O sebrání vojska většího ani se nepokoušely, jsouce toho domnění, že se celý spor po dobrém vyrovná. Když pak vojsko císařské opustilo Čechy, odpadla příčina sbírání vojska, neb bylo jich málo, co se s králem ve prospěch kurfirsta chtěli dáti v boj.

Zatím přiblížila se doba sněmu. Ten sešel se 18. dubna 1547 v počtu valném do Prahy, král však se k němu nedostavil. Stavové žádali přede vším na úřednících zemských, aby jim staré smlouvy s domem saským vyhledali a nové s knížetem Moricem učiněné bez jich vědomí ukázali. Toho však úředníci nemohli učiniti, poněvadž prý je král s sebou vzal; za to se od Jana staršího Popela z Lobkovic, nejvyššího sudího zemského, dověděli, že on při smlouvách s Moricem působil a že smlouva ta ani pečeti zemskou opatřena není, což způsobilo nemalé rozhorlení. Potom se usnesli, aby se těm, kteří od krále předešlého roku pro odpor trestání byli vyhnanstvem, návrat do vlasti povolil. Za to vzat jest Florian Grispek, který u Ferdinanda v obzvláštní přízni byl, do vazby, poněvadž prý privilegia zemská přepisoval a od majestátů pečeti odtrhoval.

Zatím dostavili se poslové královští jakožto zástupcové jeho na sněm. Ti omlouvali krále, že za příčinou války s kurfirstem, který osazením Dobroluk a Jáchymova na země české sáhl, na sněm přijíti nemůže. Zároveň vyřizovali stavům, aby se ze závazků, které mezi sebou byli učinili, hned propustili a lid svůj válečný s pole odvolali, poněvadž nepřítel žádného v zemi není. Kdyby se těmto žádostem nevyhovělo, neměli po-

slové do dalšího jednání ani se pouštěti; pakli však stavové králi v uvedených věcech budou po vůli, mají poslové také jejich stížnosti vyslechnouti a je králi podati, který jim na ně na příštím sněmu odpoví. Dříve nežli stavové královským poslům odpovéděli, ptali se nejvyšších úředníků zemských, zdali k přátelskému jich snesení přistoupí. Nejvyšší purkrabí Wolf z Krajků vyhlásil pak, že ano, poněvadž stavové nic nového neobmýšlejí, což by bylo proti králi a království českému. Za příkladem jich přistoupilo potom mnoho stavů i jiných obyvatelův k jednotě, tak že jediné ze stavů vyšších přihlásilo se jich asi 1740. Když se takto jednota seslala, sepsána jest odpověď poslům královským, v níž se pravilo, že přátelské snesení jest jen obnovení starých zápisů k zvelebení vlasti bez všelikého ublížení důstojnosti královské; vojenská pak hotovost že byla vyslána do pole po příkladu starém, neb kdykoliv se cizí vojsko blížilo hranicím českým, vždy že předkové vojensky se hotovili, aby nenadále vpády nepřátelské odrazili. Mimo to žádali krále, aby pustil ze závazku osoby, které do něho byl vzal za příčinou výpravy ke Kadani a aby s kurfiřtem mír zjednatí hleděl. Viděti lze z této odpovědi, že příkrý odpor, který s počátku války proti králi se jevil, značně se mírnil. Příčinou toho byli úředníci zemští a poslové království, kteří mezi vyššími stavy ve prospěch králův působíce, šlechtu od měšťanstva odděliti se snažili. Při takovém věci stavu nedostával Pflug ovšem ani vojska ani peněz ani určitých rozkazů k válečnému postupování za hranice, jak si toho přál a jak bezpochyby Janu Fridrichovi slíbil. Většina stavů byla odhodlána hájiti země proti nepřátelskému vpádu, nikoliv však pomáhati kurfiřtovi. Z jiných zemí českých neobdržel také žádné pomoci, jakkoliv o ni byl zvláštními listy žádal. A tak sám musel podstoupiti bitvu s četnějším vojskem císařským u Mühlberku v Míšni (24. dubna 1547), v níž jest na hlavu poražen a jat.

Zpráva o vítězství tom, kterou nejvyšší úředníci a poslové království od krále obdrželi a stavům oznámili, způsobila mezi stavy veliké ochábnutí. Hned byl dán rozkaz, aby se lid válečný domů navrátil, o čemž poslové krále měli spraviti. Od přátelského snesení však upustiti ještě nechtěli. Poslové stavů českých zastihli krále za Vittemberkem a vykonali u něho poselství. Král nechav jich týden čekati, než jim odpověděl, aby se stavové ze závazků svých propustili, na ostatní žádosti že jim teprvé později odpoví. To zkázal stavům také císař.

Skrze zvláštní posly vytýkal král stavům, že se přes jeho rozkaz v postě sjeli a bez přítomnosti krále mnoho jednali, s kurfiřtem saským si dopisovali, válečně se chystali, císař-

skému vojsku spíše dovážeti zakázali, cla králi odpírali, čímž že se proti moci královské prohřešili. Proto ať hned se ze závazků těch propustí, jinak že musí nastoupiti na cesty, jimiž by své vrchnosti uhájil. Z poselství toho vysvítá, že král všecky omluvy stavů zamítl a proti nim celou řadu obvinění zdvihl, klada jim za vinu trestuhodnou spojení s kurfirstem. Avšak stavové mimo přátelská slova neučinili pro Jana Fridricha ničeho, že však proti němu netáhli, dá se poněkud omluviti tím, že považovali válku tu za osobní věc královu a nikoliv zemskou, poněvadž jí nepovolil sněm. Ve zlé se jim ovšem mohlo vykládati dopisování s kurfirstem, ale listy zřízených osob neobsahovaly ničeho proti králi, ano naopak, vždy býval král vymíněn a pak nebyla v nich řeč leč o obnovení a zachování starých přátelských smluv. — Poselství to, jakož i hrozby královny a pak domluvy jeho přátel působily na stavy mocně, přece však po návrhu Jana z Pernšteina neodstoupili od své jednoty, ale vypravili posly ku králi i k císaři s novými instrukcemi pod pečeti zemskou. Přiznávací pak listy k jednotě uložili k deskám zemským, odkud nikomu se neměly vydati, dokud by král do desk nevložit, co v starých se nalézalo.

Poslové ku králi vypravení dostali instrukci, aby králi oznámili, že se ze zápisů stavové propustiti nemohou, dokud by všecky svobody království českého do desk vloženy a králem stvrzeny nebyly. Ferdinand mezi tím opustil Sasy a s vojskem, jež mu od císaře dáno bylo, přitřhl do Litoměřic, kamž také mnohé pány a rytíře obeslal. Poslové stavů českých zastihli krále již v Drážďanech, ale byli od něho s nechtí přijati, a poněvadž také k císaři poselství měli, do tábora císařského vypravení s rozkazem, by se k němu od císaře vrátili, ať by byl kdekoliv. Za jejich nepřítomnosti přitáhl král do Litoměřic a osadil je vojensky. Odtud vydal 3. června zvláštní mandát do všech krajů království českého, v němž stavům oznamoval, že chce všecky řády, práva a svobody království českého zachovávat i že nad jednáním jejich žádné těžkosti nemá, jen když se ze závazkův, jimž snad mnohý ani náležitě nerozuměl, propustí, ano že jest ochoten zápis ten k obhajování práv do desk zemských vložit, jakmile stavové dokáží, že před shořením desk v nich byl zapsán. Potom je ještě jednou vyzýval, by se ze zápisů propustili, že jich trestati nebude; kdo by však v zápisu setrval, k tomu že podle spravedlnosti se zachová.

Jiným mandátem prohlásil král Pfluga za předního původce odporu stavovského. Z prvního mandátu jest patrné, že králi se jednalo přede vším o zrušení jednoty stavovské a proto neopomenul ani slibů ani hrozeb, aby úmyslu svého dosáhl. Na

vyzvání jeho dostavilo se do Litoměřic přes 2000 osob ze stavu panského i rytířského. Na těch žádal král, aby od zápisů společných upustili, aby při králi stáli, kdyby kdo proti němu co podnikl a aby na sněm, který si stavové o své ujmě ke dni sv. Víta položili, nešli. Posledním dvěma žádostem vyhověli požádání hned, v příčině pak zápisů namítli králi, že to není v jejich moci, že se však, když král je při všech svobodách zachovati chce, o to na sněmě přičiní, aby jim pečeti vráceny byly. Král s tou odpovědí se spokojil, neb mínil pokořiti jen města a zvláště Pražany, k nimž jevil nechuť velikou, neposlav jim ani mandátu, který do krajů rozesílal. Pražané dověděli se však o jeho obsahu a, poněvadž slova králova o potrestání původův tohoto odporu na sebe vztahovali, počali se jitiťi a mnozí chtěli vojensky opřiti se králi a konati k tomu přípravy. Ale rozvážnější měli tehdá převahu a proto vypraveni jsou poslové všech měst do Litoměřic ku králi, který jich však ani před sebe nepustil.

Pražané byli ve velikých rozpacích, jak se chovati mají, neb všecken další odpor byl by vedl jen ku větší škodě jejich, poněvadž byli od vyšších stavů opuštěni. Zřízené osoby opustily Prahu, vojsko stavovské se rozešlo a Pflug, na němž žoldnéřové zaplacení žoldu žádali, chtěl na nich peníze; naděje pak jejich na pomoc sněmu úplně minula, když se sněm o sv. Víte nesešel a na psaní velmi pokorné a smířlivé od krále odpovědi nedostávali. Nechávalť je král zúmyslně v nejistotě o svých záměrech, sháněje pilně vojsko u Morice a císaře proti „nepokojným poddaným.“

Moric i císař vyhověli přání královi a opatřili ho pomocí vojenskou, také Moravané, Slezané a Lužičtí, byvše králem vybídnutí, dostavili se v počtu dosti hojném. Jsa takto dosti silen, hnul se král s vojskem od Litoměřic (1. července), odbyv den před tím zkrátka posly Pražanů. Hrad Pražský osazen jest tajně v noci žoldnéři královskými, načež přikázáno nejv. purkrabím Pražanům, aby krále dle starobylého způsobu nevtáli, vojsku pak, které s králem přitáhnouti mělo, nejen ničím nepřekáželi, nýbrž i spíži dodávali a všechny klíče od bran městských králi, jak do měst přijde, vydali.

Druhého dne přitřhl král s hlavní částí vojska, osadil Malou Stranu a dal děla namířiti na Staré Město; vojáci pak Moricovi rozložili se po návrších od Letné až k Holešovicům, střílíce na lid, který na ně dívati se šel. Z toho nastalo mezi obecným lidem veliké rozhořčení, tak že se ve zbrani sběhl a královské žoldnéře od děl odehnal. Když však chtěl hrubou střelbu odvézti, přemluvil je hejtman moravský, by tak ne-

činili, poněvadž by se jim to za vinu pokládati mohlo. I upustili od toho a vyslání jsou poslové ke králi, by děla jinam obrátiti dal a lidu přikázal, ať se pokojně k měšťanům chová. Král jim krátce slíbil, že se o to postará, aby žoldnéři klidně se chovali, jen aby také oni lid na uzdě drželi. Konšelé Pražští zakázali proto všecko nepřátelství, ač lid velikou chuť k boji ukazoval. Potom obeslal král před sebe všecky konšely a starší měst a mimo ně 240 nejvážnějších měšťanů, vině Pražany, že si královskou moc osobovali a jiné stavy k neposlušnosti proti němu sváděli. Dovědév se však, že i po venkově lid se bouří, vydal mandát (4. července), že jen vinníky před svůj soud pohnatí chce, že však nemá v úmyslu lidu selskému v čem ublížiti.

Když se obeslaní Pražané před něho dostaviti chtěli, nejsou připuštěni, jak se zdá z návodu vyšších stavů, kteří, na Pražany všecku vinu svádějce, se báli, aby také jejich účastenství bez obalu králi nevyjevili. Zatím strhly se nové potýčky mezi lidem a žoldnéři, kteří se chovali velmi nevázaně a vyzývavě. Proto žádal král na Pražanech, aby složili všecku zbraň a všickni obeslaní aby se před něho dostavili, že všem příchod volný i navrácení domů slibuje, žádnému z nich že se násilí nečiní. Tu byli Pražané na rozpacích, mají-li se na hrad před krále dostaviti čili ne; lid obecný opíral se sice tomu, ale místopisář královský, Oldřich Humpolec, navaděl je k tomu a sepsal i formulář v rozum ten, aby se Pražané králi na milost i nemilost dali. K tomu přistoupili také Pražané, zvláště když je došla zvěst, že se též páni i rytíři v západních Čechách ku králi slavně přiznali.

Když se obeslaní 8. července na hrad dostavili, postaveni jsou před soud, který mimo krále a syna jeho Ferdinanda skládal se většinou z pánů moravských, slezských a lužických. Tu kladlo se jim všecko za vinu, co jim již dříve král byl vytýkal a nad to ještě, že se proti němu po jeho příjezdu vojensky hotovili. Pražané obeslaní odpověděli na to, že se s králem v žádný soud dáti nechtějí, ale že se mu ve všem na milost i nemilost dávají, prosíce zároveň arciknížete a přísedící pány, aby se za ně u krále přimluvili. Tu jim dán rozkaz, aby v soudné světnici na rozsudek počkali, ale jak do ní vešli, zavřeni jsou a drabanty sřeženi. Později ohlásil jim král, že mají se ze závazků propustiti a pečeti měst Pražských od zápisu odtrhnouti; všecka akta i psaní z doby odporu vydati, jakož i všecka privilegia, která města Pražská od předešlých králů a císařů obdržela; všecka zbraň soukromá i veřejná se všim příslušenstvím ať se složí na radnicích městských, statky a cla městská ať se králi odstoupí a ať se jemu i jeho potomkům zavází na věčné časy

k placení groše bílého z každého sudu piva a z každého strychu sladu, který se z města prodá. Vězňové, jichž bylo přes 600, nevěděli si jiné rady, než svoliti ke všem žádostem královým. Aby pak obce k tomu svolily, vypraveni jsou někteří z vězňů do měst, aby měšťany k přijetí uvedených článků pohnuli. Kdyby se jim to nepodařilo, měli se opět do vazby navrátiti. Propuštění vymohli na občanech nejprve vydání zbraně, která z radnic odvezena jest na zámek. K ostatním výminkám však svoliti nechtěli, až teprve, když od přátel králových k tomu přemluvení a od měšťanů uvězněných, jimž velmi mnoho bylo snášeti, uprošeni byli. Král dal potom články ty napsati, od předních měšťanů jmenem tří měst Pražských stvrditi a do desek vložit. Než ani potom nebyli vězňové na svobodu puštěni; na Pražanech pak žádáno, aby postoupili králi všech důchodů z přívozů a trhů, z papírny a mlýnův, platy ze zahrad, vinic, ostrovů a řek. I v tom museli Pražané králi býti po vůli. Tím jest hlavní město Čech zbaveno rozsáhlých svých hmotných prostředků, jimiž zaručeno mělo býti i důležité postavení politické.

Když se rozkazy královské vyplnily, propuštění jsou vězňové na svobodu až na 40, které si král k dalšímu potrestání podržel. Mezi nimi nejdůležitější osobou byl Jakub Fikar z Vratu, hofrychtář královský a primas Staroměstský.

Hned po pokoření Prahy obesláni jsou k 21. červenci z 25 měst královských primasové, purkmistři, konšelé a starší obecní a určitý počet předních měšťanů, celkem 740 osob, jimž za vinu kladeno to, co Pražanům. Všichni dali se králi na milost i nemilost a zavření jsou do vězení, z něhož jen některé osoby poslání jsou do měst, by na obcích vymohli postoupení všech statků, cel a mýt městských králi, odevzdání stěfelby, vydání všech privilegií a zavázání se ku placení posudného, čehož také dosáhli. Když města byla pokořena, obrátil se král proti osobám stavů vyšších, které v odporu proti němu zvláštní měli účastenství. Z těchto však někteří nedostavili se k soudu, ale zanechavše všeho, opustili zem. Tak učinil Vilém Křinecký z Rónova a Kašpar Pflug z Rabšteina a j. Ti jsou za své nepřítomnosti odsouzeni jako buřiči k ztrátě hrdla i statků, a cena na jejich chyčení vysazena. Ti pak, co se dostavili, dali se králi na milost i nemilost, postaveni byvše, ač to bylo proti zřízení zemskému, před onen mimořádný soud, který již dříve měšťany odsoudil. Ten je také odsoudil, načež žalářování a mučení byli, až postoupili králi svých panství a statků buď v úplné dědictví aneb v manství aneb obojím způsobem, načež museli vydati zápis, v nichž se přiznávali, že to učinili dobrovolně; potom

teprvé z vězení jsou propuštěni. Z vězňů městských puštěni však byli zase jen někteří na svobodu, aby na obcích vymohli jistou summu peněz pro komoru královskou, což také učinili.

Když pak všechny tyto konfiskace a pokuty vykonány byly, svolán byl sněm ke dni 22. srpna. Před samým počátkem sněmu dal král čtyry osoby odpraviti, aby stavy zastrašil a k větší povolnosti donutil. Byliť to Václav Pětipeský a Bernard Barchanec, rytíři, Jakub Fikar a Václav z Jelení ze stavu městského. Od tohoto krvavého soudu nazýván jest i sněm po něm odbývaný krvavý. Hned jak sněm počal (23. srpna), žádal král na stavích, aby se ze závazků, při přátelském snesení učiněných, propustili a snesení sněmu, který bez jeho vůle odbývali, z desk zemských vymazali. Stavové byli k tomu ochotni a vyhlásili, že jen pro zachování míru k přátelskému snesení přistoupili, že však dle vůle královské z těch závazků se propustí. Povolnost stavů vysvětluje se jednak tím, že hrad královský vojskem byl osazen, které každý odpor by bylo udusilo, jednak že odpor od městského stavu vyšel a živel demokratický patrně se v něm jevil; u mnohých ta ochotnost vycházela ze sobectví, neb mínili, hovíce ve všem králi, od něho dosíci úřadův a větší moci k utiskování svých poddaných.

Král vida ve všem povolnost vyšších stavů, pokračoval v trestání stavu městského. Tak nechán městům jen z milosti hlas na sněmě a pouze do vůle královny; potom nařízeno, aby hned po Pražanech Plzeňští, Budějovičtí a Oustští zasedali, poněvadž oni za tohoto odporu věrně ku králi stáli, kdežto Hora Kutná, která dříve hned po Pražanech na sněmu zasedala, odporu se účastnila. Artikule, které král sněmu předložil jakožto proposici, směřovaly k zvýšení jeho moci a mnohé byly pravý opak článků přátelského snesení. Žádalť král, by se sněmem všechny zápisy stavů mezi sebou zapověděly; úředníky by mohl sám s radou úředníků zemských a svých rad dosazovati, aniž by v tom stavu byl čím vázán; sněmy a sjezdy krajské svolávati ať náleží pouze králi; stavům ať se zakáže vstupovati v cizí služby vojenské; království české ať se vyhlásí za dědičné v jeho rodě; zároveň pohroženo, kdo by proti některému z článků těchto jednal, že ztratí čest, hrdlo a statek. Dále navrhl, aby ze soudu dvorního a komorního šla appellatione pouze před něho, nikoliv, jak stavové žádali, před soud zemský; ze soudu pak zemského ať není odvolání. Smlouvy dědičné s Moricem uzavřené nechť jsou od stavu stvrzeny a pečeť zemská k nim přivěšena. Jak se dalo očekávati, svolili stavové ke všem těmto článkům. Potom zvolena byla na sněmě kommisie k prohlédnutí a opravení zřízení zemského, kdežto jiná kommisie

privilegie a svobody zemské oprávněni měla. Když pak ku konci sněmu někteří žádali, aby král, jak byl v Litoměřicích slíbil, od sebe vydal revers, že mandát, jímžto hotovost zemskou nařizoval, na ujmu právům zemským býti nemá, nevyhověl král této žádosti, poněvadž by prý se tím uvedl v podezření, že mandátem oním svobodám zemským ublížil. Všim tím zvýšila se znamenitě moc královská na ujmu stavovské, tak že byl rozhodný krok tím učiněn k absolutismu. Zastrášení stavů užil však král i k zvelebení moci své soudní, neb provedl zákon, že každý nejen v soudech o čest, nýbrž i o hrdlo buďto před krále neb před soud zemský pohnati může.

Po skončení krvavého sněmu pokračoval král v pokutování a trestání měšťanů, za něž se sice stavové na sněmě přimlouvali, ale ničeho nedosáhli. Zvláštní kommisie ukládala jednotlivým osobám veliké pokuty peněžité, vyhrožujíc každému vyhnanstvím, kdo by v krátké lhůtě nezaplátil. Mimo to vyvrskání jsou někteří z Prahy a ze země vyhnáni, jiní pouze vypuzeni.

Ze statků městům a pánům sebraných daroval král některé menší svým přátelům, jiné dal v zástavu svým věřitelům, kteří zároveň byli jeho nejpřednější pomocníci jak proti kurfirstovi tak proti stavům českým. Tak obdržel kancléř český, Jindřich z Plavna, panství Bečovské, odňaté Pflugovi, jehož řečený pán úhlavním byl nepřítelem. Statky Kadaňské dostal králův vojevůdce Beneš z Weitmile atd. Většina panství však jest prodána, jen některá z nejlepších (Brandýs, Kolín, Poděbrady, Rychenburk, Kostelec, Winterberk a Křivoklát) si podržel, rozšířiv je mnohými statky někdy městskými. Když však města, jsouc konfiskací zbavena jmění, nejpotřebnějších výloh zapraviti nemohla a proto stále stížností ku králi docházely, svolil král, aby se statky některé, zvláště zádušní a špitální, městům vrátily, aby se však nad nimi dva přísežní správce ustanovili, kteří by účty králi neb jeho radě o správě statků těch podávali. Nicméně byl stav měst i potom tak smutný, že i královští kommissari králi psali, neudělili-li některé milosti, aby v nich obyvatelé zůstati mohli, že se z nich rozutíkají a města zpustnou. Mimo to nemohli se měšťané, byvše zbaveni zbraní, ubrániti proti loupežníkům, jichž mnoho, zvláště pohraniční kraje, hubilo. Za tou příčinou jest městům některá menší zbraň vrácena a k lepšímu opatření potřeb obecních postoupeny jsou jim některé lesy a rybníky, cla a mýta a některé platy. Výslovně se však při takovém navracování pravilo, že si nad těmi důchody král nechává vrchní moc a že se dávají jen do vůle jeho.

Města některá koupila si později ovšem zase některé statky, ale k předešlému bohatství nepřišla již potom nikdy a tím také nenabyla takové politické moci, jakou měla před r. 1547, a to tím méně, poněvadž nad to postavena byla pod přísnou dohlídku královských úředníků. Ustanovil král mimo řečené správce jmění zádušního i špitálního pro města Pražská zvláštního hejtmána a rychtáře, do každého pak města venkovského královského rychtáře, kteří měli nad konšely a obcemi bděti, by se v nich nic proti králi a jeho úřadům nedělo. Bez svolení a přítomnosti jejich nesměly se odvíjeti schůze konšelů ani obcí ani cechů. Hejtmanům náleželo dohlížeti na konšely a podávati o chování se jich zprávy králi. Rychtářům pak uloženo, aby dbali také na důchody královské z pokut soudních a nižší policii vykonávali. Tím vzala samostatnost konšelského jednání za své. Než mimo tuto kontrolu zavedl král v úřadech ještě jiné změny. Nedosazoval v Praze již sám rady městské, nýbrž dal je sázeti svými úředníky; radě městské odňal správu jmění obecního a přenesl ji na prvního konšela či primasa, který proto stal se králi jistou měrou odpovědným. Také přednost ve věcech soudních odňata jest Praze. Šlo totiž z měst, která se od 13. století právem Pražským spravovala, odvolání k radě Starého města Pražského, od jiných pak řídicích se právem Magdeburským do Litoměřic aneb až do Magdeburku. Tomu učiněn konec zařízením appellačního soudu na hradě Pražském v lednu 1548. Tento soud skládal se ze 14 osob králem jmenovaných, kteří jen z části patřili k stavu městskému, většinou jsouc šlechtici a doktoři práv. Právomocnost jeho vztahovala se k zemím celé koruny české, ouřadování trvalo po celý rok, vyjma neděle, svátky, středy a soboty. Věci podané měly býti pro Čechy do měsíce, pro ostatní země do šesti neděl vyřízeny; při rozsudcích muselo býti nejméně devět soudců přítomných, kteří se tím právem řídili, jež bylo běžné v městě, z něhož přišlo odvolání. Zařízením appellačního soudu dosáhla se jednota ve věcech soudních, svazek mezi Čechy a ostatními zeměmi českými se upevnil, soudní jednání se zkrátilo a útraty při něm se zmenšily. Avšak Staré město Pražské pozbylo jím své přednosti a mravního svého působení na města, jež se právem jeho řídila. Také porušena byla tím smlouva Svatováclavská, v níž výslovně samostatnost městských soudů byla uznána; neb soudcové nad appellacemi byli pouze čtyři stavu městského a šest šlechtického, tak že šlechtě svěřena moc soudní nad měšťany a postavena pod dohlídku králova.

Vítězství svého nad stavy užil král Ferdinand I. také

k přísnějším prostředkům proti českým bratřím. On byl horlivý katolík, ujímal se však také utraquistů, poněvadž podle zákona byli s katolíky stejně oprávněni a pak byli jeho spojenci proti ostatním vyznávačům. Z návodu jejich považoval král české bratry za hlavní původce odporu a starší jejich, zvláště Jana Augustu, správce sboru Litomyšlského, za jednatele přemoženého kurfirsta. Z té příčiny jest Augusta se staršími zatknut, žalářován a mučen a, ač se žádného vyznání viny na nich nevytulo, obnoven jest 8. října 1547 proti bratřím mandát krále Vladislava z r. 1503, jímž se bratřím schůze zakazovaly a domy sborové odnímalý. To se také stalo na statečích královských v Brandýse nad Labem, Turnově, Litomyšli, Bydžově a Chlumci; všude dosazeni jsou faráři pod jednou a bratří nuceni obrátiti se buď k víře pod jednou neb k staré pod obojí aneb se ze země vystěhovati. Na prosby pak bratří za milost odpověděl král druhým mandátem, vydaným 20. ledna 1548 v Augšpurku, jímž ještě přísnější postupování proti „pikhartům“ nařídil. Utraquistická pak konsistoř, zvláště pak administrator její Mystopol pomáhali mandát onen proti bratřím co nejochotněji prováděti, tak že odtud utraquisté za nejúhlavnější nepřátely bratří považováni jsou. Zvláštní kommissari posláni jsou do měst, v nichž byly sbory bratrské, aby se o provádění mandátu královského přesvědčili. Vyhrůžkami aneb mučením dohnáni jsou mnozí bratří ku přestoupení k vyznání pod jednou neb pod obojí, mnozí však opustili raději vlast, než by od své víry byli odstoupili. Tak vystěhovali se bratří z panství Jana Pernšteinského a sice z Rychnova, Solnice a Vamberka, potom z Litomyšle, Bydžova a Chlumce, kteří v počtu asi 500 osob do Pozňan se obrátili. Tam také šli vystěhovalci z Brandýsa a Turnova. Země česká ztratila v nich mnoho set pracovitých, bezúhonných obyvatelů. Na některých panstvích, zvláště pánů Krajčů, trpění jsou sice bratří, ale schůze všechny jim byly zakázány, domy sborové pobrány a veřejná bohoslužba zapověděna. Pronásledováním tím ztenčen počet bratří v Čechách na polovic a Čechy proto přestaly býti hlavním sídlem jednoty; stal se tím Morava, která odporu stavovského se nesúčastnila a proto žádných pokut nezakusila. Přerov byl odtud hlavním sídlem jednoty, která zde všeho náboženského pronásledování byla ušetřena.

§. 67. Další panování Ferdinanda I.

Jakmile účastníci odporu byli potrestáni, odebral se král Ferdinand do Augšpurku k sněmu říšskému, ustanoviv syna svého druhorozeného, Ferdinanda, za správce českého. Na sněmě tom

chtěli stavové němečtí také na země české uvaliti část daní, které se tenkrát pro Německo ustanovovaly. Ale Ferdinand opřel se tomu rozhodně, protože země koruny české neleží v žádném z desíti krajů říšských, kterým toliko daň platiti sluší; stavové koruny české že neplatili nikdy žádných daní k říši a také že odváděti jich nejsou povinni; daním říšským podléhají pouze ti, kteří mají od říše ochranu, mír a právo, toho že země české od Němce nemají ani ty, co jsou jazyka německého a lénem říše německé, jsouce od starodávna odděleny ve zvláštní říši a národ.

Navrátil se král z Němce do Čech, předložil 14. února 1549 sněmu žádost, aby nejstarší syn jeho Maximilián, který si měl v též čas vzíti za manželku Marii, kněžnu španělskou, nejstarší dceru Karla V., jakožto dědic království již za jeho živobytí za krále uznán byl. Stavové k tomu ochotně svolili, vyžádavše si při tom od krále Ferdinanda list, že Maximilián do ustanovené lhůty přizná se zápisem k výminkám, pod kterými ho za budoucího krále uznávají. Podobně zvolili a přijali ho 12. dubna 1549 stavové moravští za svého markrabě, uloživše mu i oni, aby dříve než se u vládu uváže, jim jich řády a svobody potvrdil. Současně uznali ho i Slezáci za pravého nástupce Ferdinandova a svého knížete. Maximilián vydal stavům českým žádaný na něm revers, ale korunován jest až později (20. září 1562), ovšem ještě za živobytí otceva.

Vedle zvýšení moci královské bylo přední snahou Ferdinanda I. vyhladiti v Čechách lutheránství, ale to se mu nepovedlo, ač sliboval osazení arcibiskupství. Král předložil totiž r. 1549 nejprve kněžstvu, potom stavům pod obojí jisté články, jimiž se zatracovaly zásady protestantské. Artikule ty byly sice přičiněním administratora Jana Mystopola od konsistoře přijaty, ale universita Pražská a stavové zavrhli je rozhodně, což ještě s větším výrazem učinili stavové moravští na sněmě r. 1550. Král potkav se s odporem, nepokoušel se hned o provedení toho záměru, protože mu nastala válka s Turky již roku následujícího a potřeboval pomoci stavů, zvláště při povolování berní na vojska posýlaná do Uher. K této válce turecké přidružila se nová válka s protestanty v Němečích. Po vítězství u Mühlberku vydal císař Karel V. ze své moci zákon, řečený interim, jímžto protestantství poněkud bylo omezeno. To vzbudilo nevoli lutheránů, která tím více rostla, když císař chtěl, aby protestanti obeslali koncilium Tridentské. V čelo nespokojenců postavil se Moric, smluviv se tajně s Francouzy, jímž tři německých měst: Met, Toul a Verdun postoupil. Týž Moric byl za války Šmalkaldské stoupencem císařovým; když

však dosáhl důstojnosti kurfirstské a zemí starší větve domu saského, vystoupil proti císaři co obhájce svobody náboženské, doufaje tím nabytí lásky u protestantů. Chytrou přetvářkou dovedl kurfirst císaře obelstít, jako by nic zlého proti němu neobmyslel. Najednou však přepadl (r. 1552) ho nepřipraveného v Tyrolích a donutil ho k útěku do Korutan. Císař nemocí sklíčen dovolil Ferdinandovi, aby sprostředkoval mír s Moricem, a on také zjednal po mnohých obtížích smlouvu Passovskou (r. 1552), která po třech letech dovršena jest mírem Augšpurským (1555). Zajatá knížata ve válce Šmalkaldské museli podle výminek předešlé smlouvy na svobodu býti puštěni, dle znění míru pak směli se stavové němečtí hlásiti svobodně k víře protestantské, poddaní však jejich museli se s nimi ve víře srovnávati. (Cujus regio, illius religio.)

Šťastný výsledek válek náboženských v Němcích dodal protestantům českým srdce. Hned po zavření míru Augšpurského sesadili Mystopola z úřadu administratorského a osadili konsistoř kněžímí strany své. R. 1557 počalo se jednati o znovuosazení arcibiskupství. Z rozkazu králova konali se za předsednictví arciknížete Ferdinanda pilné porady, jak by náležitý řád v náboženství zas uveden býti mohl; tu bylo uznáno, že třeba jest ustanoviti arcibiskupa, který by kněžstvo pod jednou i pod obojí v celém království světil; avšak tenkrát k tomu ještě nedošlo. Hlavní příčina byla ta, že statky arcibiskupské byly za dob husitských rozebrány a rozzastavovány a že právě téhož roku, co ony porady byly držány, král schválil zákon, že někdejší statky duchovní, které od času krále Sigmunda byly v zástavě, na vždy mají zůstati svým držitelům, aniž by se kdy jim vyplatiti směly.

Když všecko namáhání královo proti protestantům v Čechách nevedlo k šťastnému výsledku, hleděl seslenním strany katolické aspoň nepřímou je oslabovati. Z té příčiny povolal Jesuity r. 1556 do Prahy, kdež jim byl od Dominikánů postoupen klášter u sv. Klimenta. Řád jesuitský nedávno před tím byl teprvé založen od španělského šlechtice Ignáce z Loyoly, aby působil k zvelebení moci papežské a k omezení protestantství. V Praze zařídili sobě jesuité hned školy nižší i vyšší a sice filosofické a theologické, v nichž mládež dle zásad svých vzdělávali. Vedle těchto škol zřídili si ještě konvikt Bartolomějský, v němž mládež šlechtická byla vychovávána a seminář pro chudé studující, kteří se stavu duchovnímu věnovati chtěli. Aby pak byl dostatek jesuitů jazyka českého mocných, vypravěno 12 mladíků z Čech a tolik též z Moravy od krále do Říma, aby tam v kolleji jesuitské na kněží se vzdělali. Mimo to

dal rektorovi jesuitů právo, aby ve své koleji udšleti mohl akademické hodnosti.

Pět let po příchodu jesuitů do Prahy osadil konečně Ferdinand, který po odstoupení svého bratra Karla byl se stal také císařem německým (1558), arcibiskupskou stolicí Pražskou, neohlížeje se při tom na zápis Sigmundův, dle kterého sněmu náleželo voliti arcibiskupa. Povýšen na ten úřad Antonín Brus z Mohelnice, Moravan, mistr řádu křižovnického s červenou hvězdou a biskup Vídenský, který, jsa zpovědníkem královým, úplné důvěry jeho požíval. Protože statky arcibiskupské byly rozebrány, vykázal mu král 6000 kop platu ročního z komory královské; mimo to s papežským povolením příjmy kláštera Oseckého a Světeckého a při tom ostal netoliko první arcibiskup, nýbrž i více jeho nástupců v držení velmistrovství křižovnického. Sídlo dáno mu na Hradčanech. Maje král v úmyslu přivésti pod obojí, kteří i po osazení arcibiskupství svou konsistoří se spravovali, pod moc arcibiskupa a smířiti je zcela se stranou katolickou a chtěje nad to zastaviti další přecházení jich k lutheránství, dal skrze arcibiskupa předložiti koncilii Tridentenskému žádost, aby přijímání pod obojí způsobou bylo povoleno. Sněm však odkázal vyřízení této věci papeži. Psal tedy v té příčině Ferdinand I. Piovi IV., který také 17. dubna 1564 žádosti té vyhověl, povoliv přijímání pod obojí nejen pro Čechy a Moravu, ale i v Rakousích, Solnohradech a některých zemích německých. Papežské breve o tom jest v Praze ohlášeno s velkou slavností, při které arcibiskup i jesuité podávali svátosti pod obojí způsobou. Avšak co před sto lety jednouti ve víře v Čechách mohlo zachovati, to nemělo žádoucího výsledku, když již valná část národa k zásadám protestantským byla přílnula.

V druhé polovici svého panování meškával Ferdinand I. zhusta mimo Čechy; řízení záležitostí německých a války s Turky byly toho příčinou. Čechy za něho spravoval co místodržící druhorozený syn jeho Ferdinand, ačkoliv prvorozený Maximilián byl již r. 1549 za krále českého uznán; poněvadž však klonil se k protestantství, nepřál mu císař. Teprve když začal churavěti a Maximilián od své náklonosti upustil, dal ho císař korunovati (1562). O korunovačním sněmu obnovili stavové také jako dříve konsistoř, osadivše ji kněžími smýšlení lutheránského. Ale král tenkrát nechtěl zvolené potvrditi a jmenoval sám administrátora i konsistoř. Proti tomu vzpírali se stavové, dokládajíce, že jim náleží právo osazovati konsistoř. I žádal král na nich, aby mu to dokázali, čehož ovšem nemohli, poněvadž ji osazovali ze zvyku.

Dav Maximiliána, krále českého, zvoliti ve Frankfurtě za krále německého, odejel Ferdinand do Vídně, kde 25. července r. 1564 zemřel. Tělo jeho přivezeno jest do Prahy a pohřbeno na hradě Pražském v chrámě sv. Víta.

§. 68. *Císař Maximilián II.*

Maximilián byl nejstarší ze tří synů Ferdinanda I. Mimo země české a uherské, dokud tyto Ferdinandovi náležely, obdržel horní a dolní Rakousy, jsa také císařem německým. Druhozený syn Ferdinand dostal Tyrol, poněvadž byl jen s měšťankou (Filipinou Velsorovou) zasnouben, třetí pak, Karel, ostatní země rakouské (Štýrsko, Korutany, Krajinu, Gorici).

Jakmile Maximilián ve vládu nastoupil, musel vésti válku s Turky. Příčinu k ní dal Jan Sigmund Zápoľský, kníže sibiňský, jenž, chtěje na škodu císaře panství své rozšířiti, od vojska císařského byv poražen, pomoci turecké se dovolával. Tu přitáhl starý sultan Soliman r. 1566 do Uher, ač s ním císař teprve před čtyřmi léty mír byl učinil, a jal se obléhati Siget. Avšak hrad i pevnost statečně hájil hrdina chorvátský Mikuláš hrabě Zrinský. Dříve než pevnosti bylo dobyto, zemřel Soliman. Méně pak bojovný nástupce jeho Selim učinil r. 1568 s Maximiliánem mír, jímžto císař podržel dosavadní své země a zavázal se k placení předešlého poplatku. Dokud nebezpečí od Turků Uhrám hrozilo, meškal císař mimo Čechy, dávaje zemi spravovati bratrem svým Ferdinandem. Teprve r. 1567 ujal se vlády sám. Hned žádali na něm bratří čestí, aby jejich jednotu schválil. Císař však žádosti jejich nevyhověl, ale také jich nepronásledoval jako jeho otec, neb byl ve věcech náboženských na tu dobu neobyčejně snáselivým. Snáselivost ta prýštila se jednak z měkké jeho povahy, jednak z přesvědčení, že člověku nepřisluší druhého nutiti k jiné víře; také obcoval za svého mládí mnoho s protestanty, k jejichž náhledům se klonil, tak že již se mluvilo o jeho přestoupení k vyznání lutherskému, až se stane samostatným. Ale Maximilián, když nabyt let mužných, prohlédl mělkost zásad protestantských a také nesvornost jejich vyznávačů a proto ostal katolíkem; nestíhal však jinověrců. Kdyby byl mohl dle svého přesvědčení jednati, byl by jim dal úplnou svobodu vyznání; avšak bránil mu v tom ohled na papeže, který každý dobrovolný ústupek učiněný protestantům přísnými církevními tresty by byl káral, a pak na starší větev habsburskou ve Španělech, která neukrotitelnou nenávisť jinověrce pronásledovala. Také nesnášeli se sami protestanté s katolíky, utiskující se, kde jen mohli.

Podle kompaktát měly býti v Čechách jen dvě víry: pod jednou a pod obojí či utraquistická. Ale stavové většinou lutheránští nesli to těžce, že zákony není vyznání jejich uznáno a proto žádali císaře, aby se nemuseli déle spravovati kompaktáty, nýbrž slovem božím; žádosti té vyhověl císař a kompaktáta jsou proto vypuštěna ze svobod zemských (1567). Když však také chtěli, aby jim vráceno bylo osazování konsistoře pod obojí, nepovolil jim toho císař, poněvadž by se tím byla křivda stala starým pod obojím. Záležitost ta měla se však ještě lépe vyšetřiti, zdali by stavové měli k osazování konsistoře jaké právo. Proto však neupustili stavové protestantští od své snahy po svobodě náboženské a žádali r. 1571 na císaři, aby jim dovolil spravovati se konfessí Augšpurskou; avšak i toho odepřel jim Maximilián, jakož zamítl i jinou žádost, aby se nemuseli řídit konsistoří, která, jsouc osazována od vlády, byla v rukou pod obojím, jichž počet byl velmi malý. Císař ovšem žádosti té nezamítl proto, že snad straně protestantské nechtěl popřáti pevné organisace, ale z té příčiny, že by evangelci, majíce ve svých rukou konsistoř, nečetné utraquisty byli utiskovali. Že toho z jiných pohnutek nečinil, jde na jevo z jeho chování se ke katolíkům a utraquistům, neb nepodporoval jedněch ani druhých, zůstává je samy sobě. Kdežto jeho otec všemi prostředky stranu katolickou hleděl povznésti a sesliti, nestaral se o ně Maximilián, ano zakázal i arcibiskupovi, aby neodbyval synody kněžstva, jak bylo snesením sněmu Tridentského nařizeno. Také utraquistům nečinil žádných ústupků, ač byli spojenci katolíků proti protestantům.

Zamítnutím své žádosti nedali se stavové lutheránští od svého záměru odvésti, ale opětovali prosbu znova. By však u císaře spíše byli vyslyšáni, hleděli si zjednati příměluv katolíkům, by jim císař dovolil řídit se konfessí augšpurskou; avšak katolíci nedali se k tomu pohnouti. Tu se přičiňovali, aby se utraquisté s nimi spojili, upustíce od svého rádu. Když však ani ti jim nebyli v tom po vůli, obrátili se k českým bratřím, jichž stále přes všecko předešlé pronásledování přibývalo. Avšak bratři nesouhlasili s vyznáním Augšpurským a proto po nějakém jednání bylo i od protestantů od něho upuštěno, a vypracována jest od výboru k tomu účelu zvoleného zvláštní konfesse, řečená česká, která některé články vyznání Augšpurského změnila ve smyslu bratrském. Proto však nesplynuli bratři s evangelky v jednu církev, nýbrž podrželi jako před tím zvláštní své vyznání a zřízení. Konfesse česká složena jest jen proto, aby císař spojeným lutheránům a bratřím ji schválil a na základě jejím osazování konsistoře a volení defensorů, kteří by na

chování se dle ní dohlíželi, stavům protestantským povolil (r. 1575).

Ale císař Maximilián nechtěl toho o své ujmě přece učiniti, nýbrž obrátil se v těch věcech o radu k papeži. Ten však odsoudil každou povolnost protestantům a hrozil císaři klatbou, jestli by žádostem oněm vyhověl. Proto podržel císař osazování konsistoře pod obojí sám, v ostatních věcech pak stavům povolil, ovšem v odpovědi jen ústní (25. srpna 1575), řka, že jim ve věcech náboženských nebude nijak překážeti a že se přičiní, aby se tak chovali i jeho nástupcové. Konsistoř že jim osazovati dovoliti nemůže, že však si mohou voliti defensory, kteří by nad duchovními jejich měli dohlídku i ochranu. Tím páni i rytíři lutheránští jsou vlastně z moci konsistoře vyňati, a záleželo jen na nich, aby si pomocí defensorů dali novou organizaci. Stavové zvolili si také hned 15 defensorů, po pěti z každého stavu, těm podřízeni měli býti superintendenti, po jednom v každém kraji, a pod těmi mělo státi duchovenstvo.

Za tuto zvláštní povolnost císaře ke stavům českým ve věcech víry byli i stavové Maximiliánovi povolní, když na témž sněmě r. 1575 na nich žádal, aby nejstaršího syna jeho, krále (uherského) Rudolfa za krále českého vyhlásili a korunovali, začež že se jim Rudolf reversem zaváže, že za živobytí otce do vlády míchatí se nebude a všechny svobody a práva zemská potvrdí. Stavové spokojivše se s první výminkou, ustanovili, aby teprvé po smrti otcově, až vládu nastoupí, privilegia zemská stvrdil, a korunovali ho (21. září) na krále.

Brzy po korunovačním sněmě ukázal se císař k stavům ve věcech náboženských opět neochotným. Z odpovědi císařské nevysvívalo, jestli také města královská jsou z moci konsistoře pod obojí vyňata, jestli tedy jim je povoleno zaříditi si nový církevní řád, a pak vztahuje-li se moc ochranná defensorů též na české bratry či pouze na protestanty. Císař v obojí věci rozhodl proti přání stavů, obnoviv proti bratřím mandáty krále Vladislava a Ferdinanda a ustanoviv, aby města královská řídila se jako před tím konsistoří a držela se starých kostelních řádů, ač k nim lid neměl žádné příchylnosti.

V témž roce, co se zmíněné věci v Čechách sběhly (1575), zvolen jest císař Maximilián od jedné části šlechty polské za krále. Vymřelil v Polsku již r. 1572 Jagellovci Sig-mundem II. Augustem. Maximilián ucházel se již tehdá o trůn polský pro syna svého Arnošta, ale Poláci zvolili francouzského králeviče Jindřicha (1573), a když jim ten, stav se králem francouzským, ze země odešel, vyhlásili, rozštěpivše se při volbě, jedni knížete sibiňského Štěpána Báthora, druzí

samého císaře Maximiliána (1575), který sice volbu přijal, ale nemoha se hned vypraviti do Polska, od Štěpána jest předstížen. Císař obávaje se, že by se dosednutím Bathorů na trůn polský moc jejich přílišně zmohla, tak že by dobytí Sibiňska, které držel Štěpánův bratr, Habsburkům stalo se někdy nemožným, hotočil se po nějakém vyjednávání k válce se Štěpánem; avšak než k ní došlo, zemřel dne 12. října 1576, jsa teprv 49 roků stár.

§. 69. *Císař Rudolf II.*

Císař Maximilián II. měl šest synů: Rudolfa, Arnošta, Matiaše, Maximiliána, Albrechta a Václava. Z těchto zemřel nejmladší již v druhém roce po otci; ostatní pak nerozdělili se o panství otcovské, jak to u Habsburků německých bylo zvykem, nýbrž nejstarší z nich Rudolf podržel celé dědictví po otci, jsa králem českým, uherským a arciknížetem v obojích Rakousích a mimo to i císařem německým. Císař Maximilián nechtěl panství Habsburského, které, dokud mladší větví náleželo, již ve tři díly (rakouský, štyrský a tyrolský) se dělilo, ještě více rozdrobiti a proto odkázal Rudolfovi vládu ve všech svých zemích. Bratří Rudolfovi byli opatřeni místodržitelstvími dílem od Rudolfa dílem od svého strýce, španělského krále Filipa II. Tak byl Arnošt náměstkem Rudolfovým v Rakousích se sídlem ve Vídni, potom v španělských Nizozemích (r. 1594). Jeho místo v Rakousích zaujal arcikníže Matiaš a nějaký čas arcikníže Maximilián. Poslední bratr císařův, arcikníže Albrecht, obdržel od Filipa II. s rukou dcery jeho Isabelly vládu v Nizozemích po smrti bratra svého Arnošta.

Rod Habsburský vynikal až dotud svorností svých členů; avšak hned po nastoupení Rudolfa na trůn byla tato svornost porušena, když arcikníže Matiaš svěsti se dal od povstalců nizozemských a postavil se v čelo jich proti Habsburkům španělským (r. 1577). Ačkoliv to učinil z dobrého mínění, chtěje tím Nizozemi rodu svému zachovati, a také hned se od povstalců oddělil, vida, že se toho docílití nedá: vzbudil tím přece nevoli nejen Filipa II. nýbrž i svých bratří a byl po svém návratu od císaře Rudolfa přísněji chován, což mu nikdy nezapomněl.

Druzí dva bratří císařovi, Arnošt a Maximilián, znepřátelili se mezi sebou za příčinou volby na trůn polský. Oba totiž ucházeli se po smrti Štěpána Báthora (r. 1586) o korunu polskou; byl však pouze od menšiny stavů polských arcikníže Maximilián zvolen, kdežto větší část šlechty králeviče švédského, Sigmunda, na trůn povýšila (r. 1587). Když pak Maximilián proti němu zdvihl válku, byl z Polska vyhnán, do Slezska stíhán a u Byčiny poražen a zajat (r. 1588). Ze zajetí propuštěn byl teprve po půl-druhém roce, když dříve slíbil, že se o trůn polský ucházeti více nebude. Brzy potom rozmrzela nevázanost šlechty polské krále Sigmunda tak, že se chtěl trůnu vzdáti a přemlouval proto své přívržence, by za jeho ná-

stupce arciknížete Arnošta přijali (r. 1590). Ale arcikníže Maximilián, který rád by byl sám na trůn polský dosedl, vyzradil jednání Sigmundovo šlechtě polské, kteráž úmysl králův zmařila.

Rudolf nastoupil na trůn, jsa 24 let stár a vyvolil si hrad Pražský za stálé sídlo, které z pohodlí a nechuti k cestování opouštěl jen zřídka kdy. Povahy byl mírné a tiché, v chování pak váhavý a pohodlný. Nápadná byla jeho zasmušilost, tak že úsměv u něho byl největší vzácností. Práce státní odbýval nerad a přenechával řízení jich svým radům, což způsobilo mnohé zápletky; za to s velikým zalíbením pěstoval malířství, sochařství, chemii a astrologii a zařizoval sbírky umělecké, starožitnické a všelijakých památností. Drahocenné obrazy, sochy, drahokamy a jiné vzácnosti kupoval z dalekých zemí za ceny nesmírné, byť i peněz na jiné důležitější věci bylo třeba. U dvora jeho našli astrologové a alchymisté vždy zaměstnaní, avšak i praví učenci, jako slavní hvězdáři Tycho de Brahe a Kepler a lékař Jesenius byli od císaře podporováni. Podporou tou prospěl vědě mimoděk, neb nejednalo se mu, když řečené hvězdáři do Prahy zval, o povznesení vědy astronomické, nýbrž o pěstování astrologie; jako vůbec nezanášel se vědami, aby je přivedl ku krásnějšímu rozkvětu, nýbrž aby se jimi bavil, tedy právě takový měl přitom účel, jako když se účastnil her divadelních a jiných. Císař Rudolf zůstal neženat, ač se kolikrát o jeho zasnoubení jednalo; oddával se však tajným láskám.

Vláda Rudolfova byla co do věcí náboženských táž jako za posledních dob Maximiliána. Byl sice císař horlivý katolík jako strýc jeho Filip II., u něhož ve Španělsku byl vychován, ale vrozená liknavost nedovolovala mu, by se s horlivostí zasadil o zvelebování strany katolické; nedopustil ovšem také, by protestanti práva svá rozšířili a zamítl opětně žádosti jejich, směřující proti dvojímu omezení svobody náboženské císařem Maximiliánem. Když na něm totiž stavové žádali, aby jim dal právo osazování konsistoře strany pod obojí, nevyhověl jim, přesvědčiv se, že k tomu nemají práva; proti bratřím českým pak dal obnoviti zákazy Maximiliánovy (r. 1584).

Šestnáctiletý mír, jakému se říše od nastoupení císaře Rudolfa těšila, byl přerušen válkou s Turky. Válka ta vyvinula se z pohraničných šarvátek, které i za doby míru po celé hranici chorvatsko-uherské se děly. Turci zhusta přecházeli přes hranice na loupež, v čemž jim pohraniční obyvatelé nejen bránili, nýbrž což jim i loupeživými nájezdy do Turek opláceli. Při tom došlo to nezřídka až na dobývání měst a hradů a k bojům mezi tisíci, aniž by mír tím býval porušen. K snadnějšímu hájení hranic chovaly se četné posádky vojenské v pevnostech a hra-

dech pohraničních a byli usazeni podél pomezí lidé, kteří, jhu tureckému unikše, do zemí císařských přešli a zde se za odstoupenou půdu k střežení hranic zavázali. Přeběhlíkům tím říkalo se Uskokové a pomezí jimi osazenému později Vojenská Hranice.

Od r. 1591 nabývaly pohraničné pŭtky větších rozměrů, ano r. 1592 vytrhl sám paša bosenský Hassan do pole a přitáhl až k Záhřebu, byl však u Sisku poražen a zabit (1593). Na pomstu jeho vyhlásila porta císaři válku, v nížto s počátku Turci nabyli nějakých úspěchů, potom však, když se s císařem spojili vévoda sibiňský, Sigmund Báthory, multanský, Aron a valašský, Michael, vítězili křesťané tak, že sultan sám proti nim vytrhnouti musel do pole. On zvítězil sice v krvavé bitvě u Keresteše (r. 1597), ale nová válka s Peršany nutila ho rozdělití vojsko, čímž se císařským valně usnadnilo dobytí mnoha pevných měst. Také Sibiňska se zmocnil císařský vůdce Basta, když Sigmund Báthory za zemi tu panství Roudnické a Lobkovické v Čechách výměnou přijal. Tím dostoupilo stěží císařovo vrchole, z něhož však bouřemi zbytečně vyvolanými rychle sestoupilo. Čechy zastihla válka tato jen tak dalece, že se každoročně na nich velká berně k vedení jejímu žádala. Mimo to účastnili se jí někteří čeští pánové a vynikli rekovností.

§. 70. *Bouře ku konci vlády Rudolfovy.*

Císař Rudolf byl oddán, jak již shora bylo řečeno, upřímně církvi katolické, avšak z pouhé liknavosti neučinil dlouhá léta k zvelebení jejímu ničeho; za to však katolíci sami, ačkoliv byli v Čechách u veliké menšiny, tvoříce sotva desetinu obyvatelstva, sbírali všecky své síly k utužení a sesílení strany své. A snahy jejich nebyly marné. Pokroky jejich velice usnadněny byly netečností protestantů. Tito byli velmi činní v domáhání se svobody vyznání a viděli jsme, jak usilovně stáli o osazování konsistoře pod obojí. Když však jim to nebylo povoleno a města z udělené svobody konfesse české byla vyňata, oddali se úplně nečinnosti, nestarajíce se ani o dosazení defensorů, jichž místa byla uprázdněna, poněvadž první defensorové hned za Maximiliána z rozmrzelosti nad nevyhověním žádou tem stavovským ve věcech náboženských svůj úřad byli složili.

Ostala tím strana protestantská bez vrchního církevního úřadu; šlechta dosazovala si na svých statecích libovolně faráře, nedbajíc toho, jsou-li řádně vysvěceni a patričně vzděláni. Byli to obyčejně kněží, kteří v Drážďanech, ve Víttemberce aneb někde

jinde dosáhli svěcení a, neznajíce žádné kázně aniž se držíce jakého církevního řádu, mnoho o povznesení mravního života u svých věřících se nepřičinili, za to však tím více proti církvi katolické je štvali, tupíce a kaceřující ji bez ustání. K svým vrchnostem, od nichž byli dosazeni a opět mohli býti sesazeni, chovali se velmi pokorně, spokojující se nízkým platem, jaký jim vrchnost vykávala, která zatím tučné důchody ze zabraných statků zádušních sama užívala. Nad nečetnými starými utraquisty a nad protestanty v královských městech vykonávala konsistoř pod obojí nejvyšší církevní moc, ale i ta měla, ač ji císař sám osazoval, mnoho členů nehodných, kteří nemajíce vážnosti, nedocházeli žádné poslušnosti, zvláště v městech, která proti své vůli podržeti musela staré řády a řídit se konsistoří. Také kněží, jež konsistoř dosazovala, byli k úřadu svému často nespůsobilí a nehodní, a byli jen proto dosazeni, poněvadž jiných nebylo; neb počet kněží řádně vysvěcených od biskupů byl velmi skrovný.

Strana katolická nabyla síly i odvahy přičiněním řádu jesuitského. Řád ten, jemuž brzy v Krumlově od Viléma Rosenberského druhá kollej zřízena byla, snažil se nejprve víru katolickou všemožnými prostředky upevniti a potom důkladnějším šířením známosti učení katolického i rozšířiti. Podařilo se zvláště vychováním mládeže, především šlechtické, jesuitům získati si i církvi katolické mocné a spolehlivé přátely. Také arcibiskupové Pražští přispěli k zvelebení strany pod jednou. Jsouce sami vzdělaní, dbali pilně o vzdělání kněžstva a o povznesení duchovní kázně zvláště v klášterích. S velkou pilí obnovovali zašlé kostely a kláštery a hájili s nemalou horlivostí a obozřelostí práva katolické církve proti lutheránům, usilující o to, aby fary, kteréž právem katolíkům náležely, nebyly osazovány kazateli lutheránskými, jak se nezřídka stávalo. K tomu sílila katolíky naděje v konečné vítězství; naději tu brali si z událostí v zemích sousedních, v nichž protestantství značně bylo omezováno. Protestanté rakouští zneužili práv jim Maximiliánem poskytnutých a zaváděli i v městech královských řády lutheránské, ač jim toho zákony dovoleno nebylo. Steský katolíků na tyto přechmaty se strany protestantů přiměly císaře Rudolfa, že nutil stavy rakouské, by se drželi v mezích práv, která jim předchůdcem jeho byla udělena. Proto musela v městech královských zavedena býti bohoslužba katolická na místě protestantské; kdož by se pak proti tomu vzpíral, hroženo mu výpovědím. Nucenému tomuto převádění protestantů k obřadům katolickým říkalo se katolická reformace. V širší míře jal se tuto prováděti s přísností velikou mladý arcikníže

Ferdinand v zemích štyrských, jakmile v nich po svém otci Karlovi uchopil se vlády (r. 1590). Omeziv svobodu náboženskou, již otec jeho protestantům udělil, pouze na šlechtu, nutil poddané násilím, by se vrátili do církve katolické. Z tohoto rázného vystupování arciknížete vzali si někteří pánové na Moravě a ve Slezsku odvalu a nutili své poddané přestupovati na vyznání katolické. I v Čechách dovolil si takovou reformaci prováděti Jiří Lobkovic, nejvyšší hofmistr, v městě svém Chomútově, kde faru protestantskou jesuity osadil a lid nutil, by bohoslužby katolické navštěvoval. Bylo to zřejmé porušení práv, ale vláda si toho schválně nevšimla. Novoty náboženské byly se záhy také do Uher a Sibiňska rozšířily, ačkoliv se proti nim nejpřísnější zákony vydávaly. Vyskytly se zvláště v posléze řečené zemi takové sekty (Trinitáři), které ani v zemích protestantských nikde nebyly trpěny.

Císař Rudolf II. byl vychován ve Španělech od krále Filipa II.; v zemi tedy, kde absolutismus byl v plném květu, a od krále, který z celé duše omezení moci královské nenáviděl, a přece neučinil císař po delší dobu vlády žádného kroku k omezení práv stavovských, ač ho k tomu mnozí z jeho rad, kteří byli ze školy španělsko-římské, nejednou pobádali. V Čechách pohybovala se celkem vláda v starých kolejkách, zvláště dokud byl nejvyšším purkrabím Vilém z Rosenberka. Na Moravě však dovolovali si úředníci císařští mnohé přechmaty, porušující zhusta zákony, aniž by za to nějak byli stíháni. Za to trestali se přísně všichni, kteří dotkli se práv královských. Zjevně to viděti na Jiřím z Lobkovic. Tento pán chtěl po Vilémovi Rosenberském nastoupiti na úřad purkrabský. Ale spozorovav, že mu ho císař nemíní uděliti, užil piklů, by císaře k tomu donutil. Jsa kommissarem královským na sněmě r. 1593, povolil čísti stížnosti na mnoze nepravé proti vládě císařově, které z návodu jeho byly sepsány, a odešel, když jim hned nebylo vyhověno, s ostatními stavy ze sněmu, čímž sněm byl přerušen. Avšak císař dověděl se o těchto piklech, dal Lobkovicu pohnati před soud, kde se vzdal na milost a nemilost. Z trestu jsou mu statky zabaveny a on uvržen do vězení. Stavové pak, poznavše chybu, spokojili se s odpovědí císařovou, již bezdůvodnost stížností jejich je dokázána.

Klidný chod vlády utrpěl značné změny roku 1600. Léta toho zvrhla se dávná císařová zádumčivost v pomatenost mysle. Státní záležitosti, které již dříve zanedbával, časem ani nevyřizoval a audienci ani neudělel, zabýváje se děsnými myšlenkami, jako by ho úkladně chtěli zavraždit. Tycho Brahe prý mu to předpověděl. Při tom vyhýbal se lidem, mluvil málo a to

ještě zmateně, týral své sloužící a zuřil i proti sobě v návalu šílenství. Poněvadž mnichem, jak myslel, měl býti zavražděn, nenáviděl mnichů a duchovních. Nemoc tato trvala kolik měsíců, tak že se arcikníže Matiaš již o to pokoušel, aby byl jmenován od císaře jeho spoluvládce a zároveň ustanoven za jeho nástupce. Matiaš nemínil tím Rudolfa snad odstrčit od vlády, nýbrž za jeho nespůsobilosti k vládě tuto ve jménu jeho vésti. Beztoho mu náležela vláda po Rudolfovi vším právem jakožto nejstaršímu jeho bratrovi a žádal-li, aby byl jmenován císařovým nástupcem zvláště v Německu, chtěl pouze korunu císařskou rodu Habsburskému tím pojistiti. Také to nebylo nic nového, neb jak Ferdinand I. tak Maximilián II. dbali o ustanovení svého nástupce ještě za svého života. Ale Rudolf II. zamítl všechny podobné návrhy, ať již přicházely od papeže (Klimenta VIII.) neb od krále španělského Filipa III., kurfirstů německých či kohokoliv jiného. Rudolf nechtěl se na žádný způsob vzdáti vlády a to tím méně, poněvadž nemoc jeho valně se byla polepšila. Vrátila se sice ještě několikrát, avšak jen na krátko. Mezi takovými nápady nemoci bývala mysl císařova jasnější, proto však přece neměla tolik síly, aby Rudolf vše mohl řídit samostatně, a to bylo příčinou mnohých bouří; neboť dává se vésti od některých svých radů, dával rozkazy zemím přímo záhubné. Důkazem toho jest chování se jeho k Uhrům a Sibiňanům r. 1603.

Jak již bylo řečeno, bylo vojsko císařské počátkem 17. stol. v Uhřích proti Turkům šťastné, tak že r. 1603 císař měl větší část Uher v moci nežli kdy před tím, Sibiňsko bylo osazeno jeho lidem a Turci vyslání klonili se k míru. Tu učinil si císař z návodu některých radů svých ukázati těm, kteří ho, jak se domníval, vlády zbaviti chtěli, že ještě vládnouti umí a že jest dosti mocen skrotiti opposici politickou i náboženskou, která většinou se shodovala. Počátek měl učiněn býti v Uhřích, kde císař měl pohotově vojsko vítězné, potom měli se pokořiti stavové moravští a čeští.

V nejpřekřejší opposici proti domu Habsburskému stáli Uhři již od času Ferdinanda I. Příčinou její byla sporádanější vláda jednak, jížto šlechta uherská nebyla zvyklá, jednak to, že se Ferdinand I. a jeho nástupci i v záležitostech uherských řídili tajnou radou, v nížto téměř veskrz zasedali Němci. Také chování stálého vojska, sebraného nejvíce ze žoldnéřů německých v pohraničných pevnostech uherských, zvyšovalo nespokojenost uherských stavů, vzbuzujíc v nich obavu, že by se vojska toho, které pouze císaři věrností bylo zavázáno, mohlo užiti na místě proti Turkům, proti nimž se vlastně vydržovalo,

těž k potlačení svobod stavovských. Nedůvěra ta k císaři ovládala zvláště magnáty nekatolické a pouze strach před Turky zbraňoval jim, že nedali nenávisť svou k císaři na jeho skutky. Jen skrovná část šlechty, která víře katolické ostala věrná, a biskupové stáli věrně ku králi, vidíce v něm svoji zástitu.

Takový byl stav věcí, když císař se odhodlal ukázati, že mocně drží ještě otěže vlády ve svých rukou a najednou že může potříti stavovský odpor. Byla to ovšem nešťastná myšlenka, která mohla pouze vzniknouti v choré mysli. Bylat císařská pokladna prázdná a válka proti Turkům vedla se na mnoze subsidiemi papežskými a španělskými a pak penězi z berní. Mohl se však Rudolf II. na tyto prameny spolehnouti, když mnil vojska užiti ne proti Turkům, proti nimž se daně povolovaly, ale proti uherským stavům? Ze svých prostředků vojsko déle roku vydržovati mohl; z čeho potom ho chtěl platiti? To neuvážil ani Rudolf II. ani přemrštěn jeho katoličtí rádcové, kteří ho k zakročení proti nekatolíkům pobádali. — Na doléhání jejich obnovil císař Vladislavův mandát proti českým bratřím či pikhartům r. 1602, změniv znění jeho tak, že jen staré dvě víry, které kompaktáty byly uznány, v zemi býti mají; neb k těm prý se pouze přísaha královská a zřízení zemské vztahuje. Mandát ten způsobil větší podivení a rozhorlení nežli zděšení, k jehož vzbuzení vlastně byl vydán, a stavové na sněmě nejbližše příštím žádali hned za jeho odvolání příčiněním Václava Budovce, pána znajícšho se k jednotě bratrské. Avšak mandát zůstal v platnosti, jakkoliv se jím zařízení Maximiliána II. rušilo. Následkem toho odhal se bratřím sbor v Mladé Boleslavi; k dalšímu však pronásledování bratří nedošlo, tím méně pak strany protestantské. Avšak strana katolická vzala z toho odvahy k ráznějším krokům a někteří pánové katoličtí počali s velkým důrazem prováděti na svých panstvích katolickou reformaci, jako by také v Čechách platil německý zákon *ejus regio, ejus religio.* V té příčině zvláště zlé pověsti nabyl Jaroslav Bořita z Martinic, který na panství Smečenském protestantské sedláky psy šval na jezuitská kázání a hostie svaté vzpírajícím se násilně dal cpáti do úst. Také arcibiskup Pražský Zbyněk Berka z Dubé (1592—1606) odvážil se tehdy poprvé odbývati dle předpisů koncilie Tridentského synodu diecesní kněžstva (v září r. 1605) v Praze, na níž usnesení sněmu Tridentského byla prohlášena a přísnější kázeň duchovenstvu i lidu nařízena. Týž arcibiskup měl i v úmyslu celé Čechy uvésti v církev katolickou a dopisoval si proto pilně s Vídeňským biskupem Khleslem, jakými prostředky by se to dalo docílit. Khlesl radil, by se Litomyšlské biskupství obnovilo a ještě jiná tři

v Hradci Králové, v Budějovicích a v Plzni aby se založila; k tomu však tenkrát ještě nedošlo.

Vyhlášením mandátu proti českým bratřím učinil Rudolf první krok k provedení svých záměrů. Druhý krok učiněn byl nedlouho potom v Uhřích. Ačkoliv měli Uhři mnoho již příčin k nespokojenosti, neboť již po delší čas místo palatína, mnohých županů a biskupů bylo neosazeno, moc bána chorvatského byla zténčena, na některé úřady cizinci byli dosazeni, kteří mnohé přechmaty si dovolovali, nepočítaje k tomu ani příčiny rozmrzelosti shora již uvedené: učinil císař přece útok na protestanty, žádaje na sněmě, by všichni nekatoličtí kazatelé z Uher byli vypověděni a přidav, když tato žádost byla zamítnuta, k usnesení sněmovnímu, které z 21 článků se skládalo, ještě o své ujmě 22, jímž všechny zákony, které od času krále Štěpána k ochraně víry katolické byly vydány, znovu stvrzeny byly. Zároveň hroženo nejpršnějsími tresty každému, kdo by o věcech náboženských na sněmě jednal (r. 1604).

Toto počínání císařovo vyvolalo v Uhřích i v Sibiňsku všeobecnou bouři. Šlechta ku vzpouře vždy náchylná dostala mocného spojence ve měšťanech a sedlácích, jež zákaz víry protestantské nemálo popudil. V čelo nespokojenců postavil se Štěpán Bočkaj, zámožný šlechtic sibiňský, který marně se byl u císaře ucházel o navrácení zabavených statků. Silné vojsko císařské, které s počátku vítězně povstalcům odpíralo, stalo se nekázané a vzdorovité, když mu nebyl vyplácen žold; tu rozšířila se vzpoura přes severní Uhry až po Prešpurk. K tomu obnovili Turci, kteří sami císaři nebyli již mohli odpírati, válku a vešli s povstalcí v spolek proti císaři. Od dvojího toho nepřitele vytlačeno jest vojsko císařské z Uher a loupežné hordy Tatarů, Kumanů a Hejduků zabíhali (r. 1605) na plen již do Moravy, Rakous a Štýrska. Peněz na sebrání většího vojska nebylo a ani naděje na pomoc z ciziny. Země napadené byly zanechány sami sobě a také si samy pomohly, uzavřevše (Morava i Rakousy) o své ujmě s nepřitelem příměří na více měsíců.

Za tohoto nebezpečí choval se císař Rudolf nečinně, ano nechtěl ani k opětné žádosti arciknížat odevzdati řízení věcí uherských bratru svému Matiašovi ani ho jmenovati svým nástupcem, boje se, by od něho vytlačen nebyl s vlády. Když však Turci bez Bočkaje mír učiniti s ním nechtěli, dal konečně svolení, aby se ve Vídni, kde Matiaš co místodržitel rakouský síděl, s povstalcí o mír jednalo. Tu ujednány jsou (v únoru 1606) výminky míru v 16 člancích, v nichžto si vyhradili Uhři svobodu náboženskou, volbu palatína, pak aby arcikníže Matiaš stal se uherským gubernátorem s mocí tak velikou, by za ne-

přítomnosti císaře v zemi se sněmem mohl dávatí zákony; dále aby Bočkajovi odstoupilo se Sibiňsko, Zátisí a tři župy na pravém břehu Tisy, úřady královské aby se více cizincům nesvěřovaly atd. Ale míru tohoto nechtěl císař schváliti, protože se mu výminky zdály býti příliš tvrdé, a že si myslel, že mohl Matiaš lepších dosíci. Avšak Matiaš svolal ostatní arciknížata rakouská k poradě do Vídně a spůsobil, že ho zde za hlavu domu Habsburského vyhlásili (25. dubna 1606). Tím mu dali plnou moc k jednání všeho, co by uznal za prospěšné domu Habsburskému. Teď teprvé (6. srpna) dal císař Vídenskému míru žádoucí potvrzení.

Ale nové těžkosti nastaly, když se na něm žádalo schválení míru s Turky. Tento byl ujednán na dobu 20 let ve vesnici Toroku ležící při ústí Žitvy do Dunaje, odtud sluje Žitvatorocký. Císař i sultan ostali v držení těch krajín a měst, které právě v rukou měli; podržel tedy císař asi 1222 □ mil, sultan pak 1859 □ mil. Ostatní výminky zakazovaly stavbu nových pevností, a určovali císaři, by zaplatil sultanovi na místě dosavadního ročního poplatku 200.000 dukátů najednou. Výminky ty zdály se císaři zase příliš kruté a doufal domoci se příznivějších, když by hned míru nestvrzoval a to tím spíše, poněvadž Bočkaj nenadále zemřel. Marně žádal Matiaš při schůzích s císařem za jeho stvrzení, marně nabízel se propustiti ze své služby některé rádce, jak si toho císař dříve byl přál; Rudolf nedal se pohnouti. On chtěl válku vésti dále, ač finance byly v stavu prabídném a dluh již 16 millionů zlatých obnášel.

Matiaš se své strany pomýšlel též na válku, ne však s Turky, nýbrž s císařem Rudolfem, jehož chtěl donutiti ku schválení Žitvatorockého míru. K válce ho naváděli někteří ctížádostiví rádci, mezi nimi jmenovitě biskup Vídenský Melichar Khlesl. K uhájení míru s Turky vešel Matiaš ve spolek se stavy uherskými, kteří se nové války s Turky báli, dílem že by se jí mohla zvýšiti moc císařská, když by Rudolf byl vítězný, dílem že by Turci mohli ještě více se zmocí v Uhřích, když by císař v boji nebyl šťasten. Také někteří stavové moravští slíbili Matiašovi podporu proti císaři, jsouce proti němu rozhořčení jednak častým rušením zemských práv, jednak zkracováním svobod náboženských. Nechával totiž císař místa vyšší často neosazena (místo nejvyššího sudí až 4 léta) aneb je rozdával libovolně lidem i nehodným; svobodu pak náboženskou dopouštěl rušiti Olomouckému biskupovi, kardinálovi Františkovi z Dietrichšteina, a jesuitám. K tomu trpěla Morava mnoho od vojska císařského, které z Uher sem bylo ustoupilo. V čele nespokojených na Moravě stál šlechtetný Karel ze Žerotína, přívrženec jednoty bratrské, který

však rozumně odděloval věci náboženské od politických a blaho vlasti stavěl nad vlastní. Jsa na sněmě odpůrcem úředníků zemských, kteří si mnoho proti zákonům dovolovali, byl od nich stíhán nenávisť a konečně, by ho učinili neškodným, žalován pro uražení veličenstva. Mimo to spojil se s Matiašem nejzámožnější moravský šlechtic Karel z Liechtenšteina, avšak pouze ze ctižádostivých záměrů, a poněvadž měl mezi šlechtou katolickou na Moravě mnoho stoupenců, jako Žerotín mezi protestantskou, přidala se skoro celá šlechta moravská k Matiašovi. Též šlechta rakouská přistoupila tajně k arciknížeti Matiašovi z příčin politických i náboženských. Chtělať se zbaviti zbytků císařského vojska, které, nejsouc placeno, loupežemi se živilo a pak toužila protestantská její část po úplné svobodě náboženské, jižto ve spolku s protestantskými stavy uherskými mínila spíše dosáhnouti. Matiaš dal se však i ve spolky s protestantskými knížaty německými, zvláště Fridrichem IV., kurfirstem falckým, který protestanty německé právě tenkrát v jednotu (unii) spojití se snažil, a Kristiánem z Anhaltu, předním nádhončím kurfirstovým, jehož přední snahou bylo podvrátiti moc habsburskou a náboženství katolické. Aby byl výsledkem podniknutí svého jist, chtěl Matiaš na svou stranu přivésti také Čechy. Tu nescházelo sice na nespokojených, avšak pouze z příčin náboženských, méně z politických. Neboť sněmy scházely se pravidelně, usnesení jejich vcházela v platnost a právo se celkem řádně vykonávalo; za to však rušily se zhusta zákony náboženské. Nejvyšší úřady byly v rukou katolíků aneb spojených s nimi starých pod obojích, bratří byli pronásledováni, ovšem jen v královských městech, a na některých panstvích i lutheráni. Ale proto přece dohodlo se s Matiašem jen několik šlechticů, jako ctižádostivý hrabě Václav Vchynský, Matiaš z Thurnu a Vok z Rosenberka. Tento poslední potomek slavného rodu žil, přestoupiv k protestantství a od toho k jednotě, o samotě tehdá v Třeboni a byl více do spolku od jiných přiveden, než aby ho sám vyhledával. V Lužicích a ve Slezsku nenalezl Matiaš žádných čelnějších spojenců, poněvadž tam nespokojenost s vládou císařskou nebyla tak veliká, jako v zemích jiných, a protestantům se tam nedělo žádné příkory.

Sesliv se Matiaš spojenci, přikročil k činu. Svolav o své vůli výbor horno- a dolnorakouských stavů a tázal se jich, co má činiti k ochraně zemí a zvláště Uher, kde právě pro neschválení míru Žitvatorockého nové povstání hajduků vypuklo. Stavové mu radili, aby se o prostředky k dosažení míru dohodl s Uhry a sami se nabídli, že ho do Prešpurku doprovodí, kam

zatím Matiaš svolal uherský sněm bez svolení císaře, čímž nastoupil na dráhu revoluční. Na sněmě tom, který přes zákaz císařův ostal pohromadě, dohodli se Uhři s Rakušany a Matiašem o uzavření jednoty proti každému, kdo by Vídenského a Žitvatorockého míru nechtěl držeti. Když pak nedlouho potom i sněmové dolno- a hornorakouský usnesení Prešpurské schválili a vojsko do pole vypraviti slíbili, počal i Matiaš na svou pěst zbrojiti. Peníze na to dostával od Voka Rosenberského, Karla Liechtenšteinského a španělského poslance při dvoře císařském. Za to však rozhněval se na něho arcikníže Ferdinand štyrský a smřil se úplně s císařem. —

Císaři nezbyvalo nic, než také zbrojiti a zároveň žádati stavů v zemích, které se zjevně k Matiašovi byly nepřidaly, za pomoc. To také učinil Rudolf na Moravě, připomínaje sněmu, aby se učinilo opatření branné proti útokům uherským. Ale stavové na radu Karla ze Žerotína odložili jednání o tom až na dobu příští. Když pak později nebyl svoláván sněm a vojsko císařské, vedené Tillym, osadilo Moravu, sešli se páni a rytíři ve zbraní působením Žerotína a Liechtenšteina v Brně, vyhlásili zemského hejtmana Berku, který s nimi nechtěl se spojit, za sesazena; potom vyvolili ze sebe výbor, který navrhl, aby se najalo vojsko, vypsala obecná daň a svolal se sněm do Evančic. Dříve nežli k provedení toho přikročili, žádali na císaři, aby jim jmenoval jiného zemského hejtmana, povolil odbývati ustanovený sněm a potvrdil mír s Uhry i s Turky. Pozoruhodné jest, že odpor proti císaři zdvihli pouze šlechtici, kdežto kněží a města stáli k císaři. Příčinou toho byla nedůvěra měst k pánům; obávalať se města více útisků pánů nežli císaře a to ne bez příčiny, neb sklesl počet svobodných měst na Moravě během 150 let z 30 na šest.

Jak se dalo očekávati, neschválil císař žádosti stavovských, a aby odbývání sněmu v Evančicích překazil, svolal sněm do Brna, kde se měli zrovna voliti poslové na sněm generální, který s povolením stavů českých do Prahy byl rozepsal. Ale šlechta moravská byla proti obeslání generálního sněmu a obrátila se k Matiašovi, vyzývajíc ho, by se s vojskem hnul na Moravu proti císaři. Prání jejich vyhověl arcikníže a co se spojeným vojskem rakousko-uherským k hranicím moravským táhl, sešli se páni, rytíři, ano i praeláti v Evančicích, zvolili si prozatímní vládu s Karlem z Liechtenšteina v čele a přistoupili k jednotě se stavy uherskými a rakouskými. Za účel toho spolku udalo se hájení míru s Uhry a Turky, jakož i společná obrana proti jakýmkoliv nepravým útokům. Teď přidala se i města k jednotě nejvíce přičiněním protestantských

měšťanů. Matiaš přitřhl, dovědév se o tom, hned do Znojma a vydal odtud manifest, jímžto vykládal příčiny svého postupu jakož i jednoty Prešpurské a Evančické. Císařova neschopnost a jeho rádců zlé úmysly způsobily prý ve všech zemích zmatky, vzbudily u všech také touhu po pevném míru, napravení špatné vlády a obnovení ohrožených svobod zemských. On že jest proto nucen ujít se utlačených. V manifestu tom zval také stavy české na sněm do Čáslavi ke dni 4. května. Aby pak tím jistěji přišli, poslal jim ještě zvláštní pozvání; podobné poslal též do Slezska a Lužice. Potom hnul s vojskem do Čech, ačkoliv císař k stvrzení míru s Turky ochotu svou byl projevil.

Ale stavové čeští nesešli se do Čáslavi, jakkoliv tam Matiaš místo 4. teprvé 10. května dorazil. Příčinou toho byla jednak nechuť jejich proti libovlnnému počínání si stavů moravských, jednak přesvědčení, že se na císaři, když bude v neznázích, pomoci jejich potřebovati, více ústupků dá vynutiti. Také příklad Voka z Rosenberku působil na stavy. Tento pán klonil se dříve k Matiašovi, dal se však Kristiánem z Anhaltu přemluvití a nepřidal se k němu, když do Čech vtrhl. Šlo Anhaltovi o roztržení moci Habsburské a její zeslabení, proto působil na Rosenberka, by ostal věrným císaři. Císař byl v nemalých těžkostech; vojsko jeho pod velitelem Janem hrabětem Tillym stálo sice u Prahy, bylo ale proti moci Matiašově nedostatečné; všecka jednání o mír, která vedl kardinal František z Dietrichšteina, biskup Olomoucký, byla Matiašem zamítnuta, ač podával mu císař vládu v Uhřích a v Rakousích a sliboval mu v Čechách nástupnictví, Moravanům pak úplnou amnestii. Ale Matiaš žádal také za postoupení Moravy a vlády v Čechách, kde císař pouze dle jména pánem měl ostati. Dále chtěl, aby císař zastavil svolávání hotovosti zemské, již mu sněm český byl povolil. K snadnějšímu pak dosažení svých žádostí na císaři hnul s vojskem od Čáslavi ke Kolínu, kamž 14. května r. 1608 dospěl. Císař dostav o tom zprávu, pomýšlel na útěk, ale úředníci zemští dovedli ho přemluvití, že přece v Praze ostal a 23. května zahájil sněm, který se k žádosti jeho byl tam sešel. Na sněmě dle proposice královské mělo se pouze jednati o přijetí Matiaše za nástupce. Ale stavové této jednoduché žádosti hned nevyhověli, nýbrž z návozu Budovce žádali, aby se stížnostem jejich odpomohlo dříve, nežli se dají do jednání o proposici královské. Stížnosti ty, které Budovec v 25 člancích sestavil, týkaly se zvláště věcí náboženských, potom soudních. Žádala se především svoboda vyznání pro každého bez rozdílu stavu. Všichni skoro sněmovníci (200 pánů, 300 rytířů, všecka města královská kromě Plzně, Budějovic a

Kadaně) podepsali tyto žádosti a úředníci zemští předložili je císaři. Proti všemu nadání zamítl je císař, ač se i nejvyšší purkrabí, Adam ze Šternberka, za jich vyplnění přimlouval.

Zatím přišli poslové Matiašovi ke sněmu českému do Prahy a Karel ze Žerotína napomínal dlouhou řečí stavy české, aby se spojili s Matiašem proti Rudolfovi, jehož vláda jest prabídná a od něhož nemohou se nadíti nějaké opravy. Nicméně nedali se stavové ani slovy Žerotínovými pohnouti, by odstoupili od císaře, od něhož doufali příznivé vyřízení svých žádostí. A také dal se konečně Rudolf pohnouti ku splnění jich všech mimo tu, již se žádala svoboda náboženská, ale v příčině této ještě slíbil stavům, že se o ni na nejbližším sněmu má jednatí prvé než o předlohách královských, a že stavové nemají býti k jednáni o ničem jiném vázáni, dokud by se artikul onen nevyřídil. Do příštího sněmu nemá také nikdo pro svou víru býti stíhán, ať jest stavu kteréhokoliv. Stavové byli tím spokojeni, vzkázali Matiašovi, ať se spokojí nástupnictvím v Čechách a v zemích ke koruně české příslušících, vojsko své však ať z Čech co nejrychleji odvede. By pak své odpovědi dali větší důraz, sbírali vojsko, tak že se brzy síly císařovy rovnaly Matiašovým. Ale arcikníže nespokojil se tím, co se mu podávalo a přitřhl až k Dubči a Malešicům a o málo později do Štěrboholu, ležícího sotva míli od Prahy. Tu se počalo jednatí 18. června v Líbni znova o mír, který také 25. června byl učiněn. Matiaš jím obdržel nástupnictví v Čechách po smrti císařově, vládu pak v Moravě, v Uhrách a Rakousích hned. Moravané tím jsou od Čech na čas života Rudolfova úplně odloučeni, neb dáno jim jest právo, že si mohou na čas života císařova jiného arciknížete za vladaře zvoliti, kdyby Matiaš před Rudolfem zemřel. Mimo to stvrdil císař mír Žitvatorocký. Konečně se nařídilo všestranné odzbrojení.

Dříve nežli ještě Matiaš z Čech odtáhl, dorozuměli se stavové rakouští a moravští v jeho vojstě mezi sebou o tajnou smlouvu, již si slíbili vzájemnou podporu proti svému novému pánovi, kdyby jim svobodu náboženskou nechtěl propustiti. Po té odešel arcikníže z Čech a rozpustil vojsko.

Stavové uherští, rakouští a moravští dopomohli Matiašovi k vítězství, stavové pak čeští zachránili Rudolfa před úplným sesazením s trůnu. Stavové to věděli a cítili také, že za to vladařové jejich jsou jim nejen díky nýbrž i skutky zavázáni. A proto doléhali na ně, by jim jich práva a svobody rozšířili. V Čechách byli k tomu stavové slibem císařským oprávněni. Císař však, jak se mu odchodem Matiašovým ulehčilo,

nespěchal se splněním slibu daného stavům v příčině svobody náboženské. Neboť na místě v listopadu, jak bylo ustanoveno, svolal sněm teprve ke konci ledna r. 1609. Tu se dle proposice královské přede vším jednalo o 1. článku žádostí stavovských, jehož vyřízení k tomu sněmu bylo odloženo. Po nějakých nedorozuměních dohodli se lutheráni i bratří žádati za svobodu konfesse české z r. 1575. Dříve nežli Rudolf o tom rozhodl, předložil konfessi nunciiovi papežskému, arcibiskupovi a jiným theologům, aby mu o ni podali svůj úsudek. Všichni rozhodli se proti ní, což učinil i nejvyšší kancléř Lobkovic a jeho přátelé, načež císař také konfessi zavrhl, napomínaje stavy, by se arcibiskupovi podřídili. Tato odpověď rozdráždila velice sněmovníky; v odpovědi, jižto potom císaři zaslali, nežádali již pouze za propuštění konfesse české, nýbrž i za osazování konsistoře pod obojí stavy a za správu university Pražské. Ale císař po dlouhém dopisování a jednání zamítl vyplnění žádostí náboženských úplně a chtěl, aby stavové považovali věc tu za vyřízenou a dali se v jednání o povolení berně, jinak že bude sněm rozpuštěn. Proti tomu zadali protestanté protest, sepsaný od Budovce, v němž pravili, že vsí silou oprou se každému bezpráví. Nicméně byl sněm přece ukončen 1. dubna. Ale stavové slíbili si, než se rozešli, že se ve čtyrech nedělích opět sejdou v Praze, kamž se měli také do toho času vrátiti poslové, které vypravili stavové s prosbou za přímluvu ke světským kurfirstům, k vévodovi brunšvickému a králi Matiašovi. Podle úmluvy sešli se také stavové počátkem května r. 1609 v Praze v počtu neobyčejně silném s četným ozbrojeným komonstvem a zasedli přese všechny zákazy císařské v Novoměstské radnici k společné poradě. Zde vyslechli nejprve posly, vrátivší se od kurfirstů a Matiaše. Nejlépe zachoval se kurfirst saský. Ten se přimlouval u císaře za vyslyšení žádosti stavovské v příčině svobody vyznání, napomínal však zároveň stavy, aby při svém odporu nikdy povinné vážnosti k císaři nezapomněli, poslav při tom tři své rady do Prahy, by mezi stranama prostředkovali. — Co se od knížat protestantských radilo císaři k povolnosti, pobádali ho katolíci, zvláště však nuncius papežský a poslanec španělský, k setrvání v odporu a nabízeli se k vydatné pomoci. Ale císař dal se tehdy od některých svých radů pohnouti k povolnosti a svolal řádný sněm ke dni 24. května, ujistiv při tom stavy, že jich nemíní pro jich dosavadní chování nijak stíhati. Stavové počali sněm skládáním pamětního spisu, v němž žádali vedle povolení konfesse české, aby jim správa jich duchovních záležitostí a vyučování byla odevzdána; ale císař byl již opět popřál sluchu úhlavním nepřátelům protestantským.

Papežský nuncius Gaetano, španělský vyslanec Zuñiga, arcikníže Leopold, mladší bratr Ferdinanda štyrského, který, nejspíše ještě vysvěcen, byl již biskupem Passovským a Strassburským, kancléř Zdeněk Lobkovic a j. přemlouvali Rudolfa k neustupnosti; císař, jehož náhledy velmi rychle se měnily, uposlechl jich a zamítnuv žádosti stavovské, sliboval protestantům na místě svobody pouhé trpění jako za Ferdinanda I. Po takové odpovědi scházeli se stavové na sněmě ve zbrani a vyzvali katolíky na sněmě, zdali s nimi chtějí držeti. A když tito přisvědčili, přijaty jsou sněmem tři listiny, z nichžto první obsahovala v způsobu oslovení císaře výhrůžku, že se stavové každému postaví, kdo by je chtěl utlačovati; druhá, určena pro obecnost, protestovala proti jednání císaře a končila nařízením sebrání hotovosti zemské; třetí měla formu privilegia a zahrnovala práva, jichž se protestanté domáhali; ta byla podána císaři ku schválení. Avšak ani teď nechtěl císař ještě povolit, čímž dohnal stavy, že nařídili svolání veřejné hotovosti a vypsali na vyzbrojení a chování její po celé zemi daň. K vedení pak prozatímní správy ustanovili výbor 30 direktorů a sesílili se učiněním spolku se Slezany na vzájemnou pomoc. Slezané totiž chtěli užiti příležitosti a dosíci též svobody náboženské a smluvili se k tomu účelu po zvláštních poslích se stavy českými.

Hrozné toto vystupování stavů přimělo císaře, že žádal za prostřednictví saské. Poslové saští byli mu po vůli a navrhli za základ vyrovnání povolení konfesse z r. 1575, zřízení protestantských škol a kostelů a libovolného přestupování od jedné víry k druhé. Správa university a osazování konsistoře měla však ostati císaři, ale protestantům mělo býti dovoleno zřídit si konsistoř pro sebe novou, neboť staré měli býti podřízeni jen staří utraquisté. Spravedlivý byl to zajisté návrh, nicméně byl od stavů přece zamítnut. Po té vyhlásili stavové sněm za ukončený, rozešli se po svých statech a počali úsilovně zbrojiti. Direktoři usadili se na Staroměstské radnici, kde obstarávali stavovské věci. Dohlídku nad zbrojením měl Matias hrabě z Thurnu, šlechtic německý, v Čechách nedávno usedlý. Těmito přípravami k válce zastrašili stavové Rudolfa tak, že počal s direktory vyjednávat, a když tito tvrdošijně na předěších požadavcích stáli, vyhověl konečně jejich žádostem a podepsal 9. července r. 1609 majestát. Nejvyšší kancléř však nebyl tak ústupným a nechtěl stvrditi jmenem svým listinu, k jejíž zákonné platnosti podpisu jeho dle obyčeje bylo třeba. Na místě jeho podepsal majestát nejvyšší purkrabí.

Majestátem dovolovalo se všem obyvatelům českým bez rozdílu stavu hlásiti se dle vůle k víře buď katolické buď ke

konfessi české, zároveň pánům, rytířům a královským měšťanům dávalo se právo stavěti si kostely a školy na svých statcích; také osazování konsistoře pod obojí a správa university odevzdána jest stavům. Majestát byl značně doplněn přátelskou smlouvou, kterou katoličtí a protestantští stavové mezi sebou téhož dne ujednali, co byl majestát podepsán. Tímto přátelským srovnáním, které jako majestát do desk jest vloženo, slíbili si strany, že jedna druhé nebude v náboženství překážeti, vrchnosti že nebudou nutiti poddaných k víře své a že jim jest volno dosazovati ke kostelům pod obojích kněze buď starého řádu, svěcení od arcibiskupa, aneb kteří by dosáhli svěcení dle způsobu nového, na němž se stavové chtěli ustanoviti; konečně povoleno jest poddaným na statcích korunních znáti se buď k víře katolické neb konfessi a stavěti si dle libosti kostely. Tímto dosáhli Čechové náboženské svobody v takové míře, v jaké jí v žádné zemi nebylo, a projevíli na ten věk tak vzácnou náboženskou snášenlivost, že bysme ji marně hledali u národu jiného.

Podobně jako na Rudolfa doléhali i na Matiáše noví jeho poddaní, aby jim propustil svobodu náboženskou. Sotva se byl vrátil z Čech do Rakous, aby si tam dal od stavů holdovati, shromáždili se títo v Linci a vyhlásili, že ho dříve k vládě nepřipustí, dokud žádostem jejich nevyhoví. Podobnou žádost podali i Moravané. Ale moravští katolíci, kteří na oko k protestantům se byli připojili, napomínali tajně Matiáše k nepovolnosti a pobádali též Khlesla, předního rádce jeho, by v témž směru na svého pána působil. Matiáš však nepotřeboval ani v té přičině žádného pobádání, nemaje v úmyslu učiniti protestantům nějakých ústupků. Dychtě po koruně německé, hleděl si pojistiti další přízeň papeže a krále španělského, a to se mohlo státi pouze horlivým hájením zájmů katolických. Proto opřel se žádostem za svobodu náboženskou a bylo by došlo mezi ním a Moravany k tuhým sporům, kdyby rozumné počínání Karla ze Žerotína, zemského hejtmána, v čas vypuknutí jich nebylo zabránilo. Žerotín přemluvil své přátele, by se spokojili toliko se slibem, že nikdo pro náboženství nemá býti stíhán, což se také stalo. Tím ovšem městům královským nebylo poslouženo, poněvadž jim vykonávání veřejné bohoslužby v městech ostalo zakázáno a dáno jim toliko povolení, že smejí navštěvovati kostely na statcích panských. Po tomto dohodnutí holdováno Matiášovi 30. srpna v Brně.

Tak snadno nedohodl se Matiáš se stavy rakouskými. V dolních Rakousích holdovali mu sice stavové katoličtí a všechna města, ale šlechta protestantská odešla do Hornu v Ra-

kousích horních, kde se spojila se stavy tamějšími k rozhodnému odporu. Matiaš obrátil se proto do Uher, aby se tam dal na krále korunovati. Ale i tu musel prvé svoliti k 23 článkům, jimiž moc královská úplně jest seslabena ve prospěch moci stavovské. Jsa králem uherským, dal se znova do jednání s protestanty rakouskými, ale ti počali zbrojiti a dovolávali se pomoci protestantského spolku německého, unie. Avšak prostředkováním Žerotínovým podařilo se přece smířiti stavy rakouské s Matiašem. Arcikníže vydal jim 21. března 1609 resoluci, jíž povolil svobodu vyznání Rakušanům; než pouze šlechtě dáno jest právo konati služby protestantské veřejně na svých statcích. Měšťanům slíbeno jen ústně, že se jim pro náboženství nebude díti žádné příkoří. Ostatně stvrdil jim stará práva a privilegie. Proti těmto ústupkům protestantům protestoval arcikníže Leopold i bratr jeho arcikníže Ferdinand štyrský a papež dal Matiaše i jeho rádce do klatby, a propustil je z ní teprvé potom, když se přiznali, že chybili a slíbili, že při nejbližší příležitosti resoluci vyhlásí za neplatnou.

Po obdržení majestátu zabývali se stavové čeští úpravou své církve. Bylo navrženo zvoliti defensory, kteří by nad právy protestantskými bděli. Těmto defensorům chtěl dáti i jakousi moc soudní, ale tak, aby od nich šlo odvolání ke sněmu; proti tomu ozvali se katolíci a tak z volby sešlo. Teprvé později (23. října 1609) zvoleno jest 24 defensorů, z každého stavu po osmi. Ti měli dohlížeti na konsistoř a universitu; též dáno jim od stavů právo najímati vojsko a svolávati, když by toho bylo třeba, i zástupce krajů, protestantské členy zemského i komorního soudu k společným poradám. Za to však smluvili se protestanté a bratři a obnovili konsistoř a sice tak, že administrator byl vzat z duchovních protestantských, senior z bratří, a ostatní údové (12) z obojího vyznání. Avšak bylo třeba dáti konsistoři větší moc, aby napravití mohla valně kleslou kázeň mezi duchovenstvem evangelickým. To však se nestalo a proto ostala stará neřízenost a nekázeň v straně protestantské. Patrně z toho, že se evangelickým stavům nejednalo o povznesení své církve, nýbrž o utlačení starých řádů pod obojí, ač i nyní se jim to úplně nepovedlo. Lépe prospěla náboženská volnost bratřím, jichž víra se potom více šířila, avšak svoboda vyznání uškodila jejich kázni. Také předsevzali stavové opravu university, když byla do jich rukou odevzdána, obnovivše ji ve všech fakultách; avšak ocháblí v snahách opravních brzy, když měli přiněsti opravám peněžité oběti.

Nově nesnáše spůsobili stavové čeští císaři, když na něm žádali, by schválil smlouvu jejich se Slezáky o vzájemnou brannou

pomoc. Císař nechtěl toho učiniti; tu vyhlásili stavové a vložili do desk (26. srpna), že smlouva má míti platnost i bez schválení císařského. Za to nemohl císař odepřít stavům slezským svobody vyznání a udělil jim 20. srpna majestát, dle něhož se směli hlásiti ke konfessi augšpurské. Podobný majestát vydal téhož času Lužičanům. Avšak Slezanům a Lužičanům nešlo jen o svobodu náboženskou, oni chtěli přeměnit poměry své ke koruně české. Z té příčiny tvrdili, že Slezsko není Čechám podřízené, ale že jim jest roven a proto žádali, aby 1. k příštím volbám krále byli pozváni; aby 2. řízení věcí slezských úplně od českých bylo odděleno, tak aby čeští radové o nich ani nejednali; aby 3. se jim vydaly všechny listiny z hradu Karlšteinského, které se Slezska týkají; aby 4. Slezané nepodléhali žádnému soudu českému a 5. aby byli vyňati z moci kancléřovy a obdrželi zvláštního místokancléře. Žádosti ty byly veskrz zamítnuty a došly teprve později příznivějšího vyřízení.

Císař Rudolf nemohl oželeťi ztráty země Matiašovi postoupených a pokoušel se všelijakým způsobem o jich opětné dosažení. Nejprve zkusil cestu vyjednávání s Matiašem a, když tou nepřišel k cíli, zvolil dráhu násilí. Také nesl těžce ústupky, které musel učiniti protestantům, a poněvadž Matiaše považoval za původce všech nesnází, které mu majestát vynutily, umnil si, že se mu pomstí a vlády a nástupnictví ho zbaví. Myšlenky ty vzbudil v císaři arcikníže Leopold, který chtěl se státi na místě Matiašově císařovým nástupcem.

Již druhého dne po vydání českého majestátu přišel k císaři a nabízel mu své služby, které také císař s ochotou přijal. Záměry arciknížete byly dalekosáhlé. Především mnil zmocnit se panství Jülišsko-Klevského, které smrtí bezdětného vévody tamějšího (r. 1609) bylo uprázdněné. K vévodství tomu hlásili se sice kurfirst braniborský, Jan Sigmund, jakožto manžel dcery ze sestry vévodovy, a falckrabí neuburský Wolfgang Vilém, jako manžel druhé sestry vévodovy. Poněvadž však poslední vévoda byl katolík, a tudy i země jeho katolická, kdežto kurfirst braniborský hlásil se ke kalvínství a falckrabí k lutheránství, chtěli katolíci zemi tu své vše zachrániti a proto pomýšlel Leopold na její osazení. Jsá v držení země, chtěl pomocí papeže a krále španělského a svých biskupství (Passovského a Štrassburského) sehnati vojsko, pokořiti jím Čechy a vyrvati Matiašovi země i nástupnictví. Avšak opanování Jülišska povedlo se jen s částí. Celou zemi osadili totiž kurfirst a falckrabí, pouze město Jülich dostalo se do rukou biskupových. Když ho však Španělové, k nimž se především o pomoc obrátil, velmi slabě podporovali, a liga katolická, kterou kurfirstové a

knížata duchovní s Maximiliánem, vévodou bavorským, k ochraně katolíků proti unii uzavřeli, ostala nečinná, kdežto unie proti Jülichu vytrhla: musel se Leopold pevností té vzdáti a přikročil zrovna ku provádění druhé části svého záměru. Císař ho při tom činně nepodporoval, schvaloval však jeho počínání, zkoušeje také prostředků jiných, jimiž by ztracených zemí dosáhl. Tak hleděl dorozuměti se s nespokojenými poddanými svého bratra. Matiaš totiž popudil některé šlechtice proti sobě, když nešetřil veskrz svobody náboženské a když nižádným způsobem nechtěl povolití městům náboženské rovnosti, jakou jim šlechta zjednatí se snažila. Když pak i tento prostředek se neosvědčil a Matiaš udělením žádané svobody městům rakouským nespokojené uchlácholiv, podobným pokusům se strany císaře cestu zamezil, svolal tento do Prahy konvent německých knížat, který měl způsobiti dohodnutí císaře s králem uherským, měl se usnésti o volbě německého krále a urovnati některé spory v Německu. Konvent sešel se koncem dubna r. 1610. Císař žádal na něm, by pohnul Matiaše k vydání zabraných zemí a odřeknutí se nástupnictví v Čechách; proti tomu ozvali se poslové Matiašovi a tak jednáno dlouho o narovnání sporu mezi bratry, až konečně přičiněním vévody brunšvického doclelo dohodnutí (30. září 1610), jímž císař zemí nechal Matiašovi, spokojiv se pouze odprošením, jež dle jisté formule vykonali arciknížata Maximilián a Ferdinand a vévoda brunšvický jménem Matiašovým (9. října). Avšak smíření nebylo upřímné; patrně jest to z toho, že duchovní kurfirstové se svolením císaře se usnesli, voliti arciknížete Leopolda za krále německého. Také nechtěl dáti císař Leopoldovi rozkaz, aby rozpustil vojsko, které za příčinou záležitosti Jülišské v biskupství Passovském byl sebral, ačkoliv byl o to s mnoha stran žádán. Vojsko Passovské ostávalo stále pohromadě, ačkoliv se již praví dědicové o země jülišské byli dohodli a unie s ligou o rozpuštění svých vojsk se byly domluvily. Stavové zemí Matiašových obávali se přepadnutí od vojska Passovského a počali též zbrojiti. Když pak císař stavům českým oznámil, že by vojsko Passovské rozpustil, kdyby mu mohl vyplatiti zadržovaný žold: sehnali stavové na zaplacení žoldu značnou summu peněz, jen aby s rozpuštěním vojska Passovského se neotálelo. Ale vojsku žoldu se nevyplatilo, poněvadž ho císař rozpustiti nechtěl, dokud by Čechům majestátu neodňal a Matiaše nepotrestal.

Vojska Passovského počítalo se 12.000 mužů, když mu na konci roku 1610 byl dán rozkaz, aby vytrhlo ze svých dosavadních bytů v biskupství Passovském. Ramée, který v jeho čele stál, vedl je do horních Rakous. Útok na tuto zemi byl

zjevným porušením smlouvy s Matiašem nedávno učiněné, císař však nedbal toho, jemu šlo jen o obnovení panství nad Rakousy. Než země se dala snadněji osaditi nežli držeti. Obyvatelstvo k Passovským chovalo se nepřátelsky a Matiaš rychle zbrojil; proto opustil Ramée Rakousy, strašně je dříve vyloupiv. Když se vojsko Passovské blížilo hranicím českým, svolán jest do Prahy sněm (ku konci ledna r. 1611), který se usnesl najímati vojsko, k čemuž také Rudolf dal své svolení; neb již přišla do Prahy zpráva, Passovští že jsou v Čechách, že osadili Budějovice a dobývají Tábora (4. února). Dobyvše tohoto města, hnuli se Passovští 10. února ku Praze; den na to opustil biskup Leopold Prahu a šel jim vstříc, předstíraje, že je chce přiměti k navracení se. Zatím dával jim opáčné rozkazy, jak se později ukázalo. Vrátil se do Prahy, sliboval stavům, že Passovští odtáhnou zpátky do Krumlova, jestli stavové jim se zaváží, že jich nebudou přitom pronásledovati. I v to svolili stavové a dali arciknížeti v té příčině písemné ujištění. Ale druhého dne objevil se Leopold s vojskem před Prahou (13. února r. 1611). Stavové vypravili hned posly k císaři, který také na místě Passovským poslal rozkaz, aby se do Krumlova vrátili. Vojsko neuposlechlo, poněvadž se řídilo tajnými rozkazy opáčného smyslu. Císař a mnozí katolíci, jako Slavata, Martinic, Berka a j. vědouce o záměrech Leopoldových, radovali se, že za nedlouho protestantští stavové budou pokořeni, a k tomu se také podobalo, když Passovští 15. února opanovali Malou Stranu a Hradčany, vytlačivše odtud po udatném odporu vojsko stavovské na Staré město. Toho však zmocniti se nemohli, neboť lid, loupežemi Passovských rozkáčený, postavil se společně s vojskem k statečnému odporu a zbil některé tlupy jezdců nepřátelských, kteří při pronásledování vojska stavovského na Staré město byli se dostali. Avšak lid nespokojil se jen odražením nepřátel, ale udeřil na kláštery, zloupil je a povraždil mnichy, vině je ze srozumění s nepřátely; pouze klášter jezuitský zachránilo vojsko stavovské před podobným spustošením. Stavové, kteří byli ještě v čas s Hradčan na Staré město utekli, postarali se o řádné opevnění měst Pražských na východním břehu Vltavy, ozbrojili lid (i pět set Židů žádalo a obdrželo zbraň!), jehožto počet ode dne ke dni vzrůstal příchodem branných venkovanů, spěchajících k hájení Prahy, a vypravili hned posly k Matiašovi žádat o pomoc.

Proti tomu vydal císař patent, jímžto svolání hotovosti zemské, dříve nařízené, odvolával a jiný, jímžto nařizoval najímání nového vojska. Mimo to počal jednati se stavy, aby se mu vzdali. Ti byli k tomu ochotni, avšak ne dříve, dokud ne-

budou Passovští aspoň 15 mil z Prahy; aby pak je mohl císař propustiti, nabízel mu 200.000 zlatých. Nedařením se vyjednávání přišli císař i arcikníže do velikých nesnází, které tím více rostly, čím více stavům sly přibývalo, kdežto jim na posilu mizela naděje. Neb co denně zástupy hotovosti zemské vojsko stavovské sesilovaly, nedařilo se Passovským najmání nových žoldnérů, poněvadž lid po venkově zabíjel každého, kdo náležel aneb se chýlil k nepříteli. Stavové ostatně nechtěli se více vrátiti pod vládu Rudolfovu a zvolili 30 direktorů, kteří do příchodu Matiašova měli vládnouti. To pohnulo Rudolfa, že dal svolení konečně k rozpuštění Passovského vojska, které zle řádilo kam přišlo. Vida arcikníže Leopold špatný konec nerozmyšleného svého podniknutí, nabízel se stavům k odvedení vojska ze země, pojistí-li se mu svobodný odchod. Když však stavové, jimž mezi tím Matiaš 8000 jezdců vypravil na pomoc, než by sám s větší silou přišel, této žádosti nevyhověli, leč by byly nahrazeny škody vojskem učiněné: přetrhl vyjednávání a utekl v noci na den 11. března r. 1611 tajně s Passovskými z Prahy. Útěk šel přes Budějovice a horní Rakousy do Passova. Vojsko stavovské stáhlo je a pobilo jich mnoho v menších šarvátkách.

Jakmile Passovští opustili Prahu, osadili stavové svým a Matiašovým lidem Malou Stranu a Hradčany. I do císařského hradu musel Rudolf přijmouti posádku, která ho bedlivě střežila. Nedlouho potom přitřhl Matiaš do Prahy; Čechové poslali mu posly do Jihlavy vstříc, žádající, by jim vydal revers na šetření jejich svobod. Matiaš vyhověl ochotně této žádosti a postupoval bez překážky ku Praze, kamž 24. března slavně vjel. Stavové oznámili Matiašovi, že ho povolali jednak k ochraně své proti Passovským a jednak aby učinil špatné a záhubné vládě konec. K provedení druhého tohoto účelu byl svolán generální sněm. Ten počal rokovati 12. dubna, císař nabízel Matiašovi korunovaci; avšak sněm považoval císaře již za sesazena a mělo se jednati pouze o výminkách, pod jakými by se formálně Rudolf ve prospěch Matiaše vlády vzdal. Císař pokoušel se potom získati pro sebe Slezany a Lužičany, kteří se stavy českými byli se nepohodli o meze práv. Žádalíť totiž, aby jim dáno bylo právo účastniti se volby krále, aby měli svého místokancléře, pouze od nich voleného, a svůj zvláštní appellační soud, slovem chtěli míti úplnou nezávislost na Čechách a jen krále společného. Čechové požadavky ty zamítly, odkazující nespokojené na právní cestu. Císař Rudolf dověděl se o těchto rozmlíškách a chtěl si nakloniti Slezany a Lužičany; to se však nepovedlo, a také vyjednávání poslu kurfürsta saského ve prospěch císaře

nevedlo k cíli. Nezbyvalo mu nic jiného než aby se vzdal trůnu, jestli nechtěl býti sesazen. To také učinil 22. května, propustiv poddané své z přísahy věrnosti. Za to pojistili mu stavové 300.000 zlatých ročních důchodů.

Nežli však stavové Matiáše na krále korunovali, žádali na něm, aby jim dal právo: 1. odbývati dle libosti krajské sjezdy; 2. svolávati bez povolení králova vojsko; 3. aby potvrdil se Slezany smlouvu o vzájemnou pomoc, kterou r. 1609 byli mezi sebou ujednali a 4. aby schválil podobné smlouvy, které chtěli se stavy uherskými a rakouskými učiniti a 5. aby se obnovily přátelské smlouvy mezi Čechy a kurfirsty protestantskými. Nechtěl-li Matiáš moc královskou, bez toho již značně omezenou, úplně seslabiti, nesměl stavovským požadavkům vyhověti. Proto odepřel reversu na tyto články, vydal však na doléhání stavů jiný, jímžto slíbil, že po korunovaci schválí všecky výsady a práva a nad to i spolek se Slezany. Tím uspokojili se stavové, a přijali hned druhý den potom Matiáše za krále a korunovali ho slavným způsobem (23. května 1611). Smlouva však s Rudolfem o výminky odstoupené ukončena jest teprv 11. srpna. Dle ní dáno jest 300.000 zlatých ročních důchodů a čtvero panství Rudolfovi, jehožto sídlem ostal hrad Pražský. Tak dosáhl Matiáš, po čemž bažil. Ale stav jeho byl krušný. Protestanté od něho očekávali odměnu za svoji k němu přichylnost, a král katolíkům nechtěl ublížiti. Tak působilo mu osazování úřadů zemských mnohé nepřijemnosti, neb poděkovali se z nich všichni, kteří je dosud zastávali, vyjma Martinice a Slavata a tři jiné katolíky. Stavové očekávali, že úřady většinou osadí protestanty, a zvláště že jich nesvěří takovým katolickým horlivcům jako byli páni právě jmenovaní. Ale důvěrný rádce Matiášův, biskup Vídenský Khlesl, papežský nuncius a poslanec španělský přimlouvali se za řečené pány a tak se stalo, že ostali skoro veskrz titíž úředníci, kteří byli za Rudolfa. Adam ze Šternberka byl nejvyšším purkrabím, Zdeněk z Lobkovic nejvyšším kancléřem, Martinic dvorním maršálkem a zemským sudím, Slavata pak obdržel úřad dvorního lenního sudí na místě purkrabství Karlšteinského, které uděleno jest Matiášovi z Thurnu za jeho služby. Tím vlastní vláda byla v rukou katolíků a dalo se očekávati, že odstrčená mocná strana protestantská bude se i tu práva domáhati a nevyhoví-li se jí, že vzplane boj mezi stavy a králem.

Koncem srpna odejel Matiáš do Lužice a odtud, přijav hold stavův, do Slezska, aby i tam si dal holdovati, ale stavové slezští nechtěli ho za krále přijmouti, dokud jim nedosadí zvláštního kancléře do Vratislavi, který by od českého

byl zcela nezávislý. Král vyhověl jejich přání, ač proti tomu kancléř český protestoval.

Císař Rudolf nepřežil dlouho svého ponížení, z něhož konečně i pomocí unie chtěl se povznést; již 20. ledna 1612 zachvátila ho smrt v stáří 59 roků; tělo jeho uloženo do hrobky v chrámu sv. Víta, kde i děd a otec jeho odpočívají.

§. 71. *Císař Matiaš.*

Matiaš dostal se v zemích někdy Rudolfových odbojem proti bratrovi k vládě; byl to zlý příklad nesvornosti rodinné. Štěstí pro rod Habsburský, že úhlavní nepřátelé jeho, Jindřich IV., král francouzský, a kurfirst falcký, Fridrich IV., byli již mrtvi, když se trůn německý smrtí Rudolfovou uprázdnil. Matiaš neměl potomků; jak snadno mohly se opakovati události posléze sběhlé mezi ním a některým arciknížetem! Bylo třeba na budoucí časy opakování různých mezi arciknížaty zameziti a odniti nepřátelům rodu Habsburského všecku příležitost vměšováním se do rodinných sporů oslabiti moc rodu. To se také stalo rodinnou smlouvou, učiněnou 27. pros. 1611. Tou bylo ustanoveno, že žádný arcikníže nemá bažiti po panství a důstojenství, když by tím některý člen rodu utrpěl nějakou škodu; potom že se všickni arciknížata všemožně přičiní, by koruna císařská ostala jejich rodu, a zvláště aby ji obdržel Matiaš; také určeno, aby o své ujmě žádný člen rodu Habsburského války nevedl, ostatní pak aby mu v ní pomáhali, když by ji s jejich vědomím počal. Nahodilé spory měl král španělský a Matiaš mezi arciknížaty rozsuzovati. Zástupcové tří nejstarších arciknížat měli býti u Matiaše, zasedati v tajné jeho radě a hlasovati ve věcech, týkajících se rodiny Habsburské. Dle této úmluvy přičinili se arciknížata a král španělský svým poslancem Zuñigou, aby Matiaš byl zvolen za císaře. Bylo jim hlavně působiti na kurfirsty duchovní, kteří Matiašovi nepřáli pro chování se jeho k Rudolfovi a kteří také se obávali povznesení se protestantství, poněvadž se byl Matiaš proti Rudolfovi o protestanty opíral a jim mnohé svobody propustil. Bylo třeba přimluvy papežské pro Matiaše a slibu, že Španěly budou víru katolickou i proti Matiašovi hájiti, když by ji v čem chtěl omeziti. Za to byli kurfirstové protestantští Matiašovi náchylni a to tím více, když jim ho Karel ze Žerotína vřele doporučil. A tak byl pomocí jejich Matiaš 13. června na císaře ve Frankfurtě zvolen a korunován.

V radě Matiašově požíval největší vážnosti biskup Vídeňský, Melichar Khlesl, obratný to a činný diplomat, avšak také nad

míru ctižádostivý a vládychtivý. Tomu nelíbily se velké výsady stavovské, protože mu v provádění panství překážely. Z té příčiny chtěl Matiašovi zjednatí neomezenou vládu dědičnou a vřít katolické bývalou převahu. Chováním jeho nabyli katolíci mysle a domáhali se větších práv. Tak žádal kardinal Dietrichstein na stavech moravských, aby mu vrátili soudnictví nade všemi duchovními a jejich statky, a byl v tom dvorem podporován, ale stavové zamítli tuto žádost. Avšak v provádění katolické reformace nestala se na statech biskupských přece žádná přítrž; ano mnozí páni katoličtí byli počínáním jeho k podobným činům svedeni. Všude bylo viděti u katolíků horlivost neobyčejnou. Jesuité konali pilně missie, zakládali všelijaká mariánská bratrstva, slovem jevíli činnost nesmírnou.

Na radu některých svých rádců chtěl Matiaš zdvihnouti válku proti Turkům a sice z dvojí příčiny. Stal se mu totiž mír s Turky, o jehož stvrzení s takovým úsilím se byl dříve zasazoval, nepohodlný a domníval se, že by mohl kořistiti z anarchie, rozrývající říši tureckou; a potom mínil si zříditi v této válce stálé vojsko, jímž by mohl opposici udusiti. Ale náčelníci stavů prohlédli druhý tento záměr a hleděli ho překaziti. Tak zamítl sněm moravský všelikou pomoc k válce turecké po návrhu Karla ze Žerotína. Podobně zachoval se i sněm uherský, který r. 1613 svolán byl za příčinou korunování královny. Ten se usnesl, že bez svolení sněmu uherského král nesmí proti Sibiňsku začíti války a, aby se to nestalo, učinil se Sibiňskem přátelskou smlouvu, jíž se této zemi přiznávalo právo, že si může svobodně voliti knížete. Knížetem sibiňským byl od r. 1613 Gabriel Bethlen či Bethlen-gabor. Ten vypudil pomocí Turků a odbojné šlechtu Gabriele Báthora, jenž se s císařem přátelil. Za to ho nechtěl Matiaš uznati za knížete sibiňského a byl by rád proti němu a Turkům počal válku, kdyby za příkladem sněmu moravského a uherského mu nebyli stavové i v ostatních zemích odepřeli pomoci, poněvadž se obávali, že by císař vojska potom též proti nim užil, nač opravdu někteří jeho radové pomýšleli. Vyjednávání císaře s jinými mocnostmi o pomoc nemělo také žádoucího výsledku.

Proti těmto úmyslům císařovým, svobodám stavů nebezpečným, neznali tito jiného prostředku nežli spolčiti se mezi sebou a s protestanty zahraničními. Unie protestantská zvala je také několikráte, by se s ní spojili, a mnozí ze stavů k tomu také pobádali, ale jiní, zvláště pak Karel ze Žerotína, byli proti tomu, ukazující k nesjednocenosti protestantů německých a potom k jejich snaze kořistiti ze vnitřních nepokojů rakouských.

Unie, která se tehdá spolkem s králem anglickým Jakubem I. a s Holanďany značně byla seslila, užívala za předního jednatele se stavy protestantskými v zemích Matiašových Kristiána z Anhaltu, který již dříve o zdvihnutí boje proti Habsburkům se zasazoval. Přese všechny porážky, které politika Matiašova doma i za hranicemi v příčině války s Turky utrpěla, nevzdala se dvorní strana přece úmyslu zaříditi stále vojsko pod zámkou války s Turky a vystoupila na sněmě českém v Budějovicích opět se žádostí za pomoc proti Turkům. Než tím větším úsilím dbali stavové čeští o povolení známých nám již čtyř článků a povolili císaři skrovnou summu teprvé tehdá, když se jim reversem zavázal, že o oněch člancích na generálním sněmě v Praze r. 1615 před propositicemi královskými jednati se má. Tím ovšem stavové nebyli valně uspokojeni a tím méně vrátila se k císaři důvěra. Mluvilo se zřejmě, že císař neshání vojska proti Turkům, nýbrž proti Čechům, a zvolil se od stavů i zvláštní výbor, který měl hned najímati vojsko, jak by pozoroval, že zemi hrozí nebezpečí. A císař Matiaš nečinil nic, čím by nedůvěru stavů vyvrátil, právě na opak dráždil je ještě nevčasným omezením svobody tisku a obnovením censury (1613) a mnohým rušením svobody náboženské. Pražský arcibiskup na př. prováděl přes majestát katolickou reformaci a dosazoval na statcích císařských, kde mu osazování far bylo svěřeno, faráře katolické, vyháněje protestantské, aniž by císař mu v tom byl překážel. Podobně rozdrážděni byli Moravané, když Matiaš vyňal Brno a Olomouc z moci hejtmana, čímž katolické radě městské usnadněno bylo pronásledování protestantských měšťanů, a když vláda rušila pravidelný postup práva.

Neméně popuzeni byli proti císaři stavové uherští, když bez tázání se jich do Nových Zámků německou posádku vložil. Za takového se zneprátelení vlády a stavů svolal císař za souhlasu ostatních arciknížat sjezd stavů ze všech zemí německých Habsburků do Lince, míně tam snáze dosíci pomoci stavovské k válce turecké. V srpnu r. 1614 sešel se konvent tento v Linci, první to příklad obecného zastoupení říše rakouské. Ale stavové obeslali sjezd ten jen proto, aby se spíše mohli o společný branný spolek mezi sebou dohodnouti, nikoliv však, aby císaři povolili peníze a vojsko k dobytí Sibiňska na Bethlénovi a Turcích, jak se na nich v propositici královské žádalo. Poslové vyhlásili, že nemají k tomu plnomocenství od sněmu, jsouce pouze oprávnění vyslyšeti žádosti císařovy. Oni že mohou toliko co soukromé osoby o předlohách vládních jednati; a i tu radili, vyjma Dolno-lužičany, k zachování míru s Turky. Pouze pevností uherské měly se oprávití, o vojsko že se postarají Uhři. Úmysl císařův byl tím

zmařen, ale ani stavové nedocílili společné konfederace, poněvadž nesmělo se o ničem jednati než o předloze královské.

Dříve ještě nežli se sešel sjezd Linecký, rozepsal císař generální sněm koruny české do Prahy na rok 1615. Tam mělo se jednati především o známých čtyrech artikulech žádostí stavovských. Císař byl by rád sehnal do odbývání tohoto sněmu nějaké vojsko, aby se jím mohl opřítí stavům, když by jevíli choutky odbojné. Ale když sjezd Linecký všelikou pomoc na válku odepřel a také z ciziny peníze nepřicházely, ačkoliv Albrecht, vladař nizozemský, a Filip III. vydatnou posilu k potlačení unie a nepokojných poddaných byli přislíbili, císař pak sám v takové nouzi peněžité byl, že ani na vydržování dvoru prostředků nebylo: nemohlo se na nějaké násilí proti stavům pomýšleti a musely se vyhledávati jiné cesty, jimiž by bylo lze požadavky stavovské obejítí. Článků oněch nikterak císař schválně nechtěl, obávaje se, že by tím císařskou moc úplně podvrátil a katolické víře smrtelnou ránu zasadil. Proto otálel se svoláním generálního sněmu, tak že se sešel teprve v červnu r. 1615. Mimo zástupce koruny české dostavili se k němu také na pozvání stavů českých stavové rakouští, neb se mělo jednati o pověstné čtyry články a tím i o spojení stavů zemí Matjiášových. Stavové uherští nepřišli, ač byli také pozváni, a proto nemohla se s nimi učiniti žádná smlouva. Avšak ta se ani nečinila se stavy rakouskými, ač za příčinou tou pouze do Prahy přišli. Protože jim však stavové čeští spolku sami nechtěli nabízetí, považující to za nedůstojné, a stavové rakouští na nabídnutí takové čekali, nedošlo k spolku a poslové rakouští uražení odešli z Prahy. Tím byl první článek ze čtyř odbyt. K obnovení pak smluv s protestantskými kurfirsty ustanoven jest výbor, skládající se z některých královských úředníků a zástupců stavovských; z usnesení tohoto jest viděti, že se dal článku jiný význam nežli původně měl. Mělit stavové v úmyslu vejítí s kurfirsty světskými v branný spolek ku hájení svobod, zvláště náboženských, nikoliv však obnoviti pouze staré přátelské smlouvy z dob dávných. Podobně vyřízen jest v jiném smyslu článek, týkající se odbývání sněmů bez povolení královského a sbírání vojska, kdykoliv by uznali toho potřebu. Uznáno totiž, že o to ústavou již jest postaráno, neboť jest prý v každém kraji hejtman, jemuž náleží starati se o hájení kraje; není třeba tedy jiného, než uprázdněná místa některá krajských hejtmanů sněmem znova osaditi. Zbývalo ještě, by se vyřídil článek čtvrtý, dle něhož měl se uzavřítí spolek se stavy ostatních zemí koruny české. Ale ani k tomu nedošlo. Neboť měli poslové lužičtí a slezští k učinění spolku od sněmů povolení jen s tou výminkou,

když by stavové čeští svolili Slezanům a Lužičanům k některým ústupkům, jimiž by se poměr k zemi české byl změnil tak, že by konečně země tyto nic neměly společného než osobu krále. Toho nechtěli Čechové učiniti a proto nebyl také uzavřen spolek. Moravané vystoupili sice též s podobnými žádostmi, ale zavázali se přece pomáhati Čechům, když by na ně byl učiněn útok. Tak skončil generální sněm, který stavy všech zemí Matiášových měl sjednotiti k obraně svobody a náboženství rozstrkem stavů. Vláda dobyla vítězství. Toliko k ochraně jazyka českého stalo se na sněmě českém toho času odbývaném náležité opatření. Od té doby, co se z příčin náboženských Čechové přátelili s Němci, usazovalo se mnoho cizinců jazyka českého neznalých v zemi, z nichž mnozí se v Čechách zakoupili, ač to bylo proti starým zákonům. Někteří zabývali se řemesly a obchodem v městech a dosáhli tam i úřadů. Také kazatelové protestantští brávní jsou z Němce, tak že v mnohých kostelích kázalo se lidu českému německy. Proto usnesl se sněm český, že žádný cizinec v Čechách nemá míti občanského práva, jestli neumí česky; každý cizinec pak, že jest povinen děti své dáti učiti jazyku českému; úřadu však zastávati že nesmí žádného, až teprvé jeho potomci v třetím koleně. Ve sněmě a na soudě zemském smí se pouze užívati jazyka českého. Jazyk ten také at se uvede do těch škol a kostelů, kde byl před desíti lety. Kdo by, česky umě, mluvit nechtěl a jiné od toho odvracel, neměl býti v zemi trpěn. Též usnesl se sněm hájiti práva kurfirstského království českého. Nechtělť kurfirstové němečtí připustiti krále českého ku svým poradám, tvrdíce, že má toliko právo účastniti se volby císaře. Stavové žádali proto císaře, aby proti tomu se ozval a práva krále českého jako kurfirsta obhájl, což jim také učiniti slíbil.

Císař Matiáš, nemaje nepovolnosti stavů prostředků k vedení války, učinil nový mír s Turky r. 1615 a uznal Bethlena za knížete sibiňského. Sotva se to stalo, zdvihli Benátčané válku proti němu a proti Ferdinandovi štyrskému, jemuž správa vojenské hranice chorvatské byla svěřena. Uskokové Seňští dovolili si loupeže námořské také páchatí na lodích benátských, proto usilovali Benátčané o zrušení osady seňské. Když pak jim nebylo vyhověno, došlo války. Ta se vedla po dvě léta hlavně v Gorici a ve Friaulu a skončila se mírem Madridským r. 1617, jímž Ferdinand se zavázal Uskoky přesídliti od břehu hloub do země.

Nemaje císař Matiáš žádných životních dědiců, tak jako bratří jeho Maximilián a Albrecht, kteří byli dosud na živě, a na něž po smrti císařově připadalo nástupnictví: chtěl nejbližšímu svému příbuznému, arciknížeti Ferdinandovi štyr-

skému, pojistiti po sobě vládu; proto přijal ho za syna a dovolil mu v některých věcech účastniti se vlády. Bratři Matiašovi nenamítali nic proti tomu a dali ochotně reversy, že se ve prospěch Ferdinanda nároků na nástupnictví vzdávají. Za to činil proti tomu král španělský, Filip III., námitky, dokazuje, že jemu po vymření rodu Maximiliána II. poslušnost náleží, poněvadž jest potomek Anny, uherské a české královny, v linii přímé. Ale přičiněním španělského poslance upustil konečně i on od dědictví po Matiašovi a odstoupil nároky na ně arciknížeti Ferdinandovi. Když takto celý rod Habsburský pro Ferdinanda se prohlásil, žádal tento na císaři, by ho dal ještě za svého života v Čechách a Uhrách na krále korunovati, obávaje se, že by po smrti císařově potkal se v zemích těch s velikými obtížemi. Věděl dobře, že u protestantských stavů v těchto zemích není oblíben a že by stavové osvojovali si potom právo svobodné volby, o kteréž se nemohlo s jistotou tvrditi, že vypadne v prospěch jeho. Proslýchalof se, že protestantští Čechové budou chtít volit jen protestantského krále. Žádosti arciknížete odporoval Khlesl, nedávno na kardinála povýšený, a poněvadž se císař ve všem radou jeho řídil, odkládalo se s vyplněním oné žádosti. Těžká však nemoc, která r. 1617 Matiaše sklíčila, urychlila tu věc. Sotva se pozdravil, svolal ke dni 6. června 1617 sněm na hrad Pražský, který u přítomnosti arciknížat Maximiliána a Ferdinanda sám zahájil. V proposici pak žádal stavů, aby arciknížete Ferdinanda, kterého již za syna přijal, za krále přijali, protože, jak reversy předložené dosvědčují, i král španělský i arciknížata Maximilián a Albrecht v prospěch jeho všech nároků na trůn český byli se vzdali. Větší část sněmovníků byla v tom císaři po vůli a toliko někteří stavové protestantští ozvali se proti tomu, pravíce, že se nemá jednati o přijetí a vyhlášení za krále, nýbrž o volení a má-li však arcikníže za krále býti přijat, ať vydá od sebe revers dříve na všechny svobody a privilegia. Řeči jejich nedošly však ohlasu u většiny sněmovníků a Ferdinand jest za krále přijat a vyhlášen s tou výminkou, aby reversem se zavázal, že za života Matiašova do vlády míchati se nebude a že, přijav na sebe po smrti císařově vládu, všechna privilegia zemská a svobody stavům potvrdí. Když se to stalo, korunován jest 29. června obvyklým způsobem na krále. Tak stal se Ferdinand bez velkých obtíží králem hlavně přičiněním nejvyšších úředníků zemských, kteří přemlouváním, sliby i hrozbami před volbou na stavy protestantské působili. Za to odměnil se jim Ferdinand, rozdav mezi ně berni, která při korunování mu byla povolena. Katolíci skládali v nového krále velké naděje a nemýlili se. Hned po korunování jevil se

při dvoře proti protestantům jiný duch. Hrabě Matiaš z Thurnu, jeden z náčelníků strany protivné, sesazen jest s výnosného purkrabství Karlšteinského a povýšen sice na úřad vyšší (nejvyššího dvorského sudí), ale málo vydatný. Purkrabím Karlšteinským učiněn potom Jaroslav z Martinic jinak Smečenský. Důstojnost ta odňata prý jest Thurnovi z ponuknutí katolíků proto, poněvadž, jsa purkrabím Karlšteinským a maje pod moci korunu a klenoty královské, jakož i všechna privilegia, snadno prý by se jich zmocniti a krále se svými pomocníky o království připraviti mohl. Také moc královských rychtářů v městech jest zvýšena, tak že bez jejich dohledů neměly se ani účty zádušní skládati, ani kněží propouštěti neb dosazovati ani jaké schůze odbývati. Když tím vším rostla mezi protestanty nespokojenost, předsídl se Matiaš z Prahy do Vídně, udávaje za příčinu toho, že chce býti blíže hranicím tureckým, boje se však v pravdě bouří stavovských v Praze, ku kterým se pro rozhořčenost stavů protestantských a katolických schylovalo.

Hned po vydání majestátu na svobodu náboženskou stěžovali si protestanté na nešetření jeho se strany některých vrchností katolických, a poněvadž majestát náležel mezi nej přednější privilegia zemská, vinili stavové evangeličtí katolíky z kažení svobod zemských. Vláda pak nevíšmájíc si přechmatů katolických a nedbajíc stesků protestantských, upadla v podezření, že se svobodami zemskými počtivě nesmýšlí a to tím méně, protože většina úředníků zemských byla vzata z katolíků, tedy ze skrovné menšiny národa, kdežto protestanté byli při správě zemské sotva zastoupeni, ač jich bylo v zemi devět desetín. Duch opposice náboženské a politické byl týž, neboť přičiňovali se katolíci zvýšením moci královské zvýšiti též sílu k utlačení protestantství. To působilo mezi stavy třenic, jimiž vášně rostly, až konečně vypukly v skutek násilný. Příčinu neb spíše podnět k tomu daly spory měšťanů protestantských s katolickými vrchnostmi.

Měšťané totiž Broumova a Hrobu vystavěli si nedlouho po vydání majestátu protestantské kostely, ale ani opat Broumovský, Wolfgang Selander, ani arcibiskup Pražský, Lohelius, jemuž Hrob náležel, nechtěli toho trpěti a zavřeli nové kostely. Měšťané po té obrátili se se stížností na takové chování k defensorům, kdežto vrchnosti zase císaře Matiaše o schválení svého počínání žádali. Obě strany domnívali se býti v právu, vykládajíce si ve svůj prospěch majestát Rudolfov. Tímto dovolovalo se poddaným statků královských stavěti si protestantské kostely a školy. Protestanté čeští tvrdili, že duchovní statky jsou také královské, poněvadž slušely bezprostředně ke krá-

lovské komoře, jako jiné statky korunní a města královská; katolíci pak drželi se doslovného znění majestátu, jímž se zapovídalo protestantům na statech katolických vrchností kostely si stavěti bez povolení vrchnostenského. Císař vyslovil se ve smyslu katolickém, načež vrchností znova stavění kostelů zakázaly. Ale defensorové, domnívajíce se, že jsou v právu, nedbali zákazů a poručili Hrobským a Broumovským, aby kostely své dostavěli, že se jich při císaři zastanou. Na takové ujištění zpěchovali se Hrobští i Broumovští uposlechnouti vrchností svých, ale byli za to přední z nich vězením trestáni; z kostelů pak Hrobský jest k rozkazu arcibiskupa rozbořen, Broumovský opatem zavřen (1618). Tu svolali defensorové sjezd všech tří stavů pod obojí ke dni 6. března 1618 do kolleje Karlovy, kde dokazovali, že událostmi v Broumově a Hrobu majestát jest porušen a že jest třeba věci té rázně se ujíti. Stavové, k nimž ostatně ani Pražané ani protestanté v úřadech zemských postavení se nedostavili, usnesli se na důtklivé žádosti k císaři ve prospěch Broumovských a Hrobských. Nežli se však rozešli, slíbili si, že se 21. května opět v kolleji Karlově najíti dají, aby uslyšeli odpověď, kterou do té doby od císaře na svou žádost očekávali. Dříve však, nežli den sjezdu se přiblížil, přišla z Vídně, kde již císař napořád síděl, dávaje Čechy spravovati osmi místodržiteli, vesměs horlivými katolíky, přísná odpověď, jížto císař dával protestantům věděti, že co se v Broumově a Hrobě stalo, stalo se z jeho poručení, káraje stavy, že se proti právu ujímají odbojných poddaných. Týmž listem ukládal místodržitelům, aby protestantům odbývání sjezdů jménem jeho zakázali, jakož i další ujímání se Broumovských, poněvadž toho žádné příčiny nemají. Náměstkové neopomenuli toho také učiniti, zapovídajíce již 28. března 1618 defensorům svolávání a odbývání všelikých sjezdů. Defensorové oznámili hned, co se stalo po krajích, nechávajíce stavům na vůli, chtějí-li se dle snesení společného k příštímu sjezdu sjeti neb ne. Sami však sešli se 18. května a sepsali protest proti onomu zakazu sjezdu, jímž hleděli dokázati, že sjezd toliko pro zastavení nátisků náboženských položen jest. Ten se také přese všechny zákazy sešel, jak ustanoveno bylo, 21. května ve velké kolleji Karlově. Stavů vyšších sešel se počet nemalý, města však byla skroyně zastoupena, neb podařilo se podkomořimu a královským rychtářům mnoho měst od účastenství ve sjezdu odvrátiti. Shromážděné stavy povolal nejvyšší purkrabí před se a dal jim čísti list císařský, jímž se sjezd zakazoval. Vyslechše jej stavové, ustanovili se na tom, že zítra na něj odpovědí. Sotva však se druhého dne sešli, pobouření jsou pověstí, že se na hradě dějí

vojenská opatření, aby se mohli zatknouti náčelníci stavů, až by s odpovědí na hrad přišli. I usneseno hned, že se stavové pod obojí pouze ve zbrani v průvodu branného lidu na hrad odebrati mají, při čemž také ostalo, ačkoliv místodržitelové poslušně, za tou příčinou k nim vyslaným, bezdůvodnost takových řečí dokazovali. Sešedše se na zejřtí 23. května ve zbroji s četným lidem branným, přičítali záповěď sjezdu místodržitelům a zavázali se životy i statky, že jeden za všechny a všickni za jednoho státi chtějí, když by se jim pro toto chování něco díti mělo. Po té zdvihli se a, sesíleni měšťany Pražskými, kteří se k nim přese všecko zdržování královských rychtářů přidali, vešli do kanceláře české, kdež jich místodržící již očekávali. Byli tu jen čtyři, totiž Adam ze Sternberka, nejvyšší purkrabí Pražský, Vilém Slavata, nejvyšší sudí zemský, Jaroslav Bořita z Martinic, purkrabí Karlšteinský, a Děpolt z Lobkovic, křižovník; mimo ně byl přítomen Filip Fabricius, sekretář. Stavové domlouvali jim prudce, chtějíce zvědět, kdo z nich císaři radil k tak přísné odpovědi na žádosti stavovské? Když pak se místodržící vymlouvali, vyčítali stavové (zvláště Thurn a Šlik) Slavatovi a Martinicovi nepřátelské se chování k protestantům, rušení majestátu a působení rozbrojů. Načež vyveden jest nejvyšší purkrabí od Kolona z Felsu, Děpolt pak z Lobkovic od bratra svého Viléma z kanceláře; Slavata však a Martinic vyhlášení jsou Thurnem za rušitelé pokoje a odbojníky, a po tajných úmluvách vůdců okny do příkopu hradešského vyhozeni. Za nimi svržen i Fabricius, který neváčasným napomínáním stavů jich proti sobě popudil. Ačkoliv byli s výšky 28 loket smetáni, neodnesl to přečce žádný z nich životem, padše na keř bezový, který uprostřed výšky ze zdi rostl. Po jeho větších svezli se na hromadu smetů, jež sluhové po kolik let okny z kancelářů v tato místa vyhazovali; to je zachránilo před smrtelným úrazem. Fabricius i Martinic zdvihli se sami, Slavatovi, který utrpěl větší pohromu, pomohl Martinic na nohy a utekli, ač se za nimi střílelo, šťastně z příkopu hradešského a první dva i z Prahy. Raněný Slavata padl sice do rukou stavů, ale byl od nich později propuštěn. Stavové potom ještě téhož dne zvolili 30 direktorů, by prozatím vládli, nastoupili v defensi a sepsali o málo později zvláštní omluvu či apologii svého chování. Zároveň nařídili hotovost zemskou a najímání žoldnéřů, jejíž velitelem ustanoven jest Jindřich Matiš hrabě z Thurnu. K vydržování pak vojska mělo se užiti daně, která již r. 1615 byla povolena, ale dosud se nebyla sešla. Také ku stavům druhých zemí, ano i ku knížatům protestantským v Němcích vypravili posly žádat za pomoc. Rozkazem pak zvláštním nakázána jest poslušnost k direktorům a hroženo brannou mocí

všem, kteří by toho nečinili. Direktori, jimž plná moc vládní byla svěřena, vypověděli především jesuity, opata Broumovského a arcibiskupa Pražského ze země.

Stavové čeští připravovali se k válce, ale císař Matiaš nepomýšlel s počátku na ni, doufaje jedním mírným stavu přivésti opět k pokoji. Příčinou nápadné této shovívavosti byl kardinál Khlesl, přední rádce jeho, který, boje se přijíti o své působení na vládu, když by k válce došlo, poněvadž věcem vojenským nerozuměl, přemlouval císaře k mírnosti. Následkem toho napomínal císař stavy české, by rozpustili vojsko a zastavili sbírání hotovosti zemské, že také on najímání vojska zastaví a k stavům se zachová milostivě. Ale stavové, nedůvěřující jeho slovům, pokračovali ve zbrojení, zatýkajíce při tom osoby podezřelé. Proto také ostala i ostatní císařská psaní a nařízení bez výsledku. Bylo patrné, že jest třeba, má-li býti v Čechách pořádek zjednan, zakročiti zbraní. Nežli se k tomu však císař odhodlal, jevíly se následky českého hnutí i v jiných zemích. V Uhřích zvýšili hned stavové požadavky, které musel Ferdinand splniti, chtěl-li býti na krále korunován. Výminky byly by bývaly ještě těžší, kdyby byl dostihl Jan Jesenius, rektor university Pražské, jehož stavové do Uher s poselstvím poslali, ještě v čas sněmu do Budína. Ale když tam přišel, byla již větším dílem šlechta se rozjela a Jesenius byl zajat a do Vídně odvezen. Slezáci a Lužičané, kteří také od Čechů byli žádáni za pomoc, chtěli z nesnází dvoru kořistiti a žádali, přimlouvajíce se za Čechy, také za odčinění mnohých křivd, zvláště náboženských a za rozšíření svobod. Stavové pak hornorakouští i moravští zakazovali císaři v jejich zemích sbírati vojsko proti Čechům. V Čechách zatím upustilo se od svolání hotovosti zemské, usneseno však, aby se najalo větší vojsko, poněvadž prý je k vedení války spůsobilejší nežli hotovost zemská. K najímání pak jeho a k chování vypsány jsou nové daně.

Vláda direktorů byla veskrz v Čechách uznána, pouze Plzeň a Budějovice odepřely jim poslušnost. Proto vytrhl Thurn proti Budějovicům a oblehl je, když vojsko císařské, které se tam najímalo, z města vypověděno nebylo.

Stavové čeští začali tím válku, netušíce její délky a tím méně záhuby, jaká během jí Čechy zastihla. Dali se tím do předsevzetí, o němž hned na počátku muselo se pochybovati, zda bude míti šťastný výsledek. Byltě stav země české povážlivý a tak nebláhý, že se vzpoura bez cizí pomoci zdařiti nemohla. Národ český byl mravně sešlý, čehož hlavně nespořádané poměry náboženské zavinily. Lid selský lpěl od časů krále Vladislava v porobě a byl prost, ačkoliv se mu dobře vedlo (zá-

kony sněmovními omezovala se sedlákům nádhera v šatství), všech vyšších snah.

Města byla od r. 1547 zabráním statků a svobod ohromena a k tomu pod dozorem královských rychtářů, kteří sice jich od účastenství ve hnutí odvrátiti nemohli, avšak přece od úplného přilnutí k věci stavovské zdržovali. Šlechta pak libovala si v lehkomyšlném hýření a marných kratochvilech, zapomínajíc přitom na ušlechtilější zaměstnání a vyšší snahy. Rozkošnictví a hrubé sobství zaujímaly mysle přemnohých pánů a nedaly vzniknouti pravým ctnostem občanským. Zvláště pak nedostávalo se jim politického nadání a taktu. Pustivše rozdráždění uzdu okamžité vášni, spůsobili bouři, již neuměli zažehnati. Líčili ovšem boj, který namnoze počali pro upevnění vlády své oligarchické tak, jako by to byl boj pro víru, ale tím nedovedli přece národ nadchnouti vyšším zápalem, ba ani ho povzbuditi k vřelejšímu účastenství. Místo národního vojska, které za dob husitských odráželo skvělé útoky půl Evropy, najato vojsko žoldnéřské, jemuž na věci, pro níž vedeno v boj, málo záleželo, zato tím více na žoldu. Ale ten se vyplácel špatně, protože se nescházely daně stavy rozepsané; neb ani peněžitých obětí nepřinášelo se počatému podniknutí. Sněm odbyval se za sněmem, stále usnášeno o daních a hotovosti zemské, ale s výsledkem nevalným. Na každém sněmě hlášáno také, že se nepomýšlí na nic proti císaři Matiašovi, všechny přípravy válečné že směřují pouze k hájení svobod a práv zemských porušených od zlých rádců císařových. Při tom žádání jsou stavové ostatních zemí za přímluvu, jakož i kurfirstové protestantští. Všichni byli v tom Čechům po vůli a Moravané, v čele majíce Karla ze Žerotína, pokusili se i o prostředkování mírné. Když však stavové nechtěli, zvláště z návodu Matiaše Thurna, dříve odzbrojiti, dokud by toho císař neučinil, rozbily se o nedůvěru a neústupnost stavů českých všechny smírné pokusy.

Jak již dříve řečeno, nechtěl Matiaš na radu Khleslova užiti proti Čechům zbraně. Arcikníže však Ferdinand a Maximilián, domýšlejíce se, že Čechům mírným jednáním poskytuje se pouze času k náležitému vyzbrojení, dali bez vědomí císařova kardinála Khlesla zatknouti a odvésti na hrad Ambras v Tyrolích. Tu teprve svolil císař, zbaven jsa svého rádce, k návrhu arciknížete Ferdinanda a vypravil bez meškání vojsko (10.000 mužů) do Čech vedením Jindřicha Dampierra, které, pálc a loupíc, přitáhlo až k Čáslavi. Zde však porazil je Thurn; když pak je i v setkání u Lomnice přemohl, musel Dampierre ustoupiti do Rakous. Tu vypraven jest Karel Buquoj s větším vojskem, pomocí španělskou sebraným, do Čech; avšak ačkoliv to

byl vůdce proslulý z války španělsko-nizozemské, poražen jest přece v bitvě u Lomnice od Thurna (9. listop. 1618). V této bitvě jakož i v předešlé pomáhalo vojsko slezské v počtu asi 4000 mužů, vedené Janem Jiřím, knížetem Krňovským, stavům českým. Obnoviliť stavové slezští jakož i lužičtí přese všechna napomínání císaře s Čechy konfederaci. Mysl k tomu vzali si s chováním se četných nepřátel domu Habsburského k povstání českému. K nepřátelům Habsburským náleželi Benátčané a vévoda savojský Karel Emmanuel, kteří, sousedíce se zeměmi Habsburskými, rádi by se byli jimi obohatili; pak Holanďané, kteří již od delší doby se španělskými Habsburky válčili. Válka ta byla sice přetržena 12letým příměřím, učiněným r. 1609, to však docházelo ke konci a proto se obávali Nizozemci, aby Španělové neobnovili války a v ní od Habsburků rakouských nedostali pomoci; z té příčiny hleděli je zaměstnávatí jinde. Nepřítelem Habsburským byla také protestantská unie, která katolické Habsburky mínila s trůnu německého svrhnouti a velikou jejich moc, protestantům nebezpečnou, oslabiti; přitom ovšem měli mnozí členové unie i jiné nekalé úmysly. Všichni tito nepřátelé viděli v nepokojích českých počátek velkého boje proti Habsburkům, který již dříve snažili se vyvolati, ale vždy v svých nadějích byli sklamáni. Teď dali se v dopisování se stavy českými a slíbili jim pomoc, jestliže se jim stavové zaváží, že více se pod panství Habsburků nevrátí. Když jim to náčelníci vzbouřených stavů tajně přislíbili, poslali jim knížata jednoty protestantské a Karel Emmanuel savojský společným nákladem najaté vojsko, vedené Arnoštem hrabětem z Mansfelda. To vtrhlo do Čech a zmocnilo se Plzně (21. listop. 1618), která spočátku s pobouřenými stavy stála, brzy však od nich odstoupila a direktorům odpírala. Osadiv a ohradiv ji, poslal Mansfeld část vojska stavovskému lidu na pomoc k dobývání Budějovic. Ale těch hájil zmužile Buquoj. Nestálo ovšem proti němu celé vojsko české, neboť vtrhl Thurn po vítězství u Lomnice s větší částí jeho do Rakous, aby tam prezimoval, omlouvaje se z toho stavům rakouským, že toho nečiní z nepřátelství k nim.

Zatím přiblížila se zima, která větším podnikům válečným učinila přítrž. Vyjma menší potýčky kolem Budějovic, v nichž štěstí jednou přálo těm, podruhé oněm, odpočívaly zbraně. Zato tím činnější byli jednatelé. Každá strana sháněla spojence, dokazujíc rozmanitými spisy, že právo od druhé strany jest porušeno, nicméně že jest volná podati ruky ku smíření, jestli se na příští dobu práva její patřičně zabezpečí. Zvláště mírumilovným byl císař Matiaš. Četnými listy napomínal stavy ku slo-

žení zbraní, upozorňuje přitom na nebezpečí války všeobecné. Stavý chtěl zachovati při všech jejich svobodách, majestátu Rudolfovu i konfederaci slezské, dával jim amnestii za minulé chování a, když se stavové ještě rozpakovali, žádal, aby udali aspoň články, na jichž základě ujednán by mohl býti mír. Císaře k předsevzetí tomu pobádali nejen stavové slezští, moravští a rakouští, nýbrž i kurfirstové protestantští, zvláště Jan Jiří saský, a pak král polský, Zikmund III. Po dlouhém jednání ustanoven jest Cheb za místo, kde se v dubnu 1619 sjítí měl sjezd plnomocníků císařských a stavovských, mezi nimiž kurfirst saský měl sprostředkovati mír. Stavové zvolili k tomuto jednání na sněmě (v březnu) své plnomocnyky, dali jim však nařízení, aby žádali mimo pilného šetření majestátu a srovnání se stavů pod jednou i pod obojí za schválení čtyř artikulův, o nichž se již dříve jednalo; dále aby vypovědění jesuitů z Čech ostalo na všechny časy v platnosti a pak aby jisté osoby pro své nepřátelské smýšlení ke stavům nedostávali žádných zemských úřadů. Dříve však nežli k sjezdu chebskému došlo, zemřel císař Matiš 20. března 1619.

§. 72. *Císař Ferdinand II. Válka třicetiletá. Vzдорokrdl Fridrich falcký.*

Sněm český ještě zasedal, když do Prahy přišla zpráva o smrti císaře Matiše. Sám Ferdinand II., korunovaný již král český, psal o tom místodržitelům, které předchůdce jeho byl ustanovil, a stvrzoval je v úřadě. Listem tím také oznamoval, že mívá zachovávatí revers, který stavům českým při korunování svém dal, totiž že stvrdí všechna privilegia zemská, tedy i majestát císaře Rudolfa i konfederaci se Slezáky; také sliboval, že se k tomu všemožně přičiňovati chce, aby země v mír a řád uvedena byla. Ale stavové nebyli sliby takovými uspokojeni a nedali na ně císaři ani odpovědi, ani tenkrát, když jim poslal (4. dubna) stvrzení svobod zemských. Vykládali mu ve zlé, že stvrzoval předešlé úřednisky zemské v jich úřadech, poněvadž jim přičítali zlé úmysly. Na místě s císařem dali se v jednání s kurfirstem saským a falckým, žádající jich za radu, jak by se proti Ferdinandovi chovati měli.

Podobná psaní, jako do Čech, poslal král Ferdinand II. i do ostatních zemí, zděděných po císaři Matišovi, slibuje všem stavům zachovávatí svobody a práva; ale všude potkal se s nedůvěrou a s obtížemi. Slezáci nařídili defensi či obranu země proti vpádům nepřátelským, stavové pak horních Rakous usnesli

se o konfederaci se stavy českými. To dodalo těmto srdce a proto nepovolili Ferdinandovi ani příměří, za které žádal, a udeřili na něho v druhých zemích.

Stavové moravští byli několikrát od Čechů vyzváni, aby se s nimi dle příkladu Slezáků a Lužičanů konfederovali; ale nedosáhli toho, protože na Moravě byla silná strana pod jednou i pod obojí, hlásící se k Ferdinandovi. Ostatní pod obojí měli ovšem chuť spolčiti se s pobouřenými stavy českými, že však neměli dostatečné moci, chovali se tiše. Těmto měl zjednatí vrch hrabě Matiaš z Thurnu, který také, vtrhnuv (20. dubna 1619) na Moravu s vojskem, bez obtíží to učinil, načež i Moravané ke konfederaci přistoupili a dle příkladu stavů českých vládu 24 direktorů si zařídili, jesuity ze země vypudili a náčelníky strany protivné (kardinala Dietrichšteina a Karla ze Zerotína) do vazby vzali. Po té táhl Thurn, sesílen částkou lidu moravského, do Rakous dolních a položil se u Vídně (7. června), udávaje stavům rakouským za příčinu útoku toho náramně hubení země české vojskem císařským. Proto žádali stavové protestantští té země na Ferdinandovi, aby rozpustil vojsko, sebrané proti Čechům; a dovolil jim přistoupiti ke konfederaci s nimi. I lid protestantský shlukl se do císařského hradu a žádal zástupci svými způsobem velmi drzým, by směl veřejně bohoslužby své provozovati ve Vídni. Avšak 500 kyrynsků Dampierrem vypravených přišlo ještě v čas a zprostito Ferdinanda dotíravých žadatelů. Brzy potom odvolán jest Thurn stavy českými od Vídně k hájení země; neboť utrpěl za jeho nepřítomnosti Mansfeld od Buquoje porážku u Záblatí (9. června), což způsobilo v zemi veliké zděšení.

Na všechna psaní smírná nedali stavové čeští Ferdinandovi ani odpovědi, nemajíce jednak k jeho slovům žádné důvěry, jednak zavázavše se nepřátelům Habsburským, že se pod panství domu toho více nevrátí. Stavové měli v úmyslu zvoliti si jiného krále, který by všem žádostem jejich vyhověl. A napadnůku na trůn český tenkrát nebyl nedostatek. Chtěl králem českým býti kurfirst saský Jan Jiří a těšil se také příchylností lutheránů českých, zvláště pak náčelníků povstání Jindřicha z Thurnu a Ondřeje Šlika. Bratři však čeští a většina stavů klonili se k Fridrichovi V. falckému, náčelníku unie protestantské. Třetím kandidatem byl Karel Emanuel, vévoda savojský. Tohoto chtěla sice jednota protestantská míti za císaře německého, ale království české mělo se dostati jejímu náčelníku. Vévoda však zpečoval se býti císařem, když, by nebyl zároveň králem českým a vzdal se všeho podporování věcí českých, vida, že se mu záměr jeho nezvede.

Kurfiršt saský docela se přidal k Ferdinandovi, když mu zmizela naděje na trůn český. Za to tím úžeji přilnuli k sobě stavové čeští, moravští, slezští a lužičtí, kteří, sešedše se v srpnu 1619 v Praze na sněmě generálním, stvrdili přísahami vespólnou konfederaci a usnesli se, že Ferdinanda za krále nepřijmou, poněvadž prý se k vyznání evangelického vždy nepřátelsky choval, slibů při korunování na království české daných nešetřil, míchaje se za živobytí Matiašova do vlády, vojsko proti Čechům posílal a jemu zemi hubití poroučel, a poněvadž prý není naděje, že by vláda jeho se kdy zlepšila, protože téže osoby v úřadech zemských stvrzuje, skrze něž celá bouře vznikla. Aby pak země neostala bez hlavy, přikročilo se na témž sněmě k volbě krále jiného způsobem při uzavírání konfederace umluveným. Dle této úmluvy navrhli stavové čeští krále, po nich hlasovali Moravané, potom Slezané, čtvrtý hlas měli Hornolužičtí, pátý Dolnolužičtí a šestý opět Čechové. Tímto pořádkem sesazen jest 19. srpna Ferdinand a zvolen 26. a 27. t. m. kurfiršt falcký, Fridrich V. Při volbě doporučovali ho mnozí, ukazujíce k tomu, že Čechům slovy i skutkem již pomáhal, přimlouvaje se nejen za ně u císaře, ale nepouštěje i vojska proti stavům najatého z Lothrink do Čech; k tomu prý jest moudrý a přihlíží sám ke vši správě a má nad jiné mocné příbuzné, jsa zetěm krále anglického Jakuba I. a strýcem Morice Oranžského a nad to i náčelníkem jednoty protestantské. Avšak Fridrich, ačkoliv se dříve o korunu ucházel, váhal ji teď přijmouti, a bylo k tomu třeba domluvy ctižádostivé manželky, aby konečně svolil. Stavové všech zemí korunních vypravili k němu do Valdsassu v Horní Falci posly, aby jim vydal revers, že všechny země české při jich právech i svobodách zachovati, jakož i známé čtyry články povolití chce. Když to učinil, uveden jest do Čech (25. října) a přijev s velikou slávou do Prahy (31. října), korunován jest v chrámě sv. Víta Jiřím Dikastem, administrátorem konsistoře pod obojí, na krále (4. listop. 1619), načež stvrdil mimo jiné svobody i čtyry artikule. Tím dosáhla moc šlechtická v Čechách nejvyššího vrchole, a kdyby se byla vláda Fridricha delší dobu udržela, byly by se podobné poměry utvořily, jako v Polsku, král by byl dle jména pánem, v pravdě by vládl šlechta.

Převzav Fridrich vládu v Čechách, nalezl ve správě veliké nepořádky. Direktorové nedocházeli všude poslušnosti, soudy byly uvedeny v zmatek a důchody zemské byli na mizině. Daně sice se nařizovaly zhusta, ale scházely se velmi zvolna, tak že se i exekucemi měly vybírat. Pro nedostatek peněz platilo se špatně vojsku žoldněřskému, které za to páchalo

loupeže na těch, k jichž ochraně bylo najato, jevíc přitom ne-kázeň i vzdorovitost proti vlastním důstojníkům. Ti mu proto nedůvěřovali a na místě co na nepřítel, hubičho strašně zemi, měli dorážeti, vyhýbali se mu a ustupovali do vnitř ku Praze.

Nežli Fridrich přijel do země, opanoval Buquoj jihozápadní čtvrt Čech, aniž by mu v tom celá armáda česká mohla překá-žeti. Takový byl strach před jeho vojskem, že se i klenoty krá-lovské z Karlšteina do Prahy přestěhovaly. Všeobecně ozývaly se hlasy nevole na nečinnost vojska českého, vůdcům činily se výčitky, avšak tím se nepomohlo. Žoldníci čeští nebyli za-placeni a zadarmo nechtěli bojovati a peněz nebylo. Ty, co se z berní sešly, dostaly se většinou důstojníkům, od nichž sprostý voják všelijak byl šizen. Hotovost pak zemská nemohla se na zkušené žoldnéře císařské odvážití a to tím méně, poněvadž i vůdcové čeští nebyli rovni vojenským důmyslem a zkušeností Buquojovi. Co se Čechům ve válce nedařilo, vítězili Moravané nad Dampierrem, který z Rakous od arciknížete Leopolda do Moravy s vojskem byl poslán. Arcikníže Leopold byl tehdáž správcem Rakous, poněvadž bratr jeho Ferdinand odebral se do Němec k volbě císaře do Frankfurtu. Ačkoliv se stavové čeští namá-hali popuditi proti němu kurfirsty protestantské, nedovedli přece zvolení jeho za císaře překaziti. Duchovní kurfirstové hlasovali všichni pro něho, braniborský byl pro něho získán, saský mu dal hlas ze zášti proti Fridrichovi falckému, a tento, nechtěje ostati v opozici sám, hlasoval konečně pro Ferdinanda také; a tak byl proti všemu nadání Ferdinand zvolen jednohlasně za císaře německého o den později, než v Čechách byl vyhlášen za krále Fridrich.

Čechům od vojska císařského najednou se ulehčilo, když s ním byl Buquoj povolán do Dolních Rakous, aby jich bránil proti novému nepříteli císařovu, Gabrielovi Bethlenovi, knížeti sibiňskému. Tento zatoužil po titulu a panství krále uherského a mnil toho za nesnázi císařových snadno dosíci. Opanovav bez překážky severní Uhry, a přistouпив i se stavy uherskými ke konfederaci stavovské, vtrhl do Rakous, kamž proti němu povoláno bylo vojsko císařské z Čech. Ale za Bu-quojem přitáhl do Rakous také Thurn s vojskem českým a moravským, spojil se s vojskem Bethlenovým a svedl s ním u dlouhého mostu dunajského bitvu krvavou, jížto zatlačeni jsou císařští na druhý břeh Dunaje. Aby jich tam Thurn s Be-thlenem nemohli následovati, spálili za sebou most (24. října). Mezitím co vojska ležela před Vídní, dokončena jest smlouva o konfederaci mezi Čechy, Uhry a knížetem Bethlenem a vy-hledávána jest pomoc u všech mocností protestantských, ano

vypraveno jest i poselství ve spolku s Uhry a Bethlenem do Cařihradu k učinění přátelství s portou. Avšak Ferdinand, který, vrátiv se z Frankfurtu, sám obranu Vídně řídil, působil u všech dvorů proti Čechům, ohlašuje, že proti nim nevede války z příčin náboženských, nýbrž politických. — Před Vídní nevyřídilo vojsko spojené ničeho; jsouc špatně potravou i šatem opatřené, hynulo nemocemi a hladem za nepříznivého počasí; když pak stoupenci Bethlenovi v Uhřích od císařských byli poraženi, obrátil se Bethlen nazpět do Uher, čímž donucen i Thurn k návratu. Za krátký čas potom odvrátil se kníže sibiňský od svých spojenců a vešel v příměří v Prešpurce s Ferdinandem (v lednu 1620), když mu tento odstoupil velkou část severních Uher. Hned obrátilo se i vojsko císařské od Vídně ke hranicím českým.

Čechové byli si zvolili Fridricha falckého proto za krále, poněvadž doufali, že jim skrze něho přibude hojně spojenců. Ale Fridrich nedovedl si jich zjednat; tchán jeho, král anglický, chtěl mu pomoci diplomatickými dopisy, které hojně na všechny strany posílal, jichž si však nikdo nevášmal, poněvadž jim nemohl dáti vojskem a penězi důrazu; ostatní pak mocnářové protestantští měli více dobrých slov pro Čechy nežli skutků; Švýcaři docela slíbili propustiti vojsko španělské z Italie svým územím na pomoc císaři. Všecka naděje skládala se od Fridricha na jednotu protestantskou, jejímž byl předsedou. Avšak unie dala se zastrašiti silným zbrojením Španělů v Nizozemích a zavřela prostřednictvím Francie s ligou příměří v Ulmě, z kterého země české jsou vymíněny a které také nevážalo Španěly, tak že mohli napadnouti země falcké, aby ani z těch nemohl Fridrich dostati žádné pomoci. Byl tedy Fridrich odkázán pouze na země české proti četným, mocným spojencům císařovým. Podalilof se Ferdinandovi získati pomoc krále španělského, Filipa III., náčelníka starší větve Habsburské, který ho nejen z horlivosti katolické, nýbrž i pro zachování pauství Habsburského podporoval znamenitě penězi i vojskem. Pomoci mu poskytl i papež Pavel V., aby usazením se nekatolického krále v Čechách moc a víra katolická neutrpěla nějaké pohromy. Z horlivosti katolické jakož i z přátelství k Ferdinandovi slíbil i král polský, Zikmund III., císaři pomoc, ačkoliv šlechta polská, Čechům přichýlná, byla proti tomu a posílala ho, když se mu války chce, na Tatary a Turky, čímž říší přikofí. Jiným spojencem císařovým byl Maximilián, vévoda bavorský, náčelník ligy katolické. Tento opatrný kníže byl od mladosti přítelem Ferdinandovým, jsa s ním vychován od jesuitů Ingolstadtských; avšak ani přátelství nebylo tak příčinou zakročení Maximiliána jako spíše katolická jeho horlivost a

touha po rozšíření panství. Slíbil mu císař Ferdinand některou zemi za náhradu válečnou a postoupil mu zatím, nežli se jiná našla, horní Rakousy. Postoupením pak Lužice v zástavní zjednal si Ferdinand pomoc kurfirsta saského Jana Jiřího, který bez toho byl již zneprátelen s Fridrichem. Záleželo tedy, když z ciziny na žádnou pomoc nebyla naděje, aby Fridrich dovedl nadchnouti národ k zoufalému boji za víru, toho však nebyl schopen. Místo největší svornosti působil i mezi stavy nekatolickými nové roztržky nevčasným zaváděním způsobů kalvinských. Tak dal nedlouho po korunování odkliditi všecky obrazy, sochy a jiné okrasy jakož i ostatky svatých z chrámu sv. Víta, čímž tato starodávná svatyně proměněna jest v holou modlitebni kalvinskou. Také kříž z mostu Pražského chtěl dáti odstraniti, a teprvé na domluvu Thurna, že by z toho povstalo jitrění lidu, upustil od toho předsevzetí. K tomu neměl sám žádného nadání k řízení věcí velikých ani politických ani vojenských. Jsa mravů uhlazených a povahy dobrotivé, vyhledával rád zábavy a rozkoše, zapomínaje přitom na věci potřebné. Volnější duch, jaký při těchto radovánkách panoval, jakož i západní kroj paní dvorských urážely mysle přísnějších Čechů. K tomu přidružily se všelijaké plotichy a ruznice dvorské jakož i neshoda mezi vojevůdci. Fridrich radil se více s cizinci, které s sebou přivedl do Čech, nežli s domácími pány. Nejvyšší velení nad vojskem světil dvěma dobrodruhům německým Jiřímu, hraběti z Hohenlohe, a Kristiánovi, knížeti z Anhaltu, který již od času císaře Rudolfa zasazoval se o zdvihnutí obecné války proti Habsburkům z příčin především sobeckých. Velitelové ti nedovedli se shodnouti se staršími vůdci českými, Mansfeldem a Thurnem, a všichni byli popuzeni proti úředníkům zemským, od Fridricha dosazeným, dávajíce jim za vinu, že nedbalostí svou u vybírání daní jsou vinni nedostatkem peněz na žold, vojenský oděv a jiné potřeby válečné, z čehož u vojska vzniká neklázeň a nechť k válčení.

Za příčinou opatření prostředků peněžitých na válku svolán jest generální sněm všech zemí koruny české do Prahy na konec března r. 1620. Avšak ani ten nepomohl opatřiti peníze; za to schválil konfederaci s Uhry a Bethlenem a dal králi na vůli, aby podobnou brannou smlouvu i se stavy nizozemskými a protestanty německými zjednal. — Zatím začal útok vojsk císařských a jeho spojenců na vojsko české. Již za dobu toho sněmu odvolání jsou poslové moravští rychle nazpět, aby pomohli brániti vlasti své poslové moravští rychle nazpět, aby pomohli brániti vlasti své proti útokům polských kozáků, jichž asi 8000 poslal Zikmund III. Ferdinandovi na pomoc. Na jaře pak r. 1620 potýkala se hlavní vojska v dolních Rakousích se štěstím střídavým;

Buquoj porazil Mansfelda u Langenloisa, byl však, když Anhalt do Rakous přitřhl, zatlačen až k Dunaji. Dostalot se Čechům z nenadání pomoci od Gabriela Bethlena, který příměří s Ferdinandem zrušil, do Uher vtrhl, tam za krále zvoliti se dal a, obnoviv konfederaci s Čechy, několik tisíc jezdců Fridrichovi na pomoc vypravil. Také z Nizozemí či Holandu přivedeno jest něco najatých žoldnérů, ale ti řádili v Čechách jako nepřátelé, tak že se až z toho lid selský proti nim srocoval. Ostatně chovali se i jinde žoldnéři tak krutě, že lid selský na mnoha místech se bouřil a od vlády přísná opatření proti nevázanostem lidu najatého učiniti se musela.

Když císař, vévoda bavorský a saský náležitě byli k válce připraveni, vydal císař Ferdinand mandát, jímž nařídil exekuci válečnou proti Fridrichovi, ukládaje vůdci španělskému, Spiňolovi, aby ji vykonal na dědičných zemích (Falci) Fridrichových; Maximiliánovi, aby pokořil Čechy, a Janu Jiřímu, by přivedl Lužice a Slezky k poslušnosti. Zatím byli se Mansfeld a Thurn z Rakous vrátili do Čech a osadili některé průsmyky na hranicích (v srpnu) proti horním Rakousům, neb těch se již byl Maximilián a vůdce jeho hrabě Tilly bez velkého odporu zmocnili. Spojivše se potom nedaleko města Hornu s vojskem Buquojovým a, zanechavše stíhání Thurna, couvajíc ho před nimi do Moravy, vtrhli do Čech, spojili se v Budějovicích se Španěly, kteří tu pod Maradasem byli posádkou, vzali Vodňany (26. září) a Prachatice bez velkého namáhání a oblehli Písek. Zde posádka bránila se udatně, ale byla za to po dobytí města i s měšťany povražděna a město spáleno. Tím zastrašena podala se města Sušice, Horažďevovice, Bechyně, Klatovy a jiná.

Vojsko české přitáhlo teprve teď do Plzenska. Král pak, aby mu dodal zmužilosti, odebral se do hlavního ležení, odkázav zatím vládu některým zemským úředníkům, v jichž čele stál Berka z Dubé, nejvyšší kancléř, jako místodržitelům. Vojsko císařské a ligistické, opanovavši skoro celý kraj Plzenský, položilo se proti Mansfeldovi před Plzní. Touž dobou leželo vojsko české u Rokycan. Tu radili někteří, aby se svedla bitva, poněvadž by nepřítel byl mezi dvěma ohni, maje Mansfelda před sebou, vojsko pak české v zadu, ale tomu odpíral Anhalt starší, boje se silného vojska bavorského a císařského a výborných jeho velitelů. Po desíti dnech upustili spojenci od dobývání Plzně a táhli k Rakovnsku, kamž je vojsko české o málo předešlo (30. října); zde položili se v pevných táborech a svedli některé potýčky; brzy však opustili Čechové, dověděvše se, že je chce nepřítel obejít a na Prahu udeřiti, nedobyté postavení své

a couvali přes Unhošť ku Praze, před níž se na Bílé hoře položili, číníce tu zákopy, za nimiž chtěli nepříteli očekávati. Ale hned za nimi přitáhl Maximilián s vojskem ligistickým, které již v noci za Čechy vytrhlo, a položil se nedaleko pod horou. Tu radili se vůdcové čeští, zdali nemá se svésti bitva, dokud vojsko bavorské jest pochody unavené a než přijde Buquoj s císařskými. Čechové byli proto, ale z Hohenlohe odmlouval tomu a radil, aby se vojsko ještě lépe ohradilo, nepouštějíc se v žádnou bitvu, místo prý jest tak pevné, že se nemusí žádného útoku obávati. Slova ta rozhodla; vojsko ostalo ve svém ležení na Bílé hoře a oddalo se celé bezpečnosti. Útoku nenadál se nikdo; mnozí z důstojníků odešli docela do Prahy navštívit svých rodin a přátel.

Zcela jinak počínal si nepřítel. Sotva přitáhl Buquoj ráno 8. listopadu před Bílou horu, vešel v poradu s Maximiliánem, Tillym a jinými důstojníky, co by se činiti mělo. Tu naléhal kníže bavorský na to, aby se hned udeřilo na ležení české, dokud ještě není náležitě obehnáno a opevněno. To radil proto, poněvadž se zima blížila a zásob potravních se nedostávalo, aby se tedy s rozhodnutím neotálelo. Proti tomu namítal Buquoj, vojsko že jest unaveno a postavení Čechů pevné. Konečně však podvolil se mínění Maximiliánovu a vojsko sestaveno k útoku. Pravé křídlo tvořili císařští, vedeni Rudolfem z Tiefenbachu, poněvadž Buquoj, jsa za předešlých potýček raněn, bitvu osobně řídit nemohl, levé pak zaujalo vojsko ligistické, jemuž velel Tilly. Karmelitský mnich jakýsi fanatisoval ukazováním zázračného obrazu katolické vojsko a sliboval jisté vítězství. S heslem „S. Maria“ počal útok na postavení české s hudbou a hlukem velikým mezi 12. a 1. hodinou. Snadno dostali se na vysokou planinu bělohorskou, poněvadž cesta, jež na ni vede, nedostatečně byla osazena. Tu počnou Češi bít z děl, neškodí však mnoho nepříteli, který jim statně odpovídá. Skoro půl hodiny trvá takové potýkání, tu vrhne se nepřítel s celou zuřivostí na české křídlo pravé, ale Kristián Anhalt mladší udeří s tak hrdinskou myslí na císařské, že musí couvati, avšak Buquoj pošle pět set čerstvé jízdy proti Anhaltovi, ti zastaví utkající, raní a jmu mladého Anhalta a rozrazí jeho jízdu. V též čas obrátí Bornemissa s 8000 jezdci uherskými, jež Betlen Fridrichovi na pomoc poslal, jízdu bavorskou na útěk, avšak Uhři dají se na místě pronásledování v loupení, tím získá Maximilián času a spořádá své k novému útoku. Anhalt starší pošle jízdu knížete z Hohenlohe Uhrům na pomoc, ale ta se dá hned na útěk, tím vystavení jsou lehčí jezdci uherští nárazu obrněných kyrysníků a dají se rovněž na útěk, strhnou

s sebou část pěchoty a pádí o překot údolím Motolským k Vltavě, skákaří do řeky, domnívajíce se, že teprv za řekou jsou bezpečni; při tom jich však asi 1000 utone. Zatím udeří nepřítel s celou silou na vojsko české, obrátí je na útěk, sleze zákopy a vezme ležení. V největším zmatku uhání poražené vojsko ku Praze, i Thurn starší k útěku jest stržen. Jen malý hlouček Moravanů, vedený mladým Thurnem a Jindřichem Šlikem, brání se u obory, řečené Hvězda, jsou však obstoupeni a buď sbiti buď zjímáni. Čtvrtá část vojska (asi 6000 mužů) ostala mrtva na bojišti, několik set zajatých, mezi nimi Anhalt mladší, Šlik a několik důstojníků vyšších bylo v rukou vítězů, jakož i deset kusů hrubé střelby a sto praporečů, mimo to celé ležení s hojnými zásobami, četným nářadím válečným a mnohou vzácnou kořistí. Bitva netrvala déle půl druhé hodiny. Co bylo bojováno, seděl vzdorokrál Fridrich při hostině a bavil se s pány a paními. A ač ho Anhalt zvláštním poslem vyzval, by pospěšil na bojiště a dodával svým zmužilosti, ostal přece u tabule, nemaje věc tak za důležitou. Když pak po hostině jel, potkal se již u brány Strahovské s divou směsicí prchajících.

Slabé vojsko, počítající sotva polovici vojska nepřátelského (25.000 mužů proti 50.000 mužům), neprozřetelnost, nesvornost, ba i neschopnost vůdců, ne-li docela jejich zrada, nekázanost a kořistíchtivost Uhrů, zbabělost jízdy knížete z Hohenlohe byly přední příčiny porážky Čechů na Bílé hoře. —

Co se to v Čechách dělo, bojoval kurfirst saský v Lužici, do níž o něco dříve vtrhl než Maximilián překročil hranice české, donutil Buděšín ku vzdání se a přijal od obyvatelstva, jehož až do nařízení císařského při náboženství a svobodách zůstavil, slib poddanosti pro císaře Ferdinanda.

§. 73. Ústava a poměry politické.

Poměr říše české k říši německé ostal za této doby (1526 až 1620), o níž jsme jednali, týž, jako za doby předešlé. Král český, jestliže nebyl zároveň císařem německým, dával si od císaře německého stvrzovati práva a privilegia a bral od něho v léno důstojnost říšnickou a s ní spojené kurfirstství jakož i některé statky, co sice k Německu náležely, ale pod vládou krále českého stály. Tak si dal Ferdinand I. již 24. pros. 1530 od svého bratra, císaře Karla V., potvrditi privilegia království českého a 13. července 1541 přijal v Řezně v léno to, co král český dle práva od říše držeti má, začež vykonal císaři obyčejný vasalský slib a přísahu. Tím však se nezavázal říši ani

stavěním vojska ani placením daní. Vyslovil sice Ferdinand I. v Litoměřicích 8. února 1547, když stavy české ku pomoci válečné bratra svému, Karlu V., císaři proti kurfirstovi saskému pohnouti chtěl, že jest povinen pánu lennímu koruny české pomáhati, ale byla to pouhá slova, jimiž stavy k větší ochotnosti a povolnosti pohnati chtěl; ale stavové si toho nepovšimli a sám král jinak mínil. Neb když sněm říšský, v Augšpurce r. 1548 odbyvaný, sestavoval matriku říšskou, dle níž se daně a vojsko říšské na jednotlivé země říše rozvrhovaly, a také země české do ní s jistou roční daní pro říši zapsati chtěl, opřel se tomu král Ferdinand a tvrdil, že jen ty země na potřeby říšské přispívati mají, které požívají od říše ochrany; avšak země koruny české že nemají od říše ani ochrany ani práva, jsouce od národu německého odděleny ve zvláštní říši a národ; země české že nenáleží k žádnému kraji německému, protože nemají podléhati ani říšským břemenům. Stavové němečtí uznali platnost těchto slov a ušetřili zemí českých od povinností říšských a tím jest samostatnost říše české obhájena.

Poslední král český, který přijal léno od císaře, byl Ferdinand II.

Králové čeští nebyli povinni navštěvovati sněmů německých; Ferdinand I. však často byl přítomen sněmům německým, ale nečinil to z povinnosti, nýbrž z dobré vůle ku svému bratrovi Karlovi V. Králové čeští nenavštěvovali také schůzí kurfirstských, vyjma volební. Avšak z toho kurfirstové vzali si příčinu a chtěli jim zabrániti přístup i k takovým schůzím, tak že se toho Matiaš i Ferdinand II. museli domáhati.

Zvláštního postavení domáhali se za této doby Slezáci. Ti by se byli rádi vymkli ze svazku s korunou českou a stali se říšskými knížaty. Lákala je k tomu dílem větší nezávislost dílem příčiny náboženské. Chtěli totiž, jsouce protestanti, požívatí těch výhod náboženských, jaké měli od míru Augšpurského stavové němečtí. Z té příčiny tvrdili, že jsou Slezky lenem německým. Avšak ani Rudolf II. ani Matiaš (r. 1616) neschválili jejich mínění.

Celistvosť koruny české trvala po celou dobu, vyjma krátké odloučení Moravy, která mírem Libenským oddělena jest od Čech a dána Matiašovi; avšak již r. 1611 vrátila se do svazku předešlého. Jen knížectví Krosenská v dolním Slezsku jest ztraceno, když je r. 1538 Ferdinand I. Braniborsku bezprávně postoupil.

Přední páskou zemí koruny české jest společný král. Po vymření Jagellovců neuznali Čechové dědičných práv sestry Ludvíkovy Anny a jejího manžela Ferdinanda rakouského a při-

kročili k volbě krále. K volbě té nepozvali stavové čeští stavů zemí druhých, osobíce si sami toliko právo volické. Avšak tímto nešetřením práv druhých zemí urazili tamější stavy, kteří za to dali Čechům odvetu. Co stavové čeští nechtěli jinak Ferdinandu přijeti za krále nežli když jim vystaví revers, jímž se přiznává, že toliko volbou dostal se na trůn český: přijmou ho Moravané hned za svého dědičného pána, uznávajíce nároky královny Anny na dědictví a Slezané zpečují se ho uznati, dokud jim nevydal reversu (14. ledna 1527), ve kterém vyznává, že ho Slezané svobodně a dobrovolně zvolili a přijali za dědičného pána svého. Stavové čeští osvojili si tím právo voliti sami bez ptaní a přičinění jiných zemí stavů všem krále a měli úmysl práva toho se držeti. Ale Ferdinand I. dovedl je pohnouti, že od práva volebního upustili, čímž se trůn český stal v rodě Habsburském dědičným. Proto však král přece neměl právo, by prostě jmenoval svého nástupce; on ho mohl stavům naznačiti, ti ho však přijímali. Králové starali se o to, aby za jejich života nástupce jejich byl od stavů přijat a korunován, čímž mínili mu po sobě pojistiti vládu. Toto přijímání za krále dělo se v každé zemi zvlášť, toliko Fridrich falcký zvolen jest na generálním sněmě všech zemí, při čemž stavové čeští Slezákům i Lužičanům přiznali právo účastniti se volby krále českého.

Mimo osobu krále měly země koruny české některé úřady společné. K těm náležela správa financí králových, již se říkalo rada komory královské či prostě komora česká. Úřad ten byl zřízen r. 1549 od Ferdinanda a měl pod sebou podkomorníky a správce samostatných důchodů královských ve všech zemích korunních, jemu také podřízena byla komora slezská r. 1558 zřízená. Avšak komora česká stála pod vrchní komorou dvorskou ve Vídni, která byla jaksi finančním ministerstvem zemím českým, rakouským i uherským. Tvořily ovšem tyto země původně jen unii personální, ale, majíce společného vladaře, dostaly brzy některé společné úřady a tak z personální počala se vyvíjeti unie reální sama sebou bez přičinění stavů a vladařů. Takovým společným úřadem všech zemí byla vrchní komora dvorská, skládající se z praesidenta a 9 členů. Úlohou její bylo přijímati důchody císařské, zapravovati vydání a udání prostředky, jimiž by se schodek, jestli jaký byl, nahradil. Z komory této vycházely návrhy finanční, které král jednotlivým sněmům zemským předkládal, žádaje berní. Mimo správu financí měly země dotčené za vladařů z domu Habsburského společnou správu vojenskou. Ať již si najali vojsko ze svého nákladu aneb z prostředků povolených sněmem, byli králové neomezenými jeho veliteli, a poněvadž Turci stále zemím

uherským hrozili a zemská hotovost pro nedostatek cviku k válkám s nimi nedostačovala: musili vladařové chovati si stále vojsko žoldnéřské, které jen v čas potřeby zemskou hotovostí se sesilovalo. Žoldnéřské vojsko to, sestávající z najatých Němců, Čechů, Uhrů a j. nebylo ani české ani uherské ani rakouské, nýbrž pouze císařské, jsouc toliko jemu zavázáno přísahou. Císař svěřil řízení vojenství dvorní radě vojenské, která sídlila tam, kde sídlil vladař. Činnost její vztahovala se ke všem zemím a zanášela se nejvíce péčí o hájení hranic uherských proti Turkům. K společnému ústrojí všech tří skupenin zemí, stojících pod vládou králů českých z rodu Habsburského, náležela ještě tajná rada, v níž jen několik osob zasedalo, těšících se obzvláštní důvěře králově. Nejvyšší kancléř český býval obyčejně členem této rady. Ve všech důležitějších věcech radíval se král s těmito rádci. Tím brala politika ve všech zemích císařských též směr. Mimo tyto úřady dvorské, které se ke všem zemím vztahovaly, měly země koruny české ještě své společné úřady. Ke komoře královské, o níž již bylo mluveno, náleželo hornictví a ražení mince. Nejvyšším ředitelem obojího byl nejvyšší mincmistr, který bděl i nad zachováváním hornického zákona, o nějž se smluvil Ferdinand I. se stavy r. 1534. Jiným úřadem královským, jehož moc se vztahovala ke všem zemím koruny české, byl soud komorní, k němuž šly appellace ode všech soudů v koruně české mimo soud zemský v Čechách a na Moravě a soud knížecí ve Slezsku. Za této doby byla činnost soudu tohoto zvýšena, poněvadž se mnohé pře, které náležely soudu zemskému, potahovaly před něj, což dávalo příčinu ke stížnostem stavů na přechmaty vlády. Proto chtěli stavové r. 1547 podříditi soud ten soudu zemskému; avšak když král odpor stavovský přemohl, rozšířil ještě pravomocnost komorního soudu, nařídív, aby i v přech o čest nejen o hlavu šlo k němu odvolání.

Nový úřad společný pro všechny země korunní zařídil Ferdinand I. zřízením zvláštní královské rady nad appellacemi (r. 1548), k níž šlo odvolání ze soudů městských, z nálezu hejtmanů krajských v těžkých přech trestních lidu selského; velezráda však a vzpoury téhož lidu přišly přímo před soud appellační, který soudil dle práva městského, sestaveného na základě práva Starého města Pražského r. 1579.

Veledůležitým společným úřadem byla kancléř dvorská, jíž řídil nejvyšší kancléř království českého. Ten byl prostředníkem mezi panovníkem a stavy; jeho jmenem musely býti opatřeny všechny státní listiny, měly-li míti platnost. Z té příčiny zdržoval se kancléř vždy při králi, ať si sídlil v Praze neb ve Vídni. Stavové slezští a lužičtí chtěli se ze závislosti s Čechy

vytrhnouti, by potom tím snadněji mohli dosíci úplné samostatnosti, proto žádali, aby měli zvláštního místokancléře, kterému by bylo k ruce několik radů a sekretář, od nich jmenovaný. Král Matišáš jim k tomu svolil, ale kancléř český protestoval proti tomu roztržení korunních zemí a tím vznikl spor mezi stavy českými a slezskými, který se po pěti letech (1616) skončil rozhodnutím královským tak, že kancléř slezská má býti sloučena s českou; věci, týkající se toliko Slezska a Lužice, mají se vyřizovati za předsednictví kancléře českého, místokancléře slezského a jeho rad. Když však stavové čeští vzbouřili se proti Ferdinandovi II. a pomoci Slezanů se domáhali, žádali tyto mezi jinými opět za samostatnou kancléř a stavové čeští, jsouce v nesnázích, také k ní svolili. Události však, které hned potom následovaly, zmařily její zřízení.

Z toho sporu lze viděti, že se poměr přivtělených zemí k Čechám za této doby počal měniti. Požívaliť Čechové proti ostatním zemím dílem dle práva dílem dle zvyku některých předností; těchto se stavové ostatních zemí také domáhali, chtějíce býti stavům českým úplně rovni; vedla je k tomu jednak žárlivost jednak doháněly je přechmaty, jichžto se Čechové v druhých zemích dopustili. Tak vlastnili si Čechové právo voliti ve jmenu všech zemí korunních krále, proti čemuž se Slezáci a Lužičané vzpírali. Nejvyšší kancléř měl býti z Čech, volený od krále v dorozumění s úředníky a soudci zemskými. Za slabé vlády Rudolfovy dopouštěl se kancléř mnohých nesprávností, zasahuje mocně do věcí soudních. R. 1611 žádali Slezáci i Moravané na generálním sněmě Pražském, aby se nejen všeliké vady odstranily, ale aby kancléř byla zbavena výhradného rázu českého a stala se úřadem čistě královským. Když jim v tom nebylo vyhověno, žádali Moravané, aby pro své věci měli svého místokancléře, jehož by kancléř v dorozumění s Moravany ze čtyř navržených osob jmenoval, což se jim také povolilo; rovněž jakož i jiné jejich žádosti, tak že Moravané dosáhli úplné samosprávy, pouze rada nad appellacemi ostala nejvyšší instancí soudní pro soudy městské; a poněvadž se Moravanům tenkrát (26. května 1611) dalo i právo, že mohou v Čechách zastávati zemské úřady, jestli mají v Čechách statky, jest úplná rovnoprávnost mezi Moravany a Čechy vyslovena. Proti Lužičanům nechťeli však Čechové od své výsady upustiti a dovoliti, aby Lužičany a nikoliv výhradně Čechy fojtství lužická se osazovala.

Celistvost koruny české docházela výrazu také v generálních sněměch, které se za doby této častěji scházivaly než za předešlé. Poněvadž však za panství Habsburků v Čechách bývaly zhusta svolávány, aby povolovaly peníze a jinou pomoc na

války s Turky, obesýlaly je přivtělené země nerady, jako vůbec sněmy za takovým účelem svolané. Král dával na takových to sněmích stavům reversy, že povolení daní nemá býti svobodám jejich na ujmu. To činil proto, poněvadž daně měly povolovati sněmy; když pak král z pohodlí a za příčinou zjednodušení práce a snad též z příčiny jistějšího výsledku na generálních sněmích žádal povolení daní, dělo se to na ujmu právomocnosti zemských sněmů a proto musel stavům vystaviti reversy, že to povolení nemá býti na skrácení svobodám zemským. Proto ozývaly se v přivtělených zemích hlasy proti těmto sněmům.

Na sněmích generálních uzavíraly se však také smlouvy přátelské jmenem celé říše české (r. 1589 s Poláky) a vyřizovaly se vůbec věci, týkající se celé koruny. Vele důležitě jsou v té příčině generální sněmy z r. 1611, 1619 a 1620. Na prvním z nich přijat jest Matiaš na místě Rudolfa za krále českého; na druhém zvolen jest Fridrich falcký za krále, na třetím učiněna jest konfederace mezi údy koruny české a stavy uherskými.

Také za vlády králů z domu Habsburského ostal sněm český strážcem celistvosti koruny a král nesměl bez jeho svolení, jestli chtěl jednati právě, zastaviti neb propůjčiti žádného knížectví slezského. Jen s povolením stavů českých zastavil Ferdinand I. knížectví Opolské a Ratibořské markraběti braniborskému a jeho dědicům. Když pak knížectví ta chtěl ze zastavy markraběte vyplatiti a uděliti je Janu Zápolskému za vévodství sibiňské, žádal opět stavů za svolení, kteří je dali, avšak tak, aby knížectví ostala lénem českým a držitel jich aby všechny služby manské náležitě konal. Podobně svolili později (r. 1598) stavové, aby táž knížectví byla propůjčena Sigmundovi Báthorovi. Rovněž musil král Maximilián žádati za svolení českého sněmu, když chtěl některá manství v dolní Lužici uděliti kurfirstovi braniborskému, s tou však výhradou, aby po vymření braniborského rodu po meči spadly bezplatně na korunu českou. Avšak i léna německá, slušící ke koruně české, udílel král se svolením stavů. Tak udělen jest Fojtland r. 1575 se svolením stavů českých kurfirstovi saskému.

Za této doby snažili se stavové povznésti moc svou na ujmu královské a byli by rádi proměnili říši českou ve volební. Avšak Ferdinand I. přemohl lehce jejich odpor a ustanovil dědičnost trůnu českého po meči i po přeslici; a nedovolil také nikterak, by stavové moc královskou ztenčili; ano on ji značně rozšířil hlavně na ujmu stavu městského. Za jeho však nástupců vzrůstala se opět moc stavovská a práva zemská rozmnožována jsou novými výsadami. Byly to především svobody náboženské, jichž stavové hleděli dosíci, a snášelivost Maximiliána II. a ne-

snáze Rudolfa II. pomohly jim k jich dosažení. Kompaktáta, která se stavům lutheránským a bratrským stala nepohodlná, poněvadž dávala katolickému králi právo, stíhati lutherány a bratry české, jsou dle usnesení sněmu se svolením Maximiliánovým ze svobod zemských vypuštěna (r. 1567); za to dána jest svoboda vyznání přívržencům konfesse české, tedy lutheránům i bratřím. Svoboda ta pak jest za Rudolfa mezi r. 1608—1611 dovršena. Neboť svolil Rudolf k 25 článkům stížností a žádostí, jež mu sněm český předložil r. 1608, když Matiaš stál s vojskem nedaleko Prahy. V člancích těch žádalo se mezi jiným, aby všechny úřady a soudy osazovaly se s polovice katolky a s polovice protestanty, arcibiskup aby byl příště rozený Čech, jesuité ať bez povolení krále a sněmu v Čechách nekupují statků, kancelář česká a komora ať nevydávají rozkazů, čelcůch proti právům a svobodám zemským, zvláště ať nezasahuje do právomocnosti soudu zemského. O věci české ať se radí král s Čechy, nikoliv však s cizinci. Když pak věrností stavů českých Rudolf při království českém jest zachován, dal stavům, ač ne bez obtíží, majestát na svobodu náboženskou 9. července 1609, o němž již na svém místě bylo mluveno.

Stavové směli si voliti defensory a těm je dáno právo volati nejvyšší úředníky a soudce a ještě z každého kraje po šesti osobách ze všech tří stavů k vyřízení věcí těžších. Mimo to učinili stavové o své ujmě spolek branný k hájení svobod náboženských se stavy slezskými. Král Matiaš, jsa přijmán za krále, stvrdil jim všechny tyto svobody, ano i konfederaci se Slezáky (3. června 1611), kteréž Rudolf schváliti nechtěl. Než stavové zatoužili ještě po větších právech a žádali za čtyry články, shora nám již známé. Nechtěl-li se král zbaviti veškeré moci, nemohl žádostí těch schváliti. Stavové však nepřestali se jich domáhati a položili je také za výminku, pod jakou se chtěli s Matiašem, když se proti němu vzbouřili, smířiti; nedošlo však k tomu. Teprvé vzdorokrál Fridrich přistoupil na tyto články. Tím dostoupila moc stavovská vrchole. Kdyby se byla vláda Fridrichova udržela déle, byly by se v Čechách vyvinuly poměry takové, jaké asi byly v Polsku. Šlechta by byla vládla a král by byl podpisoval, na čem se stavové usnesli, nemaje při tom moci žádné. Šlechta by se byla potom zajisté také pokusila o ztenčení práv městských; bylo to již viděti z hádek, které počaly mezi šlechtici a měšťany na sněmích za vlády direktorů. V městech vrchnostenských museli obyvatelé mnoho od svých pánů snášeti a ještě více však než poddaní měšťané trpěl lid selský. Proti tomu dovolovali si šlechtici všecko, aniž by byli za to trestáni. Vítězství Ferdinanda II. nad vzpourou českou

překazilo rozvoj vlády šlechtické a snad i vznik konečné anarchie, zničilo však také všecka práva zemská i ta, která císař listem daným ve Vídni 6. dubna 1619 stvrzoval.

Jako za doby předešlé náležel i za doby této pouze králi svolávatí sněmy zemské a sjezdy krajské. Zvláštním úkazem v tomto čase jest, že se častěji než kdy jindy volili po krajích ze všech tří stavů do sněmu zástupcové, kteří, od stavu svého jsouce placeni, na sněmě museli vyčkatí, až se dokončí. Stávalo se nezřídka, že se sněm protahoval buď schválně neb dlouhým jednáním, tak že se konečně sněmovníci, žijící na svůj náklad, z něho rozjeli, čímž buďto nedošlo žádného usnesení aneb rozhodnuto jest od úředníků zemských. Aby se oběmu předešlo, užilo se zástupců stavovských k obeslání sněmu (na př. r. 1575 a r. 1609), čímž ovšem se nepřekáželo osobám oprávněným, aby ho vedle úředníků zemských a dotčených zástupců také nenavštívili, arci na svůj groš.

Svolávání sjezdů krajských považoval Ferdinand I. za své výhradné právo, a povoloval jen zřídka, takřka ze zvláštní milosti, aby se odbyvaly. Za Rudolfa II. nařizovalo se odbyvání sjezdů krajských a sice k tomu účelu, aby na nich stavové zvolili kommissary, kteří by náležitě stav jmění jednotlivců vyšetřili, aby se na základě zpráv jejich mohly náležitě upravití berně. Ale za takovou příčinou nechtěli se stavové zase sejítí. Proto však nepřestali toužiti po právu, aby směli, kdy by toho uznali potřebu, po krajích se sjížděti. A předložili i Matiašovi článek dotčeného smyslu ku schválení, avšak nedosáhli toho.

Stálé spojení Čech s Uhry mělo za následek časté vyžadování daně králem na stavích. Uhrám bez ustání hrozili Turci, muselo se proto chovati proti nim stálé vojsko v pevnostech a často vedly se s nimi a s nespokojenou šlechtou uherskou války. Proto stoupaly v zemích koruny české daně po celou tuto dobu. V Čechách povolilo se Ferdinandovi I. r. 1527 105.000 kop grošů českých (1 kopa = 6 zl.) a Matiašovi před vypuknutím povstání r. 1618 již 400.000 kop mimořádné berně. Z těchto sum šlo skoro všecko na hájení Uher, na potřeby pak zemské sotva dvacetina. Daně byly rozmanité a platily se z majetku movitého i nemovitého; obyčejně brala se asi čtvrtina výnosu. Berně vybíraly se po krajích od berníků krajských, volených na sněmu buď z rytířstva neb z měšťanů usedlých v krajském městě. Ti odvedli sebrané peníze berníkům hlavním či zemským na hradě Pražském, kteří po jednom z každého stavu volení byli na sněmě; ti odevzdali za kvitanci peníze kam náležely.

Stará sbírka zákonů, tak zvané Vladislavovo zřízení zemské, za této doby se přehlídla a doplnila po prvé r. 1530, po druhé

r. 1549, potom r. 1564. Také na Moravě sebrány a vydány jsou zákony pod názvem „Zřízení markrabství moravského“ r. 1535, které během této doby trojího došly vydání. I města postarala se o sepsání a vydání svých práv, která byvše kommissí zvláštní zvolenou ze sněmu přehlédnuta, vyšla v Praze r. 1579 pod názvem: „Práva městská království českého.“ Počet úředníků vyšších za této doby vzrostl o dva. Přibyl totiž praesident nad appellacemi a praesident komory královské. Oba úřady zřídil Ferdinand I.

Na osazování vyšších úřadů a scudu zemského chtěli si stavové r. 1547 zjednatí spolupůsobení, ale král Ferdinand I. opřel se proti tomu, pročez ostalo při zvyku dosavadním.

§. 74. *Vzdělanost.*

Náboženství. Po celou tuto dobu bylo v Čechách čtveré vyznání: katolické, pod obojí či utraquistické, lutheránské a bratrské. Zákonem uznána byla jen první dvě, ale poněvadž lutheránské silně bylo rozšířené, nedůvěřoval si Ferdinand I. proti němu vystoupiti, ačkoliv se právě lutheráni proti jiným věrám chovali nesnášlivě, vnučující své náhledy starým pod obojím pomocí konsistoře, již svými kněžími osadili. Tu vzal Ferdinand osazování konsistoře do svých rukou, zakázal lutheránské řády v městech a snažil se spojití staré pod obojí s katolíky a v zemi zavéstí starý náboženský pořádek. Aby to spíše dovedl, přivedl jesuity do země (r. 1556), osadil arcibiskupství Pražské a postaral se o stvrzení kompaktát. Ale syn a nástupce jeho Maximilián upustil od tohoto směru, propustil stavy na žádost jejich na sněmě r. 1568 ze závazku kompaktát a povolil jim řídití se konfessí českou, v níž se lutheráni s bratry českými dohodli r. 1575, ale osazování konsistoře pod obojí jim nevrátil, aby staří utraquisté nebyli utiskováni, a také držel mocí svou řády utraquistické v městech proti vůli obyvatelstva. Konsistoři tou však se neřídili páni a rytíři protestantští na svých statcích, dosazovali sami ku svým farám faráře, často málo vzdělané, kteří, nejsouce pod žádnou dohlídkou, neznali žádné kázně a, jsouce beze vsí jednoty v učení, způsobili úpadek víry i mravů. Opilství a smilství vzrábalo se hrozně v lidu, tak že sněm r. 1556 musel proti tomu vydati záповěd a ustanoviti na neřesti ty těžké tresty. Týž sněm zapověděl láni a lehkomyšlné přísahy, hry a tance a slavění modrého pondělku. Počet svátků byl zmenšen a ty se ještě nedbale světily. Také hádky náboženské ožily a vedly se s takovou zuřivostí, jako

za doby husitské. Z této kleslosti lutheránů těžili katolíci. Řád jezuitský upevnil víru a povznesl mravnost u nečetných katolíků, v nichž dovedl vzbuditi sebevědomí a naději v konečné vítězství. Duchovenstvo vynikalo vzdělaností nad duchovní strany protivné; kleslá kázeň v řeholích, které v této době se řádem jezuitů a kapucínů (r. 1599) rozmnožily, se napravila, osazení arcibiskupství pak zjednálo katolíkům jednotné a pevné řízení. Arcibiskupové byli sami vzdělaní a starali se bedlivě o rozšíření vzdělání ve směru katolickém, v čemž jim nemálo jezuité školami svými pomáhali. Král a jeho radové, jakož i většinou nejvyšší úředníci byli katolíci, kteří straně své přáli a nadržovali. Z toho vzali si někteří páni smělost a začali poddané své nutiti, by přestoupili k vyznání katolickému, čemuž se říkalo katolická reformace. Z návozu katolických svých rad vydal císař Rudolf II. mandát proti českým bratrům r. 1602. Avšak jsa uveden bratrem svým Matiašem do velikých nesnází, musel upustiti od počatého stíhání nekatolíků a vydati r. 1609 majestát na svobodu náboženskou. Stavové nekatoličtí dosáhli toho, čeho se dříve marně byli domáhali; mimo svobodu vyznání konfessé české obdrželi správu university a osazování konsistoře. Tohoto práva neuzili stavové k zvelebení svých řádů církevních, ale k utlačení starých pod obojích, což se jim ovšem úplně nezdařilo. Lépe užili svobody té čeští bratři k rozšíření své jednoty, avšak, upustivše na mnoze od staré kázně, klonili se ve věrouce ke kalvinství. Když pak stavové protestantští, davše se uchvátiti vášní na předních svých odpůrcích, mezi nejvyššími úředníky násilí se dopustili a tím na dráhu odboje proti císaři nastoupili: hleděli zbaviti katolíky jich hlavy jakož i nejhorlivějších zástupců, sebe pak nejuživějších nepřátel. Jesuité, arcibiskup Pražský Jan Lohelius a opat Broumovský Wolfgang Selander, vypovědění jsou ze země, poslední dva hlavně pro rušení majestátu. Stavové nechtěli míti více katolického Ferdinanda, jemuž nedůvěřovali, za krále a zvolili kalvinského Fridricha vévodu falckého. Ten zohavil kostel sv. Víta v holou modlitebnici, vyklidiv z něho všechny sochy, obrazy a okrasy, nešetře při tom ani ostatků svatých českých patronů.

Počet vzdělávacích ústavů se za doby této rozmnožil, proto však nelze znamenati většího pokroku ve vědách. O vzdělání vyšší starala se universita a pak jezuitská akademie Klimentská (jinak Ferdinandská), která zahrnovala v sobě fakultu bohosloveckou a filosofickou. Za Rudolfa dostali stavové majestátem známým i správu university a pokusili se o zvelebení její, když však bylo k tomu třeba peněžitých obětí, upustili od toho a vysoké učení bylo v horším stavu než předtím. Pod správou uni-

versity stálo v zemích koruny české 18 vyšších škol a pak mnoho škol nižších. Ve školách kromě německých měst nikde se němčině neučilo, nýbrž toliko česky a ve školách městských mimo to i latinsky. Latina byla i na universitě jazykem vyučovacím.

Pole jazyka českého počalo se v Čechách samých úžiti stěhováním a zakupováním se v zemi Němců. Stavové tomu dopouštěli, poněvadž se s přistěhovanci shodovali ve víře a jimi se chtěli seslliti. Avšak i dvůr královský nemálo živel německý rozmnožoval. Němčina tak se zmáhala v zemi, že se viděl sněm nucena, vydati k ochraně jazyka českého zákony (r. 1615).

Jazyk sám dosáhl za této doby vysokého stupně dokonalosti a ustálil se v jistých formách i mezích zvláště ve spisech. Staré formy ovšem zmizely až na nepatrné zbytky, tak přestalo užívat se dualu až na ta slova, u nichž se vyskytá dosud. Široké hlásky přehlasovaly se v úzké, kdežto ú rozvedeno bylo v ou. Také Husův pravopis se přičiněním Beneše Optáta a Petra Gzela, zvláště pak českého bratra Jana Blahoslava ustálil, tak že v bibli Králické důsledně se ho užívá, kdežto ještě v Hájkově kronice starší způsob psaní vedle nového se nachází.

Jazyk český počal se za příkladem řeči klassických též theoreticky vzdělávati. Zmínění kněží, Beneš Optát a Petr Gzel, vydali první grammatiku českou r. 1533 v Náměstí, v híz však scházelo tvarosloví. K těmto pokusům prvním grammatikálním počítati sluší i práce Václava Filomatesa a pak mluvnicki jazyka českého, jižto latinsky sepsal Slovák Benedikt z Nudožer (1555—1615). Nade všechny tyto vyniká „Grammatika česká“ českého bratra Jana Blahoslava, která obsahuje i výbornou syntax. Týž učenec vytkl i pravidla prosodie české časoměrné a podal návod ku skládání písní.

Působením humanismu dosáhl sloh český za této doby vytříbenosti a uhlazenosti neobyčejné, tak že se může mluviti o zlatém věku jeho, nikoliv však řeči; neboť jen forma byla uhlazená a ušlechtilá, ač chvála ta neplatí všem tehdejšími spisovatelům, nýbrž jen čelnějším. Mimo to není dokonalost ta úplná a všestranná, poněvadž vědecký sloh jest skoro docela zanedbán a básnický za staršími plody ostává pozadu. Klassičnost ta nebyla originelní, nýbrž byla výsledkem napodobení Ciceronské latiny; důkazem toho jsou četné latinismy, které ryzosti řeči neméně jsou na úkor, jako zohyzdná slova německá, jichž ani nejvýtečnější spisovatelé tehdejší se nevystříhali. Nehledíce k těmto vadám a majíce na zřeteli přednosti slohové, nazvali někteří novější spisovatelé dobu od Ferdinanda I. do bitvy Bělohorské, obzvláště pak čas panování císaře Rudolfa II. zlatým věkem literatury české. Avšak název ten jest nemístně

volený a nemůže nikterak vztahovati se k básnictví, nýbrž toliko k próse, a i u plodů prosaických musí se omeziti jen na některá odvětví a tu ještě nesmí se hleděti k obsahu, ale k formě.

Básnictví české má za této doby málo pěstitelův. Mezi básníky světskými v 16. a 17. věku zasluhují zmínky Dačický z Heslova (1555—1626) pro básně žertovné a mravokárné a Šimon Lomnický z Budče († po r. 1622), jehož četné básně nevynikají ani vznešenými myšlenkami ani ušlechtilým vzletem, jsouce pouze rýmovanou prosou. S lepším úspěchem pěstovalo se v 16. století básnictví latinské jednak působením Matouše Kolinského, profesora při universitě Pražské, jednak podporováním básníků Janem Hodejovským z Hodejova, jehožto nákladem vyšly celé sbírky latinských básní pod názvem *Farragines*.

Lépe než básnictví světskému dařilo se básnictví duchovnímu, poněvadž jak husité tak později lutheráni a čeští bratři velmi pilně kostelní zpěv jakožto podstatnou část bohoslužby pěstovali. Předním skladatelem písní duchovních jest Jan Augusta (1500—1572), biskup jednoty bratrské, jehož četné písně (asi 20.000 veršů) vznešenými obrazy a řečí jadrnou vynikají. Také Jan Blahoslav, starší jednoty bratrské, proslul skládáním písní církevních jakož i uspořádáním velkého kancionálu pro jednotu bratrskou. O rýmovaný přehled žalmů pokusil se Jiří Strejc (1536—1599); lepší než překlad ten jest metrický překlad Matouše Benešovského (r. 1577), Benedikta z Nudožer a nad jiné výtečný Amosa Komenského. Umění dramatické pěstováno jest více než za doby předešlé zvláště přičiněním jesuitů. Byly to látky náboženské, které se spracovávaly způsobem neumělým. Velké obliby dosáhl kus „Judita“ z němčiny do češtiny přeložený Konáčem z Hodištkova.

Zcela jiné plody co do ceny vykazuje písemnictví prosaické XVI. století a v první třetině XVII. století. Lze tu pozorovati nenáhlý rozvoj literatury; neb v první polovici této doby nejsou spisy ani tak četné ani nevynikají tou uhlazeností jako v polovici potomní. Především pěstována byla theologie, pak právnictví, dějepisectví, mluvnictví, cestopisectví a poněkud i vědy přírodopisné a mathematické.

K předním spisovatelům theologickým náležejí Jan Augusta a Jan Blahoslav, oba biskupové jednoty bratrské. Bible se pilně překládala; nejdůležitější ze všech těchto překladů jest tak řečená bible Kralická, tištěná od l. 1579—1593 v Kralicích na Moravě. Devět učenců jednoty, mezi nimi Jan Blaho-

slav, obstarali překlad i výklad ten, který pro správnost a ryzost jazyka až dotud jest spisovatelům vzorem.

V právnictví docházela práva městská pilného pěstování. Brikcí ze Zlicka (1485—1543) vzdělal dle rozličných spisů „Práva městská“ r. 1536. Ještě důležitější byl spis kancléře Starého města Pražského Pavla z Koldína (1530—1589), který, byv schválen snesením sněmovním, nabyl pro města česká a později i moravská platnosti zákoníka. V oboru právnickém vynikl též Karel starší ze Žerotína; avšak i jeho spisy státnické vynikají neobyčejným důmyslem. Ze spisů politických zasluhuje připomenutí Veleslavínova Politie historická a pak Jiřího Závěty Škola dvorská.

Nejčtenějšími a největšími děly honosí se dějepiscectví. A právě u spisů těchto viděti lze značný pokrok. Od slohu a způsobu kronikářského upustil Bartoš Písař, líče ve svém díle rozbroje v obci Pražské mezi l. 1524—1530. S událostmi osudných v dějinách českých let 1546 a 1547 sesnamuje nás řečí výtečnou Sixt z Ottersdorfu. Živým a zajímavým vypravováním vyniká kronika česká, sepsaná Václavem Hájkem z Libočan ve smyslu katolickém. Jest to dílo strašnické plné báje a bludů, které však pro svou formu velké došlo v lidu oblíbeny. Ve smyslu protestantském sepsal děje české Martin Kuthen slohem suchopárným. Zcela jiné ceny jsou díla výtečná jak slohem tak obsahem Jana Blahoslava „Život Jana Augusty“ a „Dějepis jednoty bratrské.“ Obsahem hodnověrným nikoliv však formou podobá se předešlému Václava Březana (1560—1619) „Život Viléma z Rožmberka.“ Do řady dějepisců připočísti sluší i Karla staršího ze Žerotína „Zápisy o soudě panském a zprávami o některých sněmích.“ Neméně důležité pro poznání veřejných i soukromých poměrů této doby jsou přčetné jeho listy, psané slohem klassickým. Velké dílo rodopisné, ovšem nedostí kritické, zanechal Bartoloměj Paprocký (1540—1614), Polák rodem. Ze všech dějepisců nenabyl však žádný tak zvukného jmena jako Daniel Adam z Veleslavína (1546—1599), ačkoliv díla jeho nevynikají ani zvláštním důmyslem ani původností, předčí však nad jiné uhlazeností a lepotou tak, že jsou pokládána za vzor mluvy správné. K větším pracem Veleslavínovým náleží „Politia historica,“ o níž byla již zmínka, a pak „Kalendář historický“ nejrozsáhlejší původní jeho dílo. Z vrstevníků jeho psali mnozí spisy historické, méně o dějích domácích než o cizích slohem sice výborným, avšak bez náležité kritiky.

Vedle historické jest literatura země- i cestopisná hojně

v té době zastoupena. Z cestopisů padá sem Oldřicha Prefáta z Vlkanova „Cesta přes Benátky do Palae-stiny.“ Václava Vratislava z Mitrovic „Příhody“ na cestě do Cařihradu a v městě tom, sepsané slohem lahodným. Obsírnější sice, ale méně zajímavé jest „Vypsání cesty do sv. země“ Haranta z Polžic. Ze zeměpisných děl byla nejrozsáhlejší „Kosmografie česká,“ spracována dle Münsterova spisu od Zikmunda z Púchova.

Řečnictví světského zachovala se ukázka ve spise Michala Pečka Smiřického, nazvaném Akcí a rozepře mezi filosofem, lékařem a prokuratorem. V řečnictví duchovním vynikli katolíci a vedle nich bratři. Z prvních sluší uvésti jesuitu Šebestiána Vojtěcha Berličku (Scipiona), z těchto Mart. Zámrského. O náboženských spisech polemických pracovali nejvíce jesuité, jmenovitě Václav Šturm, jenž psal proti bratrům českým.

Filosofické spisy překládaly se většinou z latiny. K původním dílům náleží Matouše Konečného „Knihy o povinnostech křesťanských.“ Filosofie morální pěstovala se bez soustav.

Nauky přírodní jazykem českým pěstoval Tadeáš Hájek z Hájku († 1600), slavný lékař a astronom, který herbář Mathioliův česky vzdělal. Týž herbář vzdělal a rozmnožil pomocí Veleoslavínovou Adam Huber z Riesenbachu (1596). Vrstevníkem Hájkovým byl Adam Zalužanský ze Zalužan († 1613), který první v díle svém „Methodus herbaria“ vyřkl, že byliny mají také pohlaví, což teprve Linné v předešlém věku ve vzdělaném světě rozšířil.

Humanistická studia kvetla i za doby této. Spisy latinské i řecké překládány jsou pilně na jazyk český. Nejznamenitější z překladů jest Xenofontova Kyropaedie, kterou r. 1603 Abraham z Günterodu převedl ze řeckého na jazyk český. —

Umění. Stavitelství mělo důmyslné a nadané pěstitele. Jsou to mistři již z konce doby předešlé známi, zvláště Beneš z Loun, který v pozdním slohu gothickém stavěl chrám sv. Barbory v Hoře Kutné a děkanský chrám Lounský (1520 až 1528). V slohu tom, jenž až do polovice XVI. století v Čechách kvetl, vystavěny jsou též chrámy na Mělníce a v Rakovníku; také v Jindřichově Hradci (kostel sv. Jana Křtitele) a v několika jiných městech jižních Čech jsou kostely v slohu tom vyvedeny, odchylní se však od jiných staveb toho druhu zvláštním rázem klenby.

Vedle gothického slohu pěstoval se v Čechách s nemenším zdarem i sloh renaissanční (či lombardský), jenž v XV. stol.

následováním vzorů antických vznikl a sem snad Vlchy byl přinesen. Slohem tím provedl Beneš Lounský část hradu Pražského od něho představovanou; i na stavbách jeho gothických viděti lze příměsky slohu tohoto. Nastala tím doba přechodní, kde základní formy byly gothické, ozdoby pak renaissanční; zvláště užívalo se způsobu toho u staveb soukromých, kdežto v stavbách kostelních převládala více gothika. Teprve později, a sice na počátku XVII. stol., užito jest smíšeného slohu i při stavbách chrámových. Tak jest kostel sv. Rocha na Strahově v Praze z r. 1587, kostel sv. Salvatora na Starém městě Pražském z let 1611—1614 v základních rysech gothický, ale gothika jest tu skrz na skrz vlaským způsobem proniknuta. Touž dobou opanovala již čistá renaissance stavby paláců. Byli to mistři vlastí, kteří ji v Čechách čistě pěstovali. Nejkrásnější památka slohu toho jest belvédér v královské zahradě nad Malou Stranou. Ferabosco de Lagno vystavěl budovu tu r. 1534 pro královnu Annu, manželku Ferdinanda I. Týmž starším slohem renaissančním vyvedeny byly veskrz od mistrů italských krásné budovy, z nichžto nejzdařilejší jsou: bývalý Rosenberský, nyní Švarcenberský palác na Hradčanech, Thunovský dům pod zámeckými schody v Praze, část zámku Krumlovského, zámek Mělnický, nákladní zámek Budčovický na Moravě a j. Brzy počala se však stará, čistá renaissance kaziti přílišným hromaděním ozdob; viděti to lze u chrámů jesuitských z XVI. století. Lepšího slohu jest západní průčelí hradu Pražského, které vystavěl Benátčan Scamozzi r. 1614. Spůsobem tím provedeno jest potom více paláců.

Sloh řezbářský shoduje se se stavitelským. Z památek řezbářských zaslubuje zmínky výtečná řezba na oltáři v kostele sv. Havla nad Zbraslaví (z druhé polovice XVI. století) a skládací oltář v Týnském chrámě Pražském. O pilném a zdárném pěstování sochařství a řezbářství v kamennu svědčí mnohé krásné portály nejen kostelů a paláců, nýbrž i u domů měšťanských, pak brány a kašny, z kterýchž nejkrásnější zdobila až do nynějších dob náměstí Staroměstské.

V kovolictví proslavil se nad jiné Tomáš Jaroš Brněnský; od něho pochází znamenitá litina na kašně v královské zahradě Pražské, mnohé zvony (jako veliký zvon u sv. Víta [1549] a velký zvon Týnský). Avšak nebyl on jediným umělcem toho druhu, byli tehdá i jiní proslulí zvonáři a konváři, jejichžto práce (zvony a cínové křtitelnice) nejen dobrou litinou nýbrž i zdařilými plastickými okrasami vynikají. Nejkrásnějšího rozkvětu dosáhla plastika slohu renaissančního v Čechách za Rudolfa II., následujíc šťastně, avšak samostatně, vzory antické.

Malířství kvetlo v Čechách v XVI. století; byla zvláštní národní škola česká, která se sice na základech vlašských a německých vyvinula, ale přece původní vlastenecký ráz podržela. K znamenitějším malířům tabulkových obrazů patří Šimon Hutský z Křivoklátu (ku konci XVI. století). V malbě na obmítce vynikl Daniel Aleš z Květné, který ozdobil pracemi svými kapli arcibiskupskou (r. 1599) a sv.-Václavskou na hradě Pražském. Avšak nad díla tato předčí drobnomalby v četných pergamenových knihách, jmenovitě v zpěvnících. V první polovici XVI. stol. nestojí ještě malby ty ovšem na tom stupni dokonalosti, na jakém se nalezájí v polovici druhé toho věku, nejsouce bezúhonná ani v kresbě ani v kladení barev, ač vynikají uspořádáním květinových obrub a arabesk: ale v polovici druhé jsou tak dokonalé, že rovnají se nejzdařilejším pracem toho druhu umělců cizích. Slavného jména nabyli: Fabian Pulér z Ústí nad Labem, který mistrovsky ozdobil dva latinské zpěvníky pro chrám sv. Víta v Praze (r. 1551), kancionál český Žlutický (1558) a dva zpěvníky Teplické; Matouš Ornyš z Lindperka, který r. 1574 maloval kancionál Třeбенický; Jan Kantor, od něhož český kancionál Mlado-Boleslavský byl okrášlen a Matouš Radouš z Chrudimi, od něhož pocházejí výtečné malby ve dvou českých kancionálech chrámu Královéhradeckého (1585 až 1604) a Chrudimského. Mimo tyto domácí umělce žili ještě v Čechách mnozí slavní umělci cizí, jež uměním milovný císař Rudolf II. ke svému dvoru povolal; byli to: Bartoloměj Spranger, Roland Savery, Jan z Cách, Jan Breughel, Jan Hofmann a jiní.

Avšak nejen malíře zval Rudolf II. ku svému dvoru, ale i jiné umělce, zvláště také hudebníky, které buď přijal do své služby aneb je choval nějaký čas pohostinsky. Byli to jmenovitě umělci z Itálie, Španěl a Nizozemí, kteří v Praze umělecká díla skládali a jimi Čechy ku skládání pobádali. Byl to zejména Filip de Monte, kapelník císařův, Jakob Regnard, místokapelník a jiní, kteří v Praze církevní i světské skladby spisovali.

Valně přispělo pěstování zpěvu církevního rozdělení náboženské; u každého vyznání brali se skladatelé jiným směrem. Skladby katolické byly větší, zvučnější a rozmanitější; evangelické kratší a jednodušší. Dovedných skladatelů jakož i obratných hudebníků bylo v Čechách mnoho; jména některých zachovala se až po dnešní dobu. Hudba měla toho času mnoho také podporovatelů. Mimo císaře Rudolfa II. byli to Jan Hodějovský, Jan Lobkovic mladší, Kostka z Postupic, Harant z Polžic, který byl nejen veliký ctitel hudby ale také skladatel, zpěvák a hráč na rozličných nástrojích.

Živnosti. Přední živností lidu českého bylo rolnictví. Ačkoliv za doby této lid selský žil v nevolnictví, do něhož za příkladem německým od šlechty za slabých Jagellovců byl uveden, byl přece zámožný, tak že se i na sněmě za Ferdinanda I. proti jeho přepychu musely dávatí zákony. Příčinou toho jest dlouhý mr, jemuž se země nepřetržitě těšila. Vrchnosti pečovaly také samy o dokonalejší vzdělávání půdy, jak to četné instrukce, dávané od nich úředníkům, v té příčině dokazují. Dalším pak důkazem, jak si Čechové hospodářství polního všímali, jest četná literatura oekonomická, vykazující mnohé spisy původní i přeložené.

S hospodářstvím polním úzce spojen jest chov dobytka, který v Čechách pěstován byl s pilností nemalou. Také vinařství, zahradnictví a štěpařství docházelo v XVI. století velké obliby, jsouc podporováno od šlechty i od zámožnějšího měšťanstva, které znamenitý náklad vedly na zvelebení štěpnic a sadů. Též theoreticky živnost ta se pěstovala hojnými spisy.

V žádné jiné zemi nebylo rybářství s takovou pilní jakož i důmyslem pěstováno jako v XVI. století v Čechách. Ryby se odchovávaly uměle v četných rybnících a Čechové v tom byli tak proslulí, že i do ciziny byli voláni, by tam v zařizování rybníků radni i nápomocni byli.

S nemenší horlivostí pěstován v zemi české chov zvířete. Velikánské obory zakladány jsou s nákladem nemalým pro černou a vysokou zvěř, jakož i bažantnice. Šlechta vyhledávala v hluchých honech zvláštní zábavy, působila však chováním příliš mnohé zvířete sedláckům na polích škody nemalé a užívala k zamezení pytláctví trestů nad míru krutých.

Řemesla kvetla v XVI. a na počátku věku XVII. utěšeně. Soukenictví a plátenictví dařilo se v severních a východních Čechách. Zbrojnictví, zvonářství a hodinářství bylo rozšířenou, výnosnou živností. Avšak i mnohá jiná řemesla připomínají se v XVI. století, mezi nimi i taková, která sloužila přepychu.

Obchod vedl se z Čech v XVI. století na všechny strany. Do Němce šel po Labi i po suchu; do Polska zaručena mu byla bezpečnost obchodní smlouvou, učiněnou r. 1549 mezi Ferdinandem I. a Sigmundem II. Z Čech se vozily kovy, dříví, šafrán, sklo a ryby. Hlavní místa obchodu českého za hranicemi byla města Frankfurt nad Mohanem, Lipsko, Linec, Řezno, Vídeň, Kremže atd. Byli Čechové v XVI. stol. národ bohatý a pokročilý ve všelijakých živnostech.

Mravy české proti době předešlé staly se sice uhlazenější, ale pozbyly také přísnosti a prostoty, jižto dříve vynikaly. Náboženská snášlivost byla sice zákony zaručena, ale zhusta

v životě porušena. Lidé byli nábožní, ač se podivně odrážel od této nábožnosti zhýralý život mnohých nižších i vyšších. Zvláště šlechta hověla nezřídká i hrubším rozkošem, dopouštějíc se přitom na svých poddaných někdy surového bezpráví. Také pověry a mnohých předsudků nebyli mnozí i vzdělaní prosti.

Doba třetí.

**Od bitvy Bělohorské až do vydání ústavního diplomu
císaře Františka Josefa I. (1620—1860).**

§. 75. *Následky bitvy Bělohorské.*

Hned po bitvě na Bílé hoře přitrhlo vojsko vítězné ku samé Praze a hotovilo se na druhý den učiniti na ni útok. Ale k tomu nedošlo, neboť Fridrich nepomýšlel na hájení města, nýbrž na útek. Rozmlouvali mu to sice vůdcové, ukazující k tomu, že ztráta vojska dá se snadno nahraditi, poněvadž lid jest bojovný a 8000 Uhrů, vypravených nově na pomoc od Gabriele Bethlena, již jest u Brandýsa, Mansfeld vítěznému vojsku že leží za zády, maje ve svých rukou Plzeň, Tábor, Loket a Falkenov; mimo to že jest ještě Morava a Slezsko ve zbrani. Ale Fridrich byl ztrátou několika tisíc mužů tak poplašen, že se neměl v Čechách již za bezpečna a žádal Maximiliána bavorského za příměří na 24 hodin. Avšak kníže povoloval mu je jen na 8 hodin a to ještě tak, aby se napřed vzdal panství nad Čechy. Toho nechtěl učiniti Fridrich a, nedav knížeti odpovědi, přestěhoval se s dvorem a korunními klenoty večer s hradu Pražského na Staré město, kamž i poražené vojsko většinou uteklo, táboříc po ulicích a náměstích. Nazejtří (9. listop.) ujel král s rodinou z Prahy, provázen svými vojevůdci Anhaltem, Hohenlohem, Thurnem a několika nejvyššími úředníky, totiž nejvyšším purkrabím Berkou a kancléřem českým Václ. z Roupova. Útek stal se v zmatku a spěchu takovém, že se mnohé vzácné věci zapoměly vzíti s sebou, ba ani se neukryly. Prchající dali se přes Nymburk do Vratislavi. V patách za nimi opustil i veškerý válečný lid Prahu, a ač někteří vyšší důstojníci mu nařizovali, aby u Brandýsa se shromáždil, nesešlo se tam přece vojska mnoho, a i to se rozprchlo na všechny strany, nevědouc si rady, poněvadž bylo od vůdců opuštěno.

V týž den, co přední původcové opustili Prahu, poddala se nejprvé Malá Strana knížeti bavorskému, a po ní hned

i Staré a Nové město; také posádka, jež měla osazený hrad, vzdala se a vykonala knížeti slib věrnosti pro císaře. Vojsko bavorské i císařské osadilo město, dopouštějíc se nejen na vojácích českých, kteří sem a tam po domech se skrývali, hrubého násilí, nýbrž i na zámožnějších pánech a měšťanech. Nejříve vedlo se těm, kteří se zbožím svým z Prahy utíkali; neb sotva přijeli za bránu, napadeni jsou od jízdy císařské neb bavorské a úplně vyloupeni. Některým stalo se to i od prchajícího vojska, které, nemajíc žádné kázně, hledělo si lupem nezaplacený žold nahraditi. Teprve později, když si Pražané na nezbedné chování vojska vůdcům stěžovali, jest přísnými tresty loupení domů zastaveno a v městě zaveden pořádek.

Zatím složili Pražané jakož i stavové do rukou Maximiliánových přísahu věrnosti a poddanosti císaři a vydali všechny smlouvy o konfederace, jež byli s Moravany, Slezáky, Lužičany, s Uhry i s Gabrielem Bethlenem i s Rakušany učinili. Za příkladem Prahy vzdávala se i jiná města česká vítězi na milost i nemilost, také i Karlštejn, načež Maximilián, nechav část vojska s vůdcem Tillym v zemi, odejel 17. listop. z Prahy do Bavor; Buquoj pak obrátil se s vojskem císařským do Moravy, kde stavové, ponoukáni a podporováni Bethlenem, v odboji ještě pokračovali. Na místě Buquoje přijel do Prahy Karel z Lichtenšteina, kníže Opavský, jemuž císař jakožto mimořádnému kommissaři úplnou vládu v Čechách svěřil.

Přebývání Fridricha ve Vratislavi bylo na krátko. Když se Lužice kurfirstovi saskému poddala, strojí se vtrhnouti do Slez, napomínaje stavy, aby od marného odporu upustili a jemu se vzdali, slibuje jim, že budou při všech svých svobodách a právech jak náboženských tak politických zachováni. Stavové byli k tomu volni, pročež nemohl Fridrich déle ve Slezsku meškati a obrátil se (13. ledna 1621) s rodinou nejprve k svatovi svému, kurfirstu braniborskému, a když tu nerád byl viděn, utekl do Holanď. Po odchodu jeho poddali se Slezáci tak zvaným akkordem saským neb Drážďanským (28. února). Morava pak již ku konci r. 1620 přivedena jest Buquojem k poslušnosti. Stavové její vykonali císaři opětnou přísahu věrnosti a propustili se ze všech smluv, ale nedosáhli úplné amnestie, ač za ni žádali. Císař dal jim za plnomocného kommissaře kardinála Františka z Ditrichšteina, který vinu jednotlivců náležitě měl vyšetřiti.

Proti císaři ve zbrani ostali ještě Bethlen a Mansfeld. S tímto učiněno jest příměří, za něhož jednalo se s ním o vydání Plzně a jiných měst, trvajících ještě v odporu za peněžitou náhradu. Do Uher pak vypravil se Buquoj, by knížete do-

nutil k pokoji. Když však Mansfeld výkupného nepřijal, ač prý se mu 200.000 zlatých, titul knížecí a amnestie podávaly, udeřilo vojsko císařské na města, jež měl v Loketskú osazená, a zmocnilo se jich (v únoru 1621).

Zatím vydán jest od císaře ve Vídni na Fridricha falckého jakož i na jeho přední vůdce říšský acht (29. ledna 1621), jímž je zbavovali všech práv, důstojenství a panství v říši, napomínaje všechny stavy, aby jich nijak nepodporovali, sice že i je kletba zastihne. O málo dní později poslal císař tajně rozkazy do Prahy k zatýkání a obeslání všech někdejších direktorů, jakož i těch, kteří za králování Fridrichova nějaký vyšší úřad zastávali. Skoro všichni tito zůstali v Čechách, doufajíce v milost císařskou, kterou jim Maximilián bavorský před odjezdem z Čech sliboval. Jen někteří nej přednější účastníci vzpoury utekli ze země, bojce se pomsty. Na tyto vydána jest 17. února obsýlka, ale žádný z nich (bylo jich celkem 30), nedostavil se, jak se dá myslet, k soudu do Prahy. Soud tento byl od císaře mimořádně sestaven z královských některých úředníků, soudních radů a doktorů práv, předsedou pak jeho jmenován jest kníže z Lichtenšteina. Dříve nežli se soudcové tito v Praze sešli, zjímání jsou někdejší direktorové a jiné osoby, které vynikly v předešlém povstání. Šlechtice dal kníže obeslati skrze komorníky od desk zemských a, když se dostavili, dal je odvésti na hrad Pražský a opatřiti vězením. Téhož dne (20. února) a skoro v touž hodinu zjímání jsou někteří měšťané Pražští od rychtářů císařských a uvěznění na radnicích. Hned potom v dnech nejbliže příštích svázení jsou zatknuti z venku do vězení Pražských; nejpozději (23. května) přivezen jest do Prahy Joachim Ondřej Šlik, který od kurfirsta saského jest ve Fridlandě, kdež tajně meškal, jat a císaři vydán. Když náčelníci vzpoury, dokud ostali v zemi, byli v rukou císařských, sestoupil se mimořádný soud a počal vyslyšati vězně (18. března), jichž bylo všech 48. Dříve o něco než soud počal svoji činnost, vysvěcen jest chrám sv. Víta znova od arcibiskupa, který se byl s jesuity a jinými uprchlky po bitvě Bělohorské navrátil, a odevzdán jest katolíkům. Kněží pak kalvinští a bratrští vypovědění jsou z království (13. března 1621).

Co se to v Praze dělo, vytlačován jest Mansfeld od vojska císařského a bavorského, jemuž velel Tilly, z mnohých měst, jež byl nedávno předtím osadil, začínaje útok. Toho se odvážil, když byl vojsko své novým najímáním žoldněřů sesílil. Potřebných peněz k tomu dostalo se mu od Holanďanů, jímž na prodloužení války mnoho záleželo. Docházeloť jim téhož roku 1621 dvanáctileté příměří se Španěly a pročež, aby dům Habsburský

zaměstnáván byl jinde a jich s celou mocí stáhati nemohl, poslali peníze Mansfeldovi, který nedávno předtím marně knížat evangelických v Heilbronně za ně byl žádal. U Holanďanů našel konečně také Fridrich, bývalý král český, útočiště; neb do své hlavní země, dolní Falce, nemohl se navrátiti, poněvadž byla hned na začátku války Španělem Spiñolou osazena. Druhá jeho země, Falc horní, nebyla dosud v rukou nepřátelských; tam se obrátil Mansfeld o posilu, ale za jeho nepřítomnosti vydali důstojníci jeho císařským Plzeň (3. dubna), obdrževše za to značné summy peněz, svobodný odchod z města s vojenskou ctí, zbraněmi a zavazadly. Týmž způsobem dostal se i Tábor jakož i druhá města do rukou císařských. Cheb vzdal se kurfirstovi saskému a osazen, jakož i Falkenov vojskem jeho. Tím přestaly býti Čechy bojištěm, a Tilly táhl za Mansfeldem do Falce již ku konci května.

Když takto vítězství císaři bylo pojištěno a moc jeho v Čechách, jakož i v ostatních zemích obnovena, přikročilo se k pokutování uprchlých i zjimaných. Všech třicet uprchlých, kteří, byvše obesláni, před soud se nedostavili, odsouzeno jest k ztrátě statků, ctí i hrdel a jména jejich 23. dubna přibita jsou na šibenici Staroměstské rukou katovou; statky pak jejich pro komoru královskou jsou zabaveny. Podobný osud potkal statky a čest deseti účastníků odboje, kteří však před pokořením jeho ze světa sešli jako na př. Linhart Kolona z Felsu, Petr Švamberk a jiní.

Hlavní exekuce nad uvězněnými vykonána jest 21. června r. 1621, ačkoliv již v květnu rozsudek od mimořádného soudu nad nimi byl vyřknut a nedlouho potom s nepatrnými změnami od císaře Ferdinanda II. schválen. Dva dni před exekucí svezeni jsou vězňové na hrad Pražský, kdež jim byl ortel přečten. Z 48 osob zatknutých bylo 45 k ztrátě hrdla, ctí i statkův odsouzeno, avšak 14 z nich prominut jest hned trest smrti a zaměněn buď vězením buď vypověděním ze země. Následujícího pak dne dovoleno manželkám, dětem a krevním přátelům rozžehnat se s odsouzenými, načež svezeni jsou s hradu na radnice Starého a Nového města Pražského v průvodu vojenském. Ráno dne 21. června dopraveni jsou vězňové z Nového města na radnici Staroměstskou, před kterou postaveno jest lešení černým sukem pokryté; na pavlanu pak radnice upravena jsou sedadla pro úřad Staroměstský a rychtáře císařské všech tří měst Pražských. Když se přiblížila pátá hodina ranní, dáno jest několika ranami z děl znamení k početí poprav. Přítomní zavřely se brány městské, ulice vedoucí k náměstí, jakož i toto kolem popraviště osazeny jsou jízdou i pěchotou saskou, tak že žádný blízko k lešení přistoupiti nemohl; aby pak řečí odsouze-

ných slyšení nebylo, tlučeno na bubny po celý čas poprav. Když bylo vše připraveno, volali rychtáři jednoho po druhém z vězňů na lešení. Nejprve vyvolán jest Joachim Ondřej hrabě Šlik z radnice ke stínadlu, jemuž po popravě také pravá ruka jest utata; po něm následoval Václav z Budova, Křištof Harant z Polžic, Kašpar Kaplíř ze Sulevic, Prokop Dvořecký a tak jeden po druhém dle stavu a důstojenství, až všech 23 bylo štato. Doktoru Janu Jesseniovi, slavnému lékaři a bývalému rektoru university, vyříznut byl nejprve jazyk, načež jest stat, tělo jeho čtvrceno a na koly napíchnáno. Hlavy dvanácti předních odpravených vystaveny jsou na mostecké věži Staroměstské po šesti na straně východní a západní k výstraze a upomínce Pražanů. Mezi stínáním oběšení jsou tři odsouzcenci a sice Jan Kutnauer, purkmistr Staroměstský, a Šimon Sušický, radní, na trámě vystrčeném z okna radnice, Nathanael Vodňanský, měšťan Pražský, na šibenici, postavený na náměstí. Sixt z Ottersdorfu, rada nad appellacemi, vyveden jest k popravě na lešení, ale tu oznámena mu milost, a odveden nazpět do vězení. Všichni odpravení šli na smrt s myslí klidnou. Těla jejich dovoleno vzíti rodinám neb přátelům a pohřbiti slušně.

Druhého dne přikročilo se k trestání některých jiných vězňů, z nichž tři jsou metlami vymrskáni z města a na vždy ze země vypovědění, jeden pak za jazyk k šibenici na tak dlouho přibit, dokud se kat od vymrskání oněch zpět nevrátil. Jiní pokutováni jsou vězením buď doživotním, buď na několik let.

Podobně jako v Čechách byli také na Moravě někteří, kteří za povstání nejvíce proti císaři byli činní, zjímáni a před mimořádným soudem „z rebellie“ obviněni. Bylo jich všech 11 ze stavu panského, rytířského i měšťanského. Již před tímto jímáním uprchli někteří, bojíce se pomsty, do ciziny, ale ani tam všichni nebyli jisti; tak jest Fridrich z Tiefenbachu, nejvyšší nad vojskem moravským v čas odboje, ve Švýcařích jat a v Inšpruku odpraven.

V Slezsku vyhlášen jest Jiří, markrabě Krňovský, z rodu braniborského, za psance; ale on toho nedbal a ostává v čele vojska, vedl válku proti císaři dále jakožto generální kommissar vypuzeného Fridricha falckého, hubě přitom nejen Slezsko nýbrž i Moravu. Marně jednali s ním stavové slezští o mír, on nechtěl upustiti od války, ani když se mu značné summy na zaplacení vojska podávaly. Ve spolku s ním byl ještě kníže sibiňský, Bethlen, ve válce s císařem. Lehká jízda uherská najížděla zhusta do Moravy a do Rakous na plen po celý rok 1621; teprve na samém sklonku tohoto roku naklonil se Bethlen k míru v Mikulově (31. pros. 1621) více

z nedostatku potravy nežli z donucení zbraní. Tím ostal markrabě bez spojence a proto, aby s celým vojskem císařským a saským zápasiti nemusel, opustil vojsko a ujel ze země. Vojsko opuštěné poddalo se i s městy, která drželo, císaři; pouze Kladsko, kde velel mladý hrabě z Thurnu, který ani pro sebe ani pro otce nemohl se nadíti žádné milosti, a hrad Zvíkov setrvaly v odporu. Za nedlouho vzdala se však i posádka na Zvíkově, nemajíc potravy a vidouc, že odnikud nemůže doufati v pomoc. To učinila z týchž příčin posádka Kladska, ale teprve ku konci října 1622; tím skončil se v zemích koruny české odpor proti císaři.

Zatím pokračovala mimořádná kommisie v pokutování osob, účastnivších se v povstání; stále přibývalo vězňů v žalářích Pražských, ačkoli mnozí poslání již byli do vyhnanství. Tento trest zastihl hlavně administratora a ostatní členy konsistoře strany pod obojí, tedy skoro všechny evangelické faráře Pražské a to prý proto, že lid proti císaři popuzovali. Odchodem jeho uprázdnilo se mnoho far v Praze, k těm dosazení jsou hned faráři katoličtí (v pros. 1621). O málo později vyháněni jsou evangeličtí kněží i z některých jiných královských měst, a místa jejich osazována faráři pod jednou. O něco déle trpěni byli němečtí kazatelé v Praze, ale i ti jsou vypověděni náhle v říjnu r. 1622, aniž by jim bylo povoleno rozžehnatí se v kostelích s věřícími. Kurfirstovi saskému omlouvalo se pronásledování to kněží protestantských účastenstvím jejich ve vzpouře, tedy příčinou politickou, neboť byl císař kurfirstovi slíbil, že nikoho pro náboženství stíhati nebude. Kruté tresty, vykonané nad předními účastníky povstání, naplnily strachem a hrůzou obyvatele české. Byliť se, vyjma nečetné katolíky, skoro všichni odporu proti císaři účastnili a obávali se proto trestu. Nikdo nevěděl, nebude-li brzy zatknut a před mimořádný soud postaven. Nejistotě té učinil konec tak zvaný generální pardon či všeobecné odpuštění, jež Karel kníže z Lichtenšteina co nově ustanovený místodržící český s sebou od císaře z Vídně přinesl. Mandátem tímto oznamovalo se (4. května 1622), „že sice všichni, kteří ohavné rebellie proti králi se účastnili, statky, čest i hrdla svá jsou propadli; nicméně že chce Jeho Milost císařská všem, co se cti i hrdel týče, učiniti milost, když by do jisté lhůty k tomu určené sami k vině své se přiznali; kdož by však tak neučinil, nad tím že dle přísnosti práva souzeno býti má.“ Následkem toho přihlásilo se u kommissarů k tomu zřízených 728 osob stavu pauského a rytířského, měšťanů pak před úřadem konšelským v městech královských počet veliký. Dle slibu císařského darován jest všem život a čest, a trestání jsou toliko na

statcích. Dle toho, jaká byla jejich vina, pobrány jsou některým statky všechny, jiným větší menší část. Tím uvedeno jest mnoho staroslavných rodů šlechtických na mizinu. Cena všech pobraných statků páčila se na 24 millionů kop mšenských. Statky těmi obdaroval císař jednak vojenské důstojníky, domácí i cizí, kteří mu pomáhali vzpouru potlačit, jednak nadal jimi hojně arcibiskupství Pražské a jiné katolické ústavy, zvláště řád jesuitský. Pobráním statků šlechtě domácí a udělením jich cizincům, zvláště Vlachům, Španělům a Němcům, přišly Čechy na mnoze o domácí svou šlechtu a dostaly cizí, která, nejsouc z národa, pomáhala ochotně mu kopati hrob.

Co se to v Čechách dělo, zuřila válka ve Falci horní i dolní. Do této vtrhl španělský vůdce Spiñola s vojskem ze španělského Nizozemí a řádil tam nekřesťansky. Horní Falce chtěl bránit proti Tillymu Mansfeld, byl však odtud vytlačen, ustoupil do Falce dolní, kde ve spolku s markrabím badenským, Jiřím, proti Španělům bojoval. Ale brzy přitáhl tam za ním Tilly. I vypuzený král český, Fridrich, přišel z Nizozemí do své země, by svou přítomností vojsko k udatnosti podněcoval. Jemu na pomoc přitřhl dobrodružný Kristián Brunšvický, jenž z peněz holandských a naloupených vojsko si sebral. Ale Tilly přemohl Mansfelda i Kristiána, načež oba Fridrich ze služby propustil, poněvadž se mu od Španělů i od kurfirsta saského činila naděje, že ho císař přijme na milost, jakmile rozpustí vojsko. Ale císař, neohlížeje se na tyto sliby, dal Falc horní i s důstojností kurfirstskou Maximiliánovi bavorskému na sněmě Řezenském dne 25. února 1623, začož mu tento horní Rakousy, dané mu před tím v zástavu, zase navrátit. Oklamáný Fridrich vrátil se nazpět do Nizozemí. Ferdinand přijel ze Řezna do Prahy, ponejprv za svého panování (11. dubna 1623), a obnovil hned úřady zemské, které od bitvy Bělohorské byly neosazeny. Neb nebyla země řádným způsobem spravována; celou vládu vedli mimořádní kommissaři, v jichž čele stál Karel z Lichtenšteina. Staří úředníci ustanovení před povstáním, nevykonávali, vyjma kancléře, služby žádné. Již před svým příchodem do Čech obnovil císař r. 1622 soud appellační, úřad desk zemských, aby zapisoval prodeje statků zabraných, a soud purkrabí Pražského. Pouze úřad nejvyššího purkrabí Pražského nechal neosazený a svěřil největší část jeho působnosti Karlovi knížeti z Lichtenšteina, jehož tři dni před svým odjezdem (12. května 1623) znova za plnomocného náměstka svého v Čechách byl ustanovil. Jemu přidal ještě jiných šest osob a uložil jim výslovně, aby nejdéle do tří měsíců kriminální processy nad rebelly vyřídili. Král mnil se déle zdržeti v Praze, ale z důležitých příčin, zvláště

aby Uhry k úplnému pokoji přivedl, musel se odebrati z Čech, slíbil však patentem, vydaným ke všem obyvatelům českým v den odjezdu z Prahy (15. května), že se zase do království českého v čase nejbližše příštím navrátí a sněm zemský rozepsati a položití dá. Avšak ke splnění slibu tohoto roku nedošlo a tak ostávala země bez zákonných řádů, ačkoliv na podzim r. 1623 byl přece větší i menší soud zemský otevřen. Přitom byly z desk zemských vymazány všechny vklady, zapsané v nich od vypuknutí povstání až do jeho přemožení. Ještě roku 1624 sliboval Ferdinand svolati český sněm a přijíti do Čech a také nařídil kommissarům, aby si s přehlednutím a opravením zřízení zemského pospíšili, by sněm bez ztráty času rychle mohl pokračovati; ale ani tenkrát sněm se nesvolal, ačkoliv s Bethlenem, který do království uherského předešlého roku byl vtrhl, 8. května 1624 byl mír obnoven. Čechy jsou ještě dále spravovány od mimořádného místodržitele a ukládány jsou stavům veliké berně, jichž císař potřeboval, poněvadž válka nebrala konce, a nařizovány i důležité věci bez svolení sněmovního, pouze po vyslyšení nejvyšších úředníkův zemských, a někdy i krajských hejtmánů. Způsob ten byl v Čechách tak neobvyklý, že i nejvyšší úředníci a soudcové zemští proti němu se ozvali (20. října 1624). Král udělil jim za to důtku, že se „na domnělá privilegia“ odvolávají, a nařídil jim, aby se o vydatnou kontribuci uradili. Ze slov císařových vysvítá, že považoval svobody české za propadlé. K náhledu tomu přišel jednak rádci svými ze školy španélské, jednak stálým vítězením nad protestanty. Ale tak nesmyšleli radové zemští, kteří zmužile proti absolutistickým snahám královým práv zemských hájili, uvádějíce ve spise (14. pros. 1624) svědčícím králi, že nevěrní a rebellové již jsou potrestáni, tak že již žádných v zemi není, nýbrž celé království že jest osazeno věrnými obyvateli, kteří dílem od počátku při králi Ferdinandovi setrvali, a vracíce se z vyhnanství ke svým statkům, spíše rozmnožení než zkrácení předešlých svých privilegií za svou věrnost očekávali; jiní sice že pochybili, ale nyní jsou již zase přijati na milost; mnozí zase že se vkoupili do tohoto království, jiní že jsou statky od krále obdařeni za prokázané jemu služby; ti že jsou také věrní a poslušní poddaní; a ti všichni že se oddávají naději, že budou předešlých svobod užívati a to tím spíše, poněvadž jiným zemím, které se tímž způsobem jako Čechy provinily, privilegií jejich ponechal. Ale spravedlivá tato žádost byla oslyšena. Avšak ani teď nepřikročil ještě císař ku zjevnému zrušení svobod, ačkoliv se dávno na tom byl usnesl, ale otálel s konečným rozhodnutím, očekávaje průběh nové války v Německu. Vítězství císaře nad povstáním

vzbudilo žárlivost Francie, v níž právě tehda schytralý kardinál Richelieu ujal se jménem Ludvíka XIII. vlády. Ačkoliv doma protestanty pronásledoval, ujímal se jich v Němcích proti císaři, nechtěje dopustiti, by se moc Habsburků seslila. Příčiněním jeho zvolili si stavové protestantští v severních Němcích Kristiána IV., krále dánského, za velitele svých vojsk proti Tillymu, jenž vojska svá po zemích hesských rozkládal. Richelieu počal též silně zbrojiti, ale války se ještě Francie nesúčastnila, pomáhajíc zatím Kristiánovi penězi. Nové toto nebezpečí bylo příčinou, že císař úmysl svůj v příčině zrušení politických privilegií a práv českých hned neprováděl, ačkoliv v šetření výsad náboženských mírniti tak se neuměl, vypovídaje kazatele kalvínské a bratrské a pak evangelické ze země. Nedá se upříti, že církevní zřízení v Čechách před bitvou Bělohorskou bylo u strany evangelické, tedy u většiny národa, velmi nepořádné, záleželo tedy na vítězi, aby církevní poměry ze své moci upravil a dosavadním různicím náboženským přítrž učinil. To se mohlo státi, když by byl císař straně nekatolické vytkl pevný řád, jímž by se musela spravovati. Avšak Ferdinand, vychovaný od jesuitů a víře katolické ze srdce oddaný, nechtěl zvelebovati stranu nekatolickou, z níž odboj proti němu vyšel, a pomýšlel na její odstranění. Dokud však vítězství za hranicemi nebylo jisté a dokud se musel ohlížeti na kurfirsta saského, jemuž na sjezdě Mühlhausském (v březnu 1620) slíbil, že válku proti povstalým Čechům nevede pro náboženství: dotud omezovalo se stíhání nekatolíků jen na vypovídání kazatelů kalvínských, bratrských a jen některých evangelických. Avšak již r. 1622 ukázal císař, že nebude šetřiti práv protestantských, když odňal mistrům strany pod obojí universitu Pražskou a odevzdal ji jesuitům, kteří tím dostali řízení všech škol v Čechách do rukou. Když pak válka za hranicemi vzala obrat pro císaře rozhodně příznivý, a císař se více po kurfirstovi saském ohlížeti nemusel, protože mu r. 1623 Lužici postoupil v zástavu, dokud by mu šest millionů tolarů útrat válečných nevyplatil: vydal mandát r. 1624, jímžto kněžstvo nekatolické veskrz vypovídal ze země a nařizoval reformaci katolickou po městech a vsích, jako ji byl ve Štýrsku provedl. Všecky kostely musely býti hned postoupeny katolíkům a kněží k nim dosazováni jsou z ciziny, poněvadž se českých nedostávalo. (Papežský nuncius, který r. 1623 v Praze kněží světil, vypravuje, že mimo kláštery v celé Praze ani 20 kněží katolických nenalezl.) Nejčastěji povolával nový arcibiskup Arnošt hrabě z Harrachu (1623—1667) kněze ze Slezska a z Polska, poněvadž se lépe s lidem smluvili. Ale tím opatřením nenahradil se ještě dlouho nedostatek duchovenstva, tak že

jedinému knězi více farních kostelů ku správě muselo býti svě-
řeno. Nekatolíkům nařizeno, aby se k vyznání katolickému obrá-
tili; když pak se to nedělo, přikročeno k prostředkům přísným.
Žádný kněz nesměl nekatolíky ani křtíti ani oddávati ani po-
chovávat. Závět měla míti platnost jen tehdá, jestli ten, kdo
ji učinil, byl katolík. Nikdo nesměl býti do cechů řemeslnických
přijat, kdo nebyl vyznání katolického. Nekatolíkům nemělo uděleti
se práva měšťanského. Svěcení katolických svátků, držení postů,
chodění na mši v neděli a svátky přikazovalo se pod těžkými po-
kutami, kdežto poslouchání kázání nekatolických bylo přísně za-
pověděno. A poněvadž se vypuzení kněží evangeličtí do země
tajně vraceli a nekatolíky v lesích, horách a skrýších vyučovali
a k stálosti napomínali, je pod ztrátou hrdla i statku zakázáno,
nekatolické kněze přechovávat. Mandát ten týkal se pouze stavu
selského a měšťanského, stavu rytířskému a panskému nechala se
tenkrát ještě svoboda vyznání.

Když mandát nedocházel patřičného šetření, přistoupilo se
k násilí, aby jím byl lid donucen přestoupiti ke katolictví.
V Praze přistoupilo se k vypovídání vážnějších měšťanů prote-
stantských, nejprv čtyř, potom 50, 70, aby se tím ostatní ne-
katolíci dali zastrašiti. Do jiných měst posláni jsou jesuité a
jiní kněží katoličtí co missonáři, jimž k podpoře dáno vojsko.
To týralo lid tak dlouho, až se buď rozutíkal aneb obrátil.
Vrchnosti katolické, staré i nové, reformovaly podobným spůso-
bem své poddané. Zdeněk Lev z Kolovrat provedl takto refor-
maci v Rokycanech, Martinic v krajíně Slánské, Maradas v Lito-
měřicích atd. Ukřutnosti, páchané přitom vojáky, byly tak hrozné,
že obyvatelé Lysé, když se k nim vojsko blížilo, sami zapálili
své domy a odešli raději do vyhnanství, než by se dali pro víru
týrati. Místy, jako v Kouřimsku a Hradecku, vzbouřili se se-
dláci (r. 1625) proti svým vrchnostem i missonářům katolickým,
vypálili několik zámků a zabili některé pány, avšak jsou pře-
moženi vojskem a barbarskými tresty (věšením, stínáním, lámá-
ním kolen, uřezáváním nosů a uší a j.) donuceni k pokoji.

Mezitím vedla se válka v Němcích dále. Z peněz severouz-
ských vyzbrojil Kristián IV. dánský vojsko, vtrhl do francouz-
ského Němce, kde se k němu protestanté přidali, zvolivše ho za svého
vrchního velitele. Hned také vystoupil Mansfeld ze svého úkrytu,
najat si vojsko z peněz holandských a anglických a zaměřil do
zemí českých, míně zde způsobiti nové vzbouření. Až dotud
užíval císař proti svým nepřátelům hlavně pomoci ligy kato-
lické, jejíž velitelem byl Tilly. Nechtěje však záviseti déle na
lize a jejím náčelníku, Maximiliánovi bavorském, přijal ochotně
nabídnutí českého šlechtice Albrechta z Valdšteina, který

uvolil se císaři sebrati na své útraty vojsko, jestli mu nad ním dá velení. Albrecht z Valdšteina pocházel z protestantských rodičů, přestoupil však k vyznání katolickému, vzdělal se dílem na cestách po západní Evropě dílem na universitě Padovanské, zasnoubil se, jak se do Čech navrátil, s velmi bohatou vdovou, vstoupil do služby císařské a vyznamenal se ve válce s Benáťany, s Turky a Uhry. Druhým sňatkem manželským s hraběnkou Harrachovou rozmnožil znamenitě své jmění, které milostí císařovou a laciným skupováním pobraných v Čechách statků (za 7 millionů dostal statky ceny 5krát větší) nesmírně zvýšil. Sebrav četné vojsko, vtrhl s ním do horní Falce a odtud do Švábska, kde novým najímáním znamenitě sílu svou rozšířil. Poněvadž dobře platil a vojákům kořist nechával, hrnuli se k němu se všech stran dobrodruhové. Ze Švábska hnul se (1625) do dolního Saska, by se sjednotil s Tillym. Když však spozoroval, že Mansfeld chce vtrhnouti do zemí českých, zastoupil mu u Dessavy cestu a porazil ho (v dubnu 1626). Ale Mansfeld unikl přece do Slezska, vešel ve spolek se stavy a vložil do některých míst posádky. Avšak za ním přitáhl sem Valdštejn, vypraviv přitom celou svou jízdu na pomoc Tillymu, který pomocí její zvítězil rozhodně nad králem dánským u Luttera blíž Barenberku (27. srpna). Před Valdštejnem utekl Mansfeld ze Slezska do Uher, by ve spolku s Bethlenem ve válce pokračoval. Avšak Valdštejn donutil Bethlena k míru; tím byl Mansfeld nucen opustiti Uhry. Prodáv děla a náradí vojenské pašovi Budínskému, obrátil se do Dalmacie, by odtud přeplaval se do Anglie. Ale blíž Zadru zastihla ho smrt. Po té vrátil se Valdštejn nazpět do Slez, porazil dánského vůdce Mitzlava, jehož tam Mansfeld s posádkou zůstavil, ve více bitkách a pokořil stavu slezské bez výminek císaři (1627). Za to byl Valdštejn, jehož císař již předtím vévodou Friedlandským byl jmenoval, povýšen na říšského knížete. Vytlačiv Dány z pevniny na ostrovy a vyhnav bez příčiny vévodu meklenburské, obklíčil Stralsund, jehož však přese všechno úsilí nedobyl.

Když takto opět zbraně císařské všude vítězily, přikročil již císař bezohledně k provádění svých záměrů proti Čechům. Byl již dříve sobě umínil zbavit Čechy dosavadních jejich svobod náboženských a práv politických, ale otálel s tím, až jaký vezme válna obrat. Přípravy však k radikální změně zřízení zemského konaly se pilně již od r. 1624. Nejvyšší úředníci a soudcové zemští vyhotovili z nařízení císaře dobré zdání o opravě zřízení zemského. Prohlednutí tohoto dobrého zdání bylo od císaře uloženo zvláštní kommissi, skládající se z Karla Lichtenšteinského, Valdšteina a šesti Němců, z nichž čtyři byli cizozemci. Těm

nařizeno, aby při upravování zřízení zemského pro Čechy přihlíželi k tomu, by se 1. náboženství katolickému nestalo nižádné ujmy; 2. aby právo královské bylo zachováno a 3. aby cizincům do Čech přistěhovalým dostalo se rovného práva s rodilými Čechy. Avšak kommissee držela se nejen této instrukce nýbrž i zásady, že Čechové vzpourou propadli práva svá, tedy že císař jen z milosti některá práva jim navrátiti chce. Císař schválil návrh této kommissee, týkající se práva veřejného; revizování pak práva soukromého uložil kommissi jiné, při níž byl také Slavata. Když pak i ta práce svou skončila, tu vyhlášeno jest „Obnovené právo a zřízení zemské království českého“ 15. května r. 1627, aniž by sněm byl tázán o své svolení. Císař ustanovil jím především dědičnost trůnu českého v rodě Habsburském po meči i po přeslici; z obyčejného přijímání krále sešlo, král ohlásil přistě, že chce dáti nástupce svého korunovati a ustanovil k tomu čas, při němž nemusel nový král stavům vystaviti žádného reversu. Obnoveným zřízením zemským rozmnožen jest v Čechách počet stavů o duchovní, k němuž náležel arcibiskup jakožto primas český, biskupové a praeláti, mající statky v deskách zemských zapsané. Dle pořádku byl nový tento stav prvním. Moc zákonodárná vyhrazena jest samému králi. Sněm podržel pouze právo povolovati berně, avšak povolení to nesmělo býti vázáno žádnou výminkou; mimo to nesměl o ničem jiném jednatí než o proposicích královských. Oboje purkrabství Karlšteinské bylo zrušeno a důchody jeho přiknuty byly královně. Ostatní úřady ostaly jako předtím; král je osazoval sám šlechtici v zemi usedlými, kteří toliko jemu zavazovali se přísahou. Právomocnost soudu zemského omezila se odnětím mu vši moci zákonodárné, již dříve vykonával v případech, pro něž nebylo právního ustanovení. Místo dosavadního ústního a veřejného jednání při soudě nařizeno jest písemné a tajné. A poněvadž se v Čechách mnoho cizinců usadilo jazyka českého neznalých, ustanoveno, aby němčina vedle jazyka českého ve všech soudech i úřadech mělo rovné právo.

Nedlouho po vydání obnoveného zřízení zemského vyšel konečně mandát, jímžto císař rušil všechna privilegia a zákony, dané na svobodné provádění náboženství pod obojí; neboť chtěl míti Ferdinand II. v zemích svých poddané, kteří by se v náboženství úplně s ním shodovali. Již dříve uloženo bylo měšťanům a sedlákům, aby se na víru katolickou obrátili, a kdýž to nechtěli učiniti po dobrém, nuceni jsou k tomu vojáky. Teď nařizeno všem obyvatelům protestantským bez rozdílu stavu, aby se do šesti měsíců stali katolíky, aneb aby se ze země vystěhovali. Avšak pouze osobám stavovským dávalo se povolení,

by se vyprodali a vystěhovali, poddaným stěhovati se bylo zakázáno. Nápadné jest, že císař proti protestantské šlechtě české užil tak krutého prostředku, kdežto jak šlechtě štyrské tak rakouské nechal svobodu vyznání, nakazuje pouze u nešlechticů katolickou reformaci. A přece i šlechta v těchto zemích stala se bez nucení katolickou, když viděla, že je osamělá a že nemůže žádných hodností dosíci. K šlechtě české nebyl tak shovívavý, jsa proti ní popuzen jednak pro časté spojení její s vystěhovanci císaři nepřátelskými, kteří ji k novému povstání chtěli pohnouti, jednak od cizích svých rádců a důstojníků vojenských, kteří žádostiví byli statků šlechty české.

Tuto šestiměsíční lhůtu k vystěhování prodloužil císař ještě o dalších šest měsíců, když přijel r. 1627 do Prahy. Příčina příjezdu jeho do Čech byla ta, že chtěl syna svého Ferdinanda dáti korunovat. Za nástupce ustanovil ho již dle nového řádu pouze ze své moci, oznámiv na sněmě stavům, že ho mívá korunovati. Ferdinand III. slíbil přitom oustně, že jim potom potvrdí privilegia, jež jim byl předchůdce jeho stvrdil; potom byl korunován a přijal od stavů na plném sněmu slib poddanosti. Císař pobyl tehda osm měsíců v Praze a potom odstěhoval se s celým dvorem do Vídně. Země po jeho odchodu spravována jest, jako předtím, nejvyššími úředníky a soudci zemskými jakožto místodržiteli královskými.

Když pak vypršela lhůta, ustanovená protestantům k vystěhování se neb k obrácení, vyprodala se jich valná část ze statků svých a se slzami v očích rozžehnali se s drahou vlastí svou, by v okolních zemích, zvláště v Polsku a Braniborsku, hledali útočiště. Počet vystěhovaných rodin udával se na 36.000, z nichž 158 bylo šlechtických. Tak Čechy přišly o svou domácí šlechtu a zámožné měšťanstvo. V opuštěné statky uvázali se cizinci, kteří je, protože jich najednou mnoho muselo se prodati, za levný peníz skupili.

O rok později nežli Čechám vydáno jest (10. května 1628) markrabství moravskému obnovené zřízení zemské, co do obsahu podobné českému, a o několik neděl později vrátil jim císař privilegia (26. června), která nečelila proti obnovenému zřízení zemskému.

§. 76. *Válka švédská.*

Co se tyto změny v Čechách děly, stálo vítězné vojsko císařské v severním Německu, majíc v moci Holštýn, Šlesvík, Juty a Meklenburk. Král dánský byl zaplašen na ostrovy, kam ho Valdštejn pro nedostatek lodí stíhati nemohl. Ačkoliv ne-

přítele Valdšteina před sebou neměl, rozmnožoval stále své vojsko, tak že ho až na 100.000 mužů čítal. Takové síle, domníval se, že ani knížata německá nedovedou odolat, až se proti nim obrátí. Zanášel se záměrem, že císaři pokoří knížata ta a sice tak, aby neměli moci větší než jako šlechta francouzská neb španělská; císař pak aby byl v Němcích pánem neobmezeným a dědičným. Císař nenamítal nic proti tomu a poněkud ho podporoval, dovoliv mu, by s Dány učinil mír. To se také stalo v Lubeku r. 1629; a poněvadž nechtěl Valdšteina rozdrážditi Kristiána IV. odnětím mu některého panství, by se znova s knížaty německými nespojil: vrátil mu osazené země všechny nazpět. K provedení Valdšteina plánu měl přispěti též restituční edikt, jímž se protestantům od císaře nakazovalo, by navrátili katolíkům všechny duchovní statky, jichž se bezprávně od smlouvy Pašovské byli zmocnili (od r. 1552). Těchto 14 biskupství a několik opatství, které hned vojsko Valdšteinovo osadilo, rozdal císař dílem svým příbuzným dílem lidem, od nichž se žádný odpor proti zesílení moci císařské nedal očekávati. Aby pak vojsko logistické Valdšteinovi nepřekáželo, rozdrobil a rozstrkal je po krajích německých. K provedení Valdšteina úmyslu rozepsal císař německým knížatům sněm do Řezna r. 1630, aby tam dal zvoliti svého syna Ferdinanda za německého krále. Tu radil Valdštein císaři, aby knížata německá v Řezně zajel a na nich zvýšení své moci vynutil. Pod záminkou války o dědictví Mantovansko-montferratské překládal pak Valdštein vojsko ze severních do Němec jižních a když se sněm Řezenský sešel, přeložil hlavní stan do nedalekých Memmink, očekávaje každou chvíli rozkaz císařův, by Řezno osadil a knížat se zmocnil. Ale záměry Valdšteinovy nebyly od císaře tou měrou podporovány, jak toho velikost jejich žádala. Císař je schvaloval, ale obával se učiniti rozhodný krok, když toho bylo třeba. Knížata německá pozorovali Valdšteina s nedůvěrou a tušili jeho úmysly; dvůr pak francouzský nemeškal jich povzbuzovati obratným svým jednatelem, kapucínem paterem Josefem, proti císaři a mocnému jeho vůdci. Z návodu jeho nechtěli knížata přikročiti k volbě, dokud by císař stížností jejich nevyslyšel a jich neodčinil. Všichni stěžovali si do Valdšteina a zpupného jeho chování a pak do útisků, jaké vojsko jeho páše i v zemích přátelských. Německo prý musí vojsko to nejen stravovati, ale i s důstojnky vypláceti. Jedině v severním Německu vybral prý Valdštein do 600 millionů tolarů válečné kontribuce a důstojníci jeho, jimž dovoluje libovolně vydírati lid, asi také tolik. Přednesše stížnosti ty, žádali císaře přímo za sesazení Valdšteina s velitelství a za zmenšení vojska. Po nějakém váhání svolil v to císař a poslal Valdšteinovi

místo rozkazu k útoku na Řezno, jak on očekával, propuštění ze služby (6. září 1630). Povolností tou nezískal však císař na knížatech ničeho, neboť ani syna mu potom nechtěli zvoliti za krále, vymlouvajíce se, že sněm nebyl k tomu účelu svolán, ale zbavil se výtečného vůdce, jehož právě by byl potřeboval, neb v týž čas, když se sněm Řezenský sešel, přistál nový nepřítel v Pomoří (4. července) a ten byl Gustav Adolf, král švédský.

Valdštejn odebral se, jsa propuštěn, na své statky do Čech a žil zde, ostávaje v milosti císařské, v nádheře více nežli královské. Maje okolo 6 millionů tolarů ročních důchodů, obklopil se umělci vlašským, německými a nizozemskými, kteří mu vystavěli nádherné paláce v Praze a v Jičíně a pracemi svými ho oslavovali. Osud svůj snášel lhostejně, domnívaje se čísti ve hvězdách brzké povýšení; a toho se mu také dostalo.

Král švédský, Gustav Adolf, vystoupil jako ochránce německých protestantů proti císaři hlavně přičiněním kardinála Richelieua, který nížádným způsobem nechtěl trpěti, by císař v Němcích ostal vítězem. Proto slíbil dvůr francouzský Švédům roční peněžitou podporu ve válce proti císaři a proto mu zjednal příměří s Poláky, s nimiž Gustav válčil. Avšak měl král švédský i vlastní příčiny, které ho do války pudily. Když ještě vedl válku s Poláky, poslal Valdštejn proti němu část vojska do Polska, ač to bylo proti všemu právu; také vypudil vévody meklenburské bez příčiny z jejich zemí. Tito byli svatové krále švédského a proto chtěl je Gustav Adolf uvésti zase do Meklenburka, kterýž byl císař Valdštejnovi za jeho zásluhy daroval dědičně. Proti tomuto novému nepříteli bojoval císař opět vojskem ligistickým. Když pak Tilly, vůdce ligy, kurfirsta saského pleněním země nutil, by upustil od neutrality a přidal se k císaři, povolal kurfirst na pomoc Švédy, kteří vojsko ligistické porazili u Breitenfelda nedaleko Lipska (17. září 1631). Gustav Adolf obrátil se po tomto vítězství do středních Němec, kde opanoval katolická biskupství kolem Mohanu; odtud vtrhl do kurfirstství Mohučského, chtěje z duchovních těchto zemí učiniti sobě dědičné panství jakožto základ k protestantskému císařství, kteréž bylo posledním účelem jeho výpravy.

Co Gustav Adolf v Němcích vítězně postupoval, vtrhlo vojsko saské, vedené Arnimem, někdejšími důstojníkem ve vojáctě Valdštejnově, dle úmluvy se Švédy do Čech, přitrhlo, aniž by se bylo potkalo kde s odporem, před Prahu a osadilo ji (11. listopad), když slabá císařská posádka město před příchodem nepřítelů opustila. Podobně vzdala se Sasům i jiná města česká, jako Cheb, Locket, Žatec, Kadaň a j. Vojsko

císařské, které přivedli Götze a Maradas zemi ze Slezska na pomoc, jest od Arnima u Nimburka poraženo. Tu přistěhoval se i sám kurfirst saský do Prahy a pobyl zde více měsíců. S vojskem saským vrátili se mnozí uprchlíci do Čech a uvázali se ve své statky. Mezi uprchlíky, kteří se nazpět do vlasti své vrátili, byl též Jindřich z Thurnu, nyní důstojník ve vojenské službě švédské, a Václav z Roupova, nejvyšší kancléř za vlády Fridricha. Tito sňali hlavy statých svých přátel s věže mostecké a pochovali je slavně v chrámě Týnském. Potom vypověděli opět jesuity z Čech a pokusili se o obnovení církevních řádů protestantských. Některých chrámů Pražských ujali se hned kněží protestantská, jichž 85 sešlo se na synodu v kolleji Karlově. Zvolili konsistor pod obojí, kteráž měla se starati, aby do jednotlivých míst dosazení byli lutheránští kazatelové. Sasové řádili v Čechách zle, pleníce zemi a vyplašující obyvatele z jich sídel. Co pak naloupili, odváželi po Labi do Sas. Tehdá přišly na mnoze sbírky císaře Rudolfa z hradu Pražského do Dráždan.

Dříve nežli minul rok od propuštění Valdšteina ze služby císařské, stal se úplný převrat věcí. Moc katolíků jest podvrácena a protestanté vítězi; vojsko císařské a ligistické rozprášeno, země české v ruku nepřítelů! V této nesnázi obracely se zraky celého dvora císařského po Valdšteinovi jakožto jediném, který by mohl ještě pomoci. Valdštein odebral se, když Sasové Čechy opanovali, do Znojma a žil zde v největším přepychu. Tu počal s ním císař vyjednávat, by sebral pro něho vojsko a převzal nad ním velení. Po dlouhém prošení nabídl se sebrati na své útraty pro císaře vojsko, ale na žádný způsob nechtěl převzítí vedení. S neobyčejnou rychlostí shromáždil veliké vojsko, neb, jak se rozneslo, že Valdštein najímá, hrnuli se se všech stran k němu žoldnéři, jimž pod prapory jeho kynula naděje vítězství, lupu a kořisti. Také hojný žold lákal mnohé; neb těžkému jezdcí platil devět zlatých měsíčně, lehkému šest a pěšimu čtyry a k tomu dával jim ještě dosti silné stravy (2 libry chleba, libru masa a 2 mázy piva neb máz vína).

V březnu r. 1632 bylo vojsko vyzbrojeno a rozloženo po Moravě. Teď musel s ním teprve znova císař jednat, aby převzal velení. On to učinil teprve tehdá, když ho císař jmenoval generalissimem celé říše německé, domu rakouského a koruny španělské in absolutissima forma. Také slíbena mu náhrada za ztracené vévodství meklenburské, byť by mu měl císař dáti i některou ze svých zemí dědičných. Hned na jaře r. 1632 vtrhl Valdštejn z Moravy do Čech, dostal se bez překážky před Prahu, kterou prvním útokem opanoval. Vojsko saské zavřelo se

na hradě, avšak i ten dostal se brzy do rukou Valdštejnových; nedlouho potom vytlačeni jsou Sasové úplně z Čech do Sas. Gustav Adolf žádal, aby vojsko saské ustoupilo na místo do Sas do horní Falce a odtud se spojilo s ním v Bavořích, do nichž byl hned časně na jaře r. 1632 vtrhl, poraziv v bitvě u Raina vojsko ligistické. Tilly sám byl v této bitvě smrtelně raněn. Tu opanovali Švédové a Bavorsky až na některé pevnosti. I Mnichov upadl v moc jejich. Svě země zbaven, musel vévoda Maximilián prositi za pomoc toho, jehož nedávno hleděl vůdcovství zbaviti. Valdštejn spojil se s ním v Chebu a obrátil se k Norimberku. Sotva spozoroval Gustav Adolf, kam vévoda Friedlandský směřuje, opustil Bavorsky a zmocnil se Norimberka a položil se u tohoto města v pevném táboře. Nedlouho po příchodu Švédů přitrhly sem (6. července) voje Valdštejnovy a Maximiliánovy a usadily se v opevněném ležení na výšinách asi 2 hodiny od města vzdálených. Jedenácte neděl leželi zde oba nejslavnější vůdové té doby, potýkajíce se jen v malých šarvátkách. Konečné odhodlal se (3. září) král švédský k útoku na tábor Valdštejnův, byl však krvavě odražen. Tu ustoupil do Bavor a plenil strašně zemi, aby Valdšteina tam přilákal. Ale ten obrátil se do Sas a řádl tam hrozně, domnívaje se tím kurfirsta odvrátiti od Švédů. Kurfirst však volal na pomoc Švédy. Na jeho žádost vrátil se Gustav Adolf rychle do Sas, spojil se s Bernhardem Výmarským, náčelníkem německých vojsk protestantských, a Arnimem, velitelem saským, který za nepřítomnosti Valdštejnovy byl hleděl opanovati Slezy. Valdštejn, domnívaje se, že pro blížící se zimu žádná bitva svedena již nebude, rozložil své voje do zimních bytů kolem Lipska a odeslal Pappenheima s částí vojska do Porýnska. Sotva se toho dověděl Gustav Adolf, vytrhl proti Valdštejnovi a donutil ho k bitvě u Lützena nedaleko Lipska (16. listop.). V té padl král, ale smrtí jeho rozpálení Švédové opanovali, vedení Bernhardem Výmarským, po tuhém zápasu a velikých ztrátách bojště. Valdštejn ustoupil potom přes Lipsko do Čech, kde zasedl v Praze na strašný soud nad těmi, kteří se v bitvě Lützenské špatně chovali. Z obviněných dal 15 stíti a dva oběsiti na Staroměstském náměstí; jiným dal katem polámati kordy a zbaviti je důstojenství, jména pak 50 na černých tabulích napsaná přibiti na šibenici. Zato však odměnil skvěle ty, kteří si v bitvě počinili statně.

Smrtí Gustava Adolfa změnily se značně poměry německé. Na zařízení císařství se strany švédské nemohlo se pomýšleti, poněvadž král zanechal toliko nezletilou dceru. Jednalo se jim tedy jen o náhradu válečnou a proto pokračovali ve válce; při tom

podržel řízení věcí politických kancléř Axel Oxenstierna, válečných pak Gustav Horn. Ale protestantská knížata německá nebyla již tak ochotna k Švédům jako předtím, nýbrž žádali za svoji pomoc náhrady. Tak museli vydati biskupství Vircburské a Bamberské Bernhardovi Výmarskému jako vévodovi franckému; vdova po Fridrichovi, někdejším králi českém, který 27. listop. 1632 v Mohuči zemřel, žádala pro svého nejstaršího syna dolní Falce a obdržela ji. Jednání to kancléře švédského s knížaty protestantskými v Heilbronně protáhlo se až do konce dubna r. 1633.

Valdštejn zdržoval se po celou zimu v Čechách, sbíraje pilně vojsko, vyjednával však i se spojenci švédskými, zvláště se Sasy a Francouzy. Jednatelům jeho u kardinála Richelieua byl vystěhovalec český, Vilém Vchynský, s kurfirstem saským pak jednatel pomocí Arnima. Oběma stavěl se tak, jako by mu nejvíce záleželo na učinění míru, by přišel brzy k náhradě za ztracený Meklenburk, dáváje na srozuměnou, že by chtěl dosíci království českého. Richelieu byl ochoten poskytnouti mu k tomu pomoci, jestli zase Valdštejn dopomůže Francii k prospěšnému míru. Brzy však spozoroval pravý záměr Valdštejnův a přerušil jednání. Měl totiž Valdštejn úmysl, odvrátiti od Švédů všechny mocnější spojence a potom osamotnělé z Němec vytlačiti. Ale ani Sasové nepřilnuli k náhledu Valdštejnovu a nepřijali jeho nabídnutí. Tu obořil se na ně Valdštejn ve Slezsku, dal jim však brzy příměří (7. června) a jednal opět s vůdci o mír. Když však jednání se nedařilo, poslal oddělení vojska do Sas, které zemi až po Lipsko ukrutně poplenilo. Tím odlákal částku vojska nepřátelského před Arnimem ze Slez, přetrhl jednání, vypověděl najednou příměří a přinutil Thurna s 10.000 Švédy ku vzdání se u Stenavy (11. října). Dle kapitulace propustil pouze Thurna a důstojníky na svobodu. Bez značných obtíží postupoval potom Valdštejn po Odře na sever; již 16. října vzal Lehnici, dva dni potom Hlohov; hned na to opanoval Budišín a Zhořelec, a zároveň Frankfurt na Odře a Landsberk v Braniborích a blížil se k Berlínu, z něhož ustrašený kurfirst utekl. Již chtěl vtrhnouti do Pomoří a Meklenburku a tím přerušiti spojenj Švédů s jich vlastní, když mu v tom císař nakázal, aby pospíšil Maximiliánovi bavorskému na pomoc; neboť Švédové napadli země kurfirstovy a Bernhard Výmarský obléhal Řezno.

Valdštejn musel proti své vůli obrátiti se nazpět, ale nežli se přiblížil k hranicím českým, došla ho zpráva, že Řezno padlo (15. listop.). Přišel tedy Valdštejn pozdě, jestli úmyslně ze záští k Maximiliánovi či zdržán špatným počasím podzimním a neschůdnými cestami, těžko rozhodnouti, snad z příčin obou. Také

proti nepříteli téhož roku nemínil nic podniknouti, protože již nastala zima. Vojsko rozloživ po Čechách do zimních bytů, položil se sám v Plzni. To mu vykládali ve zlé četní jeho nepřátelé, strana tak zvaná španělsko-bavorská a pak dvorní duchovenstvo. Neobyčejné jeho postavení vzbudilo mu mnoho závistníků, kteří ho hleděli u císaře osočiti a velení zbaviti. Nepřátelé tito byli příčinou, že císař Valdštejnovi rozkázal, by do Bavor vtrhl. Ale proti tomu podal Valdštejn důvody, z jakých již nelze do pole vytrhnouti a císař, uznávaje jejich pravdivost, schválil 3. ledna r. 1634 jeho chování. Ale nepřátelé jeho nepřestali ho proto u císaře podezřívati a císař uvěřil brzy jejich slovům, když se skrze vévodu savojského dověděl o tajném jednání Valdštejnově s Francouzy. Valdštejn spozoroval brzy, že se mu při dvoře nedůvěruje a že někteří vyšší důstojníci jeho, zvláště Vlaši, císaře proti němu popuzují; proto svolal nejvyšší své důstojníky do Plzně, svého hlavního stanu a, obávaje se, aby od vojska nebyl opuštěn, dal si od nich vystaviti revers, že mu tak dlouho ostanou věrni, dokud bude ve službě císařské. Toho chopil se general Oktavio Piccolomini a poslanec bavorský a vylíčili události Plzeňské císaři tak, jako by Valdštejn pomýšlel na zrádu proti císaři a tím se ujišťoval věrností vojska. Tu nechtěl císař déle otáletí a vydal (24. ledna 1634) Gallasovi, jednomu generalovi vojska Valdštejnova, patent, jímžto odňmal „z veledůležitých a nutných příčin“ Valdštejnovi vrchní velení a přenašel je na Gallasa; přitom obdržel Gallas rozkaz, by Valdštejna a přední jeho přátely Ilova a Trčku, kteří z pardonu, slíbeného všem ostatním důstojníkům, měli býti vyňati, zatkl a na bezpečném místě uvěznil. Avšak Gallas neměl dříve patent uveřejniti, dokud by toho neuznal potřeby.

Valdštejn neměl zvědět, co se proti němu chystá, a proto psal mu císař důvěrné listy jako předtím. Ale Valdštejn spozoroval brzy, že vlastní důstojníci něco proti němu obmýšlejí; proto vyhlásil, ať vojsko nikoho neposlouchá nežli jeho a ustanovil, aby většina pluků ke dni 23. února ku Praze se dostavila. Zatím pokračoval pilně v jednání s kurfirstem saským a také Bernhardem Výmarským, chtěje snad i tohoto velitele pomocných vojsk německých od Švédů odlákat. Když se o tom dověděl Gallas, uveřejnil patent, jímž Valdštejn byl sesazen a vojsku se nařizovalo, by se pouze spravovalo rozkazy generálů Gallasa, Aldringera, Marradasa, Piccolomina a Colloreda (22. února). Valdštejn byl tím nemálo překvapen, aby se pak omluvil, vyslal hned obristu Breunera do Vídně, nabízející se ku složení velení a k ospravedlnění se ze svého jednání. Také věrným důstojníkům, kteří při něm byli v Plzni, osvědčil se, že ničeho

proti císaři nezamýšlí, žádaje jich, by dostáli danému slibu; a poněvadž prý se proslýchalo, že Gallas, Maradas a jiní proti němu k Pizni vytrhnouti chtějí, neobrátil se ku Praze, kam byl dříve vojsko svolával, ale k Chebu, kde byl velitelem Skot Gordon, jehož ze sprostého vojáka na nejvyššího povýšil a na jehož věrnost proto se spolehal. V Chebu mnil očekávati nejspíše Arnima, vůdce saského, a Bernharda Výmarského, jež zval, by tam co nejrychleji pospíšili. Ale ti, nedůvěrujíce slovům jeho, nekvapili.

Dne 23. února opustil Valdštejn Plzeň a dal se, provázen přátely svými Adamem Trčkou, Kristiánem Ilovem, Vilémem Vchynským a rytmistrem Neumanem, jenž byl zároveň jeho tajemníkem, na pochod do Chebu s deseti setninami vojska, z nichž pět od něho cestou odpadlo. S Valdštejnem do Chebu šli též nejvyšší Buttler a nejvyšší strážmistr Leslie, Irčané; ti se dohodli s Gordonem, velitelem Chebské tvrze, o bezživotí velkého svého vůdce a dobrodince, doufajíce, že je za to císař hojně odmění. Poněvadž se však jeho přátel báli, umřeli si, že i tyto zavraždí. Večer dne 25. února přikročili k činu. Přátelé vůdce pozváni jsou od Gordona k hostině na hrad, kamž se také dostavili; Valdštejn však trápen pakostnicí, ostal doma, jsa bytem v domě purkmistra. Sotva že vešli Trčka, Ilov, Vchynský a Neuman do hradu, zavřela se brána a zdvihací most se vytáhl. Tíše přiblížil se strážmistr Geraldin, jehož spiklenci se svým úmyslem byli seznámili, s 30 dragony od pluku Buttlerova k síni, v níž se hodovalo, a vrazil do ní volaje: „Ať žije dům rakouský! kdo jest dobře císařský?“ Gordon, Leslie a Buttler vyskočili hned, chopili se svícňů, vytasili meče a odstoupili, by vojákům udělali místo. Ti porazili stůl a vrbli se na hosty. Vchynský podlehl hned, potom Ilov, Trčka bránil se statečně, ale přemožen jest přesilou. Neuman utekl do před-síně, tam jest však zabit od stráže.

V městě zatím bylo ticho. Valdštejn bavil se nějaký čas se svým astrologem Senim, potom se uložil. Tu za tmavé, bouřlivé noci sestoupil Leslie s dvěma setninami Buttlerských dragonů s hradu a osadil ulice a náměstí. K jedenácté hodině přišel Buttler, Geraldin, setník Deveroux s několika dragony k domu, v němž Valdštejn bydlel. Stráže je bez překážky vpustily; po té osadil Buttler a Geraldin dvéře, Deveroux pak se šesti muži šel nahoru, zabil služebnka, který jim vstoupiti bránil, a vrazil do síně, kde Valdštejn, hlukem vytržen ze spaní, u okna stál. „Jsi ty ten, skřikl setník, co chce císaře o korunu připravití? Musíš umřít!“ a již sklesl Valdštejn probodnut hele-

partnou. Mrtvola jeho odvezena na hrad a pohřbena později v Kartousích u Jičina.

Vrahy nezastihl nejen žádný trest za jejich libovolné jednání, nýbrž ještě dostali odměny. Císař skonfiskoval statky Valdšteiny, jako by zrada jeho byla dokázána, a rozdál je mezi důstojníky, na mnoze vlaské, kteří si přikládali zásluhu, že od Valdšteina dovedli odlákati vojsko a tím ho císaři učiniti neškodným. Gallas obdržel Friedland a Reichenberk, Aldringer Teplice, Piccolomini Náchod, Leslie Nové město nad Metují. Podobný osud zastihl i statky Trčkovy, z nichž Colloredo dostal Opočno. Peníze pak hotové, jež Valdštejn zanechal, rozděleny jsou mezi vojsko.

Když potom ještě šestnáct důstojníků a osm měšťanů Plzenských pro svou příchyllost k Valdšteinovi na náměstí Plzenském bylo odpraveno, přišel král Ferdinand, dědic císařův, k vojsku. Svolar a přehlídnuv je, zavázal sprostě i důstojníky novou přísahou císaři a vtrhl do Bavor, by vybavil je z rukou nepřátelských. Vedle něho měl velení Gallas. Vojsko císařské přitřhlo k Řeznu a jalo se je obléhati. Ale posádka švédská bránila se hrdinsky po čtyry měsíce.

Zatím opanovalo jiné vojsko švédsko-saské, vedené Bannerem a Arnimem, Brandenburk a Lužice a, když Arnim u Lehnice zvítězil, i Slezy; odtud vrazilo do Čech. Zde pokusili se nepřátelé o útok na Prahu se strany západní; ale Colloredo, velitel posádky císařské, uhájil města. Tu obrátili se Sasové k Nimburku, Švédové k Žatci, dobyli těchto měst za velikého krveprolití a plenili odtud zemi. Teprvé když Colloredo dostal posily z ležení císařského u Řezna, vytlačil je ze země.

Když ani Bernhard Výmarský ani Horn Řeznu nepřicházeli na pomoc, vzdala se švédská posádka, po čemž vojsko císařské táhlo přes Ingolstadt a Donauwörth k Nördlinkům, které se věrně přidržovaly Švédů. K vybavení tohoto města spojili se řečení oba nepřátelští vůdcové a svedli s císařskými, ač tito, seslení 10.000 Španělů, byli v značné přesile, neprozřetelné bitvu, v nížto byli úplně poraženi, ztrativše mimo dvě třetiny vojska všecku hrubou střelbu a všecka zavazadla. Horn sám byl zajat, Bernhard stěží vyvázl (6. září 1634).

Porážkou touto u Nördlink vzala převaha Švédů v Německu za své, neb opanovali císařští Franky a Šváby, kde dle tehdejšího způsobu válčení vraždili a loupili strašně. (Ve Virtemberku zbylo z půl milionu pouze 50.000 obyvatelů!) Bernhard Výmarský ustoupil za Rýn, Švédové do severních Němec, a i tu jsou omezeni na některé krajiny při moři baltském, když kurfirst

saský Jan Jiří s císařem v Praze učinil mír a spolek (30. května 1635). Císař dal mírem tímto kurfirstovi saskému Lužici v dědičné léno, tak aby spadla zpět na korunu teprve po vymření rodu saského; mimo to dal císař sekularisované arcibiskupství Magdeburské ve správu druhorozenému synu kurfirstovu, čímž mlčky od restitučního ediktu upustil. Kdyby byl tenkrát i kalvinistům svobodu náboženskou propustil, mohl i tyto veskrz pro mír získati; poněvadž se však jen s částí smířil, by ostatní spíše přemohl, nevzala válka žádného konce. Přistoupili sice k míru Pražskému ještě kurfirst braniborský, vévodové meklenburští, knížata anhaltští a některá jiná knížata a města říšská, ale protestanté západoněmečtí dali se pod ochranu krále francouzského. K němu obrátili se také Švédové ve své tísní a kardinál Richelieu, který nijak nechtěl dopustiti, by císař ostal vítězem, vešel s nimi v Paříži v nový spolek (v dubnu 1635), smířil je s Poláky a vypověděl nejprve Španělům, potom císaři válku a vypravili pomocná vojska do Holandu a na Rýn. Bernhard Výmarský přešel mimovolně do francouzské služby, začež mu slíbeno panství v Elzasích.

Pomocí vojsk francouzských oživila znova válka. Sasy porazil Banner dvakrát, a když jim vojsko císařské přispělo na pomoc, zvítězil nad oběma spojenci v bitvě u Vittstoka (4. října 1636) a zaplavil Sasy, které za to, že kurfirst od Švédů odstoupil, ukrutně plnil. — Co se na Labi a Odře štěstí obrátilo k Švédům, ostávalo na Rýně císaři věrné. Válka na dvou stranách přenesena do Francie. Vojsko císařské blížilo se již k Paříži. Ale kardinál Richelieu učinil tak vhodná opatření, že nemohlo dále postupovati, a když potom nastalo nepříznivé počasí a nedostatek potravy, muselo se z Francie navrátiti. Převahu svých zbraní užil císař ke svolání kurfirstů na sjezd, na němž syna jeho Ferdinanda zvolili za krále německého (22. pros. 1636). Nedlouho potom zemřel Ferdinand II. (15. února 1637), který dovedl uhájiti sice svých korun a zjednatí v dědičných zemích jednotu ve víře, ale obětmi a prostředky takovými, že země jimi jsou uvedeny do veliké záhuby.

§. 77. *Císař Ferdinand III. Pokračování ve válce třicetileté.
Válka švédsko-francouzská.*

Ferdinand III. byl dvacetdevět let stár, když nastoupil v dědictví otcovské. Jsa ducha bystrého a mysle nepředpojaté, choval se ke všem národům spravedlivě. V Čechách přebýval častěji nežli jeho otec, jenž Čechů nemiloval pro jich vzpouru.

Řečí uměl mluvit i kolikerou i také českou a se zálibou vypravuje se, jak zpíval zvucným hlasem s lidem v chrámě sv. Víta starodávnou, ale Čechům vždy milou píseň „Svatý Václave!“ Avšak trvalo to ještě plných 12 let, nežli krvavá válka byla skončena a císaři popráno v mřu pečovati o zacelení hlubokých ran jí zemi zasazených.

S počátku klonilo se štěstí válečné k Ferdinandovi. Gallas, jenž byl od Rýnu povolán a postaven proti Švédům, vytlačil Bannera ze Sas a z Branibor a zmocnil se Pomoří až na města pobřežní. Ale na jaře r. 1638 obdržel vůdce švédský čerstvou posilu ze své vlasti a zahnal Gallasa do Čech, kamž také za ním vtrhl, poraziv dříve u Kamenice Sasy. Osadiv Děčín, Oustí a Litoměřice, přiblížil se, barbarsky pleně, ku Praze a střílel na ni po několik dní, ale bez výsledku. Se Švédy vrátili se někteří čeští uprchlíci a vystěhovalci nazpět do země; Banner zakázal proto vojsku pleniti statky protestantské, ale dovolil jim vraždit katolíky a pleniti jejich statky, a poněvadž již obyvatelstvo bylo skoro veskrz katolické, jsou Čechy celé zhubeny. Neboť Banner, nemoha dobytí Prahy, obrátil se do východních Čech; dobyl tam všech větších měst, zloupil a spálil je. Když pak i krajinu tamnější vydrancoval, vrátil se ku Praze a položil se na Bílé hoře, čině přípravy k řádnému obléhání. Když však pozoroval, že by rychle nevedlo k úspěchu, upustil od něho a vtrhl do jižních Čech, a když ty, loupě a pále, protáhl, obrátil se do krajů západních, řádě i v nich barbarsky. Odtud vrátil se do středních Čech. Vojska švédského bylo jen 24.000 mužů, ale že císařského vojska v zemi nebylo, nebránil mu nikdo v loupení a páchání nelidských ukrutností. Mimo města, a městečka bylo 6000 vesnic v království českém spáleno, chrámy a kláštery vyloupeny a sbořeny, obrazy a sochy svatých zničeny. Lid utíkal před touto loupežnou zbeří do hor a lesů, kde hynul hladem a morem. Běda tomu, koho Švédové chytili; třeba byl bezbranný, neušel hroznému mučení. Muka, jakých užívali despotové asijská a divochové americká, páchaly se od zhovadilých vojáků na ubohém lidu buď pro zábavu, buď aby se vynutilo vyznání, kde jsou pokladové neb potraviny ukryty. Zvláště zuřeno proti katolickým kněžím. Co se dalo odvésti, to brali Švédové a vyváželi na vozích i lodích ze země; co nemohli odnésti, to ničili. Celý rok trvalo takové řádění; teprve na jaře r. 1640 přivedl arcikníže Leopold Vilém, bratr císařův, vojsko, sebrané přes zimu v Rakousích a Uhřích a vytlačil ne bez obtíží Bannera z Čech do Sas. Dříve měl v úmyslu vtrhnouti do Bavor, kamž od Rýnu měl vraziti Bernhard Výmarský; když však Bernhard r. 1639 zemřel, obrátil se na sever.

Ještě před vypuzením Švédů z Čech vrátil císař Ferdinand III. 1. února 1640 stavům českým zákonodárnou iniciativu v menších věcech, které se nedotýkaly osoby a práv královských. Obdrželi tedy stavové právo usnášeti se na sněmě o všem, co směřovalo k potřebám zemským a ke konání dobré policie.

R. 1640 odebral se císař do Řezna, kde se mělo jednat o prostředcích, jimiž by se dosáhlo míru. Švédové a Francouzové chtěli to však překaziti a proto domluvivše se vůdcové jejich mezi sebou, obklíčili najednou v lednu r. 1641 Řezno. Ale nenadálým táním rozpustil se na Dunaji led, tak že od útoku na město museli upustiti, a když se velké vojsko císařské blížilo, museli i odtáhnouti. Vojsko císařské, vedené arciknížetem Leopoldem Vilémem a Piccolominem, stáhlo je přes Sasy do zemí durynských. Tam zemřel Banner 20. května 1641. Po jeho smrti bylo vojsko jeho v stavu tak bídném, že se zdálo, že se rozutíká, neboť skládalo se sotva z několika set vlastních Švédů, ostatně z najatých žoldnéřů, jimž žold nebyl vyplacen. Avšak nový velitel Leonhard Torstenson přivedl nové vojsko ze Švéd a přinesl peníze, tak že v krátkém čase mohl se uchopiti ofensivy. Ačkoliv byl pakostnicí tak sklíččen, že nemohl ani na nohou státi, nýbrž musel býti v nosítkách nošen, předčil přece všechny tehdejší vůdce rychlými pohyby. Jako jeho předchůdce zaměřil také on do zemí císařských, dílem aby císaře k větším ústupkům přinutil, dílem aby spíše vojsko uživil, které v krajinách německých nenalezalo již výživu. Vtrhnuv Lužici do Slez, vzal Hlohov útokem (4. května 1642) a oblehl Svidnici. Městu přišel na pomoc vévoda František Albrecht sasko-lauenburský, jenž byl ve službě císařské; byl však poražen (1. června) a zajat. Ze Slezska uderil Torstenson na Moravu, dobyl Olomouce (15. června) a chystal se udeřiti na Rakousy, musel však od toho ustati, poněvadž vojsko jeho nemocemi silně bylo zeslabeno. Když pak přitřhl Piccolomini a Leopold Vilém proti němu do Moravy, ustoupil před nimi Slezskem a Lužicí do Sas. Seslív se dvěma vojsky švédskými, svedl s císařskými bitvu u Breitenfelda (2. listop. 1642) a zvítězil v ní slavně. Porazené vojsko ustoupilo do Čech, kde nad těmi, kteří se špatně v bitvě chovali, vykonán přísný soud. Mnoho důstojníků jest odpraveno a jeden pluk dle starořímského způsobu decimován.

Za císařským vojskem vtrhl do Čech Torstenson (r. 1643). Pochod jeho chtěl zastaviti Gallas, který opět převzal velení, ale musel se zavříti do pevného tábora u Králové Hradce, z něhož se nedal vylákati ani strašným pleněním severních a východních Čech Švédy. Z Čech táhl Torstenson do Moravy

a dále do Rakous, které hubil až po Vídeň. Najednou však byl odtud odvolán proti dánskému králi, Kristiánovi IV., který vypověděl Švédům válku ze žárlivosti na jejich vítězství. Ale s neobyčejnou rychlostí přikvapil Torstenson do Jut, opanoval je celé a donutil Kristiána IV. k míru v Brömsebro (r. 1645). Za Švédy přitáhl do Jutska Gallas s vojskem císařským, ale Torstenson vytlačil ho nazpět a porazil ho v opět-ných šarvátkách tak, že Gallas sotva s 2000 muži do Čech se vrátil. Po třetí chystal se strašný vůdce k útoku na země rakouské. Proto odebral se císař Ferdinand sám do Čech a připravoval vše k obraně proti Švédům. Ale přese všechna opatření vtrhli Švédové od severu do Čech a porazili nové vojsko císařské, vedené Götzem u Jankova (6. března 1645). Poražené vojsko uteklo dílem do Prahy dílem do Tábora. Císař pak vrátil se z Prahy do Vídně, aby řídil její obranu; neb se dalo předzvídati, že na ni udeří Torstenson. To se také stalo. Švédům na pomoc přitáhl do Rakous kníže sibiňský, Jiří Rákócy. Když však města nemohli se zmocniti, smířil se Rákócy s císařem a vrátil se do Uher, Torstenson pak na Moravu. Když pak nemohl se zde zmocniti Brna, opustil i Moravu a usadil se v Slezsku. Zatím donutil Königsmark, podvůdce Torstensonův, kurfirsta saského, že zrušil spolek s císařem. Koncem r. 1645 složil Torstenson pro krutou nemoc v nohou se sebe velení, které obdržel Gustav Vrangel. Týž obrátil se z Čech do Bavor (na jaře r. 1646), kamž také Turenne vojsko francouzské přivedl. Takové přesile nemohl odolati kurfirst Maximilián a odstoupil smlouvou Ulmskou (14. března 1647) od císaře, jemuž po 28 let byl věrně pomáhal. Teď obrátili se Švédové znova do Čech a zmocnili se Chebu (7. července 1647), ačkoliv císař sám mu na pomoc táhl. Obě vojska položila se proti sobě u Plzně, jsouce od sebe toliko údolím oddělena. Ale větší bitvy nedošlo, protože se jedno vojsko bálo udeřiti na druhé. Tu najednou zrušil kurfirst bavorský smlouvu Ulmskou; tím byl Vrangel nucen ustoupiti z Čech. Vojsko císařské, vedené generálem Melandrem, stáhlo ho až do Sas. Ale z jara r. 1648 spojili se po druhé Francouzové a Švédové k útoku na Bavorsy, zničivše dříve vojsko císařské. Přemožený kurfirst uprchl ze země, v níž nepřátelé řádili strašně. Císař, obávaje se útoku nepřátelského na horní Rakousy, postavil v čelo nového vojska Piccolomina, aby země této bránil.

Zatím poslal Vrangel Königsmarka přes Cheb do Čech, který se zde Klatov, Falkenova a ještě jiných měst zmocnil. Tomuto zjevil Arnošt Ottovalský, důstojník, propuštěný ze služby císařské, že se v Praze za Hradčany spravují hrabdy a že by

mezerou ve zdi tím povstalou lze bylo zmocnit se Prahy. Königs-
mark uchopil se hned té myšlenky a pospíchal asi s 3000 muži
dnem i nocí ku Praze. Jsouce Švédové asi tři hodiny cesty od
města, skryli se v lese až do tmy, potom dali se na pochod a
zmocnili se bez odporu v noci Hradčan a Malé Strany. Ale
Staré a Nové město, dověděvše se ještě v noci o neštěstí hro-
zícím, postavila se udatně na odpor. Mimo slabou posádku cho-
pili se zbraně měšťané a studenti, vedení jesuitou Plachým; velký
pak převor maltézský, Rudolf Colloredo, převzal řízení hájení
města. Přivolav do Prahy na rychlo, kde jaké vojsko císařské
na blízku bylo, rozdělil obhájce města na místa příhodná a
bránil se udatně proti obléhajícím Švédům, kteří se i Žižkova
zmocnili a odtamtud na Prahu z hrubých kusů stříleli. Obháj-
cům nedostávalo se děl, bránili se pouze hákovnicemi a většimi
ručnicemi, ale tak, že nepřítel neodvážil se k hradbám.
Teprve když se Švédům nepodařilo ohnivými kulemi zapáliti města,
pokusili se, přes most dostat se do něho, ale studenti je zmužile
odrazili. Poněvadž v městě nebylo pro koně píce, opustil Buch-
heim s 2000 jezdci Prahu; hned pustilo se za ním oddělení
Švédů, dohonilo a porazilo ho a poplenilo potom jižní Čechy,
vzalo Tábor útokem a vyloupivši jej, vrátilo se před Prahu. Aby
pak Švédové ze země volně po Labi mohli odvážeti kořist, zmoc-
nili se Děčína a posílali denně lodě s nákladem ze země. Ten-
krát vyvezena jest také velká Rosenberská knihovna do Švéd,
v níž se mnohé vzácné rukopisy nalezaly.

S větším ještě úsilím počalo obléhání Prahy, když Karel
Gustav, falckrabí rýnský, přivedl (4. října 1648) nové vojsko.
Ale ani teď neupustili měšťané od srdaté obrany. Všecko oby-
vatelstvo bylo ve zbraní, i mnichové sestoupili se ve zvláštní
setninu, Židé pak převzali na sebe hašení požárů a kulí ohni-
vých. Teď obklíčeno jest Staré a Nové město se všech stran.
Ve dne v noci stříleno na město, potom hnáno kolikrát úto-
kem, avšak marně. Ani tu se nemohli Švédové zmocnit města,
když rozstřílely na některých místech hradby a zasadivše na roz-
valeninách jejich děla, pálii do města. Teprve když do Prahy
stihla zpráva, že mezi válčícími stranami v městech vest-
fálských, Münsteru a Osnabrüku, ujednán jest mír, pře-
stal boj a Švédové odtáhli od Prahy (v listop. 1648). Tím skon-
čila se válka, která v Čechách počala, po třiceti letech opět
v Čechách. Mírem vestfálským vrátila se Karlovi Ludvíkovi,
synu Fridricha, vypuzeného krále českého, dolní Falc s důsto-
jností kurfirstským; horní pak ostala Maximiliánovi bavor-
skému, jenž nechána i důstojnost kurfirstská. Francouzové,
Švédové a jejich spojenci obdrželi dílem krajiny některé německé

dílem summy peněz v náhradu válečnou. V příčině pak náboženství uznána jest vedle lutheránského i svoboda kalvinského vyznání, a poněvadž se knížata slezská považovala za říšská, jest i jim dána svoboda vyznání a mimo ně ještě Vratislavi; ostatní země císařské, vyjma Uhry, měly ostati katolické, a kde by se protestanté ukázali, měli býti nuceni přestoupiti k vyznání katolickému.

§. 78. *Následky války třicetileté v Čechách.*

Válkou třicetiletou ztenčena jest především koruna česká o Lužici, která, jak již řečeno, dána jest v léno kurfirstovi saskému. Staré zřízení zemské jest Ferdinandem II. úplně přeměněno. Správu zemskou vedli nejvyšší úředníci a soudcové, kteříž za nepřítomnosti císaře (tedy obyčejně, neb od přesídlení Matiaše přebýval císař ve Vídni, přijížděje jen na krátko do Prahy), nazývali se královským místodržitelstvím. V jich čele stál nejvyšší purkrabí. Korunu českou při císaři zastupoval nejvyšší kancléř český, který sídlil ve Vídni. On byl prostředníkem mezi králem a místodržícími, jimž skrze něho císař dával rozkazy. Předlohy k zákonům, jež měly býti přijaty na sněmě českém, dával král po usnesení se tajné rady, a poněvadž kancléř český měl v ní toliko jeden hlas, vycházely návrhy tyto z úřadění cizího.

Čechy jakož i jiné země obdržely od bitvy Bělohorské stále posádky po všech větších městech, rozdělené na pluky, které se ve vykázaných místech najímáním doplňovaly. Vojsko stálo pod vojenskou radou dvorskou; opatrování však a ubytování vojska do země vloženého dáno na péči stavům. Aby pak se vzpoura nemohla opěťovati, zapověděno jest stavění pevných hradů a chování vojska k vlastní potřebě.

O bezpečnost po krajích starali se hejtmanové krajští; byli v každém kraji dva, jeden z panstva, druhý z rytířstva, usedlého v témž kraji. Města podržela své purkmistry a konšely, avšak i přísnou dohlídku císařských hejtmanů a rychtářů. Lid venkovský spravovali úředníci vrchnostenští. Avšak všichni úředníci, zemští, krajští i vrchnostenští, viděli v lidu jen pokořeného rebely, s nimiž musí jednati se přísně a bezohledně; každé svobodnější hnutí zdálo se jim býti pokusem k nové vzpouře, a protože větším dílem pokořením povstání dostali se ku svým úřadům a statkům, obávali se, by o ně povstáním nepřišli. Z té příčiny vládli krutě. Zvláště necitelné chovaly se k poddaným nové vrchnosti. Čechy přišly během této války o svou starou

šlechtu; ta byla dílem vypuzena dílem se vystěhovala. Jen něco málo starých rodin šlechtických, které ostaly vře katolické věrné, a několik, jež od protestantství na katolictví přestoupily, zbylo ze staré české šlechty. Na místo její přistěhovaly se vrchnosti cizí, Vlaši, Němci, Valoni, Španělové a j., kteří, stojíce ve službě císařské, pomáhali vzpouře českou přemáhati. Ti neměli žádné útrpnosti s lidem, k němuž je nepoutal ani jazyk ani stejný mrav a zvyk. Neznajíce předešlých poměrů českých, chovali se k novým svým poddaným, k nimž neměli náklonnosti nižádné, jak byli zvyklí ze svého domova, kde lid selský úpěl v hnusném rabství. Poddaným tudíž břemen a robot přimnoženo a osobní svoboda zkrácena. Měštům poddaným rušeny jsou libovolně výsady; a přece proti tak patrnému bezpráví nebylo lze se dovolati spravedlnosti, protože ti, kteří se utlačенých měli zastati, byli také majitelé panství a nenakládali s poddanými jinak. Neboť i stará šlechta česká, jež v zemi byla, nakazila se příkladem nové a ujařmila poddané, vidíc v tom svůj prospěch. Ke všem těm útrapám přidružily se ještě útisky vrchnostenských úředníků. Byli to většinou lidé z ciziny do země od nové šlechty uvedení, aneb takoví domácí, kteří z mrzkého sobectví propůjčili se za ochotné nástroje panské libovůle. Sedláci přetíženi břemeny, vydíraní nesevdomitými úřednisky vrchnostenskými utíkali ze svých statků pozbyvších ceny a museli v poutech do nich priváděni býti. Nelze se tomu však diviti, uváží-li se, v jakém stavu nalezalo se po válce třicetileté hospodářství. Půda byla strašně spustošena, místy rostly na polích lesy, vesnice byly vypáleny, hospodářské nářadí zkaženo, dobytek odehnán a pobit. Zásob nebylo žádných a prostředků k zavedení hospodářství také ne, tak že se místy museli sedláci sami zapáhati do pluhu, chtěli-li vzdělávati půdu.

Měšťanům nevedlo se lépe. Většina měst ležela v rumech, zámožnější obyvatelstvo vystěhovalo se z příčin náboženských do ciziny a chudší, kteří ostali v zemi, uvedeni jsou drancováním vojsk nepřátelských na úplnou mizinu. Tím povstávala města jen znenáhla ze ssutin, k předešlému však blahobytu povznésti se nemohla, neboť vázly přední živnosti měšťské, řemesla a obchod, nedostatkem kapitálu. Také nebylo dostatečných pracovních sil, neboť sklesl počet obyvatelstva českého během války ze tří millionů na 800.000. Proto nevystavěly se všechny sbořené a spálené vsi a městečka, tak že ani teď se jich nepočítá polovice tolik, co jich bylo před válkou. V některých krajích nebylo na hodiny cesty žádných osad, tak že vrchnosti, aby nenechaly země pusté, volaly do země německé osadnisky, což zvláště činili pánové ti, kteří měli v Německu statky. Tím

zmáhal se živel německý v krajinách zvláště pomezních a české obyvatelstvo sousední, smísivší se s ním, pozbývalo své národnosti. Avšak jazyk český utrpěl též veliké ztráty vystěhováním se mnohých rodin českých a usazením se cizí šlechty v zemi. Ti přiváděli s sebou cizí úřednictvo, tak že již tenkrát skoro třetina obyvatelstva byla německá. K vůli těmto cizím vystěhovalcům ustanovil císař Ferdinand II. obnoveným zřízením zemským, aby němčina vedle češtiny požívala v úřadech rovného práva. Znenáhla odnárodnila se i pozůstalá domácí šlechta smíšením se s novou, tak že němčina ve vyšších kruzích a v úřadech nabyla převahy. Každý, kdo v úřadech civilních i vojenských chtěl postoupiti, musel si oblíbiti němčinu a odciziti se svému národu. A k tomu ničili jesuité staré knihy české jako kacířské, nestarajíce se o to, aby je nahradili jinými.

Všemi těmito pohromami odstraněno jest však přece jedno zlo doby předešlé — totiž různice náboženské. Národ český převeden jest násilím nejhrubším na víru katolickou; nekatolíci v zemi nejsou trpěni a proto veřejných nebylo žádných; tajně ovšem přebývali v zemi někteří protestanté a čeští bratři, ale bylo jich málo. Násilné obracení na víru katolickou bylo příčinou, že mnozí jen povrchně, jiní na oko vyznání to přijali. Ale již druhá generace, vychovaná od kněží katolických, zvláště od jesuitů, hlásila se ke katolictví upřímně. Jesuité pak se co nejhorlivěji přičiňovali, aby katolická víra byla upevněna a všeliká upomínka na dobu předešlou vyhlazena. K tomu účelu působili na kazatelně i ve zpovědnici, proto konali po městech a vseh missie, zaváděli mnohé náboženské slavnosti, obnovili poutě dílem k místům, jež lid choval v zbožné paměti, dílem k takovým sochám a obrazům, které za zázračné rozhlašovali. Mimo pouti Mariánské rozšiřovali zvláště úctu k svatému Janu Nepomuckému, který měl nahraditi uctění Jana Husa. Nejvíce však účinkovali jesuité vychováním mládeže, neboť všechny školy měli ve svých rukou. Již r. 1622 byla jim odevzdána universita, odňatá mistrům pod obojí; ale již r. 1638 vzal jim císař Ferdinand III. kollej Karlovu s příslušným jménem, postavil pod správu státní a ustanovil nad ní jednoho ze zemských úředníků za prorektora; fakultě pak právnické a lékařské, vydržovaným z jmění toho, dal professory světské. Později (1654) spojil je zase s kollejí jesuitskou v universitu jednu Karlo-Ferdinandskou, která ostala, ač byl arcibiskup jejím kancléřem, pod dohlídkou státní. Avšak školy městské či gymnasia ostala přece správě jesuitské, a poněvadž i mladou šlechtu v konviktech vychovávali, došli největší obliby a největšího rozšíření, tak že v krátkém čase měli v Čechách 13 kollejí a 11 residencí. Kolleje měli v Praze

tři, pak v Krumlově, v Jindřichově Hradci, v Klatovech, v Březnici, v Chebu, v Chomoutově, v Litoměřicích, v Jičíně, v Hradci Králové a v Hoře Kutné.

Koncem roku 1622 zemřel arcibiskup Pražský, Jan Lohe-lius; nástupcem jeho stal se 24letý Arnošt hrabě z Harrachu (r. 1623—1667), jehož papež Urban VIII. r. 1624 stvrdil a sám v Římě na biskupství vysvětil. Téhož roku zvolen jest od křižovníků za velmistra a dvě léta později od papeže za kardinála. Jeho přičiněním vrátil císař některé statky arcibiskupství, které mu před bouřemi husitskými náležely a zavázal se věnovati jistý poplatek ze soli na zlepšení příjmů duchovenstva. Jemu svěřil také císař dohládku nad prováděním katolické reformace, kterouž také rázně vykonával, staraje se o to, aby i v hrabství Kladském a v kraji Chebském reformace byla provedena. Za císaře Rudolfa II. navrhoval kardinál Khlesl, aby se k rozšíření a upevnění víry katolické v Čechách zřídilo pět biskupství; tohoto prostředku chtěl se uchopiti i císař Ferdinand II. a papež úmysl jeho schválil. Mimo arcibiskupa, jehož dioecese měla obsahovati střed země, měla býti zřízena biskupství v Hradci Králové, v Litoměřicích, v Plzni a v Budějovicích, ale pro běhy válečné k tomu nedošlo.

Nechtěje arcibiskup záviseti na jesuitech v příčině vychování kněžstva, založil samostatný seminář (1631) v bývalém dvoře královém (u Prašné brány) a vymohl si na papeži i právo, že mohl kněžím, kteří by v tomto semináři studia svá vykonali, uděleti hodnost bakalářův neb mistrův. Ale ani tímto seminářem nebyl hned dostatečný počet katolického duchovenstva vychován, tak že se muselo volati kněžstvo z ciziny a ještě mnohé farní kostely ostaly neosazeny a byly přivtěleny k jiným farním jakožto filiální.

§. 79. Další panování Ferdinanda III.

Císař Ferdinand III. přičinil se všemožně, by zacelil rány, které zemím válka třicetiletá zasadila. Především hleděl se vyhnouti každému obnovení války a proto byl k Švédům povolnějším, nežli některým knížatům německým se líbilo; proto obnovil mír se sultanem Mahomedem na 22 let (1. července r. 1649), proto staral se o splnění některých ústupků protestantům uherským. Ale rány tak těžké nedaly se hned zhojiti; k tomu bylo třeba jiných prostředků. Císař staral se o to, aby synu jeho Ferdinandovi, jehož za nástupce ustanovil, vsazený byly za jeho života i koruny na hlavu. V Čechách dal ho

korunovati již r. 1646, oznámiv jednoduše sněmu, že to chce dáti učinit a žádal za obvyklou korunovační berni. V Uhrách stalo se to o rok později. Více starostí působila císaři volba německá; obával se svých bývalých odpůrců a vměšování se mocí cizích. Chtěje tomu předejítí, pozval kurfirsty k poradě do Prahy (1652); přišli všichni mimo Kolinského; po úmluvách zde učiněných odebrali se i s císařem do Augšpurku, kde po mnohých námitkách kurfirsta braniborského zvolili Ferdinanda IV. za krále (31. května 1653) a korunovali ho v Řezně (18. června). Ale mladý král zemřel již po roce (9. července r. 1654) na neštovice k nemalému zármutku otce. Dědictví spadlo tím na mladšího syna Ferdinanda III., Leopolda, který byl teprv 14 let star a až dotud pro stav duchovní určen. Za příčinou korunování jeho odebral se císař s císařovnou i synem do Prahy (r. 1656) a dal zde korunovati nejprve třetí svojí choť, Eleonoru, na královnu českou (11. září) a o tři dny později (14. září) Leopolda I., který již byl králem uherským od roku předešlého. Volba německá musela býti na nějaký čas odložena, poněvadž hrozila císaři nová válka se Švédy.

Kristina, dcera Gustava Adolfa, vzdala se r. 1654 trůnu švédského ve prospěch příbuzného svého falckrabí rýnského, Karla X. Gustava z rodu Wittelsbachů Zweibrückenských. Práva jeho k trůnu švédskému nechtěl uznati král polský, Jan Kazimír, pocházející ze starší větve Vasovců. To bylo bojechtivému Karlovi X. vhod, protože toho mohl užiti za záminku k válce, která slibovala jisté vítězství; neboť říše polská při vši rozsáhlosti byla slabá, král se šlechtou v neshodě, a k tomu ještě zapleten do války s kozáky a cárem ruským. Hned prvním útokem opanoval Karel X. celé Polsko a, spojiv se s kurfirstem braniborským, jemuž později nezávislost Pruska na koruně polské pojistil, přinutil krále polského k útěku do Slezska, a když se odtud vrátil nazpět, porazil ho v třídenní bitvě u Varšavy (28.—30. července 1656). Nové toto vzrůstání se moci švédské znepokojovalo všechny jejich sousedy, zvláště Dány, Němce a císaře; ano i vzdálenější Holanďané nemínili trpěti, by moře baltské stalo se švédským. Také kurfirst braniborský, dosáhnuv, po čemž bažil, snažil se vytrhnouti se ze spolku švédského. Smýšlení toho, nepřítelivého Švédům, užil císař Ferdinand III. a spůsobil proti Karlovi X. spolek, slíbiv Janu Kazimírovi poslati 16.000 mužů na pomoc, které Polsko slíbilo vydržovati. Nežli se však úmluva provedla, zemřel císař Ferdinand III. (2. dubna 1657), jsa 49 let star.

§. 80. *Císař Leopold I.*

Po Ferdinandovi III. nastoupil syn jeho Leopold I. teprv 17letý (nar. 9. června 1640) v panství, které se rovnalo asi polovici nynějšího Rakouska, neb Halič náležela Polsku, jižní Istriie, Dalmacie a ostrovy patřily k republice benátské; čtvrt innská byla bavorská, Salcperk, Brixen a Trident měly vlastní knížata, Tyroly spravovali arciknížata mladší větve skoro samostatně a v Uhřích náleželo sotva 1200 □ mil Leopoldovi, ostatní knížeti sibiňskému a Turkům. Za to ovšem měl celé Slezsko a několik panství ve Švábsku.

Leopold byl od svého otce ustanoven ku stavu kněžskému a hodil se k němu tichou svou povahou výborně. Vychovánu k tomuto povolání stal se z něho vladař ctnostný, dobromyslný a učený, který pěstoval vědy ze záliby, jehož dvůr čistotou mravní nápadně se lišil ode dvoru francouzského a jiných dle vzoru tohoto zařízení. Ale tichá tato povaha byla také příčinou, že císař všemu veřejnému, zvláště hlučnému životu se vyhýbal; že postrádal vši ráznosti a odvahy a že bál se rozhodně vystoupiti, když toho bylo třeba. Jsa zvyklý dávatí více jednati než působiti samostatně, přenechával vládu svým rádčům, a tak dosáhla tajná rada většího působení než kdy předtím, a poněvadž v ní nebylo nadaných státníků, nestarala se o zacelení ran války třicetileté. Nemaje dostatečné známosti osob, svěřoval často veledůležité úřady lidem, kteří neměli buďto schopností, by je řádně zastávali, aneb zneužívali jich k jiným záměrům. Další vadou bylo, že příliš úředníkům důvěřoval, nechávaje jich bez dohlídky, což zvláště ve správě finanční mělo nemilé následky. Jsa nábožný, měl ku kněžím velikou náklonnost a svěřoval se jim s věcmi, které se jich netýkaly, a radíval se s nimi o záležitostech, jimž nerozuměli. Avšak láskou tou ku kněžím vůbec a k jesuitům zvláště nedal se svěsti k žádné nespravedlnosti k laikům. Chování jeho, řídicí se staromodní španělskou etiketou, bylo vážné, ale také chladné a odměřené a tím spíše odpuzovalo než vábilo, a poněvadž se císařem řídil celý dvůr, nelibil se život dvorní těm, kteří přijali zvyky francouzské; byl jim příliš jednotvárný a škrobený. Neboť císař neměl záliby v hlučných zábavách, jej bavila hudba a hon, malba a knihy, tak že na zařízení knihovny a dvorní kapely vydávaly se značné summy.

Po svém otci sdělil Leopold válku se Švédy. Obnoviv v květnu smlouvu s Janem Kazimírem, poslal vojsko ze Slez do Polska. Vrchním velitelem jeho byl hrabě Hatzfeld; ale ten nezaštíhl již krále švédského v Polsku, neboť se obrátil proti Dánům,

zůstaviv v zemi jen některé posádky a knížete sibiňského, Jiřího II. Rákóce, jenž mu proti zákazu porty s 60.000 muži byl přišel na pomoc. Císařské vojsko pomohlo Polákům vytlačit Rákóce, což se také povedlo pomocí tatarskou tak, že sotva skrovný díl vojska jeho nazpět se navrátil. Potom dobyli císařští na Švéděch mnoha měst. Smrt náhlá Karla X. ukončila (1660) najednou válku.

Během této války byl Leopold zvolen ve Frankfurtě za císaře (18. července 1658) ne bez obtíží se strany porýnských kurfirstů, stojících ve službě francouzské.

Nedlouho po ukončení války švédsko-polské zapletl se císař Leopold I. do války s Turky. Příčinu k ní daly události sibiňské. Jiří Rákócy pomáhal proti vůli sultana králi švédskému; proto vyzvala porta stavby sibiňské, by si zvolili jiného knížete. Stavové zvolili si Jana Kemeně, ale Turci žádali na něm většího poplatku, a když se ho vzpíral platiti, vyhnaní ho ze země a dosadili Michala Apaffu za knížete. Ale Kemeně ujal se císař a tak vznikla válka, v nížto se Turci zmocnili některých měst v severních Uhřích a plenili v jižní Moravě a v Rakousích. Když se však císaři dostalo vydatné pomoci nejen z dědičných jeho zemí, ale také z Němec, z Itálie, ano i z Francie: zvítězil Montecuculi slavně nad velkým vezírem u sv. Gottharda (31. července 1664) a donutil Turky k míru Vasvarskému. Mír ten, ač jím císař severovýchodní část Uher obdržel, vzbudil nevoli magnátů uherských, kteří proto se dali v pikle proti císaři. Avšak zrádné jednání jejich jest v čas vyraženo, počatá vzpoura utlačena a v Uhřích zavedena přísná vláda vojenská.

Sotva nebezpečí to je uklizeno, nastala válka císaři s francouzským králem, Ludvíkem XIV., který bezprávně napadl Holand. Holanďanů ujali se Španělové a císař a uhájili celistvosti Nizozemí, ale ztrátou některých vlastních měst.

Ve všech těchto válkách pomáhaly Čechy jak penězi tak vojskem, nejsouce jinak jimi dotknuty. Za to vzbudilo ukrutné nakládání vrchnosti s lidem poddaným vzbouření sedláků r. 1680. Nejprve srotilo se asi 900 sedláků v kraji Čáslavském, kteří vyslali posly k místodržcím do Prahy se žalobou na své vrchnosti. Stěžovali si, že s nimi hůře nakládají než Tataři a Turci, nenechávajíce jim přese všecko lopocení ani tolik, čím by ukrotili hlad. Ale na místě vyšetření křivd na seelském lidu páchaných dali místodržící posly zavřítí a povstalce generálem Piccolominim rozplášti, náčelníky pak zjímati a pověsiti; neboť již samo srocení pokládalo se za zločin. Ale touž dobou vzbouřili se sedláci i v Litoměřicku a Plzensku, a když vojsko, vedené generálem Harantem, proti nim vytrhlo, utekli do lesů a

hor, kamž je vojsko jen stěžl mohlo následovati; a poněvadž sedláci již dříve tam učinili značné zásoby, nemohli ani hladem býti přemoženi. Jen domluvami dala se jedna část pohnouti, že se do svých příbytků navrátili. Teprvé když císař Leopold robotu z pěti dnů snížil na tři a i jiná břemena zmírnil, upokojil se poddaný lid. Avšak vrchnosti, jsouce beze vsí kontroly, nešetřily dlouho císařského rozkazu.

Velká pohroma zastihla země císařské, když r. 1679 vypukl mor se zuřivostí dosud neslýchanou v Uhřích, odtud se rozšířil do Vídně, kde 70.000 lidí zachvátil, a potom i do Čech. Císař Leopold utekl s celým dvorem do Prahy, ale když se i zde (1681) nákaza objevila, vrátil se do Vídně. Mor zuřil v Čechách tak krutě, že jedině v Praze 32.000 lidí zemřelo, v celé pak zemi přes 100.000. K tomuto neštěstí přidružila se ještě veliká drahotá.

Mimořádná vláda způsobila v Uhřích veliké rozhořčení; toho užili uprchlíci uherští a Turci a zdvihli válku proti císaři, která se prodloužila na 17 let. Začátek války byl pro císaře nešťastný. Slabé vojsko císařské muselo přesíle z Uher ustoupiti a Turci, vedeni velkým vezírem Karou Mustafou, oblehli Vídeň, z níž císař s rodinou utekl do Passova. Od 14. července až do 12. září r. 1683 dobývali Turci města, které statečně hájili měšťané a posádka, při níž se také mnoho Čechů nalezalo. Teprvé když vojsku císařskému na pomoc přitáhl král polský, Jan Soběský a knížata německá, svedena jest bitva, v níž Turci úplně jsou poraženi. Od té chvíle vítězil císař i jeho spojenci král polský, car ruský Petr I. a Benátčané veskrz nad Turky. Nic neprospeklo Turkům, že se jich Ludvík XIV. ujal a císaři válku vyhlásil; donutil tím sice císaře, že musel rozdělit vojsko, ale porážky od Turků tím přece neodvrátil; neb Eugen, princ savojský, porazil je u Zenty r. 1697 tak, že prosili o mír, který také v Karlovicích byl učiněn (1699). Císař obdržel jím od Turků Uhry, vyjma Temešský banát.

Háfe nežli Turci řádili v této válce Francouzové, vedouce válku nejen mečem nýbrž i ohavným zhářstvím. Proti všemu právu mezinárodnímu vyslal velitel francouzské posádky ve Filipsburce 150 zhářů do dědičných zemí císařových s rozkazem, aby největší města vypálili. V Čechách lehla již města Broumov, Trutnov a Klatovy popelem, když 21. června 1689 zapálena byla Praha. Požár strávil nejprvé Židovské město, zachvátil potom Staré, zničil 251 domů a způsobil i na Novém městě škody veliké. Když pak se zháři pokoušeli o vypálení Písku, jsou někteří jati a upáleni.

Sotva byla válka turecká skončena, vznikla válka nová,

o málo jen kratší, která také zemí českých se nedotkla. Příčinou války bylo vymření starší větve Habsburské, vládoucí v zemích španělských (r. 1700); k dědictví hlásil se dle starých smluv císař Leopold pro syna svého Karla. Starší syn jeho Josef měl dědit země otcovské. Ale Ludvík vystoupil rovněž s nároky na Španěly pro svého vnuka Filipa Anjou-ského. Císaře podporovali Angličané, Holanďané a skoro všichni Němci; za to popudil Ludvík XIV. šlechtu uherskou k povstání, v jehož čelo postavil se František Rákócy. Vojsko císařské, vedené slavným Eugeniem, vítězilo v Itálii i v Německu. Dříve nežli válka byla skončena, zemřel císař Leopold I. (5. května r. 1705).

§. 81. *Císař Josef I.*

Po císaři Leopoldovi nastoupil ve vládu syn jeho Josef I. Byl to vladař výtečných darů ducha. Bystrou myslí pronikl brzy vady ve správě státní a zařídil proto pro rozličné odbory kommisse, které nedostatky měly vyšetřiti a opravy potřebné navrhovati. Zvláště citelné byly vady v řízení vojenském. Dvorní vojenská rada ve Vídni nechávala pravidelně vojsko trpěti nouzi, dopouštějíc se při dodávání válečných potřeb podvodů a chovajíc se zhusta velmi liknavě, kde poměry brzkého vyřízení věci vyžadovaly. Vůdcům předpisovala ouzkostlivě všechny pohyby, tak že často vítězství se dosíci promeškalo aneb muselo proti vůli dvorních vojenských radů býti dobyto. Císař prohlédl všechny tyto nešvary a proto zařídil řečené kommisse; poněvadž však následky činnosti jejich hned se nejevily, dovolil Eugeniovi jednati ve věcech vojenských zcela samostatně a Eugen ukázal se nanejvýš hoděn této důvěry, neboť dobýval ve válce o dědictví španělské, která po celé šestileté panování Josefa I. se vedla, jednoho vítězství za druhým. Vytláčiv po slavném vítězství u Turina (1706) Francouzy ze severní Itálie, porazil je ve spolku s anglickým vůdcem Marlboroughem u Oudenarde (r. 1708) a Malplaquetu (r. 1709) v Belgii a donutil jimi Ludvíka XIV. žádati za mír. V též čas vedena byla válka s povstanci uherskými rovněž tak šťastně jako s Francouzy; Rákócy ze země vyhnán a Maďaři upokojeni, když jim císař svobodu náboženskou propustil. Také Slezanům povolil, že se svobodně k učení lutheránskému nejen hlásiti nýbrž i bohoslužby protestantské volně odbývati mohli. Císař Josef I. byl k ústupnosti této pohnut Karlem XII., králem švédským, který, pronásleduje kurfürsta saského z Polska do Sas, táhl císařským Slezskem, aniž by se byl císaře o povolení tázal,

a za protestanty slezské u císaře se přimlouval. Obávaje se císař, by se Švédové s Francouzy nespojili, vyhověl žádosti Karla XII. a dal 125 kostelů protestantům navrátiti a šest nových vystavěti. Když však král do Rus odtáhl a katolíci ve Slezsku mnoho na protestantství přestupovali, zakázal to císař, hroze každému, kdo by to učinil, vyhnanstvím a zabavením celého jmění.

Chtěje si císař pojistiti vydatnější pomoc od říše německé ve válce francouzské, žádal na sněmu říšském r. 1708, by vyslanec jeho jakožto kurfirsta a krále českého byl připuštěn ke všem poradám a rozhodováním v kollegii kurfirstském. Sněm svolil k tomu, když se král český zavázal přispívati ke všem břemenům říšským a krajským kurfirstským podílem, a třemi sty zlatými ročně, začež přijala říše země koruny české do své ochrany, avšak tak, aby všechna privilegia a práva česká ostala v platnosti. Připuštění tomuto posla císařského do sboru poslanců kurfirstských říká se *readmisse* a je učiněno bez svolení stavů koruny české.

Naděje, vzbuzené opravními snahami císaře Josefa v lepší budoucnost, neuskutečnily se, poněvadž původce jejich zemřel již 17. dubna 1711 na neštovice sotva 33 let star. Jsa stále válkami zaměstnán, nedal se ani v Čechách korunovati. Císař Josef zanechal pouze dvě dcery, z nichž starší, Marie Josefa, byla zasnoubena Fridrichovi Augustovi saskému, mladší, Marie Amalie, Karlu Albertovi bavorskému. Vládu v zemích rakouských dostal proto mladší bratr Josefův.

§. 82. *Císař Karel VI. (král český Karel II.).*

Císař Karel byl jediný mužský dědic rodu Habsburského; když byl bratr jeho ještě na živě, podporovali ho Angličané, Holanďané a Němci, by se stal králem španělským, což by se bylo také stalo. Když však úmrtím bratra stal se dědicem všech zemí mladší větve Habsburské a císařem německým, nechtěly mocnosti, aby ostal také pánem dědictví starší větve Habsburské či španělské, a proto opustily ho v další válce a smířily se v Utrechtu s Francouzy r. 1713. Mírem tím uznán jest Filip V., vnuk Ludvíka XIV., za krále španělského, Karlovi pak přiřknuty jsou všechny země vedlejší, jež Španělům v Evropě náležely, mimo Sicílii, a sice: Neapol, Milán, Sardinii a Belgii. Karel nebyl tím spokojen a pokračoval ve válce proti Filipovi a Francouzům, musel však přece výminky ty přijíti již roku následujícího.

Císař Karel VI. byl, jak již řečeno, jediným mužským Habsburkem. Obávaje se, aby po jeho smrti země jeho roztrhány nebyly a jeho dcera o dědictví nebyla připravena, umínil si vydati zákon, jímž by dědičné právo ženských určitě vytkl a k všeobecnému uznání přivedl a přitom celistvost říše pojistil. Právo ženských k dědictví bylo sice již rodinnou smlouvou ze dne 12. září r. 1703 uznáno, ale smlouva nedošla zákonné platnosti. Počátek k zákonu o posloupnosti, řečenému, když se mu později i schválení říše německé dostalo, pragmatická sankce, učinil císař Karel vyhlášením ústním či deklarací v plné tajné radě, svolané ze všech zemí. Počet tajných radů obnášel tenkrát více než půl druhého sta, poněvadž se úřad ten uděloval i jako čestný. Návrh k zákonu dělil se ve tři části: 1. že všechny země rodu Habsburského mají tvořiti nerozdílný, dědičný celek, 2. který děditi mají potomci mužští dle prvorozenstva, a 3. když by těch nebylo, také ženské, a sice nejprve dcery Karla VI., po nich, když by nezanechaly potomků, dcery Josefa I. a po těch dcery Leopolda I. a jejich potomci obojího pohlaví. Hlavní péči Karlovou bylo, aby pragmatická sankce byla veskrz přijata nejen od arcikněžů, nýbrž i od stavů jednotlivých zemí dědičných a potom od mocností cizích. Arcikněžny všechny daly své schválení, když se vdávaly; sněmové pak přijali ustanovení to ochotně v letech 1720—1723. Sněm český byl za tou příčinou svolán v říjnu 1720; sešel se na žádost císaře v počtu valném a přistoupil k pragmatické sankci bez nesnází (16. října). Podobně učinil sněm moravský (17. října 1720) a slezský (25. října). Tři léta potom přijel císař do Čech a dal se korunovati na krále českého se slávou a nádherou velikou (5. září 1723).

Velkých obětí vyžadovalo uznání pragmatické sankce od jiných mocností. K vůli Angličanům a Holanďanům zrušil císař obchodní společnost v Ostende, začež oni pragmatickou sankci přijali; Španělům pak z té příčiny slíbil nástupnictví v Parmě, Piacenze a v Toskaně. August III., kurfirst saský a manžel starší dcery Josefovy, uznal sankci teprve potom, když mu císař pomohl k trůnu polskému; stalo se to však delší válkou s Francouzy a Španěly, jimžto musel postoupiti Neapol a Sicílii (r. 1735) za Parmu a Piacenzu. Toskanu obdržel František Štěpán, vévoda lothrinský, za odstoupení svého vévodství. Týž František Štěpán stal se manželem Marie Terezie, nejstarší dcery a tím dědičkou Karla VI.

Za tyto ztráty dostalo se císaři náhrady v dobytých některých zemích tureckých. První válku proti Turkům vedl (1716 až 1718) císař jakožto rukojmí míru Karlovického. Benátčanům odňali totiž Turci Moreu, Benátčanů ujal se císař Karel VI.,

a výtečný jeho vůdce zvítězil nad nepřitelem u Petrovaradína a potom slavně u Bělehradu (1717), jehož se i zmocnil. Mírem v Požarevci učiněným odstoupili Turci císaři Temešský banát a část Srbska s Bělehradem, část Bosny a malou Valachii. Avšak tyto země až na banát jsou ztraceny, když se císař účastnil na konci svého života (1737—1739) války Rusů proti Turkům. Slavného vůdce Eugenia již nebylo, ten zemřel rok před vypuknutím války; v čele císařských vojsk stáli neschopní velitelové, takže císař po několika porážkách byl nucen mírem Bělehradským (r. 1739) vzdáti se řečených krajin. Sáva a Dunaj až k Oršově byl jižní říšskou hranicí.

Opravné snahy Josefa I. utuchly za vlády Karla VI. Komisse ostaly sice pohromadě, nejevily však žádné činnosti, když nebylo nikoho, kdo by čilejší život jim vdechl. Císař Karel VI. nevěšmal si mnoho vnitřní správy a tím také nepečoval o její napravení. V Čechách zařízen jest jen výbor zemský či stavovský, který byl volen na sněmu na dvě léta po dvou členech z každého stavu (1714). Jemu přikázána jest správa všech věcí, která náležela sněmu, zvláště vybírání a účtování daní. Na Moravě byl stálý zemský výbor již r. 1686 ustanoven. Sněmem pak rozděleny jsou Čechy na 12 nových krajů místo dosavadních patnácti; sloučeny jsou tenkrát krajové Slanský a Rakovnický v jediný Rakovnický, Podbrdský pak a Vltavský v Berounský.

Císař Karel VI. byl velikým milovníkem umění, jež podporoval nejen zakládáním odborných škol ku vzdělávání umělců, ale i prováděním monumentálních staveb, ovšem výhradně skoro ve Vídni. Neméně hleděl povznésti průmysl a obchod; proto zakládal přístavy, stavěl silnice, dal kopati průplavy, zařizovati loďstvo a obchodní společnosti, vydával k povznesení oněch živností patřičné zákony, povoloval stavěti továrny, zřizovati hospodářské společnosti a zakládati osady v banátě Temešském.

Císař Karel VI. zemřel 20. října 1740, jsa 55 let stár. Dle pragmatické sankce nastoupila ve všech jeho zemích na trůn nejstarší dcera jeho.

§. 83. *Maria Terezie.*

Při nastoupení vládkyně této ukázalo se nejlépe, jak mnoho váží si diplomaté i knížata smluv a přísah, když doufají z porušení jich kořistiti. Co oběť stála Karla VI. pragmatická sankce! a sotva mrtvola jeho byla do rodinné hrobky v klášteře kapucínském ve Vídni uložena, již hlásilo se šest nejmocnějších knížat evropských k dědictví po něm, nedbajíce Marie Terezie, oprávněné

dědičky. Tři z nich (Španěly, Bavorsy a Sasy) chtěly děditi všecko, ostatní jen některé země.

První k dědictví habsburskému hlásil se Karel Albert, kurfirst bavorský, nikoliv co manžel mladší dcery Josefa I., nýbrž dle staré listiny, poslední to vůle krále Ferdinanda I. z r. 1543. Touto ustanovoval Ferdinand dceru svou Annu, provdanou za Albrechta V. knížete bavorského, a její potomky za dědice svých panství, když by potomci synů jeho vymřeli. Protože však sly jeho nestačily, spojil se kurfirst s Francouzy, kteří za to chtěli dostati Belgiei.

Nebezpečnější nepřítel nežli Karel Albert byl mladý král pruský Fridrich II. Týž nastoupil po svém otci Fridrichovi Vilémovi I. v témž roce, jako Marie Terezie, a sdělil plnou pokladnu (30 mill. tolarů) a výborně vycvičené vojsko 72.000 mužů silné. Obojího chtěl Fridrich II. užiti k rozšíření říše své výboji. V té příčině obmyslel zmocniti se Slezska a zdvihl nároky dědičné na knížetství Krňovské, Břežské, Lehnické a Olavské. Ke knížetství Krňovskému táhl se z následujících příčin: Jiří Fridrich, kníže Krňovský z rodu braniborského, byl pry od Ferdinanda II. pro účastenství ve vzpouře knížetství svého zbaven, dle rodinných však smluv nenáleželo pry knížetství jen jemu, nýbrž celému rodu, neměl pry Ferdinand II. tedy práva ke konfiskaci Krňovska a proto že náleží právem jemu (Fridrichovi II.). Avšak věc měla se jinak. Krňovsko bylo od koruny české jako léno postoupeno pouze linii braniborsko-anšpašské, a když ta r. 1603 vymřela, zmocnili se ho knížata braniborská proti všemu právu, a proto vzal ho Ferdinand II. Jiřímu Fridrichovi, poněvadž mu nenáleželo. Rovněž liché byly nároky pruské na knížetství Lehnické a Břežské. Učinil totiž Fridrich II., pán řečených knížetství, o své vůli bez svolení stavů českých a krále Ferdinanda I. r. 1537 dědičnou smlouvu s braniborským kurfirstem Jachimem II., kterouž však stavové i král vyhlásili za neplatnou. Avšak po vymření knížecího tohoto rodu Jiřím Vilémem r. 1675 hlásil se přece tak zvaný velký kurfirst braniborský Fridrich Vilém ku knížectvím. Císař dal mu kraj švibuský v dolním Slezsku, aby se nepravých svých nároků na knížetství ona vzdal, ale i ten po úmluvě, vzaté s korunním princem pruským, měl se za peněžitou náhradu a nástupnictví ve východních Frísích vrátiti nazpět ke koruně české. To se také stalo, když Fridrich III. po svém otci v Braniborsku nastoupil ve vládu; obdržel za to 255.000 zl. náhrady. Druhý pak jeho nástupce Fridrich II. zmocnil se východních Frís po vymření domácích hrabat a chtěl přece ještě Lehnic a Břeh. K ostatním pak knížetstvím neměl ani žádných do-

mnělých práv a přece chtěl si je vzíti jakožto prý úroky za zadržena ona tři. Aniž by byl opověděl Marii Terezií válku, vtrhl do Slez; osadiv je částečně, poslal do Vídně posla, nabízející královně za Slezsko 2 mill. tolarů, hlas svůj pro chotě jejího Františka při volbě císaře a spolek proti ostatním jejím nepřátelům, hroze však, že se spojí s jejími nepřátely, bude-li oslyšán. Když pak Marie Terezie to s opovržením zamítla, zmocnil se i ostatního Slezska mimo tři pevnosti. Na takový útok nebyl ovšem nikdo připraven; vojsko po smrti Eugenia savojského bylo zanedbáno; mělo ho býti asi 120.000 mužů, na tolik zněl válečný rozpočet, v pravdě ho však byla asi třetina, kdežto maršálů, generálů a jiných vysokých důstojníků s tučnými důchody byl počet přílišný; zaopatření pak vojska bylo nedostatečné, ač výdaje na ně byly veliké a k tomu byla pokladna státní bezmála prázdná. Když Fridrich vpadl do Slez, muselo se vojsko proti němu teprve sbírat, čímž se opozdilo a přitrhlo až na jaře r. 1741 do Slezska, vedené hrabětem Neippergemem a svedlo s Fridrichem bitvu 10. dubna 1741 u Molvic (mezi Břehem a Nisou), v nížto sice jízda rakouská skvěle si počínala, ale pěchota od pěchoty nepřátelské větší pohyblivostí a zručností v užívání zbraně a jistější střelbou byla překonána.

Vítězství to dodalo ostatním nepřátelům Rakouska srdce; přičiněním Francie sestoupili se všichni ve spolek v Nymfenburce u Mnichova a rozdělili se již napřed v říši Marie Terezie. Tyroly, horní Rakousy a Čechy měly dostati se Karlovi Albertovi, Morava a horní Slezsko kurfirstovi saskému, Slezsko pak dolní Prusům, Belgie Francii a Milánsko s Parmou králeviči španělskému Filipovi. Ostatní toliko země měly ostati Marii Terezií. Po těchto úmluvách přešli nepřátelé k útoku. Kurfirst bavorský vtrhl (v srpnu 1741) s vojskem svým a francouzským (celkem asi s 36.000 muži) přes Pasov do horních Rakous, kdež si dal co arciknížeti rakouskému přísahati věrnost, a odtud do dolních a chystal se oblehnouti Vídeň. Tu učinila Marie Terezie s králem pruským příměří v Malém Šnellendorfé (v Hjnu r. 1741), jímž mu nechala asi dvě třetiny Slezska. Tím se zbavila na nějaký čas nejhoršího nepřítelé. Bavoři a Francouzové, vedeni Belleisleem, upustili proto od obléhání Vídně a obrátili se do Čech, do níž od severu asi 18.000 Sasů bylo již vniklo. Před Prahou spojila se nepřátelská vojska k útoku. Císařského vojska bylo v Praze sotva 3000, tolik asi měšťanů chopilo se zbraně, by pomáhali při bránění hradeb. Útok počali nepřátelé na Strahovskou bránu strašnou střelbou. Když se však tam velitel posádky Ogiloi s celou silou obrátil, slezli nepřátelé hrady

Nového města bez obtíží; tak jest město vzato (26. listopadu), dříve než mu velkovévoda Toskánský přispěti mohl na pomoc, ačkoli byl již u Zbraslavi. Druhého dne po vzetí města vjel do něho slavnostně kurfirst bavorský a dal se veřejně provolati za krále českého. Potom svolal sněm; na ten sešlo se asi 400 pánů a rytířů, jejichž statky byly v ruku nepřátelských, a přísahali Karlovi věrnost jazykem českým i německým. I sám arcibiskup Jan Gustav hrabě z Manderscheid-Blanckenheimu sloužil při tom slavnou mši v chrámě sv. Víta (19. prosince 1741). Na sněmě pak žádal nový král daň šesti millionů zlatých, a když mu ji povolili, odcestoval do Frankfurtu, kdež byl zvolen a korunován na císařství (24. ledna 1742). Odcházeje z Prahy, usadil Karel VII. na místě nejvyšších úředníků zemských, kteří, ostavše Marii Terezii věrni, Prahu byli opustili, tak zvanou dvorskou deputaci ku správě země, sestávající ze sedmi pánů českých, z nichž Filip Krakovský z Kolovrat byl předsedou.

Ve své tísní obrátila se Marie Terezie k Uhrům. Hned jak nastoupila ve vládu, dala se v Prešpurku korunovati a potvrdila Uhrům všechny jejich svobody. Sněm uherský byl ještě pohromadě, když nepřátelé opanovali Rakousy. Tu vystoupila královna v národním kroji uherském, majíc korunu sv. Štěpána na hlavě a opásána jsouc mečem královským na trůn a žádala na stávech pomoci proti četným nepřátelům. Působným jejím vystoupením a dojemnou řečí byli magnáti nanejvýš nadšeni a vypravili do pole značné vojsko, převahou ovšem slovanské, a povolili i veliké summy na jeho vydržování. Pomocí tohoto vojska vypudil již v lednu r. 1742 hrabě Khevenhüller nepřítel z horních Rakous. Odtud vtrhl do Bavor, zmocnil se brzy celé země a osadil hlavní město Mnichov téhož dne, kteréhož kurfirst ve Frankfurtě byl volen na císaře.

Vítězné tyto pokroky vojska císařského znepokojovaly krále pruského Fridricha; obával se, že by mohlo vojsko potom obrátiti se proti němu a vytlačiti ho ze Slez. Proto zrušil příměří a udeřil na Kladsko. Zmocniv se ho (9. ledna 1742), vtrhl do Čech, osadil všechny krajiny až po Labe a táhl do Moravy, kde vůdce jeho Šverin dobyl Olomouce. Když však se proti němu hnulo vojsko rakouské, vedené Karlem lothrinským, které se vrátilo z Bavor přes Budějovice, nevyčkal ho Fridrich, ale ustoupil do Čech, kam ho Karel stíhal. U Chotusic blíže Čáslavi setkala se vojska (17. května), bitva trvala tři hodiny a vítězství s počátku klonilo se na stranu Rakušanů; když však před časem dala se jízda uherská v plnění, opanovali Prusové bojiště. Po této porážce hleděla se Marie Terezie aspoň jednoho nepřítel zbařiti a učinila s Fridrichem za prostřednictví angli-

ckého ve Vratislavi mřr 11. řervna 1742, jřmřžo Prusřm postoupila celřho Slezska, vyjma Třřřnska, Opavska a řásti Krřovska, a řupy Kladské, která sice nenáleřela ke Slezsku, jsouc řásti řech, byvři vřak zhusta se Slezskem spojena, považovřna jest takřka za řást Slez.

Kdyř takto nejhorřřho nepřřtele Marie Terezie se zbavila, třhlo vojsko jeřř, vedenř Karlem lothrinskřm, bratrem manřela jeřřho, před Prahu a oblřhalo v nř vojsko bavorsko-francouzskř asi 30.000 muřř silnř. Nepřřtelř brřnili se velmi hrdinsky, ale v mřstř nastal brzy nedostatek, tak ře se řivili mřřřtanř i vojřci vřtřřm dřlem kořskřm masem. Obledřenřmu vojsku přitřhl marřřalek Maillebois s jinřm velkřm vojskem na pomoc. Karel lothrinskř upustil proto od dobřvřnř Prahy a obrřtil se proti novřmu nepřřteli, kterř mřl hlavnř stan v Chebu. Třm zabrřnil Francouzřm dalřř postupovřnř do řech. Zatřm vřak opustil Belleisle tajnř Prahu s 11.000 muři 16. prosince, ponřvadž se v nř jřř pro nedostatek potravın nemohl drřeti, a pustil se za nejvřtřřř mrazř s vysřlenřm vojskem ku hranicřm bavorskřm. Třch dosřhl u Chebu po 11dennřm namřhavřm řtřku, ztrativ přitom 1200 muřř vřce hladem, mrazem a unavenřm neř meřem jezdcř rakouskřch, kterř knřře Lobkovic, velitel oblřhacřho vojska, za nimi byl vypravil. Praha vzdala se potom knřřeti Lobkovicovi; třm byly celř řechy mimo Cheb v moci Marie Terezie, kterř 29. dubna 1743 do Prahy přijela a dala se zde na krřlovstvř s velkou slřvou korunovati (12. kvřtnř) biskupem Olomouckřm. Arcibiskup Prařskř přitom opomenut, ponřvadž byl u krřlovnř v nemilosti z přřřiny tř, ře se přřliř ochotnř choval ke Karlovi bavorskřmu; proto nesmřl přichřzeti ani ke dvoru. Šest nedřl pobyla Marie Terezie v Praze. Před jeřřm přřchodem utekli ze zemř mnozi řlechtici, kterř ke knřřeti bavorskřmu řsluřnřji byli se chovali a ochotnřji jemu holdovali; jsou vřak povolřni nazpřt, nřkterřm ulořeny jsou jen peněžitř pokuty, vřtřřinř vřak udřlena milost. Toliko Karel David, jenř byl proti rodu Habsburskřmu lid řřval, zařeř od Karla Alberta povřřen jest na řlechtice a uřinřn hejřmanem krajskřm, odsouzen jest na smřt. Kdyř vřak byl vyveden na popraviřtř, dřna mu jest milost (28. řervence). Kdyř krřlovna odjřždřla z řech, vzala s sebou krřlovskou korunu řeskou do Vřdnř, kdeř přř bude bezpeřnřř nř v Praze.

Na podzim r. 1743 padl i Cheb do rukou vojska Marie Terezie. Jinř jeřř vojsko opanovalo Bavorsy, kdeřžo spojenec jeřř, krřl anglickř Jřř II., porazil Francouzy, tak ře Karel lothrinskř nřsledujřřho roku přřel s celou mocř rakouskou za Rřn a plenil Elsastry a Lothrinky. Cřsař Karel VII. obklřčen

byl ve Frankfurtě nad Mohanem, nemaje ani peněz ani vojska ani vážnosti. V tísní té obrátil se ke králi pruskému Fridrichovi II., jehož vítězství zbraní rakouských a anglických počala znepokojevati. Bátl se, že by mohl přijíti opět o Slezsko. Proto slíbil císaři pomoc, začež mu tento písemně postoupil i ostatního Slezska a Čech až po Labe. Hned rozmnožil své vojsko, dal naložiti hrubou střelbu v Magdeburce na lodě, by ji po vodě dopravil do Čech, kamž s 80.000 muži přes Sasy zaměřil. Manifestem zvláštním oznamoval, že musí hájiti císaře, jehož královna česká a uherská s trůnu chce vytlačiti. V srpnu přitáhl bez překážky až ku Praze, kamž ještě dvoje jiné vojsko pruské přitrhlo. Obyvatelstvo české napomínal, by se chovalo pokojně, že přichází jakožto spojenec císařův, jenž jest jejich pravým vladařem.

Osmý den po příchodu krále před Prahu přivezena jest i těžká střelba z Litoměřic, kam přišla po vodě, a hned počalo dobývání. Strašnou palbou ze sta těžkých kusů pobito jest během tří dnů 150 domů na Novém městě s velkou částí hradeb. V Praze bylo posádky asi 20.000 mužů, namnoze ještě nevycvičených. Velitel jejich, vida, že se Prusové hlavně proti Novému a Starému městu obracejí, chtěl se brániti na Malé straně; ustoupil tedy tam a nařídil, aby přerušil spojení s městem Starým, by se dva oblouky velkolepého kamenného mostu sbořily. Ale všecka práce byla marná, dílo Karlovo vzdorovalo všemu úsilí. Prusáci vzali město útokem (12. září), posádka jest jata a odvedena do Slezska. Neprátele zdrželi se sice plnění města, ale zloupili domy, jejichž majitelé byli z Prahy utekli. Dobyv Prahy, vzal Fridrich Tábor, Budějovice a jiná města, tak že skoro celá země byla v rukou jeho. Proti němu musel se z Francie Karel lothrinský do Čech navrátiti. Sesílen vojskem saským, udeřil na Prusy v Čechách a tlačil je z jednoho města po druhém, jímaje místy četné posádky. Boje se král, by nebyl zaskočen, opustil Čechy, nařídív posádce Pražské, aby taktéž učinila. Dne 21. listop. 1744 počala tato opouštěti Prahu, když již jinými branami lehká jízda rakouská do města vrážela. Na kamenném mostě dohoněn jest nepřítel a po krátké pátce na rychlý útěk obrácen. V prosinci nebylo v Čechách žádných již Prusů.

Jakmile vojsko rakouské opustilo Bavorsy, vrátil se císař Karel Albert do svého hlavního města; tam zastihla ho smrt 20. ledna 1745. Syn jeho Maximilián Josef pokračoval s počátku ve válce, když však byl poražen a k útěku z Mnichova donucen, zanechal spolku s Francouzy a Prusy a smířil se ve Füssenu (22. dubna) s Marií Terezií. Uznáv platnost

pragmatické sankce a vzdav se všech nároků na dědictví rakouské, slíbil dáti hlas svůj kurfirstský Františkovi Toskanskému, manželci Marie Terezie, při volbě císaře; za to vrátily se mu Bavyry a uznán jest jeho otec za pravého císaře. Teď obrátil se Karel lothrinský z Čech do Slez, aby je Fridrichovi odňal; ale poražen jest od Fridricha u Hohenfriedberka blíž Ostřehoma (3. června) a zahnán do Čech, kam za ním král pruský vrazil. Vévoda položil se v opevněném ležení u Králové Hradce. Teprve po třech nedělích vytrhl znova proti Fridrichovi, utrpěl však novou porážku u Zárova (mezi Trutnovem a Králové Dvory) 30. září 1745. Po té obrátil se Fridrich do Sas, porazil Sasy u Kesseldorfu a vzal Drážďany (18. prosince). V témž městě učiněn jest prostřednictvím anglickým mír, k němuž se po posledních porážkách i Marie Terezie naklonila. Výminky míru byly takové, jako při míru ve Vratislavi, jen že se ještě Fridrich zavázal, že uzná Františka, manžela Marie Terezie, za císaře. Týž byl nedávno před učiněním tohoto míru za císaře německého zvolen a korunován.

S Francouzy a Španěly a jich spojenci bojovalo se ještě tři léta v Nizozemích a v Itálii; zde vítězili, tam prohrávali císařští. Mír je učiněn v Cáchách r. 1748; jím odstoupila Marie Terezie Parmu, Piacenzu a Guastallu španělskému králeviči donu Filipovi, začež Francouzové vrátili císařovně Belgii, již měli osazenou.

Ale mír byl krátkého trvání. Již po osmi letech obnovena jest válka s Fridrichem II. o Slezsko, čímž vznikla tak zvaná třetí válka slezská či dle trvání (1756—1763) sedmiletá. Marie Terezie nemohla nikterak oželiti ztráty Slezska; dobytí této úrodné, bohaté země bylo její nejpřednější snahou, bylo však také příčinou mnohých oprav a změn jak ve vojště tak i ve správě civilní i finanční. Nahlíželo se, že se v Rakousku mnoho musí opravit, má-li přístí válka vypadnouti vítězně; ukázalo se však také, že Rakousko musí mít jiných, bezpečnějších spojenců nežli byli Angličané a Holanďané, kteří sice již od času císaře Leopolda I. pomáhali ve všech válkách Rakousku, ale jen tak dlouho, dokud z učinění míru nekynul jim nějaký zisk; jak jim však nepřítel podával za mír nějaké výhody, shodovali se s ním bez ptaní se císaře a donucovali tím i jeho, by k míru přistoupil. Na takové spojence nemohla se Marie Terezie spoléhati. Za to však odpadly již příčiny, pro které Francie bývala nepřítelkyní Habsburků. Převaha tohoto rodu, která Francouzům se zdála nebezpečnou, vzala již za své; Francie byla sama již dosti silna, že nepotřebovala obávat se Rakouska. Za to naplňovala vzrůstající moc Pruska všechny moc-

náře evropské nedůvěrou, a to tím více, když viděli, jak bezohledně král Fridrich II. si počíná při volbě prostředků, jak neukrotitelná jest jeho ctižádost, s jakou podnikavostí pracuje na zvelebení státu a vojska a jak lehko zruší slovo i přísahu, když vidí, že mu to nese užitek. Mimo to urážel král pruský trpkými sarkasmy své sousedy, zvláště círovnou ruskou a markýzku Pompadour, jejíž vůlí se řídila Francie. Všecky tyto věci znal dokonale výborný státník rakouský Václav Antonín hrabě Kounic a umínil si spráteliti Rakousko s Francií a pomocí její, Ruska, dávného spojence rakouského, a Saska, stále Pruskem ohroženého, ponížiti Prusko a sesílití Rakousko tak, aby samo sebou bylo velmocí, aniž by k tomu potřebovalo Německa. V tom směru působil již, když byl poslancem císařským ve Francii (1751—1753), docílil toho však teprvé, když byl jmenován státním kancléřem a převzal řízení věcí zahraničních. Chtěje Prusko osamotniti, namáhal se udržeti i s Anglií poměry přátelské a podobalo se k tomu, poněvadž král anglický Jiří II. obával se útoku pruského na Hanoveransko. Ale v též čas nedohodli se Angličané a Francouzové v severní Americe o hranice Akadie; z toho schylovalo se mezi nimi k válce. Oba státové ohlíželi se proto po spojencích. Francie příčiněm Kounicovým učinila spolek s císařovnou (1. května 1756), Anglie pak, aby jí kdo měl hájiti Hanoveru proti útokům francouzským, spojčila se s Pruskem, které samotné bálo se útoků spojenců rakouských. Tak pojednou změnilo se politické postavení velmocí evropských!

Mírem Drážďanským bylo mezi Rakouskem a Pruskem zastaveno sice nepřátelství, ale nebylo docíleno přátelství. Marie Terezie nenáviděla Fridricha II. jakožto lupiče Slezska a válka mezi nimi vedla se stále sice ne mečem, ale pérem na poli diplomatickém. Rozdrážděnost myslí jevila se v četných notách, v utlačování vzájemného obchodu, v třenicích pohraničních a v urážejících brožurkách. Král ujímal se uherských protestantů, utlačoval slezské katolíky a byl rozhodně proti volbě arciknížete Josefa na krále německého.

Ačkoliv všechna jednání v příčině spolku protipruského vedl kancléř Kounic co možná tajně, dověděl se o nich přece Fridrich tajnými svými agenty a jednateli, jež si penězi dovedl mezi vyššími úředníky při dvoře Vídenském i saském zjednatí, a umínil si útokem nepřátely své předejítí. Aniž by opověděl válku, vtrhl do Sas se 70.000 muži koncem srpna 1756, osadil důležitější pevnosti a 9. září i hlavní město Drážďany. Vojsko saské, as 18.000 mužů silné, ustupovalo ke hranicím českým, aby se spojilo s generalem Brovnem, jež vojsko císařské

v Čechách sbíral. Upustilo však od tohoto úmyslu a položilo se v pevném táboře u Perna. Osazením Saska dopustil se Fridrich hrubého porušení práva mezinárodního, ale toho on nedbal, jen když měl Sasy ve své moci. Země této potřeboval ku svým válečným operacím proti Čechům; mimo to poskytovala mu úrodná, dobře vzdělaná tato krajina hojně prostředků k vedení války. Fridrich obklíčil vojsko saské, neodvážil se však na pevný tábor jeho útoku. Když se ale vojsko císařské blížilo hranicím saským, aby vojsku saskému přispělo na pomoc, vtrhli Prusové ze dvou stran do Čech. Vévoda Bevern a generál Keith vedli 40.000 mužů ze Sas, hrabě Šverin 35.000 mužů ze Slezska. Rakouský vůdce Brovn sotva že se dozvěděl o pochodu Prusů, postavil se na levém břehu labském v rovině u Lovosic. Zde napadli ho nepřátelé 1. října 1756. Bitva počala hned zrána silnou střelbou z děl, k deváté hodině vrazila na sebe vojska po celé čáře, ke třetí hodině ustoupili císařští do svých předešlých postavení; ale ztráta Prusů obnášela 3300 mužů, kdežto vojsko císařské jen 2000 mužů ztratilo. Jedna ani druhá strana nemohla se honositi ukořistěnými děly neb prapory. Celkem byla bitva nerozhodná a toliko pro nedostatek potravin ucouvl Brovn druhého dne k Budyni, kdežto Prusové pospíchali k hranicím saským a vrátili se do ležení před Perno. Tu se pokusil Brovn ještě jednou osvoboditi vojsko saské, vtrhl přes hranice do Sas a očekával, že se spojenci přes Labe k němu dostanou. Sasové však nebyli s to uniknouti a proto nastoupil císařský vůdce zpátečný pochod do Čech, načež se Sasové z hladu museli vzdáti Prusům. Král pruský vřadil je proti všemu právu mezi své vojsko, jež novými odvody v Sasku doplnil. Blížící se zima zamezila další válčení. Všecko vojsko pruské odvoláno jest z Čech do Sas, kde přezimovalo. Přes zimu hleděly se obě válčící strany spojenci německými seslíti. Císařovna získala pro sebe knížata katolická, Fridrich pak několik severoněmeckých protestantů. Fridrich vyhlášen jest od říšského německého sněmu za rušitele míru; Francie pak a Švédsko jakožto mocnosti, ručící za zachování míru westfálského, ohlásily své účastenství ve válce proti Prusům.

Válka počala z jara. Z nenadání vtrhli Prusové ze Sas a ze Slezska v pěti odděleních do Čech a spojili se 5. května r. 1757 před Prahou, kam také vojsko císařské ustoupilo. Vrchní velitel jeho, Karel lothrinský, postavil je na výšinách, táhnoucích se od Prahy na východ. Zde na ně dne 6. května udeřili Prusové a porazili je po desetihodinném, krutém boji, v němžto i výborného vůdce Šverina ztratili. Vojsko rakouské chovalo se statně, ale hned na počátku bitvy přišlo

o vrchní vůdce. Karel lothrinský totiž onemocněl náhle tak, že musel být do Prahy odněsen a Brovn byl těžce raněn. Touto nehodou scházelo vojsku císařskému jednotné vrchní velení; tu bylo rozraženo; většina jeho zachránila se do Prahy, menší část ustoupila do jižních Čech. Hned po bitvě přikročil král k dobývání města, obklíčov je ze tří stran. Z pěti baterií počalo se v noci 30. května stříletí bez ustání na Prahu. Když však Fridrich viděl, že ani tím jí brzy se nezmoční, chtěl aspoň spustošití nejznamenitější památky stavitelské a dal s vandalskou zřivostí stříletí na chrám sv. Víta, na chrám Týnský, na chrám na Karlově a j. Několikrátě vznala se krytba chrámová, ale vždy byl oheň s velkou odvahlivostí uhašen. I na jiných místech vypukl oheň a ztrávil celé ulice; zvláště dolejší Nové město trpělo požáry. Jinde byly celé řady domů rozštíleny, a ačkoliv císařské vojsko šťastnými výpady dvou baterií se zmocnilo, nezmenšila se prudkost střelby, ano Prusové chtěli ještě více baterií zříditi, aby Prahu celou obrátili v sutiny. Avšak již se blížila pomoc.

Marsálek Daun byl poslán již z jara r. 1757, aby sesílil vojsko Karla lothrinského; ale byl teprve u Českého Brodu, když byla nešťastná bitva u Prahy svedena. Po ní ustoupil Daun nazpět ke Kutné Hoře, stíhán jsa 25.000 Prusy, jež proti němu Fridrich od Prahy poslal. Denně sváděly se sice bitky, ale větší srážce vyhýbal se zúmyslně vůdce, poněvadž nechtěl vojsko své zeslabiti, chtěje jím osvoboditi Prahu. Přivolač k sobě vojsko, kde jaké v Rakousích, na Moravě a v Čechách bylo, hnul se k hlavnímu městu (12. června). Jemu vstříc vytrhl od Prahy Fridrich. Spojiv se s oddělením, jež byl dříve proti Daunovi vypravil, měl asi 36.000 mužů proti 50.000 mužům vojska císařského, které přes Kolín již k Plananům postupovalo. Zde dověděl se císařský vůdce, že mu jest nepřítel na blízku, a proto zastavil se v pochodů a sesíkoval vojsko k bitvě na výšinách, táhnoucích se západně od Kolína u vsi Křečohoře a Chocenic. Dne 18. června svedena jest tu bitva. Prusové počali ji ve dvě hodiny odpoledne útokem na pravé křídlo Daunovo u Křečohoře a dobyli některých postavení císařských; ale pahorků za Křečohoři, kde stálo centrum rakouského vojska, zmocniti se nemohli; zato povedlo se jim obrátiti pravé křídlo docela na útěk; ale vítězné postupování nepřítel zastavila císařská a saská jízda, která potom levé křídlo pruské obklopila a dílem rozprášila dílem zajala. Nic neprospělo Prusům, že šestkrátě hnali na výšiny útokem; vždy byli krvavě odraženi. Tu počaly se řady nepřátelské rozpouštěti a vše utíkalo ke křídlu pravému, které se ještě bránilo. Vida král po-

rážku větší části vojska svého, dal rozkaz k zpátečnímu pochodu. Následkem této porážky, jižto Prusové 14.000 mužů a 45 děl ztratili, museli nepřátelé upustiti i od dobývání Prahy (19. června) a utíkati z Čech. Vítězství u Kolína zmařilo zcela záměr Fridrichův zmocniti se Čech a odtud udeřiti přes Moravu na Vídeň. On musel po porážce takové zanechatí války útočné a držeti se defensivy, neboť byli se mezi tím i spojenci císařští vypravili do pole. Rusové byli již v Prusích, Švédové v Pomorí, Francouzové v Porýnsku. Čechy přestaly býti proto bojištěm a jen ještě ke konci roku toho, když Fridrich II. nad Francouzy u Rossbachu (5. listop.) zvítězil, vtrhlo sem oddělení Prusů, poplenilo severní kraje až k Litoměřicům, ustoupilo však nazpět do Sas, když vojsko rakouské se blížilo.

Hlavní síla císařského vojska vtrhla na podzim přes Lužici do Slez a opanovala po několika menších vítězstvích nad vévodou Bevernem, jehož Fridrich ku hájení Slez byl odeslal, celou zemi. Ale po vítězství u Rossbachu přitřhl sám král s větším vojskem do Slez. Vojsko císařské stálo v pevném postavení u Vratislavi, ale na rozkaz Karla lothrinského opustilo proti vůli zkušeného Dauna výhodné své posice, táhlo králi vstříc a svedlo s ním bitvu u Leuthenu a Lisé, kde úplně bylo poraženo, tak že muselo opustiti Slezy a ustoupiti do zemí císařských. — Na jaře následujícího roku (1758) vtrhl Fridrich se 40.000 muži ze Slezska přes Opavsko do Moravy a jal se dobývatí Olomouce. Když se však pevnost udatně hájila a Daun, jenž byl po odstoupení Karla lothrinského vrchním velitelem, jí na pomoc přitáhl: upustil od dobývání a nastoupil zpáteční pochod, nemaje dostatek potravy, poněvadž mu Laudon 4000 vozů s potravinami odňal. Nepřítel táhl přes Svítavu do Čech, a tudy přes Litomyšli, Vysoké Mýto, Králové Hradec a Náchod do Slez, stále stíhán jízdou císařskou. Daun chtěl vraziti za ním do Slez, ale ode dvora bylo mu nakázáno, aby postoupil do Lužice, což také učinil. Sem přitáhl také Fridrich, poraziv zatím Rusy u Zorndorfu (25. srpna), utrpěl však porážku u Hochkirchu (14. října). Na jaře r. 1759 vtrhlo vojsko pruské, vedené princem Jindřichem, ze Sas do Čech, ale jen aby spálilo zásoby vojska rakouského v Žatci, v Budyni a v Chomoutově, a když to vyvedlo, ucouvlo do Sas. Daun stál s hlavní mocí v Lužici, vypravil však odtud Laudona s 18.000 muži na pomoc Rusům, kteří až k Frankfurtu nad Odrou byli pronikli. Laudon spojiv se se Soltikovem, velitelem ruským, pomohl znamenitě k přemožení Fridricha II. u Kunersdorfu (14. srpna). Kdyby byli Rusové poraženého krále stáhli, mohla se již tenkrát válka a sice vítězně skončiti; poněvadž se však

chovali nečinně; mohl se král znova seslíti a přitrhnutí je obhájení Saska; kteréhož Daun ve spojeném vojském říšském se zmocnil. Když pak ho generál Fink chtěl zaskočit, zajal ho se 12.000 Prusy. Zato poražení jsou Francouzové od vévody Ferdinanda brunšvického a zahnáni za Rýn. Válka vedla se až do r. 1763 se štěstím střídavým. Velicev se ulevilo Fridrichovi když r. 1762 carovna ruská Alžběta zemřela, neboť její nástupce Petr III. s Prusy se spojiv, proti Marii Terezi se obrátil. Po brzké smrti Petrově nesúčastnili se Rusové sice již války, ale válci mocnější byli již vysíleny (státní dluh rakouský vzrostl během této války ze 118 na 271 milionů zlatých) a proto učiněn jest mír v Hubertsburku (sev. od Drážďan) 15. února 1763; jímž vše se navrátilo nastav před válkou. *Reformy Marie Terezie a spoluvladaření císaře Josefa II.* Již během prvních dvou válek slezských a současně války o dědictví rakouské objevily se mnohé vady ve správě státu a financí a v zřízení vojenském, které již císař Josef II. prohlédl a k jejich vyšetření a napravení zvláštní kommise byl ustanovil. Kommissie ty nejevily žádné činnosti a přece bylo opravnanéjvš třeba; mělo-li Rakousko mezi ostatními státy zaujímati důstojné postavení. Mimo to mělo se pečovati o zacelení ran, jež dlouholetá válka zemím zasadila. — Rakousko bylo až dotud státem federativním, vláda však chtěla z něho učiniti stát jednotný, domnívaje se, že tím nabude síly; nestaraje se přitom, zdali se tím nestane krivda právům zemským. — Zvláště ukázaly se velké nedostatky při vojště; bylo třeba, jestli se země měly uchrániti před podobnými útoky, jaké hned po nastoupení Marie Terezie zakusily, aby se zvýšilo a lépe zřídilo rakouské vojsko. Až do té doby doplňovalo se větším dílem nepravděrným najímáním vně i uvnitř říše, řídkěji odváděním. Stavové měli doplňování jakož i opatrování jeho na starosti. Již r. 1746 dohodla se císařovna se stavy, aby pouze vládě zůstaveno bylo doplňování a všeliké opatrování vojska, jehož počet měl býti zvýšen na 180.000 mužů. Zato povolili stavové na deset let daň mnohem větší (6½ mill.) než předtím recessem desítiletým (12. září 1748). Avšak proto přece žádalo se ještě později i za války sedmileté za svolení a sebrání rekrutů, a i částka oekonomické správy ostala jim; teprve od války této vzal aerar úplně zaopatřování vojska na sebe a r. 1770 zaveden jest povinný odvod místo obyčejného až dotud najímání.

Zmíněná daň desítiletá rozvržena jest ponejprv také na

statky vrchnostenské, nejen poddaných, ale v míře menší. Za příčinou správného rozvržení daní uspořádán jest popis či rektifikace statků daní povinných, což se již od časů Ferdinanda III. nebylo stalo, tak že popis starý dávno již nebyl pravdivý. Přes řečený revers, jímž bylo ustanoveno, že se břemena veřejná nemají v příštích desíti letech zvyšovati, žádala Marie Terezie na stavích českých r. 1758 za nových 9000 mužů k rozmnožení armády o 28.000 mužů; ale sněm jí toho odepřel, a královna se tím spokojila.

Při nastoupení Marie Terezie na vládu bylo vychování mládeže veskrz v rukou kněžských. Státu nechána jest pouze vrchní dohlídka. Ale ve vyučování neděly se takové pokroky, jako v zemích západních, zejména v Anglii, ve Francii, ve Vlaších, ano i v některých krajinách německých. Jesuité, v jejich správě školy české se nalezaly, zanedbávali zvláště věd přírodních. Na gymnasiích pěstovaly se řeči klassické, méně dějepis, zeměpis pak a vědy přírodní opomijely se zcela. Ani na universitách vědám těm se neučilo, jiným pak s takovou pedanterií, že spíše duch se umořoval nežli povzbuzoval. Měl-li nastati ve školství pokrok k lepšímu, nesmělo se dbáti výmluv jesuitů, kteří oprav ve školství nenáviděli, poněvadž prý se tím ruší nezměnitelné pravidlo jich řehole. Královna umínala si povznésti školy na roveň školám v zemích západních. Tu bylo třeba reform. Při provádění těchto užívala císařovna rady a pomoci slavného lékaře van Svietena, který se při zavádění jich neohlížel na práva a na výsady nikoho, ale, stavě státní moc nade vše, bezohledně zasahoval do dosavadního školního zřízení. Pravým účelem oprav školních bylo však nejen zlepšení vyučování a povznesení vzdělanosti, ale též aby školy staly se ústavy státními a vláda aby měla veřejné vyučování v moci své. Opravy počaly se zaváděti na universitách. Již r. 1747 vyšlo nařízení, jímž se nakazoval nový řád učení na universitě Vídeňské a Pražské. Když pak jesuité nového řádu nedbale se drželi, vyšel r. 1751 řád nový, platný pro university i gymnasia, a ustanovili se z císařské moci direktori fakult a direktor nad gymnasiemi v celých Čechách, kterým dána dohlídka nad učiteli jesuitskými. Zákonem pak ode dne 20. listopadu 1762 uvedena jsou gymnasia jesuitská i piaristská v tužší závislost na vládě. Vliv představených řeholních a církve na školy odstraněn jest úplně zařízením zvláštní kommisie nad školami při gubernii zemském, kteráž jest podřízena nejvyšší dvorní kommissi studijní, již císařovna r. 1760 zřídila jakožto samostatný úřad, později pak jí podřídila kanceláři dvorní. Úkolem jejím bylo pečovati o provedení císařských rozkazů v příčině vyučování a navrho-

vati opravy ve školství. Kommissie ta zasáhala hloub, nežli se to předtím dělalo, do učebního řádu jezuitů, nedbajíc jejich odporu. Úřadu tomuto přikázána jest také censura kněh, která dříve náležela církvi, potom však přenesena byla (1. dubna 1753) na zvláštní censory vládou ustanovené. — Reformy v řádu vyučovacím směřovaly mimo zlepšení metody a zavedení věd realných také k pěstování jazyka německého ve školách. Vyšlo sice také nařízení (16. října 1747 a potom 9. července 1763), aby se i češtině vyučovalo, ale úřady nepřihlížely k provedení těchto rozkazů. Zato zavedena jest němčina již r. 1763 co jazyk vyučovací na universitě Pražské, ovšem jen u jednoho mimořádného předmětu. Byl to Slezák, Karel Seibt, jenž byl ustanoven na vysokých školách Pražských za mimořádného profesora krásných nauk s učebním jazykem německým.

Nejrozsáhlejší změny ve školství způsobilo zrušení řádu jezuitského papežem Klimentem XIV. r. 1773, a již 5. října téhož roku nařízeno jezuitům v Čechách, aby se z kolleji svých (klášterů v Čechách měli 17) vystěhovali. Jmenní jejich vláda zabavila a utvořila z něho (r. 1774) český studijní fond, jehož důchodů mělo se pouze užívati k účelům vyučovacím. Ústavy, které až dosud měli jezuité ve svých rukou, odevzdaly se dílem jinému duchovenstvu, dílem profesorům světským; avšak pro nedostatek učitelů musely se některé i zavřítí. Gymnasia jezuitská převzali nejvíce piaristé, kteří již r. 1640 do Čech byli uvedeni. Všecky školy střední měly býti dle stejného řádu přetvořeny. Z té příčiny vydán jest nový učební řád pro gymnasia, jež vypracoval piarista Gratian Marx a který císařovna (13. října 1775) schválila. Skoro o rok dříve (6. prosince r. 1774) vydán jest všeobecný školní řád, vypracovaný od opata Zahanského Felbigera, který z Pruska povolán byl k řízení školstva rakouského. Dle tohoto řádu rozdělovaly se obecné školy v troje: 1. v normalní v Praze, která jiným měla býti vzorem; 2. v školy hlavní ve větších městech, v každém kraji aspoň jedna; 3. školy triviální v malých městech a vesnicích, kde byl kostel. Avšak na všech těchto školách mělo se dle nařízení vládního vyučovati německy. Byloť přední snahou císaře Josefa II., spoluvladaře Marie Terezie od r. 1765, vpraviti všem neněmeckým národnostem prostředkem škol znenáhla jazyk německý, aby, slivše se v jeden národ německý, zjednaly císaři větší váhu v Německu, kde již Prusko začalo vliv jeho oslabovati. Na gymnasiích zavedena jest němčina téhož roku.

Více nežli opravami ve školství zasáhla Marie Terezie změnami v soudnictví a ve správě politické do práv a privilegií zemských. Přední snahou Marie Terezie bylo spojení samo-

správné celky, z nichž se říše její skládala, v jediný celek s jednotnou vrchní vládou a stejnými zákony. Myslílat královna, že tím nabude vláda i stát větší síly a vážnosti, zapomněla však přitom na přísahu korunovační, jížto se zavázala zachovávat privilegia zemská. Bez svolení sněmovního přikročilo se k zavádění novot, které samostatnost koruny české ničily. Při zavádění změn těch řídila se radou mladých státníků, nadšených ideami osvíceného absolutismu. Byli to zejména hrabě Fridrich Haugvic a hrabě, později kníže, Kounic. Jich přičiněním přeměnila se vnitřní správa státní úplně. Právo-mocnost stavů a jiných korporací podřízena jest ve všem dohlídce a moci státní; místo starých zemských zřízeny jsou úřady čistě císařské, mezi něž moc předešlých jest rozdělena. Avšak moc stavovská znenáhla jest omezována a tím stát zvolna z foederativní stavovské monarchie převáděn v centralisovanou.

První rozhodný krok k tomu učiněn patentem ze dne 14. května 1749, jímžto dvorské kanceláře česká a rakouská spojovala se v jeden nejvyšší politický úřad, jemuž dán název directorium in publicis et camerilibus, roku pak 1762 spojená česko-rakouská kancelář dvorská. Týmž patentem oddělena jest administrace od soudnictví, neboť se soudní moc bývalých kancelářů přikazovala nejvyššímu soudu, jenž téhož roku pro země české a rakouské zřízen byl ve Vídni. Sloučením obou kancelářů spojeny jsou země české s rakouskými (jímž se tehdy začalo říkati dědičné země německé) v politický celek, a tím správa politická v zemích těchto scentralisována. Střediskem scentralisačních těchto snah stala se státní rada, zřízená r. 1760. Byl to poradný sbor, s nímž se císařovna radívala ve všech důležitějších věcech správy vnitřní, jakož i o změnách, které chtěla zaváděti.

Císařovna řídíc se zásadou, že má soudnictví odděleno byti od správy politické, zrušila r. 1749 české místodržitelstvo, složené hlavně z nejvyšších úředníků zemských, a přikázala politickou správu novému úřadu, nazvanému repraesentací a komorou, jejíž předsedu i rady dosazoval vladař prostřednictvím nejvyšších úřadů dvorských, aniž by se dbalo, zdali to jsou páni a rytíři v zemi usedlí. Nejvyšším úředníkům zemským nechána jest soudní moc zrušeného místodržitelství; odtud nazývali se soudem zemským. Po několika letech změněna jest repraesentace a komora (22. června 1763) a nazvána gubernium zemské. Purkrabí Pražský učiněn jeho předsedou, a poněvadž dle starých, ale platných zákonů musel to býti pán v zemi usedlý, ostala přece správa země v rukou domácích. Na úřad ten přenesena jest skoro všechna správní činnost sta-

vovského výboru; moc pak stavů zkracována jest mlčky; sněmy se sice svolávaly, ale aby jen vyslechly žádosti vládní. Aby pak přišel i obecný lid bezprostředně pod dohledku a správu vládní, ustanovily se na místě starých stavovských hejtmanů krajských, sídlících na svých zámcích, císařské úřady krajské se sídlem v určitých městech, jejichž představený, nazvaný jako první krajský hejtman, mohl býti kdokoliv a odkudkoliv. Těm uloženo bdiť nad plněním zákonů, jakož i ujmati se poddaných a hájiti jich proti vrchnostem. Při té příležitosti zvýšen jest počet krajů v Čechách. Místo na 12 rozdělena jest země na 16 krajů a sice tak, že od Hradeckého odloučen jest kraj Bydžovský, od Plzeňského Klatovský, od Žateckého Loketský, místo pak Bechyňského utvořen jest Tábořský a Budějovický. Mimo uvedené byly ještě kraje: Berounský, Boleslavský, Čáslavský, Chrudimský, Kouřimský, Lito-měřický, Prachenský, Rakovnický.

Se snahou vlády, by se všude zavedla rovnost ve správě, nesrovnávala se rozdílnost v soudech a právech. První instancí soudní byly soudy vrchnostenské, jimž podléhali poddaní, a magistráty městské nad měšťany. Mnohým z nich náleželo i právo hrdelní; tak že byly v Čechách 384 města a městečka, vrchností duchovní i světské, jež mohly odsuzovati na smrt. Tresty byly zhusta barbarské, soudcové pak nezřídka pověrčiví a málo vzdělaní, v zákonech nezběhlí. Císařovna však nechtěla, aby lidé nevzdělaní rozsuzovali nad životem a smrtí občanů, a proto odňala (22. července 1765) mnohým městům, městečkům a vrchnostem právo hrdelní a ustanovila jen 24 hrdelních soudů v celé zemi, jež osadila učenými právníky. Majíc pak v úmyslu vydati pro dědičné země stejné zákony, zřídila již r. 1753 kommissi z proslulých právníků, jimž uložila vypracovati soudní zákony; avšak při sestavování měli užiti dosavadních zákonů zemských, dokud by se pro tehdejší poměry hodily. Ale tak obtížné a rozsáhlé podniknutí nebylo za živobytí Marie Terezie ukončeno. Přece však jsou některé zákony nové vydány, jako zákon o lichvě 26. dubna 1751 a zákon hrdelní 31. prosince 1768 („Constitutio criminalis Theresiana“). V zákoníku tom podržely se obyčejné dosud tresty barbarské, jakož i domáhání se vyznání mučením. Avšak šest let později zrušila (1. ledna 1776) císařovna torturu ve všech případech. Dvě léta pak před vydáním hrdelního práva vymítáno jest jiné barbarství ze zákonů rakouských; zakázáno totiž mučiti a upalovati čarodějnice. Všecky tyto zákony vešly v Čechách v platnost, aniž by byly předloženy sněmu a od něho přijaty; tedy cestou neústavní, byvše vydány pouze z moci císařské.

Stát přivlastnil si také vykonávání vyšší policie a zasa-

hoval často malichernými předpisy do starodávných zvyků národních. Mysleliť centralisující státníci, že vše musí se řídit státními předpisy a nad každým hnutím občanů že musí bdíti opatrné oko úřadní.

Hlavní péči věnovala Marie Terezie zlepšení financí. Když nastoupila vládu, nalezla státní pokladnu skoro prázdnou (bylo v ní 87.000 tolarů!) a finance státní v zmatku velikém. Za války pak osmileté, v níž se muselo válčiti o existenci a celistvost Rakouska, musely se napnouti všecky síly, aby se ohromným břemenům dostačilo. Komora musela dělati dluhy, jež se měly zaplatiti z berní budoucích let aneb sněm vypůjčoval císaři na úvěr země. Ale vláda také rozepisovala o své ujmě nové daně; tak uložila r. 1743 daň z majetku, r. 1746 daň z hlavy, vystavíc přitom zásadu, že žádná obec, žádné místo, byť by mělo jakékoliv privilegie, nesmí ostati bez daní; pouze kostely a hřbitovy měly býti osvobozeny a některé veřejné budovy. Hlavním ředitelem reform finančních byl hrabě Rudolf Chotek. Za příčinou zvýšení daní hleděl se vládou povzněsti obchod a průmysl. Cla došla nového upravení, tak že v Čechách vynesla roku 1759 489.280 zlatých, kdežto rok předtím sotva třetinu summy této. Mnohé pak daně, které prvé šly do fondu zemského, vyhrazeny jsou komoře. Tak již r. 1750 přírážka solná vzata jest stavům a přiřknuta komoře, potom r. 1763 důchody z tabáku a kořkó, daň z kapitálu a jiné, tak že fondu domestikálního nezbyla než daň z nápojů a muzik. Ku konci války sedmileté zavedeny jsou poprvé v Rakousku papírové peníze. — Čím více se zvyšoval počet vojska a císařského úřednictva, tím více muselo se vymáhati daní. Dokud však statky poddané či rustikální sklíčeny byly těžkými robotami, dotud nemohly se jim uložití větší daně. Proto hleděla císařovna snížití poddaným břemena. Za tou příčinou zřídila kommissi v jezuitské kolleji na Starém městě Pražském, která měla ohlédati stav robot a udati prostředky, jak by se změnily v povinnosti jiné aneb zlehčily. Potom jsou svolány sněmy (r. 1773) český i moravský, a vyzvány vládou, aby se vyslovily, jakým způsobem by robota mohla býti zrušena buď zcela aneb z části. Ale stavové nechťeli sami snížití roboty, omlouvajíce se, že by dědicové jejich mohli na ně nářkati, když by jim ztenčili práva a jmění po otcích zděděné; poddávali se však vůli císařovny, když by učinila mocný výrok. Tu vydala císařovna ze své moci tak zvaný robotní patent pro Čechy 13. srpna 1775, pro Moravu 7. září téhož roku. (Ve Slezsku byl již o čtyry léta dříve vydán.) Patentem tím snížila se ruční práce asi o polovici času. Tím však nebyli místy sedláci spokojeni. Doslechše se již před vydáním robot-

ního patentu, že se o zmírnění břemen jejich jedná, očekávali úplné zrušení robot; když pak se to nestalo, domýšleli se, že jim vrchnosti pravý patent zatajily a proto počali se bouřiti. Nejprve zdvihli se sedláci za Trutnovem a Broumovem, táhli ku Praze, nutíce sedláky všech míst, jimiž šli, aby šli s nimi hledat pravého patentu. Kamkoliv přišli, týrali úřednicky, loučili zámky, roztloukali náradí a postavili se v síle asi 1000 mužů, ozbrojeni pouze klacky, před hradby Pražské (24. března 1775). Ale něco jízdy rozplašilo je snadno, 150 jich zajato, z nichž čtyři nejpřednější vůdcové na postrach jiným na hlavních silnicích jsou oběšeni. Také na jiných místech jako u Boleslavi, Bydžova, Chlumce, Litoměřic, Žatce, Falkenova a Konopiště srotili se sedláci a museli vojskem býti rozehnáni. Potom jezdil generál Wallis po všech krajích a ohlašoval slavně ještě jednou robotní patent, čímž lid se upokojil. Císařovna nesla povstání to těžce a nazývala je „hanebnou skvrnou“ své vlády.

Manžel Marie Terezie, císař František I., zemřel 18. srpna r. 1765. Nástupcem jeho byl prvorozený syn jeho, Josef II., zvolený za krále římského již 27. března 1764. Marie Terezie přijala pak ho také za spoluvládce a světila mu vrchní velení nad vojskem. Tu snažil se mladý císař zameziti Prusům pro příští časy útoky na Čechy a dal z města Hradce nad Labem učiniti pevnost (r. 1766). Několik let potom naskytla se císaři příležitost získati si lásku lidu českého. R. 1771 byla v Čechách pro přílišné mokro veliká neúroda; z té vznikl hlad a následkem toho nákažlivé nemoci. Tu přijel císař Josef II. do země a učinil vhodná opatření, aby bída brzy se zmírnila. Z rozkazu jeho půjčovala se městům mouka z vojenských zásobáren, rozdávalo se obilí a rýže mezi lid, aby měl co jísti a čím osívati pole. Mimo to půjčily se Čechům dva miliony zlatých na zakoupení potravin a slevily se částečně daně.

Za vlády Marie Terezie odbývána jest první řádná kon-skripce r. 1770. Sčítaly se domy, které se číslovaly, a mužské obyvatelstvo. V celé zemi napočítalo se 244 měst, 303 městysů, 11.284 vsí, 389.085 domů a bezmála 1,200.000 obyvatelů mužských, tak že všech mohlo býti asi půl třetího milionu. Praha sama měla 77.500 obyvatelů.

V posledních dnech r. 1777 zemřel Maximilián, kurfirst bavorský, bez mužských potomků. Dle práva dědičného měl nastoupiti v dědictví bavorské Karel Theodor, kurfirst falcký. Ale také císař Josef II. žádal horní Falce a dolních Bavor, dokládaje, že Falc jest lénem koruny české, dolní pak Bavorý že slíbil císař Sigmund vévodovi Albrechtu V. Karel Theodor, nemaje oprávněných osobních dědiců, nebyl proti tomu a císařské

vojsko osadilo bez překážky země, jimiž na západě Rakousko se mělo zaokrouhliti. Ale král pruský, Fridrich, nechtěl trpěti, by se Rakousko v Německu zmohlo; pomýšlel již tehdy Prusko na vytlačení Rakouska z Německa. Byl sice mezi oběma státy mír, a stalo se i jakési sblížení přátelské císaře Josefa II. s Fridrichem, proto však přece byla mezi nimi nedůvěra a žárlivost. Sotva se pruský král dověděl, že Rakousko osadilo část Bavor, vystoupil proti tomu. Zvláštním jednatelem, hrabětem Görtzem, popudil vévoda Karla Zweibrückenského, nejbližšího dědice Karla Theodora, by proti nárokům rakouským na části Bavor protestoval. Avšak Fridrichovi povedlo se zjednatí si za spojení v té věci i kurfirsta saského, který, pocházející ze sestry zemřelého kurfirsta bavorského, sám Bavor se domáhal. Z popuzení Pruska vyhlásila se i Francie a Rusko proti zvěšování Rakouska.

Jakmile vévoda Zweibrückenský na říšském sněmě v Řezně (16. března) proti chování se Rakouska protestoval, ujal se ho král pruský ve spolku s kurfirstem saským a vévodou meklenburským a vypověděl císaři válku (3. července 1778) a vtrhl (5. července) ze Slezska do Čech, kdežto bratr králův, Jindřich, ze Sas sem postupoval. Čechy měly býti teď bojištěm a Praha prvním větším místem, jehož se spojené vojsko pruské chtělo zmocniti. Ale proti Prusům postavilo se 200.000 mužů vojska rakouského ve dvou odděleních. Hlavní voj veden císařem a Lascym, stál za Labem od Hradce Králové až k Hostinnému, druhý pak pod velením Laudonovým od horního Labe až k Líberci. Bez překážky vtrhli Prusové přes Náchod do Čech, opanovali Skalici a položili se blízko vojska císařského, ale na pevné postavení jeho neodvážili se žádného útoku. Pět neděl stála vojska proti sobě, svádějící denně mezi sebou šarvátky. Právě tak vedlo se vojsku prusko-saskému, které od severu do Čech vniklo. V dalším postupování bránilo mu vojsko Laudonovo, a proto nemohlo se obmyslené spojení obou sborů nepřátelských provésti, jakkoliv se o to král několikráte pokoušel. Vida namáhání své marné, vrátil se v druhé polovici září do Slezska a do Sas; v říjnu nebylo již v Čechách nepřátel. Ale v zimě vtrhli ještě jednou Prusové do Čech, než pouze na loupež. Marie Terezie, která hned od počátku sporu bavorského byla proti válce, zatoužila po míru, k němuž i sestárlý Fridrich se naklonil, přesvědčiv se, že na Rakousku snadno něčeho nedobude. Prostřednictvím francouzským a ruským učiněn jest mír v Těšíně (13. května 1779), jímžto Rakousko se vzdalo všech nároků na Bavorsy, začež postoupena jest mu čtvrt innaká. Čechy přišly tím o vrchní právo nad některými lény ve Franksu. Za

nekrvavé války této nabyt císař přesvědčení, že jest třeba opatřit Čechy novými pevnostmi proti útokům pruským. Proto odebral se na podzim r. 1779 do Čech a dal vystavět blíž Litoměřic u vsi Kopist pevnost, již nazval dle císařovny Tereziín, druhou pak u Plesa blíž Jaroměře, která dostala jméno Josefov. Se stavbou obou počalo se r. 1780.

Lépe nežli na západě podařilo se císaři Josefovi II. rozšířit Rakousko na východě, kde při prvním dělení Polska dostal r. 1772 nazpět česká léna Osvětim a Zátor, uherskou krájinu Spíš a k tomu království haličské, v nynějších áši hranicích. R. 1775 odstoupena jest Bukovina od Turků Rakousku za to, že pomohlo sprostředkovati mír mezi portou a Ruskem.

Nedlouho po míru Těšínském zemřela císařovna Marie Terezie 29. listop. 1780 ve věku 63 let.

§. 85. *Císař Josef II.*

Syn a nástupce Marie Terezie byl horlivý přívrženec ideí filosofů francouzských a pokusil se dle těchto náhledů, o jejichž praktičnosti se ještě nikdo nepřesvědčil, přeměnití stát. Umysl jeho byl přivésti lid k většímu blahobytu a vyššímu vzdělání, stát pak k větší síle a moci. Stavě blaho státu nad blaho jednotlivců, nešetřil při zavádění novot ani zemí ani stavů, ani obcí ani sborů, tím méně pak jednotlivých soukromníků, počínaje si při tom kvapně a jednostranně. Jsa přesvědčen, že chce jen dobro státu a poddaných, řídil se pouze při reformách vůlí svou, neptaje se ani těch, jimž v takových věcech náleželo schválení neb zamítnutí úmyslů vládních. Ruše vše, co se mu zdálo zastaralé, zaváděl zařízení, která se neosvědčila, a zadržel pokrok, který obmyslel způsobiti. Tím, že stavěl dobrou vůli nad stará práva, zavedl absolutismus, jimž obmyslené zvelebení státní moci nejen se nedocílilo, nýbrž překazilo.

Hned jak nastoupil císař v dědictví po Marii Terezií, vystoupil proti katolické církvi, řídě se přitom zásadami gallikanskými. Církev měla ve všem záviseti na moci státní. V úmyslu tom zakázal již 24. března 1781 klášterům v dědičných zemích, by se neřídily představenými, bydlícími v cizině. Tím mělo se přetrhnouti spojení jejich s cizinou, zvláště s Řínem. Kláštery měly se odtud spravovati toliko svými provinciály. O něco později podřízeny jsou biskupům a exemce jejich zrušena (14. září r. 1782).

Již za Marie Terezie bylo zakázáno publikování papežských bul bez povolení vládního; zákaz ten zůstil císař Josef (26. března 1781). Každá papežská bulla, ať byla obsahu dogmatického neb disciplinárního, musela vládě k prohládnutí a schválení (placetum regium) býti předložena.

Téhož roku 1781 (11. října) povolil císař ediktem či patentem tolerančním nekatolíkům ve svých zemích svobodné vyznání a veřejné konání služeb božích. Nikdo by byl neočekával, že by v Čechách po kruté katolické reformaci Ferdinanda II. a přese všechny přísné zákony proti kacířům bylo jakých protestantů; a přece žilo jich zde tajně více tisíc. Byli to nejvíce potomci českých bratří a některých jiných sekt. Ti vystoupili nyní na veřejnost a jsou od lidu i od úřadů nazýváni husity. Učení jejich však nebylo stejné, což se dá pochopiti, poněvadž tak dlouho byli bez všelikého řádu. Císař však uděloval svobodu vyznání mimo nesjednocené Řeky pouze vyznání angépsurskému a reformovanému či helvetskému. Museli se proto i nekatolíci češti k jednomu neb druhému vyznání přihlásiti. Učinili to bez odporu; toliko zbytkové starých Adamitů, kteří se až dotud pokoutně v kraji Chrudimském zdržovali, nechtěli toho učiniti. Zuajíce se pouze k víře v jednoho boha, opovrhovali všelikými obřady církevními, jsouce při tom i mravně zakrnělí. Sami nazývali se Abrahamity a Israelity; lid pak říkal jim Ariáni, Marokáni, potřeštěnci a neznabozi. V slohu úředním dávalo se jim nového jména Deisté. Výstřednímu tomuto vyznání nemínila ani vláda císaře Josefa dopřáti svobody a chopila se k utlačení jeho prostředků krutých. Rodičům adamitským odjímány jsou děti a dány na vychování katolíkům, rodiče pak sami zaváženi jsou do Uher a do Sibińska až na hranice turecké (1782); a když ani to nepomohlo, nařizeno, aby, kdo se prohlásí za deistu, dostal 12 ran holí. Vyznávači pak helvetského a angépsurského vyznání, jichž počet za císaře Josefa vzrostl asi na 45.000, sestoupili se v obce, a sice tvořili jich reformovaní 36, protestanté 12. Kněží obojího vyznání povoláni jsou na mnoze ze Slovenska a postaveni jsou pod superintendenty, podřízené úřadům císařským.

Dle náhledu císaře Josefa II. byl počet klášterů (2165) v zemích rakouských přílišný, pročez si umšail zrušiti všechny zbytečné kláštery, totiž ty, jichž údové vedli život contemplativní, nezabývajíce se ani vyučováním mládeže ani ošetřováním nemocných ani správou duchovní. Myslel, že tím zvýší počet pracujících sil a zvelebí hospodářství na statcích klášterních. K provedení úmyslu přikročil císař již r. 1782, ale pokračoval v rušení klášterů až do r. 1786. V době té vyzdvíženo jest

721 klášterů v Rakousku, celém, v Čechách asi 58, mezi nimiž několik založených již od starých knížat českých (na př. ženský klášter u sv. Jiří v Praze, klášter na Sázavě). Jiným klášterům předepsal mnoho-li řeholníků mají přijímati. Ze zrušených klášterů museli se mnichové a jeptišky hned vystěhovati, dostávali však ročně něco na výživu. Jméno klášterní jest zabaveno a utvořen z něho náboženský fond český (1782), kterého se mělo užívati k účelům církevním, který však byl úplně v rukou císařských úředníků. Z příjmů fondu tohoto založilo se mnoho nových far po venkově, neb až dotud nebylo jich s potřebu. Z důchodů jeho zřízeno a nadáno jest také nové biskupství v Budějovicích. Již za Marie Terezie ztenučena jest arcidiecese Pražská, když císařovna se svolením papeže Pia VI. r. 1777, povýšila biskupství Olomoucké na arcibiskupství a vyňala tudy Moravu z moci arcibiskupa Pražského. Zároveň jest tehdá zřízeno nové biskupství v Brně a přiděleno co suffragánské arcibiskupovi Olomouckému, který tudy stal se metropolitou moravským. Za císaře Josefa II. r. 1784 založeno jest nové biskupství Budějovické. Diecese jeho utvořena jest ze čtyř krajů až dotud k arcibiskupství Pražskému příslušících a sice z kraje Budějovického, Tábořského, Prachensského a Klatovského. Papež Pius VI. potvrdil zvláštní bullou zřízení to a udělil českým králům právo, že mohou biskupa jmenovati, jehož papeži přísluší stvrditi. Již rok před zařízením biskupství Budějovického oddělen jest kraj Čáslavský, Chrudimský a Bydžovský od arcidiecese Pražské a přidělen k diecesi Královéhradecké; k Litoměřické pak kraj Boleslavský a Zatecký. Moc biskupů však jest omezena již téhož roku 1783 novým zákonem o manželství, jímž pře manželské odňaty jsou biskupům a přikázány soudům světským. Chtěje pak císař z kněží učiniti úředníky státní, zrušil biskupské a arcibiskupské semináře a zřídil 13. září r. 1783 generální seminář v Praze pro celé Čechy; seminář ten postaven jest úplně pod správu státní. Státními úřady měly se státi i konsistoře biskupské, které měly toliko prováděti rozkazy vládní.

Dle náhledů císaře Josefa II. náleželo řízení věcí náboženských vládě a proto vydával z moci své panovnické četná nařízení v příčině bohoslužby a církevních obřadů. Zvláštním výnosem určil pořádek, dle něhož ve větších městech mají se konati boží služby; předepsal, kolik voskových svící má hořeti při mši obyčejné neb slavné; zapověděl konati processí a poutě na posvátná místa a líbati ostatky svatých. Dle císařského nařízení nesměla se památka posvěcení chrámu odbyvati na výroční den, kdy v kterém chrámě připadla, ale měla se slaviti

všude v týž den, v neděli po sv. Havle. Myslel císař zavedením tohoto císařského posvícení zamezití utrácení peněz a překaziti rozličné nešvary, ale docílil právě opak toho. Také zapověděl zřizování „božího hrobu“ v čas velikonoční. Dobré bylo sice, když nakázal, aby hřbitovy z měst přeloženy byly za osady do širého pole a aby se do hrobek v kostelích více nepochovávalo. Zbytečně však byl lid popuzen, když bylo nařízeno r. 1784, aby se mrtvoly více nepochovávaly v rakvích, ale aby jen do pytle neb plátna zášité vkládaly se do hrobu. Avšak rozkaz ten vzbudil všady takový odpor, že pohřby nezřídka pod ochranou vojska se musely odbývat. Následkem toho odvolán jest onen patent již po roce 1785. Libovolné toto zasahování do ústrojí církevního a náboženských řádů pohnulo papeže Pia VI., že přijel do Vídně, aby císaře od dalších novot takových odvrátil. Ale přesě všecku zdvořilost, s jakou od císaře byl přijat, nepořídil ničeho. Se svobodomyslností císaře nerovnávala se přísná censura kněh; proto vydal nový censurní zákon (11. června 1781), mnohem mírnější předešlého; byla i kritika skutků mocnářovských dovolena, ovšem způsobem důstojným. Ale ve věci té kenala se potom tak přísně a bezohledně jako předtím. Následkem nového censurního zákona zrušena jest censurní kommisie v Praze a censura kněh před tiskem přikázána jest dvornímu úřadu censurnímu ve Vídni.

Neméně bolestně našli církve dotkly se novoty Josefovy národnosti české. Četné změny ve školství, provedené za Marie Terezie, měly za účel jednak způsobiti utěšenější pokrok ve vědách jednak školy vyprostiti z moci církve a učiniti z nich ústavy státní; zákony císaře Josefa II. směřovaly mimo to k poněmčení neněmeckých škol a pomocí jich k poněmčení národů slovanských. Ohtěl císař sloučiti různé národy své říše v jediný prostředkem jazyka německého, aby tím pojalil si převahu v Německu. Proto nařídil hned 31. prosince 1780, aby se nikdo do gymnasií nepřijímal, kdo by se nevykázal známostí jazyka německého a čtyry láta potom zavedena jest němčina za řeč vyučovací na gymnasiích a částečně i na universitě Pražské (na fakultě filosofické veskrz) na místě latiny; zároveň s němčinou zavedeno jest na vysokých i středních školách školné; oboje přispělo ku zmenšení počtu študujících. Počet gymnasií omezen jest pro celé Čechy na patnáct; za to zvýšen značně počet škol nižších, na nichž jen počátky vědomostí měly se českým dítkám vpraviti jazykem mateřským, další však vyučování díti se mělo německy. Také všecko úřední řízení mělo se vésti v jazyku německém. Jinými zákony připravena jest universita Pražská o svoji autonomii. Ustanovení v úřadech nezáviselo již na hodnostech

akademických, ale na státních zkouškách. Spojení university s universitami cizími jest přerušeno a právomocnost soudní již universita dle privilegia požívala, jest jí odňata. Zkoušky odbývaly se za předsednictví studijních direktorů, jež dosazovala vláda; knihy učebné předepsány jsou vládou a výnosem z 28. února 1783 vzata jest správa universitního jmění světským fakultám a přikázána úřadům státním. Přitom nedbal se o zlepšení vědeckého prospěchu na školách. Viděti jest patrně z nového studijního řádu, vydaného r. 1784, že se jedná vládě při studii pouze o odchovávání státních úředníků, nikoliv učenců. Proto však přece zmáhaly se vědy. V Čechách utvořil se již r. 1769 soukromý spolek učených mužů, který od císaře Josefa II. uznán jest za veřejný a jenž znám jest pod jménem královské české společnosti nauk.

Přičiněním císařovým vzaly počátek dobročinné ústavy všelikého druhu. Císař Josef II. seznal je, když byl na návštěvě v Paříži a zřizoval je dle vzorů francouzských v hlavních městech svých zemí. V Praze založil r. 1783 sirotčinec, r. 1784 ústav pro chudé, dvě léta potom (1786) ústav pro hluchoněmé, tři léta později (1789) obecnou porodnici a r. 1790 blázninec a obecnou nemocnici. Se čtyřmi posledně jmenovanými bylo vyučování spojeno, a sice vzdělávali se ve třech praktičtí lékaři, v ústavě pak pro hluchoněmé dostávalo se nešťastníkům, kteří tam byli dáni, vyučování.

Zřizováním těchto humanitních ústavů projevil císař srdce dobré a útrpné, zato však rušením starých památek uměleckých ukázal, že pro umění, zvláště výtvarné, nemá smyslu. Co jen bylo zničeno krásných obrazů a soch, skvostných kalichů a monstrancí a jiných umělých památek dob minulých při rušení klášterů! Řeholníci museli z nich se vystěhovati a vše, co v klášteře opuštěném ostalo, zabráno od vládních kommissarů. Ti odhadli knihovny, ozdoby klášterní a kostelní, nářadí a roucha chrámová a prodávali je za fatku židům. Biskupům nebylo ani dovoleno věci těch kupovati. Podobný osud potkal i zbytky knihovny a sbírek císaře Rudolfa II. Mimo kláštery zrušeno v Praze mnoho jiných kostelů a kaplí (38), jelikož prý byly zbytečné a vydržování jich daremné prý působilo státu útraty. Některé odevzdány jsou světským účelům, jiné ostaveny záhubě. I hrad Pražský měl býti obrácen v kasárny!

Císař Josef II. byl sice přítelem zásady fisiokratické, dle níž hospodářství polní mělo býti hlavním zdrojem státního bohatství, přitom však nezavrhoval system merkantilní. Dle názoru jeho jest ten stát nejšťastnější, který největší množství plodin a výrobků do ciziny vyváží, ale velmi málo jich z ciziny

dostává, čímž peníze v zemi se hromadí. Toho chtěl císař do-
 ciliti i v říši své. Peníze měly ostati nejen v zemi, ale průmysl
 měl se povznésti tak, aby s cizozemským mohl konkurovati.
 Avšak k dosažení toho uchopil se nevhodných prostředků —
 prohibitivních cel. Dne 27. srpna 1784 vydal celní patent, jímž
 dovoz cizího zboží se vůbec zapovídal. Zásoby cizího zboží mu-
 sely se od kupců do zvláštních, od vlády určených skladišť odvésti
 a v ustanovené lhůtě vyprodati. Nové zboží z ciziny přivážeti
 bylo kupcům naskrze zakázáno; soukromým pak jen tehda po-
 voleno, když by si k tomu u úřadu vymohli povolení a zaplatili
 šedesát procent cla. Následkem toho počaly se stavěti v zemích
 Josefových továrny, v Čechách zvláště v krajinách severních,
 kde Liberec a Rumburk staly se sídly velkého průmyslu; ale
 z toho mělo prospěch několik tisíc lidí, kdežto miliony tím
 trpěly. Neboť domácí továrny, nemajíce konkurence, prodávaly
 špatné zboží draže, než se dávalo dobré zboží cizí. — Nemění
 péči měl císař o zvelebení orby a povýšil proto soukromý spolek,
 který si vytkl za účel šířiti vědomosti hospodářské, na veřejný
 pod jménem vlastenecké společnosti hospodářské
 (r. 1788) a přikázal mu zkoušení nastávajících správců hospo-
 dářství. Jakožto přívrženec zásady fisiokratů chtěl císař uklá-
 datí daně jen na půdu a domy; aby pak daň více vynesla, měly
 se jí podrobiti pozemky panské i selské. Poněvadě však selské
 byly ještě mnohými břemeny vrchnostenskými stíženy, měly býti
 těchto částečně zbaveny. Mimo to měl lid poddaný ze závislosti
 na vrchnostech býti vymaněn, aby tím více podléhal vlivu vlád-
 nímu. Břemena státní, ale také práva občanská měla býti pro
 všechny tatáž. Všichni občané měli býti byrokratickou centrali-
 sací vyrovnáni. Proto zasazoval se o zrušení nevolnictví či osob-
 ního poddanství. Za tím účelem svolal na jaře r. 1781 sněm
 český a žádal na něm, by svolil k návrhům vládním, směřují-
 cím k zrušení nevolnictví, zejména by poddaní mohli se svo-
 bodně z panství pryč stěhovati, aby nepotřebovali žádati za
 svolení vrchnostenské, když by děti chtěli dáti na učení aneb
 na studie a p. Stavové, ve valném počtu ahromáždění, svolili
 k návrhu vládnímu a odrekli se všeliké náhrady za ztráty, jež
 tím utrpí. Tu zrušil císař poddanským patentem 1. září 1781 ne-
 volnictví, upravil poměr mezi poddanými a vrchnostmi a dal
 oněm právo, stěžovati si do vrchnosti u úřadů krajských. Avšak
 ono jednání sněmu českého bylo první a poslední důležité za
 císaře Josefa. Od té doby skracoval všelijak jeho práva, vydá-
 vaje o své ujmě jedno nařízení za druhým na úkor stavů. Hned
 následujícího roku (7. května 1782) zakázal stavům, aby bez
 povolení úředního nevynakládali na nic peněz z fondu dome-

stíkalného. Reskriptem pak ze dne 27. října 1783 zakázány jsou všechny schůze stavovské, které purkrabí ze své moci svolával, aby se na nich jednalo o potřebách zemských, a nařizováno, že se přístě mají stavové scházeti jen na sněmích a jednati toliko o předlohách vládních. Týmž reskriptem zrušen jest stavovský výbor, a práva jeho přenesena na gubernium zemské; zároveň zrušeny jsou všechny stavovské úřady, které byly výboru podřízeny, totiž úřad berničný a účtárna stavovská, která spojena jest s kasou kamerální; všichni úředníci, kteří byli odpovědní výboru stavovskému, měli sice býti dosazováni od stavů z uchazečů, kteří se vykávali guberniálním dekretem o své způsobilosti, ale na guberniu měli záviseti a ne na stavích, a přece z fondu domestikálního měli býti vypláceni. Stavům ostalo pouze právo povolovati daně, ale ani v té příčině mnoho si vláda stavů později nevšimla a upravovala berně dle svých náhledů.

Dne 4. března 1784 oznámil císař stavům dvorským dekretem, že mívá zavésti nové rozdělení daní a vyzval je, jakým způsobem by se to mělo státi. Stavové podali dne 23. května r. 1784 dotčený návrh, ale císař na něj ani neodpověděl ani se jím neřídil, nýbrž sestavil sám návrh k upravení daní, jež zvláštní kommissi k proskoumání předložil (15. dubna 1785). Po pěti dnech byla kommissi s prací hotova a hned také vydán jest patent o novém rozdělení daní (20. dubna r. 1785). Patentem tím se nařizovalo především nové vyměření a popsání půdy, aby se toho mohlo užití za základ při ukládání daní. Vyměřování mělo do října téhož roku býti provedeno. Co pak půda vynáší, měl majitel její před celou obcí sám udati. Kdo by přitom kommissi oklamal a tím se dopustil podvodu, měl krutě býti potrestán. Když tyto předběžné práce byly skončeny, vyšel dne 10. února 1789 berní a robotní patent. Tímto se ukládalo každému majiteli půdy, bez rozdílu, jestli byl pán nebo poddaný, aby z výnosu, který již kommissemi byl určen, $12\frac{1}{2}\%$ daní odváděl státu. Nařízením tím zrušena jsou dosavadní privilegia vrchností. Patentem tím dále ustanoveno, že všechny roboty a dávky, jimiž poddaný vrchnosti byl povinován, mají přestati a na místě nich že se má odváděti z rustikálních pozemků $17\frac{1}{2}\%$ určeného výnosu vrchnostem. Zbývajících 70% hrubého výtěžku mělo ostati sedlákům. Účinek tohoto patentu byl ohromný. Císař jím sáhl libovolně na práva a jmění šlechticů, aniž by se jich byl ptal, což působilo veliké rozhořčení. Dříve ještě nežli vyšel řečený patent, (když však se již předběžné práce blížily ke konci), oznámil císař stavům, že sněmy nebudou se každého roku scházeti než toliko, když toho císař uzná potřebu. Stavové ozvali se na

sněmě ke konci r. 1788 proti tomu a pravili v obšírném spise mezi jiným, že zrušením práva stavovského, povolovati totiž daně, utrpí úvér státu. Ale císař odbyl je uštěpačně, aby se nebáli, že by udělal bankrot. Když pak nedlouho potom vydal patent o vybírání nové berně, odepřel mu nejvyšší kancléř hrabě Rudolf Chotek podpisu svého a složil raději úřad; také nejvyšší kancléř dvorský Leopold hrabě Kolovrat dlouho mu odpovíral.

Jiná nehoda byla, že pozemky řádně nebyly vyměřeny. Při tom chvatu, s jakým se při měření pokračovalo, staly se jednak mnohé vady, jednak nebyly práce vzdělaným měřičům svěřeny. Po venkově vyměřovali úředníci, následkem čehož zastaveny jsou místy soudy a všecko úřední řízení, a někde měřili docela sedláci dle tištěných návodů. Ačkoliv měly být práce za léto ukončeny, trvaly pět celých let; z toho vznikla nespokojenost, sedlákům daní přibylo, všude povstávaly hádky mezi poddanými a vrchnostmi, poddaných mezi sebou a jiné ještě neřesti.

Když se přičiněním císařským státní poměry rakouské značně změnily, nehodily se staré zákony pro mnohá nová zařízení. Mimo to chtěl být císař reformatorem soudnictví rakouského. Přitom řídil se zásadami: Rovné právo pro všechny! Odstraniti všechny zvláštnosti rozličných krajín! tedy i soudnictví mělo se centralisovati v rukou vladaře. Přitom mělo se soudnictví oddělití od správy a zařídití trojí instance. První instancí měly být soudy městské a vrchnostenské, jichž počet měl být co možná ztencen, a zemský pro šlechtice; instancí druhou ve věcech civilních i trestních měl být appellační soud zemský, třetí a nejvyšší instancí byl nejvyšší soud ve Vídni se zvláštním senátem pro země české. K vykonání toho přikročilo se dvorním dekretem ze dne 12. dubna 1782, jímžto prohlášena Pražská komora nad appellacemi za nejvyšší appellační úřad pro Čechy, soud moravský pak za jedinou odvolací instancí pro Moravu a Slezsko. Tím roztržen jest svazek, který v soudnictví Moravu a Slezsko pojil s Čechy. K tomuto mělo jíti odvolání nejen od soudů vrchnostenských a městských, nýbrž i od soudu zemského, který byl nově zřízen 14. dubna 1781 a úplněji 11. února 1784. Nový tento soud zemský byl osazen od vlády zkoušenými právníky odkudkoliv. K právomocnosti jeho náležely rozepře šlechticů a jiných majitelů statků v deskách zapsaných ve věcech trestních i civilních. Desky zemské, odňaté úředníkům zemským, přikázány jsou novému soudu zemskému, avšak neměly jiného významu než jako knihy pozemkové. Zřízení nového soudu zemského a vykázáním mu oboru působnosti

dekretem ze dne 14. dubna 1783 přestala činnost většího i menšího soudu zemského, soudu komorního, soudu dvorského nad lény českými, soudu purkrabského, úřadu desk zemských a úřadu starostenského při deskách i při soudě zemském. Úředníkům zemským přidělen buďto jiný obor působnosti buď nechán pouhý titul. Nejvyšší purkrabí ostal náčelníkem gubernia; nejvyšší hofmistr zemský učiněn předsedou soudu appellačního, t. j. praesident appellačního soudu musel býti pán v Čechách usedlý; nejvyšší sudí zemský stal se předsedou nového soudu zemského, kdež místopředsedou téhož soudu byl nejvyšší sudí dvorský. Ostatní úřady (maršálství, komornictví, písařství a purkrabství kraje Hradeckého) byly jen čestné dekretem ze dne 25. září r. 1783 a spojené ostaly s nimi jen některé funkce při korunovaci. Nejvyšší kancléř býval sice obyčejně pán český, ale mohl býti i odjinud. Téhož roku 1783 zrušen jest též úřad mincmistrovský.

Po upravení soudů vyšších přikročilo se k reorganizaci soudů krajských, jichž působnost značně rozšířena (1784); roku pak následujícího došlo ku změnám soudů vrchnostenských a městských (19. pros. 1785). Vrchnost musely soudy na svých panstvích odevzdati justiciářům, zkoušeným z práv u appellačního soudu v Praze, politické pak řízení úředníkům, zkoušeným u gubernia neb úřadu krajského. Měštům a městysům, v nichž dříve soudy se nalezaly, měla ostati soudní moc ve věcech civilních, avšak vykonávání její mělo býti svěřeno justiciárovi, u appellačního soudu zkoušenému. Mimo tohoto zasedali ovšem v městské radě, již se počalo říkati magistrát, ještě jiní radové a purkmistr, jež volila obec. Ale brzy zrušeno jest i toto občanské zařízení. Ukázalo prý se, že měšťané, zasedající v magistrátě, nemají dostatečných právnických vědomostí, pročež uloženo obci, aby volila jistý počet reprezentantů ze sebe, a tito purkmistra a rady z učených právníků. Tím dostaly se soudy městské avšak i správa měst do rukou císařských magistrátů. Úřad královských hejtmanů v Praze, v níž všecka čtyry města sloučena jsou v obec jednu, a rychtářů v městech královských stal se tudý zbytečným. Jen menší města, poddaná či ochranná, podržela z občanstva voleného purkmistra a rady, musela však k nim do magistrátu přibrati jednoho zkoušeného právníka, jenž byl syndikem a prvním radou. Všecky tyto městské a vrchnostenské úřady postaveny jsou pod dohlídku úřadů krajských.

Zařízením císařských magistrátů zasadila se městům těžká rána. Občané vyloučení jsou ze správy obecního jmění a městských záležitostí, v jež se uvázali cizinci. Odstrčený měšťan přestal si všímati veřejných věcí, pozbyl k nim chuti a stal se brzy k řízení jich neschopným.

Vedle jmenovaných soudů byly v Čechách ještě některé zvláštní soudy a sice: vojenský, obchodní a směnečný a hornické soudy v Jáchymově, Příbrami a Kutné hoře. Za to jest zvláštní soud židovský zrušen a židé obecným soudům podřízeni.

Při těchto změnách v zařizení soudů pokračovala vláda pilně ve vydávání soudních zákonů, při nichž nehledělo se k starým domácím právním, ale k zásadám práva římského, a k novým teoriím práva přirozeného. První zákon téhož druhu vyšel 1. května 1781, jímž se nařizoval řád processu civilního. Patentem ze dne 1. listopadu 1786 zaváděl se první díl obecného zákoníka občanského v obecné užívání při soudech a rušily se všechny jiné zákony, jichž se až dotud při takových přech. užívalo. Dne 2. dubna 1787 vydán obecný zákon o zločinech a 17. června 1788, řád processu trestního. Všecky tyto zákony byly sepsány duchem liberalním a tresty v nich byly mnohem mírnější. Trest smrti omezen na velmi řídké případy, mučení odstraněno, za to zavedeno tahání lodí, přikování v podzemních sklepeních, zametání ulic a velmi zhusta trest bití. Nikdo neměl před soudem nějaké výsady; spravedlnost na zločincích bez rozdílu konána dle znění zákona.

Nestranné to vykonávání spravedlnosti, zakládání dobročinných ústavů, zvelebování všelikých živností, vybavení poddaných z nevolnictví a ulehčení jim břemen učinilo císaře Josefa II. u obecného lidu velmi oblíbeným; vystupování pak jeho proti duchovním a církvi bylo uvítáno s jásotem ode všech, kteří se hlásili k zásadám filosofů francouzských a chtěli býti považováni za osvícené. Nescházelo však také nespokojenců. Nebyla to jen šlechta a duchovenstvo, jimž novotami bylo uktivděno, které na císaře zanevřely, ale bylo slyšeti hlasy nevole i u lidu nad zúmýslným utlačováním národnosti české a práv národních. Hlasy ty pak se množily, když císař libovolně a zbytečně zasahoval do národních zvyků, zakazuje na př. pekařům dávat svým odběratelům housky o vánocích. Zkracováním práva soukromého zdálo se býti, když se nařizovalo, aby se peníze sirotčí odváděly do pokladny stavovské, spravované guberniem, kde se z nich platilo pouze $3\frac{1}{2}$ zlatého ze sta, ač se jinde mohly z nich dostati větší úroky. Mravní cit lidu vzpíral se proti tomu, aby nemanželské děti měly rovný podíl v dědictví s manželskými. Těžce nesl to lid, když se zrušené kláštery obracely v kasárny a nalezince, když se mu zapovídaly poutě k posvátným místům a zakázala se všechna bratrstva.

Také nové finanční zákony nepotkávaly se všude s ochotou a radostí. Bezohlednost císařova ve věcech víry, úplné zničení

historických práv, zavádění teorií, které se do praktického života nehodily, vyvolaly velikou rozhořčenost proti vládě. Nevolejevila se však hlasitěji jen v těch zemích, které nebyly zvykly libovolnému kažení sdědění svých svobod, a přešla v Uhřích v povážlivé kvašení, v Belgii pak v zjevnou vzpouru. V Uhřích nedal se, tak jako v Čechách, císař ani korunovati, aby přísahou nebyl vázán, šetřiti svobod a práv uherských, a dal korunu sv. Štěpána odvézti do Vídně, kde také koruna česká byla uložena. Když však císař němčinu v Uhrách zavedl za řeč úřední a nařídil tam konskripci, nastalo mezi lidem maďarským jítření, které zachvátilo i šlechtu, obávající se o svoje výsady. Když pak císař s assistencí vojenskou konskripci dal odbývati, vypukly místy nepokoje. Avšak císař toho nedbal a zrušil i v zemích uherských dosavadní zřízení a zaváděl další novoty bezohledně.

Hůře ještě nežli v Uhřích vzmáhaly se nepokoje v Belgii. Belgičané projevíli císaři na začátku jeho vlády velikou náklonnost; když však se dověděl, že je chtěl opět císař za Bavorsko vyměnit, v čemž mu však král pruský spůsobil nepřekonatelné překážky, ochladli ve své přichylnosti. Když pak v Nizozemích císař náboženské reformy bezohledně zaváděl, když domácí práva rušil, vypuklo povstání. Císař zapletl se jakožto spojenec Kateřiny ruské v tůž čas do války s Turky, doufaje rozšířiti na ujmu porty hranice rakouské na jihu. Chtěje se proslavit skutky válečnými, vedl sám 200.000 mužů do pole (1788). Ale rozestaviv vojsko od moře jaderského až k Dněstru, oslabil jeho sílu a usnadnil Turkům jeho rozražení. Proto a pro nemoce, které ve vojskě povážlivě počaly zuřiti, muselo se ustoupiti na půdu rakouskou. Tu onemocněl sám císař v nezvyklém podnebí jihouherském, odevzdal velení zkušenému Laudonovi a vrátil se v prosinci 1788 churav a sklíčen do Vídně. Válka po jeho odchodu vedla se jinak. Laudon vypudil Turky z Uher, vzal Bělehrad útokem (29. září 1789) a osadil některé krajiny za Dunajem a Sávou. Ale pokrok zbraní rakouských vzbudil žárlivost Pruska, které začalo zbrojiti a podporovati Nizozemce, aby se odtrhli od Rakouska, a smluvilo se s Polskem i s portou proti císaři. Také v Uhřích hrozily bouře, když vláda za příčinou války vypisovala odvádění vojska a obilí; zákony Josefovy pozbyly platnosti, a více a více ozývaly se hlasy pro svolání sněmu. Tu slíbil císař v pros. 1789, že vyhoví přání Maďarů, že svolá sněm a dá se korunovati; též odvolal, aby lid upokojil, již v lednu (28.) 1790 všechny reformy, vyjma edikt o toleranci, zrušení nevolnictví a zařizení nových far. Za takových poměrů sešli se 11. února 1790 o své ujmě pánové čeští, sepsali stíž-

nosti své jakož i žádost k císaři, aby obnovil zrušené zřízení zemské. Na spis ten podepsalo se 60 nejpřednějších pánů; arcibiskup však odepřel s některými pány svého podpisu; páni prý proto, že žádost se jim zdála býti příliš pokorná. Žádost ta neměla však žádného účinku, neboť již devátý den po složení jejím zemřel císař Josef II. 20. února 1790, jsa teprvé 49 let star.

§. 86. *Císař Leopold II.*

Císař Josef II. nezanechal žádných osobních dědictví, proto dosedl na uprázdněný trůn mladší bratr císařův, Leopold, který od smrti otce svého, císaře Františka, byl velkovévodou toskánským. Znaje nespokojenost zemí, vzbuzenou reformací svého předchůdce, vyhlásil hned z Florencie, že všechna stará zřízení ve všech zemích obnoví. Dříve ještě nežli přijel do Vídně, byl ministerským nařízením (2. března 1790) svolán český sněm a oznámeno stavům, že mohou poslati k císaři deputaci se svými stížnostmi. Hned sešel se (9. března) sněm, obnovil stavovský výbor a uložil mu vypracování stížností. Dříve nežli spis ten sněmem byl přijat, přijel (12. března) císař do Vídně a zrušil hned některé potupné tresty (zametání ulic, tahání lodí) Josefem zavedené. Také konduitsní listiny, předchůdcem jeho nařízené, vzaly za své.

Koncem března 1790 vypravena jest ze sněmu českého deputace do Vídně, která měla císaři předložiti stížnosti stavů a zároveň ho žádat, aby se dal korunovati, aby obnovil zřízení zemské a stavům vrátil jejich práva a dovolil jim, zříditi si stálý výbor s předešlou působností. Dříve nežli na tu žádost došla stavům odpověď, zrušil císař dne 6. dubna 1790 nový zákon berní; sněmu pak v odpovědi na jich žádost uloženo, aby stavové udali, jak by se daně měly upravit, jak ústava stará zavéstí a jak se mají přeměnití soudy. Následkem toho shromáždili se dne 12. července 1790 stavové a zasedali ve valném počtu až do 29. ledna 1791. Zatím zrušil císař generální semináře a vrátil biskupům vychování kněží; také povolil jim obdávati služby boží v jakém pořádku chtějí a svolávati synody; o ostatních změnách měli podati návrhy. Mimo to upokojil Uhry moudrou povolností, dav se v Prespurku korunovati; Belgičany však se mu nepodařilo tak lehkou utišiti, ač jim všechna jejich práva vracel. Byliť Belgičané podněcováni Pruskem, Angličany a Hollandany. Mocností tyto byly zárlivy na vítězné postupování císaře v Turecku, a Prusko, spojené s Turky, shromáždžovalo již vojsko na hranicích českomoravských, proti němuž zase císař stahoval značné vojenské síly

v Čechách a na Moravě. Avšak podařilo se zachovati mír, když císař s Turky se v Šistově (4. srpna 1791) smířil, navrátil portě všecky výboje, vyjma starou Ršavu a částku Chorvatska při Uně. Prusko se tím upokojilo a zavřelo mír v Reichenbachu, a Belgie, nejsou více od cizích mocností podporována, musela vrátiti se v poslušnost Leopolda, který 30. září zvolen v Němcích za císaře.

Po dlouhém zasedání ukončil sněm český své práce a poslal zvláštní deputaci do Vídně, která 28. února 1791 tři spisy „desiderii“ císaři předložila. Stavové nazývají se v těchto spisech zástupci národa a nařikají na kažení stavovských práv a svobod za Marie Terezie a císaře Josefa, kteří mocnými výroky ničili svobodu a práva lidská i občanská, a žádali celkem nejen za zrušení všech zákonů, jimiž ústava česká byla odstraněna, nýbrž i za odstranění některých překážek svobodnějšího jednání stavovského; zvláště chtěli, aby císař dal novou ústavu a vyhlásil ji za fundamentální zákon; aby zrušil ustanovení obnoveného zřízení Ferdinanda II., dle něhož stavům nepřislušelo měniti a opravovati zákony; aby přístě nedávaly se zákony jiné, než o které by se král se stavy dohodl; aby bez svolení stavů v Čechách neuděloval se někomu inkolát; a aby se bez povolení stavovského neukládaly žádné daně. V druhém spise žádají stavové za nový sněmovní řád, za zřízení stálého výboru, osazení zemských úřadů a za vrácení jim správy fondu domácího. V třetím pak spise zavrhovali stavové josefinskou soustavu berní od r. 1789, byli však rozhodně proti zrušení aneb vykoupení roboty. Císař, dav proskoumati důkladně dvorskými úřady i zvláštní kommissí desideria stavů českých, vyhověl některým článkům. Tak povolil (13. března 1791), aby si stavové zvolili stálý výbor, jemuž znenáhla vrátil předešlá práva. Korunu českou dal převézt do Prahy (9. srpna 1791) a ustanovil na místě někdejších purkrabí Karlšteinských za strážce její dva úředníky. Úřady zemské, od času Josefa uprázdnené, osadil, a slevil také některé daně. V září pak přijel do Prahy a dal se na krále korunovati (6. září 1791), při čemž složil obvyklou přísahu, že chce hájiti práv a celistvosti země.

Císař odpověděl ještě před korunovací na žádost stavů za rozšíření práv politických (12. srpna 1791) celkem záporně, vyhlásiv, že měřítkem při obnovení ústavy má býti ten stav, jaký byl r. 1764 v zřízení zemském; před ten rok však že se sáhati nemá. Na žádost, aby se zákony jednostranně neměnily, odpověděno, že císař potvrdí privilegia zemská tak, jak je Marie Terezie potvrdila. V příčině pak ukládání nových zákonů slíbeno stavům, že budou slyšeni, kdykoliv se bude jednati o změnění

ústavy a ustanovení takových zákonů, které se týkají celé země. Mimo to povoleno jim činiti proti všem zákonům a nariadením slušné představení. Dále ujišťuje v příčině daní císařský dekret, že se na nich budou žádati ty, kterých se dotud žádalo; za doby války však že jich nesmějí odmrštiti, tu že jim jest pouze povoleno, aby žádané dodavky rozvrhli dle svého uznání. Stavové spokojili se tím, co se jim podávalo; ale proto se nevzdali všech svých požadavků a domáhali se jich na sněmě příštím. Avšak nevymohli skoro ničeho. Vláda nechtěla dopustiti, aby purkrabí směl svolávati sněmy, ani aby sněmovníci na sněmu mohli činiti volné návrhy; toliko kdo by měl co oznámiti k dobrému zemskému, že to může po uvázení výboru zemského sněmu předložiti po proposici královské. Ani žádosti stavovské za zrušení vyučovacého jazyka německého ve školách nebylo úplně vyhověno, ačkoliv se od kommisie uznalo pěstování jazyka českého za dobré a slíbilo se, že se na universitě Pražské založí stolice jazyka a literatury české. Čím dále tím větší nepovolnost ukazovala vláda k stavům. Příčinou toho byly události ve Francii. V této zemi dostoupila bída finanční tak vysokého stupně, že si vláda nevěděla jiné rady a pomoci, nežli svolati (v květnu 1789) stavy a žádati na nich nových daní. Ale demokratové, kteří nad druhými stavy obdrželi vrch, prohlásili se za shromáždění národní, rušili jedno právo stavovské po druhém, nechali odvléci krále s rodinou z Versaillesu do Paříže, kdež ho drželi v tuhém zajetí. Císař pozoroval nebezpečí, jaké sestře jeho, Marii Antonii, manželce francouzského krále, Ludvíka XVI., hrozí a napomínal ji k opatrnosti. Když pak po nezdařilém útěku královské rodiny z Paříže nebezpečí náramné se zvýšilo, tak že se zdálo, že jen pomocí cizí královské rodina může býti zachráněna, smluvil se císař Leopold II. s králem pruským ve Vídni (25. července 1791) a o měsíc později v Pilnici o prostředky k ochraně své sestry a jejího manžela, avšak také k částečnému podvrácení ústavy francouzské. Šlo však s branného tohoto zakročení, když král Ludvík XVI. slavně ústavu přijal a v souhlasu s národem vládnouti slíbil. Ale brzy dopouštěli se demokraté na králi nového násilí a začali také rušiti práva říšských německých stavů v Elzasích a Lothringu, pročež obnovil císař smlouvu s Pruskem (7. února 1792) v Berlíně a počal zbrotiti; tu ho najednou 1. března 1792 zachvátila smrt.

§. 87. *Císař František I.*

Nástupce císaře Leopolda II. byl prvorozený syn jeho František, tenkrát 24letý; co císař německý byl toho jména druhý. Již v pátém měsíci po svém nastoupení dal se v Čechách na krále korunovati (9. srpna 1792), ale k žádostem stavů českých za rozšíření zemských práv byl tak neustupný, jako jeho otec ku konci vlády. Obával se každého svobodnějšího hnutí, aby nevedlo na dráhy zcestné, jako ve Francii. Stavové shromáždění na sněmě přičinili se sice o některé změny ústavy, když se však potkali u vlády s neochotou a když viděli, co se děje ve Francii, ustáli od toho a společně s vládou bránili se proti všemu, co by mohlo podobati se zastupitelstvu národa. Většina stavů bála se o své výhody a proto byla rozhodně proti všemu, čím by účastenství stavů nižších ve věcech politických bylo vzbuzeno. Avšak neménší starosti měla i vláda, zakazujíc stavům jmenovati se národní zastupitelstvo a odkládajíc (26. července 1794) s vyřízením stavovských žádostí, poněvadž prý ve válečných časech všeliké proměny ve stavovských záležitostech mají minouti. A na tom sněm přestal.

Již druhý měsíc po nastoupení na vládu vypověděli Francouzi Františkovi, jakožto králi českému a uherskému, válku (20. dubna 1792). Ze začátku bojovali císař a jeho spojenci (knížata německá a italská, král pruský a španělský) dosti šťastně, ale pokroky vojsk císařských a pruských byly namnoze příčinou, že král byl od jakobínů (výstředních republikánů) svržen a usmrcen. Republika pak francouzská, jež po smrti krále jest zařizena, odrazila vítězně útoky nepřátelské, donutila krále pruského a španělského, knížata italská (mimo sardinského) a severoněmecká k učinění míru a, počavši v Itálii i v Německu r. 1797 útok, zvítězila i nad císařem Františkem, tak že byl nucen učiniti mír s Francouzy v Campo Formio dne 17. října 1797, jímžto ztratil Milán a Belgii, obdržev zato Benátsko.

Po míru tomto nabídl sněm český 26. února 1798 roční dar 40.000 zl. za zachránění Čech před nepřitelem arciknížeti Karlovi, který v předešlé válce Francouzy z Němce byl vytlačil. Arcikníže přijal, meškaje v Praze, dar tento. Na témž sněmě navrhl hrabě Buquoj, aby se v přetržených právech reformatorských pokračovalo. Sněm přijal návrh ten a žádal vládu za stvrzení organizačního plánu stavovského výboru; poněvadž však se podobalo k válce, odložila se žádost až k roku příštímu; ale dekretem ze 4. července 1799 jest naprosto odmít-

nuta, a tak stalo se v té příčině i později. Činnost pak zákonodárná sněmu byla všelijak omezována. Nemůže se ovšem říci, že byla úplně zastavena, neboť byli slyšáni stavové jak o zákonníku trestním, který vyšel 3. září 1803, tak i o zákonníku občanském, vydaném 1. června 1811, jen že se mnoho hlasů jejich nedbalo. Zákony ty měly mítí platnost ve všech dědičných zemích císařských, vyjma Uhry. Jimi jest dovršeno dílo císaře Josefa, jimi však jsou také vytlačeny staré domácí zákony.

Povolování berní náleželo k nejpřednějším právům stavovským a přece i toho se za dlouhých válek francouzských od vlády zhusta nešetřilo. Na stavech požadovaly se sice velmi často berně mimořádné a k tomu ještě všelijaké dávky naturální pro vojska, ale přese vši ochotu stavů při povolování jich ukládala vláda nezřídka nová břemena pouze ze své moci. Již za první války s Francouzy žádala mimo obvyklé daně ještě dávek naturálních, aniž by se byla prvé tázala stavů. Tu žádali stavové, aby jim aspoň v čas byly oznámeny, by se o způsob vybírání jejich postarali. Ale vláda se omlouvala, že to pro spěch nemohla učiniti, ale že to nemá býti právům jejím budoucně na ujmu. K naturálním těmto dávkám přišla brzy nová daň pod jménem válečné půjčky (13. ledna 1794). Stavové čeští projevíli tenkrát neobyčejnou obětavost a usnesli se, ačkoliv již rok předtím vládě pomáhali dobrovolnými příspěvky k vedení války, že vypsanou válečnou daň nebudou považovati za půjčku, ale za dar, jen si vymínili, aby byla rozvržena nejen na statky vrchnostenské, nýbrž i poddanské, což také bylo přijato. Od té doby žádaly se na stavech každého roku nejen dávky, nýbrž i válečné půjčky. Místo této půjčky zavedla se r. 1799, kteréhožto znova s Francouzy bylo válčeno, daň třídní, aniž by stavové k tomu o svolení byli žádáni. Když se r. 1800 štěstí válečné obrátilo proti Rakousku, nařízeno jest v zemích koruny české sebrání legie na obranu země. Stavové čeští přijali s radostí návrh ten, a povolili 400.000 zl. místo žádaných 300.000 zl.; ale již následujícího roku 1801 skončila se válka mřem Lunevillským, a proto rozpuštěna jest českomoravská legie.

Dané se náramně množily, když válka s Franci se obnovila r. 1805. Příčinu k ní vzala si vláda rakouská z politických změn, zavedených v Itálii Napoleonem Bonapartem, císařem francouzským. Týž podvrátil r. 1804 republiku francouzskou a proměnil ji ve vojenskou císařství, republiku pak italskou v dědičné království. Ale císař František byl i v této válce nešťastný a poražen jest i s císařem ruským Alexandrem od Napoleona na Moravě u Slavkova (21. pros. 1805) a donucen k míru Praž-

puruskému (26. pros. 1805). Mírem tímto utrpěla také koruna česká některé ztráty. Musela se vzdáti vrchního lenního panství nad lény ve Falci a ve Francích, jak to potvrzuje patent císařský ze dne 26. ledna 1808. Když pak zřizována jest po zemích rakouských r. 1808 zemská obrana, uvalena jest mimo předešlé daně a dávky opět nová daň na země. Stavové čeští povolovali daně ty ochotně, a poněvadž na sněmích o ničem jiném se nejednalo, byly sněmy krátké a usnesení jejich zhotovovala se odt. r. 1796 dle téhož vzoru a od r. 1811 více ani do desk se nezapisovala. Avšak všechna tato břemena, jimiž země byly přetíženy, nebyla s to uhraditi výdaje; vláda musela ještě dělati dluhy a vydávala papírové peníze, jichž tolik bylo, že 15. března 1811 cena jejich musela se snížit na pětinu. Byla to ohromná rána, která říši zastihla. Vláda hleděla se finanční této krizi všelikými prostředky vyhnouti, ale nešťastná válka, vedená r. 1809 s Napoleonem, pohltila náramné summy. Jediné válečných kontribucí muselo Rakousko zaplatiti 85 millionů franků, tak že se, aby se té podmínice mohlo dostáti, všechno zlato a stříbro pobralo z kostelů a soukromníkům se uložilo, by všechno odvedli. Ale ani to bídě finanční nepomohlo. Papírových peněz bylo r. 1810 přes 1000 mill. zlatých v oběhu a za sto zlatých ve stříbře dostalo se 469 zl. v papírech. Ceny všech potravin vystoupily do výšky neobyčejné a podvod a lichva množily se úžasně. Vláda chtěla si pomoci novou daní, ze všeho movitého i nemovitého majetku mělo se 10% odváděti, ale tato daň uvedla malostatkáře na mizinu a nepomohla přece financím. Nezbyvalo nic jiného, nežli udělati bankrot. Dne 20. února r. 1811 podepsán jest osudný finanční patent, který zapečetěný do všech provincií jest poslán a 15. března na všech místech tutéž hodinu oznámen. Cena papírových peněz snížena na pátý díl nominální ceny, přitom ustanoveno, aby se staré papírové peníze nejdéle do 1. února 1812 vyměnily za nové papíry výměnné. Patent tento, jenž množství rodin přivedl na mizinu, vydala vláda též o své ujmě bez ptaní se sněmů. Avšak ani tímto prostředkem, všeobecně odsuzovaným a nenáviděným, nebylo dluhů státních, deficit ostal, dražota se nezmensila a nedostatek peněz tísnil lid.

Císař Josef II., jak již bylo shora řečeno, ztenčil silně práva stavu městského; Leopold II. částečně městům je navrátil, ale císař František, jsa naplněn událostmi ve Francii nedůvěrou proti každému svobodnějším práva, jichž císař Josef městům opět, ano sáhl i na ta skrovná práva, jichž císař Josef obcím byl nechal. Měšťané nesměli si více sami voliti rady zkoušené; purkmistry pak a rychtáře nezkoušené museli vy-

bírali si ze sousedstva ne dočasně, jak to od starodávna bývalo, nýbrž doživočně. Na fakultách a gymnasiích dosazeni jsou opět direktorové, podřízeni úřadům císařským, za to zrušena jest konsess nad studii. Nad školami nižšími svěřena jest dohlídka duchovním, kteří ji konali prostředkem konsistorií a vikářů, ovšem pod vrchním řízením úřadů vládních (1804).

Téhož roku přijal císař František po příkladu Napoleona, který se dědičným císařem francouzským nazval, název císaře rakouského. Patentem, v té příčině 11. srpna 1804 vydaným, oznamuje se, že titul a důstojnost dědičného císaře rakouského nemá býti žádnému království a panství dědičnému na ujmu, nýbrž že všechny země mají býti zachovány při svých starých titulech, právech a výsadách. Také má se díti i příště korunovace na krále českého a uherského, jako se až dotud děla; jakým způsobem a za jakých slavností měla se odbývati korunovace na císařství rakouské, chtěl císař sám ustanoviti, ale neučinil to. Zavedením titulu císařství rakouského dostalo se zemím pod panstvím domu Habsbursko-lothrinského sloučeným jednotného názvu; avšak individuálnost částí tím nebyla jinak porušena, ano patentem dotyčným znovu uznána. Důležitější pro státoprávní poměry jest patent ze dne 6. srpna r. 1806, jímžto František II. se sebe skládá titul a hodnost císaře německého a vyhláší je za zrušeny. Tím přestala také povinnost království českého k říši německé jak stará, stavěti totiž 150 oděnců k jízdě císaře do Říma, tak nová, Josefem I. zavedená, přispívati k daním říšským; avšak ztratily Čechy za to důstojnost kurfirstskou. Ku složení koruny německé přimělo císaře Františka utvoření se spolku porýnského, v který se více knížat německých pod ochranou Napoleonovou byli se stoupili, odtrhše se od říše německé.

Po těžkých ztrátách (2000 □ mil), které Rakousko mírem Schönbrunnským (14. října) utrpělo, zdálo se, že bude nekonečnými válkami ztýranému obyvatelstvu konečně dopřáno delšího míru, když se Napoleon I. s arcikněžnou Marií Louisou, dcerou císaře Františka, zasnoubil. Ale naděje se nesplnila. Neunavený výbojník francouzský, puzen nenasytnou vládou a ctižádostí, zdvihl r. 1812 válku proti Rusku. Rakousko pomáhalo mu v ní 30.000 muži, jež vedl kníže Schwarzenberk. Výprava Napoleonova do Ruska skončila se záhubou francouzské armády. Hned toho užilo Prusko a spojilo se s Rusy a Angličany k osvobození Evropy. Ale Napoleon přivedl nové vojsko do Němec a porazil ve dvou bitvách u Lützena (2. května 1813) a Budišína (21. května) spojence a zahnal je až za Odru. Tu začalo Rakousko silně zbrojiti, neboť chtěl císař František pře-

vzítí na sebe úlohu mocného prostředníka. V Čechách stálo 120.000 mužů, nad nimiž obdržel velení Karel Schwarzenberg, český pán, který již v předešlých válkách nevšední vůdcovské nadání osvědčil. Jemu přidán hrabě Radecký. Císař František přijel 3. června s Metternichem, nejvyšším rakouským ministrem, do Jičína a, byv přijat od válečných stran za prostředníka, spůsobil mezi nimi příměří (4. června). Přičiněním Rakouska jednáno jest na kongresse v Praze o mír od počátku července až do polovice srpna. Ale Napoleon nechtěl přijmouti výminky, které by ho o nadvládu nad Evropou byly připravily, a proto rozešel se kongress bez výsledku.

Za to přistoupilo (10. srpna) Rakousko ke spolku pruskoruskému. Nedlouho potom překročily některé sbory ruské a pruské hranice české, aby se spojily s vojskem rakouským. Dle úmluvy sestoupili se spojenci ve tři vojska, z nichž hlavní, vedené Schwarzenbergem, stálo v Čechách, druhé pod velením Blüchera ve Slezsku a třetí, v jehož čele stál korunní princ švédský, v Branibořích. Žádné nemělo se s hlavní mocí francouzskou pouštětí v bitvu, nýbrž každé mělo ustupovati, když by se proti němu Napoleon obrátil; za to měly druhé armády rychle postupovati a hledětí nepřitele zaskočiti. Sotva došlo příměří, udeřil Napoleon na vojsko slezské, rychle však obrátil se nazpět, když vojsko české, vyrazivši z Čech, napadlo Drážďany (26. srpna 1813) a porazil je rozhodně. Poražené vojsko utíkalo do Čech, Vandamme chtěl mu zakročití cestu, přišel však pozdě; nicméně pronásledoval spojence do Čech přes hory Krušné. Jakmile však sestoupil u Chlumce do údolí Teplického, postavil se mu na odpor dne 29. srpna ruský vůdce Osterman a zatlačil ho ke Chlumci. Druhého dne dostavilo se vojsko rakouské, vedené Colloredem, na bojiště; bitva obnovena a Vandamme obrácen na útěk; ale v tom mu překazili Prusové, kteří, vedeni Kleistem, průsmyky osadili; nezbývalo vůdci francouzskému nic jiného, nežli aby se vzdal. To také učinil s 10.000 muži.

Když i ty sbory francouzské, které Napoleon proti Blücherovi do Slez a Bernadotteovi k Berlínu poslal, byly úplně poraženy, přešli spojenci k útoku na hlavní vojsko nepřátelské. Napoleon, nechtěl-li býti obklíčen, ustoupil od Drážďan k Lipsku. Zatím upevnil (9. září) císař František spolek s Rusy a Prusy. Rakousku zaručily se při tom hranice z r. 1805. Rozhodná bitva svedena jest u Lipska 16., 18. a 19. října, v níž císař francouzský jest poražen. Spojenci stáhli ho do Francie, přemohli ho ohromnou přesilou a donutili ho, že se vzdal vlády.

Když pak ještě jednou následujícího roku (1815) se jí uchopil, obnovili spojenci proti němu válku a, přemohše ho u Waterlooa, opanovali po druhé Paříž. Po druhé donutili Napoleona ke složení vlády, a zavezli ho na ostrov sv. Heleny. Záležitosti pak evropské urovnal sjezd Vídenský. Ten přiřkl dvě pětiny Saska králi pruskému. Sasové museli odstoupiti celou Lužici dolní a částku Lužice horní. Císař František odřekl se přitom jakožto král český vrchní moci lenní nad zemí tou, vyhradiv koruně české toliko právo k dědictví po vymření královského rodu pruského. Čechům ostala plná lenní moc i s právem výkupu ze zástavy toliko nad tou částí Lužice horní, kterou podrželi Sasové. Místo císařství německého zařizen jest kongressem spolek či bund německý, jehožto účelem byla vzájemná pomoc společených států proti vnitřním i vnějším nepřítelům. Spolkové věci řídila spolková rada ve Frankfurtě, která se skládala ze zástupců stálých všech 38 států spolkových. Ke spolku tomuto přistoupil císař František se všemi zeměmi, které kdysi náležely k říši německé. Poslanec rakouský pak ohlásil 9. dubna r. 1818 v radě spolkové, že se tím míní nejen země rakousko-německé, rozmnožené vévodstvím Salcburským, nýbrž i země koruny české, tedy království české, markrabství rakouské a vévodství slezské spolu s českoslezským vévodstvím Osvětimským a Zátorským. Zemím těmto zaručila se ochrana spolku, císaři pak svrchovanost; za to však musely země tyto přispívat na břemena spolková. Sněm český ani nebyl v té věci tážán o svolení; vláda přála tenkrát ještě méně nežli před válkami francouzskými sněmovnímu jednání. A přece byla dle znění spolkové listiny povinna zachovati země spolkové při zemském zřízení stavovském. Zřízení toto nesmělo pak jinak se měniti, nežli ústavně, tak aspoň nařizovalo se v úmluvách přidavých ze dne 15. května 1820. Vláda nedbala těchto zákonů a to tím méně, když i v jiných spolkových státech se jich nešetřilo; práva stavovská se čím dál tím více omezovala a ve Vídenské ministeriální konferenci konečně usneseno 12. června 1834, že odporem stavovským nemá se dáti vláda másti ve svých úmyslech a že se mají stavové hned rozpustiti, kdyby daní vládě odepřely. Stavové čeští byli svoláváni pravidelně k povolování přímých daní, někdy tážáni jsou o svolení k nějaké změně při jich rozvrhování, žádáni za nějaký příspěvek na rozličné podniky, někdy však zavedena jest nová daň, aniž by vláda stavy v přičině jí byla vyslechla. Tak žádáni jsou stavové o příspěvek na zřízení káznice v Praze, který r. 1827 povolili, pak r. 1825 vyzváni jsou, aby daně zeměpanské na pozemcích vrchnostenských a poddanských upravili, čehož však stavové odepřeli. Za to

však téhož roku svolili ochotně ku prodeji některých statků korunních za příčinou umoření státního dluhu.

Avšak bez ptání aněmu uložena jest zemím r. 1829 nová potravní daň či akcís, za to vyzdviženy jsou dosavadní daně z nápojů a z potravin. Domestikální fond utrpěl tím ztrátu trojí daně, které do něho šly. Byla to daň z vína, daň sladovnická a daň z kořalky. Náhradou za to měl mu dávatí aerár 70.500 zl. ve stříbře. Stavům ostala potom jediná daň z muzik. Stavové neučinili proti tomu ani žádné námítky a podporovali svou nečinností absolutismus vládní.

Císař František nepodobal se nadáním duševním císaři Josefovi II. Neměl té ohnivé podnikavosti a neunavené člosti, jžto vynikal tento. Proto nepokračoval v centralisaci, která byla posledním účelem snah Josefových, ale nechal vše při starém, dokud nezdálo se to směřovati proti bezpečnosti státní. Velké převraty a bouře francouzské naplnily ducha, jeho podezřením proti všemu životu ústavnímu. Proto vycházelo v zemích rakouských vše z vůle jeho aneb jeho ministrů, a provádělo se to pomocí úřednictva, jehož stále přibývalo. Avšak celé ústrojí státní pohybovalo se pouze mechanicky a nepracovalo, jako za Josefa, k provedení nějakých ideí. O zvelebení hmotného blahobytu a duševního vzdělání starala se přitom vláda málo, ano omezovala časem každou samostatnou činnost k tomu směřující a kladla jí v cestu překážky. Censura opět zotřena, dovoz cizích knih zakázán, řád školů nepřiměřeně změněn a svobodomyšlnější mužové všelijak pronásledováni. Průmysl se sice v severních krajích českých zavedením strojů dle způsobu anglického znamenitě zvelebil, ale bez přičinění vládního, a poněvadž v Čechách nebylo ani dostatečného kapitálu ani škol, v nichž by se potřebných vědomostí k řízení větších průmyslových závodů nabylo, dostal se průmysl do rukou cizinců, nejvíce ze severních Němec, kteří se v Čechách usazovali a továrny zvláště na sukna a přízi bavlněnou zakládali.

Když ve věcech politických nepovolnosti vlády a následující z toho nechtí a rozmrzelosti stavů všeliká činnost přestala, obrátili se stavové na pole jiné, kde působení jejich vláda nekladla tolik překážek. Počali s nevšední obětavostí zakládati ústavy ku zvelebení věd a umění, průmyslu a jiných živností. Čeští šlechtici založili r. 1796 společnost vlasteneckých přátel umění, jejíž prvním dílem bylo zařízení veřejné obrazárny na Hradčanech v Praze a nedlouho potom (r. 1800) založena jest umělecká škola či akademie malířská v Klementínu. Přičiněním stavů r. 1798 vzniklo stálé divadlo zemské, jež pod správou jejich ostalo. Čtyry léta pak později

(1802) založen jest technický ústav v Praze, první v Rakousku, který potom od stavů všelijak byl zdokonalován. Od soukromých přátel hudby založeno jest r. 1810 konservatorium, slavná to škola hudební. K ústavům a společnostem těmto přibyla r. 1818 společnost musea království českého, založená péčí hrabat Kašpara a Františka Šternberka. Od společnosti zařízena jest knihovna, sbírky přírodopisné a starožitnické, které docházely u obecnstva čím dále tím větší obliby. R. 1831 postarali se stavové o sepsání vlasteneckého dějepisu, ustanovivše Palackého za historiografa království českého. O dvě léta později zaražena jest jednota k zvelebování průmyslu.

Za císaře Františka počalo také horlivější pěstování jazyka českého. Bylať sice vzdělávacím jazykem od časů Josefa II. němčina, již se také nejen ve spisech básnických i prosaických, ale i v obecném životě, zvláště v městech českých, zhusta užívalo. Ozývaly se sice již za císaře Josefa II. proti výhradnému panství němčiny vážné hlasy, ale ty nedocházely povšimnutí. Císař Leopold II. založil aspoň stolici jazyka českého na universitě, císař František I. pak nařídil (r. 1816, 1818), aby se jazyku českému i na gymnasiích vyučovalo, ale úředové překazily provedení toho rozkazu. Za to ujímali se jazyka českého vždy vřeleji jednotliví soukromníci; když pak počet jejich vzrostl, založena jest Matice česká při museu r. 1831 k vydávání vědeckých knih českých a dědictví Svatojanské, zařízené Ant. Hanikýřem k rozšiřování knih katolických v jazyku českém (1833). V posledních letech panování císaře Františka I. sčítáno jest obyvatelstvo v císařství rakouském; v Čechách napočítalo se přes 3,800.000 obyvatelů.

Dne 2. března 1835 zemřel císař František, vládnuv 43 let. Nástupcem jeho na trůně rakouském byl prvorozený syn jeho

§. 88. *Ferdinand I. (král Ferdinand V.).*

Při tehdejší politické netečnosti stavů byly by se mohly bez obtíží i poslední zbytky ústavy stavovské odstraniti, kdyby byla vláda o to se zasadila. Ale ta se o to nepřičinila, poněvadž se obávala pohnutí myslí, jež by tím způsobila. Proto šetřilo se všech formálností starodávných i při korunování císaře Ferdinanda na krále českého (7. září 1836). Nový král skládal korunovační přísahu a potvrdil všechny výsady a práva, jako to činili jeho předkové, ačkoliv se vskutku ze starých práv málo již zachovávalo.

Císaři Ferdinandovi bylo již 42 let, když nastoupil v dědictví po svém otci. Avšak i při tomto pokročilém věku neměl potřebné k vládě spůsoblosti. Byltě těla slabého a chorého; proto nezabýval se ani za svého otce nikdy věcmi státními, zaměstnáváje se v klidném zátiší nejvíce vědami, a tím nechával řízení státu, stav se vladařem, rádcům, kteří již sloužili jeho otci. Někdy býval strýc jeho Ludvík předním ředitelem vlády a předsedou státní konference. Povahy byl císař ušlechtilý; vrozená laskavost a dobrosrdečnost, které se ve všech skutcích jeho jevily, zjednaly mu záhy příjmi Dobrotivého. Avšak nedostávalo se mu ráznosti a bezohlednosti, absolutnímu vladaři potřebné.

Hlavní snaha těch, kteří ne sice jmenem ale vskutku místo císaře Ferdinanda vládli, směřovala k udržení starého pořádku; proto činili vše, aby překazily naděje ve změnu soustavy, které při nastoupení Ferdinanda na trůn se vyskytovaly; proto hleděli se vyhnouti všemu, co by na změnu na trůně připomínalo. Zvláště měl ostati kníže Metternich předním ministrem, ačkoliv veřejné mínění nejvíce proti němu se ozývalo. Mělo ostati při všech vadách, při staré netečnosti ve správě, ačkoliv oprav nutně bylo třeba; žádaly jich změnéné poměry zahraničné i úpadek vnitřní, který se jevil ve všech oborech správy vnitřní. Nedostatky ty prohlédli i někteří mužové, postavení ve vysokých úradech a byli přesvědčeni, že opravy ve správě jsou nutné, ačkoliv při provádění jich nechtěli odstraniti absolutismus. Avšak i oni obmezeností kabinetu byli odsouzeni k nečinnosti, z nížto neodvážili se vystoupiti k samostatné činnosti. Jediné odvětví, které se hned po nastoupení císaře těšilo větší péči a v němž se prováděly opravy, bylo vojenství. Materiální poměry vojska se zvýšením platu zlepšily a společný vojenský duch byl probuzen, avšak vštípena jest i vojsku víra, že stojí nad občany, což vedlo ke zpupnosti a k opovrhování civilním lidem. Obvyklá svornost mezi stavy byla tím porušena a lid proti vojsku popuzen.

Jako v jiných zemích ozývaly se i v Čechách hlasy po opravných změnách v životě veřejném. Češi i Němci čeští, snášejší se až dotud svorně a přátelsky, byli o nutnosti jich přesvědčeni a mínili se jich týmž spůsobem domáhati. Ale Čechové trpěli v jedné věci útisky, kterých Němci snášeti nemuseli. Bylo to odstrkování jazyka českého v životě veřejném a vnučování němčiny lidu českému vládou. Účel císaře Josefa II. s tím spojený však se nedosáhl, a třeba i někteří učenci jazyk český považovali za vymírající, přece nepovedlo se poněmčiti obecný lid, a poněvadž tlak vždy působí odpor, ujímali se i tehda někteří

národního jazyka. Skrovný hlouček vlastenců těchto rostl přese všecky nepříznivé poměry a jazyk český usilováním jejich docházel pilnějšího pěstování i větší obliby. Literatura česká počala se zdárně vzdělávati, český jazyk nabýval širšího pole, ano bylo ho slyšeti i při veřejných zábavách. Ale dosud neměl místa ve školách a úřadech. Tam ho zavésti bylo přední snahou všech probudilých Čechů. Avšak to bylo proti vůli všech přívrženců centralistických snah Josefových a proto podezívali a osočovali počínání si vlastenců českých a hleděli, aby příčinění jich zmařili, spůsobiti mezi nimi a Němci různice. Ačkoliv v Čechách již po více desetiletí ústavní činnost odpočívala, nezapomnělo se přece na ni a ozývali se hlasové po jejím obnovení. Byla to zvláště mladší generace, již se tehdejší politická stagnace protivila, a jež, znajíc parlamentární život více z theorí nežli z praxe, chtěla se domoci konstituce či ústavy, jakou asi moc vládní ve Francii byla omezena.

Stavovské hnutí v Čechách počalo živěji se jeviti r. 1841, když hrabě Deym vystoupil proti nejvyššímu purkrabí, hraběti Chotkoví, jenž, jsa předsedou stavovského výboru, s důchody domestikálního fondu samostatně hospodařil. On vášnivě rád stavěl cesty, zakládal sady a nábřeží a p., což sice bylo k prospěchu a k okrase, ale žádalo také znamenitého nákladu, jenž se bral libovolně z peněz stavovských. Správa stavovských důchodů příslušela zemskému výboru. Ten byl r. 1791 obnoven, ale řídil se zastaralou instrukcí z r. 1764. Stavové vypracovali sice novou organisaci zemského výboru, v níž určité působnost jeho naznačili, ale návrh ten ostal ležeti ve Vídni. Výbor měl se každá čtyry léta obnovovati, ale to se nedělo; záviše pak zcela na purkrabím, počínal si spíše jako zeměpanský nežli stavovský úřad. — Útok na hraběte Chotka byl též útokem na zemský výbor a vedl k opposici proti vládní soustavě. Dne 11. dubna 1842 stěžoval si kníže Oettingen na přechmaty zemského výboru, který na sebe potahuje věci, o nichž pouze stavům rozhodovati přísluší, a navrhl proto, aby se práva a privilegia stavů důkladně vyšetřila, a dle nich obor působnosti výboru zemskému vytkl. Usneseno proskoumati organisací plán výboru zemského, sestavený r. 1792 a dle potřeby časové jej opravit. Když se však v Praze nemohl vypátrati, žádali ve Vídni za jeho zaslání. Mimo to prosili za dovolení, by směli voliti kommissi, která by všechna stavovská práva sebrala a jednacím řádem navrhla; nežli by však kommissi práci svoji ukončila, chtěli, by činnost výboru byla zastavena a důležitější věci se předkládaly sněmu. Konečně mělo po návrhu hraběte Dietrichšteina zvláštní kommissi býti uloženo, by vy-

šetřila stav domestikálního fondu. V tom viděl hrabě Chotek nedůvěru k sobě a žádal za propuštění z úřadu purkrabského. Žádost jeho byla přijata, ale žádost stavů císařským rozhodnutím ze dne 15. října 1842 zamítnuta a nad návrhem jejich projevena nelibost; také kommisie k ohledání fondu byla zrušena. Když však stavové znova za ni žádali, dáno povolení, aby se jmění stavovské vyšetřilo od tří sněmovníků.

I v jiné věci vyslovena jest stavům nejprvé císařova nelibost a potom přece žádosti jejich vyhověno. Stavové přispívali na vojenskou akademii v Novém městě za Vídní. R. 1842 zbavila vláda stav duchovní dalšího placení příspěvku a nařídila, aby r. 1843 celý dosavadní příspěvek se zaplatil ze zemského fondu. Proti tomu ozvali se stavové (18. srpna 1843) a ostali při svém protestu, i když dvorní kancelář placení příspěvku celého fondu domestikálnímu přikázala. Za to vyslovena jim 30. září 1844 nejvyšším rozhodnutím nelibost, ale rozkaz v příčině placení celého příspěvku vzat nazpět.

K novému sporu stavů s vládou přišlo r. 1843, když zemský výbor k zapravení běžných výloh nevystačil s řádnými důchody a k vyrovnání schodku chtěl na r. 1844 rozepsati přírážky k daním. Proti tomu ozval se na sněmě rytíř Neuperg a hrabě Deym, poněvadž přírážka k daním od sněmu má býti povolena. Jednohlasně usnesli se po té stavové (19. srpna 1843), že sami budou přírážky k daním ve prospěch domestikálního fondu rozepisovati bez svolení dvorské kanceláře. To nechtěla dopustiti dvorská kancelář a zastala se výboru. Tu odvolali se stavové k samému císaři, ale byli i tu odmrštěni (9. listopadu r. 1844). Nicméně počala se vláda smělého vystupování opo-
sice české obávati. K zažehnání jejmu byl poslán na místo Chotkovo arcikníže Štěpán, syn palatina uherského Františka, bratra císařova (1843); jemu přidán starohrabě Robert Salm jakožto správce purkrabství Pražského (31. pros. 1843). Ale stavové viděli v druhém jmenování porušení zřízení zemského, k němuž je vláda přece v jiných věcech byla odkazovala, poněvadž zákon ten nezná žádného správce purkrabství. Vláda jmenovala proto Salma také nejvyšším hofmistrem zemským (10. března 1843). Stavové byli tím spokojeni, ale prosili, by přístě žádný úřad zemský nebyl odevzdán pouhému správci a aby se vysoké úřady zemské osazovaly dle zřízení zemského pány v zemi usedlými. Byliť tenkrát čtyři nejvyšší úředníci zemští cizinci. Na to se jim odpovědělo (30. března 1844), že císař chce při osazování zemských úřadů, náležitých pánům, přihlížeti k osobám v Čechách usedlým, pokud by k tomu byli spůsobilé. To neuspokojilo stavy a usnesli se, když jim opět

v některých případech buď naprosto nebylo vyhověno aneb jen všeobecně neurčitě odpověděno, žádati císaře za určité vyměření svých práv a odčinění některých stížností. Příležitost si k tomu vzali, když posílali do Vídně deputaci, která měla pozvati císaře, by při slavném otevření dráhy železné z Prahy do Olomouce navštívil Prahu. Zvací této deputaci uloženo (7. dubna 1845), aby přednesla mimo to rozličné stavovské prosby a žádosti, obsažené v devíti následujících článcích: 1. aby při svých právech a výsadách byli zachováni, jakož i postavení jejich při zastupování zájmů zemských; 2. aby zřízena byla stavovská hypoteční banka dle návrhu od stavů vypracovaného, jakož i filiálka národní banky a bursy v Praze; 3. aby knihy pozemkové se upravily; 4. aby loterie se zrušila; 5. aby se úřady zemské jen pániům v zemi usedlým udílely a na jednu osobu dva nevznášely; 6. aby se přírážky ve prospěch fondu domestikálního vybíraly dle řádu naznačeného dvorským dekretem 5. února 1844; 7. aby správa purkrabských statků náležela stavům, začaž se od nich purkrabství vypláceti mělo 14.500 zl. ročně; 8. aby se členové rozmoženého zemského výboru volili na tři léta, ne jako dosud na dobu neurčitou; 9. aby se ulehčil dovoz uhlí ve prospěch dráhy. Císař přijal deputaci, vyslechl ji a nařídil kommissi při kanceláři dvorské, aby o požadavcích českých s deputací jednala. To se stalo 14. května 1845. Vládní vyřízení žádostí těchto vyšlo nejvyšším rozhodnutím 19. července 1845, kterým se odstavci 3., 6. a 8. vyhovovalo, avšak poslednímu tak, aby se členové výboru zemského volili na šest let; vyřízení odstavce 2. a 9. bylo odloženo; v příčině článku 4. a 5. jsou stavové odmrštěni. Avšak první článek schválen jest toliko s výhradou a sice s takovou, že jí všechna práva mohla býti uvedena v pochybnost. Proto vyhlásil sněm dne 9. pros. 1845, že jsou stavové ve svých právech zkráceni, a zvolil hned kommissi, která měla navrhnouti, jakým způsobem by se práva stavovská dala obhájit. Kommissie sepsala za tím účelem obšírnou dedukci čili odůvodnění svých práv, které se jednostranně rušiti a měniti nemohou (18. února r. 1847). Dedukce tato ve výboru zemském zástupcům měst a duchovenstva se nelíbila; ale ve sněmu přijali ji stavové a podali císaři adresu (11. května), již se ohražovali proti všeliké změně svých práv bez svého svolení. K této hádce přidružila se ještě jiná, z níž zřejmá vysvítá, že vláda nechtěla dbáti opposice stavovské. Již od několika let vedl se mezi stavy a vládou spor o příspěvek ku kriminálnímu fondu. Stavové vyhlásili, že chtějí nésti náklad na kriminální soudy, jestli jim bude dovoleno zorganizovati dotčené soudy. Než vláda žádala na stavech vydržování soudů, aniž by jim splnila výminku, za

jaké to chtěli učiniti. Proto odepřel sněm 17. května 1847 přídavek žádaný; když pak vláda opět se ho domáhala, dávajíc na srozuměnou stavům, že jednali nesprávně, ostali stavové 30. srpna 1847 při svém odporu a zakázali výboru zemskému rozepisovati onoho příspěvku. Tu však vláda nařídila jej rozepsati proti obyčejí guberniem. Mimo to dostalo se dtky smělému řečníkovi, knížeti Lambergovi, jenž v zmíněném sněmu (27. května 1847) navrhoval prositi císaře, aby finanční správa odpovědna byla stavům a jim aby se státní rozpočet předkládal.

O těchto sporech vlády se stavy málo se lid dověděl; bylat jednání tajná. V domácích novinách nebylo o nich ani slova a v zahraničních jenom povrchní, často překroucené zmínky. Proto neměli stavové v ostatních třídách národu dostatečné podpory; aby si tuto zjednali, připravovali stavové některé návrhy k opravám, jež lid by rád viděl. Mělo se na sněmě r. 1848 jednati o lepším zastoupení stavu městského na sněmě a proto rozmnožení městských poslanců, o upravení příspěvků na silniční stavby a o zavedení češtiny do gymnasií. Ale události bouřlivé r. 1848 přerušily činnost stavů, podvrátily však pojednou zpukřelý absolutismus. Nové tyto bouře vzaly vznik svůj ve Francii, kde národ, nespokojen s lichou konstitucí, zavedenou po návratu Bourbonů na trůn, 24. února 1848 se vzbouřil, Ludvíka Filipa Orleanského s vlády svrhl a republiku obnovil. Povstání toho následováno ve všech státech italských a německých. Všude domáhal se lid větších práv a většího spolupůsobení ve věcech státních. Vlády povolovaly všude buď nuceně buď dobrovolně, vzdávajíce se výhradně své moci; po celé západní a střední Evropě zavedeny jsou ústavy více méně svobodomyšlné. I do zemí rakouských rozšířilo se kvašení myslí, neboť i zde byly státní poměry nepřirozené. Vládní systém, který hleděl odloučiti lid od politického života, nemohl se udržeti, když rozvoj kulturní předstihl rozvoj státní. Stavové čeští chtěli toho užiti a sešli se k předběžné poradě, při níž se usnesli požádati vládu za svolání mimořádného sněmu, který by potřebné opravy v zřízení zemském navrhl; nežli však k tomu došlo, uchopili se prostředku toho jiní, neohlížejíce se, jestli jsou k tomu oprávněni a nedbajíce, že nejpřísnější tresty jsou vytknuty na taková podniknutí.

Dne 11. března odbývala se ve Svatováclavské lázni na Novém Městě Pražském večer schůze lidu, v nížto jednohlasně usneseno, aby císaři podala se žádost za povolení 14 článků přání národa. Žádalo se v nich za rovnoprávnost češtiny s němčinou ve školách a úřadech, za obnovení české ústavy, v níž by

měli i měšťané i rolníci řádné zastoupení, za zodpovědné úřady, za obnovení svazků s Moravou a Slezskem, za zrušení poddanstva a robot a samostatné řízení obecní, za volebnost úřadů městských, za úplnou svobodu tisku, za osazování úřadů lidem domácím a jazyka českého znalým, za zřízení národní obrany a p. Od shromáždění zvolen hned výbor, který řečené články sestavití měl v petici. Výbor skládal se ze 27 osob rozličných stavů české i německé národnosti; předsedou jeho učiněn druhého dne Vojtěch hrabě Deym. Schůze odbyla se beze všech výtržností; byly sice veliké obavy, že se zdvihne nějaká bouře, poněvadž schůze byla protizákonní a tím mnozí očekávali, že úřady pokusí se ji rozplástiti; ale úřady nechtěly zvýšiti jitření lidu a proto nečinily žádných překážek. Byloť ovšem vojsko v kasárnách pohotově, ale za jiným účelem. Proslýchalo se, že chatra obmyšlí užití schůze v lázni Svatováclavské k loupení a proto učiněno ono opatření. Následující dva dni byly pokojné, jen výbor od lidu zvolený pracoval ve dne v noci, a třetího dne ukončil po prudkých hádkách šťastně svoji práci. V tom přijde z Vídně do Prahy zpráva o událostech, jež se tam sběhly. I ve Vídni sepsaly se od rozličných spolků a od university podobné žádosti; když však nebyly okamžitě splněny, povstaly třídní nepokoje a skončili se teprvé, když císař přijal poděkování se knížete Metternicha z úřadu státního kancléře (13. března), povolil svobodu tisku, ozbrojení měšťanů a studentů či zřízení národní gardy a slíbil (15. března) v brzce svolati poslance všech stavů ze všech zemí rakouských, vyjímaje Uhry, by se o společnou ústavu či konstituci Rakouska usnesli, hledíce při tom k dosavadnímu zřízení jednotlivých zemí.

Zprávy tyto vzbudily v Praze radostné rozechvění. Petice na veřejných místech vyložena podpisovala se teď od veškerého měšťanstva beze strachu, kdežto dříve přece jevíli mnozí ouzkost nad samovolným počínáním si schůze v lázni Svatováclavské. Zároveň spisovala se petice studentstva university a polytechniky, v níž se žádalo za svobodu učení, rovnoprávnost češtině ve vysokých školách, za změnění řádu zkoušek, zařízení tělocvičen a za právo spolčovací dle řádu panujícého na vysokých školách Mnichovských. Přítom vyšlo vyzvání na všechny měšťany, aby se sestoupili v národní gardu, což tito také v značném počtu učinili. Příkladu Pražanů následovalo se po venkově, ve všech městech povstávaly ozbrojené sbory občanské. I studentům dána zbraň, a utvořena z nich akademická legie, co část národní gardy, která převzala dohlídku nad veřejným pořádkem. Bylo toho opatření třeba, poněvadž se někteří přepjatci pokoušeli spůsobiti mezi sprostým lidem hnutí sociální, štvouce za

tou příčinou dělníky proti továrníkům, chudinu proti zámožným.

Dne 19. března odjela s velikou slávou deputace, sestávající ze 24 členů, s peticí do Vídně, aby ji odevzdala císaři a novému odpovědnému ministerstvu, v jehož čele stál svobodný pán Pillersdorf. Při deputaci této byli zastoupeni i vysoké školy studenty i professory.

Mezitím ostal výbor, který byl za příčinou sepsání petice zvolen, dále ještě činným, zasedaje v síni průmyslové jednoty. Výbor byl jaksi ústředním orgánem policejním i správním.

Deputace česká měla dne 22. března u císaře Ferdinanda slyšení a následujícího dne byla jí na petici udělena odpověď. Některé části žádosti české byli již dříve rozhodnutím císařským vyřízeny, jiné nechťelo ministerstvo o své ujmě vyřídit, odkazující je k budoucímu uvážení; zrušení pak roboty za patřičnou náhradu mělo býti provedeno do posledního března r. 1849; právo shromáždovací i petiční povoleno, užívání českého jazyka ve školách a úřadech schváleno. Na studentskou petici odpověděno slibem, že se již o novém studijním řádu pracuje.

Avšak zatím se změnil znamenitě stav věcí v Praze. Schůze výboru byly navštěvovány od četných posluchačů, kteří v jednání výborové se mísili a s novými a novými požadavky vystupovali. Schůze výboru podobaly se stálému shromáždění lidu; smělé řeči nepovolaných řečníků rozpalovaly lid; ústupky, jež císař Ferdinand již byl učinil, vzbuzovaly naděje nekonečné. Za takového všeobecného, přelísného napnutí vrátila se toužebně očekávaná deputace z Vídně nazpět (dne 27. března). Uvítání její bylo nadobýčejně slavné. Všecky ozbrojené sbory s hudbami svými, sbor vlasteneckých dám a nesmírné množství lidu všech stavů očekávalo a doprovodilo ji od nádraží k soše sv. Václava na Koňský trh, kdež ji arcibiskup s veškerou kapitulou a četným kněžstvem očekával a slavné „Tě boha chválíme“ zpíval. Potom vystoupili deputovaní na řečníště, upravené před sochou a oznámili císařskou odpověď obecnstvu; mimo to oznamovali ji obyvatelstvu plakáty, přilepenými na rozích. Ale sotva se dověděl lid o obsahu císařské odpovědi, přestal jásat a jevil trpké sklamaní. Očekávalo se mnohem více, nežli odpověď podávala. Vytýkalo se, že se opět všechna moc dává stavům, ve které lid se málo důvěruje, repraesentace měst že má býti ovšem zvětšena, ale kdož prý ví, jestli bude tak četná jako repraesentace šlechty; a nejhlavnější stav, selský, nemá prý ani býti zastoupen; nic prý není určitého v odpovědi, vše prý jen se odkládá do mlhavé dálky. Největší nespokojenost jevíli studenti, vidíce se

ve svých nadějích sklamány; ti překazili také osvětlení města, které večer mělo se uspořádati. Téhož dne večer sešel se výbor v průmyslové jednotě u sv. Havla, kde v bouřlivé schůzi bylo shromáždění na zejší ráno určeno. To sešlo se v lázni Svato-
václavské a usneslo se na podání nové petice. Současně odby-
vala se schůze v sále Žofinském, kde přední slovo měli studenti.
I v této schůzi učiněn a přijat návrh na sepsání druhé petice,
avšak i usneseno požádati ihned úsilovně za zbraně a štěstívo.
Tu sešli se studentští i jiní sborové na určených místech; celé
město bylo tím pobouřeno, různé pověsti o obmyšleném útoku
na c. k. zbrojnici roznášely se po Praze a naplňovaly mnohé
ouzkostí. Největší shon byl na Koňském trhu, kde se s kande-
lábrů řečnilo. V této bouři obrátil se nejvyšší purkrabí hrabě
Rudolf Stadion, nástupce arciknížete Štěpána ve správě
zemské, na ministerstvo, jak si má počínati. Ministerstvo, ne-
chtíc krveprolití, povolilo ke splnění žádostí. Proto povolil
purkrabí studentům zatím všechny články jejich petice; arcik-
níže pak Karel Ferdinand, jenž za nepřítomnosti nejvyš-
šího velitele Windischgraetze vojenské věci v Čechách řídil,
kázal vydati studentům 4000 vojenských pušek a světiti stráže
ve branách a na jiných místech studentům a národní gardě.
Povolnost ta ukonejšila rozbouřené a nedůvěrou naplněné mysle.
Večer byla opět veřejná schůze výboru v sále u sv. Havla, kdež
se vypracovaný již návrh k druhé petici předčítal. Rokování
o ni bylo velmi živé a po některých menších změnách byl návrh
jednohlasně přijat. Petice ukazovala v úvodě na neuspokojení
přání národa českého císařskou odpovědí na petici první, pročť
že přednášejí veškeré žádosti národu českého císa. Milosti v ná-
sledujících člancích: 1. aby země, náležející ke koruně české,
tvořily nerozlučný samosprávný celek, v němž by čeština ve
školách a úřadech požívala úplné rovnosti s němčinou; 2. aby
svolán byl pro tyto země společný ústavodárný sněm, do něhož
by se zástupci ze všech tříd svobodně volili, a zřízeno bylo od-
povědné ministerstvo záležitostí vnitřních, jakož i jiné úřady
správné; 3. by všeobecné národní gardy byly zřízeny a náležitě
ozbrojeny; 4. by studentská petice došla nejvyššího schválení;
5. by všechny úřady a vojsko složily přísahu na ústavu. Aby
se s odesláním petice neotálelo, usneseno, by petice nebyla
k podpisování obecnostvu vyložena, nýbrž aby byl požádán
nejvyšší purkrabí hrabě Stadion, aby jí jakožto výraz pravého
smýšlení občanstva svým podpisem potvrdil. Hrabě však vy-
mlouval se z toho a radil, aby se petice dala podepsati výboru
městskému, který v nejbližších dnech bude zvolen. Poděkoval
se totiž císařský magistrát a úřad jeho měl převzítí od měšťan-

stva svobodně volený purkmistr, jemuž k ruce měl býti přidán městský výbor, širší i užší. Zároveň žádal purkrabí, aby výbor odevzdaje práce své širšímu výboru městskému, se rozešel. Proti tomu ozvali se někteří a věc odložena až do ukončení volby širšího výboru. Ale dne 31. března odbývány jsou nové schůze a žádáno za rychlé odeslání petice. Valné davy lidstva, sestávající většim dílem ze studentů, měšťanů, národní gardy a jiných hrnuly se k výboru a odtud na Malou Stranu k hraběti Stadionovi pro podpis a, vynutivše jej, hrnuli se za hlučného volání „Sláva“ nazpět, nesouce před sebou na bodáku ručnice arch papíru, na němž uhlím napsáno bylo velkou literou „Podepsal.“ Celý průvod odebral se po některých výtržnostech k Staroměstské radnici, kde náměstek purkmistrův a důstojníci národní gardy podepsali petici. Téhož ještě dne odjela s ní deputace do Vídně. Zde byla od ministrů hraběte Kolovrata a svobodného pána Pillersdorfa deputace laskavě přijata a dovoleno jí vypracovati si na petici odpověď, kterouž s nepatrnými změnami císař Ferdinand 8. dubna 1848 podepsal. S odpovědí tou vrátila se deputace dne 11. dubna do Prahy, kde ji s tribuny, vystavěné před Staroměstskou radnicí, četně shromážděnému lidu oznámila. Obsah její vyhovoval zcela přáním národa, neboť: 1. měla míti čeština úplnou rovnoprávnost v úřadech a školách s němčinou; 2. svolá se sněm, který má míti právo o všech věcech zemských se raditi a rozhodovati; složen má býti tak, aby mimo dosavadní oprávněné zástupce šlechtické Praha vysílala dvanáct, každé město venkovské za 4000 obyvatelů poslance jednoho, vysoké školy Pražské mimo rektora za každou fakultu zástupce jednoho, technika jednoho, každý pak vikariát k zastoupení lidu venkovského poslance dva. Voliti může každý, kdo jest 25 let stár a platí daň; volen pak může býti jen ten, kdo jest v zemi zrozen, dosáhl věku 30 let a choval se bezúhonně; 3. zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království české se povoluje; 4. spojení však Čech, Moravy a Slezská odkládá se až do příštího sněmu říšského, kde se o něm má jednati; 5. o zavedení soudů neodvislých má se jednati na sněmě zemském. Ostatní články ukazují k vydaným již zákonům, jimiž se příslušným článkům petice vyhovuje. Radost nad splněním všech přání byla veliká; dne 12. dubna zpívalo se z té příčiny slavně Te Deum a večer bylo město osvětleno.

Dříve nežli se deputace z Vídně navrátila, uveřejnilo (3. dubna) čtyřicet šlechticů osvědčení, jímž radost svou nad konstitucí projevíli, jakož i ochotu vzdáti se svých výsad. Žádali však, by se ještě jednou sešel starý sněm stavovský, který by městskými zástupci, svobodně volenými, se rozmnožil a před-

běžné práce pro příští sněm ústavodárný vykonal a návrhy k němu připravil. Ale nedošlo k tomu. Práce ty chtěl svěřiti nejvyšší purkrabí zvláště mimořádné kommissi, do níž povolal 1. dubna 24 mužů z vysoké šlechty, statkářů, učenců a průmyslníků. Kommissi sešla se 3. dubna pod předsednictvím nejvyššího purkrabí, aby učinila návrhy k řádu sněmovnímu, zřízení municipálnímu, k zrušení roboty a provedení rovnoprávnosti jazykové. Proti tomu žádalo shromáždění lidu (10. dubna), aby dosavadní výbor práce ty konal a činnost svou až do sejítí se sněmu prodloužil; kommissi pak aby se rozešla, poněvadž byla bez působení lidu zvolena. Hrozily z toho vzniknouti různice; tu se povedlo nově volenému (9. dubna) Pražskému purkmistrovi, Antonímu Štrobachovi, docílití spojení guberniální kommissi s výborem Svato-
václavským, jenž novými členy od lidu byl zatím seslan. Spojený výbor s kommissí přijal jméno „národní výbor,“ poněvadž působnost jeho vztahovati se měla k celé zemi. Úlohu svou počal výbor již dne 13. dubna a vypracoval brzy na základě císařského patentu ze dne 8. dubna volební řád, jenž k potvrzení vládě předložil. Mimo to jednal ve dvanácti sekcích, které ze sebe zvolil, o návrzích řádu obecného a zřízení zemského, vykoupení robot, provedení rovnoprávnosti jazykové ve školách a v úřadech, záležitosti školních, náboženského řádu a j. Též bděl i nad pořádkem a bezpečností.

Vzorná svornost Čechů a Němců, která na počátku huť politického nejlepší naděje vzbuzovala, počala se kaliti záhy. Příčina byla tato: Němci v říši byli také událostmi Pařížskými uchváteni a počali se zasazovati o obnovení jednotné německé říše, pro niž již veškeré časopisy německé od nějaké doby horovaly. Ze všech zemí německých sešli se důvěrníci ve Frankfurtě a zvolili ze sebe padesátičlenový výbor, který sesliti se měl několika členy ze zemí rakouských, náležejících ke spolku německému, potom vypracovati ústavu pro budoucí sjednocené císařství německé a rozepsati volby do příštího parlamentu. Snahy tyto došly hluchého ohlasu u Němců Vídeňských a některých českých; národní žárlivost a přepjatá poněti o německé svobodě, jihoněmeckými republikány rozšířovaná, působily značně k šíření velkoněmeckých ideí, jejichž viditelným znamením byla německá trikolora. Objevení se její v Praze působilo třenicí Čechů s Němci. Pohlíželiť Čechové na snahy velkoněmecké jako na odštěpenskou a obávali se, že by uskutečnění jich vedlo k rozpadnutí se Rakouska, od něhož se Benátky a Lombardie již byly odtrhly, povolavše krále sardinského na pomoc. Nejhorlivějšími přátely a jednateli pro sjednocené Německo byli německí studenti, z nichž Vídeňští vynikali nad jiné přemrštěnou

horlivostí. Z Vídenské university vlál nejprvé v Rakousku trojbarevný prapor německý, a teprve 2. dubna vztýčen na věži Štěpánské. Téhož dne přitáhl zástup studentů před císařskou residenci a přiměl i císaře Ferdinanda, že mával velkoněmeckou korouhvi, která potom z oken císařského hradu byla vystrčena. Od té doby bylo jej viděti po celé Vídni.

Členem důvěrníků Frankfurtských měl se státi též historik český, František Palacký; byl k tomu pozván jakožto zástupce Čech zvláštním listem od výboru Frankfurtského. Ale Palacký zamítl pozvání to, vyhlásiv obeslání parlamentu německého za zrádu nejen národa českého nýbrž i císařství rakouského. Ale ministr Pillersdorf přikázal přece, zastrašen studenty Vídenskými, nejvyššímu purkrabí, by rozepsal v Čechách volby od německého parlamentu. Marně vymlouval se hrabě Stadion, že to není možná pro nechuť českého obyvatelstva k těmto volbám, ano že jest nebezpečno, aby Rakousko podřídilo svou svrchovanost pod moc cizí. Ministr ostal při svém nařízení, povolil však nejvyššímu purkrabí, aby se v té věci s národním výborem uradil. Purkrabí nemeškal to učiniti (24. dubna); výbor usnesl se jednohlasně podati císaři petici toho obsahu, aby se volby do parlamentu přenechaly nejbližšímu českému sněmu. Do deputace, již odevzdání petice bylo svěřeno, zvolen jest jeden Čech a dva Němci; neboť velkoněmecké snahy potkávaly se i u střízlivějších Němců s odporem. Petice byla ve Vídni blahosklonně přijata, ale žádoucím výsledkem se minula přece. Obávali se ministři studentů a lidu Vídenského, největších horlivců pro parlament Frankfurtský; aby pak Čechy uchlácholili, nabídl Palackému ministerstvo vyučování, kterého však nepřijal, a ujišťovali, že si vyhrazují absolutní veto proti všem usnesením německého parlamentu, když by čelily proti celistvosti a suverenitě Rakouska.

Horlivci velkoněmeckými podpalování začali i někteří Němci Pražští horlivěji vystupovati pro parlament Frankfurtský, uvádějíce snahy české v podezření a vykládali císařský patent ze dne 8. dubna tak, jako by směřoval k jejich potlačení. Když pak se ozvali Češi proti obeslání parlamentu, vystoupili skoro všichni Němci z národního výboru a utvořili tak zvaný konstituční spolek k uhájení zájmů německých v Čechách. Tu přišli tři poslové, Wächter, Kuranda a Šilling, od důvěrníků výborových poslaní do Prahy, aby Čechy pro volby do parlamentu získali. Ti neodvažili se sice vystoupiti s návrhy svými v celém národním výboru, ale vyjednávali (29. dubna) s komitéem z něho zvoleným. Marně radil Wächter, marně sliboval Kuranda Čechům ochranu velkého Německa proti Rusku, marně vyhrožoval Šil-

ling Čechům německou exekuci, pravě, „vlastenectví rakouské že jest nesmysl, Rakousko prý se musí buď rozpadnouti aneb ostati německé, a když Čechové nechtějí jíti, že budou muset“; Čechové nedali se k povolnosti pohnouti. Výhrůžky Šillingovy vzbudily náramné rozjitzění nejen u Čechů, ale i u Němců rozváznějších. Když pak večer za přítomnosti poslů Frankfurtských v konstitučním spolku podobné řeči někteří měli, vrazili tam čeští studenti a vypískali řečnický, což způsobilo mezi Němci takové zděšení, že mnozí ze schůze utíkali. Avšak některým rozváznějším Čechům povedlo se zjednatí pořádek. Ale od té doby více konstituční spolek již se nesešel veřejně. Proti těmto odštěpenským snahám velkoněmeckým, k nimž i Maďaři se klonili, vstoupivše do vyjednávání s výborem Frankfurtským, umluvili se Slované rakouští sestoupiti se v spolek, který zaražen býti měl při slovanském sjezdu v Praze. K sjezdu tomu vyšlo pozvání 1. května 1848, které podepsáno bylo od 28 vynikajících mužů všech národů slovanských v Rakousku. Ministerstvo uherské děsilo se tohoto sjezdu, obávajíc se, že by Slované uherští tím urputněji hájili svých práv proti Maďarům, jichž oni jim nijak dopřátí nechtěli. Proto žádali Uhři ministři Vídenské, by se postarali, aby sjezd nebyl všeslovanský, ale Fillersdorf takovou radu zamítl. Kongress měl se sejíti 31. května; nežli však čas ten přišel, sběhly se věci velmi důležité.

Hned počátkem května odstoupil hrabě Stadion od správy zemské a převzal ji hrabě Lev Thun s úřadem praesidenta guberniálního. Až dotud byl guberniálním radou v Haliči. Byl to muž pro své vlastenecké snahy v Čechách oblíbený, energie pak jeho zdála se býti nejlepší zárukou pořádku. Neboť hrabě jakoliv svobod a práv konstitučních setřítí chtěl, nemínil v Čechách trpěti vměšování se nepovolaných do působnosti úřadů či snažil se zastaviti v Čechách zmáhající se anarchii. Staré řády pozbyly totiž platnosti, ač dosud nebyly nabraženy novými. Národní výbor přivlastnil si vládu nad celou zemí, nedocházel však brzy v krajích německých žádné poslušnosti; v některých německých městech byly poslové jeho pohaněni a činnost jeho vykřičena od Němců za hrůzovládu. Také šlechta valně mu nepřála, a k tomu byla důstojnost, ano i volnost jeho v uzavírání hrubými výkřiky studentů i lidu na galeriích shromážděných porušována; neboť dovolovali si posluchači na galeriích tleskati a křičeti pochvalu řečnickým sobě milým, umlčovati pak rozváznějši sykotem a pískáním. Líbily se toliko zvukné fráse o svobodě a rovnosti, bezúčelné odsuzování všech stávajících poměrů jakožto málo svobodomyšlných, podezřívání všech ze zpátečnictví, kteří dbali o pořádek. Soudní moc přivlastnily si

úřady městské a gardy, které s velkou ochotou zloděje, a jich přechovavatele chytaly, ale také bitím hrozným k vyznání donucovaly. Lid venkovský, nemaje řádného ponětí o konstituci, ztotožňoval politickou svobodu s nevázaností a slíbené zrušení robot považoval za dokonané; proto nejezdil na roboty, a domnívaje se býti stejně oprávněn se šlechtici, počal v panských lesích dříví káceti a zvíř honiti, a nebylo nikoho, kdo by jim v tom odvážil se brániti. Ještě hůře dělo se v Praze. Zde neuplynul den, aby nebylo nějaké shluknutí, při němž studenti, dělníci a zahálčivá chudina hráli hlavní úlohy. Brzy šlo se na Židy, brzy na pekaře, pekoucí malý chléb; večer pořádaly se ovace oblíbeným osobám, častěji však kočičiny bez aneb s vytloukáním oken, dle toho, platila-li menšímu neb většímu „nepříteli svobody a národa.“ Bujné studující mládeži a obecnému lidu, podněcovanému neunavenými rýpaly, byl každý zákon nenesitelným omezováním svobody, bezuzdné chování pravou známkou konstitučního občana, anarchie politický ideal. Lidé ti drali se při všem i do předu a snažili se, jsouce v hmotné přesile, zkušeným politikům vnutiti své politické nesmysly.

Z rozmrzelosti nad takovým stavem věcí poděkoval se purkmistr Štrobach již 10. května z úřadu. Zvolen na místě něho dosavadní místopurkmistr a předseda hrdebního soudu, Tomáš Pětros. Avšak hned jak byl zvolen, ozývaly se proti němu hlasy jen z té příčiny, že byl úředníkem. Mluvily proti němu i noviny, které ostatně, nejsouce omezeny žádným zákonem tiskovým, svobody své často zneužívaly. O pořádek v národním výboru zasadil se hrabě Lev Thun, chtěje zameziti vměšování se nečlenů do jednání výborových a překaziti demonstrace posluchačů na galeriích při řečech výborů. Ale tím nezavdělil se mnohým členům, jimž takové pochvaly lichotily, tím méně pak obecenstvu na galeriích. Brzy byly snahy jeho o pořádek vykládány za zpátečnictví a práce výborové uváděny v podezření. Avšak teprve následkem událostí Vídenských pozbyl u křiklounů a hrdinů pouličních veškeré obliby.

Nepořádky Pražské byly jen slabým odstínem výtržnosti Vídenských. Když dne 15. března konstituce byla slíbena, bylo oznámeno, že se vypracuje za spolupůsobení zástupců všech zemských sněmů nový řád; zatím nemohl ministr Pillersdorf odvolati demokratům Vídenským a vypracoval sám dle ústavy belgické ústavu pro císařství rakouské, která dne 25. dubna slavně byla vyhlášena, ale všude s nevolí přijata. Sněm měl se skládati ze dvou komor: komora horní či senát sestávat měl z arciknížat rakouských, z členů od císaře jmenovaných a ze 150 nejznamenitějších velkostatkářů; komora pak

poslanců měla vyjít z nepřímých voleb; proto nelsbila se demokraciím Vídenským; ale ani Čechům nemohla vyhovět, poněvadž rušila namnoze samosprávu země a přičila se ústavě české ze dne 8. dubna. Proto nespěchala vláda se svoláním sněmu českého. Z toho množila se k ní nedůvěra a naléhalo se na praesidenta gubernia se žádostmi za svolání sněmu. Hrabě Thun ujišťoval sice dne 12. května v národním výboru, že na opětné jeho usilování o svolání sněmu do tří dnů z Vídně odpověď přijíti musí, ale zmýlil se; měliť ministři Vídenští v týž čas přespříš starostí o upokojení Vídně, tak že ani nebylo jim lze věcmi českými se zabývati. Studenti Vídenští a dělníci, kteří si s oněmi bratříčkovali, shledali ústavu novou málo demokratickou a obrátili se proti ministrům, kdežto až dotud jich aspoň kočičinami ušetřili. Nejprve donutili ministra práv Ficquelmonta hrubými výtržnostmi ke složení úřadu, vyvolili potom ze sebe výbor, který veškerou moc výkonnou si osoboval a do politických věcí se pouštěl. A těmto nedospělcům hověl ministr Pillersdorf všemožně, domnívaje se, že povolností k nim ministerstvo nabude síly; jim k vůli zrušil řád jezuitů a redemptoristů, na jich žádost změnil zákon volební a utvořil ministerstvo obchodu. Brzy spojil se studentský výbor se zástupci Vídenské gardy v centrální politický výbor ku hájení práv lidu. Ministři nechťeli ústřední výbor uznati. Z toho nastaly nové bouře. Dne 15. května večer vnikli národní gardy, studenti a spousty lidu do císařského hradu, osadili dvory, schody a předsíně a žádali ministerstvo za potvrzení ústředního výboru a za změnu ústavy a, když se Pillersdorf vzpíral, donutili ho k povolnosti; i císař podepsal, vida nebezpečí, jaké dvoru ostavenému beze vsí obrany od nevázaných rot hrozilo. Ústava ze dne 25. dubna změněna přitom byla tak, aby se nejprve svolal říšský sněm, skládající se z jedné komory, do níž by bez ohledu na to, platí-li jakou daň neb ne, každý mohl voliti a volen býti. Tento říšský sněm měl vypracovati novou ústavu. Ministerstvo neslo to své ponížení tak těžce, že se ještě téhož dne z úřadu poděkovalo, uvolujíc se toliko ostati v něm tak dlouho, dokud by se nové nesestavilo. Také císař Ferdinand byl trpce dojat událostmi 15. května a nechťeje déle meškati mezi buřiči, odejel s dvorem dne 17. května večer z Vídně do Lince a odtud do Inšpruku.

Dověděv se hrabě Thun, co se ve Vídni děje, rozepsal o své ujmě volby do českého sněmu dne 17. května, nemoha od ministerstva povolení k tomu očekávati. Odjezd císařův z Vídně vzbudil v Čechách radost všeobecnou; viděli v něm Čechové vymknutí se vladaře z působení zůřivých demokratů a

přemrštěných Frankfurťomanů. Němci pak Pražští, vidouce vášnivý chování se Němců Vídenských, ochladli ve snahách velkoněmeckých a smířili se s Čechy. Z Prahy vypraveny jsou četné deputace do Tyrol (19. května), aby císaři projevily nejlubší žal nad událostmi Vídenskými a osvědčili největší účastenství a věrnost Čechů; zároveň žádaly za splnění císařského slibu, dle něhož bratřec císaře, arcikníže František Josef, měl se státi zeměsprávcem českým. Jak události Vídenské na německé obyvatele české působily, vysvítá nejlépe z výsledku voleb do parlamentu Frankfurtského. Ministerstvo dalo tyto volby ke dni 23. května rozepsati, vyhlásíc je za soukromnou věc; tu se v ten den sešly v Praze hlasy tři, v českých krajích po venku se ani nevolilo a toliko v krajích pohraničních vykonaly se volby.

Odjezd císařův z Vídně zarazil nemálo výtržníky Vídenské; nastalo několik dní pokoje, za císařem posílány deputace a adresy, by ho k návratu do Vídně pohnuly. Avšak císař oznámil, že se dříve nevrátí, dokud se nepřesvědčí o příchylnosti Vídeňanů k trůnu; vracející se pak poslové dokládali, že si přeje rozpuštění akademické legie, která je zdrojem všech nepořádků. Přikročilo se k tomu. Na radu učitelů vyhlásil ministr vyučování (24. května), že jest školní rok uzavřen; kdo chce však obdržeti vysvědčení, ať odevzdá zbraň. Dva dni potom odebral se kommandant legie, hrabě Colloredo, časné zrána do university, aby rozpustil legii, ale studenti nechtěli toho dopustiti a vzbouřili se znovu. Jím přišli na pomoc dělníci. Vojsko muselo vytrhnouti a zahroziti; než však počala srážka, odebrala se studentská deputace do ministerstva, které, jak obyčejně předtím, studentům ve všem bylo po vůli. Akademická legie ostala, dělníkům se slíbila práce a všem návrat císaře aneb jmenování plnomocného jeho náměstka.

Ve Vídni byla nyní největší moc v rukou výboru bezpečnosti, který dne 26. května znovu se zorganizoval. Sestával z 20 členů městské rady a z deputovaných národních gardy a studentské legie, celkem ze 100 lidí. Účelem jeho měla býti péče o bezpečnost a pořádek, avšak i hájení práv lidu. Ministerstvo dalo se jím úplně ovládati. Tím množily se den ode dne požadavky výboru, tak že nařizoval on a ministerstvo podpisovalo. Aby dostal své úloze, žádal za vydání šesti baterií a částečně je obdržel; potom teprve postaral se o odklizení barikad, dne 26. května vystavených. Diktatura, jakou výbor prováděl, zhnusila se brzy mnohým upřímným přátelům svobody a učinila z nich přívržence reakce. Vážnost k ministerstvu povoleností jeho k výboru utrpěla nemálo; mimo to nemohlo se pokládati ani za svobodné. Proto nedůvěřovali mu Čechové, bo-

jíce se, že by ho Frankfurtoři Videnští mohli užívatí ku provádění velkoněmeckých svých záměrů v Čechách. Kdyby bylo praesidium české ještě déle setrvalo v neomezené závislosti na ministerstvu Vídenském, byla by i k němu v Čechách vznikla nedůvěra a z toho velké nepořádky. Nahlížeje to praesident guberniální, Lev Thun, umluvil se s vojenským velitelem českým knížetem Windischgraetzem a ve srozumění s jinými úřady sestavil (20. května) prozatímní místodržitelskou radu, do níž povolal několik nejčelnějších úřadů z národního výboru. Byli to pánové: Borroš, Brauner, továrník Herzig z Líberce, hrabě Vojtěch Nostic, Palacký, Rieger, Štrobach a hrabě Vurmbrand. Hrabě Nostic a Rieger odjeli ihned do Inšpruku k císaři se žádostí o stvrzení tohoto opatření, jakož i o ustanovení dne, kdy by český sněm měl býti započat. Ministerstvo Pillersdorfovo neslo opatření to velmi těžko, považovalť prozatímní radu za provisorní vládu odštěpenskou; rozepsání pak voleb do sněmu českého bez svolení ministerského za sáhnutí do svých práv. Proto zavrhl již 1. června řečenou radu, v příčině pak voleb žádalo, by se odložily až po sněmu říšském, do něhož již volby rozepsalo. Hraběti pak Thunovi dalo na srozuměnou, by se poděkoval, a nedlouho potom vyzvalo ho docela ku složení úřadu, poněvadž volby do sněmu českého, který 17. června se měl sejíti, dal dříve odbývatí, než do sněmu říšského; stalo se tak proto, poněvadž lid, volbám nezvyklý, byl by se dvojnými volbami jen mátl. Stav mocnářství Rakovského byl té doby velmi smutný. Milán a Benátky byly v odboji, jsouce podporovány v něm od krále sardinského; Uhři chovali se tak, jako by ani k Rakousku nenáleželi a utiskovali Slované, kteří za to proti nim se bouřili. Chorvatům byl v bojích těch vůdcem bán Jelatić, Srbům patriarcha Rajačić. Také Němci sibiňští a Rumuni vzpírali se proti násill maďarskému.

Zatím blížil se den, určený k započatí sjezdu slovanského. Již v posledních dnech květnových sjížděli se četní účastníci ze všech slovanských zemí rakovských; také Slované mimorakouští poslali své zástupce, kteří ovšem při rokování a usnášení se neměli hlasu rozhodovacího. Dne 2. června byl sjezd zahájen v sále Žofinském řečí barona Neuberka, jenž prozatímního přednostu, Josefa Mat. Thuna, nedávno onemocnělého, zastupoval; též prohlásil nového předsedu sjezdu, Františka Palackého, jakož i ostatní členy výboru. Potom čla se jména všech (340) účastníků sjezdu, kteří dle národnosti rozdělili se ve tři odbojy, totiž: jihoslovanský, polskoruský a český. Program, o němž se rokovati mělo, zněl: Bude se rokovati 1. o významu Slovanů v rakovské říši a o jejich vzájemných poměrech; 2. o poměru

slovanských národů k ostatním národům říše rakouské a 3. o poměrech Slovanů rakouských k ostatním evropským neslovanským národům. Odbory vzaly tyto věci v pilnou úvahu a odbyvajíce každého dne schůze, usnesly se na tom, že se Slované rakouští sestoupí na základě konstitučních práv ve spolek k hájení svých národností a že užijí k dosažení toho účelu všech prostředků, kterých zákony dovolují; k císaři pak se vypraví deputace se žádostí, v nížto se zvláštní přání i stížnosti každého národa slovanského a pak společné všech předloží; konečně měl se vydati manifest Slovanů k národům evropským, který také za nedlouho vyšel. Ostatní věci nedošly svého vyřízení, poněvadž vyžadovaly delší činnosti, z níž sjezd nenadálou bouří byl vyrušen. Avšak ačkoliv práce jeho nedošly ukončení, měl sjezd přece pro Slováky velikou výhodu, neb poznali vzájemně sebe i své tužby a tísně a upevnili mezi sebou svazky přátelské. Bouře, která byla příčinou rozejtí se sjezdu slovanského, vznikla z nerozvážené lehkomyšlnosti politických přemrštěnců a neměla žádné souvislosti se sjezdem slovanským. Již po nějaký čas panovalo velké hnutí myslí, zvláště u mladších, pobádání rýpalů přístupnějších. Otázka národnosti u nich ustoupila do zadu, bázeň pak o svobodu začínala se mezi nimi vzmáhati, jako by se strojila proti ní reakce.

Národní výbor pozbyl u lidí těch vážnosti, poněvadž nechtěl souhlasiti ve všem s nimi. Od té doby, co poslal adresu loyality císaři do Inšpruku, co se prohlásil proti Vídenské vzpouře květnové, byl vyhlášován za málo svobodomyšlný, stojící pod vlivem zpátečníků. Studenti a dělníci nezatracovali chování se jejich Vídenských kolegů a chtěli zavoditi s nimi v zásadách demokratických. Až dotud však nemohli se vykázati žádnými takovými skutky, jako přátelé jejich ve Vídni, před nimiž se třáslo ministerstvo; oni nebyli mocí rozhodující, oni nemohli se honositi žádnými politickými úspěchy. To je hnětlo; žárlivost na moc kolegů Vídenských, snaha je nápodobiti vedly je k bezhlavému skutku, jímž chtěli zapuditi reakci, jímž ji však přivolali. Brzy ozývala se chvála „statečných studentů Vídenských“ z úst Pražských rýpalů a všech, kteří chtěli považováni býti za přátele pokroku; nová ústava velebena jako svobodomyšlná, útěk císaře přičítán pletichářům reakcionářským. Již před zahájením slovanského sjezdu počaly se od přemrštěnců těch odbyvati nové schůze lidu v lázni Svato-
václavské, v nichž se podřývala autorita úradů a uváděl se národní výbor v podezření; také příští sněm byl podezříván jakožto málo demokratický. Dne 27. května ve schůzi takové navrženo, aby se novou peticí žádalo za vyloučení privilegova-

ných stavů ze sněmu; návrh sice padl, ale prozradil úmysly pořadatelů oněch schůzí. Za to však žádáno zřejmě za odstoupení purkmistra Pražského Pětrosa a, když hned žádosti té nevyhověl, užilo se donucovacích prostředků. Kočičiny a vyloučení oken pohnulo ho konečně k poděkování se z úřadu, na který povýšen advokát Václav Vaňka (30. května). Brzy naskytl se nespokojencům nový předmět pohoršení; byl to návrh k příští ústavě království českého, jež druhá sekce národního výboru vypracovala (7. června). Hlavní zásadou, již se při vypracování toho návrhu výbor řídil, bylo nechati ústřední vládě říšské vše, co by k mocnému postavení císařství na venek přispívalo aneb co by souvislost jednotlivých částí celého mocnářství upevňovalo; ostatní věci měly náležeti do působnosti sněmu a úřadů českých. Sněm měl záležeti z poslanců krajů a nejlidnatějších měst a míst a sice 20.000 venkovských obyvatelů mělo voliti jednoho poslance; města a místa, mající přes 6000 obyvatelů, volili jednoho, s více než 10.000 obyvateli volili dva, Praha 12 poslanců. Voliti směl ten, kdo platil přímé daně aneb vyhovoval podmínkám, jež ho oprávněly vstoupiti do národní obrany. Sněm skládati se měl ze dvou sborů, ze senátu, který by byl volen od sněmu a jenž se každoročně po částkách obnovoval, a ze sboru poslanců. Zvláště se nelíbilo, že sněm měl se skládati ze dvou komor, ano i to mnohým bylo proti mysli, že měl zasedati ve Vladislavském sále na hradě Pražském. Nespokojenost lidu rostla, když kníže Alfred Windischgrätz, vrátiv se po delší nepřítomnosti do Prahy, opět vrchní velení vojenské přejal. Rozkřikovalo se o něm, že jest zpupný aristokrat, úhlavní nepřítel konstituce a že obmyslí reakci. Kníže sám dával ovšem namnoze příčinu k tomuto podezření, neboť sotva přišel do Prahy, odbýval časté přehlídky vojska, při kterých si dal provolávat od něho slávu. V tom spatřovala se výzývavost a známky blížící se reakce. Jitření rostlo, marně varovali rozváznější před každým nerozumným podnikem; hlasy jejich nedošly žádného povšimnutí; nic neprospělo, že školní rok byl skončen, studenti ostali na domluvu těch, kteří jich ku provedení záměrů svých chtěli užiti, v Praze, ale uměli si, žádati za lepší ozbrojení, aby se lépe mohli prý opřít nepřítelům svobody. Kníže Windischgrätz, pozoruje kvašení se lidu, dal vyvéztí děla v kasárnách na Josefském náměstí a na Vyšehradě. Tu domnívali se studenti, že jest třeba proti tomu se ozvati a ukázati svoji politickou svobodomyšlnost; k tomu prý podpalovali demokratičtí Poláci za příčinou sjezdu v Praze přítomní mladistvé mysle vypravování o polských bojích proti utiskovatelům. Studenti počínali si v prvních dnech červnových

hlučněji nežli před tím; někteří měšťané němečtí zhrozili se takového chování, domýšlejíce se, že výhrůžky platí jim, a sestoupivše se v spolek pro pokoj a pořádek, obraceli zraky toužebně k generálovi Windischgrätzovi, který kázal vojsku býti pohotově. To pokládali studenti a spojenci jejich za urážku, která se nemůže trpěti. Dne 10. června sešli se studenti v koleji Karlově a usnesli se požádati za odstranění děl z řečených míst, jakož i za vydání 2000 ručnic studentské legii, 80.000 ostrých patron a batterie děl. Hned následujícího dne, na hod boží svatodušní, vypravila se deputace studentská napřed k arciknížeti Karlu Ferdinandovi, prosíc o udání příčiny, proč se děla na ona místa vyvezla. Na odpověď arciknížete, že není komandující, šli deputovaní k generálovi Windischgrätzovi, který je krátce odbyl, odkazuje s takovou žádostí k císaři. Deputace, odmrštěním prosby uražena, dala prý komandujícímu několik hrubých slov, než odešla. — Rozčilení rostlo, když se asi o hodinu s poledne začalo troubiti na poplach, a na náměstí staroměstském granátníci se řadami postavili, ačkoliv nikdo nevěděl toho příčiny. Studenti se z Karlovy koleje rozešli a ustanovili schůzi na 5. hodinu do lázně Svatováclavské, kde se velmi rozčileně rokovalo.

V pondělí Svatodušní ráno četlo se na rozích oznámení zemského praesidia, že na žádost výboru obecného děla z kasáren na Josefském náměstí jsou odstraněna, avšak na Vyšehradě, kde se právě dostavěla citadella, že ostati musí. Přítom napomínal praesident k pokojí a zamítal od úřadů podezření, jako by zamýšlely reakci; také odkazoval na sněm zemský a říšský, od něhož seslání mladé svobody očekávati se má. Ale vyhlášky ty neměly žádoucího účinku. O 10. hodině byla u přítomnosti velikého množství lidu slavná mše na náměstí Svatováclavském za příčinou prý sbratření studentů s dělníky proti vojsku a Němcům. Po ní rozcházel se lid s hlučným jásáním, tropě všelijaké výtrznosti. Jeden zástup ubíral se, zpívaje, přes Příkopy, kde slovanskému sjezdu, v museum právě k poradě shromážděnému, slávu provolával, a odtud Prašnou branou k generálnímu komandu. Odtud právě vycházela deputace měšťanská, žádavší knížete, aby komanda se nevzdával. Jestli, zblídnuv je, dal se lid do hvízdání aneb jestli granátníci, stojící ve dvoře na stráži, hulákání davu měli za kočičinu, již dle proslychání lid chtěl generálovi uspořádati: vojáci vyrazili bodáky na lid, poranili několik osob a tlačili dav s lomozem Prašnou věží nazpět. Lidé rozutíkali se zděšení po celém městě, křičíce, že vojáci do lidu střílí a sekají. Volání „do zbraně“ ozývalo se po všech ulicích, bubny vířily, svolávajíc národní gardu.

Netrvalo to dlouho a všude stavěly se barikády, neboť nejhrůznější pověsti o ukrutnostech vojska střelbitě se rozšiřovaly. Tím vzniklo tak zvané Svatodušní povstání, které náhodou bylo vyvoláno a nebylo výbuchem dávno umluveného spiknutí. Barikády se stavěly ovšem po celém městě, ale spíše k ochraně jednotlivých domů nežli k zamezení pochodů vojenských; z bojovníků pak barikádních sotva který věděl, proč bojuje. Okamžité rozdráždění vehnalo některé do zbraně, a jiní slepě je následovali. — Vojsko táhlo před museum, kde dle pověsti měl býti střed vzbouření; ale v museu bylo několik údů Svornosti — tak nazývalo se jedno oddělení národní gardy — a několik osob, které tam utekly, když se rozlehl pokřik. Někteří z nich na radu přítomného Vídeňského studenta počali před budovou dělati barikádu; když se však vojsko blížilo, ustáli v nesmyslném počínání a utekli do vnitř, zavřeše za sebou vrata. Vojsko, na něž prý z musea padla první rána, střílelo do oken musejních; po té ujednáno, aby vojsko ucouvilo, že se museum otevře a lidé se rozejdou. To se také stalo. Pořádek mohl býti snadno zjednan, kdyby národní garda byla se sešla a mezi stranama mír sprostředkovala; ale ta sešla se v počtu nedostatečném a nevěděla ještě, na kterou stranu se má přidati.

Co se to dělo před museum, přitrhly dvě setniny granátníků ke kolleji Karlově, vzali ji útokem a zajali asi 25 osob, z nichž kupecký jakýsi neprozřetelně po vojsku z ručnice byl vypálil. Praesident hrabě Lev Thun pospíchal, jak uslyšel, že se střílí, aby zjednal mír; byl však v seminářské ulici, přelézaje barikádu, od studentů jat a v Klementinu v zajetí držán. Vojsko ostalo na zaujatých místech a přešlo, když se pokusy vyjednávání zmařily, odpoledne ke 3. hodině k útoku na barikády v Ovocné ulici a v Nových alejích, aby oddělilo jednak Staré město od Nového, jednak aby dosáhlo spojení s vojskem na Malé Straně a tamějšími zárobárnami vojenskými. Počátek k boji odpolednímu byl prý dán několika ranami, vypálenými na vojáky z hostince u Modré hvězdy. Pomocí děl opanovány jsou barikády a vojsko obsadilo celou čáru od Poříčské brány přes Příkopy, Ovocnou ulici až k Oujezdské bráně. Nejlitější boj byl na barikádách u vchodu do Ovocné a Perlové ulice a potom kde se Pernštýnská a Spálená ulice do Nových alejí ústí. Asi o 4. hodině byla zastřelena kněžna Windischgrätzová, rozená Schwarzenberkova, u okna v paláci. V úterý bylo slyšeti střelbu ze dvou míst: z Celetné ulice a z Dobyččeho trhu. Tam si vojsko proklestilo cestu k Staroměstskému náměstí; tu hnal lid, ale bez prospěchu, útokem na vojenskou nemocnici, chtěje se zmocniti zbraně a střeliva. Ostatně byl den klidný,

obě strany počaly mezi sebou vyjednávat, a studenti pustili zatknutého praesidenta na svobodu, který ještě téhož dne vydal k Pražanům prohlášení, že zapomíná na urážku, která se zemskému řízení v osobě jeho učinila; kníže Windischgrätz že zastavil všecko vojenské postupování, jen aby také město k bývalému pořádku se navrátilo a barikády sbouralo. Ale to se nestalo, ačkoliv také komandující generál napomínal k pokoji a pořádku a odmítal od sebe podezření, že by obmýšlel reakci. Tato slova nedostala se mezi lid. Celé odpoledne dne 13. června se vyjednávalo a přičiněním Palackého přišlo k úmluvě, aby legie podržela zbraň, opustila barikády a o jejich odklizení se postarala. Poněvadž však nebylo u buřičů jednotného řízení a velení, nýbrž obhájcové každé barikády jednali na svou pěst bez souhlasu s ostatními: nebylo možná docíliti rychlého smíření; neb co jedni přijali, zavrhlí druhí. Řečené podmínky byly od některých s jásotem přijaty, jiní žádali, aby se vojsko stahovalo do kasáren a děla se odvážela, jak se počnou barikády bořiti. Hrabě Thun podporoval tuto žádost a poslal deputaci ke komandujícímu, který povolil, aby si měšťané sami udali hodinu, do které na zejtrí chtějí sbořiti barikády, do té doby že vojsko ničeho nepočne, leč ke své obraně, s bořením barikád že vojsko odejde do kasáren.

Ve středu (14. června) byl pokoj; vojsko postoupilo národní gardě některých míst. Zdálo se, že se zjedná mír; zasazoval se o něj nejen hrabě Lev Thun, ale i polní zbrojmistr hrabě Mensdorf a dvorní rada Klecanský, jež ministerstvo hned na první zprávu o nepokojích do Prahy ku zjednání pokoje bylo odeslalo. Vymohlo se tolik, že zajatí studenti a oudové Svornosti byli na svobodu propuštěni. Ale v Klementině byli studenti a dělníci za barikádami a chtěli diktovati výminky.

V noci ze 14. na 15. opustilo vojsko Staré a Nové město a osadilo, sesílené všemi skoro posádkami českými, Malou Stranu a vysočiny kolem města, z nichž namřena jsou děla na Prahu. Ve čtvrtek ráno nebylo v Starém a Novém městě ani vojáka. O 8. hodině začala střelba na Staré město, která až do poledne trvala. Lid střílel z pušek na vojáky přes řeku na Malou Stranu, aniž by jim byl mnoho ublížil. Studenti těšili se naději, že jim z venkova přijdou posily, ačkoliv povážlivější nad tím vrtěli hlavou, a pouze ve vyjednávání viděli spásu. Proto jsou dvě deputace vypraveny od měšťanů na Malou Stranu. Ty smluvily se s dvorskou kommissí a knížetem Windischgrätzem o následující výminky: Komandující generál složí velení do rukou císaře, místo jeho zaujme prozatím hrabě Mensdorf; vojsko vejde

do města tou měrou, jak se barikády odstraní, o což se postará obec. Hlídky mají od té doby vojsko a národní garda společně zastávat. Mezitím však, co se ohlášení této úmluvy tisklo, počala střelba znova ještě zúfivěji než dopoledne. Počali totiž z pouhé lehkomyšlnosti na vojáky, rozestavené na levém břehu Vltavy, z pravého břehu pálení a tu domníval se Windischgrätz, že podmínky nejsou přijaty a dal odpovídati z děl. Podvečer přestala teprve střelba a noc byla tichá až na střelbu z ručnic z mlýnů. V pátek dopoledne bylo pokojno. Mensdorf a Klecanský přišli na Staroměstskou radnici vyjednávat o pokoj. Uznalo se, že se město proti vojsku držeti nemůže, třeba mu něco venkovských gard přišlo na pomoc. K večeru počaly se bourati již barikády, deputace poslána do Vídně, aby vymohla amnestii všem účastníkům v boji a vzdálení granátníků z Prahy; i studenti opouštěli četně město, tak že Klementinum osazeno jest skoro veskrz dělníky. Myslelo se již všeobecně, že jest mř. Sotva se však začne smrákati, zarachotí děla znova. Nevázaná chasa mlynářská počala ze Staroměstských mlýnů na vojsko střeliti a dala tím příčinu k obnově střelby se strany vojska. Zápalná střela padla do mosteckých mlýnů a zapálila je. Od těch chytla vodárna; na hašení nebylo ani pomyslení, poněvadž se bez ustání v ta místa střílelo. Sotva se po této brozné noci rozbřeskovalo ráno, ujížděli tisíce obyvatelů z Prahy, nemyslíce jinak, nežli že bude město na rupy rozstříleno. Na rozích přilepena jsou ohlášení, podepsaná od hr. Thuna a komandujícího knížete Windischgrätze: že dvorní komisse své posláni dokonala, další vyjednávání pro neplnění výminek místa že míti nemůže, ať se tedy Staré i Nové město vzdá bez výminky, barikády odstraní, v Podskalí most z vorů rozbije a všechnu zbraň složí. Na rozmyšlenou dána lhůta dopoledne; v rukojemství, že se to stane, má se vydati 14 jmenovaných osob. Ohlášení končilo výhrůžkou, jestli se tomu vyzvání nevyhoví, že se střelbou město donutí ku vzdání. Z toho nastalo všeobecné zděšení, rozumnější radili ku vzdání. Ku pokoji pobádali také duchovní, kteří s monstrancí po veřejných místech obcházelí a ke smíření napomínali. Bílé prapory na znamení vzdání se se vystřikovaly, lidé na vyzvání purkmistrovo snášeli zbraň na radnici a bořili barikády. Z poznamenaných rukojmí nebyli mnozí již v městě, proto hlásili se za ně jiní, ale od stavění jich bylo upuštěno. Na druhý den, v neděli, vyšlo oznámení od dvorní komisse, že nikdo nesmí zbraň nositi kromě gardistů, kteří svolání byvše od purkmistra, zbraň také dostali zpět. Kdo by byl se zbrani, zvláště na břehu Vltavy dostižen, bude souzen náhlým soudem. Praha dána jest v stav obležení,

všecka ouřední moc ostala v rukou generála, každé provinění mělo se souditi dle práva vojenského. Schůze všechny jsou přísně zakázány. Svornost v museu, do něhož se na rozkaz městské rady shromáždila, aby dostala zbraň, byla vojskem zjímána, ale na protest purkmistrův větším dílem propuštěna. Aby se pak mysle obyvatelstva upokojily, oznámili hrabě Lev Thun a kníže Windischgrätz, že obavy o svobodu konstituční jsou zbytečné, „že nikde a nikdy neměl komandující úmysl dobrodiní od JC. Milosti udělené zkracovati a že dovede co věrný sluha císaře konstituci hájiti.“ Od přemožení vzpoury zatýkalo se neunaveně; také mnozí mužové z dob předešlých svobodomyslností proslavení vzati do vazby. Na hradě Pražském sestavena jest vyšetřující komisse, která pátrala po původech „daleko rozvětveného spiknutí,“ jehož Pražské bouře měly býti výsledkem. Roznášely se nejrozmanitější pověsti o účelu domnělého spiknutí. Mluvílo se o všeobecném vraždění Němců v Praze, o odtržení se Čechů od Rakouska, o zařizení české republiky neb českého samostatného království, pro jehož trůn se hned pět kandidátů jmenovalo; jiní vypravovali, že mělo býti císařství slovanské zřízeno, proto prý se odbyval slovanský sjezd. Všecky tyto odporující si nesmyslné pověsti docházely víry a Němci čeští zahoreli velikou nenávistí proti Čechům, a posílali knížeti Windischgrätzovi děkující adressy za své obhájení. Z říše německé ozývaly se hlasy, varující knížete před nevhodnou lidskostí k přemoženým povstalcům. Německý parlament vyzval Prusy, Sasy a Bavorsky, by vojska proti Čechům měli pohotová. Avšak opatření ta byla zbytečná, poněvadž moc Windischgrätze úplně dostačila, skrotiti výtržníky. Boj Čechů s Němci to nebyl žádný, svědčí o tom jednak výrok samého knížete komandujícího (19. června), „že to nebyl žádný boj národností“ a jednak i ta okolnost, že na barikádách bojovali Češi i Němci. Následky bouří těchto byly smutné. Nehledíce ani k tomu, že na Čechy uvalena jest hana, jako by byli rebelové, zmařeno jest ovoce sjezdu slovanského; neb deputovaní k němu hned při vypuknutí bouří se rozešli. Český sněm, který měl vypracovati ústavu, více se nesešel, ačkoliv svolání jeho i od císaře ve srozumění s ministerstvem bylo schváleno a volby do něho na venkově již odbyty. Také místodržitelská rada a národní výbor byly od praesidenta zrušeny (29. června). Za to byly vykonány volby do sněmu říšského nedlouho po utlačení nepokoje. Zvolení jsou od Čechů poslanci větším dílem z dnů březnových aneb z národního výboru známí; v okresích však německých zvoleni jsou za příčinou roztrušovaných pověstí o obmysleném vraždění Němců lidé, kteří záští k Čechům vynikalí; odtud

se vysvětlí, proč stáli poslanci z Čech na říšském sněmě přikře proti sobě.

Mezitím vládl ve Vídni výbor bezpečnosti zcela neomezeně; ministr Pillersdorf byl mu ve všem po vůli, čímž si získal u něho nemalé obliby; za to pohlíželi s nelibostí u dvora v Inšpruku na jeho chování a poslán jest arcikníže Jan do Vídně (15. června), aby na místě císaře sněm říšský zahájil a dokud by se císař do Vídně nevrátil, vládu jmenem jeho vedl. Dříve však nežli obřízný svůj úřad nastoupil, nastal nový spor mezi ministerstvem a výborem bezpečnosti. Pillersdorf vypsal nepřímé volby do sněmu a nemínil k nim dělníků připustiti. Proti tomu zdvihla se bouře. Ministerstvo povolilo ovšem hned v přičině voleb dělnických, ale od nepřímých voleb upustiti nechtělo. K tomu žádal výbor, by se Windischgrätz z komanda poděkoval, hrabě Thun byl s úřadu sesazen a akta úřední o vyšetřování událostí Pražských se uveřejnila. Vidělit demokratové Vídenští v bouři Pražské hnutí demokratické a nesli těžce jeho potlačení a mimo to byli deputovaní výboru bezpečnosti, když do Prahy přijeli přesvědčit se o stavu věcí, od Windischgrätze odzbrojeni a zkrátka odbytí. Když Pillersdorf žádostem těm nechtěl vyhověti, odebrala se deputace výboru k arciknížeti Janovi, vyžádala si propuštění ministrů a poznamenala Doblhoffa jakožto muže své důvěry, jemuž by se mělo svěřiti sestavení nového ministerstva. Arcikníže dal k tomu své svolení a Pillersdorf 8. července vystoupil z ministerstva. Nové ministerstvo, v němž Doblhoff řídil záležitosti vnitřní, Alex Bach spravedlnost, těšilo se velké přízni lidu, bylo však také ve všem výboru po vůli. Hrabě Lev Thun byl z úřadu svého propuštěn (23. července), jak si toho demokraté Pražští a Vídenští přáli, a stav obležení v Praze zrušen.

Sjezd říšský sešel se již 10. července, ale úředně s patřičnou slavností byl teprvé 22. července arciknížetem Janem otevřen. Všech poslanců mělo býti 383, ovšem bez zástupců zemí uherských, které ve Vídni zastoupeny býti neměly, majíce sněm v Pešti. Čechy poslali 90 poslanců, Morava a Slezsko 48. Silně na sněmu tomto byl zastoupen stav seelský; byli to zvláště poslanci haličtí, kteří tomu stavu náleželi, z Čech bylo jen sedm, z Moravy pak a Slezska devět rolníků voleno. Nejméně zastoupena byla šlechta. Dle národností měli Slované na sněmě říšském rozhodnou převahu, což nemálo radikály Vídenské rozdráždilo. Když pak po návrhu Riegra, poslance Železnobrodského, volba předsedy sněmovního se odložila, až by všichni poslanci čeští se dostavili, vypukla zášť luzy Vídenské v zuřivost a Rieger, jakož i jiní poslanci čeští, byli na veřejné ulici

od chátrý insultování. Sněm říšský vyslovil nad tím svou nevoli a oznámil ministerstvu, že sněm do jiného místa přeložen býti musí, kdyby se podobné výstupy proti poslancům opakovaly. Za předsedu v sněmu byl 20. července zvolen Vídenský deputovaný Schmitt, za místopředsedu poslanec český Štrobach, který však na místě onoho stále předsedal a jednání vedl. Politické strany ve sněmě nebylo hned znamenat, za to záhy národní. Češi usadili se na pravici, vedle nich poslové haličtí, v středu seděli konservativní zástupcové z Tyrol a ostatních zemí rakousko-německých; levici zaujali přepjatí Velkoněmci a radikálové, kteří v studentech a dělnících měli mocnou podporu. První práci sněmu říšského bylo složení adresy k císaři, v níž se žádalo, aby se do Vídně navrátil. Císař vyhověl žádosti té a vrátil se 12. srpna do Schönbrunnu.

Hlavní úlohou sněmu říšského bylo vypracovati ústavu; za tím účelem vyvolil ze sebe výbor (31. července), jenž měl k ní sestaviti návrh. Odbyv tuto věc, vzal sněm zrušení robot a vrchnostenských práv v úvahu. Celý měsíc srpen rokováno čile, má-li se za zrušení roboty a všech vrchnostenských dávek, pro které se všichni vyslovili, dáti nějaká náhrada. Levice a sedláci byli proti vyplacení roboty, většina však sněmu za souhlasu ministerstva vyslovila se (většinou 30 hlasů) pro náhradu; zavrhla však návrh levice, aby se tato dala vrchnostem od státu. Od té doby pronásledovali demokrati členy pravice jako tyranny a nepřátely svobody. Znova vrazily v říšském sněmě strany na sebe, když se jednalo o to, potřebuje-li usnesení sněmu říšského stvrzení císařského či ne. Ministerstvo zasazovalo se o právo císařské a jsouc pravici výdatně podporováno, dosáhlo pro svůj návrh sněmovní většiny. Zákon robotní po té 7. září schválen a uveřejněn. Při těchto rokováních přesvědčilo se ministerstvo, že poslancové čeští upřímně podporují vládu, vzpírajíce se proti Frankfurтомanským demokratům, proto spřátelilo se s nimi a změnilo chování své jak proti dělníkům a studentům Vídenským tak i proti maďarským jejich přátelům.

Ve Vídni zmáhaly se od některého času povážlivě rejdy demokratické. Nejpočetnější agitatori němečtí přicházeli do Vídně a rozšiřovali zde zhoubné svoje náhledy. Brzy našli dosti přívrženců; z těch sestavili spolky, které radikální smýšlení do širších roztrušovaly kruhů. Příčiněním cizích těchto rýpalů poslána jest z Vídně adresa důvěry levici parlamentu frankfurtského, která pracovala pro podvrácení všeho dosavadního řádu a zavedení zřízení republikánského. Od rýpalů těchto pobouření jsou dělníci, o jejichž výživu vláda se po kolik měsíců poskytováním práce starala, ale pozorujíc, že práce jim je ve-

dlejší věci, snížila jim mzdu denní o několik krejcarů. Z toho strhlo se (21. srp.) čtyřdenní vzbouření dělnické, které zbraní muselo býti potlačeno. Když pak se výbor bezpečnosti do vzpoury té chtěl míchat, rozpustilo jej ministerstvo. Zmužilost tato ministerstva proti revolucionářům nepocházela pouze z toho, že si bylo vědomo převahy strany své v říšském sněmě, nýbrž i z vítězství zbraní rakouských v Itálii. Tam přešel maršálek Radecký, sesliv se, k útoku na nepřítele, jenž ho byl až do Benátska dříve zatlačil, porazil ho úplně u Custozzy (25. července) a osadil 6. srpna Milán.

V též čas bojováno vítězně od Srbů proti Maďarům, kteří Slovanům nechtěli dopřáti žádných práv. K obraně své národnosti stáli i Chorvaté pod báním Jelačićem ve zbraní, neboť Maďaři se dopouštěli den ode dne nových přechmatů. Hned v březnu dosáhli Uhři samostatného ministerstva, v jehož čele stál Bathyány; duší však jeho byl finanční ministr Ludvík Košut, který s demokraty maďarskými pomyslel na odtržení Uher od Rakouska. Roztržení Rakouska obmysleli i radikalové němečtí, majíce v úmyslu země německo-rakouské a české přitviliti k velkému, jednotnému Německu. Proti tomu vzpírali se Slované, kdežto Maďaři byli ochotni podporovati v tom Němce, jen když by zase títo jim nepřekázeli z východní polovice Rakouska zaříditi říši maďarskou, v níž by jen Maďaři požívali všech práv, Slované pak pouze těch, jichž by jim panujícím národ dopřál. Proto stáli Slované i proti nim k obhájení sebe a Rakouska; Maďaři pak a Němci demokratičtí majíce též úmysl a téhož nepřítele, spojili se spolu. Vláda neprohledla hned snahy maďarské, považovala dle vykládů maďarských jižní Slované za rušitele zákonitého pořádku a vyslovila nad jejich chováním nelibost. Brzy však spozorovala, kam vlastně Maďaři směřují. Košut snažil se přede vším zjednatí peníze; proto překázal odvážení kovů, vytěžených v uherských dolech, do Vídně a vydal proti všemu právu papírové peníze uherské; mimo to utvořilo se na jeho radu národní maďarské vojsko; u cizích vlád byli dosazeni maďarští poslanci, jakoby již Uhry byly samostatným státem. Rakousku nechtěli však Maďaři pomáhat v Itálii ani penězi ani vojskem, leč za obtížných a snižujících výminek a nedlouho potom (30. srp.) žádali, at se zakáže Jelačićovi všecko zbrojení, vládě pak Pešťské at se podřídí všecko vojsko ležící v Uhrách. Když pak se ministerstvo separatistickým těmto choutkám opřelo, usnesl se uherský sněm na tom, že pošle do Vídně četnou deputaci, která by vládu k povolnosti pohnula. Deputace stočlenná přijela 6. září do Vídně a zdvihla požadavky větší předešlých. Všecky uherské

pluky měly se, tak zněla žádost, vrátiti do Uher, stojícímu pak v Uhrách vojsku mělo býti poručeno táhnouti proti povstalcům jihoslovanským, Chorvatům pak nakázáno býti vyklizení Rěky a Slavonie, a konečně měl se císař hned přesídliti do Budína. Žádosti ty byly zamítnuty, Jelačićovi pak vyřknuto nejvyšší uznání za jeho oddanost k císařskému rodu.

Sotva se o tom dověděl uherský sněm, jmenoval Košutá diktátorem, povolil nové vydání papírových peněz a nařídil odvádění vojaka. Tomu nechtěl se pokojně dívati chorvatský bán, překročil Drávu a vtrhl s vojskem do Uher (11. září). V týž den strhly se ve Vídni dělnické nepokoje, které rozdmýchovány jsouce rýpaly, nabýly v příštích dnech větších rozměrů; žádalo se za obnovení výboru bezpečnosti, pomýšlelo se však při tom na svržení některých ministrů; ale záměr jejich se nepovedl, bez krveprolití byli rozeznáni. Když výbor bezpečnosti nebyl povolen, utvořil se výbor spolků radikálních, který štváním lidu proti vládě se zabýval.

Vtrhnutí bána do Uher způsobilo v Pešti neobyčejné rozčilení; všechna možná opatření činila se proti Chorvatům, zbrojilo se a opevňovalo se, sedlákům slevila se robota, šlechtě dala se za ni v uherských papírech náhrada, aby s nadšením bojovali, a konečně poslala se deputace do Vídně ke sněmu i k lidu, aby od něho dosáhli pomoci. Dne 19. září žádala tato deputace býti puštěna do sněmu. Tomu opřeli se poslanci čeští, mezi nimi zvláště doktor Rieger, kdežto demokraté Vídenských skvělého přijetí; slyšeti bylo již výhrůžky proti ministerstvu a říšskému sněmu, a Maďarům slíbena pomoc. Od té doby hleděla chátka Vídenská překaziti odesílání vojska do Uher. Jelačić vedl sice asi 40.000 Chorvatů a Srbů do Uher, ale nemaje dostatek peněz, děl a jiných potřeb válečných, žádal ministra vojenství hraběte Latoura za pomoc. Bán těšil se nadějí, že pravidelné vojsko stojící v Uhrách proti němu bojovati nebude, ale mimo české kyrynsky a vlašskou jízdu nepřešel k němu nikdo. Pluky uherské daly se získati od ministerstva uherského, do jehož moci též všechny uherské pevnosti přešly. Arcikníže Štěpán, jsa palatínem, postavil se sice na vyzvání uherského sněmu v čelo vojska uherského proti Jelačićovi, ale jen aby způsobil nějaké narovnání; když se však nepovedlo, opustil Uhry a složil úřad svůj do rukou císařských (24. září). Avšak ještě teď pomýšleli u dvora

na mírné dohodnutí a poslali hraběte Lamberga jako mimořádného kommissáře do Uher, aby nad vojskem uherským a chorvatským převzal velení a tak nepřátelství překazil. Ale Maďaři zvolili si revoluční vládu, v jejíž čele stál Košut, a vyhlásili císařského kommissáře Lamberga za zrádce, jemuž se vojsko podřídit nesmí. Usnesení to vzbudilo proti hraběti nesmírné rozhořčení a bylo příčinou jeho zavraždění luzou, když se v Pešti objevil (28. září). Teď nemohlo o narovnání již býti řeči. Hned následujícího dne svedena jest bitka mezi Jelačičem a Maďary u Velence, po níž bán obrátil se k hranicím rakouským, aby spíše mohl se spojit s posilami vypravenými k němu od ministerstva Vídenského. Císař pak vydal dne 3. října manifest, jímž uherský sněm rozpouštěl, jeho usnesení za neplatná vyhlášoval, v Uhřích stanné právo zaváděl, bánovi nade vším vojskem v Uhřích vrchní velení dával a jej za náměstka královského ustanovoval. K zesílení chorvatského vojska posílal ministr Latour všechny posádky ze zemí západních do Uher; z venkova odcházely bez překážky, ale ve Vídni stavěli se odchodu jejich na odpor. Již 5. října bylo třeba silného oddělení jízdy, by se prapor vlašských granátníků dostal na železnici. Když však druhého dne prapor granátnického pluku Richterova do Uher odjetí měl, opěla se tomu luza. Byliť granátníci tito u lidu velmi oblíbeni. Byli domácí, osvojili si častým stýkáním se s lidem Vídenským demokratické zásady a neměli chuti opustiti pohodlné bydlo velkoměstské a snášeti trampoty a nebezpečí válečného života. Ministr proto žádal, by vojsko to nechal ve Vídni; když však toho učiniti se zpečoval, překazili dělníci jejich odjezd vytrhavše železničné koleje a zbořivše most. Granátníci doprovázeni četnými zástupy gardy, studentů a dělníků stáli proti polskému pluku, jenž byl přivolán, aby nádraží vyklidil. Když pak plukovník Bredy poručil, aby se opravil most železničný a luza a gardy aby se vypudily z nádraží, nastal boj, v němž přesilou lid zvítězil, děl se zmocnil a s granátníky vítězoslavně do města se navrátil. Zde sesílili se buřiči gardami z předměstí, zatlačili slabá oddělení vojska, která je měla rozehnat, a hnali se s divokým hlukem a vyhrůžkami k ministrovi Latourovi do čtvrti řečené „na Dvoře“, kde v budově ministerstva vojenství ministři k poradě byli shromážděni. Zde byli buřiči obklíčeni a žádáno na nich, aby vojákům zakázali střeliti. Latour, Doblhoff, Wessenberg vyhověli této žádosti; luza však se tím nezmírnila, ale zuřivě začala vylamovati vrata. V budově bylo 160 granátníků a dělo kartáči nabitě. Jen prudký, nenadálý útok mohl ministry zachránit. Ale k tomu nechtěl svoliti Latour, domýšleje se, že slovy svými

lid upokojí. K rozkazu jeho byla vrata otevřena. Okamžením naplnil se dvůr, schody, síně. Ministři, generálové a důstojníci utekli přestrojeni rozkacené chatře. Jediný Latour ostal tu s dvěma pobočnký. Přestrojen v měšťanské šaty ukryl se v temné komůrce, kdežto pobočnk jeho spěchal do sněmu, by pomocí poslanců ministra zachránil. Borroš, poslanec německý z Čech, horlivý stoupenec levice, mluvil k lidu, ale nepořídil ničeho. Luza byla již v sních, brala papíry, lámala a roztloukala nářadí, vyhazujíc je oknem. Co tak jedni vztek svůj dávali na jevo, běhali jiní po chodbách, hledajíce ministra války. V tom přišli někteří poslanci, mezi nimi Smolka, Polák. Na jeho vyzvání opustil Latour útulek, podepsal své odstoupení s úřadu, které Smolka buičům oznámil. Ale rozvzteklý lid odpovídal mu povykem: že musí Latour viset. Tu slíbili poslanci, že ho vydají lidu do zajetí, jestli se několik mužů za jeho život zaručí. Hned vystoupilo as dvacet gardistů a dělnků z davu a přísahali, že ministra budou hájit. Tu sestupoval Latour mezi svými pobočnký, deputovanými a oněmi dobrovolnými strážci, ale již na schodech tloukla do něho luza holemi a rvala ho za vlasy, tak že týraný stařec sotva na nohou stál. Sotva pak sešel do dvora, vrhla se na něho zběsilá luza, odtrhla jeho průvodčí a tloukla, bodala a sekala do bezbranného ubožáka. Když pak krví sbročen sklesl, uchopen jest od zbůjnsků a pověšen na mříži u okna. Provaz však se přetrhl a Latour polomrtvý smýkán po dlažbě ke svícnu, na němž po druhé pověšen. Vykonavše hroznou tuto vraždu zmocnili se výtržníci tuhým bojem císařské zbrojnice a ozbrojivše se osadili barikády, na nichž se již celé odpoledne stavělo.

Mezi tím odbývali členové levice o své ujmě sezení v sněmovně; tu svolal předseda Štrobach, aby levice nedostala převahy, sněmovněsky. Když se jich však potřebný počet (bylo všech jen 120) k usnášení nedostavil, zpěchoval se zahájit sezení. Z toho strhla se nesmírná bouře; ozbrojení dělníci vrazili do sněmovny a ohrožovali život českých poslanců. Tu vykradl se předseda ze sněmu a odjel s jinými poslanci českými z Vídně. Ale kusý sněm ostal proto přece pohromadě, místo pak Štrobachovo zaujal místopředseda dosavadní Smolka, neboť Poláci vytrvali ve Vídni, jsouce většinou smýšlení s levicí stejného. Sněm vyhlásil se za stálý, zvolil výbor pro bezpečnost, který měl o zjednání pokoje dbáti, zakázal ředitelstvu železničnímu dopravovati vojsko, komandujícímu pak vůdci hraběti Aueršpergovi zapověděl všeliký útok na lid; zároveň podal císaři adresu, jížto žádal za sestavení nového ministerstva a odvolání manifestu proti Maďarům ze dne 3. října. Císař dal na

adressu neurčitou odpověď a odjel časně z rána 7. října do Olomouce. Před odjezdem vydal manifest, jímžto přísně události Vídenské odsuzoval. Nicméně ostal kusý sněm přece ve Vídni; proti němu sestoupili se poslancové čeští a nej přednější členové středů v Praze ve zvláštní klub a protestovali proti jednání a dalšímu trvání kusého sněmu Vídenského. Nedbaje tohoto protestu ostal sněm přece ve Vídni, neměl však moci žádně; v městě rozhodoval výbor studentský a nová městská rada. Ta podporovala všechny vojenské uprchlíky penězi, dala vdovám a sirotkům „padlých rektů za svobodu“ peněse, nařídila všeobecně ozbrojení a sestavila z luzy mobilní gardu, již dobře platila. Povstalci očekávali pomoc od Maďarů a od povstání venkovského lidu, ale tato nepřišla a ona do Vídně se nedostala.

Vojska k pokoření vzpoury bylo v městě málo, proto ustoupil (12. říj.) kníže Auersperg z ležení v Schwarzenberské zahradě a spěchal bánu Jelačičovi vstříc, který uslyšev o povstání Vídenském, opustil Uhry a ku pokoření Vídně táhl nedbaje proseb ani hrozeb ustrašených demokratů. S druhé strany táhl proti Vídni kníže Windischgrätz s vojskem českomoravským. Rozloučiv se (11. října) s Pražany zvláštním vyhlášením, jímž je za jich pokojné chování chválil, odejel se vším vojskem z Čech a Moravy k Vídni; o pět dní později jmenoval ho císař neomezeným vrchním velitelem všech vojsk rakouských mimo armádu italskou. Vídeň přes protesty a deputace říšského sněmu a městské rady vojskem bánovým a Windischgrätzovým sevřena jest se všech stran. Vyzván knížete ku vzdání ostalo bez výsledku a pilně činili se v obklíčeném městě přípravy k obraně. Jakýsi bývalý důstojník V. Messenhauser zvolen za vrchního velitele, který však lépe uměl psáti chvástavé novinářské články nežli bojovati; vedle něho velel Bem, starý polský bojovník. Bojechtivost lidu povzbuzovaly četné deputace, přinášející jim přání a sliby od demokratů polských, maďarských i frankfurtských. Dne 23. října vyhlásil Windischgrätz Vídeň za obleženou, podával však ještě tři dni později ruku k smíření, když se složí zbraň, zavře universita, postaví se náčelníci akademické legie a 12 študentů za rukojmě, vydají se osoby, které poznamená, a zastaví se všechny noviny až na úřední Vídenské. Když pak výminky nebyly přijaty, učinil útok se strany předměstí Leopoldova a zmocnil se rozlehlých sadů, řečených Prater. O den později dorážel prudce z Praheru na předměstí Jägerzeil, co zatím Chorvaté na barikády v jiných předměstích hnali útokem. Za velkého krveprolití jsou předměstí vojskem vzata a povstalci vecháni do vnitřního města. Zde nemohli delší

dobu se držeti, to nahlížel každý rozváznější a proto poddávalo se město Windischgrätzovi. Celý den 29. října a ještě následujícího dne ráno jednalo se o výminkách vzdání, když najednou s vysoké Štěpánské věže uhlídali toužebně očekávané Maďary sobě táhnouti na pomoc. Hned přetrhli jednání a obnovili boj; ale bojovali jej sami, Maďaři nepřišli. Jelačič zastoupil jim u Švechatu cestu a obrátil je na útěk. Následujícího dne jest město útokem vzato a vzpoura radikálů přemožena.

Čeští poslanci, nechtíce, aby ústavní činnost sněmu událostmi Vídenskými byla přerušena, žádali vládu za svolání říšského sněmu do Kroměříže. Císař vyhověl jejich přání a svolal jej manifestem ze dne 22. října ke dni 15. listopadu, odložil však brzy jeho zahájení na 22. listop. Levice dostavila se téhož dne úplně do sněmu, kdežto poslancové z Haliče ještě namnoze scházeli, proto podlehla pravice při volbě předsedy a zvolen na místě Štrobacha za předsedu Smolka, dosavadní předseda kusého sněmu Vídenského. Za to vymohli poslové čeští, že se všechna usnesení kusého sněmu Vídenského vyhlásila za neplatná. S obnovenou činností sněmovní obnovilo se i ministerstvo. Kníže Felix Schwarzenberg, oblíbený u vojska i dvora, stal se předsedou ministerstva; ministerstvo záležitostí vnitřních převzal hrabě Frant. Stadion, ministerstvo obchodu Bruck; z předešlého ministerstva vstoupili do nového finanční a spravedlnosti ministr Kraus a Bach. V programu vydaném dne 27. listop. slibovali ministři vládu svobodomyšlnou a konstituční, zvláště připověděli nový zákon obecní, reformu správy, změnu soudnictví ve smyslu svobodomyšlném. V několika dnech po nastoupení nového ministerstva složil císař Ferdinand, jsa stále churav, se sebe důstojnost císařskou a, poněvadž bratr jeho arcikníže František Karel práva k nástupnictví se vzdal, nastoupil na trůn syn jeho osmnáctiletý František Josef. Změna tato ve vládě vykonána rychle a z nenadání u přítomnosti dvořeninů a obou vůdců Windischgrätze a Jelačiče v Olomouci dne 2. pros. 1848.

§. 89. Císař František Josef I.

Zvláštním manifestem prohlásil nový císař, že chce svá práva sdílet se zástupci svých národů, a proto ostal říšský sněm ve své činnosti. Dle způsobu ústav a dávných sněmů zemí jiných, chtěli i sněmovníci rakouští ustanoviti základní práva občanů, a vytkli hned v prvním odstavci jich, že všechna státní moc pochází z lidu a má se vykonávati způsobem konstí-

tučí předepsaným. Proti tomu vyhlásil ministr Stadion (4. led. 1849), že nikoliv svrchovanost národní, nýbrž dědičné monarchické právo jest nezadatelným zdrojem nejvyšší moci; tvrzení pak sněmu, že všechna moc má svůj původ v lidu, že jest sazením na základní práva monarchická. Proti tomu ohradil se sice říšský sněm, vyhověl však přece částečně ministerstvu, vyhlásiv, že odstavec první k základním právům počítati se nemá a celý návrh at se přepracuje. Avšak ministerstvo nedalo se tím smířiti. Dalšího rokování o právech základních neúčastnil se více Stadion. Říšský sněm zrušil přednosti stavovské, usnesl se, aby vláda přátě nikoho na šlechtictví nepovyšovala a cizincům úřadů nesvěřovala. Všecky mimořádné soudy měly se zrušiti a zavéstí poroty s jednáním veřejným a ústným. Právo svobodného stěhování, žádání a shromáždování všem občanům přiknuto. Trest smrti odstraněn a svoboda pak vyznání vyslovena, a ačkoliv četné petice katolických biskupů za rozšíření práv církve katolické v Rakousku žádaly, jest správa církevního jmění laikům zůstavena a volba biskupů přikázána synodám, sestávajícím z kněží i z laiků.

Při návrzích těchto šla svorně pravice s levicí; ale když došlo na vypracování ústavy příští, nastala mezi nimi stará neshoda. Vypracování návrhu k nové ústavě bylo svěřeno pětičlennému výboru; každý člen chtěl míti Rakousko jinak upravené a proto podal každý zvláštní návrh. Celkem chtěli míti poslancové slovanští zřízení foederativné, Němci centralistické. Čechové chtěli, aby se Rakousko rozdělilo dle národností ve skupeniny, jimž by udělena byla nejširší autonomie; proti tomu opřeli se poslancové zemí alpských a polských. Usneseno konečně v ústavném výboru po dlouhých debattách, by se staré rozdělení Rakouska na korunní země podrželo, jedině vlašské Tyroly měly se od německých odděliti. Proti tomu byli poslanci němečtí z Tyrol a hrozili ze sněmu vystoupiti, jestli se sněm proti oddělení nerozhodne. Tuhý spor nastal, když se měl obor moci sněmů zemských vytknouti a působnost říšského sněmu vyměřiti. Čechové chtěli, aby soudnictví a věci správné náležely zemím, kdežto poslancové němečtí jim pouze některé věci policejní, péči o silnice a chudé, zakládání spofitelen nechati obmysleli. Po dlouhých hádkách byla ústava dokončena, 15. břez. měla celá v říšské radě býti čtena. Ale večer dne 6. března 1849 přijel ministr Stadion do Kroměříže, povolal k sobě přednější poslance pravice a středu a oznámil jim, že císař, přiblížeje k zemím uherským, na říšském sněmě nezastoupeným, sám určil příští ústavu pro celé Rakousko. Poslanci snažili se ministra od toho kroku odvrátiti. Stadion vrátil se do Olomouce

aniž by jim co určitého byl slíbil. Když druhého dne spěchali do sněmovní sně, našli ji vojskem osazenou a dověděli se z císařského manifestu, datovaného dne 4. břez., že jest říšský sněm rozpuštěn a nová oktrojovaná ústava vyhlášena. Příčinou nenadálého tohoto kroku byla jednak vítězství zbraní rakouských v Uhřích jednak theoretické hádky o základní práva a z toho povstalý spor mezi sněmem a vládou. Dle prohlášené ústavy nové bylo Rakousko samostatným, nerozdielným, dědičným mocnářstvím, v němž mezi jednotlivými krajinami není žádného rozdílu. Vídeň vyhlášena za hlavní město říše a sídlo vlády říšské. Císař nechal si jen vrchní velení nad vojskem, rozhodování o válce a míru, moc zákonodárnou sdílet s odpovědnými ministry a říšským sněmem, který se měl skládati ze dvou komor. Do komory horní voliti měly sněmy zemské po dvou poslancích a mimo to ještě jistý počet zástupců ze vzácnějších členů sněmovních, platících aspoň 500 zl. st. přímých daní. Dolní sněmovna měla vycházeti z přímých voleb a sice ze 100.000 obyvatelů měl se voliti poslanec jeden. Sněm říšský scházeti se měl každého roku na jaře a rokování jeho měla býti veřejná. Sněmům zemským vyměřena práva skrovná. Národnostem všem zaručeno stejné právo.

Několik deputovaných (33) sněmu Kroměřížského protestovalo proti tomu, že jim manifestem císařským přičítána byla nečinnost, a ukazovali mezi jiným ke zrušení robot; ale nejen u poslanců nýbrž i národů jevila se nelibost nad způsobem, jakým ústava byla předepsána. Brzy však ukonejšily se mysli, ohladně uvážení změněných okolností upokojilo okamžité rozhodnutí a mnozí, kteří počínání vlády odsuzovali, vstoupili do služeb ministerských. Jen přepjatí radikalové nespířili se s ústavou a pomýšleli na násilné její vyvrácení. K nespokojencům českým přidružili se brzy i někteří nespokojení studenti němečtí. K nespokojenosti pobádali je vyslancové demokratů a socialistů německých. Ti z Německa by byli nejraději učinili jednotnou republiku, k níž by všechny státy, náležející ke spolku německému, patřily; v tom jim však nechtěl býti parlament Frankfurtský po válci. Ten mínil z Německa zařídití jedině císařství, k němuž by i Rakousko se zeměmi rakousko-německými a českými náleželo. Proti tomu ozvalo se Rakousko (17. břez.), nechťic se zbaviti svoji samostatnosti; podobně učinilo i Prusko a zamítlo císařskou korunu, když se mu od parlamentu Frankfurtského podávala. Poslanci rakouští (50) jsou po této nešťodě připsím ministerským z Frankfurту odvoláni (5. dub.); příkladu toho následovali brzy i jiní státové němečtí. Když zámeř parlamentu Frankfurtského v příčině přístí ústavy německé

se nedařily, přikročili demokraté k provedení úmyslů svých. Vstoupivše se spolky republikánskými a socialistickými v jiných zemích ve spojení, dorozuměli se s povstanci uherskými a uprchlíky polskými a hleděli způsobiti vzbouření na více místech, zejména v Praze, v Drážďanech a ve Vratislavi, aby jedna vláda druhé nemohla přispěti na pomoc a vzpoura spíše se podařila. Na národnost nemělo se přitom hledět, všichni národové měli se sbratřit a zaříditi republiku na základech demokraticko-socialistických. Jednatelé revolucionářů přišli z Drážďan do Prahy, naklonili si část studentstva německého a pomocí vyhnance ruského Bakunina i některé přepjatce české. Ale velká činnost v kruzích studentských a neprozřetelné řeči některých mladých revolucionářů vzbudily pozornost úřadů; brzy vypátraly se tajné schůze a vyzradily se nebezpečné úmysly. Zatknutím účastníků připravovaného povstání a opětným vyhlášením stavu obležení (10. květ. 1849) předešlo se záhy všelikým bouřím. V Drážďanech a ve Vratislavi vypukly vzpoury, byly však udušeny vojskem.

Také větší nebezpečí, nežli jaké v Praze od několika blouznivých mladíků Rakousku brozilo, bylo šťastně od mocnářství odvráceno. Válka italská, která tak hrozivě počala, skončena jest znenadání vítězně. Karel Albert zrušil dne 20. břez. 1849 příměří, které mu po útěku jeho z Milána bylo povoleno; ale po čtyřech dnech (24. břez.) porazil ho maršálek Radecký u Novary tak rozhodně, že hned na bojišti v zoufalosti složil korunu ve prospěch syna svého Victora Emanuela, který s Rakouskem bez otálení mír učinil. Maje Lombardii v své moci, obrátil se maršálek Radecký proti Benátkám a dobyl jich dne 22. srpna. Ale tak rychle nebylo povstání v Uhrách potlačeno. Obrátili se tam sice za nějaký čas (15. pros.) po pokorech Vídně Windischgrätz a Jelačića, přemohše vojsko maďarské v několika bitkách, donutili sněm uherský k útěku z Peště do Debrecína, kamž také výbor pro zemskou obranu s Košutem v čele se přesídlil; počátkem ledna (5.) r. 1849 bylo hlavní město uherské v rukou císařského vojska. Také v Banátě, v Sibiňsku a v severních Uhrách byli Maďaři koncem roku 1848 přemoženi. Ale již v druhé polovici ledna vytlačili uherští vůdcové Klapka a Görgei rakouského generála Šlika z horůch Uher; byl sice Dembinski, starý bojovník polský, jehož učinil výbor pro obranu vrchním velitelem nad hlavním vojskem, od císařského vojska u Kapolny (26. února 1849) poražen, poněvadž však Windischgrätz ho nepronásledoval, ale do Budína ustoupil, zotavili se Maďaři zase. Také v Sibiňsku dopomohl jim polský emigrant Bem k vítězství a vytlačil rakouské vojsko do Valachie;

v květnu pak byli Maďaři pány v Banátu. O měsíc dříve odvážil se Görgei, místo propuštěného Dembinského vrchní velitel, útoku na hlavní armádu Windischgrätzovu u Isaszega a donutil ji k ústupu. Tu byl kníže Windischgrätz odvolán (12. dub.) z Uher a velení nad vojskem rakouským svěřeno vůdci Weldenovi; ale i ten nemohl zabránit, by povstalci neosvobodili důležitou pevnost Komárno, a musel ustoupiti až k hranicím rakouským. Následkem těchto vítězství prohlásili se Uhři za samostatné a na Rakousku nezávislé (14. dub. 1849) a zvolili Košuta za správce zemského. Ale přátel za hranicemi zjednati si nemohli; žádný ze států evropských nechtěl mladou republiku uznat. Za to dostalo se Rakousku hojně pomoci ruské. Cár ruský Mikuláš poslal na žádost dyoru rakouského velké vojsko průsmyky karpatskými do Uher, kdežto jiné oddělení vojska ruského opanovalo Sibiňsko. I vojsko rakouské vedené vůdcem a neobmezeným správcem uherským Hainauem od západu postupovalo vítězně, kdežto bán Jelačić z Banátu Maďary vypudil. Po mnohých ztrátách ustoupila vojska maďarská za Tisu; když však i tu se všech stran vojsky rakouskými a ruskými byla svírána, když každým dnem nebezpečí rostlo: vzdal se Košut správy zemské ve prospěch vrchního vůdce maďarského Görgeie a vjel s jinými revolucionáři do Turek. Nový diktator počal hned s Rusy vyjednávat a vzdal se jim s celým svým vojskem u Vilagoše (11. srp.). Příkladu jeho následovali i jiní vůdcové a pevnosti. Koncem září 1849 byla vzpoura úplně přemožena a Uhry celé podrobeny vládě rakouské.

Po čas války uherské provádělo ministerstvo rozličné opravy, řídic se při tom oktrojovanou ústavou. Především přikročilo se ke zrušení roboty a jiných dávek vrchnostenských; v každé zemi ustanovena jest kommissee, která přihlížejíc ke zvláštním poměrům jednotlivých zemí, určila povinnosti, které bez náhrady se zrušiti měly a za které se měla dáti náhrada. Kommissee provedly brzy svou úlohu, a vyměřena jest náhrada, jaká se měla dostati vrchnostem za dávky zrušené. V březnu (17.) 1849 dána jest městům a vsem samospráva; obce dle nového obecného řádu měly se řídití volenými výbory, v jichž čele stáli představení a purkmistři. K zařízení však samosprávných okresů a krajů tehda nedošlo. Zákony vyhlášované jsou s nařízení císařského zákonníkem říšským a sice ve všech řečech národů rakouských, čímž se k provedení rovnoprávnosti jazykové vládou učinil dobrý počátek. Dříve nežli daná ústava vešla v život, byl Frant. Stadion nemocí donucen vzdáti se úřadu ministerského (17. květ. 1849). Úřad jeho, řízení totiž záležitostí vnitřních, svěřen byl (28. čvce) dosavadnímu ministrovi spravedlnosti Alexandrovi

Bachovi, jehož úřad převzal rytíř Ant. Schmerling; hrabě Lev Thun jmenován ministrem věcí duchovních a vyučování. Tyž vrátil universitám samosprávu; úřad direktorů fakult jest zrušen a každé fakultě, rozdělené ve sbor profesorů a doktorů s volenými děkany v čele, správa věcí patřících přikázána. V čele celé university stál rektor, jehož ze sebe volil akademický senát skládající se z děkanů. Také gymnasia jinak jsou upravena; k pěstování pak věd realných založeny jsou školy realné dle nákladem městským dle státním. Školy nižší ostaly pod dohledkou kněží; za vyučovací řeč jest však v krajinách českých na nich zaveden jazyk český, na školách však středních ostala vyučovací řeč němčina a toliko některému předmětu dovoleno učiti se česky. Také na universitě Pražské podržela němčina skoro výhradné právo co řeč vyučovací a to tím spíše, poněvadž hrabě Lev Thun povolal mnoho profesorů z Němce na vysoké školy Pražské.

Nejvíce zavděčil se Thun biskupům katolickým; tito byli se zřejmě vyslovili proti usnesení sněmu Kroměřížského v příčině rovnoprávnosti náboženské a uvítali s jásotem ústavu oktroyovanou, jížto církvi katolické zaručena jsou veškerá práva, jichž před konstitucí požívala. K upravení věcí církevních sešli se rakouští biskupové ve Vídni a radili se zde od 30. dub. až do 17. června 1849. Na základě těchto porad vydala vláda dva dekrety (18. a 23. dub. 1850), z nichžto prvním rušilo placetum regium, druhým pak dána biskupům správa diecezí beze všech překážek se strany vlády; tím se navrátilo církvi, co jí císař Josef II. byl odňal; a nedlouho potom dosáhla větších práv nežli měla před tím. K uspořádání poměrů církevních dělo se mezi papežem a vládou rakouskou delší vyjednávání, které se skončilo uzavřením smlouvy či konkordátu (18. srp. 1855). Smlouvou dána nejen úplná samospráva církvi katolické v Rakousku, nýbrž i vyučování mládeže postaveno zcela pod její dozor a vráceno jí soudnictví ve přech manželských; za to potvrzeno od papeže císaři právo jmenovati biskupy a jiné církevní hodnostáře a nechána úřadům světským správa fondu náboženského.

Jako Thun zaváděl reformy ve školství, tak prováděl rytíř Schmerling opravy v soudnictví. Po příkladu západoevropském zavedeny jsou soudy porotní s jednáním veřejným; neměly však dlouhého trvání. Šťastné pokorení vzpoury italské a maďarské vzbudilo u vlády nesmírnou důvěru ve vojsko a vyvolalo u některých mužů v kruzích vládních snahu, odstraniti vše, co se za výsledek bouří r. 1848 mohlo považovati. Ovšem bouřivého toho roku byla ústava; ta měla se odstraniti, aby se nové hnutí politické nespůsobilo. Neboť ve vládních kruzích pohlíželi s ne-

důvěrou na každé účastenství národa v životě politickém; a proto hleděli je překazit a obnoviti vládu neomezenou. Přední a nej-
 mocnější z mužů, který se tou myšlenkou zanášel, byl ministr
 Bach. Máje na mysli zavedení centralisace, překazil již v říj.
 1849 zařízení obcí okresních a krajských, necháváje toliko ob-
 cím samosprávu, ovšem pod přísným dozorem císařských úřed-
 níků. Týž ministr zrušil r. 1850 staré úřady vrchnostenské,
 které ještě prozatímně jménem císařským, nikoliv vrchnosten-
 ským, moc svou vykonávaly a nahradil je úřady císařskými. Za
 tím účelem bylo r. 1850 království české rozděleno na sedm
 krajů: Pražský, Plzeňský, Budějovický, Jičínský, Česko-Lipský,
 a Chebský; každý kraj rozdělen na několik podkrajství či hejt-
 manství okresních s úřady politickými a každé podkrajství na
 dva neb tři okresy soudní. Ale již r. 1855 rozděleny jsou Čechy
 na 13 krajů, podkrajství jsou zrušena a v okresích spojeny jsou
 úřady správní se soudními. R. 1851 dne 20. srpna odvolána jest
 oktrojovaná ústava, která ostatně nikdy nevešla v život. Byl sice
 30. pros. 1850 vyhlášen volební řád pro zemský sněm králov-
 ství českého, jímžto německé menšině v zemi dávala se pře-
 vaha nad českou většinou, ale nebylo ho třeba, poněvadž se
 celá ústava ze dne 4. břez. 1849 zrušila jakožto chybná. Jest
 sice patentem daným dne 31. pros. 1851 vyhlášeno jiné zřízení
 v náhradu za předešlou ústavu, ale s provedením jeho se od-
 kládalo, až přišlo v zapomenutí. Avšak i ta skrovná práva, která
 od prohlášení oktrojované ústavy vešla v platnost, byla všeli-
 jak skracována. Dálo se to zvláště opět přičiněním doktora
 Alexandra Bacha, který po smrti knížete Felixe Schwarzenberka
 (5. dub. 1853), získav si důvěru mocnářovu a na svobodného
 pána byv povýšen, z ministrů největší působení při vládě měl,
 sahaje i do oborů jemu nepřislušných. Jemu protivila se každá
 samospráva, každé svobodnější hnutí; lid neměl míti ani nej-
 menšího účastenství ve věcech veřejných, vše mělo se řídití úřed-
 níctvem, jehož počet silně rozmnožen. Schůze obecných výborů
 přestaly z rozkazů jeho býti veřejné, poroty jsou zrušeny a soudy
 pozbyly veřejnosti. Nové volby představených a výborů jsou za-
 staveny až do vydání nového obecného řádu, k němuž nedošlo.
 Také centralisace, se složitým ústrojím úřednickým, opírající se
 o hmotnou sílu, svírala celé Rakousko a zasáhovala i do nej-
 nižších kruhů. S centralisací vrátila se i germanisace; obnovení
 její stalo se z podobné příčiny jako její zavádění za císaře Jo-
 sefa II. Pozorovalo již od nějaké doby Rakousko, že Prusko
 pomýšlí na sjednocení Německa pod panstvím svým a že chce,
 aby úmyslu toho spíše dosáhlo, Rakousko ze spolku německého
 vyloučit. Z toho by málem byla vznikla válka mezi Rakouskem

a Pruskem r. 1850. S obou stran svoláváno již vojsko; Čechy a Morava osazeny již armádou rakouskou, kteráž každou chvíli očekávala rozkaz ku vtrhnutí do Slez. Ale tenkrát podařilo se ještě diplomacii zažehnati blížící se bouři. Rakouský a pruský ministr sešli se v Olomouci dne 28. listopadu a zastavili smluvou následujícího dne učiněnou další nepřítelství. Poměry pak německé urovnány jsou zcela poradami Drážďanskými (pros. 1850—květ. 1851), jimiž spolek německý ve způsobě předešlé jest obnoven; Rakousko opět mělo první slovo v parlamentě Frankfurtském. K udržení této přednosti v Německu, z příčiny zaslíbení se zahraničným Němcům podporoval se živel německý v Rakousku na ujmu národností jiných. Ministr vyučování hrabě Lev Thun dopřál sice jazyku českému na školách středních širšího užívání, ale usilováním protivníků, jež měla čeština mezi úředníky, závislými na hlavním odpůrci jejím ministrově Bachovi, překazilo se provedení Thunova nařízení. Také přestalo vyhlásování říšských zákonů ve všech jazycích říšských. Svobodomyšlnější mužové, kteří proti takovému počínání vlády se ozývali, stíháni jsou policií, která zhusta libovolně do moci úřadů soudních zasahovala. Tak odvezen jest Karel Havlíček, jenž ostře v novinách na vládu dorážel, ač byl porotou uznán za nevinna, z rozkazu ministra Bacha do Tyrol a tam v Brixenu internován. Svoboda tisku utlačena, vydávání všech politických listů českých kromě vládních novin Pražských zakázáno, ač časopisům německým se nezabránovalo tupiti národ český. Avšak germanisace prováděla se i v jiných krajinách, zvláště v Uhrách, a byli to zvláště úředníci a učitelé z Čech a Moravy, kteří za účelem poněmčování do východní polovice říše byli posíláni.

Nátlakem vládním bylo utlumeny všeliké volnější hnutí, každé projevení se ducha národního; jaký div, že i v písemnictví českém znamenati jakousi mdlouhu za doby reakce. Ale brzy probral se čilý duch český z mrákot a povznesl se vzdor umrtvující soustavě k svěžímu životu. Uvědomělost národní vzrůstala se vůči hledě mezi lidem českým a láska k řeči a vlasti české pronikla všechny vrstvy národa. Za to ukázala se absolutní vláda Rakousku škodnou; příliš četné úřednictvo, bez něhož se centralisace nemohla prováděti, stálo náramně mnoho peněz; ještě pak větší summy musely se vydávati na vojsko, jehož se velká síla chovala. Berně ukládala se za berní, tak že se přímé daně během deseti let (1847—1858) zdvojnásobily, a přece musely se rozpisovati půjčky, tak že státní dluh vzrostl během onoho desetiletí o 1000 millionů, a přece vzrůstal roční deficit; a při všech těch břemenech nepotkala se vláda v politice zahraničné s úspěchem. Když se mezi Tureckem a Ruskem

strhla válka, a mocnosti západní Anglie a Francouzsko Turecka se ujaly, vystoupilo i Rakousko (1855) proti Rusku, ne sice přímo, ale zachovávajíc brannou neutralitu. Velké vojsko rakouské osadilo Valachii, zabraňujíc tím Rusům napadnouti v těchto stranách Turka. Rakousko nemělo z toho nejen žádného prospěchu, nýbrž utrpělo značné ztráty zvláště na penězích. O čtyry léta později zasáhly říši naši ještě těžší rány ve Vlaších. R. 1859 obnovil král sardinský Viktor Emanuel s Rakouskem válku, chtěje sjednotiti celou Itálii pod žezlem svým; mocného spojence dostalo se mu v tom v císaři francouzském Napoleonovi III. Vojsko rakouské poraženo jest u Magenty (4. čna) a Solferina (24. čna), následkem čehož Lombardsko od Rakouska odtrženo.

Po těchto pohromách zamítl císař František Josef dosavadní neobmezenou soustavu vládní, shledávaje v ní příčinu všeho neštěstí. Jak byla válka skončena, vydal manifest (15. srpna 1859) ku svým národům, jímž připovídal důkladné opravy a o několik dní (21. srp.) později propustil hlavního strůjce centralisační ústavy Alex. Bacha z ministerstva. V březnu (31.) 1860 zorganizována jest znova a rozmnožena novými členy říšská rada, která sice již r. 1849 jest zavedena, ale pouze s mocí poradní. Rozmnožené této radě říšské uloženo jest, vyhledati prostředky ke zlepšení financí. Členy její jmenoval poprvé sám panovník, později však měli se voliti ze zemských sněmů, jichž svolání císařským patentem ze dne 5. břez. 1860 bylo slíbeno. Moc říšské rady jest značně rozšířena, když dne 17. července 1860 císař se prohlásil, že bez svolení říšské rady nebude ukládati nových daní ani žádati půjček. — Říšská rada seznała brzy, že oprava financí jest nemožná, dokud se neodstraní poměry, absolutní vládou způsobené. Zavedením nejširší samosprávy ať se vzbudí u lidu vřelejší účastenství ve věcech obecných, rozšířením práv a svobody větší chuť k obětem pro stát. Císař František Josef přijal ochotně radu tu a vydal 20. října 1860 neodvolatelný diplom, jímž dobrovolně moc svou zákonodárnou sdíliti chce se zástupci národů. Tím počíná po strastiplné minulosti nová doba svobodného rozvoje. —

§. 90. Poměry politické a vzdělanost.

O poměru Čech k říši německé byla řeč na str. 214, 252 a 254.

Koruna česká utrpěla během této doby (1620—1860) těžké ztráty; ztratila Lužici mírem Pražským r. 1635 a Slezsko i s hrabstvím Kladským mírem Vratislavským r. 1742,

Drážďanským r. 1745 a Huhertsburským r. 1763. Lužice jest dána pod léno kurfirstovi saskému a jeho rodu se svolením stavů českých a sice tak, aby země ta spadla beze vši výplaty na korunu českou teprvé tenkrát, až by vymřel rod kurfirstský po meči i po přeslici; přitom však vyhrazeno jest králi českému právo výplaty a užívání titule i znaku lužického a právo ochrany nad duchovenstvem katolickým. Mírem však Vídeňským r. 1813 dostala se Lužice dolní a část horní k Prusku, při čemž císař František vzdal se lenního práva, avšak s výhradou, že po vymření rodu braniborského krajiny ty spádnou na korunu českou (viz str. 254).

Nad lény českými ležícími v Bavořích vzdal se císař František vrchního lenního práva ve prospěch Bavorska patentem ze dne 26. led. 1808, roku pak následujícího postoupil (14. říj.) české manství Schirgiswalde králi saskému. Když pak se hranice mezi Čechy a Bavorsky r. 1846 upravovaly, přišla některá místa, o něž byl dotud spor, k Bavorům; tak stalo se i následujícího roku při upravování mezi saskými a pruskými; zvláště Prusku dány jsou mnohé pozemky, které od dávna k Čechám náležely.

Ostala tedy jediná Morava a skrovná část Slezska při Čechách; avšak za Marie Terezie a císaře Josefa roztržen jest svazek poutající obě země k sobě. Pčinili se sice Čechové r. 1848, aby jej zase obnovili, ale nedosáhli toho.

Bitvou bělohorskou jest zlomena moc stavů právě v též čas, když dostoupila vrchole; nastala reakce, mimořádný císařský kommissář vládl neomezeně v Čechách, až teprvé r. 1827 vrátil císař stavům, jež o duchovní rozmnožil, právo povolovati berně, vyhradiv moc zákonodárnou sobě a zakázav stavům jednati o něčem jiném nežli o propositích královských (viz str. 190); avšak již nástupce jeho Ferdinand III. rozšířil deklaratoriem moc stavovskou povolením, že se může na sněmě jednati o potřebách zemských. Skrovná tato práva rušena jsou všelijak za Marie Terezie, odstraněna pak docela za císaře Josefa II. Císař Leopold II. nevrátil stavům přese všecko jejich usilování tolik práv, kolik jich měli před Marií Terezií (str. 247, 248), ale ani toho chatrného zbytku práv vždy se vládou nešetřilo (str. 250, 254, 255); stavové pozbyli vši moci na mnoze svou netečností, vláda stala se neomezenou. Za císaře Ferdinanda vzchopili se stavové ze své zmalátnělosti a domáhali se opravdově nejen starých svých práv, nýbrž žádali také za jejich rozmnožení. Nežli se větších ústupků domohli, strhly se bouře r. 1848, odvrály stavy, avšak vyvrátily též absolutismus. Dána jest Rakousku ústava (15. břez.), která později (28. květ.) dostala zá-

klad demokratický. Čechy obdržely (8. duben) rozsáhlou samosprávu, ale český sněm, jakkoliv již volby do něho částečně byly vykonány, nesešel se přece následkem bouří Pražských. Říšský pak sněm byl rozpuštěn (4. března) dříve nežli dostal své úloze. Oktrojovaná ústava, 4. března 1849 národům rakouským určena, nevěšla ani v život a byla brzy a formálně zrušena. Centralisace spojená s germanisací a úřadovládou utlačily, jako před r. 1848 všechny volnější ruch, který se teprve do veřejného života navrátil po vydání říjnového diplomu r. 1860. Při vykonání oběi Předbitvou bělohorskou přivlastňovali si stavové právo voliti krále; právo to přestalo, když obnoveným zřízením zemským císař Ferdinand II. trůn český vyhlásil v rodě Habsburském po meči i po přeslici za dědičný. Přijímání za krále více se nedělo; sněmu se pouze oznámilo, že král chce se dáti korunovati, a požádali se přitom stavové za obvyklou berní korunovační, o níž se na sněmě jednalo. Král byl dle starých obřadů korunován a přísahal na práva a svobody zemské; v Čechách však nesídlívali stále již nikdy králové po bitvě Bělohorské, ač se Praha sídelním městem nazývala, i ztratili toho jména teprve za císaře Josefa II. Čechy za nepřítomnosti královy spravovali místodržitelové, úředníci to zemští volení od krále z pánstva v zemi usedlého, ale Marie Terezie zrušila místodržitelstvo (r. 1749) a přikázala správu politickou novému úřadu, zvanému repraesentací a komorou, a osazovala jej prostřednictvím dvorských úřadů, nedbajíc toho, jestli se to děje pány v zemi usedlými; od r. 1768, kde repraesentace a komora nazvána jest gubernií zemským, musel býti aspoň předseda jeho, purkrabí Pražský, pán v zemi usedlý. Zařízení to pozbylo platnosti, když navrácen byl nejvyššímu úřadu zemskému název místodržitelství (r. 1848).
 (O změnách v soudnictví mluveno na str. 230, 231, 242, 243, 250.) Soud appellační zřízený Ferdinandem I., Ferdinandem II. pak rozšířený (r. 1644) omezen jest sice vyloučením Moravy r. 1752 pouze na Čechy, ale rozšířen ve své právomocnosti r. 1781 tak, že mu veškeré obyvatelstvo české podléhalo. Soud tento jest zrušen 8. června 1849 a na místě jeho zřízen zemský soud. Vrchnostenské úřady zrušený jsou r. 1850 a nahrazeny jakož i soudy městské císařskými soudy okresními; nad těmi stály soudy krajské, při nichž (1850) zavedena jest porota, avšak již po třech letech zase zrušena. Při soudech těch nesoudilo se dle starých zemských a městských práv, ta přestala míti platnost od těch časů, co se zavedly všeobecné zákony soudní platné pro celou říši. Vydávání jich počalo za

Marie Terezie a skončilo se r. 1811 za císaře Františka I., proto měla stará práva částečně platnost až do uvedeného roku.

Jakými prostředky po bitvě Bělohorské jednota ve vše v Čechách byla zavedena, pověděno bylo již na svém místě v dějinách politických. Přijímání pod obojí, povolené Čechům Piem IV. v čas koncilia Tridentského, zrušeno jest jakož nepřiměřené papežem Řehořem XV. r. 1622. Arcibiskupu vrácena moc nade všemi obyvateli a podřízeni mu jsou biskup Olomoucký, Litoměřický a Královéhradecký. V Litoměřicích zřízeno jest biskupství r. 1656, do Králové Hradce pak položeno sídlo biskupské r. 1664, na místě zaniklého biskupství Litomyšlského; obě nadána jsou statky, jež arcibiskup Arnošt Harrach koupil z výtěžku daně solní. Nedostatku katolických duchovních, který byl velmi citelný, když se vyznání katolické tak zvanou katolickou reformací najednou po celé zemi rozšířilo, odpomáhalo se dílem přivoláváním kněží z ciziny, dílem odevzdáváním far ve správu řeholníkům. Počet řeholí v Čechách rostl. Po bitvě Bělohorské přibyli do Čech Milosrdní bratři (1620), Pauláni (1626), Theatini (1666), Trinitáři (1704), Piaristé (1640), Hibernáci (1652), Voršulinky (1655), Alžbětinky (r. 1719). Jesuité povstáním z Čech vypuzení vrátili se po bitvě oné do země a zmohli se zde nade všechny ostatní řády, tak že v druhé polovici předešlého století měli v Čechách 13 kollejí a 11 residencí. Vyučování mládeže a vychování mladé šlechty bylo v rukou jejich; na lid pak působili na kazatelkách a v zpovědnicích. Oni pečovali zvláště horlivě, aby setřeli všechny upomínky na předešlé doby protestantské; proto rušili všechny památky husitské i protestantské a ničili české knihy jakožto kacířské, vyhledávajíce je při missích po městech a vesnicích; ještě v předešlém století dělo se pálení českých kněh s takovou horlivosťou, že se jesuita Antonín Koniáš († 1760) vychloubal zničením 60.000 kněh českých. S touto přlišnou pílí v ničení literárních plodů českých nestojí v žádné míře jejich literární práce české. Bylo s počátku mezi jesuity v Čechách mnoho cizinců jazyka českého neznalých a jemu nepřátelských. Teprvé když živel český v řádu více byl zastoupen, přičinili se někteří jesuité lidu českému místo odňatých kněh napsati jiné. V té příčině vyniká nad jiné Balbin a Matěj Štyr, zakladatel Svatováclavského dědictví k vydávání katolických kněh.

Přičiněním jesuitů oživily v Čechách poutě k posvátným místům a rozšířila se úcta nového patrona českého Jana Nepomuckého. Týž jest na žádost arcibiskupa Pražského Ferdinanda hraběte z Khünburku prohlášen od papeže Innocencia XIII. za blahoslaveného (r. 1721), a osm let později (19. břez. 1729)

od Benedikta XIII. za svatého. Ke cti tohoto nového patrona českého vykonána jest skvělá slavnost od 9.—16. října 1729. Od té doby stal se 16. květ., zasvěcený tomuto svatému, národní slavností a hrob jeho v kostele sv. Víta střediskem náboženským.

Práva duchovenstva počala se omezovati za Marie Terezie (viz str. 228, 229), za Josefa II. odňata jsou mu všechna, a církev podřízena státu (viz str. 236, 237, 238). Kláštery jsou rušeny, kostely mnohé vyzdviženy, řád bohoslužebný libovolně měněn. Za to tolerančním patentem dána protestantům svoboda vyznání, jinými zákony ulehčeno Židům. Ze zabraných statků klášterních založen náboženský fond, z něhož mnoho nových far a biskupství Budějovické založeno. Císař Leopold II. vrátil duchovním některá práva (str. 246), ale celkem ostalo za císaře Františka a Ferdinanda při závislosti církve na státě. R. 1848 hrozilo se od zástupců lidu církvi ještě větším zkrácením jejích práv, kdežto nekatolíkům měla býti dána s katolíky úplná rovnoprávnost. Proti tomu ozývali se biskupové a domáhali se ještě větších práv nežli měli před císařem Josefem II., ale teprve oktrojírkou vrátila se církvi katolické úplná svoboda a urovnání věcí náboženských necháno biskupům rakouským. Ti shromáždili se k vyzvání ministerstva ve Vídni a odbývali zde porady (30. dub.—17. čvna 1849) za předsednictví kardinála Bedřicha knížete Schwarzenberka, arcibiskupa tehda Solnohradského. Nedlouho po těchto poradách vracena jsou dekrety ze dne 18. a 23. dub. 1850 církvi katolické mnohá práva. Zrušeno jest placetum regium a biskupům dovoleno, že ve svých diecezích mohli záležitosti církevní pořádati, kněžím i věřícím rozkazy dávat, je i trestati. Vyučování náboženské a studie bohoslovné dány do moci jejích. Nad svěcením svátků a neděl měli bdíti i úředové světští. Ještě více jsou práva církevní rozšířena, když papež Pius IX. a císař František Josef I. učinili spolu smlouvu řečenou konkordát dne 18. srp. 1855, kterým slavně uznáno vrchní právo papeže ve věcech církevních a dopisování jeho s duchovenstvem rakouským zbaveno všech překážek. Církvi přiřčen fond náboženský; fondu pak studijního mělo se užívati jen ku prospěchu škol katolických. Soudy manželské vráceny jsou úřadům biskupským. Ale novotami císaře Josefa II. nebyla toliko církev ve právech zkrácena, ona utrpěla také tím, že se zvláště mezi středními třídami k ní a k náboženství rozmohla lhostejnost a vlažnost. Proti tomuto zlu, které událostmi r. 1848 ještě bylo rozšířeno, působilo se missiemi, konanými s velkým úsilím od Redemptoristů či Liguriánů. Řeholníci tito usadili se na Karlově v Praze r. 1856, v níž i jiné řehole od smrti

císaře Josefa II. se uhostily. R. 1791 přistěhovaly se do Čech Anglické panny, r. 1880 Milosrdné sestry, r. 1850 Školní sestry, r. 1856 Panny třetího řádu sv. Františka či Šedé sestry. Všecky tyto ženské řády zabývají se buď vychováním dívek buď ošetřováním nemocných.

Vychování mládeže, jsouc až do r. 1778 v rukou jezuitů, neúčinnilo takových pokroků, jako v zemích západoevropských; aby však školství rakouské neostalo docela pozadu za školstvím v zemích jiných, počala Marie Terezie zaváděti opravy, v nichž za císaře Josefa II. s větším úsilím ještě bylo pokračováno. (Viz str. 228, 229, 238, 239.) Počet národních škol znamenitě zvýšen, počet však gymnasií ztenčen. Škola oddělena jest od církve, avšak proto přece na školách středních učili nejvíce kněží řádu piaristického, benediktinského a j. Prospěch ve školách mohl býti mnohem větší nežli jaký byl dosažen, kdyby se byl dal vyučování jiný směr a kdyby školy v krajinách neněmeckých nebyly bývaly ústavy poněmčovacemi. Ale dle náhledů vládních měly školy vyšší odchovávat pouze spůsobilé úředníky, nižší vštěpovati dětem němčinu. Latina přestala býti na gymnasiích a universitě, vyjma některé předměty na fakultě theologické, vyučovacím jazykem, jímž se stala němčina. Císař Leopold dopřál také češtině na vysokých školách Pražských stolice; prvním profesorem jazyka a literatury české byl Frant. Pelcl (1792); na gymnasiích mělo se tomuto předmětu vyučovati dle nařízení císařského z r. 1816, 1818, ale jazyk český měl mezi úředníky mnoho nepřátel, jichž nepřítel císařský rozkaz nebyl proveden. Za císaře Františka vrácena jest duchovním dohlídka nad školami nižšími (1804), kteří jí konali konsistoři a vikáři; na gymnasiích a fakultách vedli ji direktorové, jichž úřad opět byl obnoven, za to zrušena jest konsess nad studiemi. Takový řád ostal až do r. 1849, v němž hrabě Lev Thun, jsa ministrem vyučování, dal universitě a gymnasiím svobodnější zřízení. Úřad direktorů fakult zrušen a na místě jich voleni byli od sborů profesorů a doktorů, na něž každá fakulta byla rozdělena, děkanové, kteří s voleným rektorem universitním vedli správu vysokých škol. Gymnasia, jichž počet od času císaře Josefa II. do r. 1860 vzrostl v Čechách na 17 vyšších a 6 nižších, rozšířena jsou na osm tříd. Při vyměřování učebné látky nehledáno tak k čistě praktickému, nýbrž k formálnímu vzdělání. Směr praktický byl vytknut školám realným, které se pilně (do r. 1861 bylo jich 8) po Čechách zakládaly na mnoze z důchodů městských. Školy tyto připravovaly žáky buď pro školy odborné (hornickou akademii v Příbrami, hospodářské školy [r. 1860 byly jen dvě], lesnickou školu v Bělé a ústavy obchodnické) buď pro ústav

polytechnický, založený od stavů r. 1802. Ačkoliv od bitvy Bělohorské až do nynějšího století poměry vědám valně příznivy nebyly, pěstovány jsou přece zvláště od soukromníků, kteří k vydatnějšímu působení sestoupili se v spolky. Důležitější z nich jest kr. česká společnost věd (1769, od císaře stvrzena 1784), společnost kr. česk. musea (r. 1818) a odborem starožitnickým, přírodovědeckým a literárním. Tento spravuje českou matici t. pokladnu, z jejichž důchodů vydávají se vědecké české knihy (od r. 1831). Jednota vlasteneckých přátel umění (1796), jednota pro zvelebení věd přírodních řečená Lotos s četnými odhory. Bitvou Bělohorskou a jejími nejbližšími následky utrpěla národnost česká takovou pohromu, že se z ní sotva vyzpamatovala. Nehledíce ani k četným uprchlákům, kteří hned r. 1620 vlast opustili, bylo v letech přístích na tisíce rodin českých do ciziny vyhnáno. Zabrané statky šlechty české, která skoro vskrz odboje se byla účastnila, obdrželi šlechtici cizí větším dílem němečtí (Gallas, Trautmansdorf, Thun, Lichtenstein, Aldringen, Dietrichstein, Eggenberg, Goltz a j.) dílem vlastní (Piccolomini, Colloredo, Villani, Caretto), francouzští (Defours, Buquoy) a španělská (Maradas, Hoeff-Huerta, Vasquez), kteří neznali jazyka českého. K vůli jim dostala němčina v „obnoveném zřízení zemském“ rovného práva s češtinou. Ti priváděli do Čech německé úředníky a osadníky na panství svá; jich příkladu následovali i pánové čeští, kteří smísivše se se šlechtou přistěhovalou, znenáhla se němčili. Ještě za války 30leté byly některé vsi před válkou české Němci zalidněny; když pak r. 1681 morem množství lidí v Čechách pomřelo, bylo ještě pilněji v uvádění německých osadníků pokračováno; zvláště v Litoměřicku, Plzensku, Loketskú a Bolešlavsku tlačil se živel německý hloub a hloub do země. Okolo r. 1700 zaujímal jazyk německý pole, jako asi teď. Když se osady německé přestaly do Čech uváděti, rozšiřovaly němčinu řády duchovní nově do země uvedené. Byli první členové jich vesměs cizinci, kteří na jazyk český s opovržením pohlíželi a považující všechny knihy české za kaotické s jesuity literaturu českou ničili. Lid český neměl kněh, byl tedy nucen sáhnouti po knihách německých. Bylo ovšem asi málo šlechticů, kteří by byli poddaným svým německé knihy zdarma rozdávali, jako činil Frant. hrabě Špork, který dal si 30 kněh od svých dcer z francouzského jazyka do němčiny přeložených v hojném počtu natisknout (1701—1715) a potom jimi poddaný lid podělil. Vládou podporována jest germanisace za Marie Terezie, když němčina zavedena jest r. 1774 do hlavních a r. 1776 do národních škol; za císaře pak Josefa II. pa-

mýšleno docela na úplné poněmčení Čechů. Z té příčiny bylo r. 1786 nakázáno, ať se nikdo do gymnasií nepřijímá, kdo se nevykáže znalostí němčiny; bez té nemohl nikdo dostati stipendia (5. ún. 1787), ba nesměl býti přijat ani na učení (22. srp. 1787). Mimo to zaveden jazyk německý do všech úřadů. Avšak proto přece znamenati lze šíření se živlu německého jen na čáře severozápadní, kde se v 18. stol. Litoměřice poněmčily a mnohé vesnice v Středoohoří; ano ještě r. 1829 byly u Žatce vesnice národností smíšené, které teď jsou naskrz německé. Teprve když za císaře Ferdinanda nátlak vládní minul, zmáhal se živel český a dosáhl vrchu v některých místech německých.

Vzmáhání se živlu německého v Čechách po bitvě Bělohorské mělo za následek veliký úpadek literatury české. Když vzdělání Čechové byli buď odpraveni buď do ciziny vypuzeni, když české spisy se horlivě po půldruhého sta let vyhledávaly a pářily, zda můžeme se tomu diviti, že písemnictví české sotva živořilo a že tehdejší domácí plody literární pozbyly úplně oné vyříbenosti a uhlazenosti slohové, oné přesnosti mluvnické, jižto spisy doby předešlé vynikají. Mluva lidu s četnými poklesky mluvnickými vniká více a více do spisů a české vazby ustupují latinským a německým. Cizí slova zaváděna šmahem do jazyka českého a nová, chybně tvořená vytlačovala buď dobrá stará buď nahrazovala nedostatky mluvy obecné. S počátku doby té skládali si za hranicemi vypovězenci někteří výtečná díla slohem ušlechtilým, plynutým a správným a také na Slovensku psalo se, přičiněním vypovězenců českých a moravských, dosti dobře, ale v Čechách samých klesal spisovný jazyk hloub a hloub, ačkoliv se někteří spisovatelé přičinili zachrániti ho před úpadkem, ukazujíce ve spisech mluvnických (Jiří Konstanc v Bruse jazyka českého, vyd. r. 1867) k nesprávnostem a vadám, zahnszdivším se v řeči písemné. V obecné mluvě neutrpěl ovšem jazyk za té doby žádných patrnějších změn; ale zobecněl tenkrát jeden něšvar, který až dotud obecnou mluvu hzdí: zdomácnělo totiž tenkrát oslovení osoby druhé plurálem osoby třetí dle způsobu německého, či tak zvané vonikání.

K tomuto vnitřnímu úpadku jazyka českého přistoupilo za císaře Josefa II. i jeho utlačování, tak že byl vytištěn ze škol i úřadů. Ale právě tento tlak měl za následek probuzení národního vědomí a vzbudil lásku k jazyku mateřskému. Ve všech stavech jevila se probuzená náklonnost k materštině, která docházela i veřejného výrazu. Za císaře Leopolda žádali stavové čeští, aby čeština opět byla zavedena do škol, ale mimo stolicí českou na universitě Pražské nedosáhli ničeho. Avšak horlivostí a ochotou seukromou nahradily se rozkazy úřední. Mužové ja-

zyka českého milovníci vyučovali soukromě na gymnasiích, ústa-
 vech filosofických a v seminářích češtině a rozšiřovali tak zná-
 most správnější mluvy s láskou k domácímu jazyku a vzbuzovali
 snahy k horlivějšímu jeho pěstování. A přičinění jejich nebylo
 marné; čilejší ruch nastal v českém písemnictví, jehož plody
 jevíly brzy větší správnost jazykovou. Tuto osvojili si tehdejší
 spisovatelé následováním spisů starších, zvláště Veleslavínových
 a Komenského. Z těchto buditelů národního vědomí a křesitelů
 novočeské literatury byli přední: Frant. Pelcl, Faustín Procházka,
 Frant. Tomsa, Ant. Puchmayer a j. Mužové tyto působili na lid
 spisy prstonárodními, hleděli však i mluvnicemi pravidla řeči
 české vytknout a spisovnou mluvu vědeckou připravit. Sotva se
 však počal jazyk český zotavovat, sůženo jest pole jeho održe-
 ním se katolických Slováků od spisovné mluvy české. Stalo se
 to návodem Ant. Bernoláka, který slovenské nářečí a sice
 různorečí Trnavské snažil se povznést na jazyk spisovný. Pří-
 kladu jeho od jiných spisovatelů následováno, r. 1849 od toho
 na čas upuštěno; ale v nejnovější době opět vyskytly se u Slo-
 váků tyto snahy odštěpenské. Nová doba v rozvoji písemnictví
 českého nastala, když r. 1817 Hanka nalezl Královdvorský
 rukopis a když roku následujícího Libušin soud se objevil.
 Skrovné tyto zbytky výtečných starých básní působili nad míru
 blahodárně na další rozvoj literatury i jazyka. Básníci čeští byli
 nadšeni domácími vzory krásy ušlechtilé; upustivše od následo-
 vání plodů cizích řídili se plody starých pěvců domácích a na-
 stoupili na novou dráhu, jež je vedla k utěšenému rozvoji. K tomu
 zbaveno jest básnictví tehda jiného pouta, které je zdržovalo
 od vyššího vzletu. Veršování přízvučné bylo vytlačeno časomě-
 rou. Přízvuku hájili ovšem všichni přepjatí ctitelové doby Vele-
 slavínské, v jichž čele stál Jan Nejedlý, professor jazyka českého
 na universitě Pražské; proti němu však stáli všichni, jimž sloh
 tak zvané zlaté doby nedostačoval pro potřeby veškeré a kteří
 se přičinili o nový sloh vyhovující potřebám tehdejších. V tůž
 čas bojováno o pravopis. Vítězství dostalo se straně pokroku,
 již v čele stáli Palacký, Šafařík, Jungmann, Hanka
 a j., kdežto přízvuk a analogický pravopis zastávali Šebestián
 Hvečkovský a Jan Nejedlý. Vítězstvím pokroku zkvetl
 v literatuře české život jarý; prosa i poesie pěstovaly se s plíí
 neunavenou. Spisovný jazyk tříben a sprostován všech mluvni-
 ckých i slohových nestvůr. Pro nová ponětí tvořena jsou správně-
 nější nová slova aneb přijímána z jiných jazyků slovanských,
 k nimž pilně přihlíženo; dělo se tak zvláště při tvoření slohu
 vědeckého, o nějž si přední zásluhu získali Jungmann, Ant.
 Marek, Jan Presl a Šafařík. Kdežto však látka jazyková

došla namnoze slovníkem Jungmannovým ustálení, kolísal právo-
pis český a došel teprve r. 1849 nynější podoby. Jazyk český
dospěl tím k nebyvalé dokonalosti a vytkřenosti.

S úpadkem vzdělanosti a řeči české po bitvě Bělohorské
souvísí úzce smutný stav literatury české v čase od r. 1620 až
1780. Básně tehdejší, většinou náboženské, jsou rýmované; čas-
miry užívali jen někteří básníci, kteří se s ní ve školách bratr-
ských seznámili. Jest to především Komen ský, jenž výtečně
přeložil Žalmy a Katónova disticha. Lépe dařilo se básnictví na
Slovensku, jehož nedotkly se pohromy, stihnuvší Čechy po r. 1620,
a kamž se mnoho vystěhovalců českých uteklo; avšak i tu sklá-
dány jsou skoro jen básně duchovní, jichž sbírka vydána jest
v Cithaře Tranovského († 1637).

Světské básnictví skrovně jest zastoupeno „Veselými pí-
sněmi“ Kratoňovského ovdávka Jiřího Vojného a ver-
šovaným vylčením příhod v zajetí tureckém Slovák Štěp.
Pilaříka. Nejlepším spisovatelem této doby jest Jan Amos
Komen ský, poslední biskup bratrské jednoty. Od toho po-
cházejí nejlepší básně česká 17. stol., obsahu satirického ovšem
prosou psaná, Labyrint světa a ráj srdce. Jiné spisy jeho jsou
obsahu historického (Historie o těžkých protivenstvích církve
české), řečnické (Kázání a umění kazatelské), filosofické a vy-
chovatelské. Mezi neslavnější díla tohoto druhu náleží Brána
jazyků, Didaktika, Škola mateřská a Orbis pietus. Vedle Ko-
menského vyniká slohem i obsahem znamenité historické dílo vy-
povězení českého Pavla Skály ze Zhoře Historie církevní,
jež obsahuje všeobecné dějiny církevní od časů apoštolských až
do konce r. 1623. Z katolických historiků zasluhují zmínky:
hrabě Vilém Slavata, který vypsal události let 1607—1620
a pak složil obšírné dějiny císaře Ferdinanda I., Maximiliána II.
a Rudolfa II. ve smyslu katolickém; Pešina z Čechorodu,
jenž v Moravopisu počal spisovati historii a topografii Moravy;
Jan Beckovský, který znova upraviv kroniku Hájkovu, vydal
část ji ve spise řečeném Poselkyně starých příběhův českých.
Nejlepším historikem českým té doby jest jesuita Balbin, jen
že psal latinsky. Směrem katolickým psal všeobecné dějiny jesuita
Jiří Blachý. Vedle dějepisných děl psala se tehda díla cestó-
pisná, původcové jich jsou čeští pánové: Heřman Černín
z Ohrovnice (Poselství do Konstantinopole) a Ignác ze
Šternberka (Výjezd z Bechyně do západních zemí). V ne-
jdůležitějším stavu byla literatura česká od počátku 18. stol. až
do císaře Josefa II. Není z té doby ani jednoho lepšího českého
spisu; zdálo se, že již čeština přestane být jazykem spisovným
a snad brzy jazykem živým; šlechtě byla již poněmčena, šle-

lami a úřady šířila se němčina v městech, tak že česky mluvil jen venkovský lid, městská chudina a kněží. Ale právě to nebezpečí, které hrozilo českému jazyku záhubou, bylo některým výtečným mužům pohnutkou, že se všemi silami přičinili o zachránění mluvy české. S neunavenou horlivostí a podivuhodnou vytrvalostí jali se křísiti národ ze mdloby k životu; zvelebující jazyk český, budili lásku ke čtení a, ukazující na dávnou slávu, vštěpovali lidu národní vědomí. Mužů těch den ode dne přibývalo, zvláště mezi kněžími, kteří stýkající se s lidem, nemohli jinak s ním mluvit nežli česky. Tito psali knihy i poučné i zábavné a zakládali knihovny. Z vědeckých kněh přispěly nejvíce knihy dějepisné k probuzení národu českého. Historické spisy piaristy Gelasia Dobnera, který v českých dějinách nastoupil na dráhu kritickou, Frant. Pelcla, Josefa Dobrovského, Kar. Ungara, Mik. Voigta, otce české numismatiky, ač nebyly psány jazykem českým, rozšířily mezi vzdělanými Čechy lepší známost minulosti české a vedly i ke zpytování starých literárních památek a staré češtiny. Poznávalo se, že se zanedbaný spisovný jazyk český pouze na základě dobrých starých spisů českých zvelebiti může, a proto počali někteří učenci čeští staré písemné památky vydávati. Počátek v tom učiněn Faustinem Procházkou, který vydal některé staré kroniky a ve spojení s Fortunatem Durichem obstaral výborné vydání písma sv. Jiní mužové zasazovali se o zvelebení literatury české skládající a překládající spisy nové. Mezi těmito zasluhuje přední zmínky Vác. Kramerius, který s píli neobyčejnou vydával spisy zábavné i poučné slohem prostým a správným, a bratři Karel a Václav Tham, kteří četnými překlady kusů divadelních o vzdělání jazyka pečovali. Vydavatelé nežli tito působili na rozvoj básnické literatury Jarosl. Puchmajer a jeho přátelé Jan a Vojtěch Nejedlí, Jos. Rautenkranc a Šeb. Hněvkovský. Nápodobíce vzory cizí zvláště německé, přičinili se hlavně o vytvoření mluvy básnické; podobná snaha vedla i Josefa Jungmanna ku překladům výtečných básní cizojazyčných (Ztracený ráj, Herman a Dorota). Zásluha Jungmanna jest ovšem v té příčině mnohem větší, poněvadž naje důkladně jazyk český, obohatil jazyk básnický novými slovy mistrně utvořenými. V též čas působili v podobném směru na Moravě Galaš a Štěpnička a na Slovensku Palkovič, Rožnay, který řecké básně překládal, Tablic, jenž sbírkami starších básní a překlady z angličtiny se proslavil, a Pav. Šafařík.

V prose skládaly a překládaly se nejvíce rozličné povídky a pověsti pro lid. Nejplodnější spisovatelé prosaičtí byli: Rulík,

jenž vydal Kalendář historický; Stach; Aleš Pařízek, jenž sepsal mnohé knihy paedagogické a vzdělavací; J. Hýbl, který překládal rozličné spisy do češtiny a vydával belletristické časopisy (Jindy a Nyní, Hyllos); Sychra, od něhož jsou některé knihy nábožné naučné i zábavné; Jan Nejedlý, jehož občasný spis Hlasatel obsahoval vedle básní také výňatky z literatury staré, překlady z klassikův římských a řeckých a články přírodnické. Nejzasloužilejší však pěstitel prosy jest Jos. Jungmann, jehož spisy až dotud jsou vzory správné mluvy. Výbornou češtinou psal i Jiří Palkovič, který nějaký čas vydával politický časopis Týdeník.

Nová doba nastala českému písemnictví, když založeno bylo r. 1818 Kašparem ze Šternberka národní museum a když objevením rukopisu Královodvorského a Zelenohorského obrácena byla pozornost k národním písním českým a slovanickým. Nadšení svěžím duchem, vanoucím z oněch písní, vystoupili četní básníci s plody ušlechtilými. Najednou pěstovány jsou zdárně všechna odvětví básnická. Při vši však rozmanitosti viděti jest až do r. 1848 u všech básníků jeden směr; všichni totiž budili ještě národní vědomí, vyzývajíce k lásce k vlasti a jazyku. Nejřednější z nich jsou: Jan Kollár, Slovák rodem, roznítil více než kdokoliv jiný svou Slávy dcerou vlastenecké city a vzbudil vědomí všeslovanské. Podobně působil Frant. Lad. Čelakovský, jenž mistrně nápodobil národní písně ruské i české (Ohlasy písní ruských a českých), sepsal zdařilé básně smíšené, vtipné epigrammy a vzletem uchvacujícím Růži stolistou. V lyrice vynikli: Milota Polák, který opěvá „Vznesenost přírody“; Vác. Hanka, jehož některé písně, vynikající prostotou, znárodněly; Jos. Chmelenský, jehož básně předčí nad jiné lehkostí a nenuceností formy; Jos. Kamaryt, jenž skládal zdařilé písně náboženské a sbíral české církevní; Frant. Sušil zjednal si zásluhu o české básnictví nejen překlady z latiny ale i sbíráním moravských národních písní. Vacek Kamenický nápodobil dobré národní písně české. Kar. Tupy či Boleslav Jablonský složil písně milostné plně něžného citu, pokusil se však i šťastně v oboru didaktickém (Šalomoun). Překlady klassických básníků proslavil se Kar. Vinařický, kdežto Vác. Štulc ve svých Pomněnkách a i jiných básních vyniká citem nábožensko-vlasteneckým.

Epickými básněmi chvalné pověsti nabyli: Kar. Šnajdr a Macháček, Jar. Kalina a nad jiné proslulý Erben (Kytice) baládami, J. Vocel opěvováním dějiu vlasteneckých (Meč a kalich, Přemyslovci), Jan z Hvězdy baládami i básněmi žertovnými, Kar. Mácha, který, uchýliv se od tehdejšího vla-

steneckého směru, složil lyricko-epickou báseň *Máj*; v té jeví se nevšední jeho básnické nadání, však i těžká zádumčivost. **Bujným** vzletem pěl i *Vác. Nebeský* báseň *Protichůdci*.

Vác. Klicpera. Samostatně dramatické básnictví české začal vzdělávati **Klicpera** mnoho zdařilých truchloher (nejlepší *Soběslav*) i veseloher (*Divotvorný klobouk*, *Žižkův meč* a j.). Nadáním nikoliv však plodností rovnal se mu **Frant. Turinský**, jehož truchlohy (*Angelina* a *Virginie*) vynikají mluvou i vzletem. **Kar. Macháček** psal truchlo- i veselohry; z těchto vyniká „*Zenichové*“, z oněch *Záviš*. **Vác. Svoboda** psal a překládal dramata, jakož i texty k operám. Podobnou činnost, ale u vyšším stupni, jeví **Jos. Tyl**, spisuje i překládá četné kusy divadelní. Z původních jeho dramát došla některá velké obliby, zvláště *Slepý mládenec*, *Jan Hus*, *Strakonický dudák*, *Jiříkovo vidění*. Klassickými překlady truchloher *Schillerových*, *Shakespeareových* a *Göthova Fausta* vyniká **Jos. Kolár**, který však i co původní skladatel truchloher (*Monika*, *Smrt Žižkova*, *Mage-lona*) chvalně proslul. V truchlohře proslavil se též **Frant. Mikovec** (*Záhuba* rodu *Přemyslovců*).

Básnictví satirické mělo dosti nadaných pěstitelů, byli to zejména: **Jos. Langer** (*Rukopis Bohdanecský* a *Kopřivy*), **Jan Koubek** a nad jiné oblíbený **Frant. Rubeš**, jeho deklamovánky jsou ještě nepředstiženy. Satiry **Karla Havlíčka** jsou rázu politického a předčí nad jiné ostrým vtípem; tím vynikají i jeho epigrammata. Mimo **Havlíčka** pěstoval básnictví epigrammatické **Frant. Čelakovský**.

Bájký začal v jazyku českém pěstovati **Jos. Chmela** (r. 1818); zdařileji však **Vinc. Zahradník**, **Kar. Vinařický**, **Václ. Štulc**, **Frant. Klácel**, jenž vzdělal bájký **Bid-pajovy**, **Ben. Kulda**. Jak již řečeno, přičiňovali se básníci, by probudili národní vědomí, proto byly básně skoro veskrz rázu vlasteneckého. Týž směr, avšak mnohem větší účinek měla zábavná literatura. Plody její: romány, povídky, novely byly od lidu pilněji čtány, než plody čistě básnické a proto náleží nemalá zásluha o probuzení ducha národního spisovatelům beletristickým. Radu jich počíná **V. Klicpera**, který výtečnými historickými povídkami **Točník**, **Vítek Vítковиč** a j. došel úspěchů nemalých. Po něm pracoval na poli tom s plí neunavenou **Jos. Tyl**. Četné jeho povídky, novely a romány jsou psány slohem plyným, ač ne vždy mluvou správnou, a jsou vesměs proniknuty jednou ideou, láskou k vlasti tak, že vypadají jako variace na jedno thema. Zdařilé povídky a historické romány spisoval též **Jan Marek** (*Jan z Hvězdy*), který však náhle literární

dráhu opustil. Velmi plodným spisovatelem v témž oboru byl Prok. Chocholoušek, jehož práce značí se živostí děje a lehkostí slohovou. S prospěchem pracovali na poli témž ještě Karel Sabina, Jan Vocel (Poslední Orebta), Jos. Hurban, Jos. Ehrenberger, Jos. Kříčenský, Frant. Rubeš.

Protože spisy tyto docházely veliké obliby, přičinili se mnozí spisovatelé překlady zábavné četní rozmnožit. Nejpilnějším překladatelem byl Jak. Malý, jehož přičiněním vycházela Bibliotheka zábavného četní. Vedle něho překládal M. Fialka romány Dickensovy z angličtiny, Pr. Ondrák z francouzského a vlašského, Havlíček, pak Zap a Stefan z jazyka ruského. Mnozí z jmenovaných spisovatelů uveřejňovali plody své at již samostatné neb přeložené v zábavných časopisech, jichž působení při velké oblibě, již se těšily, bylo na vývoj národního života nemalé.

Stejným krokem s básnictvím šla i prosa od r. 1820 k utěšenému rozkvětu. Až do řečeného roku nemáme v češtině vědecké mluvy; co se do té doby prosou psalo, psalo se slohem prstonárodním, který neměl potřebných slov ku pěstování věd češtinou. Nedostatku tomu odpomohli Jungmann (Slovesnost), Ant. Marek a Presl, který utvořil názvosloví přírodnické. Proti jejich počínání zdvihli tuhý odpor ti, jimž jazyk český z tak zvané zlaté doby zdál se býti pro všechny potřeby dostačným, kteří tedy každou novotu odsuzovali a zavrhovali. Avšak strana pokroku domohla se vítězství úplného, tak že hajitelé zlatého věku a bratrského pravopisu byli nuceni umlknout. Vědecká mluva vyvíjela se zdárně dále, zvláště přičiněním Frant. Palackého, jenž jsa redaktorem Časopisu musejního r. 1827 založeného, opatrně se vyhnul všem výstřednostem strany jedné i druhé a znaje důkladně ústrojí jazyka nemálo k ustálení vědecké řeči přispěl. Když pak r. 1830 Matice česká při museu byla založena, zmohla se znamenitě vědecká literatura, neb vydávány jsou nákladem jejím mnohé spisy vědecké, kterých spisovatelé na svůj náklad vydati nemohli. První veliké dílo, jež pomocí matice bylo vydáno, jest Jungmannův veliký, šdřlný slovník jazyka českého (vyd. 1835—1839), v němž skoro celý poklad jazyka českého jest uložen a urovnán.

Vydáním slovníka odstraněny jsou překážky jazykové; bez obtíží jazykových mohla se vydávati nyní díla vědecká a také opravdu pozorovati lze po r. 1840 živý ruch v písemnictví naučném. Především vzděláváno bylo pole dějepisu domácího. Již před dokončením slovníka Jungmannova vydal (1837) důmyslný zpytatel Pavel Šafařík Starožitnosti slovancké, Palacký pak jmenován sněmem 13. dub. 1829 dějepiscem stavů českých

počal vydávati Dějiny národu českého. S nemenší pílí nežli Pa-lacký pěstuje dějiny české Vác. Tomek; díla jeho Děje krá-lovství českého, Děje university a Dějepis města Prahy svědčí o neunaveném bádání a podivuhodné znalosti všech poměrů mi-nulosti české. Méně pěstovány byly dějiny všeobecné. Pouze Frant. Smetana napsal Povšechný dějepis, Tomíček pak Dobu prvního člověčenstva.

Také o všeobecném zeměpise napsáno jest pouze jedno větší dílo; jest to K. Vl. Zapa Zeměpis všeobecný (1846—1851 vyd. maticí čes.); více psalo se děl cestopisných. J. Kollár popsal své cesty do Italie, Jos. Hurban cestu do Čech a do Moravy; Zap Zrcadlo života na východní Evropě.

Filosofie jest sice i jazykem českým vzdělávána, ale od nečetných pěstitelů. Nehledíme-li k filosofickým pojednáním v některých časopisech psali toliko Ant. Marek (Logiku, Meta-fysiku) a Klácel (Dobrovědu, Mostek) samostatná díla filoso-fická; Hyna pak překládal z němčiny.

Vědy přírodní měly již před r. 1848 v Čechách mnoho pěstitelů. Předním z nich jest Jan Presl, jemuž náleží zásluha, že utvořil jazyku českému přírodnické názvosloví. Z četných dů-kladných děl jeho jednajících o všech oborech přírodopisných vyniká nad jiné Rostlinář. Mimo něho psal Vác. Staněk o pří-rodopisu a pitvě, Amerling o lučbě, Kodým slohem prosto-národním o fysice, o níž Petřina pojednával vědecky. O témž předmětu psal Smetana a mimo to i o hvězdářství; Sedláček pokusil se o sepsání Základů měřictví a fysiky.

O slovník latinsko-česko-německý postaral se Chmela, J. Vlček pak o Mythologii Řeků a Římanů.

Literatura bohoslovecká jest dosti hojná, obsahujet mnohé překlady ze spisů svatých otců i spisy původní. Dogmatickými spisy novými slynou Mik. Tomek, Král, Vin. Zahradník, J. Jirsík, a z evangelských pak: Jos. Salatnay, Šulek a Šoltys. Nejlépe posloužil vědám theologickým Kar. Vina-fický, založiv Časopis pro katolické duchovenstvo. Pastýřské bohosloví, spisy vzdělavatelné, nábožné i liturgické s velkou pílí jsou spisovány, kázání nejen překládána, ale i původní sklá-dána. Prostonárodní knihy náboženské vydávány jsou dědictvím Svatojanským.

Tak jako zábavné byly i spisy vědecké z jiných jazyků do češtiny zhusta překládány; poněvadž však mnozí překladatelé neznali důkladně ducha jazyka českého, přispěli překlady k roz-množení a zobecnění četných germanismů v češtině. Avšak byli též překladatelé mluvnice a skladby české znali a ti obohatili literaturu překlady vzornými. Kromě Jungmanna sluší jme-

novati zvláště P. Šafaříka, Jos. Chmelu, Ant. Lišku, K. Vinařického, Sušila, Malého a j.

Hnutím politickým r. 1848 vzbudilo se sice písemnictví politické, ale ostatní literární činnost jím zastavena. Kdežto před rokem řečeným byly nanejvýš a to ještě na krátký čas jen dvoje noviny politické, bylo jich téhož roku asi deset. Příčiněm jich rozšířil se politický ruch po vlasti české, obecný lid seznámil se s veřejnými poměry a bral v nich živé účastenství. Přílišné však rozechvění politické a následující po něm reakce působily i v literatuře české velikou ochablost. Časopisy politické i zábavné zanikly, spisů pak samostatných zábavných i poučných vydávalo se velmi málo. K tomu řádila smrt zle v řadách českých spisovatelů zachvátivši do r. 1856 Kollára, Čelakovského, Jin. Marka, Rubeše, Koubka, Tyla a Havlíčka. Avšak v několika letech doplnily se řady spisovatelů silami novými a brzy nastal v literatuře nový čilý život, který tím krásnější vzbuzuje naděje, poněvadž se jazyku českému dostalo většího oprávnění. Již před rokem 1860 vystoupili jako básníci lyričtí a lyricko-epičtí Vít. Hálek, Jan Neruda, Pflieger-Moravský, Uhlíř, Hejduk, Čejp z Peclínovce a j. Básnictví dramatické došlo utěšeného rozkvětu; avšak teprve po r. 1860 vystoupilo mnoho mladých, svěžích pracovníků na poli tom, kdežto je před tím toliko starší básníci, výše již uvedení, pěstovali. — Více nežli veršem, psalo se básnických děl prosou; vydávalo a vydává se množství románů, novel, povídek a pověstí. Nejzdařilejší díla tohoto oboru napsala Božena Němcová, jejíž Babička nepozbude nikdy ceny, Kar. Světlá, Zofie Podlipská, V. Hálek, Pflieger, Pravda a j.

Vědecká literatura česká, ačkoliv se počet pěstitelů jejích zmáhá, přece jest ještě velmi skrovná a nemůže se v některých odborech vykáhati (do r. 1860) ani jedním větším dílem. Nejlépe dařilo se ještě domácímu dějepisu. Palacký a Tomek pracovali s neunavenou plíí i v době této, k nim přidružili se Gindely, Maloch, Lepař, Tieftrunk, Zoubek, Malý, Zap, Brandl a j., kteří jednotlivé obory dějin domácích spisy svými objasnili. Archaeologii a dějiny umění vzdělávali J. Vocel, Ant. Rybička, V. Krolmus, K. Zap, J. Hanuš, K. Erben, Mikovec, Müller. O právu českém a slovanském psal H. Jireček. — O dějinách literatury české napsali větší díla Šembera a Sabina; jednotlivé doby spracovali V. Nebeský, Jos. Her. Jireček, K. Erben, Ant. Rybička, Zikmund, Vocel, Tieftrunk, Ninger, Hanuš a j.

Avšak vedle těchto četných spisovatelů dějin života národního jest velmi málo spisovatelů dějin povšechných; jsou to

Kar. Lanyi, jenž psal Dějiny starověkého lidstva a Dějepis lidstva, Jak. Malý, jenž vylíčil Dějiny americké a J. Tomíček, jenž vzdělal děje anglické. Více nežli samostatných děl dějepisných má literatura česká překladů. — Ještě méně nežli v dějepise pracovalo se od r. 1848—1860 v zeměpise.

V české a slovanské jazykovědě pracoval zdárně M. Hattala; Vác. Zikmund sepsal důkladnou Skladbu jazyka českého. Vedle těchto jest ještě značná řada spisovatelů mluvnic a pravopisu jazyka českého. Také slovníků více bylo napsáno, z nichž slovník německo-český Franty Šumavského zasluhuje zmínky. Filosofii pěstovali toliko Hanuš a Květ. — K pěkným uměním sepsáno několik navedení. — Literatura právnická počala se pěstovat jazykem českým teprve od r. 1848, když čeština dostala se do úřadů a soudů. Spisy však právnické jsou nehojné a nemají účelu vědeckého, nýbrž praktického. Ant. Štrobach, Vintíř, Pelikán snažili se některými spisy odpomoci nejnnutnější potřebě.

S větší plí přil pěstovaly se nauky přírodní. Po smrti Preslové (r. 1849) získal si o vědy přírodní neocenitelných zásluh Jan Purkyně, který s Janem Krejčím založil přírodnický časopis Živu, těšící se z velké obliby a vřelého účastenství. Purkyně dosáhl ve fyziologii jména evropského, Jan Krejčí proslul v geologii a mineralogii, Lad. Čelakovský a Sloboda v botanice, Voj. Šafařík v lučbě. Fysiku vědecky vzdělával Ant. Majer, proušarodně Kodym.

Největší pokrok pozorovati lze v literatuře školské. Vykazuje nejen více časopisů nežli který koliv jiný odbor, ale i značnější počet spisů samostatných. — Podobnou činnost spatřujeme na poli literatury náboženské. K dědictví Svatojanskému přibylo r. 1849 dědictví Cyrillsko-Methodějské v Brně, které každého roku několik kněh náboženských vydává. K vydávání vědeckých bohosloveckých kněh zřízeno jest po návrhu K. Vinařického Dědictví sv. Prokopa. Mimo řečená dědictví vydávají se periodické listy v Čechách i na Moravě, katolické i evangelické, a spisy samostatné, z nichž zvláště četné jsou spisy kazatelské.

Ku zvelebení hospodářství hleděli spisy svými přispěti Kodym, bratři Kar. a Jan Lambl, Špatný, Hnojek, Pečírka a j. Ku povzbuzení průmyslu přičinil se zdárně Ant. Majer a J. Purkyně.

Mimo tyto samostatné plody literatury české jest ještě velké množství překladů z řečí klassických i moderních; mnohé z nich jsou tak zdařilé, že náležejí mezi nejlepší spisy české. Literatura česká jest zjevným důkazem celého života ná-

rodného. Počet spisovatelů českých se rozmáhá (od časů cís. Josefa II. do r. 1848 se více než zdvojnásobil), poněvadž se šíří i kruhy čtenářstva, plody literární jsou rozmanitější a mnohé z nich jsou ceny klassické; a třeba se nemohlo rovnati písemnictví české literatuře německé, francouzské aneb jiného západoevropského národu, vzbuzuje přece u každého podivení, kdo uváží skrovný počet národa českého, a kdo zná všechny překážky, s nimiž mu bylo zápasiti.

Umění. Válka třicetiletá nepřerušila sice stavitelskou činnost v Čechách, ale přivedši Čechy mravně i hmotně na mizinu, překazila další rozvoj jejich umělecké činnosti. Dostalo se řízení staveb, jež šlechta a katolické duchovenstvo, zvláště jesuité, podnikali, do rukou cizích zejména vlašských. S počátku řídili se stavitelé ještě slohem renaissančním, přešli však za nedlouho v sloh rokoko či copafský. K ušlechtilějším výtvorům stavitelského umění patří Valdštejnův palác na Malé straně v Praze, jenž vyniká krásnou zahradní loggií. Stavitelem jeho byl Miláňan Marini v letech 1621—30. Také v Jičíně dal si Albrecht Valdštejn podobný palác vystavět. — Avšak i jiní šlechtici libovali si ve stavbách paláců.

Chrámy stavěly se velmi pilně, zvláště od jesuitů. Krásou nad jiné vyniká chrám sv. Mikuláše na Malé straně, který stavěli domácí stavitelé Kristof a Kilian Dienzenhofer. Od mladšího z těchto umělců vystavěn jest znamenitý chrám sv. Mikuláše na Starém městě, paláce hr. Clam-Gallasa, hr. Thuna, hrabat Nosticův a Lobkovicův. Mimo Dienzenhofery proslavil se důmyslně provedenými stavbami Eugen Tyttl, opat Plaský, Frant. Kaňka a j. Sloh copafský docházel takové obliby, že se jím hyzdily i staré gothické památky, když se přestavovaly aneb opravovaly. Těliko cisterciácký chrám v Sedlci, největší v Čechách, byl od Pražského stavitele Pavla Ig. Bayera v letech 1699—1709 v hlavních částech slohem gothickým, v podrobnostech slohem copafským vystavěn. Také Vlach Giovanni Santi řídil se při přestavování chrámu Želivského a Kladrubského gothikou i slohem podivínským. Za času císaře Josefa II. upustilo se od slohu copafského naprosto, ale jako ve všem přiblíželo se za té doby více k praktickým účelům nežli ku kráse; stavělo se bez slohu a bez vkusu. Na začátku nynějšího věku vraceli se stavitelé k antickým formám, ale pokusy se valně nedařily. Nejlepší dílo v prvním deštiletí nynějšího století jest zámek Kačinský u Nových Dvůrů. Od antického slohu se brzy upustilo a stavitelové vrátili se ke vkusnému slohu gothickému a románskému. Slohem oním vystavěn chrám v Turnově (1826—1853), v Lubenci (r. 1846), farní kostel v Podhradí

pod Hlubokou a r. 1854 děkanský chrám v Poličce. První pokusy byly dosti nemotorné, později stavěno zdárněji. V románském slohu se zdarem nemalým postaven jest chrám Karlínský, který dle návrhu Vídenského stavitele Rösnera vyveden jest od domácích architektů Ig. Ullmanna a Jos. Bělského r. 1855—1860. Mnohé zámky vystavěny jsou v nejnovější době (po r. 1840) slohem normansko-gothickým, který sobě šlechta po příkladu anglické oblíbila. Schwarzenberský zámek Hluboká, Rohanský hrad Sichrov, Harrachův Hrádek, Auersperkský v Žlebích a j. zasluhují v té příčině zmínky. Nemůže se říci, že by v nejnovějším čase nějaký sloh v Čechách převládal; staví se v slohu každém a stavitelé čeští vynikají nejen důkladnou znalostí všech, ale i technickou dovedností.

Řezbářství. Se stavitelstvím pěstovalo se po válce 30leté v Čechách pilně i sochařství a řezbářství, ale od mistrů cizích, nejvíce vlášských. Samostatný český ráz byl úplně setřen slohem cizím, ale jen na škodu umění, neb díla tehdejších mistrů cizích nepředčí nad výtvary doby předešlé ani ušlechtilějším vkusem ani vyšším směrem. Sochaři ozdobovali nejen chrámy a paláce, ale okrášlovali i veřejná místa sochami svatých, neboť jak se náboženství katolické v Čechách vzráželo, stavěly se i veřejné sochy svatých. Tím způsobem měli řezbáři v Čechách dost práce; proto chápaly se toho umění i síly domácí a dospěly v něm k značné dokonalosti, třeba se z působení cizích vzorů nevymanili. Zdařilými sochami svatých ozdobili most Pražský oba Prokovové, otec Jan (1652—1718) a syn Jan Ferdinand († 1731), kterýž nad otce daleko vynikl. Ondřej Guitainer shotovil sochu sv. Trojice, jež stojí na Štěpánském náměstí v Praze, sochu Panny Marie na Hradčanech a sochu sv. Heřmana a j. na Strahově. Mnoho soch v Praze pochází od Tyrolana Matiaše Brauna († 1738). Sochy Platzzerů, otce i syna, zdobí královský hrad a mnohé šlechtické paláce v Praze, jakož i náhrobek sv. Jana ve chrámě Svatovítském. Znamenití sochaři byli též oba Prachnerové, Petr a Václav; Matiaš Jäckel († 1738), od něhož některé sochy na Pražském mostě pocházejí. Frant. Pacák proslul sochou „Proměnění Páně“ na náměstí Chrudimském. Otevřením domácí umělecké školy v Praze r. 1800 dostalo sochařství jiného rázu. Přívrsky podivínského slohu zmizely úplně; ale mnozí z novějších sochařů, řídíce se ouzkostlivě akademickými předpisy, nedávají výtvorům svým onoho života, jaký se u starších soch spatřuje. Avšak jsou v Čechách mnozí umělci, kteří dospěvše k samostatnosti vytvořili díla dokonalá. Chvalné zmínky v té příčině zasluhuje Emanuel Max, jenž, zdokonaliv se v Římě, shotovil krásné sochy

sv. Cyrila a Metoděje pro chrám Týnský, sv. Ludmilu pro chrám Svatovítský a j. Také socha Radeckého na pomníku jeho na náměstí Malostranském jest dílem jeho. Bratr jeho Josef byl též znamenitým sochařem, jak dosvědčují díla jeho: Pražský student v Klementině a allegorické a historické postavy na pomnících císaře Františka a Radeckého v Praze. Výtečným sochařem byl Vác. Levý, který též vyššího vzdělání došel v Itálii. Hlavní díla jeho jsou: Kristus v Karlových Varech, sv. Cyril a Metoděj v chrámě sv. Klimenta v Římě, sv. Rafael v ústavě slepců v Praze, sv. Jakub v chrámě Poličském. Mimo ty proslavili se Tomáš Saidan (zvláště památnými penězi); Kamill Boehm, Wild, Frant. Linn a j.

Malířství. Válkou třicetiletou překažen jest rozvoj národního umění českého, a ačkoliv se v 17. věku velmi četné malby v Čechách prováděly a znamenití umělci zde povstávali, přece nevzmohlo se malířství české na školu samostatnou. Z českých malířů té doby vynikl nad ostatní Karel Škreta ze Závořic († 1674), který nápodobil až k nepoznání mistry vlášské, dle nichž se vzdělal. K nejznamenitějším dílům jeho počítá se obraz nanebevzetí Panny Marie na hlavním oltáři v chrámě Týnském, sv. Lukáš na postranním oltáři tamtéž; křest Pána Krista a sv. Rosalia v kostele sv. Štěpána; zvěstování Panny Marie u sv. Jindřicha; sv. Tomáš v chrámě téhož svatého na Malé straně a pak některé obrazy ve sbírce Vídenské hr. Černína a v obrazárně Drážďanské. Malířem neobyčejně nadaným byl Petr Brandl († 1739), jehožto díla zdobí chrámy české. Nejlepší jsou: Křest Páně v chrámě Svatovítském, nanebevzetí Panny Marie u minoritů na Starém městě, týž předmět u voršilek a v kostele Sedleckém; sv. Jan Křtitel v chrámě Manetfnském, Kristus na kříži v kostele Soběslavském a j. Malbami na obmítce proslul Vác. Reiner († 1743); pracemi jeho okrášleny jsou kostely: na Bílé hoře, u sv. Tomáše, sv. Jiljí a kaple Lauretánská v Praze, klášter křižovnický v Praze a klášter v Osěku. Nejlepším dílem jeho jest „pád gigantův“ na stropě schodiště v paláci Černínském na Hradčanech. Také některé olejové malby od něho pocházejí. Znamenitý umělec, zcela samostatný, byl Jan Kupecký († 1740), který se proslavil zvláště podobiznami. Vedle těchto předních umělců měly Čechy ještě mnohé jiné, některé dosti nadané. Mistři dovednější ruky byli: Jan Liška (v druhé polovici 17. stol.), od něhož jsou malby na stropě u křižovnicků, v chrámě sv. Mikuláše na Starém městě; Jan Heintsch († 1713) hlavní díla v Praze u sv. Ignáce a v kostele u sv. Kateřiny; Jan Kalina, jehož malby zdobí klášter Želivský; Siard Nosecký, praemonstrát, maloval na obmítce (v klášteře

na Strahově) i na podstavci. Olejové malby jeho chovají se na Strahově, u Alžbětinek a u sv. Apolinářiše v Praze. Obrazy jesuity Ignáce Rába († 1787) jsou v děkanských chrámech v Kolíně, Kutné hoře a Hradci Králové (Sv. Jan Nep.). Ant. Kern byl král. saským dvorním malířem. Bratři Kramolínové, Josef a Václav, zůstavili mnoho maleb jak na obitce tak olejových. Oltářní obraz sv. Filip v chrámě Svatovítském a sv. Jan Nep. u sv. Salvatora v Praze jsou díla Jana Quirina Jahna, od něhož i mnohé jiné kostely mají obrazy. Ludvík Kohl proslul v architekturách gothických.

Ku zvelebení malířství českého založena byla r. 1800 umělecká akademie v Praze od společnosti vlasteneckých přátel umění. Pro vydatnější podporu umělců sestoupila se jednota umělecká, která zařizuje umělecké výstavy a od r. 1838 umělecká díla kupuje a do výhry dává. Umělecká akademie jest rozšířena r. 1842 za ředitelství Krišt. Rubena. Týž přinesl z Mnichova, odkud byl do Prahy povolán, směr školy Mnichovské. Z Pražské akademie vyšlo již několik umělců, kteří malířství v Čechách přivedli k valnému rozkvětu; jiní hledají vyššího vzdělání v cizině, zvláště v Itálii. Ku podpoře těchto založil Alois Klar r. 1833 fundaci. Z nejnovějších českých malířů vynikali: v malbě historické Antonín Maschek († 1844), Frant. Tkadlík († 1840), Frant. Horčíčka († 1856), Jos. Führich, Jos. Hellich, Vil. Kandler, Jos. a Guido Manes, Müller, Trenkwald, Javůrek, Petr Meixner, Frant. a Jaroslav Čermák, Jos. Scheiwl a j.; v malbě krajin: Navrátil, Havránek, Kroupa, Herold a j.

Ryjeci přišlo za války třicetileté v Čechách k velikému úpadku. Nejslavnější ryjec český Vác. Hollar musel opustiti svou vlast a působil zdárně v Anglii. Pozdější pěstovatelé téhož umění v Čechách nevynikli značně pracemi svými. Slavnějšího poněkud jména nabyli v 17. věku Daniel Vusín a Samuel Dvořák, v 18 stol. Balzerové, Birkhartové a Mansfeldové, J. Berka, M. Renz a Aug. Neureuter; v nejnovějším pak čase Jiří Döbler († 1845), Wiesner, Rybička, Fromberg a Zítek.

Hudba. Vystěhováním se mnohých vzdělaných mužů z Čech po bitvě Bělohorské utrpělo i hudební umění citelné ztráty a to tím více, když výhradním zavedením náboženství katolického zaváděly se i nové zpěvníky na místě starých a skládaly se písně jiné na mnoze od osob nedostatečně vzdělaných a proti všemu staročeskému předpojatých. Tím zničeno mnoho krásných staročeských skladeb; některé se však přece zachovaly a ty jsou měřítkem, dle něhož hudbu církevní lze posuzovati. Do kan-

cionálů kladly se však vedle starých umělých melodií, jak dokazuje zpěvník sestavený Vác. Holanem Rovenským (Kapla královská vokální i instrumentální), již na konci 17. stol. melodie nové, sestavené dle vkusu tehda panujícího. Lahodné melodie světské vtíraly se do skladeb církevních a potvořily je. Písňe počínají se tehda doprovázeti hudebními nástroji zvláště houslemi, polnicemi a pozauny; hlavní průvod činí polnice, housle súčastňují se v něm podřízeným způsobem. Harmonie jest toho času výrazná a bohatá. Předními skladateli církevními v stol. 17. byl Ondřej Hamerschmidt, Jiří Melzel († 1693), který své skladby i panovnickým dvorům zasílal, a řečený již V. Holan Rovenský. O stavu světské hudby v téměř věku není ovšem zpráv, ač jsou důkazy, že se pilně pěstovala. Nasvědčují tomu národní písňe a pak spolky, které se ku pěstování hudby zarazily. Takový spolek sestoupil se r. 1616 v Praze nazýváje se collegium musicum; po příkladu Pražském zakládány jsou hudební spolky i v městech jiných. Také literácké sbory, jichž úkolem bylo vykonávání hudby při bohoslužbách, přispívaly ku zvelebení hudby. Zrušením jejich r. 1785 utrpěl patrně církevní zpěv. Theoretických děl českých ze století 17. mnoho není, připomíná se toliko škola pro loutnu sepsaná od Dixy. Více uvádí se výtečných hudebníků; rozhlášen byl hrabě Losi jako nejlepší loutnista; Adam Michna z Otradovic († 1661) a Bratkovský jako slavní varhaníci. Zhotovování hudebních nástrojů bylo v Čechách v 17. stol. důležitým zaměstnáním, zvláště vychvalují se varhanáři (Fassman, stavitel Strahovských varhan). Hudba těšila se i v 17. stol. z přiznání a podpory četných mecenášů; uvádí se zejména Frant. Ant. Špork jakožto podporovatel hudby, který přinesl první lesní rohy do Čech z Paříže. Krištof Vratislav z Mitrovic podporoval hudebníky založením hudební nadace při bývalém kostele augustinském na Novém městě.

V 18. stol. zkvétala krásně hudba zvláště divadelní a komorní. Šlechta s velkým nákladem zřizovala si domácí divadla a hudební kapely, čímž docházeli jak hudebníci tak skladatelé hudební zaopatření a podpory. To lákalo mnohé, že se hudbou zabývali a proto bylo českých hudebníků i skladatelů značný počet. Při každém kostele byl varhaník, místní obyčejně učitel, který nezdávka byl též skladatelem, vždy však i učitelem hudby; tím měla každá obec, v níž byl kostel, větší neb menší hudební sbor. Nebylo nástroje, na nějž by v Čechách nebyli mistři. Hudbě vyučovalo se na všech školách čtyřtřídních co řádnému předmětu a, kdo chtěl obdržeti na vysokých školách Pražských licenciát, musel se podrobiti zkoušce z hudby. Mimo výkonné hudebníky

bylo v Čechách mnoho výtečných skladatelů; zvláště zmínky v té příčině zasluhuje Bohuslav Černohorský, jenž odchoval mnoho znamenitých hudebníků, Mysliveček, který skladbami divadelními a komorními i u Vlachů došel pochvaly; Koželuh, Kopřiva, Kuchař, Votava, Seger, z jehož varhanní školy výborní žáci vycházeli a jehož skladby varhannictví českému daly nový ráz. Největší výtečník v skladbě církevní jest však Fr. Brixl. Duchaplné skladby jeho jsou až dosud po vlasti české ve velké vážnosti i oblíbě. Zdařilé skladby Jos. Ryby, Vinc. Maška, obou Paupnerů obohatily také domácí hudební literaturu. Ku konci předešlého věku byli Čechové hudebně tak vzděláni, že mohl Mozart o nich vypovědět, že jedině oni hudbě jeho rozumějí. Skladby Mozartovy byly v Čechách velmi oblíbeny a skladatelové hleděli je nápodobiti, což se nejlépe dařilo Janu Vítězkovi. Mimo tyto byl klasickým skladatelem J. Tomášek. Církevními skladbami proslul v novější době též Führer, Jan Škroup, Jos. Krejčí, Horák, Mašek a j., kdežto Frant. Škroup vynikl skladbami zpěvoher (Dráteník, Libušin snatek). Nemálo ku zvelebení hudby české přispělo založení Pražského konservatoria hudby (r. 1810), na němž mimo zpěv každému hudebnímu nástroji, varhany vyjímaje, jakož i hudebním vědám chovanci se vyučují. Každého roku opouští několik prakticky v hudbě vzdělaných mladíků ústav a mnohý z nich proslavil se buď skladbami buď koncerty doma neb v cizině. Třeba na doklad uvésti jen Glaesera, Kalivodu, Suchánka, Lauba, Aberta a j. Vedle konservatoria působí velmi zdárně na rozvoj hudby varhannická škola, založená spolkem ku zvelebení církevní hudby v Čechách. Také některé spolky mají za účel vzdělávání hudby; sluší v té příčině jmenovati Žofínskou akademii, spolek caeciliánský, humanitní hudební a vojenský spolek. O zvelebení zpěvu pečovaly a na mnoze pečují až podnes zpěvácké spolky, z nichž nejstarší jest spolek v Ústí nad Orlicí, založený již počátkem tohoto století. Mezi skladateli sborů a písní slavnějšího jména nabyli: Jelen, Křížkovský, Kittl, Škroup, Veis, Horák, Vogl, Vorel a j.

Živnosti. Rolnictví, přední živnost národa českého, utrpělo válkou třicetiletou pohromy takové, že teprve v dobách novějších z nich se vzpamatovalo. Válkou byla země spustošena, úroda na polích zničena, obydlí vypálena, nářadí hospodářské zkaženo, dobytek buď pobit neb odehnán. Avšak všechny tyto nehody a svízele byly by se za jedno desetiletí daly napravit, kdyby stav selský jinak nebyl sklíčen. Ale do země přistěhovala se nová šlechta, která nemajíc s ubohým lidem žádného

slitování, jala se jej uváděti v hnusné nevolnictví. Roboty a dávky ukládány přes míru poddaným, kteří nemohouce nikde najíti ochrany proti bezprávnému přetížování a vyděračství, místy se ze zoufalství bouřili. Avšak tím jen stav svůj zhoršili, neboť s přemoženými ještě krutěji nakládáno. Za takových poměrů nemohlo hospodářství zkvétati; nezbyloť poddanému rolníkovi ani tolik času, aby svá pole náležitě mohl vzdělati. Obyvatelstvo k tomu bylo tak ztenceno, že válná část půdy nebyla ani vzdělávána, ležíc buď jako pastvina ladem buď jsouc pokryta lesem. Výtěžek polí dostačoval úplně pro potřebu a o více se nikdo nestaral. Některá odvětví hospodářská tenkrát zcela zanikla jako šafránictví; v náhradu zato zavedeno pěstování zeměčat či bramborů. Ty sázeli nejprvé (za války třicetileté) irští Františkáni či Hyberňáci ve své zahradě v Praze; odtud rozšířily se po celých Čechách, avšak teprvé v minulém století.

V tak bídném stavu bylo hospodářství polní až do Marie Terezie. O nějaký pokrok v něm nestaral se nikdo; jako otcové vzdělávali i synové dle starého zvyku zděděného půdu považující každou novotu za chybu. Poněvadž se ani od vrchností ku zvelebení rolnictví ničeho nedělo, chopila se vláda té věci a dvorským dekretem ze dne 23. čna 1767 nařídila, by se sestoupili všichni hospodářští úředníci v společnost ku zvelebení rolnictví. Ale teprvé po třech letech nastoupila společnost v působení. První péči věnovala lnářství, včelařství a ovčáctví, rozdělujíc ovce španělské, jež císařovna do Čech poslala. Když pak r. 1771 nastala neúroda a následkem té drahota, rozdávala společnost semeno vodniční s poučením, jak se má sítí. Později vypisovala ceny na zodpovídání některých otázek. Na rozkaz vlády vysušovaly se močály a vysekávaly lesy a získaná půda obracena v pole. Více však přispělo k zvelebení hospodářství zmenšení břemen a roboty a zrušení hnusného nevolnictví (r. 1781). Sedlák nabyt tím osobní svobody a statek, na němž seděl, přešel v jeho dědičnost, mimo to dáno mu právo, vyplatiti se z roboty. Tím měl býti pobádán k pečlivějšímu vzdělávání půdy, aby z výtěžku jejího vlastnictví se zprostil břemen. Avšak jen skrovná část sedláků byla tím pohnuta k větší péři a k domáhání se nějakého pokroku. Většina hospodářů neodchýlila se od starého zvyku po otcích zděděného. — Zatím stal se za změněných poměrů obor hospodářské společnosti úzkým, proto rozšířil jej císař Josef II. r. 1788 (1. říj.) a spolek zorganizovav se znova začal účinkovati 1. led. 1789 nazýváje se c. k. vlastenecko-hospodářskou společností. — Společnost všímala si pokroku hospodářského v zemích západních, kde se začalo hospodářství racionelně provádět. Dle tohoto nenechává se půda ležeti

nikdy rostlinami; aby pak půda hojný měla užitek, třeba ji více
 oravit. To však jest jen možná, když se chová dosti dobytka.
 Za příčinou pak většího počtu dobytka musí rolník, nemá-li do-
 statek luk, sítí více rostlin pícních. Hospodářská společnost po-
 starala pak se o rozmnožení pícních rostlin v Čechách a zavedla
 rozličné druhy jetele do země (vojtěšku, vičenec, ligrus), které
 zde nebyvaly. Zároveň zušlechťována jsou plemena domácího do-
 bytka a zaváděna plemena cizí. V našem pak století přihlíženo
 k lepšímu vzdělávání luk a k většímu těžení z polí zaváděním pě-
 stování buráku či cukrovky, řepky a jiných rostlin průmyslo-
 vých. V krátkém čase vzmohl se značně průmysl rolnický. Ale
 pole, přílišně průmyslovými rostlinami vysílena, potřebovala vy-
 datnějšího hnojení, proto zaváděna jsou hnojiva nová a umělá.
 K ulehčení pak práce a ušetření pracovních sil zdokonalovány
 jsou hospodářské nástroje (ruchadlo vynalezeno od bratří No-
 váků z Rybitve u Bohdánce) a zaváděny stroje předtím neznámé.
 Avšak vše to dělo se skoro výhradně toliko na velkých statcích
 vrchnostenských, kdežto sedlák pokroků těch si buď nevíšal,
 aneb, nemaje potřebného nákladu, oprav zaváděti ani nemohl.
 Prvému zlu hleděla společnost odpomoci vydáváním hojných spisů
 hospodářských, druhému pak odpomohlo zrušení poddanosti sel-
 ské a vykoupení z roboty. Tímto stal se sedlák úplným vlastní-
 kem půdy a nabyl více času na vzdělávání svých pozemků.

Zrušením roboty ztratily vrchnosti bývalé či velkostatkáři
 mnoho pracujících sil, jež měli darmo; k nahrazení jich roz-
 množovali stroje a dobytek, k zapravení pak dělníků hleděli
 z půdy vytěžit co možná nejvíce a proto všimli si bedlivě všech
 pokroků hospodářských, zavedli je na statcích svých, hledíce
 uspořiti zbytečný náklad a čas. — Avšak i u sedláků nastala
 nová doba; již více nevyhýbal se rolník novotám, ale chápal
 se jich s důmyslem, připravuje tím utěšený rozkvět hospodářství
 českého.

Štěpařství a zahradnictví. Jako rolnictví počalo se i ště-
 pařství zdvíhati teprve za Marie Terezie v úpadku, do něhož
 zhubnou válkou třicetiletou přišlo. Byla to hospodářská spo-
 lečnost, která vypisováním odměn povzbuzovala (r. 1774) k ště-
 pování stromů a vysazování zahrad. Roku 1820 utvořil se zvláštní
 spolek štěpařský, kterýž se o zakládání vinic a sadů zasa-
 zoval. Učinil to nejprve spisem poučným, který v četných exem-
 plářích mezi lid a školy byl rozdělen. Činnost spolku se ještě
 zvýšila, když se r. 1829 spojil s vlastenecko-hospodářskou spo-
 lečností, která ho penězi vydatně podporovala. Spolek založil
 stromové školky a rozdával stromky, rouby a sazenice údům,

hospodářům chudším a učitelům k zakládání školek. V tom pokračoval spolek každého roku. Příčiněním jeho usilovným zkvétalo štěpařství v Čechách znamenitě, jak toho jest výstava ovocná r. 1835 uspořádaná skvělým důkazem. Vrchnosti i hospodáři menší hleděli si s láskou štěpařství a zakládali ovocné sady. V snahách těch byli podporováni jednak nejvyšším purkrabím Karlem hrabětem Chotkem jednak četnými spisy o štěpařství. Tím nabylo štěpařství znamenitého rozkvětu, zvláště v Čechách severních, které jsou skoro celé zahradou. Rok od roka přinášejí se nové druhy a odrůdy ovoce do země a rozšiřuje se rychle, k čemuž zvláště výstavy ovocné pomáhají.

Zelendářství nezotavilo se z úpadku tak jako štěpařství, pěstuje se až dosud více pro domácí potřebu a toliko u větších měst také pro tržbu. Ku zvelebení zahradnictví a květinářství zaražena jest zvláštní jednota zahradnická, která podělováním úddů svých květinami za malý příspěvek a výstavami květinovými k rozšíření zahradnictví valně přispívá.

Vinařství před válkou třicetiletou tak oblíbené a rozšířené, vymizelo po válce takřka z českých živností a s těžší dosáhne kdy toho rozkvětu, v jakém bylo v 16. stol. — Zato začala se v Čechách od polovice předešlého století rozšiřovati jiná živnost, která však pro nepříznivé poměry klimatické sotva kdy zobecní. Jest to hedbávnictví, které r. 1749 Vlachové, bydlící v Praze, počali pěstovati a které se obětavostí jak jednotlivců tak hospodářské společnosti dosti počalo vzrůstat. Když však morušové saady v městských přfkopech a na jiných místech u Prahy Ferdinand z Schönfeldu, jehož majetkem se staly, vykáceli dal, upadlo pojednou hedbávnictví české. Teprve r. 1811 počalo se zotavovati příčiněním úsilovným Pražského kupce Josefa Rangheriho. Příkladu jeho následoval jeho syn Jindřich, který s několika ještě přátely hedbávnictví přičinil se o založení zvláštní sekce při spolku štěpařském ku zvelebení a šíření hedbávnictví v Čechách. Z oddělení tohoto vznikla později česká hedbávnická jednota.

Rybníkářství české kleslo nejen v 17. ale ještě více v 18. století; když chování ryb, pro menší jich spotřebu, méně se vyplácelo, vypouštěny jsou rybníky a dělány z nich pole neb luka.

Lesnictví bylo ve velkém úpadku ještě v předešlém století i když vláda, chtějce zabrániti nešeterné vysekávání lesů, vydala lesní řád (1764, 1772 a 1781), kterého se však nešetřilo. Lesníkům nedostávalo se potřebného vzdělání a vrchnosti nedbaly o zavedení lepšího lesního hospodářství. Následkem toho ubývalo dříví, ceny jeho vystupovaly a již se schylovalo k tomu, že Čechy budou mítí dříví nedostatek. Avšak všeobecný pokrok

zasáhl i do tohoto oboru a počátkem nynějšího století začalo se lesnictví v Čechách racionelně provádět. Lesy nové se osi-
valy půdě přiměřeným semenem a kácení starých se rozměřilo,
aby se neničilo více nežli se zaseje. Ku vzdělání lesníků zaklá-
daly se zvláštní školy (r. 1800 v Krumlově, později v Nových
Hradech) a ústavy (r. 1840 na panstvích Fürstenberských a v no-
vější době v Bělé), z nichž vyšli vzdělaní lesníci, provozující ho-
spodářství lesní způsobem vědeckým. Aby pak žádný nevzdělaný
a v lesnických vědách nezbedhlý lesníkem se státi nemohl, zave-
deny jsou zkoušky lesníků, jež se dějí před zvláštními komis-
semi k tomu zřízenými. Také lesnická jednota přispívá nemálo
k blahodárnému rozkvětu českého lesnictví. Kdežto spustošením
země české záhubnou válkou třicetiletou všechny živnosti upadly,
vzmohla se honba, poněvadž zvěře přibýlo. V liduprázdných
krajinách zmohli se zvláště vci tak, že byli po dlouhou dobu
velkou obtíží obyvatelstvu. V nynějším věku však již jich v Če-
chách nebylo, ač medvědi v Šumavě až do r. 1860 se zdržo-
vali. Zároveň s vlky vyhubeni jsou také ryši a divoké kočky,
avšak i druhy četní bobří jsou nad míru ztenčeni. Právo ho-
nební náleželo až do r. 1849 výhradně vrchnostem, které také
v hluchých honech velice (zvláště v století předešlém) si libo-
valy. Teprve když rolník stal se majitelem nezávislým svého
statku, dosáhl i práva honebního.

Hornictví. Během války třicetileté vypuzeni jsou protestantští
horníci z Čech, čímž hornictví, zvláště v Rudohoří značné utrpělo
ztráty. Tyto nedaly se hned nahraditi, a ještě v 18. stol. stě-
žuje si nejvyšší mincmistr císaři Karlovi VI., že jest v Čechách
nedostatek horníků, tak že práci hornickou zastávají lidé jiného
řemesla. Bylo to opět nynější století, které hornictví pomohlo
k většímu rozkvětu. Dolovalo se nejen na kovy, nýbrž od r. 1617
i na kamenné uhlí a sice nejprve u Břas nedaleko Radnice.
Buštěhradské doly otevřely se teprve v století nynějším, ač byly
již v předešlém známy.

Řemesla a průmysl. Za války třicetileté pěstovala se zvláště
ta řemesla, která zhotovovala potřeby vojenské. Byly to zvláště
kraje severní, které ve velkém množství zbraně, střelivo, sukna,
obuv a pečivo do tábora Valdštýnova dodávaly. Města Fridland,
Česká Lípa, Liberec, Turnov, Jičín stála v popředí čilého tohoto
ruchu průmyslného, který zanikl však po smrti Valdštýnové,
zvláště za neustálých nájezdů nepřátelských. Když pak se na
tisíce průmyslníků a řemeslníků z Čech vystěhovalo, klesl prů-
mysl český nad míru a počal se znenáhla teprve v předešlém
století zotavovati. Především vyniklo plátenictví na severu a
severovýchodě českém a stálo na konci předešlého věku na

vrcholí rozkvětu. V století nynějším přišlo však v úpadek; láce bavlněných látek a strojové přádelny na přízi lněnou v Anglii utlačily český lnářský průmysl. Zato začalo se v Čechách prováděti *bavlnictví*, které vládou jako všecek velký průmysl, vydatně bylo podporováno. Ku konci předešlého století bylo již v Čechách 14 továren na přízi bavlněnou a již tehda zavedeny jsou přádelné stroje anglické, nejprvé v továrně Verneřické Josefa Leitenbergra. V nynějším století přádelen přibývalo, tak že počet jejich vzrostl přes sto. Mimo přádelny zařizovány jsou také tkárny na bavlnu, barvírny a apretury. Na počátku 19. stol. užíváno ku hnaní strojů již páry (r. 1804 první parní stroj). Střediskem bavlnického průmyslu byly severní Čechy, kdež zvláště Warnsdorf čile se této živnosti chápál. — *Plátenictví* začalo se v tomto století opět zdvíhat, když se dle vzorů anglických zaváděly stroje na tkaní příze lněné. Mechanické toto tkalcovství provádělo se nejvíce v krajině Vrchlabské a Trutnovské. Založena jest také továrna na tkané zboží v Jičíně, odkudž potom r. 1832 přeložena do Lomnice. Také soukenictví počalo se v minulém století ve velkém prováděti, bylať již r. 1723 v Litvinově Horním první továrna založena a od samého císaře Karla VI. pod ochranu vzata. Avšak továrny řemeslu soukenického mnoho tenkrát neublížily, jak valiký počet soukeníků — bylo jich tehda v Čechách skoro 3000 — ukazuje, provozovalo se řemeslo soukenické velmi čile. I na jiné látky vlněné stavěly se továrny. Též turecké čepičky či fesy ve velkém se v Strakonickách vyráběly. Liberec byl již před sto lety nejprůmyslnějším městem v soukenictví; avšak sukna Liberecká byla ještě hrubá a, nemajíc jemné barvy a úpravy, nedocházela na trzích cizích valného odbytů a nemohla ani doma se zbožím anglickým, ba ani lužickým závoditi. Prohibitivní systém císaře Josefa II. zabránil však najednou přivážení cizích suken; obyvatelstvo bylo na domácí výrobky odkázáno; aby však nebylo příliš zkracováno, povolání jsou do Liberce a jiných míst zkušeni apretaři a zaveden lepší způsob výroby i úpravy. Tím v krátkém čase vyrovnala se česká sukna cizím a docházela i za hranicemi velké obliby. Valně přispěl ku povznesení a rozšíření průmyslu českého kontinentální systém zavedený Napoleonem I., poněvadž jím přívoz anglického zboží překážen. Ale průmyslníci Liberečtí, majíce hojný odbyt, začali zneužívatí důvěry, již měli, a vyráběli špatné zboží a prodávali je draze. Tu ztratili dobrou pověst jejich výrobky, Rusko jim zamezilo přístup a, když po svržení Napoleona I. pevnina tovarům anglickým stala se přístupnou, hrozil průmyslu Libereckému úpadek. Teprvé když pomocí mechaniků nizozemských stroje dle způsobu anglického se zdo-

konalily, zdvihl se znova soukenický průmysl. — Továrnickým způsobem pěstovalo se v minulém století i sklářství a však větších rozměrů nabylo teprve v století nynějším. Zřídily se továrny na rozličná skla a zrcadla, z nichž zvláště pověstí nabyly sklárny Novosvětské. Nepravé drahokamy a perly dělaly se v stol. 18. v Turnově, potom v Jablonci a jinde v Boleslavsku.

Železářství jest od dávných dob v Čechách prováděno, avšak průmysl železářský rozsáhlejší pěstuje se od předešlého století. Nejznamenitější železářny české byly v předešlém století u Hořovic, v Komárově a potom v Jinci. Vyrábělo se tam nejen surové železo, ale též kujné, prutové a litiny. V 19. stol. železáren valně přibývalo, zvláště založeny jsou na Zbirohu, na panství Křivoklátském, v Ránsku. Výrobky jejich jsou znamenité. V novější době vzmohla se fabrikace i v jiných odvětvích průmyslových, zvláště založily se továrny na porcelán, na kožené výrobky, papír, cukr a j. Vzmáháním se továren klesal malý průmysl. Cechové pozbyli za císaře Josefa II. své důležitosti a postavení jsou pod přísnou dohlídkou císařských úřadů; necechovým pak řemeslům udělovala se privilegia na rozličné vynálezy průmyslové. Ku zvelebení průmyslu českého byla založena průmyslová jednota v Praze r. 1833, kteráž zařídila školu průmyslnickou a řemeslnickou v Praze. Také jiná města (Liberec, Písek, Jičín, Rakovník) měla školy řemeslnické. K rozšíření průmyslu přispívá také živnostnický spolek Liberecký a pak průmyslné časopisy. Také živnostenský řád ze dne 20. pros. 1859 měl pro řemeslníky dobré následky. V novější době povznesl se průmysl český tak, že zaujal v Rakousku první místo a tovary některé jeho dosáhly pověstí evropské.

Obchod. V 17. století klesl za zhoubných válek nesmírně obchod český. Po zlaté stezce přestal se docela vésti, když císař Leopold I. r. 1692 zakázal, aby se bavorská sůl do země nevozila, leč by se vycílila a opověděla. Dovážena od té chvíle skoro výhradně sůl gmundská do Čech, na niž jsou založeny sklady v rozličných městech jižních Čech, kdežto císař. sklad gmundské soli v Prachaticích po šestiletém trvání zanikl. Obchod teprve ožil, když se povznesl průmysl v Čechách ku konci předešlého století. Byla především plátna vyvážena, na něž ve všech hlavních městech rakouských zařízeny jsou sklady. Vozila se na trhy do Lipska a Frankfurtu, do Vlach, do Turek, ano prostřednictvím anglickým dovážela se až do Španěl, Portugal, ano až do Ameriky. Plátenictví české bylo ještě na počátku nynějšho století v nejkrásnějším květu a kontinentální systém Napoleonem I. zavedený nebyl mu nikterak na škodu. Zbaveno jest jím na pevnině konkurence anglické. Avšak sotva

že byly války francouzské skončeny, klesl obchod český s vlněnými látkami a plátnem, neboť zaplavily anglické továrny trhy a vytlačovaly české. Hleděli sice průmyslníci na místě práce ruční zavést stroje, přece se však obchod s plátnem k oné výši nepovzněl, na níž předtím stál. Obchod s látkami vlněnými rozšířil se po krátkém úpadku znamenitě. Šly látky vlněné a sukna z Čech nejen do všech zemí rakouských, nýbrž i do Francie, severních Němec, jižní Ameriky a j. Rozšířenější byl ještě obchod s českým sklem. Výtečné výrobky skleněné měly hojný odbyt v celé střední a západní Evropě, v Americe a v Asii. Drahokamy pak české pravé i padělané a skleněné perly docházely velké obliby v Rusku i v Americe, v Asii i v Africe. Turnov a Jablonec byly střediskem tohoto světového obchodu, kdežto Bor (Haida) vynikal obchodem se sklem. Také fesy Strakonické, porcelánové zboží Loketské, léčivá voda míst lázeňských, hudební nástroje šly daleko za hranice; i se zbožím železným a kovovým, cukrem, ovocem, obilím, dřívím vedl se čilý obchod. Zato dováželo se koloniální zboží (káva teprve od počátku předešlého století), tabák (od druhé polovice 17. věku), barviva, bavlna, oleje, sůl, vína, hedbáví a j. K povznesení obchodu přispělo nad míru stavění železnic (první dráha, ještě koňská byla postavena z Budějovic do Lince r. 1832), silnic, telegrafů, rozšíření a zlepšení poštovního spojení a upravení vodních drah. Ku podpoře obchodu byly zakládány rozličné banky a ústavy peněžné a zařízeny jsou obchodní průmyslové komory. Obchodní pak školy starají se o potřebné vzdělání obchodnictva.

Ve všem bylo viděti r. 1860 čilý život a utěšený pokrok, který za volnějších politických poměrů ještě stále se rozmáhá. —

Mravy lidu českého byly následkem dlouholeté války a nedostatku vzdělání v 17. stol. zdivočilé; zvláště šlechta přistěhovalá, skládající se z vojenských dobrodruhů, vynikala surovostí a zhyralostí. Ji a jejími nesevdomitými úředníky utýraný lid poddaný otupěl a stal se přílišně poníženy ne-li podlízavý. Nemaje žádné snahy po něčem vyšším, vedl život bídný, nalezaje poněkud útěchy v náboženství. Avšak, postrádaje všeho vzdělání, nedovedl rozeznati víru od pověry a strach před kouzelníky a čarodějnicemi ovládal mocné mysle lehkověrné. Stavové vyšší libovali si v nádheře a v blučných, často směšných zábavách; k poddanému lidu chovali se zpupně a poblíželi na něj s opovržením. Teprve od časů císaře Josefa II. měnily se mravy k lepšímu. Surovosti ubývalo, nelidské mučení ze soudů jest odstraněno, ačkoli bití a jiné tresty ostaly. Poddaným vrácena jsou lidská práva, a o vychování jeho zakládáním obecních škol

postaráno. Avšak libovolným zasáháním do práv církevních vládou a šířením ideí francouzských filosofů zmáhala se mezi vzdělanými nůvĕra, kdežto povĕra mezi lidem obecným jen pomalu mizela. Ušlechtilĕjší mravy způsobilala teprvĕ v 19. stol. vzmaĕhající se vzdĕlanost, kteráž jest ovocem lepšĕho školstvĕ a zdárnĕjšího rozvoje literatury. Avšak teprvĕ kdyŹ selský lid byl ze závislosti vrchnostenské vybaven, poĕal jevitĕ ušlechtilĕjší také snahy a odložil ponĕženost, nabýváje sebevĕdomĕ. Od tĕ doby kráĕí ve vzdĕlání rychle ku pĕedu a pĕiĕiňuje se usilovně s ostatními stavy o zdar vlastĕ a ĕeského národu.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and the plans for the future.

O B S A H.

B) Novější dějiny české.

(Od porážky císaře Sigmunda pod Vyšehradem až do našich dnů.)

Doba první.

Od začátku války husitské až do smrti krále Ludvíka
v bitvě u Mubáče (1420—1526).

	Str.
§. 45. Vítězství husitů nad stranou královskou	1
§. 46. Sněm Čáslavský. Křížové tažení k Žatci. Druhá výprava krále Sigmunda do Čech	3
§. 47. Různice a války mezi stranami českými až do míru Vožického	6
§. 48. Vítězství u Oustí a u Tachova. Pleny v okolních zemích	9
§. 49. Útěk Němců u Domažlic. Jednání Čechů s koncilium Basilejským	12
§. 50. Přemožení Táborů. Zavření kompaktát a přijetí císaře Sigmunda za krále	15
§. 51. Panování císaře Sigmunda	18
§. 52. Král Albrecht	20
§. 53. Čechy bez vlády až do dobytí Prahy od Jiřího Poděbradského	21
§. 54. Jednota Strakonická. Jiří Poděbradský správcem zemským	26
§. 55. Král Ladislav	27
§. 56. Král Jiří. Utrzení jeho v panství	30
§. 57. Rozepře mezi králem Jiřím a stolicí papežskou. Vzbouření jednoty Zelenohorské	32
§. 58. Jednota bratří českých	39
§. 59. Válka krále Jiřího s císařem Fridrichem a králem uherským Matiašem	40
§. 60. Král Vladislav Jagajlovec	45
§. 61. Vladislav, král v Uhrách	55
§. 62. Král Ludvík	66
§. 63. Ústava	75
§. 64. Vzdělanost	84

Doba druhá.

Od vyměnění Jagajlovců až do bitvy Bělohorské (1526—1620).

	Str.
§. 65. Král Ferdinand I.	91
§. 66. Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. r. 1547	97
§. 67. Další panování Ferdinanda I.	113
§. 68. Císař Maximilián II.	117
§. 69. Císař Rudolf II.	120
§. 70. Bouře ku konci vlády Rudolfovy	122
§. 71. Císař Matias	142
§. 72. Císař Ferdinand II. Válka třicetiletá. Vzdorokrál Fridrich falcký	154
§. 73. Ústava a poměry politické	162
§. 74. Vzdělanost	170

Doba třetí.

Od bitvy Bělohorské až do vydání ústavního diplomu císaře
Františka Josefa I. (1620—1860).

§. 75. Následky bitvy Bělohorské	179
§. 76. Válka švédská	191
§. 77. Císař Ferdinand III. Pokračování ve válce třicetileté. Válka švédsko-francouzská	200
§. 78. Následky války třicetileté v Čechách	205
§. 79. Další panování Ferdinanda III.	208
§. 80. Císař Leopold I.	210
§. 81. Císař Josef I.	213
§. 82. Císař Karel VI. (král český Karel II.)	214
§. 83. Marie Terezie	218
§. 84. Reformy Marie Terezie a spoluvládaření císaře Josefa II.	227
§. 85. Císař Josef II.	235
§. 86. Císař Leopold II.	246
§. 87. Císař František I.	249
§. 88. Ferdinand I. (král Ferdinand V.)	256
§. 89. Císař František Josef I.	287
§. 90. Poměry politické a vzdělanost	296